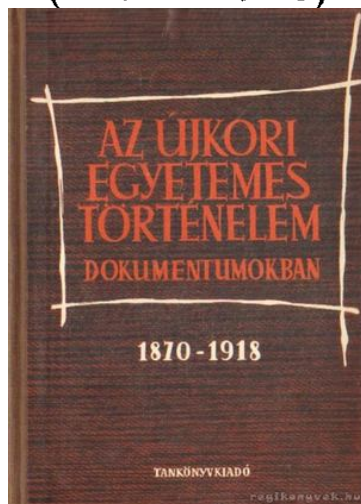

EGYETEMI SEGÉDKÖNYV

AZ ÚJKORI EGYETEMES TÖRTÉNELEM DOKUMENTUMOKBAN

(1870—1918)

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST

1962

**AZ ÚJKORI
EGYETEMES TÖRTÉNELEM
DOKUMENTUMOKBAN**

(1870—1918)

SZERKESZTETTE
DR. SZAMUELY TIBOR
a történettudományok kandidátusa

Kiadását a művelődésügyi miniszter rendelte el

ELŐSZÓ

A szöveggyűjteményben közölt dokumentumok az újkori egyetemes történelem második szakaszának eseményeit ölelik fel. Ez a Párizsi Kommünnel, a kapitalizmusra mért első csapással kezdődik, magába foglalja a hanyatló kapitalizmus imperializmusba való átmenetének és az első imperialista világháborúnak időszakát, és befejeződik a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal, a kapitalizmusnak a világ egyhatodán való megdöntésével.

A szöveggyűjtemény összeállítása különféle dokumentumok és anyagok felhasználásával történt: 1. a marxizmus—leninizmus klasszikusainak művei, 2. a különböző országok törvényei, kormányrendeletei, 3. statisztikai közlemények, 4. újságok és folyóiratok cikkei, 5. forradalmi röpiratok és politikai programok, 6. forrásértékű levelek és emlékiratok, 7. parlamenti ülések jegyzőkönyvei, 8. a munkáspártok kongresszusainak, továbbá az I. és a II. Internacionálé kongresszusainak jegyzőkönyvei és határozatai, 9. nemzetközi szerződések és diplomáciai jelentések, 10. hadijelentések és sok egyéb forrás. Kivételképpen szerepel a szöveggyűjteményben néhány szemelvény későbbi történelmi és gazdasági művekből, de csupán azokban az esetekben, amikor ezek a munkák fontos ténybeli adatokat foglalnak magukban. Szépirodalmi szemelvényeket a szöveggyűjtemény nem tartalmaz.

A szöveggyűjteményben közölt anyagok többsége természetesen nem teljes. Az összeállítás és szerkesztés az egyetemi oktatás szükségleteit tartotta szem előtt. Magától értetődik, hogy a könyv korlátozott terjedelme nem tette lehetővé az egyes országok története e korszakának teljes bemutatását, csupán az egyetemes történet egészének szempontjából törekedett a legfontosabb események és jelenségek konkrét és hiteles illusztrálására.

A dokumentumok kiválasztásánál a fő szempont az volt, hogy az újkori történelem e fontos és politikailag is nagy jelentőségű időszakának tanításához és tanulmányozásához nyújtson ez a szöveggyűjtemény segítséget. A szöveggyűjteményben éppen ezért foglalnak helyet a marxista klasszikusok cikkei, levelei, műveik egyes fejezetei és részei. Az idézett marxista klasszikus elemzések a történeti események és jelenségek megértéséhez értékes segítséget nyújtanak.

Jelentős helyet foglal el a szöveggyűjteményben az 1871. évi Párizsi Kommün, a proletárdiktatúra megteremtésének első kísérlete, valamint a különböző országok proletariátusának osztályharca a Kommün után.

Külön helyet kaptak azok az anyagok, amelyek az 1905—07-i első orosz polgári demokratikus forradalom nemzetközi hatását mutatják, továbbá azok, amelyek Lenin és a bolsevikok harcát mutatják be a II. Internacionálé opportunizmusának mindenfajta megnyilvánulásával szemben. Külön fejezet tartal-

mazza azokat a dokumentumokat, amelyek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténelmi jelentőségét és hatását mutatják be más országok munkásosztályainak harcára és nemzeti felszabadító mozgalmára. Továbbá, külön helyet foglal el a szöveggyűjteményben „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső és utolsó szakasza” című fejezet is, amely az imperializmusnak valamennyi imperialista országra jellemző általános vonásait és fő ismérvét bemutató dokumentumokat és anyagokat ismerteti.

A szöveggyűjtemény tartalmazza: a főbb nyugat-európai, amerikai és ázsiai országoknak 1870—1914 közötti történetével foglalkozó fejezeteket, ezután az I. és II. Internacionáléről s a XIX. század végi és a XX. század eleji nemzetközi munkásmozgalomról szóló, továbbá az 1871—1914 közötti nemzetközi kapcsolatokkal és az I. világháborúval foglalkozó fejezeteket. Az egyes országok történetét felölelő fejezeteket lehetőleg azonos szerkesztési szempontok szerint állítottuk össze, de természetesen figyelembe vettük az egyes országok történeti fejlődését, sajátosságait, és kerülnünk kellett valamiféle séma alkalmazását.

A dokumentumokat rövid bevezető kommentárok előzik meg; bizonyos magyarázatokat tartalmaznak a lábjegyzetek is.

A szöveggyűjtemény az A. I. Molok és V. A. Orlov szerkesztésében megjelent Újkori történeti chrestomathia 1870—1918 (Moszkva, 1953) című mű felhasználásával készült.

I. AZ 1870—71. ÉVI FRANCIA—POROSZ HÁBORÚ

A) Bismarck kiprovokálja a háborút

I. Az 1870. július 13-i emsi távirat meghamisítása

A francia—porosz háború kitörését elősegítette Bismarck provokatív magatartása a Poroszország és Franciaország közötti diplomáciai konfliktus idején. Bismarck olyan módon robcantotta ki a háborút, hogy meghamisította Vilmos király elég békés hangű emsi táviratát, és Franciaországgal szemben kihívó jelleget kölcsönzött annak. A hamisításra csak 1898-ban derült fény, amikor megjelent Bismarck emlékiratainak második kötete.

Idézzük Bismarck szavait a hamisítás körülményeiről.

Mivel elhatároztam, hogy nyugalomba vonulok,¹ Roon² szemrehányásai ellenére, 13-án meghívtam őt és Moltkét³ hármasban elköltendő ebédre, s fehér asztal mellett kifejtettem nézeteimet és szándékaimat. Mindketten igen nyomott hangulatban voltak, és célzások formájában azt vetették szememre, hogy nyugalomba vonulásommal önző módon használom ki előnyömet velük szemben, akik ilyesmit nem tehetnének meg olyan könnyen. Azt tartottam, hogy a politikának nem áldozhatom fel becsületemet, ők azonban mint hivatásos katonák nem szabadok elhatározásaikban, s ezért nem kell ugyanezt az álláspontot képviselniük, mint a nagy felelősségű külügyminiszternek. Beszélgetésünk idején jelentették nekem, hogy Emsből Abeken titkos tanácsos aláírásával rejtjeles távirat érkezett, amelyet éppen most fejtenek meg. A távirat, ha emlékezetem nem csal, kétszáz jelcsoportból állott. A megfejtett távirat szövegéből kitűnt, hogy Abeken Öfelsége utasítására szerkesztette meg és írta alá a táviratot. A táviratot olvasása után vendégeimnek is felolvastam, s ennek következtében olyan levertség vett erőt rajtuk, hogy rá sem néztek az ételekre és italokra... Moltkének néhány kérdést tettem fel arról, hogy mennyire bízik fegyveres erőink helyzetében, illetve arra vonatkozólag, hogy még mennyi előkészületre volna szükségük a váratlanul kirobbant háborús veszély esetén. Moltke azt válaszolta, hogy ha már háborúnak kell lennie, akkor számunkra semmiféle előnyt sem vár a háború kitörésének elodázásától. Még ha kezdetben nem is volnánk elég erősek, s nem tudnók mindjárt megvédeni Rajna-balparti területeinket a francia támadással szemben, mégis igen rövid időn belül magunk mögött hagynánk Franciaországot harci készenlét tekintetében, míg későbbi időpontban ez az előnyünk meggyengülhetne. Moltke úgy véli, hogy a háború azonnali megindítása egészében véve kedvezőbb lenne ránk nézve, mint elodázása...

Ebben a meggyőződésben éltem a királynak Abeken útján továbbított felhatalmazásával, hogy ti. tegyem közzé a távirat tartalmát, és mindkét vendé-

¹ A valóságban Bismarck egyáltalán nem akart nyugalomba vonulni, s csak fenyegetőzött, ezzel akart nyomást gyakorolni a királyra, s arra készíteni őt, hogy agresszívabb álláspontot foglaljon el Franciaország irányában.

² Gróf Albrecht von Roon (1803—79), porosz hadügyminiszter.

³ Gróf Helmuth von Moltke (1800—91), a porosz vezérkar főnöke.

gem jelenlétében húzásokkal lerövidítettem a táviratot; nem tettem azonban hozzá egyetlen szót sem, el se fordítottam egyetlen szót sem, s alábbi fogalmazást adtam neki:

„Miután a spanyol királyi kormány hivatalosan közölte a francia császári kormánnyal a Hohenzollern⁴-trónörökös lemondásáról szóló hirt, a francia nagykövet Emsben azzal a további követeléssel lépett fel ő királyi Felségénél, hatalmazza fel olyan értelemben táviratozni Párizsba: a király Őfelsége kötelezi magát arra, hogy soha többé ne adja újból beleegyezését, ha a Hohenzollernnek ismét jelöltetnék magukat. Ő királyi Felsége erre nem volt hajlandó a francia nagykövetet ismét fogadni, és azt az utasítást adta az ügyeletes adjutánsnak, közölje a nagykövettel, hogy Őfelségének semmi további mondanivalója sincs számára.”

Miután vendégeimnek felolvastam a távirat rövidített fogalmazványát, Moltke megjegyezte: „Így valahogyan egészen másként hangzik; előbb úgy hangzott, mint jeladás a visszavonulásra, most pedig riasztó kürtjelnek hangzik, amely válasz a kihívásra.” Én ezt a magyarázatot fűztem hozzá ezután: „Ha a legfelső utasítás végrehajtása céljából én most ezt a szöveget, amelyen a távirathoz viszonyítva semmit sem változtattam, és amelyhez semmit hozzá nem fűztem, haladéktalanul átadom a sajtónak, s megtáviratozom valamennyi külképviseletünknek, akkor még éjfél előtt ismeretessé válik Párizsban, és nemcsak tartalmával, hanem terjesztésének módjával is úgy fog hatni a gall bírára,⁵ mint a vörös pősz. Ez azonban nem elégítette ki a francia vezető köröket, amelyek a háborút akarták kiprovokálni (abból a célból, hogy megakadályozzák Németország egyesítésének befejezését, és megerősítsék Franciaországban a bonapartista kormányzat helyzetét).

Meg kell verekednünk, hacsak nem akarjuk harc nélkül vállalni a vesztes szerepét. A siker azonban mégis lényegesen függ attól, milyen benyomást kelt nálunk és egyebütt a háború oka; fontos, hogy mi legyünk a megtámadottak, s a gall dölly és sértődékenységek segítségünkre lesz ebben, ha mi, már amennyire ez a Reichstag fórumának igénybevétele nélkül lehetséges, egész Európának tudtul adjuk, hogy félelem nélkül nézünk szembe Franciaország nyílt fenyegetőzésével.”⁶

Fenti magyarázataim mindkét tábornok hangulatában olyan örömteli változást idéztek elő, hogy ennek élénk volta elcsodálkoztatott. Váratlanul újból kedvet kaptak az evéshez és iváshoz, és vidám társalgásba kezdtek. Roon így szólott: „Él még régi istenünk, s nem hagy bennünket szégyenben.”

O. Bismarck: Gondolatok és visszaemlékezések.
II. k. Stuttgart, 1898, 87—92. lap (németül).

B) Az I. Internacionálé harca a háború ellen

Az idézett okmányok arról tanúskodnak, hogy Franciaország és Németország szocialista munkásai és szervezetei megőrizték hűségüket a proletár nemzetköziség elveihez, és felléptek mindkét állam vezető köreinek agresszív politikája ellen, amely a két ország közötti háborúra vezetett.

⁴ Hohenzollern Lipót herceg (Vilmos porosz király rokona) jelöléséről van szó, aki a spanyol trónt követelte magának. Miután az az 1868. évi polgári forradalom és II. Izabella királynő uralmának megdöntése után megüresedett, Bismarck támogatta ezt a jelölést, mert arra törekedett, hogy Spanyolországot bevonja a Franciaország ellen indítandó háborúba; a francia kormány ugyanakkor élesen tiltakozott a jelölés ellen. Lipót herceg Franciaország nyomására le is mondott a neki felajánlott koronáról.

⁵ A franciákra.

⁶ 1870. július 19-én III. Napóleon megüzente a háborút Poroszországnak.

**2. Az Internacionálé párizsi szekciójának kiáltványából „Az egész világ munkásaihoz”.
Közzétették 1870. július 12-én**

A politikai becsvágy az európai egyensúly és a nemzeti becsület védelmének ürve alatt ismét veszélyezteti az egész világot. Francia, német és spanyol⁷ munkások! Szavatok a felháborodás egyetlen kiáltásaként zúgjon a háború ellen!... A hatalmi túlsúlyért vívott háború vagy a valamely dinasztia érdekében vívott háború nem jelenthet mást a munkások szemében, mint bűnt és örületet. Mi, akik békét, munkát és szabadságot akarunk, fennhangon tiltakozunk azok csatakiáltásai ellen, akik megválthatják „véradójukat”⁸ és akik számára a közösség katasztrófája új spekulációs forrást jelent!... Németországi testvéreink! Az ellenségeskedésnek közöttünk, francia és német munkások között, az lenne az egyetlen következménye, hogy a zsarnokság teljesen diadalmaszkodnék a Rajna mindkét partján... Világ munkásai! Bármilyen legyen is az adott pillanatban közös erőfeszítéseink eredménye, mi, a Nemzetközi Munkásszövetség tagjai, Franciaország munkásai nevében jókívánságainkat és üdvözlőnként küldjük nektek megbonthatatlan szolidaritásunk zálogaként.

Id. Marx—Engels Művei XIII. k. II. rész 6—7. lap (oroszul).

**3. A. Bebel és W. Liebknecht szocialista képviselők nyilatkozata
a háború kérdésében az északnémet Reichstag 1870. július 21-i ülésén⁹**

Ez a háború dinasztikus háború, amelyet a Bonaparte-dinasztia érdekében indítottak, akárcsak az 1866. évi háború, amelyet a Hohenzollern-dinasztia érdekében indítottak meg.

Nem szavazhatjuk meg azokat a hiteleket, amelyeket a Reichstagtól a háború vitelére kérnek, mert ez bizalmi szavazat lenne annak a porosz kormánynak, amely a maga 1866-ban tanúsított eljárásával előkészítette ezt a háborút.

Ugyanúgy nem szavazhatunk azonban a hitelek ellen sem; ezt ugyanis úgy értelmezhetnék, mintha helyeselnénk Bonaparte alávaló és vétkes politikáját.

Mint minden dinasztikus háború elvi ellenzői, mint szocialisták és köztársaságpártiak, mint a Nemzetközi Munkásszövetség tagjai, akik harcolnak minden elnyomó ellen nemzeti és különbségre való tekintet nélkül, és akik valamennyi elnyomottnak egyetlen nagy testvéri szövetségben való egyesüléseért harcolunk — sem közvetve, sem közvetlenül nem helyeselhetjük a mostani háborút, s ezért tartózkodunk a szavazástól, kifejezésre juttatva egyúttal szilárd reményünket abban, hogy Európa népei okulnak a végzetes eseményekből, és minden erejüket latba vetik annak érdekében, hogy kivívják az önrendelkezés jogát, hogy megsemmisítsék a kard és az osztályok jelenlegi uralmát, minden állami és társadalmi baj és nehézség okát.

A. Bebel: Életemből. II. k. Berlin, 1946, 149. lap (németül).

⁷ A kiáltvány azért fordul a spanyol munkásokhoz is, mert a háború kitöréséhez a spanyol trónörökléssel kapcsolatos diplomáciai konfliktus szolgált ürügyül.

⁸ Arról van szó, hogy a gazdagok pénzzel válthatták meg hadkötelezettségüket.

⁹ Marx helyeselte ezt a nyilatkozatot, „férfias cselekedetnek” nevezte. Ugyanakkor Marx mégis Németország nemzeti háborújaként jellemezte a megindult háborút.

4. Marx és Engels az 1870—71-i francia—porosz háború jellegéről a háború első szakaszában

Kivonatot közlünk Engelsnek Marxhoz írt 1870. augusztus 15-i leveléből. Ebben Engels hangsúlyozza a háborúnak Németország szempontjából történelmileg haladó jellegét és kifejti nézeteit a német szocialistáknak a háborúval kapcsolatos taktikájáról. Marx augusztus 17-i válaszában teljes egyetértését fejezte ki Engels álláspontjával.

... Azt hiszem, az eset így áll; Badinguet¹⁰ belelovalta Németországot egy nemzeti létért folyó háborúba. Ha Badinguet győz, a bonapartizmus évekre megszilárdul, és Németország évekre, talán nemzedékekre tönkre van téve. Önálló német munkásmozgalomról akkor szó sincs többé, a nemzeti lét helyreállításáért folyó harc akkor mindent felemészt, és még a legjobb eset, ha a német munkások a francia munkások uszályába kerülnek. Ha Németország győz, a francia bonapartizmusnak mindenesetre befellegzett, végre megszűnik az örökös civakodás a német egység helyreállításáért, a német munkások egészen más nemzeti méretekben szervezkedhetnek mint eddig, és a francia munkásoknak, akármilyen kormány következik is ott, kétségtelenül szabadabb terük lesz, mint a bonapartizmus alatt...

Hogy — és itt jönnek a mellékszempontok — ezt a háborút Lehmann,¹¹ Bismarck és társai vezénylik, és pillanatnyilag az ő dicsőségüket szolgálja, ha szerencsésen fejezik be, azt a német burzsoázia nyomorult tehetetlenségének köszönhetjük. Ez persze nagyon undorító, de nem lehet rajta változtatni. Mégis képtelenség volna emiatt a Bismarck-ellenességet az egyetlen vezérelvvé tenni. Először is Bismarck most is, mint 1866-ban, megint a mi munkánk egy darabját végzi el a maga módján, anélkül, hogy ákarná, de mégis elvégzi. Szélesebb teret nyit számunkra, mint amilyen azelőtt volt. Aztán meg nem vagyunk már 1815-ben. A délnémetek¹² most feltétlenül bekerülnek a birodalmi gyűlésbe, és ezzel a Poroszágnak ellensúlya támad...

Azt hiszem, a mieink a következőket tehetik:

1. Csatlakozhatnak a nemzeti mozgalomhoz — hogy ez milyen erős, Kugelmann¹³ leveléből láthatod —, amennyire és amíg az Németország védelmére szorítkozik (ami adott esetben a békéig a támadást nem zárja ki);
2. hangsúlyozhatják eközben a különbséget a német nemzeti és a dinasztikus porosz érdekek között;
3. ellene dolgozhatnak Elzász és Lotaringia minden annexiójának — Bismarck gyanítani engedi azt a szándékát, hogy ezt a területet Bajorországhoz és Badenhez csatolja;
4. mihelyt Párizsban köztársasági, nem sovínisza kormány kerül uralomra, a vele kötendő tisztességes békéért dolgozhatnak;
5. állandóan kidomboríthatják az érdekközösséget a német és a francia

¹⁰ III. Napóleon gúnyneve.

¹¹ I. Vilmos gúnyneve.

¹² A délnémet államok képviselői.

¹³ Ludwig Kugelmann (1828—1902), német szocialista, az I. Internacionálé tagja, Marx és Engels barátja.

munkások között, akik a háborút nem helyeselték, és egymás ellen nem is háborúskodnak;

6. Oroszország kérdésében az Internacionálé Üzenete szerint járhatnak el.¹⁴

Marx—Engels: Válogatott levelek. Szikra, 1950,
284—285. lap.

C) A francia katonai vezetés bomlása és Franciaország készületlensége

5. A francia katonai hatóságok táviratai a háború első napjaiban

A hadsereg főfelügyelőjének távirata Párizsba Blondaud-nak, a hadügy-minisztérium adminisztratív osztálya vezetőjének.

Metz, 1870. július 24. esti 7 óra.

Metzben nincs cukor, kávé, rizs, pálinka, só, kevés a szalonna és a kétszer-sült. Sürgősen küldjenek legalább egymillió adagot Ihionville-be...

A 2. hadtest vezénylőtábornokának távirata Párizsba a hadügyminiszternek.

Saint-Avold, 1870. július 21. reggeli 6 óra 55 perc.

A raktár óriási térképkötegeket küld nekünk, amelyek jelenleg teljesen feleslegesek. A francia határvidékről viszont egyetlen térképünk sincs...

Michel tábornok távirata Párizsba a hadügyminiszternek.

Belfort, 1870. július 21. reggeli 7 óra 30 perc.

Megérkeztem Belfortba. Nem találtam a brigádomat. Nem találtam meg a hadosztályparancsnokot. Mit tegyek? Nem tudom, hol vannak ezredeim.

A 3. hadtest hadbiztosának távirata Párizsba a hadügyminiszternek.

Metz, 1870. július 24. esti 7 óra.

A 3. hadtest holnap elhagyja Metz városát. Nincs egészségügyi személyzetem, nincsenek segéd munkásaim, egészségügyi ládáim, tábori konyháim, szállítási eszközeim, mérlegeim, a 4. hadosztálynak és a lovas hadosztálynak pedig egyetlen tisztviselője sincsen...

A vezérkari főnök távirata Párizsba a hadügyminiszternek.

Metz, 1870. július 27. hajnali 1 óra 12 perc.

A hadsereg új osztagainak továbbra sincsen lőszerük és felszerelésük.

„A Tuillériák és Saint-Cloud titkos iratai.”
(Bruxelles, 1870. 75—80. lap; franciául.)

¹⁴ Marx utalásáról van szó, amelyet az Internacionálé Főtanácsának július 23-i üzenetében a Németország egyesítését régóta akadályozó cárizmus reakciós külpolitikájára tett.

6. A sedani katasztrófa

A francia—porosz háború döntő ütközetére 1870. szeptember 1-én került sor Sedannál, ahol a túlsúlyban levő német seregek egy százezerfőnyi francia hadsereget kerítettek be élén III. Napóleonnal. A csaknem egész nap folyó csata után a francia csapatokat, amelyek igen nagy veszteségeket szenvedtek, Sedan városába szorították, ahol másnap (szeptember 2-án) megadták magukat a németeknek.

Alább részleteket közlünk Lebrun tábornok emlékirataiból, aki a Sedannál foglyul ejtett francia hadsereg 12. hadtestének parancsnoka volt. A tábornok visszaemlékezése világos képet nyújtanak a német csapatok mennyiségi és minőségi fölényéről a franciákkal szemben, valamint a francia hadvezetés ellentmondó intézkedéseiről, amelyek meggyorsították a francia hadsereg vereségét. Ennek ellenére Lebrun elbeszéléséből nyilvánvalóan kiérezhető az a törekvés, hogy tisztára mossa III. Napoleon mihaszna és gyáva tábornokait.

A 12. hadtest tartalék ütegei viszonzni akarták a német ütegek tüztét. Sajnos azonban egyetlen lövedék sem talált a célba. A 120 milliméteres lövegek nem nagy távolságra lőttek. Lövedékeik egyrészt a földbe fúródtak, másrészt két-háromszorta kisebb távolságra robbantak fel a levegőben, mint amekkora távolságot meg kellett volna tenniük ahhoz, hogy elérjék céljukat. Elkeseredtem ezen a nagyfokú tehetetlenségen s ezért megparancsoltam az üteget vezénylő ezredesnek, hogy vitesse az ágyúkat kissé előbbre, és helyezze el őket minél közelebb a gyalogság vonalaihoz. „Lehetséges — mondottam neki —, hogy ha néhány száz méterrel közelebb viszi az ágyúkat a német tüzérséghez, elérheti, hogy lövedékeink az ellenség tüzérségi állásaira hulljanak.” — „Két-háromszáz méter ide vagy oda — hangzott az ezredes ellenvetése — semmit sem változtat a porosz ágyúk fölényén. A mi lövedékeink úgy sem érik el a velünk szemben álló ütegeket...”

Reggel 8— $\frac{1}{4}$ 9-re járt. Ebben a pillanatban, sőt már reggeli $\frac{1}{2}$ 8 órakor is olyan volt a német és a francia hadsereg helyzete, hogy a Ducrot¹⁵ tábornok által kidolgozott visszavonuló hadmozdulat, ha nem is vált teljesen lehetetlenné, mindenesetre rendkívül nehezen volt megvalósítható. A hadseregnek Mézières felé való visszavonulását már augusztus 31-én vagy a 31-éről szeptember 1-ére virradó éjszaka kellett volna végrehajtani, hogy a csapatokat kivonjuk a német hadsereg hatóköréből. Szeptember 1-én reggel 8 órakor Frigyes Károly herceg Metzről ide vezényelt csapatai egyesültek a szász trónörökös seregeivel, s ez az egyesülés már óriási katlanba szorította a francia hadsereget... Hogyan tudott volna hadseregünk ebből a csapdából szabadulni, s Mézières felé visszavonulni, amikor ehhez 400—500 ágyúval rendelkező 200—220 000 német katona arcvonalán kellett volna keresztül törnie?...

Mintegy $\frac{1}{2}$ 9 órakor Wimpfen tábornok lóhalálában jött hozzám, és parancsolóan azt mondotta: „Azonnal hagyj fel azzal a mozdulattal, amelyet Ducrot tábornok hadtestednek megparancsolt”... Majd így folytatta: „Nem akarok Mézières-be visszavonulni. Ha a hadseregnek vissza kellene vonulnia, ezt Carignan, nem pedig Mézières felé kellene tennie. De a baj még nem olyan nagy. Parancsold meg csapataidnak, hogy újból foglalják el azokat az állásokat, amelyeket elhagytak...”

$\frac{1}{2}$ 9 és 9 óra között végrehajtottam Wimpfen főparancsnok parancsát, és megállítottam a visszavonulást, amelyet egy órával korábban Ducrot tábornok

¹⁵ Az 1. hadtest parancsnoka, aki a megsebesült Mac-Mahon marsallt a főparancsnokságban felváltotta. Néhány óra elteltével Ducrot-t az 51. hadtest parancsnoka, Wimpfen tábornok váltotta fel.

rendelt el. Előrevezényeltem a 12. hadtest csapatait, hogy foglalják el azokat az állásokat, amelyeket feladtak, elsősorban pedig Bazeilles-t, ahol a bajor hadsereg egyik hadteste már megerősítette állásait. A csapatok nagy erőfeszítéseket tettek, hogy visszafoglalják a németektől a Givonne jobb partját, a tengerészgyalogság pedig ismételten azon igyekezett, hogy a Bazeilles-t fedező németeket visszaszorítsa — mindez azonban semmi egyébbe sem vezetett, mint óriási veszteségekre...

Az 1. hadtestnek, a 12. hadtesthez hasonlóan, nem sikerült újból elfoglalnia azokat az állásokat, amelyeket reggel 8 órakor kiűritett. Ez a hadtest kénytelen volt visszavonulni a német csapatok nagy tömege elől, amely átkelt a Givonne-on, és átkarolta a francia hadtest balszárnyát...

Ilyen volt a francia hadsereg általános helyzete, amikor egyszerre... megláttuk, hogy a Garenne-erdő magaslatairól lavinaként hömpölyög lefelé nagy tömeg ember, lovak és tüzérségi járművek, s teljes zűrzavarban lepik el az általam leírt katlan mélyedését. A katlanból a szinte eszköket veszített emberek a megerősített sedani árkok felé igyekeztek, hogy áttörjenek az erődig. A 12. hadtest hátsó vonalai felé hömpölygő tömeg a 7. hadtest elég jelentős részéből állt, amelyet az ellenség kivetett állásaiból, most így keresett fedezéket a mi állásaink mögött...

Az idő délutáni 3—4 órára járhatott. E pillanatban megláttam Wimpfen tábornokot, aki felém tartott... Amint már mondtam, a tábornok írást mutatott el a császárhoz, amely így hangzott: „Felség, álljon csapataim élére. Azt a megtisztelő feladatot tűzték maguk elé, hogy Felséged számára utat törjenek az ellenséges csapatok vonalán keresztül.” A tábornok felkeresett engem, és így szólt: „Vajon nem kísérelhetnénk-e meg, hogy az itteni néhány egységgel utat törjünk az ellenséges vonalakon át, és Bazeilles felé vonuljunk?” — „Természetesen megkísérelhetjük — válaszoltam én —, de azt már nem remélhetjük, hogy kísérletünk sikerül; a próbálkozás csakis azzal járhat, hogy még több embert veszítünk. Minthogy azonban ezt javasolod, hát induljunk.”

A parancsnokok a körülöttük összegyűlt katonákkal egyetemben kis oszlopot alkottak, amely ezer, legfeljebb 1200 emberből állott. Az oszlop útnak indult... Előrenyomult — és kezdetben, merem állítani, igen határozottan haladt... A golyók azonban elárasztották az oszlopot minden oldalról, balról, jobbról, előlről, s pusztító hatásukra az oszlop rövidesen felbomlott, a katonák teljes zűrzavarban az utat szegélyező házak falai mögé rejtőztek.

Ez idő alatt mintegy 300—400 méteres távolságot tettünk meg. Wimpfen tábornok egy pillantást vetett hátrafelé, majd hirtelen megállt, és felém fordult. „Látom — mondotta —, hogy senki sem követ bennünket, és most már nincs mit tennünk. Adj parancsot, hogy minden csapatunk vonuljon vissza Sedanba...”

A csata 15 000 halottjába és sebesültjébe vagy talán még ennél is többbe került a francia hadseregnek... A gyalogság és a tüzérség teljesen kimerítette minden hadianyagát...

A csata végén az a 75—80 000 ember, akik a châlons-i hadsereg 130 000 emberéből megmaradtak, körülzártan és rettenetesen szűk térre korlátozva beszorultak a sedani erődbe. Egy részük, amely bizonyos rendet meg tudott őrizni, az erődítésekben foglalt el állásokat. A többi rendetlen tömeget alkotva, a városon belül tanyázott. Ami pedig különösen borússá tette a képet e tömeg láttán tisztjeink számára az volt, hogy szerencsétlen katonáink, mivel mindenben hiányt szenvedtek, betörték a házakba. Fittyet hánytak parancsnokaik

rendelkezéseinek, és a fegyver teljeseen felbomlott. Végül is, amint az minden szétvert hadseregnél lenni szokott, néhány gazember árulásról kezdett kiáltozni, s tábornokait okolta, hogy megverették magukat, mert eladták Franciaországot a poroszoknak...

Lebrun tábornok: Az 1870-i háború. Bazeilles-Sedan. Párizs, 1884, 94., 104., 111—112., 115., 118., 122., 138—141., 149., 152—153. lap (franciául).

D) Az 1870 szeptemberi köztársasági forradalom

A „nemzeti védelem” kormányának áruló politikája

A sedani vereség hírére 1870. szeptember 4-én Párizsban forradalom tört ki. Kikiáltották a köztársaságot, és néhány burzsoá republikánus politikus és leplezett monarchista megalakította a „nemzeti védelem kormányát”. A forradalom elmélyülésétől való félelmében a kormány megalkuvó, majd pedig nyíltan áruló politikát követett az országba betört ellenséggel szemben.

Marx leleplezte a nemzeti védelem kormányának áruló magatartását, és a következőket írta: „Párizst azonban nem lehetett megvédeni anélkül, hogy munkásosztályát felfegyverezzék, használható haderővé alakítsák, sorait magával a hadviseléssel képezzék ki. De Párizs fegyverben annyi, mint a forradalom fegyverben. Párizs győzelme a porosz támadón a francia munkás győzelme lett volna a francia kapitalisták és állami parazitáin. A nemzeti kötelesség és osztályérdek állott szemben egymással; a nemzeti védelem kormánya pillanatig se tétozva — a nemzeti árulás kormányává váltzott.” (Marx—Engels Válogatott művek I. k. 481. lap.)

7. A Nemzeti Védelem kormányának kiáltványa a Köztársaság kikiáltásáról

Franciák!

A nép a tétozózó Házat megelőzte. A veszélyben levő haza megmentése érdekében a Köztársaság kikiáltását követelte.

Képviselőit nem emelte hatalomra, hanem csatába küldte.

A Köztársaság: 1792-ben legyőzte az inváziót; A Köztársaság kikiáltása megtörtént.

A forradalom a társadalom megmentését tűzte ki céljául.

Polgárok: vigyázzatok a rátok bízott városra. Rátok vár az a feladat, hogy a hadsereggel együtt bosszút álljatok a hazáért.

Emanuel Arago
Crémieux
Dorian
Jules Favre
Jules Férry
Guyot-Montpayroux
Léon Gambetta

Garnier Pages
Magnin
Ordinaire
E. Pelletan
Ernest Picard
Jules Simon

Párizs, Városháza. 1870. szeptember 5.

D. Rosenzweig: A Párizsi Kommün. Bukarest, 1961, 433. lap.

8. Trochu tábornoknak, a kormány fejének kapituláns nyilatkozata a párizsi előljárók gyűlésén 1871. január 20-án

Az első kérdés ... amelyet új kartársaink már szeptember 4-én este siettek nekem feltenni, az volt, vajon lehet-e Párizsnak valamelyes reménye is a sikerre, hogy kiállja a porosz hadsereg ostromát. *En habozás nélkül tagadólag válaszoltam.* Néhány kartársam most is jelen van: tanúsíthatják szavaim őszinteségét, és azt, hogy *véleményem változatlan.* Ugyanakkor megmondtam nekik azt is, hogy a dolgok akkori állása mellett *örültség lenne*, ha Párizs megkísérelné, hogy szembeszálljon a porosz ostrommal. Ez természetesen — folytattam — *hősi örültség lenne*, ennél azonban semmivel sem több ... *Az események nem cáfoltak rá előrelátásomra.*

Idézet a „Marx—Engels Archivum” című könyvből, III. (VIII.) k. 99—101. lap (oroszul).

9. A francia tábornokok szabotálják Párizs védelmét

A védelmi hadsereg tüzérségi főparancsnokának, A. S. Guiod-nak levele Susanne-hoz, a tüzérségi hadosztály tábornokához.

Párizsi hadsereg. Tüzérség.
A vezénylő hadosztálytábornok

Párizs, 1870. december 12.

Kedves Susanne-om!

A fiatal segédcsapatok soraiban Hetzl nevű védencét nem találtam meg, hanem csupán egy Hesselt. Talán erről van szó?

Mondja meg nyíltan, hogy mit kíván, s ez meg fog történni. Beosztom a vezérkaromba, ahol tetszése szerint unatkozhatik, mert semmit sem kell tennie, vagy a Mont Valérienbe küldöm, ahol kevesebb veszélynek van kitéve, mint Párizsban (ez a szülők részére), és ahol a látszat szerint azt hiszik, hogy ő tüzel az ágyúkkal Noël¹⁶ rendszere szerint.

Csak nyissa ki a száját.

Az öné

Guiod¹⁷

Lissagaray: Az 1871. évi Kommün története.
Wien, 1922, 451. lap.

E) A francia partizánok és franc-tireurök hadműveletei az 1870—71. évi háborúban

10. Lapjelentések

A Vogézek vidékét a poroszok hátában teljes egészében magával ragadta a felkelés. Mindenki fegyvert fogott a poroszok ellen. Reguláris csapatok itt nin-

¹⁶ Noël, a Mont-Valérien erőd parancsnoka az 1870—71. évi háborúban. Párizs védelmét szabotálta.

¹⁷ A fenti levelet a központi bizottság a hadügyminisztérium irodájában találta meg, s a Kommün „A francia köztársaság hivatalos lapjában” (Journal Officiel de la République Française) 1871. április 27-én hozta nyilvánosságra.

csenek, mégis minden ember katona. Minden ki- és bejáratot őrök állnak el. Minden hegyszorosost franc-tireurök szálltak meg, akik nem vesztegetik az idejüket arra, hogy az ellenséggel tárgyalgassanak: lelőnek minden futárt, minden ulánust, aki mutatkozik. Minden egyes falusi kunyhó katonai támaszpont. A nők vállvetve harcolnak a férfiakkal. A Vogézekben újból fellángolt az 1792-i háború.

„Journal de Genève” 1870. október 18. (franciául).

Mindenütt, a nagyvárosokban, csakúgy, mint a legkisebb falvakban, megannyi felfegyverzett embert látni... Itt Burgundiában ugyanúgy, mint a Vogézekben... az egész vidék fegyverben van, teljes a bizalom Garibaldi¹⁸ iránt, akire e tartományok védelmét bízták.

Uo. 1870. október 23. (franciául).

11. Kivonat Gambettának¹⁹ Jules Favre-hoz²⁰ írt leveléből

Október 18-án Châteaudun városát (Eure-et Loire département) egy 5000 poroszból álló egység támadta meg. A támadás délben kezdődött, és kiterjedt a város egész területére. Az utcákat elbarikádozták. Az ellenállás esti 1/2 10-ig tartott. A párizsi franc-tireurök és a châteaudun-i nemzetőrök versenyre keltek a bátorságban és kitartásban. A város főterét ellepték a poroszok hullái. Az ellenség mintegy 1800 embert veszített. A várost nem foglalták el, hanem tüzérségi tűz alá vették és felgyújtották. A poroszoknak nem maradt egyéb, mint a romok. A tűzvész még most is tombol...

Châteaudun ellenállása... történelmünk leghősibb tetteinek lapjaira fog kerülni...

„Vizsgálat a „nemzeti védelem” kormányának tevékenysége tárgyában”. IV. k. 90—91. lap (franciául).

F) A párizsi nép tömegeinek harca a kormány áruló politikája ellen

12. Kivonat Blanqui cikkéből a „Veszélyben a haza” („La patrie en danger”) című lapban

1870. szeptember 7-én Auguste Blanqui (1805—81), a híres francia forradalmár megkezdte a „Veszélyben a haza” című lap megjelentetését. A lap első számában a blanquisták egyik csoportjának nyilatkozata jelent meg, amelyben tévesen bizalmukat nyilvánították a kormány iránt, és annak a reményüknek adtak kifejezést, hogy a kormány el tudja hárítani az ellenséges agressziót. Nemsokára azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a kormány semmiféle bizalmat sem érdemel meg, és szabotálja a védelmet. Ettől az időtől kezdve Blanqui élesen bírálta a kormány tevékenységét, és harcba szállt megdöntéséért.

¹⁸ Giuseppe Garibaldi (1807—82), nagy olasz forradalmár; azt követően, hogy Franciaországban kikiáltották a köztársaságot, aktív részt vett a porosz agresszió elleni harcban. (Ő állott a „vogézi hadsereg” élén, amely francia és külföldi önkéntes osztagokból állt.)

¹⁹ Léon Gambetta (1838—82), francia politikus, a republikánusok mérsékelt szárnyához tartozott; a Nemzeti Védelem kormányának tagja (1870); ebben az időben a délnyugat-franciaországi Tours városban tartózkodott.

²⁰ Jules Favre (1809—80), francia politikus, burzsoá republikánus, a Nemzeti Védelem kormányának tagja, külügyminiszter, részt vett a Párizsi Kommün elnyomásában; ebben az időben Párizsban tartózkodott.

Követeljük, hogy a vincennes-i és Mont-Valérien-i fegyverraktár egész fegyverkészletét haladéktalanul szállítsák Párizsba, méghozzá a lehető legnagyobb sietséggel, a lehető legtöbb ember és jármű egyidejű igénybevételével.

Tegnap már attól tartottak, hogy megszakad az összeköttetés Mont-Valérien és Párizs között. Az erőd nyugati részeit erős ellenséges egységek tartják megszállva. Érdekük azt kívánja, hogy megfosszanak bennünket a fegyverektől, amelyeket az erődítményben őriznek, s amelyekből ott ugyanolyan sok van, mint Vincennes-ben...

A várakban őrzött nagyszerű fegyvereknek a munkások tömegének a kezébe kell kerülniök. Nem engedhetjük meg, hogy a munkások bűnös mulasztás következtében elessenek ezektől a fegyverektől, hiszen ma jó részüknek még rossz fegyverük sincs, s teljesen fegyvertelenek.

Árulás lenne, semmi egyéb, ha nem szállítanák át Párizsba a Vincennes-ben és Mont-Valérien-ben őrzött egész hadianyagot.

Szeptember 4-e óta a Nemzeti Védelem állítólagos kormánya csakis egyre gondol, a békekötésre, de nem tisztességes békekötésre, hanem olyanra, amelyet bármilyen áron hajlandó megvásárolnia...

Egyáltalán nem bizik az ellenállásban, meg van győződve arról, hogy a poroszok győznek... Lehet-e úgy harcolni, ha biztos vagy a vereségben? Mire való olyan védelmet megszervezni, amelyet már eleve haszontalannak és céltalannak tekintünk?

„Veszélyben a haza.” 1870. szeptember 22. (franciául).

13. A párizsi kerületek központi bizottságának felhívása a harc továbbfolytatására

A Francia Köztársaság
Szabadság — Egyenlőség — Testvériség
Köztársasági Központi Bizottság

Párizs húsz kerületéhez

Párizs húsz kerületének kerületi bizottságai 1870. szeptember 20-án az Alcazar teremben tartott közgyűlése az alábbi határozatokat hozta:

I.

A Köztársaság nem tárgyalhat az ország területét megszálló ellenséggel.

II.

Párizs népe elhatározta, hogy inkább a város romjai alá temetkezik, mintsem megadja magát.

III.

Azonnal el kell rendelni Párizs és a vármegyék népének általános felkelését, valamint az általános igénybevételét azoknak a dolgoknak, amelyek a haza védelméhez és a véderő élelmezéséhez szükségesek.

IV.

A városi rendőrség azonnal a Párizsi Kommün rendelkezése alá kerül, és ezért a Rendőrprefektúra megszűnik.

V.

A Párizsi Kommün tagjainak, és pedig minden tízezer lakosra egy városi tanácsosnak azonnali megválasztása.

Elhatároztuk, hogy a fenti határozatot Párizs lakosságával hirdetmény útján közöljük, a kormánynak pedig a 20 városi kerület küldötteiből alakított húsztagú bizottság hozza tudomására.

Párizs város 20 kerületének nevében (megbízás útján):

Gh. Beslay	Cornu	Léfrançais	J. B. Perrin
Z. Camélinat	E. Dupas	Gh. Longuet	G. Ranvier
Ch. L. Cassin	E. Duval	L. Michel	Emile Roy
Eug. Chatelain	Johannard	G. Mollin	Toussaint
A. Claris	P. Lanjalley	G. Pagnere	Vertut

D. Rosenzweig: A Párizsi Kommün. Bukarest, 433—434. lap.

14. Párizs húsz kerülete küldötteinek felhívása a lakossághoz („Vörös Plakát” 1871. január 5.)

A kormány szeptember 4-én vállalta azt a feladatot, hogy megvédje az országot. Vajon eleget tett-e ennek a feladatnak? Nem, nem tett eleget.

Ötszázezer harcosunk van, s a poroszok, akiknek csak kétszázezer van, levernek bennünket! Ki más bűnös ebben, mint azok, akik uralkodnak fölöttünk? Csak a tárgyalásokra gondoltak, ahelyett, hogy ágyúkat öntöttek és fegyvert kovácsoltak volna. Elvetették az általános mozgósítást. Helyükön hagyták a bonapartistákat, és tömlöcbe vetették a köztársaságiakat. Végül is nem kevesebb, mint kéthavi huzavona után, október 31 után szánták rá magukat a cselekvésre. Huzavonájukkal, határozatlanságukkal, passzivitásukkal a szakadék szélére sodortak bennünket.

Nem tudtak sem kormányozni, sem harcolni, jóllehet a kezükben volt minden szükséges anyagi forrás, élelmiszer, emberanyag.

Nem tudták megérteni, hogy az ostromlott városban mindenkinek, aki részt vesz a haza megmentéséért folytatott harcban, egyforma joga van a haza segítségére. Semmit sem láttak előre. Ott, ahol valamiben felesleg mutatkozott, hiányt idéztek elő. A lakosságot a fagy, s most már az éhség is pusztítja. Az asszonyok szenvednek, a gyermekek megfáznak és pusztulnak.

A katonai vezetés még ennél is rosszabb: céltalan kitörések, eredménytelen, nagy vérveszteségekkel járó harcok, ismételt kudarcok, amelyek alkalmassak arra, hogy még a legbátrabbakat is elkedvetlenítsék. És közben Párizst lövik!

A kormány megmutatta nekünk egész arcukat. A kormány megöl bennünket.

Párizs érdeke gyors döntést követel.

A kormány a társadalom minden szemrehányására fenyegetésekkel válaszol. Kijelenti, hogy meg tudja védeni a rendet, ugyanúgy, mint ahogy azt Bonaparte Sedan előtt állította.

Ha a Városházán ülő emberekben még van némi hazafiság, akkor az a kötelességük, hogy vonuljanak nyugalomba, s adják meg magának a párizsi népnek azt a lehetőséget, hogy biztosítsa felszabadítását. A Városháza vagy a Kommün, bárhogy is nevezzük, az egyetlen eszköz arra, hogy megmentjük a népet, a nép csak ezáltal menekülhet a haláltól.

A jelenlegi hatalom bármilyen kiterjesztése csupán álcázás lenne, ugyanezen hibák, ugyanezen bajok meghosszabbítását jelentené.

Az ilyen kormányzat életének meghosszabbítása fegyverletételre vezetne, Metz és Rouen fegyverletétele pedig azt mutatja, hogy mindenfajta kapituláció nemcsak éhínséget, hanem általános nyomort, nyomort és gyalázatot is hoz magával! A hadsereget és a nemzetőrséget akkor fogságba hurcolnák Németországba, s az idegenek szegycéltáblájával a nyakukban kellene városain keresztülhaladniuk. A kereskedelmet megsemmisítenék, az ipart szétrombolnák. Párizs nyögné a hadisarcot. Ez az tehát, amit a hozzá nem értés vagy az árulás számunkra előkészít!

Vajon a Bastille-t leromboló és trónokat megdőntő 1789-i nagy népünk tétlen egykedvűségben várakozik-e majd, míg a fagy és az éhség le nem hűti vérének ereiben, és meg nem állítja szívének verését, amelyet az ellenség annyira figyel? Nem!

Párizs lakossága nem akarja átélni ezt a nyomorúságot, nem veti magát alá ennek a szegyennek. Tudva tudja, hogy van még idő, hogy merész rendelkezések útján meg lehet még menteni a dolgozók életét, meg lehet adni minden lakosnak azt a lehetőséget, hogy harcoljon.

Általános beszolgáltatást! Díjtalan fejadagokat, tömeges kitörést!

A szeptember 4-i politika, hadvezetés és közigazgatás és császárság folytatása. A történelem kimondta fölötte az ítéletét. Helyet a népnek! Helyet a Kommünnek!

Párizs húsz kerületének küldöttei.²¹ (141 aláírás.)

„Francia politikai plakátok” I. k. 490—491. lap (franciául).

G) A francia—porosz háború befejezése

15. A Franciaország és Németország között 1871. február 26-án kötött előzetes békeszerződés

1871. január 28-án a Nemzeti Védelem kormánya, élén Trochu tábornokkal, átadta Párizst a német csapatoknak. Párizs 1871. évi feladása ellenforradalmi provokáció volt.

A reakciós burzsoázia provokációjának az volt a célja, hogy szabadabb tegyék kezüket a munkások és a demokratikus mozgalom elleni harcra, hogy lefegyverezék Párizs proletárnegyedeit. 1871. február 26-án Versailles-ban aláírták az előzetes francia—német békeszerződést. Alább idézzük a szerződés rövidített szövegét.

²¹ Az aláírók között számos kiváló demokrata és szocialista volt (köztük a Kommün 29 leendő tagja.)

1. cikk. Franciaország lemond a Német Birodalom javára minden jogáról és igényéről az alább megállapított határtól keletre fekvő területen (következik Elzász és Lotaringia nyugati határának leírása)...

2. cikk. Franciaország ötmilliárd frankot fizet a német császár Ófelségének.

Az 1871-es év folyamán legalább egymilliárd frank fizetendő, a hátralék lefizetésének pedig legkésőbb jelen szerződés ratifikációjától számított három éven belül kell megtörténnie.

3. cikk. A német hadsereg által megszállt francia területek kiürítése azt követően kezdődik meg, hogy a Bordeaux-ban ülésező Nemzetgyűlés jelen szerződést ratifikálja... A szerződés ratifikálása után a német csapatok haladéktalanul elhagyják Párizs belvárosát... és lehető legrövidebb időn belül... kiürítik (a 14 département-t) ... a Szajna bal partjáig. A francia csapatok ugyanakkor a Loire mögé vonulnak vissza, s a folyót a végleges békeszerződés aláírásáig nem léphetik át...

A Szajna jobb partja és a keleti országhatár közötti département-okat a német csapatok ... a hadisarc első félmilliárdjának kifizetése után ürítik ki ... kétmilliárd kifizetése után a német megszállás csupán (hét keleti département-ra) fog korlátozódni ..., amelyek a hátralékos hárommilliárd zálogául szolgálnak, s ahol a német csapatok száma nem haladja meg az 50 000 főt. A császár Ófelségének jogában áll a területi biztosítékot ... pénzügyi biztosítékkal felcserélnie, ha a francia kormány ilyen javaslattal él...

8. cikk. A végleges békeszerződés ... aláírása után a továbbra is német megszállás alatt maradó département-ok közigazgatását átadják a francia hatóságoknak; utóbbiaknak azonban tartaniok kell magukat mindazokhoz az utasításokhoz, amelyeket a német katonai parancsnokok a biztonság, a csapatok ellátása és elosztása érdekében szükségesnek tartanak...

Az európai kormányok nemzetközi politikája. I. k. Berlin, 1927. 3—6. lap (franciául).

II. AZ 1871. ÉVI PÁRIZSI KOMMÜN

A) A politikai helyzet Párizsban

az 1871. március 18-i forradalom előestéjén

Az előzetes békeszerződés aláírása után Franciaország uralkodó körei azt a feladatot tűzték maguk elé, hogy lefegyverezzék Párizs munkásnegyedeit, a dolgozók vállaira rakják a veszített háború terheit, szétverjék a demokratikus mozgalmat, és újból a monarchiát ültessék az ország nyakába.

Három okmányt idézünk, amelyek egyrészt a „Nemzeti Védelem” kormányának áruló, kapituláns politikájával szembeni felháborodást és a forradalmi hangulat érelődését, másrészt pedig a Thiers-kormány ellenforradalmi terveit jellemzik.

1. Az 1871. január 22-i forradalmi tüntetés

(Maxime Vuillaume kommünár visszaemlékezéseiből)

A száműzetés hosszú napjaiban, Genfben, sokszor elbeszélgettünk január 22-ről. Felidéztük a halálos sortűzet, a felelősségteljes nehéz pillanatokat. Montels¹ is részt vett a beszélgetésben. Feljegyeztem szavait:

A hatalmas Bastille téren alig egy-két ember lézeng. Imitt-amott nyugodtan beszélgető, kettes-hármas csoportok. Sorra járjuk a csoportokat: hátha sikerül őket egy nagy tömeggé összegyűrní. Hiába. Érzik a fegyverszünet hatása. Az élelmiszerellátás... „Nem is olyan rossz, ha van mit enni” — mondja valaki. Átkozott has!... Egy óra. Mintegy negyvenen nekivágunk a Saint-Antoine utcának. Vörös zászló. Töltött puskák a vállon. A Bourbon rakpart sarkán kis csapat fegyveres nemzetőr lép ki egy bálteremből, ahol most az egyik klub székháza van. Csatlakozunk. „Éljen a Kommün! Le a fegyverszünettel! Le az árulókkal!” A Saint-Antoine utcán vitatkozó csoportok; egy-egy ember hozzánk lép: „Hová mennek? — Elfoglaljuk a Városházát, és kikiáltjuk a Kommünt! — Hozzuk a puskát mi is.” Az egyik bajtárs felderítésre indul; futva érkezik vissza. A téren már nyüzsögnek az emberek. A Temple utcán fegyveres őrk. A mieink a Saint-Bon utca sarkán állnak föl. Innen könnyen célba vehetik a Városháza ablakait.

A Városháza. Tolongás. Leverdays. Vaillant,² hosszú, barna lovastüzerköpenyben. Emile Moreau; körülötte a Rochebrune-zászlóalj egy csoportjának barátsuhaszín blúzban díszelgő katonái. Dumont,³ Lavalette,⁴ Constant Martinnel beszélgettek. Közben befut Vallès⁵ és Roulier. Vallès megáll a rácsnál,

¹ Jules Montels (sz. 1843), az Internacionálé bakunynista tagja, a nemzetőrség századosa és a Nemzetőrség Központi Bizottságának tagja.

² Edouard-Marie Vaillant (1840–1915), az Internacionálé tagja, a Kommün Végrehajtó Bizottságának tagja. A versailles-iak távollétében halálra ítélték. Hazatérése után (1884) a Francia Szocialista Párt egyik vezetője, az Humanité szerkesztője.

³ Charles Dumont, nyomdász, a 20. kerület Központi Bizottságának tagja.

⁴ Lavalette, ügyvéd, a nemzetőrség Központi Bizottságának tagja.

⁵ Jules Vallès (1832–1885), az Internacionálé tagja, a Kommün és annak művelődésügyi bizottságának tagja. Távollétében halálra ítélték. Neves író, több ismert francia munkásosztály életét leíró könyv szerzője.

Dumont közelében. Kezet szorítok Champigny-val, aki Gentelinivel érkezett. Mindketten a Corderie Bizottság baráti köréhez tartoznak. Mellettük arról a küldöttségről beszélgetnek, amely épp most tárgyal a kormányral. Miért ne kérnénk mi is számadást a Városházától? Ferrytől.⁶ Döntöttünk: mi is bemegyünk. Rangidős lévén, én leszek a szónok.

Három tiszt áll a rács mögött. Két helyőrségi tiszt. Egy nyúlánk őrnagy; egy köpcös, kövér, hirtelenszőke százados: a segédtiszt. Egy ezredes. Nyers modorú katona. Az őrnagy és a százados a kapuval szemközt áll. Vallás és Dumont a rácsnak dőlve farkasszemet néz velük. Az ezredes a rácsos kapu előtt vigyáz, kulccsal a kezében.

A Városháza nagykapuja kinyílik. Most távozik a küldöttség.

Champy, Gentelini és én indulásra készen állunk: a kapuhoz lépünk.

— Már megint új küldöttség — fakad ki az ezredes, a Városháza parancsnoka. Vabre-nak hívják. — Kicsodák maguk. Ki küldte magukat?

— A Húsz Kerület Bizottsága.

— Persze! A híres Corderie Bizottság... Hányan vannak?

— Hárman. Itt vannak megbízott-igazolványaink. A kormányral akarunk beszélni.

— Bejöhetnek. De ez az utolsó küldöttség. Mára elég volt.

A rács kinyílik: belépünk.

Félháromra jár; bejutunk a Városházára... A nagykapu becsapódik mögöttünk; egy raj katonát pillantunk meg a boltívek alatt; lábhoz tett fegyverrel ácsorognak. Odébb az udvaron másik raj várakozik, lehetnek vagy negyvenen. Jobbra mellettük gúlába rakott fegyverek. Jobbra-balra egy-egy katona áll minden lépcsőfokon. Egy tiszt megy előttünk. Az első emeleten kinyílik egy ajtó. Hatalmas teremben találjuk magunkat; mikor belépünk, az egyik sarokban öt-hat ember beszélget. Egy zöld posztóval letakart asztal mögött magas férfi áll: Chaudey.⁷ Távolabb Étienne Aragot pillantjuk meg; mellénye hasítékába dugja a kezét. Kopaszodó homlok, őszes halánték. A háttérben szőke, hullámos hajú fiatalember. Titkárfele...

Champy is, Gentelini is, én is nemzetőr ruhában voltunk. Alig érünk az asztal elé, Chaudey tetőtől talpig végigmér bennünket, és nyersen ránk kiabál:

— Kicsodák maguk? Honnan jöttek? Mit akarnak?

— Párizs Húsz Kerületének küldöttei vagyunk — válaszoltam —, tessék az igazolványaink. Feladatunk, hogy közvetlenül a kormányral lépünk érintkezésbe.

— A kormányt hiába keresik a Városházán, és az az érzésem, hogy a maguk kedvéért nem is fog idejönni. De továbbíthatom ohajjaikat.

— Azt a megbízást kaptam, hogy bajtársaimmal együtt tiltakozzam minden fegyverszüneti tapogatózás ellen. A fegyverszünet csupán első lépés a kapituláció felé. Párizs 400 000 katonát tudna kiállítani: szó sem lehet tehát kapitulációról! Ez ellen a gyalázat ellen tiltakozunk. Követeljük a harc folytatását. Párizs feladása a Köztársaság végét jelentené. Nem akarjuk második Lengyelországgá tenni Franciaországot. Párizs még tud harcolni, és győzni fog. A kormány négy hónapja mást se tesz, mint hitegeti és orránál fogva ve-

⁶ Jules Ferry (1832–93), ellenforradalmi ügyvéd, abban az időben Párizs főpolgármestere. Az 1880-as években miniszterelnök és külügyminiszter.

⁷ Ange-Gustave Chandeys (1817–71), Párizs helyettes főpolgármestere. A Kommün letartóztatta, és május 23-án kivégezték.

zeti a népet. Rászorítottuk a kormányt, hogy ágyúkat öntessen; ha mégis kitér a harc elől, akkor mondjon le, és adja át helyét a Forradalmi Kom-műnek...

— A Kommün! — mondja Chaudey. — Üres fecsegés, Párizs harckép-telen. Kifogyott az élelem...

— Kifogyott az élelem! Ezt már szeptember 18-án hallottuk Jules Ferry-től... Saját fülemmel hallottam... Mi harcolni akarunk... Ha nincsenek tábornokaink, majd kinevezzük az ezredeseket, őrnagyokat, sőt ha kell, még a századosokat is. Elegünk van a klerikális tábornokokból. Helyet a Forradalom tábornokainak...

— S mi lenne, ha nagysietve tábornokká léptetnénk elő századosokat! — vág közbe Chaudey. — Talán egy csapásra ölünkbe hullana a győzelem? Itt előttem is áll egy százados; léptessük elő gyorsan tábornokká, s már vége is az ostromnak, a poroszok lóhalálában menekülnek... Nos, mi nem bízunk ilyen kombinációkban. A kormány fellép az efféle ostobaságok ellen. Nem lesz még egyszer október 31-e.⁸ A lázadásra erőszakkal válaszolunk! Felkészültünk az önök próbálkozásaira...

Hevesen közbevágтам:

— A nép küldöttei vagyunk, nem azért jöttünk, hogy végighallgassuk fenyegetőzését. Megbízóinknak beszámolunk az itteni fogadtatásról. Elmondjuk, hogy néhány bátorító és reménykeltő szóval eloszlathatta volna a haza sorsa miatt érzett nyugtalanságunkat, de ön helyett csak fenyegetéssel vá-laszolt. Nincs több szavunk egymással...

Kivonultunk a tereméből. Egy tiszt nyomában áthaladtunk a trónteremen. Minden ablakban négy-öt katona, lábhoz tett fegyverrel. Katonák a boltívek alatt. A gúlába rakott fegyverek eltűntek előbbi helyükről. Kilépünk a térre.

— Mára elég volt a küldöttségekből — mondja az ezredes.

Alighogy meglátnak, nagy tömeg vesz körül. Valósággal karjukon visz-nek a legközelebbi utcai lámpa alá. Felsegítenek a lámpaoszlop talpazatára. Bal karommal megkapaszkodom a lámpavasba, jobb kezem szabad, készen arra, hogy mozdulataimmal is kifejezőbbé tegyem mondanivalómat. Beszámolok tapasztalataimról. Beszélek a katonai készütségről, elismétlem Chaudey szavait: „Ne siessük el a dolgot — mondom végezetül. — Minden percben erősítés várható. A döntés a nép kezében van. Neki tartozunk engedelmesség-gel. „Éppen lelépni készültem a rögtönzött szónoki emelvényről, és meg akar-tam ragadni egy karabélyt, mikor — mintha a kabátzsebből tüzelne valaki — egy száraz, tompa lövés dörren el a rács felől, ahol Valles-t és Dumont-t lát-tam az előbb, mikor Chaudeynél jártunk. Később hallottam, hogy valaki revol-verrel rálőtt a rács mögött őrködő tisztekre. Az ezredes erre kirántott karddal a Városház kapujához rohant, és háromszor megdőngette a kardmarkolattal. Ugyanakkor egy szakasz nemzetőr közeledett futólépésben a Temple utca felől: a batignolles-i elővéd. Malon megtartotta a szavát. A szakasz megáll, és felsorakozik a rácsnál, balra a IV. Henrik-kaputól. Ekkor a Szajna-part felől, pergő dobok hangjánál, vörös zászló alatt négyes sorokban feltűnnek a 101-esek. Elszántan közelednek.

Alig dőngette meg az ezredes kardmarkolatával a Városház kapuját, azon-anal előrohant a boltívek alól a katonaság. A harci készülődés láttára a tömeg

⁸ Utalás 1870. október 31-e forradalmi eseményeire, amikor Metz város kapitulációjának hí-rére Párizs népe a kormányt megdöntöttnek hirdette ki, és Blanqui vezetésével forradalmi kom-münt alakított. A kormány rövid időn belül leverte a felkelést.

pánikszzerűen kezd özönlenni visszafelé. Az emberáradat engem is felkap, és magával sodor; közben folytonosan lövések hallatszanak. A Victoire utcán egy csoport nemzetőr tüzel féltérde ereszkedve. Mások lámpaoszlopok vagy homokbuckák mögött keresnek fedezéket, onnan céloznak. Állandó puskaropogás. Lövések dördülnek el a Városház első emeletéről is. A tróntermin őrsg tüzel. A Saint-Bon utcában csatlakozom barátaimhoz. Egy tompaszögben épült házsarok mögött bukkanak rájuk. A ház ablakán fatáblák, rajtuk hatalmas festett redingót: egy szabóműhely reklámja. Én is bekapcsolódom a tüzelésbe. Utolsó lövésem pozdorjává zúzza az első ablakot az első emelet bal oldalán... Figyelmeztetés érkezik, hogy a sorkatonaság a Pont-Neuf irányából be akar bennünket keríteni... A játék elveszett. Futólépésben megyek végig a Rivoli utcán. Vaillant-t pillantom meg lovaglókabátjában: a Nemzetőr-kávéház oldalához támaszkodik. Közlöm vele, hogy bekerítenek. Néhány emberünk még harcol: őket is figyelmeztetjük, s eltűnünk a Temple utca felé...

Idézi: A Párizsi Kommün, Budapest, 1952. 32—35. lap.

2. Kivonat Clermont-Tonnere, a hadügyminisztérium beosztottja magánleveléből Leflő tábornok hadügyminiszterhez 1871. március 5-én⁹

Két napon belül — új csapatok beérkeztével párhuzamosan — meg akarjuk kezdeni Párizs fokozatos visszahódítását... Azt hiszem, amikor elegendő erőnk lesz, el kell szigetelni a felkelés egyik támaszpontját, hogy kiéheztethessük, ugyanakkor pedig erős egységekkel meg kell szállni egy másik támaszpontjukat, minden városnegyedet el kell árasztani katonákkal, át kell kutatni minden házat. (Ilyen intézkedést alkalmaztak a júniusi napokban is.¹⁰) E kettős hadművelettel egyidejűleg ki lehetne hirdetni, hogy a hatóságok minden beszolgáltatott fegyverért térítést fizetnek, s nem kutatják annak eredetét... E munka elvégzése után hozzá kell látni Párizs lakosságának átfésüléséhez: a nemzetőrség soraiban levő 25 000 bűnözőnek¹¹ meglesz az az öröme, hogy a kormány bíróságai elé kerül majd, miután lefegyverezték...

A Kommün „Hivatalos lapja” 1871. április 19. (franciául).

3. Kivonat Thiers vallomásából a Nemzetgyűlés vizsgáló bizottsága előtt

Sokan, akik pénzügyi kérdésekkel foglalkoztak, azt mondták: végül is gondolnunk kell arra, hogy fizessünk a poroszoknak.¹² Az üzletemberek nyíltan kijelentették: „Önöknek soha sem fog sikerülni egyetlen pénzügyi műveletet sem végrehajtaniuk, ha nem végeznek egyszer s mindenkorra ezekkel a bűnözőkkel, ha nem veszik el tőlük a fegyvereket. Végezni kell velük: akkor lehet majd üzletről beszélni...”

„Parlamenti vizsgálat az 1871. március 18-i felkelés tárgyában.” Párizs, 1872, 176. lap (franciául).

⁹ A levelet a Kommün hatóságai megtalálták, és nyilvánosságra hozták.

¹⁰ A párizsi munkások 1848 júniusi felkelésének leveréséről van szó.

¹¹ „Bűnözőknek” nevezték az ellenforradalmárokat a párizsi hazafiakat.

¹² A Németországnak fizetendő hadisarcról van szó.

4. A párizsi nemzetőrség küldötteinek felhívása a hadsereghez

1871. március 10-én

A burzsoá reakció népellenes mesterkedéseinek megvalósítása a párizsi munkások és demokraták ellenállásába ütközött, meghiúsult azon az elhatározásukon, hogy megvédik a köztársasági rendszert, és nem engedik lefegyverezni a proletárnegyedek nemzetőrségét.

Katonák, népünk fiai!

Vidéken rosszindulatú álhíreket terjesztenek.

Párizsban 300 000 nemzetőr állomásozik, s mégis napról napra újabb és újabb katonai egységeket vezényelnek ide, s igyekeznek őket megtéveszteni a párizsi lakosság tényleges hangulata felől. Azok az emberek, akik előkészítették a vereséget, megcsonkították Franciaországot, és átadták minden aranyunkat, most olyan módon igyekeznek az őket terhelő felelősség elől menekülni, hogy polgárháborút provokálnak ki. Úgy számítanak, hogy ti engedelmes eszközök lesztek a tervbe vett bűncselekmény végrehajtásában.

Polgártársak, katonák! Vajon alávetitek-e magatokat a jogtalan parancsoknak, vajon ontani fogjátok-e ugyanazt a vért, amely a ti ereitekben is folyik? Nem, nem lehettek apagyilkosok, nem lehettek testvérgyilkosok.

Mit akar a párizsi nép?

Meg akarja tartani fegyvereit, maga akarja megválasztani vezetőit és leváltani őket, ha elveszítették bizalmát.

Azt akarja, hogy a reguláris hadsereg katonái visszatérhessenek otthonaikba, családjuk körébe, hogy minél előbb visszatérhessenek munkájukhoz.

Katonák, népünk fiai, egyesüljünk, hogy megmenthessük a Köztársaságot. A királyok és császárok már éppen elég balszerencsét hoztak ránk. Ne ejtsetek foltot becsületes életetekre... Egyesüljünk azok ellen, akik rangokért és pozíciókért, azért, hogy újból a nyakunkra ültessék a királyt, azt akarják ránk kényszeríteni, hogy egymást üssük.

Örökkön éljen a Köztársaság!

Molok: Az 1871. évi Párizsi Kommün okmányokban és anyagokban. (Szöveggyűjtemény.) Leningrád, 1925, 33—34. lap (oroszul).

B) Az 1871. március 18-i forradalom

5. Leon Boursier, a Nemzetőrség Központi Bizottsága tagjának emlékirataiból

Emlékeztetem önt arra, hogy a bizottság tagjai körülbelül félnégykor reggel mentek széjjel a 17-ről 18-ra virradó éjjel. Az ülés bezárása előtt elhatározták, hogy a legközelebbi ülést este 11 órakor tartják a Rue Basfroi egy iskolájában.

Az előrehaladott óra ellenére még semmi hírt sem kaptak azokról a rendszabályokról, amelyeket a kormány elhatározott, s a bizottság, amely csak a mandátumok megvizsgálásával és a bizottságok szétoztatásával alakult, még nem kapott olyan értesítést, amely a veszély közelségére engedett volna következtetni. A katonai bizottság még nem is kezdte meg működését, csak elődjének okmányait, följegyzéseit és jegyzőkönyveit vette birtokába, s ez volt minden.

Őn tudja, hogy Párizs 18-án reggel miképpen ébredt föl. A bizottság tagjai az eseményeket csak a riadókából és a hivatalos falragaszokból tudták meg. Ami engem illet, én körülbelül nyolc órakor ébredtem föl, gyorsan fölöltöztem, és a párizsi gárdától megszállott Bastille téren a Rue Basfroi-ra siettem. Amikor a Rue Roquette-re megérkeztem, láttam, hogy a nép megkezdte a védelem szervezését. A Rue Neuve de Lappe sarkán megkezdtek egy barikád építését. Valamivel tovább megtagadták az átjárást, bár tudattam, hogy a bizottság tagja vagyok. A Rue de Scheronne-on kellett ismét fölmennem, és csak a Rue St. Bernard-on jutottam ismét a helyes irányba. A Rue St. Faubourg St. Antoine-on még semmi sem látszott, de az izgalom itt is nagy volt. Végre fél-tizenegy órakor elértem a Rue Basfroi-t. Ennek mindkét kijárata el volt barikádozva egyetlen átjáróval az ágyúk részére, amelyek az utca egyik nagy terén voltak fölállítva, s amelyeket egyenként vittek a különböző épülő barikádokra.

Nagy fáradtsággal kerültem az iskola egyik termébe, ahol néhány társam már együtt volt. Ott voltak Assy,¹³ Prudhomme, Rousseau, Gouhier,¹⁴ Lavalette, Gerezme, Bouit és Fougeret. Abban a pillanatban, amikor beléptem, vezették be a vezérkar egyik alhadnagyát, akit a Rue St. Mauron fogtak el. Kihallgatták. Azután egy csendőrt hívtak. Kikutatták, de nem találtak más papírokat nála, mint azokat a falragaszokat, amelyeket a község házában adtak át neki. H. vette át ezt a munkát, és az udvarban egy fogházhoz hasonló helyiséget létesített. Még vagy 15, a néptől elfogott polgári és katonai egyént láttam elvonulni. Időközben megtudtam, hogy Bergeret-et¹⁵ elküldték, hogy a Montmartre parancsnokságát, ahol előző este légifőnököknek kinevezték, átvegye. Varlin,¹⁶ aki közzvetlen utánam jött, ismét elment, hogy a batignoles-i védelmet szervezze. Arnold¹⁷ is megjelent egy pillanatra, de rögtön elment, hogy zászlóaljának élére álljon. A bizottság Audoyneau,¹⁸ Ferrat és Billioray¹⁹ polgárokkal erősítette meg magát.

Délben még mindig várták az eseményeket, de semmit sem határoztak. Kértem néhány társamat, hogy H.-t hagyják e haszonnal nem járó kihallgatásnál, és egy másik teremben tanácskozzunk, mert az, amelyben voltunk, egyre jobban megtelt olyan egyénnel, akiknek a bizottsággal nem volt semmi dolguk. Mihelyt megalakultunk, kérdezősködtünk olyan megbízható polgárok után, akiket vezérkar gyanánt fölhasználhattunk, s akik fölvilágosítást adhattak, hogy milyen a helyzet a különböző negyedekben. Nagyon sokan jelentkeztek. Elküldtük őket minden irányba, hogy társainkkal tudassák, hogy a barikádok építését lehetőleg gyorsítsák, a nemzetőrséget gyűjtsék össze, vegyék át azoknak vezetését, s jelöljék meg azokat a helyeket, ahová értesítéseket küldhetünk a részükre.

Küldőnceink közül csak négyen jöttek vissza. Az, akit a XX. kerületbe küldtünk, azt jelentette, hogy Belleville-ben a gyülekezési hely a Rue de Paris-

¹³ Adolphe Assy (1840–86), gépész, az Internacionálé bakunynista tagja. A nemzetőrség Központi Bizottsága és a Kommün tagja. A Kommün leverése után száműzték.

¹⁴ Charles Gouhier (sz. 1828), munkás, az 1848 júniusi felkelés résztvevője. A nemzetőrség Központi Bizottságának, majd a Kommün hadbíróságának tagja. Távollétében halálra ítélték.

¹⁵ Jules-Victor Bergeret (sz. 1839), munkás, a nemzetőrség Központi Bizottságának tagja. Március 18. után Párizs katonai parancsnoka, tábornok, a Kommün tagja. Távollétében halálra ítélték.

¹⁶ Louis-Eugène Varlin (1839–71), a Kommün egyik kiváló vezetője. Munkás, az Internacionálé aktív tagja, kongresszusainak küldötte. A Kommün pénzügyi és élelmezéssügyi bizottságok tagja. A kommunárok utolsó harcainak irányítója. Május 28-án a versailles-iak megkínózták és kivégezték.

¹⁷ George Arnold (sz. 1840), építész-mérnök, a nemzetőrség Központi Bizottságának egyik szervezője. A Kommün és hadügyi bizottságának tagja, a Kommün leverése után száműzték.

¹⁸ Louis Audoyneau (sz. 1833), munkás, a nemzetőrség Központi Bizottságának tagja. Életfogytiglani kényszermunkára ítélték.

¹⁹ Alfred-Eduard Billioray (1818–76), a nemzetőrség Központi Bizottságának, a Kommünnek és a Társadalmi Biztonsági Bizottságnak tagja. A Kommün leverése után száműzték.

ban és Menilmontant-ban van, az új városháza előtt. Varlin csak nagynehezen tudta Batignolles-ben a nemzetőröket csoportosítani. Egy vezérkar a Place du Trónon haderőt vont össze, és a neuillyi kaszárnyához ment, de a katonák bezárták a rácsokat, és fenyegető magatartást tanúsítottak. Brunel²⁰ Lisbonne-nál²¹ elment, hogy a Château d'Eau kaszárnya legénységét megfélemlítse.

Más jelentések arról értesítettek, hogy a bizottság parancsaira várnak. Duval²² megerősítette a Pantheont, és ott várt. Faltot²³ egy papírlapot küldött ezekkel a szavakkal: „Öt vagy hat zászlóaljam van a Rue de Sévres-ben. Mi történjék?” Pindy²⁴ a III. kerületi községházát elfoglalta, s a bizottsághoz hú zászlóaljakat összevonta. A jelentések birtokában tisztába jöttünk azzal, hogy a haderőnek milyen távolságra kell elhelyezkednie, s milyen helyekről lehet ágyúkat és lőszereket beszerezni, tehát nemsokára rendelkezéseket tettünk a támadásra.

Mialatt ezeket a dolgokat vitattuk, Lullier a bizottság rendelkezésére bocsátotta magát. A bizottság nem adott részére határozott parancsot, hanem csak azt mondta, hogy az összes rendelkezésre álló haderőt össze kell vonni, s meg kell hódítani a városházát.

Hogy ezeknek a parancsoknak átadását biztosítsuk, a jelenlevő bizottsági tagok — időközben többen is jöttek, de nem tudnám megmondani, hogy kik — kötelezték magukat arra, hogy a rendelkezéseket a meghatározott helyre elviszik. Így széledt el a bizottság délután fél négy órakor, Assyt, valamint két másik bizottsági tagot permanenciában hagyva a Rue Basfroi-n.”

E. Lissagaray: Az 1871. évi Kommün története. Wien, 1922, 451—454. lap (magyarul).

C) A Párizsi Kommün: új típusú állam

a) A marxista klasszikusok a Párizsi Kommünről

A Párizsi Kommün történelmi jelentőségét az adja meg, hogy a proletariátus itt szállt szembe először — rövid ideig sikerrel — a kapitalista renddel.

Alább idézzük a marxizmus—leninizmus klasszikusainak néhány megnyilatkozását a párizsi Kommünről mint a proletariátus diktatúrájának első megvalósításáról a világtörténelem folyamán.

6. Engels a Kommünről mint a proletariátus diktatúrájáról

Engels bevezetéséből Marx: „A polgárháború Franciaországban” c. művének harmadik német kiadásához (1891).

²⁰ Antoine Brunel (sz. 1830), volt katonatiszt, blanquista. A nemzetőrség Központi Bizottságának és a Kommün tagja. Tábornok, a 10. légión, majd az issyi erő parancsnoka. Angliába menekült.

²¹ Maxime Lisbonne (1837—1905), volt színész, a Kommün ezredese. Egyik utolsó barikád védője. Halálbüntetését életfogytiglani kényszermunkára változtatták.

²² Emile-Victor Duval (1840—71), vasmunkás, blanquista, az Internacionálé tagja. A nemzetőrség Központi Bizottságának és a Kommün tagja, a Kommün tábornoka és képviselője a rendőrfőkapitányság mellett. Április 4-én a versailles-iak fogságba ejtették és kivégezték.

²³ Faltot „apó” — volt garibaldista, a Kommün ezredese, a 15. légión és a vincennes-i erő parancsnoka.

²⁴ Louis-Jean Pindy (sz. 1840), asztalos, proudhonista, az Internacionálé tagja. A Kommün tagja és a 3. légión parancsnoka, Emigrált.

A szociáldemokrata filisztert újabban ismét üdvös rettegés fogja el e szó hallatára: a proletariátus diktatúrája. Nos hát, uraim, akarjátok tudni, milyen is ez a diktatúra? Nézzétek meg a Párizsi Kommünt. Az a proletariátus diktatúrája volt.

Marx—Engels Válogatott művek I. 466. lap.

7. Lenin a Kommün tanulságairól

(Lenin „A Kommün tanulságai” c. cikke)

Franciaország az 1848-as forradalmat lezáró államcsíny után 18 évre a napóleoni rendszer igájába került. Ez a rendszer nemcsak gazdaságilag tette tönkre az országot, hanem nemzeti megaláztatásba is kergette. A régi rendszer ellen felkelő proletariátus két feladatot vállalt — egy általános nemzeti és egy osztályfeladatot: Franciaország felszabadítását a német invázió alól és a munkások szocialista felszabadítását a kapitalizmus alól. A két feladatnak ez az egyesítése a Kommün legsajátosabb jellegzetessége.

A burzsoázia ekkor „nemzetvédelmi kormányt” alakított, s a proletariátusnak az általános nemzeti függetlenségért e kormány vezetése alatt kellett küzdenie. Valójában ez a kormány „népáruló” kormány volt, amely azt tekintette rendeltetésének, hogy a párizsi proletariátus ellen harcoljon. A proletariátus azonban nem vette ezt észre, elvakították a hazafias illúziók. A hazafias gondolat még a XVIII. század Nagy Forradalmában született meg; ez a gondolat úrrá lett a Kommün szocialistáinak elméin, s Blanqui például, aki kétségkívül forradalmár és a szocializmus lelkes híve volt, újsága számára nem talált jobb címet, mint ezt a burzsoá riadójel: „Veszélyben a haza!”

E két ellentmondó feladat, a patriotizmus és a szocializmus egyesítése, végzetes tévedés volt a francia szocialisták részéről. Marx már az Internacionálé Üzenetében 1870 szeptemberében óva intette a francia proletariátust, hogy ne a hamis nemzeti eszméért lelkesedjen: a Nagy Forradalom ideje óta mélyreható változások mentek végbe, az osztályellentmondások kiéleződtek, s míg akkor az egész európai reakció ellen vívott harc az egész forradalmi nemzetet egyesítette, most már nem kötheti össze a proletariátus a maga érdekeit más, vele szemben ellenséges osztályok érdekeivel; legyen csak felelős a burzsoázia a nemzeti megaláztatásért — a proletariátusnak az a feladata, hogy harcoljon a munkának a burzsoázia igájából való szocialista felszabadításáért.

S a burzsoá „hazafiság” valódi lényege csakugyan hamarosan felszínre került. A versailles-i kormány, miután szégyenletes békét kötött a poroszokkal, hozzálátott közvetlen feladatához — és rárontott a párizsi proletariátusra, amelynek fegyverkezése oly félelmetes volt számára. A munkások a Kommün kikiáltásával és polgárháborúval válaszoltak.

Jóllehet a szocialista proletariátus számos szektára oszlott, a Kommün ragyogó példája volt annak, milyen egyetértően tudja a proletariátus megvalósítani azokat a demokratikus feladatokat, amelyeket a burzsoázia csak proklamálni tudott. A proletariátus, miután magához ragadta a hatalmat, minden különösebb bonyolult törvényhozás nélkül, egyszerűen, gyakorlatilag megvalósította a társadalmi rend demokratizálását, megszüntette a bürokráciát, bevezette azt, hogy a nép válassza a tisztviselőket.

Két hiba azonban semmivé tette e ragyogó győzelem gyümölcseit. A proletariátus félúton megállt: ahelyett, hogy hozzáfogott volna „a kisajátítók kisa-

jávitásához”, olyasmiről ábrándozott, hogy egy általános nemzeti feladat által egyesített országban uralomra juttatja a legfelsőbb igazságosságot; olyan intézményekre, mint például a bank, nem tette rá a kezét, a szocialisták körében még mindig az „igazságos csere” stb. proudhonista elméletei voltak divatban. A második hiba a proletariátus felesleges nagylelkűsége volt: ki kellett volna irtania ellenségeit, s ehelyett igyekezett erkölcsileg hatni rájuk, lebecsülte a merőben katonai jellegű akciók jelentőségét a polgárháborúban, és ahelyett, hogy egy Versailles ellen indított erélyes támadással tetőzte volna be Párizsban aratott győzelmét, késedelmeskedett, és időt adott a versailles-i kormánynak arra, hogy összegyűjtse a sötét erőket, és felkészüljön a véres májusi hétre.

De a Kommün minden hibája ellenére a XIX. század nagyszerű proletármozgalmának nagyszerű példája. Marx igen sokra tartotta a Kommün történelmi jelentőségét — ha a versailles-i bandának a párizsi proletariátus fegyverei ellen intézett hitszegő támadásakor a munkások harc nélkül engedték volna át e fegyvereket, akkor az a demoralizálódás, amelyet ez a gyengeség okozott volna a proletármozgalomban, sokkal, de sokkal súlyosabb lett volna, mint az a veszteség, amely a fegyvereit védelmező munkásokoztályt a harc során érte. Bármilyen nagyok is a Kommün veszteségei, ellensúlyozza őket a Kommün jelentősége az egész proletárharc szempontjából: lángra lobbantotta Európában a szocialista mozgalmat, megmutatta a polgárháború erejét, szétfoszlatta a hazafias illúziókat, és szétzúzta a burzsoázia általános nemzeti törekvéseibe vetett naiv hitet. A Kommün megtanította az európai proletariátust arra, hogy konkrétan vesse fel a szocialista forradalom feladatait.

A proletariátus nem felejtí el ezt a leckét. A munkásokoztály fel fogja használni, mint ahogy Oroszországban már fel is használta a decemberi felkelés során.

Az orosz forradalmat megelőző és előkészítő korszak bizonyos mértékben hasonlít a napóleoni iga franciaországi korszakához. Az önkényuralmi klikk Oroszországban is szörnyű gazdasági romlásba és nemzeti megaláztatásba sodorta az országot. De sokáig nem tudott kirobbanni a forradalom — amíg a társadalmi fejlődés nem hozta létre a tömegmozgalom feltételeit, s a kormány ellen intézett elszigetelt támadások, bármilyen hősiesek voltak is, a forradalom előtti időben sorra megtörttek a néptömegek közömbösségének falán. Csak a szociáldemokrácia kitarító és tervszerű nevelő munkája juttatta el a tömegeket a harc legmagasabb formájáig: a tömegakciókig és a fegyveres polgárháborúig.

A szociáldemokrácia szét tudta zúzni az ifjú proletariátusban az „általános nemzeti” és „hazafias” téveszméket, s azután, hogy közvetlen beavatkozásával sikerült kierőszakolni a cártól az október 17-i kiáltványt, a proletariátus erélyesen hozzálátott a forradalom következő, elkerülhetetlen szakaszának, a fegyveres felkelésnek előkészítéséhez. Az „általános nemzeti” illúzióktól ment lévén, osztályerőit tömegszervezeteiben vonta össze: a munkás- és katonaküldöttek szovjetjeiben stb. S ha az orosz forradalom előtt más célok és feladatok álltak is, mint az 1871-i francia forradalom előtt, az orosz proletariátusnak ugyanazt a harci módszert kellett alkalmaznia, amelyet a Párizsi Kommün kezdett kialakítani: a polgárháborút. Az orosz proletariátus nem felejtette el a Kommün tanulságait, tudta, hogy a proletariátusnak nem szabad lebecsülnie a békés harci eszközöket, amelyek állandó, hétköznapi érdekeit szolgálják és a forradalmak előkészítésének korszakában szükségesek — de sohasem szabad megfeledkeznie arról sem, hogy az osztályharc bizonyos körülmények között fegyveres harcba és polgárháborúba megy át; vannak olyan pillanatok, mikor a proletariátus

érdekei azt követelik, hogy nyílt harci összecsapásokban könyörtelenül elpusztítsa ellenségeit. Ezt elsőnek a francia proletariátus mutatta meg a Kommün idején, és az orosz proletariátus ragyogóan megerősítette a decemberi felkelésben.

S hiába nyomták el a munkásosztálynak ezt a két nagyszerű felkelését — sor kerül majd egy újabb felkelésre, amellyel szemben gyengéknek bizonyulnak majd a proletariátus ellenségei, s amely a szocialista proletariátus teljes győzelmével fog végződni.

Lenin Művei 13. k. 492—495. lap.

b) A Kommün programszerű okmányai

Három okmányt idézünk, amelyekben kifejtették a Kommün szociális és politikai programját, amelyekben kifejezésre jutott a munkásosztály vezető szerepe az 1871. évi forradalomban, s az a kettős feladat, amelyet a párizsi kommünárok magukra vállaltak: Franciaország szabadságának és nemzeti függetlenségének biztosítása és a francia dolgozó tömegek felszabadítása a kapitalista iga alól.

8. „A március 18-i forradalom” című cikkből

Ismeretlen proletárok, akiről tegnap még senki sem tudott, de nevük rövidesen körüljárja a világot, a jog és az igazság mélységes szeretetétől lelkesítve, Franciaország és a Köztársaság iránti határtalan odaadásukban, e nemes érzéseik és harcedzett bátorságuk hatására elhatározták, hogy a leigázott hazát és a fenyegetett szabadságot egyidejűleg megmentik. Ez az ő nagyszerű érdekük a kortársak és a jövő előtt.

A főváros proletárai az uralkodó osztályok minden csalása és árulása látán megértették, hogy ütött az óra, amikor meg kell menteniük a helyzetet, kezükbe kell venniük a közügyek irányítását...

A proletariátus, amelyet állandóan a jogfosztás, törvényes követeléseinek teljes megtagadása fenyegetett, a haza pusztulása és minden reményiségének szertefoszlása láttán megértette: parancsoló kötelessége és vitathatatlan joga megköveteli, hogy kezébe vegye sorsát, és biztosítsa győzelmét azzal, hogy megragadja a hatalmat.

Ezért a forradalommal válaszolt az elvakult és bűnös kormány esztelen és bűnös provokációjára, annak a kormánynak a provokációjára, amely nem átalította a polgárháborút akkor kirobbantani, amikor ellenség áll hazánk földjén, s megszállva tartja azt...

A Kommün „Hivatalos Lapja” 1871. március 21.

9. Kivonat a Kommün felhívásából „A francia néphez”

Mit követel Párizs?

A köztársaság — a nép jogaival, a társadalom helyes és szabad fejlődésével egyedül összeegyeztethető államforma — elismerését és megszilárdítását.

A kommünök teljes autonómiáját egész Franciaországban. Az autonómiának biztosítani kell valamennyi kommün részére jogainak összességét, minden francia számára pedig erőinek és képességeinek teljes fejlődési lehetőségét mint ember, mint állampolgár és mint munkás részére.

A Kommün autonómiáját csupán az összes többi, hozzá csatlakozó kommün egyenlő jogai korlátozhatják. E kommünök szövetségének meg kell szilárdítania Franciaország egységét.

A Kommün elidegeníthetetlen jogai:

A községi költségvetés, a bevételek és kiadások jóváhagyása; az adók megállapítása és kivetése; minden helyi hatóság irányítása; a bíróságok, a városi rendőrség és a közoktatás megszervezése; a Kommün tulajdonát képező vagyontárgyak kezelése.

A községi tisztviselők és mindenféle kategóriához tartozó hivatalos személyek kinevezése választás, illetve pályázat eredményeképpen; mindezen funkciók viselői felelősséggel tartoznak, állandó ellenőrzés alatt állnak, és mindenkor visszahívhatók.

A személyi, lelkiismereti és munkaszabadság teljes biztosítása.

Az állampolgárok állandó részvétele a Kommün ügyeiben, nézeteik szabad nyilvánítása és érdekeik szabad védelme útján. Mindezt a Kommün biztosítja, mert egyedül az ő kötelessége, hogy felügyeletet gyakoroljon a gyülekezési és sajtószabadság jogának helyes és szabad igénybevétele felett, valamint hogy biztosítsa azt.

A város védelmének és a saját parancsnokait megválasztó nemzetőrségnek a szervezése. A nemzetőrség az egyetlen olyan erő, amely a városban a rend fenntartására hivatott.

Párizs nem kíván többé semmiféle helyi biztosítékot, természetesen azon feltétel mellett, hogy a központi igazgatásban — a szövetséges kommünök küldötteinek gyűlésében — megtalálja elveinek gyakorlati megvalósulását.

Autonómiájánál és cselekvési szabadságánál fogva azonban Párizs fenntartja magának azt a jogot, hogy ha azt szükségesnek találja, a lakosság kívánására közigazgatási és gazdasági reformokat vezet be, a közoktatás, a termelékenység, a csere és a hitelélet fejlődését és terjesztését elősegítő hivatalokat szervez; a hatalmat és a tulajdont hozzáférhetővé teszi mindenki számára a pillanatnyi szükségleteknek, az érdekeltek kívánságának és a tapasztalatoknak megfelelően.

Ellenségeink tévednek vagy tudatosan becsapják az országot, amikor Párizst azzal a törekvéssel vádolják, hogy akarátát vagy vezetését az egész nemzetre rá akarja kényszeríteni, hogy diktatúrát akar létrehozni, amely támadást jelentene a többi kommün függetlensége és szuverenitása ellen.

Tévednek vagy félrevezetik az országot, amikor azt mondják, hogy Párizs meg akarja bontani Franciaország egységét, amelyet a forradalom atyáink egyhangú helyeslése mellett hozott létre, amikor az ország minden részéből a föderáció ünnepére összegyűltek.²⁵

Az az egység, amelyet eddig a császárság, a monarchia és a parlamentarizmus erőszakolt ránk; nem egyéb, mint zsarnoki, értelmetlen, önkényes és terhes központosítás.

Az a politikai egység, amelyre Párizs törekszik, minden helyi kezdeményezés önkéntes szövetsége, minden egyéni energia szabad és önkéntes együttműködése egy közös cél, minden ember jóléte, szabadsága és biztonsága érdekében...

²⁵ A föderáció ünnepe, 1790. július 14. (a Bastille bevételének első évfordulója); az ünnepség, amelyen Franciaország valamennyi községének küldöttei részt vettek, az állami egység jegyében folyt le.

Ez a régi kormányzat vége, a régi klerikális világ, a militarizmus, a bürokratizmus, a kizsákmányolás, a nyereszkeskedés, a monopóliumok, a kiváltságok vége, mindannak a vége, aminek a proletariátus rabságát, a haza pedig nyomorúságát és szenvedéseit köszönhetette.

Hadd nyerje el nyugalmát nagy és szent hazánk, amelyet hazugsággal és rágalommal félrevezettek!...

Ami bennünket, Párizs polgárait illeti, hivatásunk abban áll, hogy megvalósítsuk a legújabb forradalmat, a legszélesebb körűt és a leghasznosabbat mindazok közül a forradalmak közül, amelyek az emberiség történelmének lapjait díszítik.

Kötelességünk harcolni és győzni!

Párizs, 1871. április 19.

A Párizsi Kommün

A Kommün „Hivatalos Lapja” 1871. április 20.

10. Kivonat a Kommünnek „a szántóföldek munkásaihoz” intézett kiáltványából:

A Kommün lebecsülte a parasztságnak mint az ellenforradalom ellen vívott harc szövetségesének jelentőségét; tehát lebecsülte a parasztsággal való szövetség jelentőségét; ez a körülmény, valamint a burzsoázia és a kulákság befolyása a parasztság széles rétegeire, továbbá a Párizs és a vidék közötti összeköttetés nehézségei megkönnyítették a versailles-i kormány rágalom-hadjáratát a Kommün ellen, amelyet azzal a céllal folytatott, hogy a parasztságot a proletariátussal szemben állítsa, csatasorba. A város és a falu dolgozó közti szövetség hiánya volt a Kommün vereségének egyik fő oka.

Közzöljük a parasztsághoz intézett kiáltvány rövidített szövegét, amely azt mutatja, hogy a Kommün mégis tudatában volt annak a szükségességnek, hogy a parasztságot a forradalom oldalára kell állítani; ezért olyan programmal léptek fel, amely megfelelt a vidéki tömegek, a vidéki dolgozó lakosság érdekeinek és szükségleteinek is. (A kiáltvány a „Kommün” című újság 1871. április 10-i számában jelent meg, később pedig röpirat formájában terjesztették.)

Francia Köztársaság

Szabadság — Egyenlőség — Testvériség

A szántóföldek munkásához.

Testvér, becsapnak téged. Érdeklünk azonos. Követeléseim ugyanaz, mint a tiéd, és a szabadság, amelyért harcolok, a te szabadságodat is jelenti. Nincsen semmi jelentősége annak, hogy a javak termelője városban vagy falun lakik, a fő az, hogy nincsen kenyere, ruhája, lakása, és senki sem támogatja. Az sem lényeges, hogy a kizsákmányolót nagy földbirtokosnak vagy gyárosnak nevezik. A nap mind falun, mind városban hosszú (a munkanapról van szó — Szerk.) és nehéz, és mégsem keresed meg a legszükségesebb élelemre és ruhára való sem. Éppen úgy nem vagy szabad, mint én. Nem jut időnk a pihenésre, tanulásra, nem ismerjük a lelki megelégedettség érzését. Mindketten a nyomor rabszolgái vagyunk.

Paraszt, szegény napszámos! Íme! Több mint száz éve hangoztatják, hogy a tulajdon a munka szent gyümölcse, és te elhiszed ezt. Nyisd ki hát végre szemed, és nézz körül, tekints magadra, és rájössz arra, hogy mindez hazugság. Egész életeden át, öregségedig, szüntelenül dolgoztál, napjaidat kora hajnaltól késő éjjelig a lapát és a kasza mellett töltötted, és mégsem vagy gazdag, de még

egy darab kenyered sincs öregségedre. Minden keresetedet felemészti gyermekeidnek nehéz körülmények között való felnevelése, kiket elrabolnak tőled, katonának visznek, vagy pedig megházasodnak, és hozzád hasonlóan, kutyául élnek, és éppen olyan szerencsétlenül fejezik be életüket, mint te, mert mihelyt kimerül karod, sehol sem kapsz munkát, tehetetlen öreg korodban gyermekeidre szorulsz, nemsokára pedig batyut kötsz hátadra, és meghajtott fővel kapuról kapura járva, koldulsz megbecstelenítő alamizsnát.

Ez nem igazságos dolog, paraszt testvérem, nem jöttél rá még erre? Jól látod, hogy becsapnak. Ha igaz lenne, hogy a tulajdon a munka gyümölcse, tulajdonos lennél te is, aki oly sokat dolgoztál. Tulajdonosa lennél annak a kis háznak, kertnek és udvarnak, amelyről oly sokszor álmodoztál, amely egész életed célja és vágya volt, megvalósíthatatlan álom, olyan, amelyet te, boldogtalan ember, nem valósíthattál meg csak úgy, ha emésztő kölcsönt veszel fel, amely felőröl, és arra kényszeríti gyermekeidet, hogy halálod napján vagy talán még hamarabb is eladják a fészket, amely oly sokba került. Testvérem, nem a munka gyümölcse a tulajdon! A szerencse terméke, vagy pedig ravaszság útján szerzik. A gazdagok lusta emberek, a munkások meg szegények, és szegények is maradnak. Ez a szabály, és minden más kivétel. Nem igazság ez!

Íme, ez az oka annak, hogy Párizs, amelyet hibáztat, mert hitelt adsz a rágalmaknak, amelyeket azok terjesztenek, akiknek érdekében áll, hogy téged becsapjanak, Párizs háborog, követel és lázong, mert meg akarja változtatni azokat a törvényeket, amelyek feljogosítják a gazdagokat, hogy a munkásokkal úgy bánjanak, ahogyan akarják...

Vidéki munkás, szegény napszámos, adósságok súlya alatt görnyedező kisbirtokos, mesterember, gazdálkodó, ti mind, akik vettek és arattok. — Figyeljete jól ide! — Párizs azt akarja, hogy a föld legyen a parasztoké, a szerszámok a munkásoké, és mindenkinek legyen munkája...

Igen — a föld gyümölcse azoké, akik a földet művelik.

Mindenkinek a sajátját — és mindenkinek munkát.

Ne legyen nagyon gazdag ember, de nagyon szegény sem.

*

Ne legyen pihenés nélküli munka, de pihenés se legyen munka nélkül.

Parasztok, látjátok tehát, hogy Párizs ügye a ti ügyetek. A Párizst támadó tábornokok árulták el Franciaországot. Ha Párizs elesik, továbbra is fojtogat benneteket és gyermekeiteket a nyomor. Támogassátok Párizst, hogy győzzön, és bármi történik is, emlékezzetek ezekre a szavakra:

A föld a paraszté, a munkaeszköz a munkásé, a munka mindenkié.

Idézi D. Rosenzweig: A Párizsi Kommün. Bukarest, 1961, 319—321., 438—439. lap.

D) A Kommün intézkedései a régi hatalmi gépezet szétzúzására és új típusú állam létrehozására

A Kommün legfőbb történelmi vívmánya a rendőri-bürokratikus gépezet szétzúzása és új típusú állam létrehozása, amely gyökereiben különbözik a burzsoá állam minden formájától.

Idézzük a Kommün néhány rendeletének szövegét a burzsoá államgépezet szétzúzásáról.

11. A Nemzetőrség Központi Bizottsága lemond és átadja helyét a megválasztott Párizsi Kommünnek

Francia Köztársaság
Szabadság — Egyenlőség — Testvériség

Központi Bizottság
Kommünválasztás.

Allampolgárok.

Küldetésünk lejárt, és helyünket a Városházán az általatok megválasztott törvényes küldötteknek adjuk át.

Hazafias és áldozatkész támogatásokkal befejezhettük a nevetekben megkezdett nehéz feladatunkat. Köszönjük fáradhatatlan segítségüket, az összefogás már nemcsak üres szólam, és ezért a Köztársaság védelmét biztosítva látjuk.

Ha pedig tanácsunknak van súlya elhatározások tekintetében, akkor engedjétek meg, hogy leghűségesebb szolgálóitok hozzák tudomásotokra, hogy mit várnak a választástól.

Polgárok.

Egy pillanatra se feledjétek, hogy érdekeiteket a legodaadóbban azok az emberek szolgálják, akiket magatok közül választottok meg, akik ugyanúgy élnek és ugyanabban a nyomorban szenvednek, mint ti.

Óvakodjatok mind a nagyratörőktől, mind pedig az érvényesülni akaróktól, akik saját érdeküket tekintik, és magukat helyettesíthetetlennek tartják.

Óvakodjatok a szószátyár, tehetetlen alakoktól is, mert ezek mindent feláldoznak egy szónoklat, szónoki hatás vagy szellemes mondás érdekében. Mellőzzétek azokat is, akik szerencsés véletlen folytán gazdagodtak meg, mivel a gazdag csak ritka esetben tekinti testvérének a munkást.

Végül válasszatok őszinte meggyőződésű, a népből származó, határozott, tevékeny, egyenes és becsületes embereket. Szavazzatok azokra, akik nem élnek vissza bizalmatokkal; az igazi ember szerény, és a választókra az a feladat hárul, hogy ismerje fel választottait, és ne a választottak mutatkozzanak be.

Meg vagyunk győződve, hogy tanácsunkat megfogadva, sikerül valóban népi vezetőséget választanotok, amelynek tagjai sohasem fogják magukat gazdái-toknak tartani.

Párizs, Városháza, 1871. március 25.

A Nemzetőrség Központi Bizottsága

Ifj. Avoin, Ant. Arnaud, G. Arnold, Assy, Andignoux, Bouit, Jules Bergeret, Babick, Baroud, Billioray, Blanchet, Gastioni, Chouteau, C. Dupont, Fabre, Ferrat, Fleury, Fougeret, C. Gaudier, Gouhier, H. Geresme, Grelier, Grolard, Josselin, Fr. Jourde, Lavalette, Henry Fortuné, Maljournal. Ed. Moreau, Mortier, Proudhomme, Rousseau, Kanvier, Varlin.

D. Rosenzweig: A Párizsi Kommün. Bukarest, 1961. 435—436. lap.

12. Rendelet az újoncsorozás megszüntetéséről és az állandó hadseregnek a felfegyverzett néppel való felváltásáról

A Párizsi Kommün elrendeli:

1. Az újoncsorozás megszüntetendő.
2. A nemzetőrségen kívül semmiféle katonai erő sem szervezhető Párizsban, illetve nem vihető oda be.
3. Minden katonai szolgálatra alkalmas állampolgár a nemzetőrség soraiba tartozik.

Városháza, 1871. március 29.

A Párizsi Kommün

A Kommün „Hivatalos Lapja” 1871. március 30. (franciául).

13. Rendelet a tisztviselők magas illetményeinek megszüntetéséről

A Párizsi Kommün,

figyelembe véve, hogy eddig a közhivatalok magasabb állásaiért, a velük járó nagy illetmények miatt, verseny folyt, és kegyként osztogatták őket, továbbá, hogy másrésről a valóban demokratikus köztársaságban nincs helyük a szinekúráknak, sem a túlságosan magas illetményeknek —

elrendeli:

egyetlen cikk: a különböző községi hivatalok tisztviselőinek legmagasabb fizetése évi 6000 frankban nyer megállapítást.

Városháza, 1871. április 2.

A Párizsi Kommün

Molok: Az 1871. évi Párizsi Kommün okmányokban és anyagokban. (Szöveggyűjtemény.) Lenin-grád, 1925. 222. lap (oroszul).

E) A Kommün szociális és gazdasági politikája

A szociális és gazdasági politika terén a Kommün, annak ellenére, hogy nem állott rendelkezésre kellő idő, mivel minden erejét és figyelmét a harcra kellett összpontosítania, világraszóló eredményeket ért el. Idézzünk néhány okmányt, amelyek a Kommün szociális és gazdasági politikájának eredményeit s egyszersmind hibáit is jellemzik.

14. Rendelet az elmenekült tulajdonosok által elhagyott ipari vállalatoknak a munkásszövetségek kezébe való átadásáról

A Párizsi Kommün,

figyelembe véve, hogy számos műhelyt tulajdonosa elhagyott, és nem kívánt eleget tenni állampolgári kötelezettségeinek, nem számolva munkásainak érdekeivel;

valamint, hogy a tulajdonosok e gyáva megfutasának következményeképpen sok, a város élete szempontjából döntő fontosságú vállalat beszüntette a munkát, ami a munkások életfeltételeit is veszélyezteti,

elrendeli:

A munkásszervezeti kamarák összehívandók vizsgáló bizottságok létesítése végett, ezek feladata pedig:

1. El kell készíteniük az elhagyott műhelyek statisztikáját, a műhelyek helyzetének pontos leírását és az azokban levő munkaeszközök leírását.

2. Jelentést kell készíteniük azoknak a gyakorlati intézkedéseknek az ismertetésével, amelyek révén a szóban forgó műhelyekben haladéktalanul megindulhatna a munka, de már nem az elmenekült tulajdonosok erejéből, hanem az ott alkalmazott munkások kooperatív szövetségeinek erejéből.

3. Ki kell dolgozniuk e kooperatív munkásszövetségek alapszabály-tervezetét.

4. Döntőbírásgot kell szervezniük, amely meghatározza majd, hogy a tulajdonosok visszatérése esetén milyen feltételek mellett adják át véglegesen ezeket a műhelyeket a munkásszövetségek kezébe, valamint milyen mértékű legyen az a kárpótlás, amelyet a szövetségeknek a volt tulajdonosok részére fizetniük kell.

A vizsgáló bizottságnak jelentést kell készítenie a községi munka- és csereügyi bizottság számára, ennek feladata viszont, hogy a lehető legrövidebb időn belül a Kommün elé terjessze a Kommün és a munkások érdekeinek egyaránt megfelelő rendelettervezetét.

Párizs, 1871. április 16.

A Kommün „Hivatalos Lapja” 1871. április 17. (franciául).

15. Rendelet a sütődék éjszakai munkájának megtiltásáról

A sütőipari munkások egész testületének jogos követelésére

a Végrehajtó Bizottság elrendeli:

1. A sütődékben megszüntetendő az éjszakai munka.

2. Minden, a volt császári rendőrség által létrehozott munkaközvetítő iroda bezárandó, és minden kerületi eljáráságon a munka nélküli sütőipari munkások nyilvántartásával helyettesítendő. A központi nyilvántartó hivatal a kereskedelemügyi minisztériumban szervezendő meg.

Párizs, 1871. április 20.

A Végrehajtó Bizottság

A Kommün „Hivatalos Lapja” 1871. április 21. (franciául).

16. Rendelet az önkényes bírságok és a munkabérből eszközölt önkényes levonások eltörléséről

Figyelembe véve, hogy néhány vállalat adminisztrációja meghonosította a bírságok rendszerét és a fizetésekből, s a munkabérekéből való levonásokat;

valamint, hogy ezeket a bírságokat gyakran jelentéktelen, súlytalan ürügyeken róják ki, s azok ugyanakkor lényeges kárt okoznak az alkalmazottaknak és munkásoknak;

továbbá hogy ezek az önkényes és erőszakos levonások jogilag nem tarthatók, és

a bírságok ténylegesen álcázott munkabércsökkentést jelentenek, s azok javára fordítatnak, akik kiróják őket;

nemkülönben, hogy az ilyen, tartalmukban és formájukban egyaránt erkölcsstelen büntetések semmiféle jogszerű törvényhozási aktuson sem alapulnak —

a Végrehajtó Bizottság a munkaügyi, ipari és csereügyi bizottság javaslatának megfelelően elrendeli:

1. c A magán- és közületi vállalatok adminisztrációjának számára egyaránt tilos bírságok kivetése és levonások eszközlése az alkalmazottak és munkások fizetéséből, úgyhogy előzetesen megállapított munkabérük teljes összegben kifizetendő.

2. c Jelen rendelkezés mindennemű megszegése büntetőbírói eljárást von maga után.

3. c A március 18. óta büntetésként alkalmazott pénzbírság, illetve levonás jelen rendelet kiadásától számított két héten belül visszatérítendő a károsultnak. Párizs, 1871. április 27.

A Végrehajtó Bizottság

A Kommün „Hivatalos Lapja” 1871. április 29.
(franciául).

17. Rendelet a lakbérfizetési haladékról

A Párizsi Kommün,

figyelembe véve, hogy a háború minden terhét a munka, az ipar és a kereskedelem viselte, valamint hogy az igazság azt követeli, hogy a tulajdon is vegye ki részét a haza javára hozott áldozatból —
elrendeli

1. c Az 1870 októberi szakaszra, valamint az 1871 januári és áprilisi szakaszra esedékes lakbér kifizetésére haladék adandó²⁸.

2. c A szóban forgó kilenc hónapra már kifizetett lakbér az elkövetkezendő szakaszokra jóváírandó.

3. c A fizetési haladék kiterjed a bútorozott helyiségek bérlőire is.

4. c Jelen rendelet közzétételétől számított hat hónapon belül a bérlő minden lakásbérleti szerződést figyelmen kívül hagyhat.

5. c A bérlő kívánságára minden, már lejárt szerződés további három hónapra meghosszabbítható.

Városháza, 1871. március 29.

A Párizsi Kommün

A Kommün „Hivatalos Lapja” 1871. március 30.
(franciául).

18. Rendelet a zálogházakban elhelyezett zálogtárgyaknak a dolgozók részére történő visszaszolgáltatásáról

A Párizsi Kommün elrendeli:

1. c Az 1871. április 25. előtt 20 frankot meg nem haladó összeg fejében elzálogosított ingóságok (bútor, ruhanemű, fehérnemű, ágynemű, könyv és munkaeszköz) folyó évi május hó 12-től kezdődően térítés mentesen visszaadandó a tulajdonosnak.

* A lakbér negyedéves szakaszok után vált esedékessé.

2. c A fent körülírt tárgyakat csakis a megfelelő nyugta valódi tulajdonosának kell kiadni, aki személyazonosságát igazoló okmányokat mutat fel, és egyúttal bizonyítja, hogy ő a tényleges zálogbaadó.

3. c A pénzügyi delegátus feladata, hogy a zálogház vezetőségével a tulajdonosok kielégítése és általában jelen rendelet végrehajtása tekintetében megállapodjék.

1871. május 6.

A Kommün „Hivatalos Lapja” 1871. május 7.
(franciául).

19. A Párizsi Kommün és a Francia Bank

A Kommün egyik legnagyobb hibája a Francia Bank irányában folytatott politikája volt: a bank ugyanis a régi vezetőség kezében maradt, amely fenntartotta a kapcsolatot a versailles-i kormánnyal. Ez nemcsak gazdasági, de politikai hiba is volt. Engels azt tartotta, hogy ha a Kommün elkobozta volna a Francia Bank vagyonát, akkor „az egész francia burzsoázia nyomást gyakorolt volna a versailles-i kormányra a Kommünnel való béke érdekében” (Marx—Engels Válogatott művek I. k. 462. lap).

Kivonatokat közlünk De Plecque márkinak, a Francia Bank aligazgatójának a parlamenti vizsgáló bizottság előtt az 1871. március 18-i felkelésről tett vallomásából.

A bank helyzete március 20-án a következő volt:

A pénztárban volt:

77 000 000 fr.	váltópénzben
166 000 000 fr.	bankjegyekben
243 000 000 fr.	összesen.	
399 000 000 fr.	állampapírokban
120 000 000 fr.	követelésekben
11 000 000 fr.	ércrudakban
7 000 000 fr.	ékszertárgyakban
900 000 000 fr.	értékpapírokban
2 180 000 000 fr.	összesen.	

A bankban volt ezenkívül 800 000 000 frank összegű bankjegy, amely kibocsátásra várt, hiányzott azonban róla a főpénztáros aláírása... Ha ezeket a bankjegyeket is hozzáadjuk a teljes összeghez, akkor 2 980 000 000 frankot kapunk.

A bank kiürítéséhez 60 vagy 80 járműre és egy teljes hadtestre... lett volna szükség, mivel a Kommün önként nem járult volna hozzá távozásunkhoz, nekünk pedig egyetlen zászlóaljunk sem volt...

A bank alkalmazottaiból ebben az időpontban a 12. zászlóalj három százada került ki 430-as létszámmal, ha az 500-as összlétszámból leszámítjuk az alkalmazatlanokat, betegeket stb....

Március 28-án megalakult a Kommün...

(Március 30-án) úgy este 9 óra körül Davillier úr, a bank tanácsának tagja és de Bainque úr, a tanács titkára, a szobámban tartózkodtak, amikor Beslay-t²⁷

²⁷ Charles Beslay (1795—1878). mérnök, jobboldali proudhonista, a Kommün mérsékelt szárnyának tagja. Békülékeny álláspontot képviselt.

bejelentették. Nála volt a Kommün frása, amellyel megbízottá nevezték ki, az írás tartalma körülbelül az alábbi volt:

Francia Köztársaság
Szabadság — Egyenlőség — Testvériség

Párizsi Kommün

A Párizsi Kommün Charles Beslay polgártársat megbízottjává nevezi ki a Francia Bankhoz.

A Végrehajtó Bizottság megbízottai: Lefrançais, Tridon, Félix Pyat.

„Ön, polgártárs, nyilván nem gyanítja, miért jöttem ide — mondotta. — Én a Kommün megbízottja vagyok.” Emlékeztettem előző napi beszélgetésünkre, és megjegyeztem, hogy csak azon feltételek keretei között lehet megbízott, amelyeket korábban megállapítottam számára, nevezetesen ellenőrizheti kapcsolatomat a versailles-i kormánnyal és a Kommünnel, semmi több...

A szobámmal szomszédos helyiségben helyeztem el Beslay-t, hogy amennyire csak lehet a közelemben legyen. E naptól kezdve segítségünkre volt — amint arra alkalmam lesz rámutatni — tekintélyéhez mértén, és megállapíthatom, hogy az ő segítsége nélkül a Francia Bank nem vészelte volna át az eseményeket...

Április 6-án Beslay figyelmeztetett engem, hogy Raoul Rigault²⁸ követelésére le kell tartóztatnia. Beslay minden igyekezettel arról akart meggyőzni, hogy saját személyi biztonságommal törődjem... E naptól kezdve nem laktam többé a bankban, és csak bizonyos időközönként tértem oda vissza...

Szerencsénkre Párizs város folyószámláján március 18-án még volt mintegy 9 400 000 frank. Ez az az összeg, amelyből elvettünk mindannyiszor, valahányszor egészen szorult helyzetbe kerültünk, és láttuk ellenfeleink szeméből, hogy minden további ellenállás lehetetlen.

Ez az összeg is kifogyott azonban, s sem én, sem a tanácsnak más, Párizsban maradt tagjai nem mehettünk tovább, nem adhattuk ki azt, ami nem volt a mienk, a kormány külön engedélye nélkül. E kérdést Versailles-jal április végefelé tárgyaltuk meg... Szabad kezet kaptunk, de a korábbihoz hasonlóan, amikor a város folyószámlájáról volt szó: lépésről lépésre védelmeztük állásainkat: április végétől egészen felszabadulásunk napjáig mindössze 7 290 000 frankot adtunk ki.

Május 12-én körülvette a bankot a federalisták egyik zászlóalja és a garibaldisták meg a Köztársaság Megtorlóinak egységei. Alig tudtam elrejtőzni... és Beslay-ért küldtem, de egy Lemoussu nevű rendőrbiztos már az ő megérkezése előtt be akart hatolni az épületbe.

Kijelentette, hogy házkutatást kell tartania, mert a rendelkezésére álló adatok szerint a bankban fegyverraktár van. Ekkorra megérkezett Beslay, és — meg kell hagyni — rendkívül erőteljesen élt tekintélyével, hogy megghiúsítsa a házkutatást, és távozásra készítse a csapatokat...

Molok: Az 1871. évi Párizsi Kommün okmányokban és anyagokban. (Szöveggyűjtemény.) Lenin-grád, 1925. 165—169., 171., 172. lap (oroszul).

²⁸ Raoul Rigault (1846—71), a Párizsi Kommün egyik kiváló vezetője. Újságíró, blanquista, a Kommün tagja, a Társadalmi Biztonsági Bizottság megbízottja, majd a Kommün ügyésze. Az ellenforradalom elleni kiméretlen harc híve. A versailles-iak kivégezték.

F) A Kommün politikája a közoktatás és a kultúra terén

A Kommün, nehéz helyzete ellenére, nagy figyelmet szentelt a közoktatás és a kultúra kérdéseinek, sok gondot fordított az iskolákra, könyvtárakra, múzeumokra, színházakra és más kulturális intézményekre.

Három okmányt idézünk, amelyek a Kommünnek a klerikális reakció ellen és az újfajta iskola megteremtéséért vívott harcát mutatják.

20. A Kommün rendelete az egyház és az állam szétválasztásáról

Francia Köztársaság

Szabadság — Egyenlőség — Testvériség

A Párizsi Kommün

Tekintettel arra, hogy a Francia Köztársaság legfőbb alapelve a szabadság;
Tekintettel arra, hogy a vallási kiadások ezzel az elvvel ellenkeznek, mert meggyőződésre való tekintet nélkül adózásra kötelezik a polgárokat;

Tekintettel továbbá arra, hogy a papság mindig bűntársa volt a monarchiának a szabadság ellen elkövetett bűncselekményeiben.

Ezért a Kommün elrendeli:

1. szakasz. Az egyház és az állam szétválasztását.
2. szakasz. A vallási kiadások eltörlését.
3. szakasz. A vallásos testületek tulajdonát képező ingó és ingatlan, úgynevezett holtkézi vagyon nemzeti tulajdonná nyilvánítását.
4. szakasz. Azonnali vizsgálat megindítását a javak jellegének megállapítására a nemzet rendelkezésére bocsátása céljából.

Párizs, 1871. április 3.

A Párizsi Kommün

D. Rosenzweig: A Párizsi Kommün. Bukarest, 1961. 437. lap.

21. A Kommün harca a világi oktatásért

Francia Köztársaság

Szabadság — Egyenlőség — Testvériség — Összefogás

Világi iskolák

Polgárok!

A vallásos kongregációk a monarchia érdekeit szolgálták. A Köztársaság nem támogathatja ezeket az iskolákat, amelyeknek pusztta létezése is a haladás tagadását jelenti. A forradalomnak az ingyenes és kötelező világi oktatás bevezetéséért kell összpontosítania minden erőfeszítését, és ez a programja a II. kerület községi küldöttségének is.

Íme, ilyenek lesznek iskoláink, ha megértik szándékunkat, és követik elhatározásunkat.

Abban a meggyőződésben, hogy elsődlegesen szükségesség, hogy olyan egészséges és erőteljes nemzedéket neveljünk, amely a Forradalom eredményeit képes élvezni, meg akarjuk vetni a helyes oktatás alapját, amely a tudományok területén csak kétségtelenül megállapított, tisztázott és az emberi ész által meg nem

másított tényekre támaszkodik, az erkölcs tekintetében pedig az igazság és szabadság örök érvényű elvét követi, amely emberré és polgárrá tesz.

Nem elegendő azonban az ifjúság oktatásának módosítása, bármilyen alaposan is nyúlunk a kérdéshez. Erőfeszítést kell kifejtünk a szakoktatás megvalósításának érdekében is.

Az a célunk, hogy minden gyermek, nemre való tekintet nélkül, az elemi osztályok befejezése után műhelyiskolába járjon, és egy vagy két mesterséget sajátítson el.

Minden erőfeszítésünket erre a célra fordítjuk, mivel az emberi haladás végső kifejezése ebben az egyszerű mondatban fejezhető ki: Mindenki mindenkiért dolgozik.

Az emberiségnek el kell jutnia ennek a szabálynak szigorú betartásához, amely a primitív emberi társadalommal egy időben jelent meg, és amely alapja a valódi egyenlőségnek: „Aki nem dolgozik, ne is egyék!”

A II. kerület községi küldöttsége
Eugene Pottier,²⁹ A. Serrailier,³⁰ Jacques Durand,³¹ J. Johannard.³²

D. Rosenzweig: A Párizsi Kommün. Bukarest, 1961, 438. lap.

22. A Kommün rendelete a tanítók illetményeinek felemeléséről, valamint a tanítónők és tanítók egyenlő fizetésének megállapításáról

A Párizsi Kommün (A Népinevelésügyi Bizottság), figyelembe véve, hogy a tanítók fizetése a március 18-i forradalomig nevetségesen alacsony volt, Floréal³³ 29-i, pénteki ülésén elrendeli:

1. A helyettes tanítók legalacsonyabb fizetését 1500 frankban állapítjuk meg.

2. Az iskolaigazgatóknál a legalacsonyabb fizetés 2000 frank.

Figyelembe véve továbbá, hogy a nők létfenntartási szükségletei ugyanakkorak és ugyanolyan fontosak, mint a férfiakéi, valamint hogy az oktatásban a női munka a férfimunkával egyenértékű — a Kommün elrendeli:

A tanítónők fizetése a tanítók fizetésével egyenlő mértékben nyer megállapítást, azaz 1500 frankban a helyettes tanítónőknél és 2000 frankban az iskolaigazgatóknál.

„A nép felkiáltása” 1871. május 21. (franciául).

G) A Párizsi Kommün és a vidék

A kommunárok reményei nem valósultak meg: nem kaptak hathatós támogatást a vidékről. De a „nemzeti árulás” kormányának minden intézkedése ellenére a forradalmi hullám mégis elérte a vidéket.

Alább két okmányt közlünk, amelyek képet adnak a két legnagyobb vidéki városban: Lyonban és Marseille-ben lejátszódott forradalmi eseményekről.

²⁹ Eugene Pottier (1816–87), munkás, az „Internacionálé” szerzője. A Kommün tagja a II. kerülettől. Hősiiesen harcolt a barikádokon. A Kommün leverése után Amerikába emigrált.

³⁰ Auguste Serrailier (sz. 1840), munkás, az I. Internacionálé Főtanácsának tagja és franciaországi levelezője. A Főtanács Londonból Párizsba küldte, ahol a Kommün tagja lett.

³¹ Jacques Durand (1816–71), bőrmunkás, az Internacionálé tagja, a Kommün tagja és képviselője a II. kerületben. A versailles-iak kivégezték.

³² Jules Johannard (1843–88), vegyész-munkás, az Internacionálé Főtanácsának tagja. A Kommün tagja és a 2. hadsereg parancsnoka.

³³ Az 1792-ben bevezetett és az 1871. évi Kommün által helyreállított forradalmi naptár hónapja. Eszerint Floréal 29. = május 20.

**23. A nemzetőrség központi bizottságának közleménye
a lyoni eseményekről (március 26.)**

A központi bizottság Párizs lakosságával lyoni kiküldötteinek alábbi jelentését közli:

„Lyon, 1871. március 24. — A párizsi központi bizottság tagjaihoz és Párizs polgárságához. — Megérkeztünk Lyonba, és azonnal a városházára vittek minket. Több mint 20 000 polgár kiáltásaira meg kellett jelennünk a balkonon. 24 zászlóalj közül 18 boldog, hogy Párizs 250 zászlóaljával egyesülhet.

Az ideiglenes bizottság előrelátó intézkedéseinek hála, egyetlen csepp vér sem hullott.

A versailles-i kormányt nem ismerik el.

Röviden, a nép ügye győz, és csak Párizst ismerik el fővárosnak. A küldötség nevében: Amouroux.”

Ehhez a levélhez melléktelként Lyon elküldte a következő plakát egy példányát:

Francia Köztársaság. — Lyoni Kommün. — A Rhone megyei nemzetőrség demokratikus bizottsága, a Rhone megyei köztársasági szövetség demokratikus központi bizottsága a lyoni polgárokhoz!

A városháza balkonjáról az egész lakosság lelkes helyeslése mellett most kiáltottuk ki a kommünt.

Városunk, amely szeptember 4-én elsőnek hirdette ki a köztársaságot, nem habozhatott, hogy Párizs nyomdokaiba lépjen.

Dicsőség Lyon bátor és vitéz lakosságának!

Lakosságunk is hozzájárult a szabadság és az igazi köztársaság életrehívásához.

Saját kezébe vette sorsának intézését, amely sokáig a központi hatalom kezében volt.

A kommünben, polgárok, egységes kormányzatunk lesz, amely kezében összpontosítja a fegyveres hatalmat és a községi rendőrséget.

A kommünben csökkennek majd az adók, az állam pénzt nem pazarolják el, és megvalósítják, életbe léptetik a munkásság részéről jogos türelmetlenséggel várt szociális intézkedéseket. Polgárok, új korszak virradt városunkra.

Sok szenvedést és nyomort kell enyhíteni addig, míg csak el nem tűnik a pauperizmusnak nevezett gyalázatos szociális seb.

A lakosság nyugodt lehet és méltó győzelmére. Bízhat benne, hogy a rend és a jólét nem maradnak üres szavak.

Bizonyítsuk be magatartásunkkal az igazi szabadság ellenségei előtt, hogy a nép azt a fenséges rendszert, amit mi kommünnek nevezünk, nem változtatja azzá a féktelenséggé, amellyel egyesek oly szívesen vádolják.

A bennünket gyalázók is csakhamar kénytelenek lesznek elismerni, hogy a nép méltó arra, hogy köztársasági intézmények kormányozzák. Legyünk egységesek, és maradjunk fegyverben az egy és oszthatatlan köztársaság támogatására.

Éljen a Kommün! Éljen a Köztársaság!

A nemzetőrség bizottsága.

Közli: A Párizsi Kommün. Budapest, 1952, 53—54. lap.

24. A marseille-i forradalmárok kiáltványa

Az ideiglenes kerületi bizottság Marseille és Rhone-torkolat megye bizottságához. — Polgárok! Véres összeütközés előtt álltunk. Azok miatt a felháborító köriratok és provokációk miatt, amelyeket egy vak kormány mintegy kihívásként vetett oda a nagy francia városoknak, minden pillanatban a polgárháború kitörése fenyegetett.

Ezt megakadályoztuk.

A köztársasági csapatok egységének köszönhetjük, hogy eltűntek azok a félreértések, amelyek azzal fenyegettek, hogy miattuk ugyanannak a városnak polgárai, ugyanannak az ügynek katonái egymás ellen fegyverkeznek olyan polgárháborúra, amely nagy szerencsétlenségünket még megsokszorozta volna.

Megnugvásról, megbékélésről beszéltünk. Marseille hatalmas tüntetéssel válaszolt felhívásunkra. Egyetlen csepp vér sem hullott. Azt remélték, hogy kettészakíthatják táborunkat. Marseille azonban egy szívvel-lélekkel kinyilvánította, hogy azt a törvényesen megalakult kormányt támogatja, amelynek székhelye a fővárosban van. És ezzel egyszersmind bebizonyítottuk szeretetünket a köztársaság és rokonszenvünket a hős lelkű mártírváros iránt, amely egymaga is kész megmenteni a hazát, ha a hazát meg kell menteni.

Miután Marseille hazafiasságával és előrelátásával megszabadult a fenyegető veszélytől, nem lehetett többé bizalommal a rendőrfőnökség igazgatása iránt.

A közvélemény elégtételt követelt.

A községi tanács a város összes köztársasági csoportjának helyeslése mellett egy kerületi bizottságot állított fel, amelynek feladata, hogy a Rhone-torkolat megyéjének és Marseille városának igazgatását ideiglenesen ellássa.

Az ideiglenes bizottság tagjai azonnal munkához láttak. Számítanak az önök támogatására és hűségére.

Tartsák fenn velünk együtt a városban a rendet, térjenek vissza békésen munkájukhoz. Hadd nyerje vissza a kereskedelem és az ipar gyorsan ismét azt a békés lendületét, amellyel hozzá kell járulnia hazánk talpraállásához.

Éjjel-nappal a köztársaság üdvén örködünk mindaddig, míg fel nem ment hivatalunk alól az új hatalom, amelyet a törvényes, Párizsban székelő kormány képvisel.

Éljen Párizs! Éljen a Köztársaság!

Közlő: A Párizsi Kommün. Budapest, 1952, 54—55. lap.

H) Az irányzatok harca a Párizsi Kommünben

25. Vita a politikai ügyekben letartóztatott személyek titkos őrizetben tartásának kérdésében

A Kommün harcát a versailles-i ellenforradalom ellen megnehezítette az a körülmény, hogy magában Párizsban is működtek a Thiers-kormány nyílt és titkos ügynökei. A Kommün kormánya nem tanúsított megfelelő határozottságot a nép elleneségeinek felforgató tevékenysége elleni harcban. A forradalmi terror hiánya vagy gyengesége a vereség után súlyosan megbosszulta magát.

Kivonatokat közlünk a Kommün 1871. április 24-i ülésének jegyzőkönyvéből; ez jellemző arra a határozatlanságra, amelyet a Kommün egyes tagjai erélyes fellépése ellenére, a belső ellenforradalom elleni harcban tanúsított.

Rigault:...Tegnap, távollétemben Önök kinyilvánították, hogy a Kommün valamennyi tagjának joga van minden letartóztatottat meglátogatni. Az ellenőrző bizottsággal egyetértésben, amelyet Önök mellém delegáltak, kérem, vonják vissza tegnapi döntésüket; legalábbis a magánzárkába csukott foglyok tekintetében.

Általános zaj közepette *Rigault* felajánlja lemondását, elhagyja a termet, és rövid idő múlva visszatér, mondván, hogyha nem akarják meghallgatni, úgy ragaszkodni fog lemondásához. „Minden utánam következő ugyanígy fog tenni. Ha Önök ragaszkodnak a szavazáshoz, kénytelen leszek lemondani, és nem tudom elképzelni, hogy másvalaki hasonló helyzetben vállalhasson ilyen felelősséget.”

Arnould:³⁴... a legerélyesebben tiltakozom. A magánzárk erkölcstelen dolog, testi kínzást jelent. Nos hát, becsületünk nevében azonnal el kell határoznunk, hogy a magánzárkát semmi körülmények között sem fogjuk alkalmazni. Még a biztonság szempontjából is feleslegesnek tartom a magánzárkát. A császárság alatt mi mindnyájan magánzárkában voltunk, és mégis sikerült kapcsolatot teremtenünk a külvilággal, sőt még cikkeket is tettünk közzé a lapokban, és ebben a vonatkozásban én igen furcsa eseteknek voltam tanúja. Ismétlem itt erkölcsi kérdésről van szó. Nem ragaszkodhatunk és nem is szabad ragaszkodnunk a magánzárkához... Nemcsak, hogy el kell törölni a magánzárkát, hanem magát a vizsgálatot is nyilvánossá kell tenni...

Rigault kijelenti, hogyha valaki úgy véli, hogy a vizsgálat magánzárká nélkül lefolytatható, úgy teljes mértékben kész neki átadni helyét. Ő ugyanis a jelenlegi időpontban lehetetlennek tartja, hogy másként járjanak el...

Amouroux:³⁵ Forradalmi időket élünk, és forradalmi módszereket kell alkalmaznunk, elővigyázatossági rendszabályokhoz kell nyúlnunk...

További hosszabb vita után *Theisz*:³⁶ kijelenti: Évek óta ismételtetik: „majd, majd!” Ha az események beteljesednek, akkor majd lesz szabadság, egyenlőség stb. Tiltakozunk az ilyen szavak ellen, ezek mind ugyanazokat az eszközöket jelentik. Nem! Tiltakozunk a magánzárká ellen, ezt el kell törölni. A felelősség a mienk, tehát ellenőriznünk kell a rendőrséget. Ez egyrészt jogunk, másrészt kötelességünk. Megengedhetetlen, hogy a nemzetgyűlés egyik-másik tagja a levélhordó szerepét tölthesse be a foglyoknál. Azt hiszik-e Önök, hogy az, akit magánzárkára ítélték, nem közlekedhetik-e a külvilággal kénye-kedve szerint? Azt hiszik Önök, hogy az, aki gyümölcsöt vagy kenyeret visz be ennek, nem juttathat-e el levelet is hozzá? Ha alkalmazzuk a magánzárkát, minden előny nélkül vonjuk magunkra ennek az intézkedésnek a szégyenét.

Billioray követeli, hogy csak a vizsgáló bizottságnak legyen joga a börtönöket meglátogatni...

Rigault: Javaslom, hogy tegyük fel szavazásra *Billioray* javaslatát...

A napirend folytatását szavazásra teszik fel, és 24 szavazattal 17 ellenében elfogadják.

Rigault lemond társadalmi biztonsági küldötti funkciójáról...

„Az 1871. évi Párizsi Kommün jegyzőkönyvei.”
Párizs, 1924, 429—446. lap (franciául).

³⁴ Arthur Arnould (1833—95), proudhonista újságíró, a Kommün és a külügyi bizottságának tagja. Távollétében száműzésre ítélték.

³⁵ Charles Amouroux (1843—85), blanquista munkás. A nemzetőrség Központi Bizottságának tagja, a Kommün tagja és titkára. A harcokban megsebesült; száműzték.

³⁶ Albert Theisz (1839—81), munkás, jobboldali proudhonista. Az Internacionálé tagja, a Kommün tagja. A vereség után Angliába emigrált.

26. A Kommün proudhonista „kisebbségének” nyilatkozata

A Kommün összetétele politikailag nem volt egyöntetű. A munkásosztály érettségének hiánya arra vezetett, hogy Franciaországban 1871-ben nem volt marxista munkáspárt. A Kommün tagjai két politikai csoportra oszlottak: a „többségre” és a „kisebbségre”. A „többség” blanquistákból és „új jakobintökből”, a „kisebbség” proudhonistákból állt. A két csoport között a taktika kérdésében fennállott nézeteltérések arra vezettek, hogy a „kisebbség” tagjai, akik elégedetlenek voltak a Társadalmi Biztonsági Bizottság létrehozásával, nyilatkozatot tettek közzé, s ebben a „többség” tagjait a demokrácia elveinek megsértésével vádolták. Kijelentették, hogy kivonulnak a Kommünből (ezt a nyilatkozatot a „kisebbség” tagjainak frakciós gyűlése fogadta el május 14-én). A nyilatkozatot a Kommün szempontjából válságos időpontban, május 16-án tették közzé a lapokban, ami gyengítette a Kommün helyzetét a döntő harcok előestéjén.

Alább közöljük a „kisebbség” nyilatkozatának szövegét és néhány más okmányt, amely a Kommünön belüli irányzatok harcát mutatja.

A Párizsi Kommün, rendkívüli szavazásával, amely semmiféle kétséget sem hagyott, lemondott hatalmáról annak a diktatúrának a javára, amely a Társadalmi Biztonsági Bizottságban testesül meg.

Határozatával a Kommün többsége elhárított magától minden felelősséget helyzetünkért, és a bizottságra ruházta azt.

A kisebbség, amelyhez tartozunk, ezzel szemben azt az eszmét támogatja, hogy a politikai és társadalmi forradalom időpontjában a Kommünnek minden felelősséget magára kell vállalnia... bármilyen tiszteletre méltóak is legyenek azok, akiknek javára jogairól le kíván mondani.

Ami bennünket illet, mi, akárcsak a többség, a politikai és társadalmi megújodást kívánjuk, de a többséggel szemben, mi azok nevében, akiket képviselünk, azt a jogot követeljük magunknak, hogy kizárólagosan feleljünk eljárásunkért választóink előtt, ne bújunk meg valamilyen felsőbb diktatúra mögött, amelynek létrehozására felhatalmazásunk nem szól.

Ezért csak akkor jelenünk meg az ülésen, amikor az bírósággá változik át, hogy ítélkezzék valamelyik tagja felett.

Nagy közös ügyünk, a Kommün iránti odaadással, amelyért naponta olyan sok polgártársunk áldozza életét, visszatérünk kerületeinkbe, amelyeket eddig talán túlságosan elhanyagoltunk. Meg vagyunk továbbá győződve arról, hogy az adott időpontban a védelmi kérdéseknek elsőrendű jelentőségük van minden egyéb kérdéssel szemben, s mi minden időt, ami csak rendelkezésünkre áll a kerületben végzendő munkán kívül, nemzetőr testvéreink között fogunk tölteni, és részt veszünk abban a döntő harcban, amelyet a népjog zászlaja alatt kezdünk meg.

Ott még hasznosakká válhatunk meggyőződésünk révén, s ugyanakkor elkerüljük, hogy a Kommünben szükségképpen szakadást idézzünk elő, amit nem akarunk, mert meg vagyunk győződve arról, hogy a többség és a kisebbség, a politikai nézeteltérésekre való tekintet nélkül, egy és ugyanazt a célt követi:

A politikai szabadságot.

A munkások felszabadítását.

Éljen a Társadalmi Forradalom! Éljen a Kommün!

(Következik 21 aláírás)

Molok: „Az 1871. évi Párizsi Kommün okmányokban és anyagokban.” 335—336. lap (oroszul).

27. A forradalmi Párizs közvéleménye elítéli a „kisebbség” szakadár taktikáját

Kérdezzük, vajon a Kommün tagjai, akiket megválasztottunk, milyen jogon válnak ki a Kommünből anélkül, hogy választóikat akár meg is kérdeznék. Követeljük, hogy bíróság vonja felelősségre ezeket a polgárokat, akik a veszély órájában elhagyják őrhelyüket. Követeljük, hogy haladéktalanul írjanak ki újabb választásokat azoknak az embereknek a pótlására, akik méltatlanok az általunk rájuk bízott mandátumra. Reméljük, hogy a VIII. kerület választói helyeslik követelésünket, és támogatják azt.

Kivonat a VI. kerület polgárai egyik csoportjának leveléből. Közzétették „A közügyek megmentése” című forradalmi újság 1871. május 18-i számában.

28. A burzsoá sajtó helyesli a „kisebbség” szakadár lépését, és örvendezik a Kommün kettészakadásán

A Kommün megszűnt létezni, mert létszáma ma elégtelen ahhoz, hogy ülésezzen. Ilyen körülmények között már a reguláris hatalom látszata sincs még; ehelyett egyes személyek szeszélyes akarata érvényesül, ez erőszakon alapul, és senki sem köteles magát ennek alávetni.

Az „Avenir National” (Nemzeti jövő) című ellenforradalmi újság 1871. május 17-i számából.

A Kommün „kisebbségének” nyilatkozata óriási jelentőségű tény. Nincs többé kétség aziránt, hogy a városházán egyenetlenség uralkodik. A Kommün elveszítette minden tekintélyét.

A „Republikánus” című ellenforradalmi újság 1871. május 19-i számából (franciául).

I) A kommünárok hősi fegyveres harca

Idézzünk néhány okmányt, amelyek a forradalmi Párizs védőinek hazafiasságát és hősiességét mutatják be a versailles-i ellenforradalmi csapatokkal szemben vívott egyenlőtlen harcban.

29. A Kommün Végrehajtó Bizottságának felhívása Párizs nemzetőrségéhez abból az alkalomból, hogy a versailles-iak megtámadták a kommünárok előretolt állásait

A királysárhoz tartozó összeesküvők megtámadtak bennünket.

Magatartásunk minden mértékletességét figyelmen kívül hagyva támadtak reánk.

Mínt hogy a francia hadsereg katonáira többé nem tudtak számítani, a pápai zuávokat³⁷ és a császári rendőrséget küldték ellenünk.

³⁷ A pápai gárda lövésosztagai.

Nem elégedtek meg azzal, hogy elvágják összeköttetésünket a vidékkel, nem elégedtek meg azzal, az — igaz, hogy hiábavaló — kísérlettel, hogy éhenhalasszanak bennünket. Ezek a szörnyetegek nem elégedtek meg mindezzel, hanem a poroszok példáját akarták követni, hogy bombázzák a fővárost.

Ma reggel Charette³⁸ chouanjai, Catelino³⁹ vendée-belijei és Trochu⁴⁰ bretonjai Valenti⁴¹ csendőreinek fedezete alatt puska- és ágyúgolyókkal árasztották el Neuilly védtelen falut, és megkezdték a polgárháborút nemzetőreink ellen.

Halottak és sebesültek maradtak a csatatéren.

Bennünket Párizs lakossága választott, és az a kötelességünk, hogy megvédjük nagyszerű városunkat e bűnös támadások ellen. A ti segítségetekkel városunkat meg fogjuk tudni védeni.

Párizs, 1871. április 2.

A Kommün „Hivatalos Lapja” 1871 április, 3. szám (franciául).

30. A Párizsi Kommün rendelete az ellenforradalom vezéreinek vád alá helyezéséről (április 3.)

A versailles-i kormány emberei polgárháborút készítettek elő és robbantottak ki, megtámadták Párizst; nemzetőröket, katonákat, nőket és gyermekeket gyilkoltak le és sebesítettek meg.

Ezt a bűnt előre megfontolt szándékkal, jogtalan fondorlattal és anélkül, hogy provokálták volna őket, követték el. Éppen ezért a Kommün

1. Thiers, Favre, Picard,⁴² Dufaure,⁴³ Simon⁴⁴ és Pothuau⁴⁵ urat vád alá helyezi,

Amíg meg nem jelennek e néptörvényszék előtt, vagyonukat lefoglalja és zár alá helyezi.

Jelen rendelet végrehajtásával az igazságügyi és rendőri szerveket bízuk meg.

A Párizsi Kommün.

Közl: A Párizsi Kommün. Budapest, 1952, 68. lap.

31. A Kommün parancsnokságának jelentése a déli frontról (kivonat)

Az ellenség tegnap este 9 órakor támadást indított az egész vonalon, s különösen nagy erőfeszítést tett Vanves irányában. Mindkét részről erőteljes tűzérési párbajt vívtak hajnali fél három óráig. Ebben az időpontban a versailles-iak visszavonultak, de négy órakor újból megjelentek, úgy hogy egészségügyi járműveik haladtak elől. Nemzetőreink, úgy vélve, hogy csak azért

³⁸ Athanase de Charette (1832–1911) tábornok, a breton monarchisták (chouanok) osztagának parancsnoka.

³⁹ Catelino ezredes, a vendée-i monarchisták osztagának parancsnoka.

⁴⁰ Louis-Jules Trochu (1815–96) tábornok, monarchista, Párizs katonai parancsnoka az ostrom alatt és a főváros egyik elárulója, az ellenforradalom egyik vezére.

⁴¹ Valentin tábornok, Párizs csendőrségének volt parancsnoka.

⁴² Louis Joseph Picard (1821–77), a Thiers-kormány belügyminisztere.

⁴³ Armand Dufaure (1798–1881), a Thiers-kormány igazságügyminisztere.

⁴⁴ Jules Simon (1814–96), a Thiers-kormány népművelési minisztere.

⁴⁵ Louis-Pierre Pothuau (1815–82) altengernagy, a Thiers-kormány haditengerészeti és gyarmatiügyi minisztere.

jöttek vissza, hogy összeszedjék halottaikat és sebesültjeiket, az általuk oly gyakran tanúsított nagylelkűségből megengedték a versailles-iaknak, hogy 200 méternyire megközelítsék állásaikat. Az ellenség soraiból azonban hirtelen vad tüzelésbe kezdtek, s ugyanakkor heves tüzet indítottak a Châtillonban és Brimborionban felállított ütegek is.

Hős nemzetőreink azonnal látták tévedésüket, és heves tüzzel válaszoltak az ellenség tüzére. Az erődök ütegei és golyószóróink részt vettek a harcban. Ezek az összpontosított erőfeszítések hamarosan a versailles-iak vereségére vezettek, reggeli 5 órakor minden irányban futásnak eredtek, a harctéren hagyva számos halottjukat.

Különösen hősiiesen állta az ellenséges támadásokat a 182. és a 163. zászlóalj a balszárnyon, a 86. és 10. zászlóalj a jobbszárnyon. A vanves-i erőd tüzersege, vaskezü parancsnoka, Ledru ezredes parancsnoksága alatt a legnagyobb mértékben járult hozzá sikerünkhöz, hála ütegei pontos lövésének. Dicséretet érdemelnek továbbá az issyi erőd és a Les Hautes-Bruyères-i sánc tüzérei.

N. La Cécilia ezredes, vezérkari főnök⁴⁶

E. Eudes vezénylő tábornok⁴⁷

Montrouge, 1871. április 15.

A Kommün „Hivatalos Lapja” 1871. április 16.
(franciául).

32. Kivonat a Kommün katonai parancsnokságának napiparancsából a gyermekek hősiességéről az arcvonalon

A 6. légió parancsnokának napiparancsa a 115. zászlóalj két katonájáról, a Dunan testvérekről, akik közül Ernest 14, Félix pedig 17 éves.

Mindkét ifjú fényes magatartást tanúsított az issyi park rohamozásánál. Több mint egy órán át állták a versailles-iak tüzeit 100 méteres távolságból, majd 1. századbeli bajtársaikkal együtt, szuronyt szegezve elfoglalták a Les Moulineaux-i barikádot. Ez hétfőn, május 9-én történt. Az ifjabb fivér, Ernest, hősi halált halt. Abban a pillanatban érte a golyó, amikor a zászlóalj zászlaját a barikád tetejére kitűzte. Félix, aki előrenyomult, hogy a zászlót megszerezze, és fivérének holttestét elvihesse, szintén elesett. A golyó a barikád előtt érte. Mindkét ifjú meghalt, de a vigasztalhatatlan apa nem sír, hanem fegyvert ragad, hogy megbosszulja fiait...

Combats, a 6. légió parancsnoka

A Kommün „Hivatalos Lapja” 1871 május, 15.
sz. (franciául).

J) A Kommün és az európai forradalmi mozgalom

33. Orosz forradalmár nők részvétele a Párizsi Kommünben

A Párizsi Kommün résztvevői között sok külföldi forradalmár volt (lengyelek, olaszok, belgák). Voltak közöttük orosz szocialisták is: P. L. Lavrov, A. V. Zsaklar (Korvin-Krukovszkaja), Jelizaveta Dmitrijeva (J. L. Tomanovszkaja), J. N. Bartye-nyeva és néhány más forradalmár.

⁴⁶ Napóleon La Cécilia (1835–78), matematikatanár, az Internacionálé tagja, harcolt Garibaldi hadjárataiban és a francia–porosz háborúban. A Kommün ezredese, majd tábornoka. A Kommün leverése után emigrált.

⁴⁷ Emil Eudes (1844–88), gyógyszerész, majd nyomdai alkalmazott, blanquista, a Kommün tagja és hadseregének tábornoka, a déli erődök parancsnoka, majd a Szajna-balpart főfelügyelője.

Kivonatossan idézzük Jelizaveta Dmitrijeva levelét Hermann Junghoz, az I. Internacionálé Főtanácsának egyik vezető tagjához.

Párizs, 1871. április 24.

... Sokat dolgozom, harcra buzdítjuk Párizs minden asszonyát. Nyilvános gyűléseket hívok egybe. Minden kerületben, magának az előljáróságnak a helyiségeiben nőbizottságokat szerveztünk, s ezenkívül megalakítottuk a központi bizottságot. Mindezt azért, hogy létrehozzuk a Nőszövetséget Párizs védelmére és a sebesültek gyámolítására. Kapcsolatot létesítettünk a kormánnyal, és reméljük, hogy a dolog rendbejön... Ha a Kommün győz, akkor szervezetünk politikai alakulatból szociális szervezetté alakul át és az Internacionálé szekciójává válunk. Ennek a gondolatnak nagy a sikere. Általában a nemzetközi propaganda, amelyet abból a célból folytatok, hogy megmutassam: minden ország s köztük Németország is a társadalmi forradalom előestéjét éli — ez a propaganda nagyon tetszik a nőknek. Gyűléseinket 3—4000 nő szokta látogatni... A Kommün ügye jól áll, de kezdetben sok hibát követtek el...

Öszinte kézzzorítással Önnek, családjának és Marx családjának...

Marx és Engels levelezése orosz politikai szemléiségekkel. Moszkva, 1947, 38—39. lap (oroszul).

34. Kivonat August Bebelnek, a német szocialisták vezetőjének a Reichstagban 1871. május 25-én mondott beszédéből

Uraim, bármennyi előítélettel szemléljük is Önök a Kommün törekvéseit (e helyütt tegnap magánbeszélgetések során egyenest őrülteknek nevezték őket), legyenek mindenképpen bizonyosak abban, hogy az egész európai proletariátus és mindazoknak szemei, akik még megőrizték szívükben a szabadság és a függetlenség érzését — ma Párizsra szegeződnek.

Uraim, ha az adott pillanatban le is bírják Párizst, biztosítom Önöket aziránt, hogy a párizsi harc csak előőrsök jelentéktelen csatározása ahhoz képest, ami a fő, és ami Európában még hátra van, s hogy röpke néhány évtized múlva az egész európai proletariátus harci kiáltása lesz majd a párizsi proletariátus harci kiáltása: „Pusztulás a palotáknak, békesség a kunyhóknak, halál a nyomorúságra és az élősdiekre.”

„A német Reichstag üléseinek gyorsírási jegyzőkönyve” II. kötet, 1871, 921. lap (németül).

35. Beesly professzor, angol radikális politikus cikkéből

Az egész világ munkásai büszkék lehetnek azokra a ragyogó erényekre, amelyeket párizsi testvéreik mutattak: bátorságukra, türelmükre, rendszeretükre, fegyelmiükre, józanságukra, értelmükre — mindez valóban bámulatra méltó.

„The Bee-hive” (A Kaptár) 1871. április 1. (angolul).

K) Bismarck és Thiers együttműködése. A Párizsi Kommün elleni német intervenció

A Német Birodalom vezető körei gyűlöltek Párizs forradalmi proletariátusát, és aggódtak a legyőzött Franciaországra rákényszerített rabló békeszerződés sorsáért. Ezért elhatározták, hogy aktív segítséget nyújtanak Thiers kormányának a Kommün ellen. Ezt a segítséget a német megszálló hatóságok azon hivatalos nyilatkozata ellenére adták meg, hogy nem áll szándékukban beavatkozni a franciaországi polgárháborúba. A német segítség abban nyilvánult meg, hogy Thiers-nek jogot adtak hadsereg létszámának 40 000 főről 130 000 főre való felemelésére: ezenkívül visszaküldték Németországból a francia hadifoglyokat, elnyomták a forradalmi megmozdulásokat a megszállt département-okban átvonulást biztosítottak a versailles-i csapatoknak Párizs németek megszállta erődítményein és stratégiai pontjain keresztül, végül tömegesen letartóztatták és átadták a versailles-iaknak azokat a kommünárokat, akik a német vonalakon keresztül igyekeztek menekülni.

Idézünk néhány okmányt, amelyek Thiers és Bismarck összeesküvését mutatják a Kommün ellen.

36. D'Oubry berlini orosz nagykövet távirata A. M. Gorcsakov herceg kancellárhoz 1871. március 21-én

Tegnap este meglátogattam Bismarck grófot. Elismerte, hogy a helyzet Párizsban súlyos, de különösebben nem aggódott emiatt. Egészen bizalmasan közölte velem, hogy följánlotta Thiers-nek segítségét a válság kiküszöbölésére, arra az esetre, ha Thiers ezt kérni fogja. Párizs alatt elegendő (német) haderő állomásozik. Az imént tudtam meg, hogy az ostromtűzéség parancsot kapott, térjen vissza Párizs vidékére.

„A cári diplomácia és a Párizsi Kommün.”
Moszkva, 1933, 67. lap (oroszul).

37. Bismarck távirata Moltke tábornagynak, a német vezérkar főnökéhez 1871. május 22-én

Thiers úr azt a kérést terjesztette elő, hogy a főparancsnokság *haladéktalanul* fogjon hozzá Párizs teljes elszigeteléséhez. A szász trónörökös ő királyi Fensége⁴⁸ azonnal értesítést kapott erről; biztosnak vehetem-e, hogy ő királyi Fensége ilyen értelemben fog cselekedni?

38. Moltke választávirata Bismarcknak 1871. május 22-én

A teljes elszigetelést előkészítettük, és már meg is valósítottuk.

Moltke: Hadilevelezés. Az 1870–71-i háború hivatalos okmányaiból. Berlin, 1896, III. rész. I. k. 740. lap, 844. és 845. sz. (németül).

39. Von Pape porosz tábornok leveléből, amelyet 1871. május 26-án írt Saint-Denisből (Párizs környéke) Berlinbe

A versailles-i csapatok áthaladnak vonalainkon, és hátulról, La-Vilette és a Chaumont magaslaton gyülekeznek, azaz Pré-Saint-Gervais-n keresztül. Holnapra vagy holnaputánra feltétlenül mindennek vége lesz.

A. I. Moltke: A német intervenció a Párizsi Kommün ellen. Leningrád, 1939, 120. lap (oroszul).

⁴⁸ A szász trónörökös volt a Párizs környékén állomásozó 3. német hadsereg parancsnoka.

L) A Kommün bukása

40. A Kommün felhívása Párizs népéhez 1871. május 21-én

Polgárok,

A négy irányból, a Mont-Valérien, a Montemartre-magaslat, a Molineaux- és az árulás következtében elvesztett issyi erődből tüzelő ellenséges tüzérség támogatásával a versailles-iak elfoglalták a Saint-Cloud-i kaput, betörték Párizsba, és megszállták a város egy részét.

Ez a balsiker nem keserít el bennünket, sőt fokozza elszántságunkat. Népünk, mely királyokat kergetett el és Bastille-okat rombolt a földig, a 89. és 93. esztendő hőse népe, a Forradalom Népe nem veszítheti el egyetlen nap alatt a március 18-i felszabadulás vívmányait.

Párizsiak, a most kezdődő harcból senki sem vonhatja ki magát: ez a csata a jövő küzdelme a múlttal, a Szabadság harca a zsarnoksággal, az Egyenlőségé a kiváltságokkal, a Testvériség háborúja a rabszolgasággal, a népek összefogásának küzdelme az elnyomók önzésével.

FEGYVERBE!

Fegyverbe tehát! Barikádokat, rögtönzött erődítményeket Párizs minden utcájának sarkára, ezek mögül harsogjon az ellenség felé Párizs büszke, kihívó, győzelmes csatakiáltása, mert Párizs és barikádjai bevehetetlenek.

Szedjétek fel az utcák kövezetét. Egyrészt a földbe csapódó ellenséges lövedékek kisebb veszélyt jelentenek, másrészt az utcákról felszedett és a házak erkélyein felhalmozott kőköcskák kitűnő védelmi fegyverként használhatók fel.

Teljesítse kötelességét Párizs, a forradalmi nagy napok Párizsa: a Kommün és a Közjóléti Bizottság is teljesíti a maga kötelességét.

Párizs. Városháza, a Forradalom 79. évében. prairial hó 2-án.

Közjóléti Bizottság

Ant. Arnaud, E. Eudes, F. Gambon, G. Ranvier

Közli: D. Rosenzweig: A Párizsi Kommün. Bukarest. 1961. 442. lap.

41. A Kommün felhívása a versailles-i hadsereg katonáihoz 1871. május 22-én

Versailles-i hadsereg katonái!

A párizsi nép sosem hiszi el, hogy ellene fordítanak a fegyvert, ha élő testek falát állítja elétek; tudja, hogy kezeteiket megbénítaná a testvérgyilkosság gondolata.

Ti is proletárok vagytok; a ti érdeketek is, hogy az összeesküvő monarchisták ne szívhassák tovább véreteket, miután utolsó csepp erőtetek is kiszipo-lyozták.

Ismételjétek meg március 18-át; ne kelljen a népnek fájó szívvel azok ellen harcolni, akiket testvéreinek tart, s akikkel szívesen ünnepelne együtt a Szabadság és Egyenlőség szent ünnepén.

Várunk benneteket, testvéreink: tárt karokkal várunk benneteket!

A Forradalom 79. évében prairial hó 3-án.

A Közjóléti Bizottság

Közli: A Párizsi Kommün. Budapest, 1952, 142. lap.

42. Harcok Párizs utcáin a Kommün utolsó napjaiban

(Jean Allemane kommünár visszaemlékezéseiből)

A Vaven és Bréa utcán rettenetes harcok dúltak. A Kommün türkoszai,⁴⁹ a federatista lövészek, a 151. zászlóalj és egy tüzerűteg oroszánokként harcoltak, s rettenetetlen bátorságukon megtörték a Siese-féle hadtest ezredeinek támadásai.

Ebben az irányban az ellenség egészen szerdáig egyetlen lépést sem tudott előrehaladni a Luxembourg-palota felé, de az sikerült neki, hogy legyező alakban felvonultassa erőit, oldalba támadjon bennünket, és számbeli fölényével lehengereljen.

Minden erőfeszítésünk ellenére vissza kellett vonulnunk a Vaven és a Bréa utcai barikádokról, ahol annyi hős lelte halálát. Vissza kellett vonulnunk a Luxembourg-palotához, ahol már mutatkoztak a Yeaugirard utcában és az Odeon irányában működő hadoszlop katonái.

A Boulevard Saint-Michelen meggyulladt egy kórház. Embereink a Val-de-Grâce és a Gay-Lussac utca irányába vetették magukat, s ezzel egyidejűleg a 119. tartalékszázlój is visszavonult parancs nélkül a Bourbe és a Val-de-Grâce utcából, ahol felsorakoztattam.

* Túlságosan későn tudtam meg, hogy egy, a Kommün ezredesi egyenruhájába öltözött provokátor volt az, aki a nemzetőröket vissza tudta vonni ezekből az állásokból. E csapatok elvonulása arra kényszerítette a Val-de-Grâce utcában harcoló federatistákat, akik erősen akadályozták az ellenséges csapatok előnyomulását a Luxembourg-palota felé, hogy a Saint-Jacques utcán keresztül a Pantheonhoz vonuljanak vissza. Percről percre szűkebb körre zsúfolódtak össze, s a Kommün ügyéhez hű federatisták száma fenyegető gyorsasággal csökkent.

A versailles-iak tengerészgyalogos századai és a 114. menetезд Boulanger ezredes parancsnoksága alatt elfoglalták az elhagyott utcákat. De a tengerészek, akik a boulevard-okat átvágó Loursine utcai barikádra vetették magukat, óriási veszteségeket szenvedtek. A 114. ezred óvatosabb volt, balfelől elhaladt a megközelíthetetlen barikád mellett, és szerzetesek kalauzolásával a rendházak kertjein és rejtett közein át lopózott előre.

Az ezred megkerülte védelmi berendezéseinket, s csapatainkat hátulról és oldalról fenyegetve, zajtalanul vonult előre, hogy hirtelen ránk vesse magát, s ugyanolyan könnyűszerrel áttörjön, mint annak idején a federatisták a Grange-Aury-i sáncból kiindulva. Még néhány lépés, és végünk lett volna. Az ellenség már felkészült a mézárásra, amikor egy fiatal nő, egy öreg csizmadia leánya, akinek műhelye a szűk átjáró közelében volt, hozzám futott, és figyelmeztetett a bennünket fenyegető súlyos veszélyre:

— Allemane polgártárs, a versailles-iak a kis közben vannak...

A közt elzáró rácshoz siettünk. Egyetlen másodperc alatt megszerveztük a védelmet, s a gyalogjáró köveiből mellvédet emeltünk. Néhányan közülünk behatoltak a Szentlélek-kolostorba, és a tetőről függőleges irányban megnyitották a tüzet a versailles-iakra. A rácsot megközelítő katonák golyótűz alá kerültek, de a hátsóbb sorok előrenyomták őket. Hiábavaló volt minden kísérletük, hogy szabaduljanak ebből a halálos csapdából. Boulanger ezredes, aki törbe akart bennünket ejteni, ezúttal maga esett bele.

⁴⁹ A Kommün harcosainak egyik csapata, amelynek különleges egyenruhája volt.

Maga is váll-lövést kapott, elrendelte a visszavonulást, és nagyszámú emberét hagyta a csatatéren...

Jelentették nekem, hogy a versailles-iak az Ulm utcán vonulnak fel. Oda-siettem 4—5 öreg harcossal, akik készek voltak a végsőig harcolni. Az öreg aktivisták között volt egy szedő, Faure polgártárs, akit a nyomdákban jól ismertek „Nave” fedőnév alatt. Faure a proletariátusnak már nem egy vereségét érte meg, s többet már nem akart látni. Barbésszel⁵⁰ harcolt már, harcolt 1848 júniusában, 1851 decemberében, és most elérkezettnek látta óráját.

A versailles-iak két ágyút állítottak fel, és elkeseredetten lőtték a barikádot. Az volt a tervünk, hogy megcélazzuk a lövegek tűzérlegénységét. Faure, amikor lőtt, azt mondta nekem, hogy tovább nem megy. Minden sortűz után felemelte fejét a barikád fölé, s így szinte magára vonta az ellenséges golyókat.

— Ha megmenekülsz a haláltól, fiatal barátom, ne feledd el megmondani bajtársaidnak, akik „Nave”-ről beszélnek majd veled, hogy „Nave” harc közben halt meg mint régi forradalmár.

A jó öreg munkás mosolyogva mondta ezeket a szavakat!

Még néhány ágyúlövés, s utána a szó szoros értelmében golyózápor zúdult a barikádra. Bár félig-meddig elvakítottak, szememmel szegény barátom után kutattam: egy lövedék szétszakította testét, fejét háromnegyed részben levitte. Messzi repültek szerte a húsdarabok. A félelem és gáncs nélküli régi barikád-harcos, a hős proletár meghalt.

— Megbosszuljuk az öreget! — kiáltották az életben maradottak s a harc új erővel lángolt fel.

Jean Allemane: A barikádoktól a kényszermunkáig. Egy párizsi kommünár visszaemlékezései. Leningrád, 1933, 67—71. lap (oroszul).

M) A versailles-i ellenforradalom véres terrorja

43. Tömeges kivégzések vizsgálat és bírói ítélet nélkül

A „Daily News” című angol liberális lap párizsi tudósítójának elbeszéléséből. Megjelent az „Evening Standard” c. újság 1871. június 8-i számában.

A letartóztatottak sora megállt az Avenue Ourique; az embereket négyesével-ötösével a járdán állították fel. De Gallifet⁵¹ márkis tábornok és vezérkara leszállt a lóról, és a balszárny felől indulva szemlét tartott. A tábornok lassan haladt, és szemlélte a sorokat. Hol itt, hol ott megállt, vállonvert egy-egy embert, vagy fejbőlintással kihívott egyet-egyet a hátsó sorokból... Egy tiszt lóháton haladt mellette, s egy férfit és egy nőt mutatott a tábornoknak, akik szerinte különösen nagy bűnt követtek el. A nő kiugrott a sorból, előrenyújtott karral térdre esett, és szenvedélyes szavakkal bizonygatta ártatlanságát. A tábornok várt bizonyos ideig, majd szenvtelen arccal részvéttelenül így szólt: „Madame, én jártam Párizs minden színházában — ne fárasztson magát, és ne játsszék komédiát.”... Ezekben a napokban rossz dolog volt, ha valaki szomszédainál

⁵⁰ Az 1839. május 12–13-i felkelésről van szó, amelyet az „Evszakok” nevű titkos társaság szervezett meg Blanqui és Barbès vezetésével.

⁵¹ Gaston Alexandre de Gallifet (1830–1909) márkis tábornok, a Kommün hőhéra. Nevét hirdette tette azzal a kegyetlenséggel, amellyel a májusi „véres héten” több ezer kommunárt bíróság nélkül kivégeztetett.

különösebben nagyobb, piszkosabb vagy tisztább, idősebb vagy fiatalabb volt. Egyik ember különösen megdöbbenett engem. A többieknél nyilván hamarabb szabadult meg az élet terheitől, hála betört orrának... Miután több mint száz embert választottak ki ilyen módon, és kijelölték a kivégző osztagot, az oszlop tovább haladt előre, a többieket maga mögött hagyva. Néhány perc elteltével sortűz dördült mögöttünk, s a tüzelés még mintegy negyedórán át folytatódott. A sommásan elítélt szerencsétlenek kivégzése volt ez.

Idézet *Marx—Engels Művei* XIII. k. II. rész. 336—337. lap alapján (melléklet Marx: „A polgárháború Franciaországban” c. műve 3. német kiadásához) (oroszul).

44. A kommünárok szenvedései a börtönben

Elisée Reclus (1830—1905) világhírű földrajztudós elbeszélése a versailles-i börtönben a Kommün volt aktív részvevőjeként töltött időről.

20 szobából álló lakrészt jelöltek ki számunkra. Mindegyik szobában 40 embert helyeztek el, akik egymás hegyén-hátán feküdtek az előző letartóztatottak után visszamaradt piszkos szalmán. Az udvarral egy szinten levő kazamatákban is rettenetes volt a levegő éjszaka, az alsóbbakban azonban még szörnyűbb volt a bűz. A rosszul felszerelt árnyékszék tartalma a falon átszivárgott, és az orrfacsaró lé reggelre egy-két hüvelyk magasságig ellepte az alsóbb kazamatákat. Egyes kazamaták az egyik oldal felől nyitottak voltak. Még fel sem vetődhetett volna annak gondolata, hogy ott foglyokat helyezzenek el. Később, amikor a 800 fogolyhoz még további 200 járult, az udvar közepén levő barakkokban helyezték el őket. Amikor az eső esett — és gyakran esett —, a víz befolyt a barakkokba. Az élelem: kétszersült és avas szalonna. „Aki bejelenti, hogy a kétszersült penészes, az egyes-zárkába kerül!” Ez volt az első hónapban. A második hónapban minden vasárnap kaptunk egy kis lötytyöt, más napokon „levest” és felváltva vagy kenyeret, vagy kétszersültet.

Saint-Germain-i kutyaól. Az udvaron, az egyik barakkban, amelyben fogva tartanak bennünket, igen jó lóistálló van. Ide hozzák az ezredes úr lovait, ha a látogatásával megtisztel bennünket. Ami bennünket illet, nekünk a kutyaól is elegendő. Ablakait deszkákkal és gerendákkal beszögezték, a levegő csak a szellőztető lyukakon át hatol be; a helyiségben négy vödör áll, amelyeket minden reggel kivisznek. A mennyezet alacsony, a levegő olyan, hogy alig lehet lélegzetet venni. Ha lovakat állítanak sorba, egyszerre legfeljebb 16 férne be. Mi pedig 60-an, 80-an, 100-an sőt 117-en voltunk, amint azt egyik bajtársunk megerősítette.

E. Lissagaray: Az 1871. évi Kommün története. 387—388. lap (németül).

45. A halálraítélt Ferret, volt Kommün-tag beszéde a bíróság előtt

Mint a Párizsi Kommün tagja, a győztesek kezében vagyok. A fejemet akarják — hát vegyék el. Sohasem fogom életemet gyávaság árán megmenteni! Szabadon éltem, szabadon akarok hát meghalni. És csak egyet fűzök hozzá: a sors szeszélyes, és én örökösen hagyom a jövődönkre, hogy őrizze meg emlékem, és bosszuljon meg engem.

G. Da Costa: A Kommün. Párizs, 1904, II. k. 59. lap (franciául).

46. Louise Michel⁵² kommunárnő beszéde a bíróság előtt

Én nem akarom magamat védelmezni, nem akarom, hogy védelmezzenek. Egész lelkemmel a szociális forradalomhoz tartozom, és kijelentem, hogy összes cselekedeteimért a felelősséget elvállalom. Minden fenntartás nélkül teljesen elvállalok mindent. Önök azt mondják, hogy részt vettem a tábornokok kivégzésében. Erre igennel felelnék, ha Montmartre-on lettem volna, amikor ők lővetni akartak a népre. Én nem vonakodtam volna, hogy magam is lőjek azokra a férfiakra, akik ilyen parancsokat adnak. Ami Párizs égését illeti, abban részt vettem. Tűzkorlátot akartam állítani a versailles-i betolakodók ellen. Nincsenek bűnrészeseim, a saját akaratomból cselekedtem. Azt is mondják nekem, hogy a Kommün részese vagyok. Igen, ez természetesen igaz. Hiszen a Kommün a társadalmi forradalomra törekedett mindenekelőtt, a társadalmi forradalom pedig mindenek közül a legdrágább célkitűzés számomra. Büszke vagyok rá, hogy egyik zászlóvivője voltam...

Amit önöktől kívánok, akik hadbírósnak nevezik magukat, és bíráink gyanánt viselkednek, s nem bújnak el, mint a kegyelmi bizottság, ez az, hogy a Satory-mezőn végezzenek ki, ott ahol testvéreim már elestek. Ki kell irtani engem a társadalomból, s önök vannak megbízva, hogy ezt megtegyék. Nos hát a köztársaság ügyészének igaza van. Miután úgy látszik, hogy minden szívnek, amely a szabadságért dobog, csak egy darabka ólomra van joga, úgy én is kérem a részemet. Ha élni engednek, akkor szüntelenül bosszúért fogok kiáltani, és a kegyelmi bizottság gyilkolásai ellen fölhívom testvéreim bosszúját.⁵³

A bíróság elnöke: Nem engedhetem tovább beszélni.

Louise Michel: Már végeztem... Ha önök nem gyávák, akkor engem is meggyilkolnak.

Lissagaray i. m. 419. lap (magyarul).

⁵² Louise Michel (1830–1905), tanítónő, a párizsi asszonyok szervezője a Kommün idején. Hőiesen harcolt a barikádokon. Száműzetésre ítélték.

⁵³ A kegyelmi bizottságot a nemzetgyűlés hozta létre. A bizottság nem annyira a Kommün tagjainak megkegyelmezésével, mint inkább elítélésével foglalkozott.

III. AZ IMPERIALIZMUS MINT A KAPITALIZMUS LEGFELSŐ ÉS UTOLSÓ SZAKASZA

A) Az imperializmus mint a kapitalizmus külön történelmi szakasza

1. Lenin: „Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában” című munkájából (megjelent 1916 decemberében)

Az imperializmus: a kapitalizmus külön történelmi fejlődésszakasza. Három sajátossága van: az imperializmus (1) — monopolkapitalizmus; (2) — élősdí vagy rothadó kapitalizmus; (3) — halódó kapitalizmus. Az, hogy a szabad versenyt monopólium váltja fel, az imperializmus alapvető gazdasági jellegzetessége, *lényege*. A monopolizmus öt fő formában nyilvánul meg: 1. a kartellek, szindikátusok és trösztök; a termelés koncentrációja elérte azt a fokot, amelyen létrehozta a kapitalistáknak ezeket a monopolista szövetségeseit; 2. a nagybankok monopolhelyezete: 3—5 óriásbank irányítja Amerika, Franciaország, Németország egész gazdasági életét; 3. a trösztök és a fináncoligarchia (a finánctőke a banktőkével egybeolvadt monopolisztikus ipari tőke) magukhoz ragadják a *nyersanyagforrásokat*; 4. *megkezdődött* a világ (gazdasági) felosztása a nemzetközi kartellek között. Az ilyen nemzetközi kartellek száma, amelyek kezükben tartják és „barátságos megegyezés” alapján felosztják maguk között — amíg a háború *újra* fel nem osztotta — az *egész* világpiacot, már több mint százra rúg! A tőke kivitel mint különösen jellegzetes jelenség a nem monopolisztikus kapitalizmus áru kivitelével szemben, szorosan összefügg a világ gazdasági, politikai és területi felosztásával. 5. *befejeződött* a világ területi felosztása (gyarmatok).

Az imperializmus mint Amerika és Európa, majd pedig Ázsia kapitalizmusának legfelső foka, az 1898—1914-es évekre alakult ki teljesen. A spanyol—amerikai háború (1898), az angol—búr háború (1899—1902), az orosz—japán háború (1904—05) és az 1900. évi európai gazdasági válság — ezek a világtörténelem új korszakának főbb történelmi mérföldkövei.

Az, hogy az imperializmus élősdí vagy rothadó kapitalizmus, elsősorban abban a rothadási tendenciában nyilvánul meg, amely *minden* monopóliumot jellemez a termelési eszközök magántulajdonának rendszerében. A különbség a köztársasági-demokratikus és a monarchista-reakciós imperialista burzsoázia között éppen azért van elmosódóban, mert mindkettő elevenen rothad (ami egyáltalán nem zárja ki a kapitalizmus meglepően gyors fejlődését egyes iparágakban, egyes országokban, egyes időszakokban). Másodszor, a kapitalizmus rothadása abban nyilvánul meg, hogy létrejön az olyan tőkések óriási *járadékos* rétege, akik „szelvényvágásból” élnek. A négy legfejlettebb imperialista országban, Angliában, Észak-Amerikában, Franciaországban és Németországban az értékpapírba fektetett tőke 100—150 *milliárd* frankot tesz, ami országonként legalább évi 5—8 *milliárd* jövedelmet jelent. Harmadszor, a tőke kivitel nem más, mint hatványozott élősdiség. Negyedszer, a „finánctőke nem szabadságot, hanem uralmat akar”. A politikai reakció az *egész* vonalon az imperializmus lényegéhez tartozik. Megvásárolhatóság, óriási méretű vesztegetések,

mindenfajta panama. Ötödször, az elnyomott nemzetek kizsákmányolása, ami elválaszthatatlanul összefügg az annexiókkal, és különösen a gyarmatok kizsákmányolása maroknyi „nagy” hatalom által — a „civilizált” világot mindinkább a civilizálatlan népek százmillióinak testén élősködő parazitává változtatja. A római proletár a társadalom költségén élt. A mai társadalom a modern proletár költségén él. Marx különösen hangsúlyozta Sismondi e mély értelmű megjegyzését. Az imperializmus valamelyest módosítja a dolgot. Az imperialista hatalmak proletariátusának vékony kiváltságos rétege részben a civilizálatlan népek százmillióinak költségén él.

Érthető, hogy miért *halódó* kapitalizmus az imperializmus, miért *átmenet* a szocializmusba: a kapitalizmusból kinövő monopólium *már* a kapitalizmus haldoklása, a szocializmusba való átmenetének kezdete. A munka roppant méretű *társadalmasítása* az imperializmus által (az, amit az imperializmus szószólói, a polgári közgazdászok, „egybefonódásnak” neveznek) ugyanezt jelenti.

Lenin Művei 23. k. Szikra, 1951, 107—109. lap.

B) Az imperializmus: monopolkapitalizmus

Az imperialista korszak legfőbb sajátosságát a tőkés monopóliumok adják. A monopólium előtti kapitalizmusra jellemző szabad verseny a termelésnek olyan fokú koncentrációjára vezet, amely elkerülhetetlenül monopóliumokat hoz létre. Annak következtében, hogy a tőke az egyes iparágakban koncentráldódik és centralizálódik, csupán néhány tucat nagy vállalkozó marad a porondon.

A termelés koncentrációja az Amerikai Egyesült Államokban volt a legnagyobb fokú. „Az amerikai trösztök — mondja Lenin — az imperializmus vagy monopolkapitalizmus gazdasági rendszerének legmagasabb rendű megnyilvánulási formái. A trösztök a konkurens eltávolítása céljából nem szorítkoznak gazdasági eszközökre, hanem állandóan politikai eszközökhöz, sőt bűncselekményekhez is folyamodnak.” (Lenin Művei 23. k. Szikra, 1951. 36. lap.)

Több okmányt közlünk, amelyek leírják a monopolista egyesülések létrejöttét és tevékenységét az Egyesült Államokban. Németországban és Angliában.

2. Az „Olajszindikátus” létrejötte az Egyesült Államokban

(Kivonat P. Lafargue: „Az amerikai trösztök” című munkájából [1904])

A Standard Oil Company, az olajtröszt viharos története lehetőséget nyújt az olvasónak... hogy képet alkosson magának arról, mit enged meg magának egy szabad demokratikus köztársaság burzsoáziája a trösztök megszervezésénél...

Az olajszázad, ahogy a jenki mondja, kb. 1860-ban kezdődik. To strike oil — olajat kitermelni —, ez lett az amerikai burzsoázia ideálja. A burzsoák tizezrei özönlöttek az olajmedencébe. A pennsylvaniaiak elkezdtek lyukakat fúrni, felszínre hozták és finomították az értékes folyadékot. Hullott a dolláreső. A dolgok fényesen mentek. És egyszerre, a spekulációs láz delelő pontján bekövetkezett az olajbirodalomban az 1872. évi összeomlás. A vizsgálat kimutatta, hogy számos vállalat csődjét a South Improvement Company nevű társaság idézte elő, amely az általános elnyomorodás közepette fellendült áldozatainak számájára. Ezt a társaságot 12 kalandor alapította John Rockefeller vezetése alatt. Ezek az olajkirályok egész életükben egyetlen liter olajat sem termeltek ki, és csak a lámpa használata útján ismerték az olajat; volt közöttük egy újságíró,

néhány ügyvéd, banktisztviselő, gyapotügynök, cukorgyáros stb. 1870-ben a társaság tőkéjét 5 millió frankra becsülték.

Ezek a burzsoá kalózok, akik közül „egyetlen egy sem élt az olajvidéken, nem volt egyetlen olajkútja, sem egyetlen talpalatnyi olajtartalmú földje”, rendelkeztek az olajkitermelés és olajfinomítás felett. Nemcsak a fogyasztónak való olajeladás monopóliumát szerezték meg, hanem azt a jogot is, hogy a termelőknek előírják az eladási árakat. Az utóbbiaknak alá kellett magukat vetniök a társaság óhajainak, minthogy Rockefeller & Co. szerződést kötött a pennsylvaniai vasúttal, amelynek értelmében a vasúti igazgatóság kötelezi magát, hogy kétszeres szállítási díjat számít fel azoknak az olajgyárosoknak, akik az olajat nem hajlandók eladni a South Improvement Company-nak. A szerződés értelmében továbbá a vasút mindenféle egyéb díjszabásmódosítást is végrehajtott a társaság érdekében, és kötelezte magát, hogy versenytársainak minden mozdulatát figyelemmel kíséri.

Minthogy a kereskedelem annak művészetévé alakult át, hogy sápot szedjenek le a termelésből, Rockefeller bandája jelentős kereskedelmi ügyességről tett tanúságot, amennyiben hatalmába kerítette az olajszállítást végző vasutakat, csatornákat és hajóútvonalakat; ennek következtében lehetőséget nyert arra, hogy saját belátása szerint adóztassa meg a termelést. Az olajfinomítás feltette a koronát a rablásnak erre a rendszerére.

Mivel az olaj, úgy, ahogy az olajkutakból kikerül, nem használható fel, az olajgyárosoknak vagy maguknak kell az olajat finomítaniok, vagy el kell adniok az olajfinomító üzemeknek. Ilyen körülmények között Rockefeller és társai, akik hatalmukba kerítették ezeket az üzemeket, a helyzet uraivá váltak. Nemrég gazdag olajlelőhelyeket tártak fel Texasban. Ahelyett, hogy olajat rejtő telkeket vásároltak vagy felderítő munkát végeztek volna, Rockefellerék Beaumont-ban húszmillióos olajfeldolgozó üzemet létesítettek, amely a mások által kitermelt olaj lepárlását végezte.

A Standard Oil a piac állapotát figyelve, minden héten meghatározza a nyersolaj árát, úgy kalkulál azonban, hogy a termelőknek csupán a haszon legkisebb része jusson, és az olajgyárosoknak alá kell magukat vetniök akaratának, mivel nem tudják, mitévők legyenek a nyersolajjal, hiszen tárolása távolról sem veszélytelen...

A South Improvement Company — a Standard Oil embriója — kalandorai kegyetlen háborút folytattak az önálló termelők ellen. Nem voltak itt válogatósak az eszközökben; igénybe vettek fegyveres támadást, műhelyek és üzemek dinamittal való felrobbantását, fűrótoronyok felgyújtását — szóval minden követ megmozgattak. A vizsgálat megállapította, hogy a pennsylvaniai vasúti társaság — mértéken túl előnyös díjszabásával — támogatást nyújtott a Társaságnak. A független termelők kétszeres díjat fizettek az olaj szállításáért; az 50%-os többlet az olajkalózok hasznát szolgálta. Egyik tanú elmondotta, hogy az olajnak Bostonba való szállításáért kilométerenként 1,25 Fr.-ot számítottak neki tonnánként, ugyanakkor, amikor az amerikai vasutak átlag 2 centim-et szednek be egy to/km-ért. Ez azonban kevés, a vasúti társaság megtagadta tartálykocsijait a független termelőktől, akik emiatt hordókban voltak kénytelenek olajukat szállítani; ez sem segített azonban, és a vasúti társaság a hordókat szállító közönséges vasúti kocsikat is megtagadta... Hasonló történet játszódott le azután, hogy földalatti csöveket raktak le, amelyeken az olajat a vasúti kocsikba és a tartályhajókba eljuttatták. Ez az olajvezeték is az olajtröszt kezébe került. A független olajgyárosok erre szindikátust alakítottak új csövek lefektetésére. A Társaság viszont csavargókból bandákat szervezett, revolverekkel, Win-

chester-fegyverekkel látták el őket, a golyók a vezetéket lerakó földmunkásoknak voltak szánva, továbbá kampókat is adtak nekik a földbe fektetett csövek kiráncigálására. Még ágyúkat is bevetettek a harcba...

Az olajtörzst, miután a termelést kezébe kaparintotta, sietett minden terhet a kiskereskedelem vállaira rakni. A boltosokat arra akarta kényszeríteni, hogy csakis Standard Oil olajat tartsanak, és ezért a boltosok versenytársainak leszállított áron adott el. Ha ez nem vezetett célra, a társaság saját boltját nyitotta meg a makacskodó kereskedő üzlete mellett, és alacsonyabb áron adta el áruit mindaddig, amíg nem tette teljesen tönkre konkurensét. A társaságnak még saját rendőrsége is volt a kiskereskedők ellenőrzésére, hogy az olajat az általa megállapított áron adják el.

Az olajháború 30 évig tartott. Egyik bírósági eljárás, per a másikat követte, a szenátus, a kongresszus, Pennsylvania, Ohio, New York és más államok törvényhozó kamarái által kijelölt vizsgáló bizottságok egyik vizsgálatot a másik után folytatták le. A törzst megnyerte a pereket. Megvesztegette a bírakat és ellenfeleiknek ügyvédjeit. Fittyet hányt a vizsgálatoknak, ezeket pusztá formáltnak tartotta. Semmi sem jellemzőbb, mint azok a válaszok, amelyeket a Standard Oil igazgatói a vizsgáló bizottságnak adtak.

„Mi a neve az Ön társaságának?”

„Isten tudja, válaszol a törzst titkára. — Nem tudom... Ezt nem lehet meghatározni.”

„Mibe került a csövek lerakása?”

„Nem tudom — válaszolta az egyik igazgató. — En mindössze egyszer látogattam el az olajidékra. Nem értek a dolog gyakorlati részéhez... Nyolc esztendő alatt egyetlen egyszer sem érdeklődtem a dolog részletei iránt.”

„Nem ismerem a társaság számvitelét — válaszolja egy másik igazgató. — Csak az osztalékok összegének meghatározásával foglalkozom. Ez az én egyetlen funkcióm.”

„Adtak Önök pénzt a választások céljaira?”

„Mi mindig azt a pártot támogattuk anyagilag, amely az adott helyen a legerősebb volt; az egyik államban a Köztársasági Pártot, a másikban a Demokráta Pártot...”

P. Lafargue: Az amerikai törzstők. Gazdasági, társadalmi és politikai jelentőségük. Párizs, 1903, 57—62. lap (franciául)

3. Az I. G. Farbenindustrie konszern megszületése

(Richard Sasuly „I. G. Farbenindustrie” című könyvéből)

Az I. G. Farbenindustrie konszern fejlődésének minden szakaszában párhuzamosan haladt Németország egészének történelmével. Ugyanakkor született, amikor Németország egyesülni kezdett. 1863-ban Höchstben mindössze öt munkással létesült vegyiüzem. 1865-ben Ludwigshafenben 30 munkással dolgozó vállalat született. Ezek a kis vegyiüzemek később egy egész ipari birodalom, az I. G. Farbenindustrie központjai lettek...

A ludwigshafeni vállalat, amely a Badische Anilin und Sodafabrik nevet viselte, 1875-ben 885 munkással dolgozott, és 16,5 millió márka tőkével rendelkezett. 1900-ban 6700 munkást foglalkoztatott, 1914-ben pedig 11 000-et; ekkor a vállalat 200 ha területet foglalt el, s 2,5 km hosszúságban húzódott a Rajna partján, ott, ahol a Neckar folyik belé.

Ugyanilyen ütemben fejlődött a Höchstler Farbwerke is. 1880-ban 1900 munkással, 1912-ben 7700 munkással dolgozott, köztük 380 okleveles vegyésszel és mérnökkel.

Magától értetődik, hogy a német vegyipar óriási hasznot hajtott. A ludwigshafeni üzem 1900-ban és 1910-ben 25%-os osztalékot fizetett részvényeseinek, a Höchstler Farbwerke pedig 1910-ben 27%-ot fizetett...

A német vegyiparnak ezt a gyors növekedését a benne foglalkoztatott műszaki szakemberek száma magyarázhatja meg. 1900-ban a hat legnagyobb német vegyi vállalatnál több mint 650 okleveles vegyész és mérnök működött...

A kutatómunka kezdte jelezni az ipar fejlődését, ugyanakkor azonban szakadásra is vezetett a német vegyiparon belül. A kutatómunka eredményei nagy jelentőségű kereskedelmi titokká váltak, amelyeket érdemes volt elrabolni...

A tisztító verseny kiküszöbölésére 1884-ben létrehozták a „Németország vegyiparának érdekeit védő társaságot”. A társaság jelentést terjesztett elő a birodalmi kormánynak, amelyben részletesen leírta az akkoriban üzött ipari kémkedés formáit: a konkurens cégek üzemébe munkásokat küldtek azzal a feladattal, hogy tudják meg az ipari titkokat. Ugyanebből a célból széles körben vették igénybe a megvesztegetést és a korrupció egyéb formáit; még a mérnökök és a vegyészek is áruba bocsátották adataikat, amelyeknek birtokába jutottak. A társaság arra a következtetésre jutott, hogy „... az egyedüli megoldás törvényhozási intézkedés lehet, nevezetesen a büntetések megszigorítása”.

És tényleg, rövidesen számos rendeletet hoztak az ipari kémkedés ügyében, ami hozzájárult ahhoz, hogy a rend helyreálljon ebben az iparágban...

A belső verseny és az ipar egyre fokozódó koncentrációja kartellek megalakítására vezetett. A vegyiparban a kartellek alapítói közül a legnagyobb dr. Karl Duisberg volt...

Duisberg az egyik legnagyobb vegyipari cég, a leverkuseni Elberfeld-féle üzem vezetője volt, és a kartell megalakításért indított mozgalom élére állt.

A vegyipar kartellizálása bizonyos fokig a szokásos úton történt: az ellenőrzés összpontosítása, az áraknak meghatározott szinten való tartása maroknyi vezető teljes uralmának biztosítása útján; a konkurrenca kiküszöbölése és a szilárd piac biztosítása, amelyet vámok védenek a külföldi konkurenciával szemben; a termelékenységi bizonyos fokú emelése olyan módon, hogy kevesebb üzem nagyobb méretekben termel...

Ez irányban 1904-ben tették meg az első komoly lépést. Ebben az időben a német vegyi piacon 6 óriás társaság uralkodott. Két tömböt, illetve kartellt alkottak. Az egyikhez tartozott: a ludwigshafeni nagyüzem, a Badische Anilin und Sodafabrik, Duisberg saját üzeme, a leverkuseni Bayer társaság és a berlini AGFA társaság...

A második tömb központja a höchsti (Frankfurt am Main külvárosa) üzem volt. Idetartozott még a Leopold Kassel & Co. cég, s csatlakozott hozzá a biebrichi Kalle & Co. cég is.

A kartellszerződés mindkét kartellnél hasonló volt. Kvótarendszert állapítottak meg. A profitokat összegezték, majd elosztották az előzetesen megállapított formula szerint.

Ebben az időben kezdték használni az „I. G.” jelzést, a német festékkartell megjelölésére. Amint már fentebb említettük, az I. G. „Interressengemeinschaft”-ot jelent, vagyis érdekközösséget; ez a kartellek megjelölésének egyik módja. Természetesen voltak Németországban ebben az időben más nagy kartellek is. De a festékkartell világalomra tett szert a maga területén. Ez volt a kartell legtökéletesebb mintaképe. Jóllehet az egyszerű I. G. elnevezéssel illet-

ték, mégis a szó igazi értelmében vett Kartell volt (nagybetűvel). Még azután is, hogy a vegyi festékkartell alkotó egyes cégek 1925 decemberében egyetlen részvénytársaságban egyesültek, megmaradt az I. G. megjelölés az új cégnél is: I. G. Farbenindustrie részvénytársaság...

Röviddel azután, hogy a vegyiparban 1904-ben két tömb jött létre, kapcsolat létesült közöttük, és kiküszöbölték az éles konkurrenciát. Pl: éppen csak hogy megkezdtek a műindigó nagyméretű gyártását, amely különösen sok hasznot hozó festékanyag volt — és a kartell máris megállapodást kötött az indigó eladásáról. A haditermelés azután elhárította az útból az utolsó akadályokat is, és a hat nagy vegyi vállalat egyetlen kartellben, az I. G.-ben egyesült. Rövid idővel később az I. G. megfojtotta az utolsó két kisebb független céget, a Griesheim Elektront és a Farbwerk Mühlheimet is, és a kör bezárult. Még egy utolsó lépés következett: 1925-ben a kartellhez tartozó cégek egységes részvénytársaságban egyesültek...

Richard Sasuly: „I. G. Farbenindustrie.” Moszkva, 1948 47—51., 55. lap (oroszul).

4. A monopóliumok megalakulása Angliában (Henderson gyári felügyelő jelentéséből. 1891)

Szomorú látványt nyújt az az elnéptelenedés, amely Lancashire néhány virágzó völgyében a mostani konkurrencia eredményeként bekövetkezett. A gyárak és a lakótelepek zárva vannak, senki sem tartózkodik bennük, sok épületnek nincs teteje, romokban hever... A gyapotszövő, aki gyárának és gépeinek tulajdonosa, rövidesen teljesen eltűnik... A részvénytársaságok lesznek az egyedüli vállalkozók... Az utóbbi 30 évben minden abban az irányban hatott, hogy a falhoz szorítsák a kistőkést, elnyomják az egyéni vállalkozót, aki egyre nehezebbnek találta a versenyt a legújabb berendezésekkel és gépekkel ellátott, óriási gyárakkal rendelkező nagy társaságokkal szemben. Ugyanebben az irányban hatott az is, hogy a gyárosokkal szemben egyre nagyobb követelményeket támasztott a gyári törvényhozás, és a munkásokkal való kapcsolat megnehezedett. Nem lehet kétséges, hogy az utóbbi időben sok vállalkozó kivonta tőkéjét a gyapottfeldolgozó iparból... Jelenleg egyetlen egy jelentősebb gyárat sem tudok a körzetemben újonnan létrehozott vagy létrehozandó üzemekből, amely egyetlen személy tulajdonát képezné.

„A gyári főfelügyelő jelentése.” 1892, 22. lap (angolul).

5. A legnagyobb tőkés egyesülések ellenőrzése az Egyesült Államok iparában és a közöttük folyó verseny

Iparág és a vállalatok száma	Ellenőrzés százalékokban				
	1880	1890	1900	1910	1920
Gépkocsipar: 3.....	—	—	—	42a)	71
Rézbányászat és ipar: 4	—	76	66	49	39
Gyapottfeldolgozó ipar: 4	—	10	9b)	—	8
Vas- és acélipar: 4	25	28c)	61d)	63e)	55

a) 1909, b) 1899, c) 1892, d) 1901, e) 1908

J. Kuczynski: „A munkáosztály helyzetének története az Egyesült Államokban 1789-től napjainkig” című műve alapján. Berlin, 1949, 202 lap (németül).

6. Robert Liefmann német polgári közgazdász „Kartellek és trösztök” című munkájából

A monopolér olyan jelenség, amely jellemző az imperializmusra mint a kapitalizmus újabb szakaszára, és amely fokozza a lakosság széles rétegeinek elnyomódását, következésképpen kiélezi a munka és a tőke közötti harcot. „A drágaság egyre fokozódik... S ugyanakkor a kapitalisták gazdasága szédítő gyorsasággal növekszik.” (Lenin Művei 18. k. 439. lap.) „A kartellek és a trösztök egyesítették a termelést, egyszersmind azonban szemmel láthatólag fokozták a termelés anarchiáját, a proletariátus létbizonytalanságát és a tőke nyomását, s így még soha nem látott mértékben kiélezték az osztályellentéteket.” (Lenin Művei 15. k. Szikra, 1955, 24. lap.)

A most következő okmány Lenin fenti tételeit illusztrálja.

Melyik háziasszony ne hallotta volna a kereskedőtől, amikor a cukor vagy a szesz árának emelkedése felett csodálkozott, ezt a választ: „Igen, múlt hónap óta a *cukorkartell* vagy a *szeszkartell* felemelte az árakat!” Ki ne panaszkodott volna a magas szénárakra anélkül, hogy a kereskedőtől ezt a választ ne kapta volna. „A *szénszindikátus* semmiképpen sem akarja leszállítani az árakat. Nekünk kereskedőknek sem enged úgyszólván semmi keresetet!” Mindannyian láthattuk továbbá, még a világháború előtt, hogy a Német—Amerikai Olajtársaság tartálykocsijai járkák a várost, és hallhattuk, hogy az olaj ára emelkedik, mert az óriási amerikai *olajtröszt* „ellenőrzi” javarészt ennek a még mindig elengedhetetlen világítási eszköznek világszerte való termelését.

R. Liefmann: Kartellek és trösztök. 4. kiadás, Stuttgart, 1920, 5. lap (németül).

C) A banktőke és az ipari tőke összeolvadása, a fináncsőke kialakulása

Lenin feltárta az imperializmus második fő sajátosságának tartalmát, és rámutatott a bankok új szerepére, arra, hogy a bankok is alá vannak rendelve fejlődésükben a tőkekoncentráció és centralizáció törvényének. „Abban a mértékben, ahogy a bankügy fejlődik és egynéhány vállalatban összpontosul, a bankok szerény közvetítőkből mindenható monopolistákká fejlődnek, amelyek a tőkések és a kistulajdonosok összességének majdnem egész pénztőkéjével, valamint az illető országban és egész sereg országban a termelési eszközök és nyersanyagforrások nagyobb részével is rendelkeznek. Az a folyamat, amellyel a nagyszámú szerény közvetítő maroknyi monopolistává alakul át, egyik fő folyamata a kapitalizmus kapitalista imperializmusba való átnövésének...” (Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951, 217. lap.)

Az ország egész gazdasági életének ellenőrzése a fináncsőkések és iparmágnások kis csoportjának kezébe, a mindenható fináncőligarchia kezébe megy át. A javak túlnyomó tömege egészen kisszámú pénzmágnás kezében összpontosul.

A fináncőligarchia aláveti magának az egész államgépezetet is, irányítja a kormány egész bel- és külpolitikáját.

Azok a változások, amelyek a tőkés társadalom alapjában a kapitalizmusnak az imperializmus szakaszába való lépésével kapcsolatban bekövetkeztek, megfelelő változásokat idéznek elő a kapitalizmus felépítményében is. Lenin „A marxizmus karikatúrájáról” című munkájában (1916) többek között a következőket írta. „Az új gazdasági rendszer, a monopolkapitalizmus (az imperializmus — monopolkapitalizmus) politikai felépítménye a fordulat a demokráciától a politikai reakció felé. A szabad versenynek a demokrácia felel meg. A monopóliumnak — a politikai reakció.” (Lenin Művei 23. k. Szikra, 1951, 35. lap.)

Alább több okmányt közlünk, amelyek a fináncsőke kialakulásának folyamatát mutatják be.

7. „A nagybankok” parancsolnak az iparban

Részlet az egyik legnagyobb berlini bank igazgatóságának 1901. november 19-én az Északnyugat-Közép-németországi Cementszindikátus igazgatóságához intézett leveléből.

Társaságunknak f. hó 18-án a „Reichsanzeiger”-ben közzétett közleménye alapján számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy a közgyűlés, amely f. hó 30-án ül össze, olyan határozatokat fog hozni, amelyek vállalatuknál számunkra elfogadhatatlan változásokat idézhetnek elő. Ezért legnagyobb sajnálatunkra kénytelenek vagyunk eddig nálunk élvezett hitelüket beszüntetni... Ha azonban ezen a közgyűlésen nem hoznak számunkra elfogadhatatlan határozatokat, és ha erre vonatkozóan megfelelő biztosítékokat kapunk a jövőre nézve is, készek vagyunk önkkel újabb hitel ügyében tárgyalásokba bocsátkozni.

Idézet Lenin: „Az imperializmus miní a kapitalizmus legfelsőbb foka” című műve alapján.
(Művei 22. k. Szikra, 1951, 231. lap.)

8. A bankok és az ipar kapcsolata az Egyesült Államokban

Alább táblázatot közlünk, amely a bankok és az ipari, vasúti és egyéb részvénytársaságok között az Amerikai Egyesült Államokban meglevő szoros kapcsolatokat illusztrálja. (A német sajtóban 1913-ban megjelent adatok alapján.)

A bankcsoport megnevezése	A részvénytársasági felügyelőtanácsban elfoglalt helyek száma	A képviselt társaságok száma	A bankok által ellenőrzött vállalatok tőkeereje (millió dollárban)
<i>J. P. Morgan & Co.</i>			
ellenőrzése alatt áll.....	63	39	10 036
First National Bank of New York.....	103	49	11 542
Garanty Trust Co.	160	76	17 342
Bankers Trust Co.	113	56	11 184
National City Bank.....	86	47	13 205
<i>Kuhn, Loeb & Co.</i>			
ellenőrzése alatt áll.....	15	12	3 011
National Bank of Commerce.....	149	82	18 165
Hannover National Bank	37	29	7 495
Chase National Bank	69	48	11 527
Astor Trust Co.	74	47	12 408
<i>Speyer & Co. of New York</i>			
ellenőrzése alatt áll.....	10	10	2 443
Continental and Commercial National Bank of Chicago.....	40	97	6 969
First National Bank of Chicago	79	29	9 158
Illinois Trust and Savings Bank of Chicago.....	28	22	4 599

Frankfurter Zeitung, 1913. január 8.

9. A Morgan-bankház uralkodó szerepe az Egyesült Államok gazdasági életében

Az alábbi részlet Lewis Corey amerikai polgári közgazdász könyvéből az 1912-es kongresszusi vizsgálat folyamán feltárt tényeken alapszik.

Nem lehetett vitatni J. Pierpont Morgan felsőbbrendűségét a pénzügyi központosság és ellenőrzés rendszere területén, amely fölött ott magaslott a Morgan-ház kétségbevonhatatlan uralmával.

1912-re a pénzügyi központosság és ellenőrzés morgani rendszere már világosan, minden lényeges részletében kialakult.

E rendszer alapja a pénzügyi források, a pénz és a hitel intézményes ellenőrzése volt. Szavazó trösztökkel, részvénytulajdonnal és igazgatóságok révén a J. P. Morgan & Co. cég ellenőrzött és uralt három országos bankot (nem tartozott ide a First National Bank), három tröszt vállalatot és három életbiztosítási társaságot, hatalmas pénzüsszegforrásokkal. (J. P. Morgan & Co.-nak 162 491 000 dollár betétje volt, ennek fele hetvennyolc államközi korporációban, amelyekből harminckettőben a Morganok az igazgatóságok révén voltak képviselve, és amelyek 1902 és 1912 között 1 950 000 000 dollár értékű kötvényt dobtak piacra.)

Részvénytulajdon, szavazó trösztök és igazgatóságok révén a J. P. Morgan & Co. cég tíz nagy, 49 000 mérföld hosszúságú vasúti rendszer felett uralkodott, és szoros pénzügyi kapcsolatban állott 18 más vasúti, három villamoskorporációval és egy expressztársasággal (mindemellett ellenőrzést gyakorolt az International Mercantile Marine Társaság felett is.)

Szavazó trösztök, részvénytulajdon és igazgatóságok révén a J. P. Morgan & Co. cég 5 nagy ipari vállalat felett gyakorolt uralmat, ezek: United States Steel, General Electric, American Telephone & Telegraph, International Harvester és a Western Union. Továbbá a Morganoknak igazgatóságaik voltak 9 más iparvállalatnál és szoros pénzügyi kapcsolataik 11 másiknál. (Beleértve a Western Electric és American Fruit vállalatokat.)

Együttesen a Morgan partnereknek 72 összekapcsolódó igazgatóságuk volt a legnagyobb 47 pénzügyi és más vállalatnál több mint 10 000 000 000 dollár összeggel vagy kapitalizálható tőkével. Mi több, a Morgan-ház teljesen uralkodott a Bankers Trust, a Guaranty Trust és a National Bank of Commerce fölött, amelyeknek hivatalnokaiból és igazgatóiból mintegy 300 összekapcsolódó igazgatóság került ki, ezek közül sok olyan vállalatnál, amelyik nem állt egyenesen Morgan ellenőrzés vagy befolyás alatt.

A Morgan-ház ellenőrzését kiterjesztette leányvállalatán, a First National Bankon keresztül, amelynek 4 hivatalnoka 37 vállalat 46 igazgatói székében foglalt helyet, e vállalatok közül néhány össze volt kapcsolva, mások pedig függetlenek Morgan közvetlen ellenőrzésétől. A Morganok és leányvállalataik képviselték a legfelsőbb pénzügyi rendszert és hatalmat, ellenőrzésük vagy befolyásuk alatt mintegy 18 000 000 000 dollár vállalati tőke vagy befektetés állott.

L. Corey: A Morgan-ház. New York, 1930, 354—355. lap (angolul).

10. Morgan spekulációs mesterkedései az acéltröszt megszervezésénél és a kis részvényesek tönkretétele

(Gustavus Myers amerikai polgári közgazdász könyvéből)

Az acéltröszt megalakulásának ez a rövid vázlata nem lenne teljes annak részletesebb vizsgálata nélkül, amit a J. Pierpont Morgan & Co. cég vagyonának befektetéséért és az acéltröszt alapítójaként végzett „szolgálatiért” kapott. Mint alapító szindikátus mindenekelőtt 28 millió dolláros kölcsönt adott a trösztnek készpénzben különböző vállalatok temérdek külön részvényének fel-

vásárlására. E 28 millió dollárért az Egyesült Államok Acéltrösztjétől (United States Steel Corporation) 1 300 000 részvényt kapott, amelynek fele többségi részvény, másik fele közönséges részvény volt. A részvények összes árfolyamértéke 130 millió dollárt tett ki. A részvények eladása hozzávetőleg 62 500 000 dollárt eredményezett. E 62 500 000 dollárból $\frac{1}{3}$, vagyis 12 500 000 dollár jutott Morgannak és társainak „az alapításban végzett szolgálataikért”, a fennmaradó 50 000 000 dollárt pedig felosztották Morgan és a szindikátus más vezetői között, az oroszlanrészt azonban Morgan kapta...

Morgan továbbra is óriási profitot szedett. A megszerzett részvényeket mintegy 50 dolláros piaci áron tudta eladni. 1902 októberéig Morgan és legközelebbi társai a szindikátusban 40 000 000 dollár hasznot osztottak szét egymás között. Vajon kitől is kapták ezt a hasznot, amely részvénytársasági spekuláció eredménye volt? A nagyszámú középosztálybeli részvényestől a világ minden részében. Ezek a részvényesek hagyták magukat elcsábítani az Acéltröszt megtévesztő nyilatkozatai által, és vakon bíztak abban, hogy befektetett pénzüik óriási osztalékokat hoz, s a részvények árfolyama emelkedik. Ezért a részvényesek a szó szoros értelmében összeverekedtek, hogy acélrészvényekbe fektethessék pénzüket.

Miután a vállalkozók mindent kimerítettek, amit csak tudtak, a közönséges részvények árfolyama fokozatosan esni kezdett, mígnem 1904-ben $\frac{3}{4}$ -re esett. A középosztálybeli részvényesek tömege tönkrement. Pénzüik átvándorolt a pénzmágnások zsebébe. Ezt a módszert nagy sikerrel követték több alkalommal is. Amikor a kis részvényesek az árak csökkenésénél eladták részvényeiket, a pénzmágnások rendszerint megvásárolták azokat. Ezután meghirdették az osztalékiosztást, optimisztikus híreket terjesztettek az Acéltröszt dolgainak állásáról, ezáltal felemelték a részvények piaci árát, és újból eladták, s így óriási hasznot húztak ebből. Az ilyen mesterkedésekkel Morgan és a vele kapcsolatban álló klikk százmillió dollárokat keresett...

Gustavus Myers: A nagy amerikai vagyonok története. New York, 1936, 605—607. lap (angolul).

11. Az Amerikai Egyesült Államok kormányának szoros kapcsolata az amerikai finánciókéval

Az imperializmus jellegzetes vonása, hogy az államgépezetet, a burzsoá ideológia valamennyi formáját és annak hordozóit alárendeli a fináncoligarchia, azaz a tőkés társadalom legreakciósabb rétegeinek.

Alább részletet közlünk Ferdinand Lundberg amerikai polgári újságíró könyvéből, amely a nagy monopóliumoknak az államgépezet és az ország politikai élete felett a tárgyalt időszakban gyakorolt korlátlan uralmát jellemzi.

Észak győzelme a háborúban, mindörökre számúzva a földbirtokos dzsentrit a politikai hatalomból, mindent felülmúló hatalmat hozott a vámtételekben gondolkozó ipari tőkések számára — olyan hatalmat, amelyet azóta csupán egy alkalommal s akkor is parlamenti úton vontak kétségbe: William Jennings Bryan idején a nyugati agráriusok, akik segítve Dél letiprását, valódi osztályérdekeiket értették felre.¹ 1865-től 1896-ig az ipari tőkések kormányzata töretlen volt.

Az evolúciós szakasz, amelyben az ipari tőkések uralmukat rendszabályozták és a finánciókések uralmává változtatták, 1896-ban kezdődött.

¹ Az 1896-i elnökválasztásról van szó, amelyen Bryan demokratapárti elnökjelölt választási platformja a nyugati államok farmerjeinek, a kis- és középburzsoázia monopóliumellenes követeléseit tükrözte.

Marcus Alonzo Hanna,² John D. Rockefeller különleges megbízottja, politikai építész-mérnöke lett ennek az új szakasznak, amelynek jellemvonásaihoz tartoztak: a „külföldi piacokba való hatalmas méretű bevonulás, a példa nélkül álló ipari megerősödés, a tömegcikkek termelésének meghökkenő mértékű növekedése, a technika vívmányainak példa nélkül álló alkalmazása a termelésben és a nemzet termelőerőinek és politikai szervezetének a banktőkések kezei közé helyezése. S bár a születő finánc-tőke első erőfeszítéseit a korlátlan uralomra Hanna felemelkedése idején tette, csupán 1920-ban, Warren G. Harding elnökké választásával kaparintotta meg az osztatlan egyeduralmat.

Hanna washingtoni érkezését megelőző három évtized folyamán a tőkéseknek a kormányzatban gyakorolt befolyása rögtönzött, szervezetlen és egyéni volt; Hanna idején vált tudatossá és rendszeressé, a hatalmas ipari tőkések egész klikkje részéről gondosan gyakorolva. Hanna előtt a zöldfülű iparbárók kívülről bujtogatták rekedtes, ellentmondó és disszonáns hangjukkal a két uralkodó politikai pártot (bár lekötelezett híveik is voltak a kormányban), Hanna idején az iparbárók és bankárok szilárd testületként vonultak be, és önmagukból megalkották a két politikai pártot. Hanna előtt az iparbárók törvénytelen ellenőrzésüket titkon, félig szégyenkezve folytatták, és hevesen tiltakoztak még a legterhelőbb bizonyítékok ellenére is. Hanna idején az ellenőrzést először gyakorolták arcátlan nyíltsággal, cinikusan vagy őszintén, az országos érdekre való hivatkozás ürügyén. Az ellenőrzést nyíltan s nem burkoltan kell gyakorolni mint a nagytőke elévülhetetlen jogát — ez vált világgossá a mágnások előtt, máskülönben a kialakuló tiltakozó kórus egy mindent elsöprő tömegmozgalommá fejlődhetik.

Hanna után a gazdag emberek vaskos megvesztegetése nem volt többé a kormány ellenőrzésének lényeges járuléka: elsősorban azért, mert McKinley-től Hooverig³ a legmagasabb államhivatalokba helyezett emberek mind a gazdagok politikai kreatúrái voltak; és másodsor azért, mert a gazdagok közössége végül is rátalált arra a gazdátlan kincsre, amelyet szüntelenül keresett a polgárháborútól a század végéig a csalások és fortélyok útvesztőin keresztül.

A kincs nem volt más, mint a közvagyon, amely az állam által birtokolt kiterjedt földbirtokokból állt. 1860-ban az ország földterületének több mint a fele fölött a kormány rendelkezett — a nép megbízásából, azonban 1900-ban már ennek teljes $\frac{9}{10}$ -ed részét szétosztották, megvesztegetési pénztől ösztönözve, vasutak, bányaszindikátusok, spekulációs földvállalkozások és települők között. Ha ez utóbbi ártatlanok kezeihez valami olyan jutott, ami az átlagértéket felülmúlta, gyorsan elvették jelzálogkölcsonnel vagy csalással, erőszakkal vagy fortéllyal, vagy akármilyen úton-módon. Kihívó tény, hogy a természeti kincseket, amelyeket ma a United States Steel Corporation, Aluminium Corporation, Standard Oil Company, a vasutak és lényegében majdnem valamennyi magánvállalat kezében, 1860-ban a kormány égisze alatt közösen birtokoltak.

F. Lundberg: „Amerika 60 családja.” New York, 1946, 51—53. lap (angolul).

² A nagy monopóliumok megbízott embere, aki McKinley elnöksége idején (1897—1901) valóságos diktatórikus hatalommal rendelkezett az amerikai kormány és államgépezete felett.

³ Vagyis 1897—1933 között.

D) A tőke kivitel

Az imperializmus lényegét elemezve, Lenin hangsúlyozza: „A szabad verseny korlátlan uralmán alapuló régi kapitalizmust az áru kivitel jellemezte. A legújabb kapitalizmust, amely a monopóliumok uralmán épül fel, a tőke kivitel jellemzi.” (Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951. 248. lap.) A tőke kivitel túlsúlyba kerülése az áru kivittel szemben olyan jelenség, amely a XIX. század végére és a XX. század elejére jellemző, s elsősorban az egyes országok egyenlőtlen fejlődésével magyarázható, aminek következtében „...a legfejlettebb országokban óriási „tőkefőlösleg” keletkezett”. (Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951. 249. lap.) A „tőkefőlösleg” más országokba, elsősorban pedig az elmaradt országokba törekszik, ahol a profit különösen magas, mert kevés a tőke, a földár viszonylag nem magas, a munkabérek alacsonyak, a nyersanyag olcsó. Az elmaradt országok kormányainak nyújtott kölcsönök utóbbiak számára rendkívül kedvezőtlen kereskedelmi ügyletekkel járnak, amelyeket a tőkét exportáló állam tőkéscéljával létesítenek.

Adatokat közlünk amelyek az imperializmus korszakában a tőke kivitelt illusztrálják.

12. A nyugat-európai országok külföldön elhelyezett tőkéje (milliárd frankban)

Év	Anglia	Franciaország	Németország
1862	3,6	—	—
1872	15	10 (1869)	—
1882	22	15 (1880)	?
1893	42	20 (1890)	?
1902	62	27—37	12,5
1914	75—100	60	44

Lenin Művei 22. k. 250. lap.

13. Anglia és az Egyesült Államok külföldi tőkebefektetései 1885—1929 (milliárd márkában)

Év	Anglia	Egyesült Államok
1885	31	0
1900	49	2
1914	78	13
1929	73	62*

* Az összeg több mint 10%-át a német monopóliumtőkének adták.

J. Kuczynski: A munkásosztály helyzetének története az Egyesült Államokban. Berlin, 1949, 206. lap (németül).

14. Az angol külföldi tőkebefektetés megoszlása 1910 körül
(milliárd márkában)

	1910 körül
Európa	4
Amerika	37
Ázsia	
Ausztrália és	
Afrika	29
Összesen:	70

Idézet *Lenin*: „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka” című műve alapján. Lásd Művei 22. k. Szikra. 1951. 251. lap.

15. Az Egyesült Államok külföldi tőkebefektetésének megoszlása 1912-ben

Mexikó	6000 millió márka
Kanada	3000 millió márka
Európa	1500 millió márka
Dél-Amerika	500 millió márka
Kuba	400 millió márka
Kína és Japán	400 millió márka
Fülöp-szigetek	300 millió márka
Közép-Amerika	250 millió márka
Porto-Rico	150 millió márka
Más országok	100 millió márka
Összesen:	12 600 millió márka

J. Kuczynski: A munkásosztály helyzetének története az Egyesült Államokban. Berlin, 1949, 193. lap (németül).

16. Franciaország külföldi tőkebefektetésének megoszlása 1913-ban
(milliárd frankban)

Oroszország	12—13
Anglia és Egyesült Államok	5
Németország	1
Ausztria	2,5
Egyiptom	3
Dél-amerikai államok	6
Svédország, Dánia, Svájc, Norvégia,	
Belgium, Hollandia	2
Balkáni Államok	3
Spanyolország és Portugália	3
Törökország	3
Kelet-Ázsia	2

Összesen: 42,5—43,5

A. Snejerszon: A finánc-tőke Franciaországban. Moszkva, 1937, 20. lap (oroszul).

E) A kapitalisták nemzetközi monopolista szövetségei felosztják a világot

A finánciókének a világ felosztására irányuló törekvése mindenekelőtt abban nyilvánult meg, hogy megkezdődött a *világ gazdasági felosztása* a kapitalisták nemzetközi szövetségei között. A belső piac szűkülése a külső piacokért való harcra ösztönzi a tőkéseket. A fináncioligarchia uralma, amelynek rendelkezésére áll az egész kormánygépezet, példátlanul éles jelleget kölcsönöz az idegen piacokért folyó harcnak. A harcot nem egyes tőkések, hanem tőkés egyesülések vívják. Különösen éles összehúzóerőkre kerül sor a legfontosabb nyersanyagokért (olaj, gumi, színesfémek stb.) vívott harcban. A világpiacra folyó elkeseredett konkurrenciaharc itt is megteremtí az új irányzatot, hogy kőssenek megállapodást a *világpiac felosztására*. A kartellek felosztják a világot egymás között „...a -tőke arányában- -az erő arányában-... mert az árutermelés és a kapitalizmus rendszerében a felosztásnak más módszere nem lehetséges. Viszont az erő a gazdasági és politikai fejlődésnek megfelelően változik;...” (Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951, 262. lap.) A nemzetközi paktum következőképpen nem tartós, az egyezmény részesei között tovább folyik a harc, csupán formái változnak.

17. A világ felosztása a kapitalisták szövetségei között

(Lenin „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka” c. munkájából)

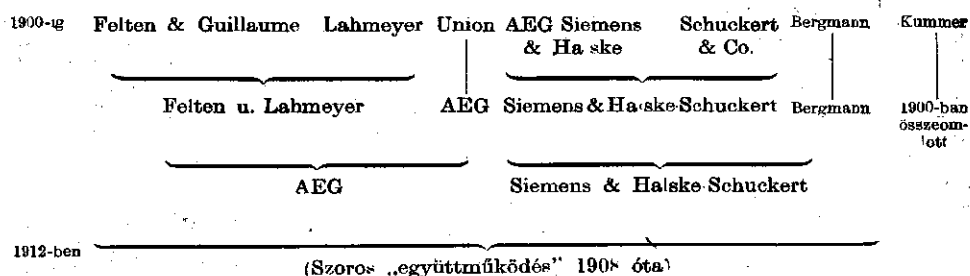
A kapitalisták monopolista szövetségei, a kartellek, a szindikátusok és a trösztök, mindenekelőtt a belső piacot osztják fel egymás között olyanformán, hogy többé vagy kevésbé teljesen magukhoz ragadják az illető ország termelését. De a belső piac a kapitalizmus idején elválaszthatatlanul összefügg a külsővel. A kapitalizmus már régen megteremtette a világpiacot. S olyan mértékben, ahogy a tőkekivitel nőtt, és a legnagyobb monopolista szövetségek külföldi és gyarmati kapcsolatai és „érdekszférái” kiterjedtek, „természetesen” sor került köztük az egész világra kiterjedő megegyezésre, nemzetközi kartellek alakítására.

Ez a tőke és a termelés világméretű koncentrációjának új foka, amely hasonlíthatatlanul magasabb, mint a megelőző fokok. Nézzük meg, hogyan alakul ki ez az ultramonopólium.

A technika legújabb sikereire, a XIX. század végének és a XX. század elejének kapitalizmusára a villamosság ipar a legjellegzetesebb. És ez az iparág a két legelőrehaladottabb új kapitalista országban fejlődött ki a legjobban, az Egyesült Államokban és Németországban. Németországban ennek az iparágak összpontosulását különösen erősen befolyásolta az 1900. évi válság. A bankok, amelyek ebben az időben már meglehetősen összenőttek az iparral, a válság idején a legnagyobb mértékben meggyorsították és fokozták az aránylag kis vállalatok pusztulását és elnyelését a nagyok által. „Mint hogy a bankok — írja Jendels — éppen azokról a vállalatokról veszik le kezüket, amelyeknek leginkább van szükségük tőkére, először szédületesen hosszú ideznek elő, azután pedig azoknak a társaságoknak menthetetlen összeomlását váltják ki, amelyek nem állnak velük tartósan szoros kapcsolatban.”

Ennek eredményeképpen a koncentráció 1900 után óriási léptekkel haladt előre. 1900-ig a villamosság iparban hét vagy nyolc „csoport” volt, s emellett ezek mindegyike több társaságból (összesen 28-ból) tevődött össze és mindegyik mögött 2—11 bank állt. 1908-tól 1912-ig mindezek a csoportok két, illetve egy csoporttá olvadtak össze. A folyamat a következőképpen ment végbe:

Csoportok a villamossági iparban

A híres AEG (Általános Villamossági Társaság), amely ily módon alakult ki, 175—200 társaságon uralkodik (a „részesedés” rendszere alapján), és együtvéve körülbelül *másfél* milliárd márka tőkével rendelkezik. Csupán közvetlen külföldi képviselteinek száma 34, köztük 12 részvénytársaság — több mint 10 államban. A német villamossági ipar külföldön befektetett tőkéjét már 1904-ben 233 millió márkára becsülték; ebből 62 millió Oroszországra jutott. Mondani sem kell, hogy az „Általános Villamossági Társaság” óriási kombinált vállalat — gyárvállalatainak száma egymagában tizenhatra rúg —, amely a legkülönbébb termékek előállításával foglalkozik, kábeltől és szigetelőtől kezdve gépkocsiig és repülőgépig.

De az európai koncentráció egyúttal az amerikai koncentrációs folyamat alkotó eleme is volt. Ez a következőképpen ment végbe:

Általános Villamossági Co. (General Electric Co.)		
Amerika	Thomson—Houston Co. céget alapít Európa részére	Edison Co. céget alapít Európa részére „Francis Edison Co” néven amely szabadalmakat ad át egy német cégnek
	Union Villamossági Társaság	Általános Villamossági Társaság (AEG)
Németország	Általános Villamossági Társaság (AEG)	

Ily módon két villamossági „hatalom” jött létre: „más villamossági társaság, legalábbis olyan, amely ettől a kettőtől *teljesen* független, nincs a világon” — írja Heinig „A Villamossági Tröszt útja” című cikkében. Mindkét „tröszt” fogalmának méreteiről és vállalatainak nagyságáról valamelyes, bár korántsem teljes képet a következő számok adnak:

	Turnóforgalom (millió márkában)	Alkalmazottak száma	Tiszta nyereség (millió márkában)
Amerika: Általános Villamossági Co. (GEC)	1907: 252 1910: 298	28 000 32 000	35,4 45,6
Németország: Általános Villamossági Társaság (AEG)	1907: 216 1911: 362	30 700 60 800	14,5 21,7

1907-ben azután az amerikai és a németországi tröszt a világ felosztására vonatkozó szerződést köt. A versenyt kiküszöbölik. Az „Általános Villamossági Co.” (GEC) az Egyesült Államokat és Kanadát „kapja”; az „Általános Villamossági Társaság”-nak (AEG) Németország, Ausztria, Oroszország, Hollandia, Dánia, Svájc, Törökország és a Balkán „jut”. Külön — természetesen titkos — szerződéseket kötnek a „leánytársaságokra” vonatkozóan, amelyek új iparágakba és „új” formálisan még fel nem osztott országokba hatolnak be. Megállapodnak a találmányok és tapasztalatok kölcsönös kicserélését illetőleg.

Magától értetődik, hogy ez ellen a ténylegesen egységes világtröszt ellen, amely több milliárd tőkével rendelkezik, és amelynek a világ minden zugában „fiókjai”, képviselői, ügynökségei, összeköttetései stb. vannak, igen nehéz a verseny. De a világ felosztása két erős tröszt között természetesen nem zárja ki a világ újrafelosztását, ha az erőviszonyok — egyenlőtlen fejlődés, háborúk, bukások stb. következtében — megváltoznak.

Az ilyen újrafelosztás kísérletének, az újrafelosztásért folytatott harcnak tanulságos példája a petróleumipar.

„A világ petróleumpiaci — írja Jeidels 1905-ben — lényegében még ma is két nagy pénzcsoport között van felosztva: Rockefeller amerikai »petróleumtrösztje« (Standard Oil) és az orosz bakui ásványolaj urai. Rothschild és Nobel között. A két csoport szoros kapcsolatban áll egymással, monopolista helyzetüket azonban néhány esztendő óta öt ellenség fenyegeti”: 1. az amerikai ásványolajforrások kiapadása; 2. a bakui Mantasov-cég versenye; 3. ásványolajforrások Ausztriában és 4. Romániában; 5. a tengeren túli ásványolajforrások, különösen a holland gyarmatokon (a roppant gazdag Samuel és Shell cég, amelyek az angol tőkével is összeköttetésben állnak). A három utóbbi vállalatcsoport a német nagybankokkal, élükön a legnagyobb, a „Német Bankkal” áll összeköttetésben. Ezek a bankok önállóan és tervszerűen fejlesztették a petróleumipart, így például Romániában, hogy „saját” támpontot szerezzenek maguknak. A román petróleumiparban 1907-ben 185 millió frankra becsülték a külföldi tőkét, amelyből 74 millió Németországtól volt.

Megkezdődött a harc, amelyet a közgazdasági irodalom is csak a „világ felosztásáért” folyó harcnak nevez. Egyfelől Rockefeller „Petróleumtröszt”-je, minthogy szeretne *mindent* megkaparintani, „leánytársaságot” alapított *magában* Hollandiában, összevásárolva a holland-indiai forrásokat, hogy ily módon csapást mérjen legfőbb ellenségére: a holland—angol „Shell” trösztre. Másfelől a „Német Bank” és más berlini bankok arra törekedtek, hogy „biztosítsák” „maguknak” Romániát, és egyesítsék Oroszországgal Rockefellerrel szemben. Ez utóbbi hasonlíthatatlanul nagyobb tőkével rendelkezett, s kitűnően megszervezte a szállítást és a petróleumnak a fogyasztóhoz juttatását. A harcnak a „Német Bank” teljes vereségével kellett végződnie, és 1907-ben azzal is végződött. A „Német Banknak” csak két választása maradt: vagy milliós veszteségekkel felszámolja „petróleumérdekeltségeit”, vagy beadja a derekát. Az utóbbit választották, és a „Német Bankra” nézve igen hátrányos szerződést kötöttek a „Petróleumtröszttel”. Ennek a szerződésnek értelmében a „Német Bank” kötelezte magát, hogy „semmilyen lépést nem tesz az amerikai érdekek csorbitására”, de közben kikötötték, hogy a szerződés érvényét veszti, ha Németországban állami petróleummonopóliumról szóló törvényt fogadnak el.

Erre megkezdődik a „petróleumkomédia”. Németország egyik pénzkirálya, von Gwinner, a „Német Bank” igazgatója magántitkára, Stauss útján agitációt indít a petróleummonopólium érdekében. A legnagyobb berlini bank egész

óriási apparátusát, megannyi kiterjedt „összeköttetését” mozgásba hozzák, a sajtó rekedtre ordítazza magát az amerikai tröszt „igája” elleni „hazafias” felháborodásában, és a Reichstag 1911. március 15-én majdnem egyhangúlag határozatot fogad el, amely felszólítja a kormányt, hogy dolgozzon ki a petróleummonopóliumról szóló törvényjavaslatot. A kormány kapva kapott ezen a „hépszerű” eszmén, és a „Német Bank” játéka, amellyel rá akarta szedni amerikai szerződő felét, és állami monopólium útján javítani akart üzleti ügyein, már nyert ügynek látszott. A német petróleumkirályok már előre örültek az óriási profitnak, amely semmivel sem ígérkezett kisebbnek, mint az orosz cukorgyárosok profitja... De először is, a német nagybankok hajbakaptak egymással a zsákmány elosztásán, és a „Leszámítoló Társaság” leleplezte a „Német Bank” önző érdekeit; másodszor, a kormány megrettent a Rockefeller elleni harctól, mert nagyon kétes volt, hogy tud-e majd Németország petróleumot szerezni Rockefeller nélkül (Románia teljesítőképessége nem nagy); harmadszor, 1913-ban vált esedékessé Németország háborús előkészületeket szolgáló egymilliárdos előirányzata. A monopóliumtervezetet elhalasztották. Rockefeller „Petróliumtrösztje” egyelőre győztesként került ki a harcból...

Hasonlóképpen rendkívül tanulságos a nemzetközi sinkartell megalakulásának története is. Az angol, a belga és a német singyarak első ízben már 1884-ben, a legnagyobb ipari pangás idején tettek kísérletet ilyen kartell alakítására. Megegyeztek abban, hogy a szerződést kötő országok belső piacain nem fognak versenyezni egymással, a külső piacokat pedig a következő arányban osztják fel egymás között: Anglia 66%, Németország 27% és Belgium 7%. Indiát teljes egészében Angliának engedték át. Egy angol cég ellen, amely a megegyezésen kívül maradt, közös háborút viseltek, amelynek költségeit az eladásokra kivetett bizonyos százalékból fedezték. De 1886-ban, amikor két angol cég kivált, a szövetség szétesett. Jellemző, hogy az ipari fellendülés későbbi időszakában nem sikerült újabb megegyezésre jutni.

1904 elején megalakult Németországban az acélszindikátus. 1904 novemberében újra életre kelt a nemzetközi sinkartell a következő arány alapján: Anglia 53,5%, Németország 28,83%, Belgium 17,67%. Ezután Franciaország csatlakozott, az első évben 4,8%, a másodikban 5,8%, a harmadikban 6,4% részesedéssel a 100%-on felül, vagyis 104,8 stb. százalék mellett. 1905-ben az Egyesült Államok „Acéltrösztje” (Steel Corporation), majd Ausztria és Spanyolország is csatlakozott...

Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951, 254—259., 260—261. lap.

18. A különböző országok tőkései egyesülnek a munkásmozgalom elleni közös harcra

1911-ben a francia sajtóban közzétették egy szerződés tervezetét „Az építkezési és közmunkák vállalkozói országos francia föderációja” és „A német építkezési vállalkozók föderációja” között. Közöljük a két ország munkásosztálya ellen irányuló szerződés szövegét.

1. c A szerződő felek kötelezik magukat, hogy nem fogadnak fel munkásokat a szerződés által egyesített országokból.

2. c Ha valamelyik szerződő félnél sztrájk vagy kizárás várható, az érdekelte szervezet bizottsága köteles a másik felet arról a helyről és időpontról értesíteni, ahol és amikor a sztrájkra vagy a kizárásra számítani lehet. Ha valamelyik szerződő fél országában sztrájkra vagy általános kizárásra kerül sor, a másik szerződő fél köteles a szóban forgó országból származó minden munkást haladéktalanul elbocsátani.

A sztrájk vagy a kizárás kezdete után az érintett szervezetek végrehajtó közvegi haladéktalanul kötelesek a másik szerződő felet tájékoztatni, és ugyanakkor közölni velük a sztrájkolóknak, illetve azoknak a munkásoknak a betűrendes jegyzékét, akikkel szemben kizárást alkalmaztak. A jegyzékeken feltüntetendő a munkások családi és utóneve, születési éve és helye.

A jegyzékeket olyan példányszámban kell a másik félhez eljuttatni, hogy a szerződő fél illetékes szerveinek minden tagja kaphasson belőlük.

3. c A szerződő felek szervei kötelesek minden szükséges intézkedést megtenni annak érdekében, hogy tagjaik a lehető leghamarabb megkapják ezeket a jegyzékeket abból a célból, hogy a sztrájkba lépő munkások sehol se kaphassanak munkát, és hogy azonnal el lehessen őket bocsátani.

4. c A szerződő felek kötelezik magukat, hogy kölcsönösen segítséget nyújtanak a szenvedő félnek, és megkönnyítik neki a sztrájkban részt nem vevő munkások toborzását.

„Rappel” 1911. január 24. (franciául).

F) A tőkésállamok harca a világ területi felosztásáért és újrafelosztásáért

Az imperializmus egyik legfontosabb sajátossága az, hogy a világ területi felosztása befejeződött, és megkezdődött a harc a világ újrafelosztásáért, amely elkerülhetetlenül háborúkra vezet.

„A legújabb kapitalizmus korszaka azt mutatja, hogy a tőkés szövetségesek között a világ gazdasági felosztása talaján bizonyos kapcsolatok alakulnak ki, s emellett, ezzel összefüggésben politikai szövetségek, az államok között bizonyos kapcsolatok alakulnak ki a világ területi felosztása, a gyarmatokért folytatott harc, a »gazdasági területért folytatott harc« talaján.” (Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951, 262—263. lap.)

Alább táblázatot közlünk, amely megmutatja, hogy a XX. század elejére befejeződött a világ területi felosztása a kapitalista államok között.

19. A nagyhatalmak gyarmati birtokai 1876-ban és 1914-ben

Lenin: „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka” című munkájából.

(millió négyzetkilométerben, a lakosság milliókban)

	Gyarmatok				Ányaország		Összesen	
	1876		1914		1914		1914	
	km²	lakos	km²	lakos	km²	lakos	km²	lakos
Anglia	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Oroszország	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Franciaország	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Németország	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
Egyesült Államok	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Japán	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
A 6 nagyhatalom összesen	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6
A többi hatalom (Belgium, Hollandia stb.) gyarmatai							9,9	45,3
Félgyarmatok (Perzsia, Kína, Törökország)							14,5	361,3
Egyéb országok							28,0	289,9
Az egész föld							133,9	1657,0

Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951, 267. lap.

20. J. A. Hobson a világ újrafelosztásáért folytatott imperialista harcról és a militarizmusról:

J. A. Hobson (1857—1940) angol polgári liberális közgazdász és politikus „Az imperializmus” című 1902-ben megjelent könyvében először vetette fel az imperializmusról mint a kapitalizmus külön fejlődési szakaszáról szóló gondolatot. Alább részletet közlünk Hobson könyvéből, amelyről, korlátoltsága ellenére, Lenin is igen elismerően nyilatkozott.

Az imperializmus igazi politikai arculatába akkor tekinthetünk, ha összevetjük a haladásnak azokkal a jelszavaival, amelyeket az állam mindkét nagy pártjának mérsékelt államférfiúi a XIX. század közepén elfogadtak, bár különböző módon értelmeztek — a béke, a takarékoság, a reform és a népszerű önkormányzat jelszavaival. Még ma sem tértek el hivatalosan a kormányzási elvek ezen kifejezőmódjától, és a hivatásos liberálisok nagy része azt hiszi és állítja, hogy az imperializmus nem egyéb, mint mindezeknek az erényeknek fenntartása...

Az új imperializmus valóságos és szükséges politikai hatása, ahogyan azt a leghatalmasabb imperialista országok esete bizonyítja, így foglalható össze. Az imperializmus állandó fenyegetést jelent a béke számára oly módon, hogy az alacsonyabb rangú fajok által elfoglalt országok ellen állandó és további agresszióra készítet, és nemzetünket összetűzésbe sodorja más imperialista törekvésű nemzetekkel; a háború élesen jelentkező veszedelméhez még hozzáadja a militarizmus krónikus veszélyét és lealacsonyító szellemét, amely nem csupán a nemzet jelenlegi fizikai és erkölcsi forrásait pusztítja, de káros az egész civilizációra nézve. A katonai készülődéssel a nemzet anyagi forrásait határtalan és kiszámíthatatlan mértékben igénybe veszi, megakadályozza az állam folyó bevételeinek kiadását a köz számára hasznos létesítményekbe, és az elkövetkezendő nemzedéket súlyos adósságtételekkel terheli meg. A közpénzt, időt, érdeket és energiát a területi növelés drága és haszontalan munkájára költi, s ezáltal az uralkodó osztályok és nemzetek olyan közéleti tettekre késztet, amelyek el, amely a belső reformokhoz, a hazai szellemi és anyagi fejlődés és kultúra műveléséhez nélkülözhetetlen. Végezetül az imperializmus szelleme, politikája és módszerei a népi önkormányzat intézményével szemben ellenséges, a politikai zsarnokság és a társadalmi tekintélyelv formáit kedveli, ezek pedig a hatékony szabadság és egyenlőség halálos ellenségei.

J. A. Hobson: „Az imperializmus.” London, 1938, 125—126., 152. lap (angolul).

G) Az imperializmus rothadó kapitalizmus

Lenin úgy jellemezte az imperializmust, mint a kapitalizmus utolsó szakaszát, és rámutatott arra, hogy az imperializmus jellegzetes vonása az élıdség, hogy az imperialista monopólium a vesztelés és rothadás tendenciáját hozza létre. Amilyen mértékben, ha rövid időre is, monopolista árakat állapítanak meg, olyan mértékben tűnnek el bizonyos fokig a technikai és ennek következtében minden egyéb fejlődésre, előrehaladásra készítők okok; olyan mértékben jön létre továbbá a technikai haladás mesterseges feltartóztatásának gazdasági lehetősége”. (Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951, 287. lap.)

Alább olyan anyagokat közlünk, amelyek jellemzők az imperializmusra, és a technikai pangásra, a rothadásra mutató irányzatokról tanúskodnak.

21. Lenin „A technika nagy győzelme” című cikke

Lenin cikke a „Pravda” 1913. április 21-i számában jelent meg.

William Ramsay, a világhírű angol vegyész feltalálta, hogyan lehet a kőszénrétegekből közvetlenül gázt nyerni. Ramsay már tárgyal egy szénbányatulajdonossal a dolog gyakorlati megvalósításáról.

A modern technika egyik nagy feladata ily módon megoldáshoz közeledik. Megoldása óriási átalakulást fog előidézni.

Jelenleg ahhoz, hogy kihasználjuk a kőszénben rejlő energiát, a kőszént az ország legkülönbözőbb részére szállítják, és számos üzemben és háztartásban égetik el.

Ramsay találmánya óriási technikai forradalom a tőkésországoknak ebben az alighanem legfontosabb termelési ágában.

Ramsay feltalált egy eljárást, amellyel a szén gázzá alakítható át még a lelőhelyén anélkül, hogy a szén a felszínre kellene hozni. Hasonló eljárást, csak sokkal egyszerűbbet alkalmaznak olykor a sótermelésben: a sót nem hozzák közvetlenül felszínre, hanem vízben feloldják, s már a sóoldatot hozzák fel csövek segítségével.

Ramsay módszere a szénbányákat mintegy óriási desztillációs apparátusokká változtatja, amelyek a gáz gyártására szolgálnak. A gáz hozza mozgásba a gázmotorokat, amelyek a kőszén energiájának kétszerre nagyobb fokú kihasználását teszik lehetővé, mint a gőzgépek. A gázmotorok aztán az energiát villamossággá alakítják át, s ezt a technika már most óriási távolságokra tudja továbbítani.

Egy ilyen technikai forradalom a villanyáram árát a jelenleginek *egyötödére*, sőt talán *egytizedére* csökkentené. Rengeteg emberi munkát takarítanak meg a kőszén termelésénél és szállításánál. Még a legszegényebb és most kiaknázatlan kőszénlelőhelyeket is fel lehetne használni. A háztartások világítási és fűtési költségei jelentős mértékben csökkennének.

Az iparban ez a felfedezés óriási forradalmat fog előidézni.

Csakhogy a jelenlegi kapitalista rendszerben ez a forradalom egyáltalán nem jár majd olyan következményekkel az egész társadalmi életre nézve, mint amilyenekre ez a felfedezés a szocializmusban vezetne.

A kapitalizmusban a széntermeléssel foglalkozó sok millió bányász munkájának „felszabadulása” elkerülhetetlenül tömeges munkanélküliségre, a nyomor óriási fokozódására, a munkások helyzetének rosszabbodására vezet. A nagy felfedezés hasznát pedig a Morganok, Rockefellerek, Rjabusinszkijok, Morozovok vágnák zsebre — ügyvédek ből, igazgatók ből, professzorok ből és a tőke egyéb lakájaiból álló szolgahadukkal egyetemben.

A szocializmusban Ramsay eljárásának alkalmazása, amely „felszabadítja” sok millió bányász stb. munkáját, azonnal lehetővé teszi majd, hogy a munkanapot *mindenki számára* leszállítsák teszem azt 8 óráról 7 órára, vagy még kevesebbre. Az összes gyárak és vasutak „villamosítása” higiénikusabbá teszi a munkafeltételeket, megszabadítja a munkások millióit a füsttől, portól és piszoktól, meggyorsítja a piszkos, undorító műhelyeknek tiszta, világos, emberhez méltó laboratóriumokká való átalakítását. Ha minden házban villanyvilágítás és villanyfűtés lesz, sok millió „házi rabszolga” szabadul meg attól a kényszerűségtől, hogy életének háromnegyed részét egy bűzös konyhában élje le.

A kapitalizmus technikája napról napra egyre jobban és jobban *túlnő* azon a társadalmi viszonyokon, amelyek a dolgozókat bérabszolgaságra kárhoztatják.

Lenin Művei 19. k. 41—42. lap.

H) A kapitalista országok egyenlőtlen fejlődéséről szóló törvény az imperializmus időszakában

22. Összehasonlító adatok Anglia, Franciaország, Németország és az Egyesült Államok ipari fejlődésének üteméről 1871 és 1913 között

Széntermelés (millió tonnában)

Év	Anglia	Franciaország	Németország	Egyesült Államok
1871	117	13,3	37,9	41,9
1900	225	33,4	149,8	240,8
1913	287	40,8	277,3	508,9

Vastermelés (millió tonnában)

Év	Anglia	Franciaország	Németország	Egyesült Államok
1871	6,6	0,9	1,56	1,7
1900	9	2,7	8,5	13,8
1913	10,3	5,2	19,3	31

Acéltermelés (millió tonnában)

Év	Anglia	Franciaország	Németország	Egyesült Államok
1871	0,3	0,08	0,25	0,07
1900	4,9	1,56	6,6	10,2
1913	7,7	4,69	18,3	31,3

A táblázatokat a „Világ gazdasági válságok 1848—1935” c. mű I. k. (Moszkva, 1935. 492—507. lap) alapján állítottuk össze.

IV. NÉMETORSZÁG 1871—1914 KÖZÖTT

A) Németország gazdasági fejlődése a XIX. század végén és a XX. század elején

Németország egyesítésének 1871-ben történt befejezése, a Franciaországtól nyert hadisarc, valamint Elzász és Lotaringia erőszakos annektálása nyomán a német ipar gyors fejlődésnek indult. Németország mint fiatal kapitalista ország a legújabb ipari technikát tudta alkalmazni. A munkásosztály kizsákmányolásának foka Németországban nagyobb volt ebben az időben, mint ugyanakkor más tőkésországokban. A parasztság és a kisiparosok proletarizálódása bőséges belföldi munkaerőpiacot teremtett a nagyipar számára. A militarizmus fejlődése ugyanakkor fokozta a nehézipar termékeinek keresletét. Németország gyors ipari fejlődését az is elősegítette, hogy az országnak gazdag természeti kincsei is voltak (szén, vas és egyéb hasznos bányatermékek). Ezek a feltételek lehetővé tették Németország számára, hogy a XX. század elejére óriási ipari hatalommá fejlődjék, maga mögött hagyja Angliát több kulcspiparágban (vas- és acéltermelés), s ipari termelésének volumene tekintetében az első helyet foglalja el Európában.

A XX. század elején a német kapitalizmus átnőtt az imperializmus szakaszába. A német imperializmust a különösen erős rabló jelleg különböztette meg. Lenin „vadállati imperializmusnak” nevezte. Ezt mindenekelőtt az magyarázza meg, hogy az imperializmus Németországban burzsoá-junker imperializmusként alakult ki. A finánccligarchia érdekei összeolvadtak a félféudális földbirtokosok (junkerek) érdekeivel, akik továbbra is uralkodó helyet foglaltak el Németország államgépezetében. A kapitalizmus késői fejlődése Németországban együtt járt a legjobb, legelőnjaróbb technika meghonosításával az ország iparában. Németország rövid idő alatt elhagyta Európa más országait a fejlődés üteme s a tőkekoncentráció és centralizáció foka tekintetében. A német ipar magas fokú koncentrációjáról szólva Lenin ezt írta: „Az üzemek kevesebb, mint századrésze az egész gőz- és villanyerőnek több, mint $\frac{1}{4}$ részét hasz-

1. Németország ipari termelésének növekedése

Év	Nyersvastermelés 1000 t-ban	Acéltermelés 1000 t-ban	Kőszéntermelés (barnasénnel együtt millió t-ban)	Gyapot fogyasztás 1000 t-ban
1871	1 564	251	37,9	112,2
1878	1 846	390	49,6	135,0
1881	2 914	846	61,6	139,3
1886	3 529	1 361	73,7	160,3
1891	4 641	2 352	94,2	245,2
1896	6 373	4 297	112,5	256,6
1900	8 521	6 646	149,8	307,5
1905	10 875	10 067	173,8	394,3
1910	14 794	13 700	222,3	382,7
1913	19 312	18 329	277,3	486,2

„Gazdasági világválságok 1848—1935” I. Moszkva, 1937. 500—502. lap (angolul, oroszul).

nálja! 2,97 millió kisüzemre (5 bér munkásig), amelyek az üzemek 91%-át teszik, a gőz- és villanyerőnek mindössze 7%-a jut! A legnagyobb üzemek tízezrei jelentenek mindent, a kicsinyek milliói — semmit.” (Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951, 202. lap.) A banktőke koncentrációját bizonyítja az a tény, hogy 1913-ban 9 berlini bank összpontosította az egész banktőke 83%-át.

Alább statisztikai adatokat közlünk, amelyek Németország gazdasági fejlődését jellemzik a XIX. század végén és a XX. század elején.

2. A német ipar koncentrációja

A vállalatok és a bennük foglalkoztatott munkások száma 1882-ben, 1895-ben és 1907-ben.

		1—5	6—50	50—1000	1000-en felül
		munkást foglalkoztató vállalatok			
1882	Vállalatok száma	2 882 768	112 715	9 847	127
	Munkások száma	4 335 822	1 391 720	1 400 087	213 160
1895	Vállalatok száma	2 934 723	191 301	18 701	252
	Munkások száma	4 770 669	2 454 833	2 595 536	448 731
1907	Vállalatok száma	3 124 198	267 410	31 501	506
	Munkások száma	5 353 576	3 644 415	4 395 380	954 645

A kartellek és szindikátusok száma

1870	6
1879	14
1885	90
1890	210
1900	300
1905	385
1911	550—600

J. Kuczynski: „A munkakörülmények története Németországban.” Moszkva, 1949, 122. és 132. lap (oroszul).

3. Külkereskedelem (millió márkában)

Év	Kivite	Behozatal
1872	2 321	3 262
1881	3 029	2 962
1891	3 176	4 151
1900	4 611	5 766
1905	5 732	7 129
1913	10 097	10 770

„Gazdasági világválságok 1848—1935” I. k. Moszkva, 1937, 501—503. lap (angolul, oroszul).

4. Németország külföldön befektetett tőkéjének hozzávetőleges adatai (milliárd frankban)

1902	12,5
1914	44,0

Idézet *Lenin*: „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka” című műve alapján. Művei 22. k. Szikra, 1951, 250. lap.

A kapitalizmus fejlődésének porosz útja Németország mezőgazdaságában

A kapitalizmus fejlődése Németország mezőgazdaságában az úgynevezett „porosz úton” fejlődött. Erre az útra, amint arra *Lenin* rámutatott, az a jellemző, hogy „... a középkori földbirtokviszonyokat nem szüntetik meg egyszerre, hanem lassan hozzáidomítják a kapitalizmushoz, amely ennek következtében még sokáig hordoz félfeudális vonásokat. A porosz földesúri birtokot nem zúzta szét a polgári forradalom, sértetlenül megmaradt, és alapjává vált a „junker”-gazdaságnak, amely lényegében tőkés jellegű, de nem lehet meg a falusi népesség bizonyos fokú függése nélkül — ilyen például a Gesindeordnung (a mezőgazdasági cselédtörvény. — Szerk.) stb. A junkerek társadalmi és politikai uralma ennek következtében 1848 után hosszú évtizedekre megszilárdult, és a német mezőgazdaság termelőerői sokkal lassabban fejlődtek, mint Amerikában.” (*Lenin Művei* 15. k. Szikra, 1955, 133—134. lap.)

5. A föld koncentrációja 1882-ig a földesurak és a zsírosparasztok kezében

	Gazdaságok száma	Megművelt földterület ha-ban
Kis- és középparaszti gazdaságok (10 ha-ig)	4 597 400	8 923 000
Földesúri és kulák- gazdaságok (10 ha-tól felfelé)	679 415	22 946 000

6. A német arisztokrácia földbirtokai

Hohenzollern család	188 786 ha
Armim család	77 216 ha
Stolberg család	71 392 ha
Hohenlohe család	62 151 ha
Schulenburg család	60 691 ha
Maltzan család	32 559 ha
Bismarck család	26 387 ha
Bernsdorf család	22 367 ha
Schwerin család	22 121 ha
Bülow család	18 932 ha

A. *Petrusov*: „Agrárviszonyok Németországban.”
Moszkva, 1945, 32—33., 43. lap (oroszul).

B) Németország államrendszere 1871-től 1918-ig

1871. január 18-án I. Vilmos porosz királyt Németország császárává kiáltották ki. Németországot három győzelmes dinasztikus háború, a Dánia ellen (1864), az Ausztria ellen (1866) és a Franciaország ellen (1870—71) vívott háború következtében egyesítették.

A birodalmi alkotmány Poroszország uralkodó helyzetét erősítette meg a Német Birodalomban. Németország politikai rendszerét 1871 után különösen reakciós jellege jellemezte.

Alább közöljük az 1871. évi német alkotmány rövidített szövegét.

7. A Német Birodalom alkotmánya

Elfogadta a Német Birodalom alkotmányozó Reichstagja 1871. április 16-án.

I. Szövetségi terület

1. c. A szövetségi terület a következő államokból áll: Poroszország Lauenburggal, Bajorország, Szászország, Württemberg, Baden, Hessen, Mecklenburg-Schwerin, Sachsen-Weimar, Mecklenburg-Strelitz, Oldenburg, Braunschweig, Sachsen-Meiningen, Sachsen-Altenburg, Sachsen-Koburg-Gotha, Anhalt, Schwarzburg-Rudolfstadt, Schwarzburg-Sondershausen, Anhalt, Waldeck, Reuss idősebb ág, Reuss ifjabb ág, Schaumburg-Lippe, Lippe, Lübeck, Bremen és Hamburg.

II. Birodalmi törvényhozás

2. c. A birodalmat jelen alkotmány tartalma alapján megilleti a törvényhozás joga a szövetségi terület határain belül, mégpedig olyan módon, hogy a birodalmi törvények az egyes államok törvényei felett állnak...

4. c. A birodalom ellenőrzése és törvényhozása alá tartoznak a következő ügyek:

1. a mozgásszabadság, a honosítás és telepítés, állampolgári jog, útlevelek kiállítás, külföldiek ellenőrző rendszert, iparengedélykiadás, a biztosítást is beleértve;...

2. a vámügyi és kereskedelemügyi törvényhozás, valamint a birodalom céljaira felhasználandó adók;

3. a mérték-, pénz- és súlyrendszer megállapítása, a fedezettel rendelkező és a fedezet nélküli papírpénz kibocsátásával kapcsolatos alapelvek meghatározásával egyetemben;...

7. a német külkereskedelem, német tengerhajózás és a tengerészet zászlaja közös védelmének megszervezése, valamint a birodalom által fenntartott közös konzuli külképviseletek felállítása;

8. a vasútügy...

10. a posta- és távíróügy...

13. az egész polgári és büntetőjogra és az igazságszolgáltatásra vonatkozó közös törvényhozás;

14. A birodalom hadügye és haditengerészete;...

5. c. A birodalmi törvényeket a szövetségi tanács és a Reichstag hozza. A birodalmi törvények meghozatalához szükséges és elegendő mindkét ház többségének beleegyezése.

III. A szövetségi tanács

6. c A szövetségi tanács a szövetség tagjainak képviselőiből áll, akik között úgy oszlanak meg a szavazatok, hogy Poroszországnak Hannover, Kurhessen, Holstein, Nassau és Frankfurt korábbi szavazataival együtt van

	17 szavazata,
Bajorországnak	6 szavazata,
Szászországnak	4 szavazata,
Württembergnek	4 szavazata,
Badennek	3 szavazata,
Hessennek	3 szavazata,
Mecklenburg-Schwerinnek	2 szavazata,
Braunschweignek	2 szavazata, ... ¹

A szövetség valamennyi tagja annyi képviselőt küldhet a szövetségi tanácsba, ahány szavazata van, egy-egy állam képviselői azonban csak együtt szavazhatnak...

IV. Az elnök

11. c A szövetség elnöke Poroszország királya, aki a német császár címét viseli. A császár a birodalom képviselője nemzetközi kapcsolatokban, hadat üzen és békét köt a birodalom nevében, szövetségeket és más szerződéseket köt külállamokkal, követeket akkreditál és fogad.

A birodalom nevében való hadüzenethez a szövetségi tanács beleegyezésére van szüksége, hacsak nem történt támadás a szövetség területe vagy partvidéke ellen...

12. c A császárnak joga van a szövetségi tanácsot és a Reichstagot összehívni, megnyitni, elnapolni és bezárni...

15. c A szövetségi tanács elnöke és az ügyek vezetője a birodalmi kancellár, akit a császár nevez ki...

17. c A császárnak joga van a birodalmi törvényeket megszövegezni és kihirdetni, valamint végrehajtásukat ellenőrizni...

18. c A császár nevezi ki a birodalmi hivatalnokokat, megesketi őket a birodalom iránti hűségre, és szükség esetén elrendeli elbocsátásukat...

V. A Reichstag

20. c A Reichstagot általános, közvetlen és titkos szavazással választják...

32. c A Reichstag tagjai ebben a minőségükben semmiféle fizetésben sem részesülnek...

XI. A birodalom hadügye

61. c Jelen alkotmány kihirdetése után az egész birodalomban haladéktalanul teljes terjedelmükben be kell vezetni a porosz katonai törvényeket...

63. c A birodalom valamennyi fegyveres ereje egységes hadsereget alkot, amelynek főparancsnoka békeidőben és háborúban is a császár...

¹ A szövetség többi tagja 1-1 szavazatot kapott a szövetségi tanácsban. A szövetségi tanács a szövetségi tagok 58 képviselőjéből állott.

68. c Ha a társadalmi biztonság a szövetség területén veszélyben forog, a császár a szövetség bármely részét hadiállapotban levőnek nyilváníthatja...

A német politika és történelem dokumentumai
1846-tól a jelenkorig. I. k. Berlin—München,
1952, 199—224. lap (németül).

C) Németország politikai rendszere és politikai pártjai. A „Kulturkampf”

Németország politikai pártjai közül 1870-ben a Katolikus Centrum Párt (röviden: Centrum) került előtérbe. A Centrum programjában a katolikus egyház világi hatalmának, szervezeti önállóságának biztosítását követelte. Ebben az időben hozták nyilvánosságra a pápai csallhatatlanságról szóló dogmát, amely ellen az egyház számos tagja, köztük egyházi személyek, hitoktatók is felléptek. A püspöki kar ezeket kiátkozta, de a kormány a hitoktatókat az iskolákból nem távolította el. Megkezdődött a klérus és a kormány között az a többéves harc, amit „kulturkampf”-nak, a világi kultúraért folytatott harcról neveztek el. A 70-es évek végén a harcban álló felek kibékülnek, sőt a következő évtizedben a Centrumra támaszkodik a német belpolitika, és az uralkodó osztály felekezeti hovatartozandóságra való tekintet nélkül az erősödő német munkásosztály ellen lép fel.

Közzöljük a jezsuita rend betiltásáról szóló törvény szövegét, továbbá a kulturkampfra vonatkozó részleteket Bismarck visszaemlékezéseiből.

8. Törvény a jezsuita rendről

1. §. A jezsuita rend s a vele rokon szerzetesrendek, rendi jellegű kongregációk a Német Birodalom területéről kitiltatnak.

Települési létesítményeiket egy, a szövetségi tanács által meghatározandó határidőn belül — ami azonban a hat hónapot meg nem haladhatja — fel kell oszlatni.

2. §. A jezsuita rend, avagy a vele rokon szerzetesrendek, rendi jellegű kongregációk tagjai — amennyiben külföldiek — kiutasíthatók a szövetségi területről; ha viszont belföldiek, meghatározott körzetekben vagy helyeken meg lehet nekik tiltani vagy ki lehet számukra jelölni a tartózkodási helyet.

3. §. E törvény végrehajtására és a végrehajtás biztosítására megkövetelt rendelkezéseket a szövetségi tanács fogja kiadni.

Kelt Bad Emsben 1872. július 4-én.

P. H. Vilmos sk.
Bismarck herceg sk.

A német politika és történelem dokumentumai.
Berlin, 1951, I. k. 318. lap (németül).

9. Bismarck — a „Kulturkampf”-ról

... Miután Ketteler² püspökkel folytatott tárgyalásaim eredménytelennek bizonyultak, elsősorban Savigny és Mallinckrodt egyre erősödő igyekezetével azon kezdtek dolgozni, hogy az 1860-ban alapított s most „Centrum”-nak elnevezett katolikus frakciót újból megszervezzék. E frakcióval kapcsolatban azt vettem észre, hogy — ugyanúgy, mint Franciaországban — a pápa befolyása Németországban gyengébb, mint amilyennek látszik; mindenesetre nem annyira

² Ketteler, Wilhelm Emanuel báró (1811–77), mainzi püspök, vezető Centrum párti politikus.

erős, hogy más hatalmas erőkhöz fűződő szimpátiánk megszakitása árán vásároljuk meg tőle ügyeink támogatását.

... A Vatikánban összegyűlt püspökökkel szemben erős a pápa, s még erősebb, ha a jezsuita renddel *együtt* lép fel; erősebb, mint ha rezidenciáján kívül kísérli meg a világi jezsuiták — kik a parlamentáris katolicizmus zászlóvivői szoktak lenni — ellenállását megtörni.

A kultúrharc kezdetét számomra döntő mértékben annak lengyel oldala határozta meg. A statisztikai adatok minden kétséget kizáróan arról tettek tanúságot, hogy a lengyel nemzetiség gyorsan növekedik Posenban és Nyugat-Poroszországban — a német terhére; Felső-Sziléziában pedig a „vízipolyások” addig szilárd porosz népelemét lengyelesítették el; itt Schaffraneket választották meg országgyűlési képviselőnek; ő volt az, ki mint parlamenti szónok, lengyel nyelven vágta fejükhöz azt a közmondást, mely a németek és a lengyelek testvéri egyetértésének lehetetlenségéről szól. Ilyesmi csakis a katolikus ügyosztály hivatalos tekintélyének segítségével vált lehetségessé Sziléziában.

A hercegekhez (Förster Henrikhez) benyújtott panasz nyomán Schaffraneknek megtiltották azt, hogy újraválasztása esetén a baloldalon „*üljön*”; e tilalom következtében ez az erőteljes testalkatú pap naponta öt-hat órát, a kettős üléseken pedig napi tíz órát *állt* a parlamentben a baloldal padsorai *előtt*, olyan keményen, mint egy őrszem, s még csak fel sem kellett állnia, ha németellenes beszédéhez sikerült megragadnia a szót. Posenben és Nyugat-Poroszországban — hivatalos jelentések tanúbizonysága szerint — olyan németek ezreit, sőt: olyan német helységek egész lakosságát, kik az előző nemzedékükben még hivatalosan németek voltak, most lengyel nevelésben részesítették, mi több: hivatalosan „lengyelek”-nek is nevezték — tették pedig mindezt a katolikus ügyosztály közreműködésével. Tekintettel ennek az ügyosztálynak adott hatáskörre, mindezen csak akkor lehetett volna segíteni, ha sikerült volna magát az ügyosztályt felosztatni. Nos, éppen ez a felosztatás volt az, amire — meggyőződésem szerint — céltudatosan törekednünk kellett. Elleneztek ezt *természetesen* az udvarban érvényesülő radziwilli⁹ befolyás alatt állók s egyáltalán *nem természetesen* az én kultuszminiszter kollégám (Mühler), ennek felesége és öfelsége a királyné. A katolikus ügyosztály főnöke akkoriban Krätzig volt, ki előzőleg radziwillista magánhivatalnokként működött, és bizony az maradt az állami szolgálatban is. A radziwilli befolyás zászlóvivője Boguslav herceg volt, a fiatalabbik Radziwill-fivér, ki befolyásos berlini városi képviselőtestületi tag is volt. Az idősebbik fivér: Vilmos s ennek Antal nevű fia túlságosan becsületes katonák voltak ahhoz, hogy lengyel intrikákra hajoljanak, s a király s annak állama ellen forduljanak. A kultuszminisztérium katolikus ügyosztálya — amelyet eredetileg olyan intézménynek képzeltünk el, melynek segítségével katolikus poroszoknak államunk érdekeit kellett volna képviselniük a Rómával való kapcsolatokban — a személycserék következtében egyre inkább olyan hatósággá lett, amely a porosz bürokrácia kellős közepén a római és a lengyel érdekeket képviselte, mégpedig a poroszok ellen. Nemegyszer kifejtettem a királynak, hogy ez az ügyosztály rosszabb, mint egy pápai nuncius Berlinben. Olyan utasítások szerint jár el ugyanis, amelyeket Rómából kap, ha nem is éppen mindig a pápától, s újabban főként a lengyel befolyás érvényesül benne. A Radziwill-házban a hölgyek németbarátok, az idősebbik fivért: Vilmost és ennek Antal nevű fiát a porosz tiszt becsületérzése ugyanebben az irányban tartja, s ebben nagy sze-

⁹ Utalás az óriási lengyelországi és litvániai földbirtokkal rendelkező és a Centrumhoz tartozó Radziwill hercegeknek a császárra gyakorolt befolyására.

repet játszik a személyes ragaszkodás őfelségéhez. Amide a ház hangadó elemeiben: a papokban és Boguslav hercegben, valamint ennek fiában (Ferdinándban) a lengyel nemzeti érzés minden más érzelmenél erősebb, táptalaja a lengyel érdekek összefüggése a római-klerikális érdekekkel; ez viszont olyan alap számukra, mely békeidőben az egyetlen járható, de nagyon is simán járható út. Ez idő szerint Krätzig a feje a katolikus ügyosztálynak, ez pedig annyi, mintha egy Radziwill-jobbágy ülne ott. Egy pápai nuncius a katolikus egyház érdekeit képviselné, de nem a lengyel érdekek képviseletében látná fő feladatát, s nem tartana fenn intim kapcsolatokat a bürokráciával (államigazgatási szervekkel), mint ahogyan azt a katolikus ügyosztály tagjai teszik, akik az esetleges forradalmi rohamok idején úgy ülnének a mi védelmi rendszerünk miniszteriális fellegvárának helyőrségében, mint államellenes párttűtők; ugyanakkor egy pápai nuncius — mint a diplomáciai testület tagja személyesen érdekelt lenne abban, hogy az őt kiküldő egyházfejedelemhez fűződő jó kapcsolatok fennmaradjanak, s ugyanakkor ápolja jó viszonyát a királyi udvarral is, hiszen erre kapott megbízást.

Ha nem is sikerült nekem az, hogy a császárnak az egyébként inkább külső és formális ellenszenvét egy Berlinben akkreditált pápai nunciussal szemben legyőzzem, mégis sikerült meggyőzőnöm őt a katolikus ügyosztály veszélyessége felől, s végül is hozzájárult az ügyosztály feloszlatásához — annak ellenére, hogy hitvese szembeszállt e kérdésben vele. Mühler kultuszminiszter — házastársa befolyására — tiltakozott a feloszlatás ellen, ezzel szemben a többi miniszter egytől egyig helyeselte. Mühler távozásának díszes tálalására egy, a múzeumok központi igazgatásával kapcsolatos személyi kérdésbeli véleménykülönbséget használtunk fel, a valóságban azonban Krätzig és a polonizmus volt bukásának oka, annak a támogatásnak ellenére, melyet ő is, felesége is megkapott az udvartól, éppen a császárnéhoz fűződő hölgykapcsolatok révén.

A májusi törvények részletes jogászai kidolgozása sosem jutott volna eszembe; ez ügykör szempontjából távol esett tőlem, és sosem volt szándékomban Falknak⁴ mint jogásznak ellenőrzése, vagy munkájának kiigazítása, de rátermettséget sem éreztem magamban ilyesmire. Mint miniszterelnök, akkor sem tudtam volna egyidejűleg a kultuszminiszter teendőit is ellátni, ha teljesen egészséges lettem volna. Csak a gyakorlatból győződtem meg arról, hogy a törvény jogi részletei pszichológiai szempontból nem voltak helyesen fogalmazottak. A befogást világosan lemérhettem a becsületes, de ügyetlen porosz csendőrök képén, kik sarkantyúsan és hosszú karddal övezve üldözték mellékajtókon s hálósobákon keresztül az ügyes és gyorslábú papokat. Aki úgy véli, hogy a bennem támadt efféle bíráló gondolatoknak nyomban egy Falk és köztem támadó kormányválságban kellett volna testet ölteniük, abból hiányzik a józan és csakis a tapasztalatból megszerezhető ítélet az államgépezetnek önmagában, valamint az uralkodóval és a parlamenti választásokkal összefüggésben történő kormányozhatóságáról. Ez a gépezet nem viseli el a hirtelen kifejeleteket, s az olyan tehetségu miniszterek sem teremnek nálunk vadon, amilyen Falk. Sokkal okosabb dolog volt az, hogy legyen egy ilyen képességű, ennyire bátor harcostársam miniszteri székben, mint az lett volna, ha az ő ügykörének alkotmányosan biztosított függetlenségébe való beavatkozás árán magamra vállalom a kultuszminisztérium vezetésének vagy új személlyel való betöltésének gondját. Ki is tartottam ebben a felfogásomban mindaddig, amíg csak képes voltam arra, hogy Falkot maradásra bírjam. Csak akkor voltam hajlandó arra, hogy hagyja-

⁴ Falk Adalbert (1827–1900), porosz kultuszminiszter 1872–79-ig.

tékát felülvizsgáljam, amikor — akaratom ellenére az udvarban érvényesülő asszonyi befolyások következtében s egy nem tetszést kifejező királyi kézirat miatt annyira elkedvetlenedett, hogy már nem tarthattam őt vissza; nem akartam hozzányúlni e hagyatékhoz mindaddig, amíg ezt csakis a vele való szakítás árán tehettem volna.

Falknak ugyanazon a taktikán kellett elvéreznie, amelyet velem szemben is alkalmaztak — s ha nem is azonos eredménnyel, de azonos eszközökkel; elvérezett e taktika következtében azért, mert érzékenyebb volt az udvarban kapott benyomásokra mint én, de azért is, mert a császár szimpátiája nem állt annyira oldalán, mint amennyire irántam megnyilvánult. A császárné miniszteriumellenes tevékenységének ősforrása: függetlenséget megkövetelő jelleme volt; ez megnehezítette számára azt, hogy egy olyan kormánnyal haladjon együtt, amelyet nem tarthatott saját kezeiben, s e jelleme egy emberöltőn át vonzóvá tette szemében a mindenkori kormánnyal szembeni ellenállás útját. Nem könnyen állt rá mások véleményére. A kultúrharc idején ezt a hajlamot még tüzelte is őfelsége katolikus környezete, amely környezet az ultramontán táborból szerezte értesüléseit, s onnan kapott irányítást is. Ez a környezet ügyesen és jó emberismerettel felhasználta a császárné e régi hajlamát arra, hogy a mindenkori kormányzatra javító célzattal hasson. Falkot ismételtelen lebeszéltem szándékolt lemondó folyamodványának megírásáról; e kísérletei részint a rá nézve kedvezőtlen tartalmú császári kéziratokban gyökereztek — melyek ugyan nem a felséges úr saját kezdeményezéséből születtek —, részint azonban kapcsolatban voltak az udvar részéről feleségével szemben megnyilvánult sértő magatartással. Azt javasoltam neki, hogy legyen passzív a kedvezőtlen hangú, de ugyanakkor nem ellenjegyzett legfelsőbb kéziratokkal szemben, melyek nem is annyira a kultúrharccal, mint inkább a kultuszminiszternek az evangélikus egyházhoz fűződő kapcsolataival álltak összefüggésben; javasoltam neki, hogy hozza problémáit a minisztertanács elé, melynek javaslatait — amennyiben egyhangúak voltak — a király figyelembe szokta venni. Végül is, miután olyan megbántásoknak volt kitéve, melyek becsületérzését sértették, mégiscsak elhatározta, hogy leköszön. Azok a mesék, melyek arról szólnak, hogy én szcrítot-tam őt ki a minisztériumból: merő kitalálások, s én csodálkoztam a legjobban azon, hogy ő maga soha nem mondott ellent nyilvánosság előtt az effélének, bár hozzám fűződő kapcsolata mindig barátságos maradt. Jól emlékszem: az előzmények közül, melyek visszavonulása szempontjából döntően estek latba, az egyházi főtanáccsal és a hozzá közel álló lelkészekkel folytatott vitái idézték közvetlenül elő az őfelségével való szakítást, ámbár ügyesebb kezek és finomabb munka közreműködése is felismerhető volt a meglevő vitaanyag egyre élesedő kifejtésén; ez a módszer volt ugyanis sajátja a császár formális tanácsadóinak, kik legfőbb (evangélikus) egyházfelügyelői minőségében látták el tanácsokkal.

...Őfelsége sem helyeselte első kísérleteimet az egyházzal való béke megteremtésére. A legfelsőbb evangélikus egyházfők befolyása akkoriban erősebb volt, mint a császárné katolizáló törekvései, s utóbbiakat a Centrum sem támogatta, mert egyrészt az enyhülésre irányuló kezdeményezéseket nem találta ki-elégítőnek, másrészt pedig a Centrumnál — ugyanúgy, mint az udvarnál — fontosabbnak látszott az én legyőzésem, mint az általam kezdeményezett enyhítő törekvések támogatása. Ebből a helyzetből adódó harcok megismétlődnek, s fokozatosan egyre súlyosabbakká váltak.

Még több esztendei munkára volt szükség ahhoz, hogy kormányválság nélkül térhessünk rá a májusi törvények felülvizsgálatára, melyeknek képviselő-

tére — a szabadelvű pártnak az ultramontán ellenzéki táborba történt átállása után — parlamenti körökben hiányzott a többség. Én magam megelégedtem azzal, hogy ha sikerül megőrizni a polonizmussal szemben az iskolának az államhoz fűződő s a kultúrharc során kivívott új kapcsolatait, továbbá a vonatkozó alkotmánycikkelyek hatálybalépő változtatásait mint döntő fontosságú eredményeket. Az én szememben e két dolog többet ért, mint a lelkeseknek a májusi törvényekben eltiltott tevékenysége, s a jogi megtorló apparátus az ellenálló papokkal szemben, s már fontos eredménynek tekintettem a katolikus ügyosztály s vele együtt sziléziai, lengyelországi, poroszországi államellenes tevékenysége megszüntetését.

... Az 1886. esztendőben sikerült a részben általam előidézett, részben megengedettnek elismert ellenreformációt lezárni, s a modus vivendit elérni, amely modus vivendi az 1871 előtti status quoval összehasonlítva, az egész kultúrharcnak az államra nézve kedvező kimenetelét mutatja.

Azt a kérdést azonban, hogy milyen tartós lesz ez, s hogy vajon elcsendesednek-e a vallási harcok — csakis az idő döntheti el. Ez az egyházi körök beállítottságától, továbbá: nemcsak a mindenkori pápa és vezető tanácsosai harc-készségének fokától, hanem a német püspököktől, s attól a többé-kevésbé egyházas irányzattól is függ, amely különböző időkben különbözőképpen uralkodik a katolikus lakosság körében. A római igényeknek nem lehet biztos határt szabni olyan paritásos államokban, melyekben evangélikus dinasztia uralkodik. De még tiszta katolikus államokban sem. Az ősrégi harc papok és királyok között napjainkban nem fog lezárulni, s különösen Németországban nem.

... Az az állítás, mely szerint Vilmos császárnak a polgári házassággal szembeni ellenállását én törtem volna meg, nem más, mint a „Germania”⁵ által képviselt demokratikus jezsuitizmusnak egyik kitalálása.

A császár ellenszenvét az a nyomás győzte le, amelyet a nélkülem s Roon formális elnöklete alatt Berlinben tartózkodó miniszterek többsége gyakorolt a császárra, s ez odáig fejlődött, hogy a császárnak választania kellett a törvényjavaslat elfogadása és a kormány átalakítása között. Akkori egészségi állapotomban nem is lettem volna elég erős arra a feladatra, hogy a velem szemben, de egymás között is ellenséges frakciókból válogassak össze egy kabinetet, valamennyi oldal elleni harcok folytatása céljából. Jóllehet a császár 1874. május 8-án kelt (Roonhoz intézett) levelében, visszapillantva az eseményekre, azt írta, hogy korábbi megingása ellenére később két levelet is írt a törvényjavaslat ellen, mégis: ezeket a leveleket nem hoztam, hanem a berlini kormányhoz intézte; én különben is csak azt tanácsoltam neki, hogy ha a kötelező polgári házasság vagy egy miniszterváltkozás között kell választania, inkább az első mellett döntjön. Kétségtelen tény az, hogy a császár ellenszenvé nagyobb volt a polgári házassággal szemben, mint az enyém; én ugyanis — Lutherrel — polgári ügynek tekintettem a házasságkötést, s ennek az alapelvnek elismerésével szembeni ellenállásom inkább az élő szokásnak és a tömegek meggyőződésének tiszteletére, mint saját keresztényi gondolkodásmódomra támaszkodott.

Bismarck: Gondolatok és visszaemlékezések. Stuttgart—Berlin, 1928, 1—4., 434., 435—437., 440., 441., 445. lapok (németül).

⁵ A Centrum sajtóorgánuma.

10. Lenin „A legújabb adatok a németországi pártokról” c. cikke (1913 július)

A német statisztikai hivatal érdekes adatokat tett közzé az 1912. évi parlamenti (Reichstag-) választásokról. Különösen tanulságos a különböző pártok erejének összehasonlítása a *falun* és a *városban*.

A német statisztika a falusi településekhez sorolja mindazokat a helységeket, amelyek lakossága nem éri el a 2000 főt — hasonlóan a legtöbb európai állam statisztikájához, és eltérően Oroszországtól, ahol még mindig érvényben van az az értelmetlen bürokratikus-rendőri önkényes gyakorlat, amely függetlenül a lakosok számától, azokat a helységeket sorolja a városok közé, amelyeket városoknak „neveznek”.

A kisvárosokhoz a német statisztika azokat a helységeket sorolja, amelyeknek 2—10 ezer lakosa van, a nagyobb városokhoz pedig azokat, ahol a lakosság száma meghaladja a 10 ezret.

Kitűnik, hogy meglepő összhang van valamely párt *progresszív* („progresszív” a fogalom legtágabb körű gazdasági és politikai körű jelentésében) jellege és a párt erejének a *városokban* és általában a nagyobb helységekből tapasztalható növekedése között.

Ezzel kapcsolatban világosan elhatárolható a németországi politikai pártok négy csoportja:

1. a szociáldemokraták — a bér munkások pártja, az egyetlen teljesen progresszív és a szó legjobb értelmében véve „népi” párt, tömegpárt;
2. a „progresszív néppárt” — kispolgári demokratikus párt, olyanféle, mint a mi *trudovikjaink* (csak nem egy feudális, hanem egy teljesen polgári társadalom viszonyai között);
3. „nacionál-liberálisok” — a nagypolgárság pártja, a német októbristakadet párt;
4. az összes konzervatív pártok, a feketeszázás földesurak, a klerikálisok, a reakciós kispolgárok és parasztok pártjai (az antiszemiták, a „centrum”, vagyis a katolikusok, a tulajdonképpeni konzervatívok, a lengyelek stb.).

Az egyes pártokra eső szavazatok megoszlása (százalékban)

	Szociáldemokraták	Progresszisták	Nacionál-liberálisok	Az összes konzervatív pártok	Szétforgácsoltak és meghatározatlanok	Összesen
Falun	19,0	8,8	12,8	58,6	0,8	100,0
Kisvárosokban	35,8	12,1	15,0	36,4	0,7	100,0
Nagyvárosokban	49,3	15,6	13,8	20,0	1,3	100,0
Egész Németországban	34,8	12,3	13,6	38,3	1,0	100,0

Németországban van általános választójog. A fenti táblázat világosan mutatja, hogy a német falut, a német parasztságot (akárcsak *valamennyi* európai alkotmányos, civilizált ország parasztságát) még ma is *majdnem teljesen* leigázzák a földesurak és a papok, szellemileg és politikailag egyaránt.

A német falvakban a szavazatoknak csaknem háromötödét (58,6%) a konzervatív, vagyis a földesúri és klerikális pártok kapták! A paraszt Európában

mindenütt forradalmi volt, amikor a feudálisok, a jobbágytartók és a földesurak ellen harcolt. Amikor kivívta a szabadságot, és szerzett magának egy talpalatnyi földet, a paraszt általában *megbékült* a földesurakkal és a papokkal, reakciós lett.

Amde a kapitalizmus fejlődése kezdi kitépni a parasztot a reakció ölelő karjaiból, és a szociáldemokraták mellé sorakoztatja fel. Németországban a szociáldemokraták 1912-ben az összes falusi szavazatoknak *már csaknem egyötödét* (19,0%-át) kapták.

A mai német falu politikai állapota tehát a következő. *Egyötöd* a szociáldemokraták híve, *egyötöd* a többé-kevésbé „liberális” burzsoáziáé, *háromötöd* a földesuraké és a papoké. A falu politikai felvilágosításával kapcsolatban még bőven van munka. A kapitalizmus, azáltal, hogy tönkreteszi és egyre jobban megnyomorítja a kisparasztságot, mondhatnók erővel kiveri a parasztok fejéből a reakciós előítéleteket.

A kisvárosokban már más kép tárul elénk: a szociáldemokraták már túlszárnyalták a liberális burzsoáziát (a szavazatok 35,8%-a 27%-kal szemben), de még nem egészen érték utol a konzervatívokat, akik a szavazatok 36,4%-át kapták. A kisvárosok, a kispolgárság, főként a kereskedelmi-ipari kispolgárság fő bástyái. A kispolgárság a legingadozóbb, nem biztosít szilárd többséget sem a konzervatívoknak, sem a szocialistáknak, sem a liberális burzsoáziának.

A nagyvárosokban: a szociáldemokrácia győzelme. A lakosság *fele* (49,3%) áll mellette, ugyanannyian, ahányan a konzervatívok és a liberálisok mellett együttvéve (15,6 + 13,3 + 20 = 49,4%). Itt csak a lakosság *egyötöde* van a konzervatívok partján, a liberális burzsoák mellett — *háromtizede*, a szociáldemokraták mellett — a *fele*. Ha a legnagyobb városokat néznénk, akkor a szociáldemokráciának még hasonlíthatatlanul nagyobb túlsúlyát tapasztalnánk.

Tudott dolgok, hogy a városok minden modern államban, még Oroszországban is sokkal gyorsabban fejlődnek, mint a falvak, hogy a városok a nép gazdasági politikai és szellemi életének a központja, és a haladás fő hajtóerői. A szociáldemokrácia túlsúlya a városokban világosan mutatja e pártnak mint a haladó néptömegek partjának jelentőségét.

Németországban 1912-ben 65 millió lakos közül csak 25,9 millió élt falun, 12,3 millió kisvárosokban és 26,8 millió nagyobb városokban. Az utóbbi évtizedekben, amióta Németország teljesen kapitalista állammá, viszonylag szabad állammá vált, szilárd alkotmánnyal és általános választójoggal, a városi lakosság száma különösen gyorsan növekszik a falusi lakossághoz képest. 1882-ben 45 millióból a városokban lakott 18,9 millió, vagyis 41,8%; 1895-ben 52 millióból 26 millió, vagyis 49,8%; 1907-ben 62 millióból 36 millió, vagyis 58,1%. A 100 000 lakosú vagy még népesebb nagyvárosok lakossága pedig ezekben az években 3—7—12 millió, vagyis az egész lakosság 7,4—13,6—19,1%-a volt. 25 év alatt az egész lakosság 36,5%-kal, a városi lakosság 89,6%-kal, a legnagyobb városok lakossága pedig 254,4%-kal szaporodott.

Végül nem érdektelen, hogy tisztán polgári pártok mellett a mai Németországban a lakosság *kisebbsége* foglal állást. Egész Németországban 1912-ben a szociáldemokraták a leadott szavazatok *több mint egyharmadát* (34,8%), a konzervatívok (vagyis főként a földbirtokosok és a papok) valamivel kevesebb, mint *kétötödét* (38,3%), az összes liberális-burzsoá pártok pedig *csak egynegyedét* (25,9%) kapták.

Mi a magyarázata ennek? Mi az oka annak, hogy a polgári Németországban, a különösen gyorsan fejlődő kapitalizmus országában, több mint 60 évvel a for-

radalom (az 1848-as polgári forradalom) után a földesúri és a klerikális, nem pedig a tisztán polgári politikai pártok vannak uralmon?

A legfontosabb útmutatást e jelenség magyarázatára Marx már 1848-ban megadta: a német burzsoázia, amelyet megrémített a proletariátus önállósága, s amely látta, hogy a demokratikus intézményeket a munkások a *maguk számára* és a tőkések ellen használják fel, elfordult a demokráciától, becstelenül elárulta a szabadságot, amelyért régebben síkraszállt, s hajbókolni kezdett a földesurak és a klerikálisok előtt. Tudjuk, hogy az orosz burzsoázia 1905 óta még a német burzsoáziánál is buzgóbban fejleszti ki ezeket a szolgai politikai törekvéseket és szolgai politikai eszméket.

Lenin Művei 19. k. 261—264. lap.

D) Németország külpolitikája és gyarmatosító politikájának módszerei.

A „Pángermán Szövetség”

A XIX. század végén Németországban különböző imperialista és sovinszta szövetségek alakultak. Széles körű programot dolgoztak ki idegen területek annektálására, Németország világuralmának megteremtésére. A pángermánok (ahogy a német ultraimperialistákat nevezték) teljes erővel bizonygatták a háború szükségességét és a német nép állítólagos felsőbbrendűségét minden más néppel szemben. Különösen erőteljesen propagálták a német impérialisták a szláv népek elleni és a gyarmatszerző rabló terveket. Az 1891-ben alakult Pángermán Szövetség vezetői szoros összeköttetésben álltak a kormánnyal, és döntő befolyásuk volt annak politikájára. A közölt dokumentumok a pángermán törekvések célját és tartalmát bizonyítják.

11. Császári oltalomlevél a Német Gyarmatosítás Társasága javára (1885)

Mi, Vilmos, Isten kegyelméből német császár és Poroszország királya ezenel közhírré tesszük és tudtul adjuk, hogy:

Miután a Német Gyarmatosítás Társaságának ez idő szerinti vezetői: dr. Carl Peters, továbbá kamarásunk: gróf Behr-Bandelin Félix, védelmünkért folyamodtak a Társaságnak azon kelet-afrikai területszerzéseivel kapcsolatban, amely területek a zanzibári szultán birodalmától nyugatra terülnek el, s más hatalmak felségterületein kívül esnek, továbbá miután elének terjesztették azokat a szerződéseket, melyeket a fentebb nevezett dr. Carl Peters az előző év novemberében és decemberében kötött meg Usagara, Nguru, Useguba és Ukkami uralkodóival — amely szerződések erejénél fogva e területeket a Német Gyarmatosítás Társasága javára neki a területek felségjogaival együtt átengedtek — azzal a kéréssel, hogy e területeket helyezzük saját felségjogunk alá, éppen ezért ezenel kijelentjük, hogy mi e felségjogot elfogadtuk, és az említett területeket a mi császári védelmünk alá helyeztük, fenntartva döntési jogunkat a Társaság vagy annak jogutódai további, azon a területen — nekünk bemutatandó szerződés alapján — történő területszerzéseit illetően.

Ugyanezen fenntartással megadjuk az említett Társaságnak, valamint jogutódainak a felhatalmazást — azzal a feltétellel, hogy német társaság marad, s az igazgatóság tagjai, avagy más, a vezetéssel megbízott személyek mindenkor a Német Birodalom alattvalói lesznek — mindazon jogok gyakorlására, melyek a nekünk bemutatott szerződésekből következnek, beleértve a bírászkodás jogát is, mind a bennszülöttekkel, mind pedig e területeken letelepülő, avagy keres-

kedelmi és más célokért ott tartózkodó birodalmi alattvalókkal s más nemzeti-ségűekkel szemben, a mi kormányunk felügyelete alatt, és fenntartva jelen oltalomlevelünkkel kapcsolatban általunk kiadandó további rendelkezések és kiegészítések jogát.

Ennek hiteléül jelen oltalomlevelünket saját legmagasabb kezünkkel lezártuk, s császári pecsétünkkel elláttattuk.

Kelt Berlinben, 1885. február 27-én.

Vilmos sk.
von Bismarck sk.

A német politika és történelem dokumentumai.
Berlin, 1951, I. k. 410. lap (németül).

12. A Pángermán Szövetség alapszabályai (1891)

1. A Pángermán Szövetség arra törekszik, hogy felébressze az összes németek nemzeti érzelmeit és különösen hogy megteremtse és elősegítse a német nép összes csoportjaiban a faji és kulturális rokonság érzését.

2. Ezek a célok magukba foglalják a Pángermán Szövetség következő törekvéseit:

a) A német népiség fenntartását Európában és a tengeren túl, megsegítését, akárhol fenyegetik.

b) Az összes kulturális, nevelési és iskolaproblémák megoldását olyan módon, hogy segítse a német népet.

c) A küzdelmet az összes erőkkal szemben, amelyek akadályozzák a német nemzeti fejlődést.

d) Aktív politikát a német érdekek érvényesítésére az egész világon. A Szövetség különösen érdekelt abban, hogy a német gyarmati mozgalom területén a gyakorlati eredmények elérésében közreműködjek.

A német történelem okmányai. New Jersey, 1958,
271—272. lap (angolul).

13. A Pángermán Szövetség politikai célkitűzései

1. A haditengerészet átszervezésére vonatkozó törvény elfogadtatása.

2. Kiaocsoutól (Kína) egy kábel lefektetése Port Arthurig, az orosz szibériai kábelhez való csatlakozással.

3. A kiaocsoui német pozíciók megerősítése.

4. Német szénfelvételező és kábelállomások létesítése a Vörös-tengeren, Nyugat-Indiában és Szingapur közelében.

5. Samoa teljes birtoklása.

6. Több szubvencionált német hajózási vonal teremtése Kiaocsouba és Koreába.

7. Megegyezés Franciaországgal, Spanyolországgal, Portugáliával és Hollandiával egy Nyugat-Afrikából a Kongón keresztül Német-Kelet-Afrikába, Madagaszkárba, Batáviába és Tonkintól Kiaocsouba vezető független kábel lefektetése tekintetében.

8. Swakopmund⁶ kikötőjének és a Windhoekbe⁷ vezető vasút fejlesztése.

⁶ Német-Dél nyugat-Afrika.

⁷ Német-Dél nyugat-Afrika.

9. Kereskedelmi és ipari koncessziók biztosítása Kis-Ázsiában.

10. A külföldi német iskolák alapjának 500 000 márkára való emelése,⁸ a külügyminisztériumban ezekkel az iskolákkal foglalkozó osztály létesítése; nyugdíjalap létesítése ezen iskolák tanítói számára, ezeknek az iskoláknak szabvány-tankönyvekkel való ellátása.

11. A Gyarmatosító Bizottság további százmillió márkával való támogatása. A Lengyel Bizottságnak az Általános Bizottság alá helyezése.

12. Az összes lengyel fajú katonai egyének és tisztviselők (helyi stb.) nyugatra való áthelyezése.

13. A keleti tartomány lengyel részeiben működő német tisztviselők fizetés-emelésének garantálása.

14. Császári birtokok szerzése a francia határon, Elzász-Lotaringiában és porosz királyi birtokok szerzése a dán határon, Schleswigben.

15. Csak német munkások alkalmazása a császári és állami tulajdonban levő vállalatoknál és uradalmakban.

16. Megtiltása annak, hogy kevésbé értékes elemek a Német Birodalomba bevándoroljanak.

17. A német állampolgárság megtartása az összes németek részéről az idegen államokban.

18. Az idegen nyelvet használó cégek megadóztatása.

19. Az idegen nyelvek használatának megtiltása a klubokban és a gyűléseken.

20. A Német Birodalom összes idegen nyelvű helységneveinek németesítése.

21. Főkonzulátus létesítése Csehországban, az ország egyik német városában.

22. A német kereskedelmi konzulok számának növelése a Levantén, a Távol-Keleten, Dél-Afrikában, Közép- és Dél-Amerikában.

23. A német nyilvános könyvtárak számának növelése a keleti tartományokban, Schleswigben, Elzász-Lotaringiában, valamint számukra állami és birodalmi támogatás nyújtása.

24. A gyarmatügyi hivatal kincstárában egy bizonyos összegű pénz elkülönítése az idegen országokban élő németek fiainak hazai iskolákban való taníttatására.

25. Az idegen országokban élő németek katonai kötelezettségének csökkentése.

26. A hivatalos nyelvezetben meglevő idegen szavak németesítése:

Gouverneur helyett Landeshauptmann
Gouvernement helyett Landesregierung
Kommandant helyett Befehlshaber.

A német történelem okmányai. New Jersey,
1958. 271—272. lap (angolul).

14. Részlet Bernhard von Bülow (1849—1929) külügyi államtitkárnak a Reichstagban 1897. december 6-án elmondott beszédéből

Mi azonban mindenesetre ahhoz a véleményünkhöz tartjuk magunkat, hogy Németországot nem ajánlatos eleve kizárni más népek versengéséből az uralomért azok fölött az országok fölött, amelyeknek gazdag jövőjük van.

⁸ Ez az összeg addig 150 ezer márkát tett ki.

Azok az idők, amikor a német egyik szomszédjának átengedte a földet, a másiknak a tengert, magának pedig meghagyta az eget, ahol a tiszta elmélet uralkodik — ezek az idők elmúltak. Egyik legfőbb feladatunknak tekintjük, hogy éppen Kelet-Ázsiában is elősegítsük és ápoljuk hajózásunk, kereskedelmünk és iparunk érdekeit.

Nem egyezhetünk azonban bele abba, hogy Kínában olyan vélemény rögződjék meg, mintha velünk szemben szabad lenne az, amit másokkal szemben nem mernek megtenni. Követelnünk kell, hogy a német misszionáriust, a német vállalkozót, a német árukat, a német zászlót és a német hajót Kínában ugyanúgy tiszteljék, mint más hatalmakét. Végül készek vagyunk más nagyhatalmak érdekeivel is számolni Kelet-Ázsiában, abban a biztos meggyőződésben, hogy a mi saját érdekeink ugyanolyan méltányos megértésre találhatnak. Egyszóval: mi senkit sem akarunk háttérbe szorítani, de mi is helyet követelünk magunknak a nap alatt...

Bülów herceg beszédei. I. k. Leipzig, é. n. 35—36. lap (németül).

15. Részlet Bülownak a Reichstagban 1899. december 11-én mondott beszédéből

Semmi esetre sem tűrhetjük azonban, hogy valamely külföldi hatalom, valamilyen idegen Jupiter azt mondja nekünk: „Mit tehetünk? A világ már fel van osztva!” Mi egy idegen hatalmat sem akarunk zavarni, de nem engedjük meg, hogy egy idegen hatalom is a lábunkra lépjen, és nem hagyjuk magunkat egy idegen hatalom részéről sem félretolni... akkor, amikor mások felosztják a világot. Ezt nem tűrhetjük, és nem is akarjuk tűrni, egyszerűen azért, mert megvannak a magunk érdekei a világ minden részében... Ha az angolok Greater Britainról (nagyobb Britanniáról), a franciák Nouvelle France-ról (új Franciaországról) beszélnek, az oroszok meghódítják Ázsiát, nekünk is megvan a jogunk, hogy nagyobb Németországot követeljünk... Csak úgy tudunk azonban a magasban maradni, ha belátjuk, hogy nincs számunkra jólét hatalom nélkül, erős hadsereg nélkül, erős hadiflotta nélkül... Az elkövetkezendő évszázadban a német nép vagy kalapács lesz vagy üllő.

Bülów herceg beszédei. I. k. Leipzig, é. n. 99—107. lap (németül).

A német gyarmatosítók kegyetlensége Délnyugat-Afrikában

16. Kivonat Roeren centrumpárti képviselő felszólalásából a Reichstag 1906. december 3-i ülésén

A benszülöttet levetkőztetik, és bakokhoz vagy lerögzített hordókhoz kötik, karjával előre és lábával hátra úgy, hogy ne tudjon mozdulni... Ezután a legerősebb fekete katona, a legerősebb haussza teljes erejével, ahogy csak bírja és két kézzel köteles három ujnyi vastag fonott kötéllel vagy annak megfelelő bottal felülről ütni, méghozzá olyan erővel, hogy minden ütés zúgjon a levegőben. Előfordult, hogy ha az ütés nem zúg, meg kellett ismételni...

Előfordult, hogy nem erős természetűek csakhamar az ütlegetés után — akár 25 ütest lehet adni — összerogytak, és nemsokára meghaltak. De minden-

kinél szabályos, hogy hónapokig, sőt évekig olyan magas fokú ideges ingerültségben vannak, hogy ha valaki észrevétlenül a közelükbe kerül, összerezzenek, és hangosan felkiáltanak, mert attól félnek, és az az érzésük, hogy a megvert helyet érintik meg.

„A Reichstag ülésének gyorsírási jegyzőkönyve 1905—1906.” V. k. Berlin, 1906, 4088. lap. (németül).

17. Von Trotha tábornok, a német csapatok parancsnokának felhívásából (1905)

...A herero⁹ népnek most el kell hagynia az országot. Ha a nép ezt nem teszi meg, erőszakkal kényszerítem rá, a német határon belül minden hererót, legyen az akár fegyveres, akár fegyvertelen, legyen marhája, vagy ne legyen — agyonlövünk. Asszonyokat és gyermekeket nem veszek többé fel, hanem visszazűzöm őket népükhöz, vagy lövetek rájuk. Ezek a szavaim a herero néphez.

„A Reichstag üléseinek gyorsírási jegyzőkönyve 1905—1906.” V. k. Berlin, 1906, 4059. lap (németül).

18. A pángermánok és a kormány titkos összeesküvése a külpolitika kérdéseiben

Heinrich Class, a Pángermán Szövetség elnöke visszaemlékezéseiből Kiderlen-Wächter (1852—1912) külügyi államtitkárral 1910-ben folytatott beszélgetéséről.

Támadjanak engem! — mondta Kiderlen-Wächter. Ezt csak helyeselhetem. Akkor azt mondhatom a külállamok képviselőinek, hogy a külügyi hivatal hajlandó bármilyen megállapodás megkötésére, de ezek a kárhuzatos pángermánok nyomást gyakorolnak rá, s a befolyásuk olyan nagy, hogy számolnom kell velük. Az idegen hatalmaknak meg kell ezt szokniuk.

H. Class: Az ár ellen. A nemzeti ellenzék létrejöttéről és növekedéséről a régi birodalomban. Leipzig, 1932, 178. lap (németül).

19. A külügyminisztérium pénzzel látja el a Pángermán Szövetséget

(Class visszaemlékezéseiből.)

Ö¹⁰ saját jóvoltából kifejezte azt a készségét, hogy a külügyminisztérium bizalmas alapjából olyan összeget bocsát rendelkezésemre, amelyet szükségesnek tartok... Hazatérve levelet találtam Reventlowtól,¹¹ aki közölte, hogy a külügyminisztérium részéről a közel jövőben nagy anyagi áldozatot hoznak a pángermán védelmi alap¹² javára, a Délkelet-Európában folytatandó tevékenység céljaira. Kiderlen tehát betartotta szavát. Később is többször adott elég jelentős összegeket a védelmi alap céljaira.

H. Class: Az ár ellen. 179., 181. lap (németül).

⁹ A nyugat-afrikai néger herero törzsről van szó, amelyet a német csapatok csaknem teljesen kiirtottak.

¹⁰ Kiderlen-Wächter.

¹¹ A Pángermán Szövetség hivatalos sajtószervének főszerkesztője.

¹² 1911-ben hozták létre a német hadsereg megnövelése érdekében folytatandó agitáció céljára.

20. Szoros együttműködés a külügyminisztérium és a Pángermán Szövetség vezetősége között a gyarmati hódítás politikája terén

Részlet Zimmermann külügyi államtitkárhelyettesnek a marokkói német agresszió kérdésében (1911. júl. 1.) Class, a Pángermán Szövetség elnöke előtt tett nyilatkozatából.

Negyedórán belül robban a bomba. 12 órakor követeink közlik a külföldi kormányokkal, hogy Agadirban épp ekkor megjelenik egy német hadihajó.¹⁸ Arra ösztönöztük a német cégeket és a német vállalkozókat, hogy küldjenek hozzánk panaszos leveleket, és kérjék segítségünket. Agadir: Susa kapuja, ahol a leggazdagabb érclelőhely van, s ez egyúttal Marokko legértékesebb mezőgazdasági területe. Rátesszük kezünket erre a vidékre, hogy a miénk legyen.

H. Class: Az ár ellen. 206. lap (németül).

21. Bernhardi tábornok „Jövők” című könyvéből (1911)

A világ újrafelosztásáért folytatandó fegyveres harc katonai és gazdasági előkészítésével egyidejűleg Németországban ideológiailag is teljes gőzzel készültek a háborúra.

A német imperialisták befolyásos szervezetei széles körben terjesztették azt a gondolatot, hogy Németország számára a háború szükségyszerűség, és arra törekedtek, hogy sovíniszta hangulattal töltsék el a német népet.

Mi németek bízunk erőnkben és kulturális érdemeinkben. Minden erőnkkel arra kell törekednünk, hogy megszerezzük azt a *politikai hatalmat*, amely tényleges jelentőségünknek megfelelne... Ha kizárólag kontinentális európai hatalom maradunk, s gyarmati hatalmunk csupán Anglia kegyéből lesz, akkor arra a politikai jelentéktelenségre kárhoztatjuk magunkat, amelyben 1866 előtt éltünk. „Világhatalom vagy bukás” — ez az a jelszó, amelyet a történelmi fejlődés ránk kényszerít. Harmadik megoldás nem lehet...

Az a feladatunk, hogy a világalomra törekedjünk, hogy megszerezzük a német nép számára az elterjedéshez szükséges életeret, és biztosítsuk a német-ségnek és a német szellemnek az őt megillető befolyást a világban...

F. von Bernhardi: Jövők. Stuttgart—Berlin, 1912, 25—27. lap (németül).

E) A németországi munkásmozgalom a XIX. század végén és a XX. század elején

a) „A gothai program kritikája”

1875 májusában az eisenachiak és a lassalleánusok gothai egyesítő kongresszusán elfogadták a „gothai program” néven ismert programot, Németország Szociálista Munkáspártjának programját. Marx és Engels ezt a programot mint opportunistá, lassalleánus programot, könyörtelenül megbírálták. Marx „A gothai program kritikája” című műve a marxizmus egyik legfontosabb programokmánya. Marx művében kifejti a marxizmus elméletének legfontosabb kérdéseit, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakáról, a proletariátus diktatúrájáról, a szocializmusról

¹⁸ Class tevékeny részt vett a provokáció előkészítésében, és néhány nappal az agadiri incidens előtt adta ki „Nyugat-Marokkónak németnek kell lennie!” című brosrúráját.

mint a kommunizmus első szakaszáról és a kommunizmus magasabb rendű szakaszáról szóló tételket.

Alább közöljük Marx „A gothai program kritikája” című művét („Széljegyzetek a német munkáspárt programjához”), amely magában foglalja a gothai program szövegét is.

22. Marx: Széljegyzetek a Német Munkáspárt programjához

I

1. „A munka minden gazdagságnak és kultúrának forrása, és *minthogy* hasznot hajtó munka csak a társadalomban és a társadalom révén lehetséges, a munka hozadéka levonás nélkül, egyenlő jog szerint illeti meg a társadalom minden tagját.”

A *paragrafus első része*: „A munka minden gazdagságának és kultúrának forrása.”

A munka nem forrása minden gazdagságnak. A természet éppúgy forrása a használati értékeknek (márpedig ilyenekből tevődik össze a dologi gazdagság!), mint a munka, amely maga is csak megnyilvánulása egy természeti erőnek: az emberi munkaerőnek. A fenti frázis minden ábécéskönyvben megtalálható, és annyiban igaz, amennyiben feltételezik, hogy a munkát a hozzávaló tárgyakkal és eszközökkel végzik. Am egy szocialista program nem engedheti meg, hogy efféle polgári szólásmódok elhallgassák azokat a feltételeket, amelyek egyedül adnak nekik értelmet. Amennyiben az ember a természethez, az összes munkaeszközök és munkatárgyak eredeti forrásához eleve tulajdonosként viszonylik, s vele mint sajátjával rendelkezik, lesz munkája használati értékek, tehát gazdagság forrásává. A burzsoáknak alapos okuk van rá, hogy a munkának *természetfeletti* teremtő erőt tulajdonítsanak; mert éppen a munka természeti feltételezettségéből következik, hogy az az ember, akiknek munkaerején kívül egyéb tulajdona nincsen, minden társadalmi és kultúrfokon olyan más emberek rab-szolgája kell hogy legyen, akik a munka tárgyi feltételeit tulajdonukba kerítették. Csakis az ő engedelmsükkel dolgozhat, tehát csakis az ő engedelmsükkel élhet.

Am hagyjuk ezt a mondatot ahogy áll vagy megy, helyesebben, ahogy sántít. Milyen következtetést vártunk volna? Nyilvánvalóan ilyen:

„Minthogy a munka minden gazdagságnak forrása, a társadalomban sem sajátíthat el senki gazdagságot másként, mint munkatermék elsajátításával. Ha tehát saját maga nem dolgozik, akkor idegen munkából él, és kultúráját is idegen munka rovására szerzi meg.”

Ehelyett egy szócsavarással: az „és *minthogy*” segítségével egy második mondatot illesztenek be, hogy ebből és ne az elsőből vonják le a következtetést.

A *paragrafus második része*: „Hasznot hajtó munka csak a társadalomban és csak a társadalom révén lehetséges.”

Az első mondatban a munka volt minden gazdagság és minden kultúra forrása, tehát semmiféle társadalom sem volt munka nélkül lehetséges. Most ellenkezőleg, azt mondják nekünk, hogy „hasznot hajtó” munka társadalom nélkül nem lehetséges.

De éppen így mondhatták volna, hogy csak a társadalomban lehet haszontalan, sőt a közre káros munka kereseti ággá, hogy csak a társadalomban lehet henyélésből élni stb., stb. — szóval lemásolhatták volna az egész Rousseau-t.

És mi az a „hasznot hajtó” munka? Nyilván csak az olyan munka, amely a szándékolt hasznos hatást eredményezi. A vadember — és az ember, mikor már

nem majom többé, vadember —, aki kövel leteríti az állatot, aki gyümölcsöt szed stb., „hasznot hajtó” munkát végez.

Harmadszor: a következtetés: „És minthogy hasznot hajtó munka csak a társadalomban és a társadalom révén lehetséges — a munka hozadéka levonás nélkül, egyenlő jog szerint illeti meg a társadalom minden tagját.”

Szép következtetés! Ha a hasznot hajtó munka csak a társadalomban és csak annak révén lehetséges, akkor a munka hozadéka a társadalomé — és az egyes munkást ebből csak az illeti meg, ami nem szükséges a munka „feltételének”, a társadalomnak a fenntartására.

Ezt a tételt valóban minden korban érvényesítették a *mindenkori társadalmi rend* védői. Először jönnek a kormány és valamennyi tartozékának követelései, mert a kormány a társadalmi rend fenntartására hivatott társadalmi szerv; azután jönnek a különféle fajtájú magántulajdon igényei, mert a különféle fajtájú magántulajdon a társadalom alapja stb. Látnivaló, hogy az ilyen üres frázisok tetszés szerint csűrhetők-csavarhatók.

Valamennyire értelmes összefüggést a paragrafus első és második része között csak ez a fogalmazás adhat:

„A munka a gazdagságnak és a kultúrának forrásává csak mint társadalmi munka válik”, vagy ami ugyanaz: „csak a társadalomban és annak révén”.

Ez a mondat kétségtelenül helyes, mert ha az elkülönült munka (feltéve, hogy tárgyi előfeltételei megvannak) teremthet is használati értékeket, nem teremthet sem gazdagságot, sem kultúrát.

De nem kevésbé kétségtelen ez a másik mondat:

„Amilyen mértékben a munka társadalmilag kifejlődik, és ezáltal gazdagságnak és kultúrának forrásává válik, olyan mértékben fejlődik szegénység és lesüllyedés a munkás oldalon, gazdagság és kultúra a nemdolgozó oldalon.”

Ez a törvénye az egész eddigi történelemnek. Tehát a „munkáról” és a „társadalomról” szóló általános frázisok helyett itt pontosan ki kellett volna mutatni, hogy a mai tőkés társadalomban végre létrejöttek azok az anyagi stb. feltételek, amelyek a munkásokat képessé teszik és kényszerítik, hogy ezt a társadalmi átkot megtörjék.

Am a valóságban ez az egész, formájában és tartalmában elhibázott paragrafus csak arra kellett, hogy a lassalle-i ígét, a „levonás nélküli munkahozadékok” irhassák jelszóként a párt zászlajára. Később még visszatérek a „munkahozadékra”, az „egyenlő jogra” stb., mert ugyanez némileg más formában még előfordul.

2. „A mai társadalomban a munkaeszközök a tőkésosztály monopóliuma; a munkásosztály ebből következő függő helyzete az oka a nyomorúság és szolgaság minden formájának.”

Ez a mondat, amelyet az Internacionálé Szervezeti Szabályzatából vettek át, e „javított” kiadásban helytelen.

A mai társadalomban a munkaeszközök a földbirtokosok és a tőkés monopóliuma (sőt a tőke monopóliumának is a földtulajdon-monopólium az alapja). Az Internacionálé Szervezeti Szabályzata az illető szakaszban nem nevezi meg sem az egyik, sem a másik monopóliumos osztályt. A Szabályzatban „a munkaeszközöknek, tehát az élet forrásaiknak monopóliumáról” van szó. A közbevetett „az élet forrásai” szavak eléggé kifejezik, hogy a munkaeszközök közé tartozik a föld is.

Ez a javítás azért történt, mert — Lassalle — olyan okokból, amelyeket ma

már mindenki ismer — csak a tőkésosztályt támadta, de nem a földbirtokosokat. Angliában a tőkés többnyire még annak a földnek sem tulajdonosa, amelyen gyára épült.

3. „A munka felszabadítása megköveteli, hogy a munkaeszközöket a társadalom köztulajdonává emeljék, és az összmunkát kollektív módon szabályozzák a munkahozadék igazságos elosztása mellett.”

„A munkaeszközöket a társadalom köztulajdonává emeljék”, ezzel nyilván azt akarják mondani: „köztulajdonná változtassák”. De ezt csak úgy mellel.

Mi a „munkahozadék”? A munka terméke vagy ennek értéke? Az utóbbi esetben pedig a termék egész értéke-e vagy az értéknek csak az a része, amelyet a munka a felhasznált termelési eszközök értékéhez újonnan hozzáadott?

A „munkahozadék” homályos elképzelés, amelyet Lassalle pontos közgazdasági fogalmak helyett használt.

Mi az „igazságos elosztás”?

Vajon nem állítja-e a burzsoázia, hogy a mai elosztás „igazságos”? És a mai termelési mód alapján nem ez-e valóban az egyetlen „igazságos” elosztás? Vajon a jogi fogalmak szabályozzák a gazdasági viszonyokat, nem pedig megfordítva, a gazdasági viszonyokból fakadnak a jogi viszonyok? Nincsenek-e a különböző szocialista szekták híveinek is a legkülönbözőbb elgondolásai az „igazságos” elosztásról?

Hogy megtudjuk, mit kell ezúttal az „igazságos elosztás” szolamán értenünk, egybe kell vetnünk az első paragrafust ezzel a mondattal. Ez utóbbi olyan társadalmat tételez fel, amelyben „a munkaeszközök köztulajdonban vannak, s az összemunka kollektív módon szabályozott”, az első paragrafusban pedig azt látjuk, hogy „a munka hozadéka levonás nélkül egyenlő jog szerint illeti meg a társadalom minden tagját.”

„A társadalom minden tagját?” A nemdolgozókat is? Mi lesz akkor a „levonás nélküli munkahozadékkal”? A társadalomnak csak a dolgozó tagjait? Hová lesz akkor a társadalom minden tagjának „egyenlő joga”?

Amde a „társadalom minden tagja” és az „egyenlő jog” nyilvánvalóan csak amolyan szólásmódok. A lényeg az, hogy ebben a kommunista társadalomban minden munkásnak „levonás nélküli” Lassalle-féle „munkahozadékot” kell kapnia.

Vegyük először a „munkahozadék” szót abban az értelemben, hogy az a munka termékét jelenti. Akkor a kollektív munkahozadék a *társadalmi össztermék*.

Ebből le kell vonni:

Először: az elhasznált termelési eszközök pótlására szükséges fedezetet.

Másodszor: a termelés kibővítésére szükséges további részt.

Harmadszor: A tartalék- vagy biztosítási alapot szerencsétlenségek esetére és elemi csapások okozta zavarok ellen.

Ezek a levonások a „levonás nélküli munkahozadékból” közgazdasági szükségességek, és nagyságuk a rendelkezésre álló eszközöknek és erőknek megfelelően, részben valószínűségi számítás alapján állapítandó meg, de semmi esetre sem számítható ki az igazságosságából.

Marad az össztermék másik része, amelynek az a rendeltetése, hogy fogyasztási eszköz legyen.

Ebből, mielőtt az egyének közötti felosztásra kerülne a sor, le kell ismét vonni:

Először: az általános, nem a termeléshez tartozó igazgatási költségeket.

Ez a rész már eleve igen jelentékenyen korlátozódik ahhoz képest, amennyit a mai társadalomban felemészt, és ugyanolyan mértékben csökken, amilyenben az új társadalom fejlődik.

Másodszor: azt, ami a szükségletek közös fedezésére szolgál, mint iskolákra, egészségügyi intézményekre stb.

Ez a rész már eleve jelentősen megnő ahhoz képest, amennyit a mai társadalomban költenek erre, és ugyanolyan mértékben növekszik, amilyenben az új társadalom fejlődik.

Harmadszor: a munkaképtelenek alapja stb., egy szóval az, ami ma az ún. hivatalos szegénygondozáshoz tartozik.

Csak most jutunk az „elosztáshoz” — a program, Lassalle hatása alatt, korlátoltságból, kizárólag ezt tartja szem előtt —, vagyis a fogyasztási cikkek ama részéhez, amely a közösség egyes termelői között elosztásra került.

A „levonás nélküli munkahozadék” észrevétlenül „levonásos” munkahozadékká változott már, jóllehet, amit a termelő mint magánegyén elveszít, azt mint a társadalom tagja közvetlenül vagy közvetve visszakapja.

Ahogy szétfoszlott a „levonás nélküli munkahozadék” frázisa, úgy foszlik szét most általában a „munkahozadék” fogalma is.

A kollektív alapon, a termelési eszközök közös tulajdonán nyugvó társadalomban a termelők nem cserélik ki termékeiket; a termékre fordított munka szintén nem e termékek értékeként, nem e termékek dologi tulajdonságaként jelenik meg, mert akkor, a tőkés társadalommal ellentétben, az egyéni munka nem kerülő úton válik az összmunka részévé, hanem közvetlenül az. S a „munkahozadék” szó, amely ma is elvetendő kétértelmősége miatt, így elveszíti minden értelmét.

Nekünk itt nem olyan kommunista társadalommal van dolgunk, amely a saját alapján kifejlődött, hanem ellenkezőleg, olyannal, amely a tőkés társadalomból most *bújik ki*, amely tehát minden tekintetben, gazdaságilag, erkölcsében, szellemében még magán viseli annak a régi társadalomnak anyajegyét, amelynek méhéből származik. Ennek megfelelően az egyes termelő — a levonások után — pontosan annyit kap vissza a társadalomtól, amennyit ad a társadalomnak. Amit adott neki, az az ő egyéni munkamennyisége. Például a társadalmi munkanap az egyéni munkaórák összege; az egyéni munkaidő a társadalmi munkanapnak az a része, amit az egyes termelő szolgáltatott, az ő része benne. A termelő a társadalomtól elismervényt kap arról, hogy ennyi meg ennyi munkát végzett (a közös alapok számára teljesített munkáját levonva), és ennek az elismervénynek alapján a fogyasztási cikkek társadalmi készletéből annyit kap, amennyi ugyanannyi munkába került. Amennyi munkát adott a társadalomnak valamely formában, annyit kap vissza más formában.

Itt nyilvánvalóan ugyanaz az elv uralkodik, amely az árucserét szabályozza, amennyiben az egyenértékek kicserélése. A tartalom és a forma megváltozott, mert a megváltozott viszonyok következtében senki a munkáján kívül egyebet nem adhat, és mert másfelől, az egyéni fogyasztási cikkeknek kívül semmi sem lehet egyesek magántulajdonává. Ami azonban a fogyasztási cikkeknek az egyes termelők között való elosztását illeti, ugyanaz az elv uralkodik, mint az áru-egyenértékek kicserélésénél; bizonyos formájú meghatározott mennyiségű munka cserélődik ki ugyanolyan mennyiségű, más formájú munkával.

Az *egyenlő jog* tehát itt elvileg még mindig — a *polgári jog*, noha az elv

s a gyakorlat itt nem kapnak hajba többé, nem úgy, mint az árucserénél, ahol csak *általában* cserélődnek ki egyenértékek, de nem az egyes esetekben.

E haladás ellenére ez az *egyenlő jog* még mindig polgári korláton belül marad. A termelők joga elvégzett munkájukkal *arányos*; az egyenlőség abban van, hogy *egyenlő mértékkel*, a munkával mérnek.

Am az egyik ember testben vagy szellemileg különb a másiknál, tehát ugyanannyi idő alatt több munkát teljesít, vagy hosszabb ideig tud dolgozni; s a munkát, hogy mértékül szolgálhasson, időtartama vagy intenzitása szerint kell meghatározni, különben nem lenne mérték. Az ilyen *egyenlő jog* egyenlőtlen munkáért — egyenlőtlen jog. Nem ismer el osztálykülönbségeket, mert mindenki csakúgy munkás, mint a másik; de hallgatolagosan természetes kiváltságnak ismeri el az egyének egyenlőtlen tehetségét és következőképpen teljesítő-képességét. *Tehát tartalma szerint ez is csak az egyenlőtlenség joga, mint minden jog.* A jog, természeténél fogva, csak egyenlő mérték alkalmazásában állhat; de az egyenlőtlen egyének (és nem volnának különböző egyének, ha egyenlőtlenek nem volnának) csak akkor mérhetők egyenlő mértékkel, ha egységes szempontból, csak egy *meghatározott* oldalról nézzük őket, például a jelen esetben csak *mint munkásokat* tekintjük őket, és semmi egyebet nem látunk bennük, minden egyebet figyelmen kívül hagyunk. Továbbá: az egyik munkás nős, a másik nem; az egyiknek több gyermeke van, mint a másiknak stb., stb. Egyenlő munkateljesítmény s ennek alapján a társadalmi fogyasztási alaptól való egyenlő részesedés mellett az egyik a valóságban többet kap tehát, mint a másik, az egyik gazdagabb, mint a másik stb. Hogy mindezeket a visszásságokat elkerülhessük, a jognak nem egyenlőnek, hanem egyenlőtlennek kellene lennie.

Am ezek a visszásságok a kommunista társadalom első fokán, ahogy ez a tőkés társadalomból hosszú vajúdas után éppen hogy megszületett, elkerülhetetlenek. A jog sohasem lehet magasabb fokon, mint a társadalom gazdasági alakulata és a gazdasági alakulat által meghatározott kulturális fejlettsége.

A kommunista társadalom felsőbb fokán, miután az egyének már nincsenek szolgáian alárendelve a munkamegosztásnak, és ezzel szellemi és testi munka el-
lentéte is megszűnt; miután a munka nemcsak a megélhetés eszköze, de maga lett a legfőbb életszükségletté; miután az egyének mindenirányú fejlettségével a termelőerők is növekedtek, és a kollektív gazdagság minden forrása bővebben buzog — csak akkor lehet majd a polgári jog szűk látóhatárát egészen átlépni, és írhatja zászlajára a társadalom: mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint!

Bővebben foglalkoztam egyfelől a „levonás nélküli munkahozadékkal”, másfelől az „egyenlő joggal” s az „igazságos elosztással”, hogy megmutassam, mennyire vétkeznek, ha egyrészt olyan fogalmakat kényszerítenek dogmákként pártunkra, amelyek, ha egy bizonyos időben jelentettek is valamit, ma már elavult frázislimlomná lettek, másrészt, ha a realista felfogást, amelyre annyi fáradtsággal neveltük rá a pártot, most, mire gyökeret vert, ismét ideologikus jogi és egyéb, a demokraták s a francia szocialisták közt kedvelt badarságokkal torzítják el.

De mindettől függetlenül, egyáltalán hibás volt az úgynevezett *elosztást* tüntetni fel az ügy lényegének, s a fő súlyt erre helyezni.

A fogyasztási cikkek mindenkori elosztása csak következménye a termelési feltételek megoszlásának. Az utóbbi megoszlás pedig magának a termelési módnak egyik jellemvonása. A tőkés termelési mód például azon alapul, hogy a

termelés dologi feltételei tőketulajdon és földtulajdon formájában a nem dolgozóknak jutottak, ezzel szemben a tömeg csak a személyi termelési feltételnek, a munkaerőnek tulajdonosa. Amikor a termelés elemei így oszlanak meg, magától adódik a fogyasztási cikkek mai elosztása. Ha a termelés dologi feltételei maguknak a munkásoknak kollektív tulajdona, ebből önként következik a fogyasztási cikkeknek a maitól eltérő elosztása is. A vulgáris szocializmus (s az ő révén a demokraták egy része) eltanulta a polgári közgazdászoktól, hogy az elosztást mint a termelési módtól független valamit szemlélje és tárgyalja, tehát a szocializmust úgy tüntesse fel, mintha annak elsősorban az elosztás volna a lényege. Miért megyünk ismét visszafelé, amikor a valóságos viszony már régen tisztázva van?

4. „A munka felszabadítása a munkásosztály műve kell hogy legyen, s vele szemben az összes többi osztályok csak egyetlen reakciós tömeget alkotnak.”

Az első strófa az Internacionálé Szervezeti Szabályzatának bevezető szavaiból van átvéve, de „javítva”. Ott az áll: „A munkásosztály felszabadítása maguknak a munkásoknak a műve kell hogy legyen. Itt ellenben a „munkásosztálynak” kell felszabadítania — mit?” „A munkát.” Értse, aki tudja.

Kárpótlásul az ellenstrófa már hamisítatlan Lassalle-idézet: „vele (a munkásosztállyal) szemben az összes többi osztályok csak egyetlen reakciós tömeget alkotnak”.

A „Kommunista Kiáltvány”-ban ez olvasható: „Valamennyi osztály közül, amely napjainkban a burzsoáziával szemben áll, csakis a proletariátus valóban forradalmi osztály. A többi osztályt elzülleszti és elpusztítja a nagyipar, a proletariátus ellenben a nagyipar legsajátabb terméke.”

Itt a burzsoázia forradalmi osztálynak van felfogva — mint a nagyipar hordozója — szemben a feudálisokkal és a középosztályokkal, amelyek az elavult termelési módok alkotta minden társadalmi pozíciót meg akarnak tartani. Ez utóbbiak tehát nem alkotnak a burzsoáziával együtt csak egyetlen reakciós tömeget.

Másfelől a proletariátus a burzsoáziával szemben azért forradalmi, mert, mivel ő maga a nagyipar talaján nőtt fel, arra törekszik, hogy megszüntesse a termelés tőkés jellegét, amelyet a burzsoázia örökkévalóvá akar tenni. De a Kiáltvány hozzáfűzi: „A középosztályok...” forradalmiakká lesznek, „mert a proletariátusba való lesüllyedés fenyegeti őket”.

Ebből a szempontból tehát megint csak értelmetlenség, hogy a középosztályok a burzsoáziával s ráadásul még a feudálisokkal együtt a munkásosztállyal szemben „csak egyetlen reakciós tömeget alkotnak”.

A legutóbbi választásoknál azt mondták-e a kézműveseknek, a kisiparosoknak stb. és a parasztoknak: velünk szemben ti a burzsoáziával és a feudálisokkal együtt csak egyetlen reakciós tömeget alkottok?

Lassalle betéve tudta a „Kommunista Kiáltványt”, éppúgy, ahogy hívői betéve tudják Lassalle pásztorleveleit. Ha tehát mégis ilyen durván meghamisította, ez azért történt, hogy az abszolutista és feudális ellenfelekkel a burzsoázia ellen megkötött szövetségét kendőzze.

Emellett a fenti paragrafusban a hajánál fogva ráncigálják elő az ő bölcs mondasát, anélkül, hogy bármi összefüggésben volna az Internacionálé Szervezeti Szabályzatának félrejavított idézetével. Ez tehát itt egyszerűen arcátlanság,

mégpedig korántsem Bismarck úr kedve ellen való, egyike azoknak az olcsó ripókéségeknek, amelyekkel a berlini Marat¹⁴ üzletszerűen foglalkozik.

5. „A munkásosztály a maga felszabadításán mindenekelőtt a *mai nemzeti állam keretén belül* dolgozik, de tudatában van annak, hogy valamennyi kultúrország munkásaival közös törekvéseinek szükségszerű eredménye a népek nemzetközi testvérisége lesz.”

Lassalle a „Kommunista Kiáltvány”-nyal s valamennyi korábbi szocialista iránnyal szemben a munkásmozgalmat a legszűkebb nemzeti szempontból fogta fel. És ebben most követik őt, és teszik ezt az Internacionálé működése után!

Magától értetődő, hogy a munkásosztálynak, hogy egyáltalán harcolhasson, otthon kell *osztályként* szervezkednie, és hogy küzdelmének a belföld a közvetlen csatatere. Ennyiben osztályharca, ha nem is tartalmában, de, ahogy a „Kommunista Kiáltvány” mondja, „formájában” nemzeti. Ám a mai „nemzeti állam kerete” — pl. a német birodalomé, gazdasági szempontból maga is a világpiac „keretén belül” van, politikai szempontból meg az államok rendszerének „keretén belül”. Minden valamirevaló kereskedő tudja, hogy a német kereskedelem egyúttal külkereskedelem is, és Bismarck úr nagysága éppen az ő sajátos *nemzetközi politikájában* rejlik.

Es mire korlátozza a német munkáspárt az ő nemzetköziségét? Arra a tudatra, hogy törekvéseinek eredménye a „*népek nemzetközi testvérisége*” lesz — a polgári Szabadság és Béke Ligájától¹⁵ kölcsönzött frázisra. Ez helyettesítse a munkásosztályok nemzetközi testvériségét az uralkodó osztályok és kormányaik elleni közös harcban. Szó sincs tehát a német munkásosztály *nemzetközi funkcióiról!* És így állja a sarat az ellene valamennyi többi ország burzsoáziájával már testvériesült saját burzsoáziájával és Bismarck úr nemzetközi összeesküvő politikájával szemben!

Valóban, a program nemzetközisége *mélyen alatta áll még* a szabadkereskedelmi párténak is. Az is azt állítja, hogy törekvéseinek eredménye a „*népek nemzetközi testvérisége*” lesz. De az *tesz* is valamit, hogy a kereskedelem nemzetközivé legyen, és egyáltalán nem elégszik meg azzal a tudattal, hogy — a népek odahaza kereskednek.

A munkásosztályok nemzetközi tevékenysége semmiképpen sem függ a „Nemzetközi Munkásszövetség” fennállásától. Ez csak az első kísérlet volt arra, hogy e tevékenység számára központi szervet teremtsen; olyan kísérlet, amely az általa adott ösztönzésnél fogva maradandó eredménnyel járt, de amelyet *első történelmi formájában* a Párizsi Kommün bukása után nem lehetett tovább folytatni.

Bismarck „Norddeutsche”-jének teljesen igaza volt, amikor gazdája örömére azt kürtölte világgá, hogy a német munkáspárt új programjában megtagadta a nemzetköziséget.¹⁶

¹⁴ Berlini Marat-nak Marx itt ironikusan nyilvánvalóan Hasselmannnt nevezi. a „Neuer Social-Demokrat” (Új Szociáldemokrata), a lassalleanusok központi lapjának főszerkesztőjét.

¹⁵ A Szabadság és Béke nemzetközi Ligáját 1867-ben Genfben alapították. Az Első Internacionálé Marx kezdeményezésére és vezetésével erőteljes harcot folytatott a burzsoá demokraták és pacifisták e szervezete. A Liga demagóg jelszavai ellen, amelyek elvonták a proletariátust az osztályharctól.

¹⁶ Marx a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung” („Eszaknémet Általános Újság”) 1875. március 20-1 számában megjelent vezércikkre gondol. A Szociáldemokrata Párt programjának 5. pontjáról megjegyezte a vezércikk, hogy „a szociáldemokrata agitáció sok tekintetben óvatosabbá vált”, és „eltávolodik az Internacionálétól”.

II.

„Ezen alapelvekből kiindulva, a német munkáspárt minden törvényes eszközzel küzd a *szabad államért* — és — a szocialista társadalomért: a bérrendszernek, a *vasbértörvénnyel együtt*, — és — a kizsákmányolás valamennyi formájának megszüntetéséért: minden társadalmi és politikai egyenlőtlenség kiküszöböléséért.”

A „szabad” államra később még visszatérek.

Tehát a jövőben a német munkáspártnak a Lassalle-féle „vasbértörvényben” kell hinnie! Hogy ez veszendőbe ne menjen, olyan értelmetlenséget követnek el, hogy azt mondják: „a bérrendszernek” (helyesen: a bér munkarendszernek) a „vasbértörvénnyel *együtt* való megszüntetése”. Ha megszüntetem a bér munkát, természetesen megszüntetem a törvényeit is, akár „vasból” valók, akár szivacsból. De Lassalle harca a bér munka ellen szinte kizárólag e körül az úgynevezett törvény körül forog. És ezért, hogy bebizonyítsák, hogy a Lassalle-szekta győzött, a „bérrendszert a vasbértörvénnyel *együtt*” kell megszüntetni, nem pedig anélkül.

A „vasbértörvényből” tudvalevőleg csak a goethei „az örök, vaserejű nagy törvények” mondásból kölcsönzött „vas”-szó Lassalle-é. A *vas* szó az a jelzés, amelyről az igazhivők egymást megismerik. De ha elfogadom e törvényt Lassalle bélyegével, s ennél fogva az ő értelmezésében, akkor el kell fogadnom az indokolását is. S mi ez az indokolás? Ahogy Lange már kevésse Lassalle halála után kimutatta: a Malthus-féle népesedési törvény (amelyet maga Lange is hirdetett). De ha ez igaz, akkor viszont *nem* törölhetem el a törvényt, még ha százszor megszüntetem is a bér munkát, mert akkor e törvény nemcsak a bér munka rendszerében, hanem *minden* társadalmi rendszerben uralkodik. Éppen erre támaszkodva bizonygatták a közgazdászok már több mint ötven esztendővel ezelőtt, hogy a szocializmus a *természet okozta* nyomorúságot meg nem szüntetheti, legfeljebb csak *általánosíthatja* arányosan elosztva azt a társadalom egész felületére!

De nem ez a fő dolog. Ha a törvény lassalle-i *helytelen* megfogalmazását *teljesen figyelmen kívül hagyjuk* is, a legfelháborítóbb visszafelé lépés a következő:

Lassalle halála óta a *mi* pártunkban az a tudományos meggyőződés tört magának utat, hogy a munkabér nem az, aminek *látszik*, tudniillik a *munka értéke*, illetve *ára*, hanem csak leplezett formája a *munkaerő értékének*, illetve *árának*. Ezzel a munkabér egész eddigi polgári felfogása, valamint az ez ellen a felfogás ellen irányuló egész eddigi kritika egyszer s mindenkorra összeomlott, és világos lett, hogy a bér munkásnak csak úgy szabad a saját életéért dolgoznia, azaz *élnie*, ha egy bizonyos ideig ingyen dolgozik a tőkésnek (és következésképpen azoknak is, akik az értéktöbbletet vele együtt fogyasztják); hogy az egész tőkés termelési rendszer akörül forog, hogy ezt az ingyen munkát megnövelje a munkaidő meghosszabbításával vagy a munka termelékenységének fokozásával, illetve a munkaerő nagyobb megfeszítésével stb.; hogy tehát a bér munka rendszere a rabszolgaság egy rendszere, mégpedig olyan rabszolgaságé, amely abban a mértékben, ahogyan a munka társadalmi termelőerői fejlődnek, egyre súlyosabbá válik, függetlenül attól, hogy jobb vagy rosszabb fizetést kap-e a munkás. És azután, hogy e felismerés pártunkban mind jobban és jobban utat tört magának, visszatérnek Lassalle dogmáihoz, noha tudniok kellene, hogy Lassalle *nem tudta*, mi a munkabér, hanem a polgári közgazdászok nycmán a látzatot tekintette a dolog lényegének.

Olyan ez, mintha rabszolgák közt, akik végre rájöttek a rabszolgaság titkára, és fellázadtak, az egyik elavult nézetek hatása alatt álló rabszolga azt írná a lázadás programjába: el kell törölni a rabszolgaságot, mert a rabszolgák élelmezése a rabszolgaság rendszere alatt egy bizonyos alacsony maximumot nem haladhat meg!

Maga az a tény, hogy pártunk képviselői képesek voltak arra, hogy ilyen súlyos merényletet kövessenek el a párt tömegei közt elterjedt felismerés ellen, vajon nem mutatja-e ez eléggé, hogy milyen bűnös könnyelműséggel, milyen lelkiismeretlenül jártak el a kompromisszumos program megszerkesztésében!

A paragrafus határozatlan befejező mondata: „minden társadalmi és politikai egyenlőtlenség kiküszöbölése” helyett azt kellett volna mondani, hogy az osztálykülönbségek megszüntetésével minden ebből fakadó társadalmi s politikai egyenlőtlenség önmagától megszűnik.

III.

„Hogy a szociális kérdés megoldásának az útját egyengetse, a német munkáspárt követeli termelőszövetkezetek létesítését államsegéllyel a dolgozó nép demokratikus ellenőrzése alatt. A termelőszövetkezeteket az iparban s a mezőgazdaságban olyan mértékben kell létesíteni, hogy azokból az összmunka szocialista szervezete jöjjön létre.”

A Lassalle-féle „vasbértörvény” után, íme, a próféta csodaszere. Méltóan „egyengetik az utat”. A fennálló osztályharcot újságírói frázis váltja fel: „a szociális kérdés”, amelynek számára a „megoldás” „útját egyengetik”. Nem a társadalom forradalmi átalakulási folyamatából „jön létre” az „összmunka szociális szervezete”, hanem az „államsegélyből”, amelyben az állam azokat a termelőszövetkezeteket részesíti, amelyeket ő s nem a munkás „létesít”. Ez méltó Lassalle elképzeléséhez, hogy államkölcsönökkel éppúgy lehet egy új társadalmat építeni, mint egy új vasutat!

Némi szeméremből az „államsegélyt” — a „dolgozó nép” demokratikus ellenőrzése alá helyezik.

Először is Németországban a „dolgozó nép” többsége parasztokból áll, nem pedig proletárokból.

Másodszor: „demokratikus” németül azt jelenti, hogy „volksherrschaftlich” („népuralmi”). De mit jelent a „dolgozó nép népuralmi ellenőrzése”? Különösen egy olyan munkásnépnél, amely az állammal szemben támasztott e követeléseivel megvallja, hogy teljesen tudatában van annak, hogy sem nem uralkodik, sem nem érett az uralomra!

Felesleges itt kitérnem egy olyan receptnek a bírálataira, amelyet Lajos Fülöp idejében Buchez írt elő a francia szocialisták ellen, s amelyet az „Atelier”¹⁷ reakciós munkásai fogadtak el. A fő hiba nem is abban van, hogy ezt a különleges csodakúrát felvették a programba, hanem hogy egyáltalán az osztálymozgalom álláspontjáról a szektamozgalom álláspontjára térnek vissza.

A munkásoknak az a törekvése, hogy megteremtsek a kollektív (genossenschaftlich) termelés feltételeit társadalmi méretben, mindenekelőtt pedig saját országukban nemzeti méretben, ez a törekvés csak azt jelenti, hogy a termelés mai feltételeinek felforgatásáért küzdenek, s ennek semmi köze sincs a termelő-

¹⁷ „Atelier” („Műhely”) — munkásnapilap, amely Párizsban jelent meg 1840–50 között. A lap Buchez keresztényszocialista eszméinek hatása alatt állott.

szövetkezetek államsegéllyel való alapításához. Ami pedig a ma meglevő szövetkezeteket illeti, ezeknek csak akkor van értékük, ha független, sem a kormánytól, sem a burzsoáziától nem támogatott munkásalkotások.

IV.

Most rátérek a demokrácia fejezetére.

A) „Az állam szabad alapja”

Mindenekelőtt a II. fejezet szerint a német munkáspárt a „szabad államért” küzd.

Szabad állam — hát ez mi?

A munkásoknak, akik már kiláboltak a korlátolt alattvalói gondolkozásmódból, egyáltalában nem céljuk, hogy az államot szabadabbá tegyék. A német birodalomban az „állam” majdnem olyan „szabad”, mint Oroszországban. A szabadság abban áll, hogy az állam a társadalom fölé rendelt szervből a társadalomnak mindenben alárendelt szervvé váljék, és ma is az államformák olyan mértékben szabadabbak, vagy kevésbé szabadabbak, amennyire az „állam szabadságát” korlátozzák.

A német munkáspárt — legalábbis, ha ezt a programot magáévá teszi — megmutatja ezzel, hogy a szocialista eszmék még bőrvastagságnyira sem járták át; mert ahelyett, hogy a fennálló társadalomban (s ez érvényes minden jövődő társadalomra is) látná a fennálló állam (vagy a jövődő társadalomban a jövődő állam) *alapját*, az államot, ellenkezőleg, mint valami önálló lényt fogja fel, amelynek saját *szellemi, erkölcsi, szabad alapjai* vannak.

Hát még az a durva visszaélés, amit a program a „mai állam”, „mai társadalom” fogalmaival űz, s a még durvább meg nem értése annak az államnak, amelyhez követeléseit intézi!

A „mai társadalom” tőkés társadalom, amely minden kultúrországban fennáll, többé vagy kevésbé megszabadulva a középkori maradványoktól, többé vagy kevésbé módosítva az egyes országok sajátos történelmi fejlődése által, többé vagy kevésbé fejlett formában. Ellenben a „mai állam” minden országban más. Más a porosz-német birodalomban, mint Svájcban, más Angliában, mint az Egyesült Államokban. Tehát a „mai állam” csak fikció.

Mindazonáltal a különböző kultúrországok különböző államainak a formák tarka különfélesége ellenére közös sajátossága, hogy valamennyi a modern polgári társadalom talaján áll, csak az egyik a kapitalista fejlődés magasabb, a másik e fejlődés alacsonyabb fokát elért modern polgári társadalomén. Ezért vannak bizonyos közös lényeges jellemvonásaik is. Ilyen értelemben beszélhetünk a „mai államiságról”, szemben a jövődővel, amikor ennek mai gyökere, a polgári társadalom már elhalt.

Ezután felvetődik a kérdés: milyen változásokon megy át az államiság a kommunista társadalomban? Más szóval: milyen társadalmi funkciók maradnak meg abban, amelyek hasonlóak a mai állam funkcióihoz? E kérdésre csak tudományosan lehet megfelelni, s nem közelítjük meg a problémát egy bolhaugrásnyival sem; ha ezerszer tesszük is össze e két szót: nép és állam.

A kapitalista és a kommunista társadalom között van egy időszak, amelyben az első forradalmi úton a másodikká alakul át. Ennek megfelel egy politi-

kai átmeneti időszak is, amelynek az állama nem lehet egyéb, mint a *proletariátus forradalmi diktatúrája*.

De a program nem az utóbbival foglalkozik, sem nem a kommunista társadalom jövődő államiségával.

Politikai követeléseik semmi egyebet nem tartalmaznak, mint a régi, közismert demokratikus sirámokat: általános választójog, a nép közvetlen törvényhozása, népjog, néphadsereg stb. Pusztá visszhangja a polgári Néppártnak,¹⁸ a Béke és Szabadság Ligájának. Ezek mind olyan követelések, amelyek, ha nem túlozzák őket fantasztikus elképzelésekig, már *meg is valósultak*. Csakhogy az állam, amelyben megvalósultak, nem a német birodalmi határokon belül található, hanem Svájcban, az Egyesült Államokban és egyebütt. A „jövő államának” ez a fajtája mai állam, még ha a német birodalom „keretén” kívül létezik is.

De egyről megfeledeztek. Minthogy a német munkáspárt határozottan kijelenti, hogy „a mai nemzeti állam”, vagyis az ő állama a porosz—német birodalom keretén belül mozog — legtöbb követelésének nem is volna másként értelme, mert csak olyat szokás követelni, ami nincs meg —, nem lett volna szabad megfeledeznie a fődologról, ti. arról, hogy mindezek a csinos apróságok az úgynevezett népszuverenitás elismerésén alapulnak, és hogy ezért csakis *demokratikus köztársaságban* helyénvalók.

S minthogy nincsen bátorságuk — és bölcsen, mert a körülmények elővigyázatra intenek —, hogy a demokratikus köztársaságot követeljék. ahogy azt Lajos Fülöp és Napóleon Lajos idejében a francia munkásprogramok tették — nem kellett volna ahhoz a se nem „becsületes”,¹⁹ se nem méltó fogáshoz sem folyamodniuk, hogy olyan dolgokat, amelyeknek csak demokratikus köztársaságban van értelmük, olyan államtól követeljének, amely nem egyéb. mint parlamenti formákkal szegélyezett, feudális elemekkel kevert, a burzsoáziától már befolyásolt, bürokratikus megácsolt, rendőrileg őrzött katonai önkényuralom, és tetejébe még fogadkozniuk ennek az államnak, hogy mindezeket „törvényes eszközökkel” szándékoznak rákényszeríteni.

Még a vulgáris demokrácia is, amely a demokratikus köztársaságban látja a földi mennyországot, s fogalma sincs arról, hogy éppen a polgári társadalom ezen utolsó államformáján belül kell az osztályharcot végérvényesen megvívni — még az is toronymagasan felette áll az olyan demokratizmusnak, amely a rendőrileg megengedettnek és logikailag meg nem engedettnek határain belül marad.

Hogy az „államon” valóban a kormánygépezetet értik, vagyis az államot mint a munkamegosztás révén a társadalomtól elvált, külön szervezetet, azt e szavak is mutatják: „a német munkáspárt az *állam gazdasági alapjául* követeli: az egyetlen progresszív jövedelmi adót stb.” Az adó a kormánygépezetnek gazdasági alapja, és semmi másnak. A Svájcban létező jövő államában ez a követelés nagyjából teljesült már. A jövedelmi adó különböző társadalmi osztályok különböző jövedelmi forrásait tételezi fel, vagyis a tőkés társadalmat. Tehát egy cseppet sem feltűnő, hogy a liverpooli finánciareformerek — burzsoák, élükön Gladstone bátyjával — ugyanazt követelik, amit ez a program.

¹⁸ A Néppártot 1865 szeptemberében alapították meg Darmstadtban, s a párt a stuttgarti kongresszuson alakult meg szervezetileg 1868 szeptemberében. Különösen Dél-Németország kispolgárságának pártja volt, amely a föderalizmus kispolgári elveit állította szembe Bismarcknak Németországot a Junker Poroszország vezetése alatt egyesíteni törekvő politikájával.

¹⁹ „Becsületeseknek” az eisenachiakat nevezi. Marx itt szójátékot alkalmaz.

B) „A német munkáspárt az állam szellemi és erkölcsi alapjául követeli:
1. „Az általános és egyenlő állami népoktatást. Általános iskolakötelezettséget.
Ingyenes tanítást.”

Egyenlő népoktatás? Mit értenek e szavakon? Azt hiszik talán, hogy a mai társadalomban (és csak ezzel van dolgunk) valamennyi osztály nevelése *egyenlő* lehet? Vagy azt kívánják, hogy a magasabb osztályokat is arra a csöpp nevelésre szorítsák — népiskolára —, aminél több nem fér össze nemcsak a bér munkások, hanem a parasztok gazdasági viszonyaival sem?

„Általános iskolakötelezettség. Ingyenes tanítás.” Az előbbi megvan még Németországban is, az utóbbi Svájc és az Egyesült Államok népiskoláiban. Ha Amerika egyes államaiban a felsőbb oktatás is „ingyenes”, ez a valóságban nem jelent egyebet, minthogy a felsőbb osztályok nevelési költségeit is az általános adózásból fedezik. Egyébként ez áll az A. 5. alatt követelt „ingyenes jogszolgáltatásról” is. A büntető jogszolgáltatás mindenüft ingyenes; a polgári jogszolgáltatás szinte kizárólag tulajdonszályok körül forog, tehát majdnem mindig csak a vagyonos osztályokat érinti. És ezek a nép pénzén pörösködjenek?

Az iskolákról szóló paragrafus a népiskolával kapcsolatban legalább (elméleti és gyakorlati) technikai követelhetett volna.

Egészen elvetendő az „*állami népoktatás*”. Egy általános törvénnyel megállapítani a népiskolák anyagi forrásait, a tanítók képesítését, a tanítási ágakat stb., és, ahogy az Egyesült Államokban csinálják, e törvényes előírások megtartását állami felügyelőkkel ellenőriztetni — egészen más valami, mint az államot népnevelővé kinevezni. Ellenkezőleg, a kormány és az egyház befolyását teljesen ki kell zárni az iskolából. Kivált a porosz—német birodalomban (és ne hozakodjanak elő azzal az üres kifogással, hogy a „jövő államáról” van szó; látuk már, hányadán vagyunk ezzel), inkább az államnak volna szüksége rá, hogy a nép keményen megnevelje.

Az egész programot, bárhogy cseng-bong a demokráciától, a Lassalle-szek-tának az államba vetett alattvalói hite fertőzte meg, vagy ami nem jobb, a demokrata csodahit, illetve helyesebben az egész program — kompromisszum e két fajta, a szocializmustól egyaránt távoleső csodahit közt.

„*A tudomány szabadsága*”: így hangzik a porosz alkotmány egyik paragrafusa. Mire való tehát itt?

„*Lelkiismereti szabadság!*” Ha ma, a „Kulturkampf” napjaiban emlékeztébe akarják idézni a liberalizmusnak saját régi jelszavait, akkor ez csak ilyen formában lehetséges: mindenki kielégíthesse vallásos szükségleteit, csakúgy mint a testieket, anélkül, hogy a rendőrség az orrát beleütné. A munkáspártnak azonban ez alkalommal mégiscsak ki kellett volna fejeznie azt a meggyőződését, hogy a polgári „lelkiismereti szabadság” semmi egyéb, mint mindenféle *val-lási lelkiismereti szabadság* megtűrése, és hogy a munkáspárt a lelkiismeretet éppen meg akarja szabadítani a vallási babonától. De nemigen szeretik a „pol-gári” színvonalat túllépni.

Ezzel végére értem, mert a programnak ezután következő függeléke nem jellegzetes. Tehát csak egészen rövid megjegyzésekre szorítkozom:

2. „*A normál munkanapot.*”

Egyetlen más országban sem szorítkozott a munkáspárt ilyen határozatlan követelésre, hanem mindig meghatározta a munkanapnak azt a hosszúságát, amelyet az adott körülmények között normálisnak tart.

3. „A női munka korlátozását és a gyermekmunka eltiltását.”

A munkaidő szabályozásának már magában kell foglalnia a női munka korlátozását is, ha ez a munkanap hosszára, szüneteire stb. vonatkozik; máskülönben ez csak azt jelentheti, hogy tiltsák el a női munkát az olyan iparágakban, amelyek a női szervezetre különösen ártalmasak, vagy amelyek a női nem számára nem egyeztethetők össze az erkölcsökkel. Ha ezt gondolták, akkor meg is kellett volna ezt mondani.

„A gyermekmunka eltiltása”. Itt feltétlenül szükséges lett volna a korhatárt megjelölni.

A gyermekmunka általános eltiltása összeférhetetlen a nagyipar létezésével, s ezért pusztá jámbor óhajítás.

Megvalósítása — ha lehetséges volna — reakciós volna, mert a munkaidőnek a különböző korcsoportok szerint való szigorú szabályozása és a gyermekek védelmére szolgáló egyéb óvintézkedések esetén a termelőmunkának a tanítással való korai egybekötése a mai társadalom átalakításának egyik leghatalmasabb eszköze.

4. „A gyári, műhelyi és háziipar állami felügyeletét.”

A porosz—német államban okvetlenül követelni kellett volna, hogy a gyárfelügyelőket csak bírói úton lehessen elmozdítani; hogy minden munkás feljelenthesse őket a bíróságnál hivatali mulasztásért; hogy a gyárfelügyelőknek orvosoknak kell lenniök.

5. „A fogházmunka szabályozását.”

Kicsinyes követelés általános munkásprogramban. Mindenesetre világosan ki kellett volna mondani, hogy a munkások nem akarják, holmi kenyéririgységből, hogy a közönséges bűnözőkkel barmok módjára bánjanak, s különösen, hogy az egyetlen javító eszközt, a termelőmunkát elvegyék tőlük. Ennyi a legkevesebb, amit szocialistáktól el lehetett volna várni.

6. „Hatékony szavatossági törvényt.”

Meg kellett volna mondani, hogy mit értenek „hatékony” szavatossági törvényen.

Mellékesen megjegyezve, a normál munkanapnál megfeledeztek a gyári törvényhozás ama részéről, amely az egészségügyi intézkedésekre és a balesetek elleni védekezésre stb. vonatkozik. A szavatossági törvény csak akkor alkalmazható, ha ezeket az előírásokat megszegik.

Egyszóval, ezt a függelék is a fogalmazás lomposága jellemzi.

Dixi et salvavi animam meam.²⁰

Marx: A gothai program kritikája. Szikra, 1953, 5—30. lap.

A kivételes törvény és a német szociáldemokrácia harca (1878—90)

Bismarck, aki a Szocialista Pártot nyílt erőszakkal akarta megfojtani, 1878-ban elérte, hogy a Reichstag kivételes törvényt szavazott meg a szocialisták ellen. E törvény kihirdetése után a Német Szocialista Párt nem mindjárt találta meg a helyes

Elmondottam és megmentettem a lelkemet.

utat. 1879 szeptemberében Marx és Engels „Körlevél”-ben fordult a párt vezetőihez, és ultimatív követelést támasztott velük szemben: vagy véget vetnek az opportunista bomlasztó propagandájának, vagy pedig ők (Marx és Engels) nyíltan bejelentik a párttal való szakításukat. „Csaknem negyven év óta hangsúlyozzuk az osztályharcot, mint a történelem legközvetlenebb hajtóerejét, és különösen a burzsoázia és a proletariátus közötti osztályharcot mint a modern társadalmi átalakulás nagy mozgatóját; semmiesetre sem állhatunk tehát össze olyan emberekkel, akik ezt az osztályharcot törölni akarják a mozgalmából.” (Marx—Engels Válogatott levelek; Szikra, 1950, 388. lap.) Marx és Engels erőteljes fellépése az opportunisták ellen, valamint a munkástömegek harcos hangulata arra vezetett, hogy az opportunisták egy időre visszavonultak, a pártvezetőség pedig kijavította hibáit, és illegális forradalmi tevékenységbe kezdett.

23. A szociáldemokrata frakció nyilatkozata, amelyet 1878. május 23-án Wilhelm Liebknecht adott elő a Reichstagban a szociáldemokrácia elleni kivételes törvény tervezetével kapcsolatban

Az a kísérlet, amely egy elmebeteg tettét — még a bírói vizsgálat lezárása előtt — egy régóta előkészített reakciós sakkhúzáshoz akarja kihasználni, és a német császár elleni, még be nem bizonyított merénylet „erkölcsi szerzőségét” egy olyan pártra akarja hárítani, amely a gyilkosság minden formáját elítéli, s a gazdasági és politikai fejlődést az egyes személyek akarától függetlennek fogja fel — annyira szembeötlő minden egyes előítéllettől mentes ember számára, hogy mi, Németország szociáldemokrata választóinak képviselői úgy érezzük, hogy az alábbi nyilatkozatot meg kell tennünk:

Emberi méltóságunkkal összeegyeztethetetlennek látjuk azt, hogy a birodalmi gyűlés mai napirendjén szereplő kivételes törvény vitájában részt vegyünk, s ebben az elhatározásunkban semmiféle provokáció — bármely oldalról jöjjön is — meg nem ingathat bennünket. Ezzel szemben a szavazásnál ott leszünk, mert úgy érezzük: kötelességünk az, hogy a népgazdaság elleni példátlan merénylet elhárításához hozzájárulunk azzal, hogy szavazatainkat a mérleg serpenyőjébe dobjuk.

Döntsön a birodalmi gyűlés úgy, ahogyan akar — a német szociáldemokrácia, amely megszokta a harcot s az üldöztetést, olyan magabiztos nyugalommal tekint a további harcok és üldöztetések elé, amit csakis a jó és legyőzhetetlen ügy tudata nyújthat.

(Aláírások:)

Auer, Blos, Bracke, Demmler, Fritzsche, Hasenclever, Kapell, Liebknecht, Most, Motteler, Rittinghausen

A német politika és történelem dokumentumai.
Berlin, 1951. I. kötet 371—372. lap (németül).

24. Törvény a szociáldemokrácia közveszélyes törekvéseiről 1878. október 21.

(KIVONAT)

1. §. Azokat az egyesüléseket, amelyeknek célja szociáldemokrata, szocialista vagy kommunista törekvések útján a fennálló állami és társadalmi rend megdöntése, be kell tiltani.

Ugyanez érvényes azokra az egyesülésekre is, amelyekben a fennálló állami és társadalmi rend megdöntésére irányuló szociáldemokrata, szocialista

vagy kommunista törekvések a közbékét, de különösen a néposztályok egységét veszélyeztető formában nyilatkoznak meg.

Egyesülésnek kell tekinteni mindennemű társulást.

3. §. Az önálló (nem bejegyzett) pénztáregyesületeket, melyek alapszabályaik szerint tagjaik kölcsönös támogatását célozzák, az 1. § 2. bekezdésében leírt esetben nem kell azonnal betiltani, hanem rendkívüli állami ellenőrzés alá kell helyezni...

5. §. Ha azonban a közgyűlés, az elnök vagy az egyesület más vezető szerve az ellenőrző hatóság által annak jogkörén belül kiadott rendelkezések ellenére cselekednék, avagy ha az ellenőrzés bevezetése után is fellépnének az 1. § 2. bekezdésében leírt törekvések, akkor az ilyen egyesületeket is be lehet tiltani.

9. §. Az olyan gyűléseket, amelyeken a fennálló állami vagy társadalmi rend felforgatására irányuló szociáldemokrata, szocialista vagy kommunista törekvések nyilvánulnának meg, fel kell oszlatni.

Az olyan gyűléseket, melyekről tények alapján bebizonyosodik az, hogy céljuk az előző bekezdésben megjelölt törekvések előmozdítása, be kell tiltani.

A gyűlésekkel egyenlő elbírálásban részesülnek a nyilvános ünnepségek és felvonulások is.

11. §. Azok a nyomdatermékek, melyekben a fennálló állami és társadalmi rend felforgatására irányuló szociáldemokrata, szocialista vagy kommunista törekvések a közbékét, de különösen a néposztályok egyetértését veszélyeztető módon nyilvánulnak meg, betiltandók.

Időszakos nyomdatermékek esetében a tilalmat ki lehet terjeszteni a további megjelenésre is, mihamarabb e törvény alapján egyetlen szám betiltására sor került.

16. §. Rendőrileg tilos hozzájárulások gyűjtése a fennálló állami és társadalmi rend felforgatására irányuló szociáldemokrata, szocialista vagy kommunista törekvések előmozdítására, ugyanígy az ilyen hozzájárulások fizetésére szóló nyilvános felhívás is. A tilalmat a nyilvánossággal közölni kell.

Panaszt csak a felügyeleti hatóságokhoz lehet benyújtani.

17. §. Azt, aki tagként belép valamelyik tiltott egyesületbe, vagy tevékenységet fejt ki egy ilyen egyesület érdekében, 500 márkáig terjedő pénzbüntetéssel vagy háromhavi szabadságvesztéssel kell sújtani.

...Azok, akik az ilyen egyesületben vagy gyűlésen mint elnökök, vezetők, rendezők, szervezők, szónokok vagy pénztárosok részt vesznek, vagy akik másokat az ilyen gyűlésekbe hívnak, egy hónaptól egy esztendeig terjedő szabadságvesztéssel marasztalandók el.

18. §. Azt, aki betiltott egyesület vagy tilos gyűlés megtartása céljára helyiséget biztosít, egy hónaptól egy évig terjedő szabadságvesztéssel kell büntetni.

22. §. Azon személyekkel szemben, akik az 1. § 2. bekezdésében megjelölt törekvések melletti agitációt foglalkozásszerűen végzik, a 17—20. §-okba ütköző cselekedeteik miatt bekövetkezett elítéltetésük esetén — a körülményektől függően — a szabadságvesztés mellett tartózkodási helyük korlátozása is kimondható.

Ilyen ítélet alapján az államrendőrség megtilthatja az elítéltnak meghatározott körzetekben vagy helyiségekben az ott-tartózkodást, lakóhelyén azonban csak akkor, ha még nincs hat hónapja annak, hogy ott lakik. Az államrendőrségi szervek a külföldieket a szövetségi állam területéről kiutasíthatják. Panaszt csakis a felügyeleti hatóságnál lehet tenni.

A törvény ellen vétőket egy hónaptól egy évig terjedő szabadságvesztéssel lehet megbüntetni.

23. §. A 22. §-ban körülírt feltételek fennforgása esetén vendéglősök, korcsárosok, pálinka- vagy szeszkereskedők, nyomdászok, könyvkereskedők, kölcsönkönyvtár-tulajdonosok, olvasószobák fenntartói ellen — a szabadságvesztés büntetése mellett — iparendélyük megvonása is kimondható.

28. §. A szövetségi államok központi igazgatási szervei olyan körzetek és helységek viszonylatában, melyeknek közbiztonságát az 1. § 2. bekezdésében jelzett törekvések veszélyeztetik, a szövetségi tanács hozzájárulásával, legfeljebb egyévi időtartamra az alábbi rendelkezéseket adhatják ki, amennyiben országos érvényű törvény már nem rendelkezett volna ellenkezőleg:

1. Hogy gyűléseket csakis a rendőrhatalóságok előzetes hozzájárulásával szabad tartani ...;

2. hogy nyomdatermékek nyílt utakon, utcákon, tereken vagy más nyilvános helyeken nem terjeszthetők;

3. hogy azoknak a személyeknek, akikkel szemben felmerül az aggály, hogy a közbiztonságot vagy a közrendet veszélyeztetik, az adott körzetekben vagy helységekből tartózkodást meg lehet tiltani.

30. §. Ez a törvény kihirdetése napján lép hatályba, és 1881. március 31-ig marad érvényben.

A német politika és történelem dokumentumai.
Berlin, 1951, I. k. 373—374. lap (németül).

25. A német szocialisták illegális gyűlései

A nyilvános gyűlések mellett számtalan illegális gyűlést is tartottunk. Ezek voltak tulajdonképpen a legfontosabbak. Részt vett ezeken a gyűléseken minden vezető, s csak igen ritkán fordult elő, hogy az effajta gyűlések miatt valakit is bíróság elé állítottak és elítéltek volna. Magánosan, távol fekvő vendéglők, erdők, mezők, kavicsbányák és kőfejtők voltak e gyűlések legkedveltebb helyei. Hamburgi elvtársainknak például a szocialista törvény idején csakis úgy adhattam számot a Reichstagban végzett munkáról, ha megfelelő helyeken összegyűltünk ...

Nem volt azonban elegendő, ha helyi titkos gyűléseket rendeztünk. Körzeti és tartományi gyűléseket is kellett szervezni, így például Szászországban is. Bár a rendőrség gyakran nyomára jött ezeknek a gyűléseknek, mi mindig becsaptuk őket. Különösen jól sikerült ez azon a tartományi konferencián, amelyet látogatásra az oroszlan barlangjában, magában Drezdában akartunk tartani. Egy esős novemberi vasárnap a küldöttek a rendőrség megfigyelése alatt érkeztek meg a városba. Itt délután mintegy negyvenen-ötvenen gyűltünk össze a hajóállomáson, hogy felfelé hajózzunk az Elbán. A rendőrség természetesen látott bennünket, és magától értetődik, hogy utánunk küldött négy titkosrendőrt. Az ítélet-idő ellenére a fedélzeten maradtunk. A jegyeink Pillnitzig szóltak. A rendőrök kényelmetlenül érezték magukat társaságunkban, és leszálltak a hajó belsejébe. Mi éppen erre számítottunk. Utánuk ment négy elvtársunk, s leültek kártyázni. A rendőrök követték példájukat. Mi pedig csendben elhatároztuk, hogy nem utazunk Pillnitzig, hanem a következő állomásnál leszállunk a hajóról. Csupán négy elvtársunknak kellett Pillnitzig utaznia a rendőrök megnyugtatóására. Gyü-

lekezőhelyül egy erdei malmot jelöltek meg, amely a drezdaiak kedvelt kirándulólhelye volt jó időben. Amikor leszálltunk a gőzösről anélkül, hogy a rendőrök észrevettek volna, már elég sötét volt. A malomhoz siettünk, ahol a gazda és a gazdaasszony ugyancsak elcsodálkozott ennyi vendég láttán, ilyen szokatlan órában és évszakban. Bementünk a helyiségbe, és azt mondtuk a gazdának, hogy egy dalosegylet tagjai vagyunk, s majd ellátjuk magunkat. Időnként elénekeltünk egy-egy dalt, hogy tévedésbe ejtsük őket. Ilyen körülmények között mindig gyorsan lefolytattuk a vitát. A tanácskozás kellős közepén megérkezett négy elvtársunk is Pillnitzből, és nagy derűtséget okoztak, amint elmesélték, milyen elképedt arcot vágtak a rendőrök, amikor látták, hogy egyedül vannak velük a pillniti hajóállomáson. Elvtársaink mindjárt bementek a vaksötét erdőbe, és a rendőröket sorsukra hagyták. A rendőrök minden valószínűség szerint a legközelebbi hajóval visszatértek Drezdába. Nem kétséges, hogy alapos fejmosást kaptak vezetőiktől.

August Bebel: Életemből. III. k. Berlin, 1946, 108—109. lap (németül).

26. A külföldön megjelenő „Sozialdemokrat” (szociáldemokrata) című illegális újság terjesztése Németországban

A „Sozialdemokrat” tárolási helyei és szállítási körülményei időnként rendkívül sajátosak voltak. Így például hosszú időn át a villingeni templomban, a szószékre vezető lépcső alatt őrizték a lapot. Kleimann elvtárs, aki a „Sozialdemokratát”-t Leipzigről való kitoloncolása előtt a leipzigi körzetben terjesztette, egy szekrényben őrizte a lapot a városi színházban, ahol mint jegyszedő volt alkalmazva. Amikor pedig II. Vilmos császár egyszer angliai útjáról hazatért, ő sem gondolta volna, hogy hajója nagyszámú „Sozialdemokratát”-t „szállított”...

Amikor a „Sozialdemokrat” megindult, egy Uhle nevű elvtársat jelöltek ki expeditőrnek, mert agilis és ügyes agitátorként tevékenykedett. Rövidesen azonban kiderült, hogy nem alkalmas a hely betöltésére. Nem volt kellő üzleti gyakorlata... Uhle alkalmatlansága arra késztetett, hogy írjak Mottelernek,²¹ vajon nem vállalná-e ő el ezt a munkát... Ő elfogadta javaslatunkat, és olyan emberhez jutottunk, aki megfelelt a maga helyén...

Energiája és ötletessége tette őt különösen alkalmassá új helyének betöltésére. Ráadásul még fáradhatatlan munkaképességgel is rendelkezett, rendkívül nagy volt áldozatkészsége, lelkiismeretessége és megbízhatósága. Különösen ügyesen csomagolta be a lapokat levelekbe és csomagokba... Az előfizetők állandóan változtatták lakhelyüket, levelezésüket lefoglalták, a címzettenek továbbá állandóan üldözték, vagy le is buktak. Mindez azt eredményezte, hogy a címek folytonosan változtak, ami rettenetesen sok munkát okozott, és nagy körülmétként igényelt. Ha például egy Németországba utazó elvtárs eljutott az „Olimpuszra”,²² különleges előkészítésre volt szüksége. A „vörös postamester” (ez az álnév hamarosan ráragadt Mottelerre az elvtársak körében) felszólította, hogy teljesen vetközzék le, és maradjon alsó fehérneműben. Testéhez ezután a legművészebb módon a legkülönbözőbb alakú csomagokat és leveleket simítottak. E művelet befejezése után az elvtárs az összes részvevők kacájától kísérve távozhatott a pályaudvarra, s a határ másik oldalán biztos kezekbe adta

²¹ J. Motteler (1838–1908), német szociáldemokrata, az eisenachiak pártjának aktív tagja.

²² A szociáldemokraták így nevezték Motteler zürichi lakását.

felesleges rakományát. Eddig egyetlen egy olyan esetről sem tudok, hogy az ilyen módon levelekkel „bevont” elvtársak közül akárcsak egyet is elfogott volna a határon valamiféle cerberus...

1879 végén, vagyis háromhavi megjelenés után már 3600 példányban terjesztették a „Szociáldemokratát”-t. Egészen váratlan siker volt ez, ha figyelembe vesszük azokat az óriási nehézségeket, amelyekkel a németországi szállítás járt. A példányszám szakadatlanul nőtt, de nőttek a csempészés nehézségei is, mert a határőrség megkettőzte és megháromszorozta figyelmét. Ilyen körülmények között néhány év elteltével felvetődött a kérdés, nem kellene-e a példányok jó részét titokban magában Németországban kinyomni. Ez a kérdés még élesebb formában vonatkozott a tilos brosúrákra, hiszen ezek forgalma ugyancsak szakadatlanul nőtt... A matricáknak titkos úton Németországba való szállítását különösen elmésen oldották meg. A lapot hol itt, hol ott nyomták. Időnként, ha a körülmények megengedték, huzamosabb ideig ugyanazon a helyen nyomtatták ki. A rendőrség hamar észrevette, hogy a lapot nyilvánvalóan főleg Németországban nyomják, mert a határszervek alkalmasint jelentették, hogy egyre kevesebb és kevesebb lapküldeményt sikerült lefoglalniok. Erre a rendőrség minden erőt annak érdekében vetett latba, hogy megtalálja a titkos nyomda helyét. De hiába... A szocialista törvény hatályának egész idején egyetlen egyszer sem sikerült a rendőrségnek a tiltott sajtótermékek előállításí helyét felfedeznie.

August Bebel: Életemből. III. k. Berlin, 1946, 81—86. lap (németül).

A német szociáldemokrácia a XIX. század végén. A revizionizmus elleni harc

27. A Németországi Szociáldemokrata Párt erfurti programja (1891)

Az 1891. évi erfurti kongresszuson a Németországi Szociáldemokrata Párt új programot fogadott el. Ez a program egy lépés volt előre a gothai programhoz viszonyítva, mégsem fogant azonban a forradalmi marxizmus szellemében. „Az erfurti programban szó sincs a proletárdiktatúráról, és a történelem bebizonyította, hogy ez nem véletlenség” — írta Lenin. Az erfurti program a demokratikus köztársaság követelését sem tartalmazta.

Idézzük az erfurti program némileg rövidített szövegét.

A polgári társadalom gazdasági fejlődése természeti szükségszerűséggel vezet a kisüzem pusztulásához, amely azon alapul, hogy a termelési eszközök a dolgozó magántulajdonában vannak. E fejlődés elválasztja a dolgozót termelési eszközeitől, és nincstelen proletárrá változtatja, a termelési eszközök pedig aránylag csekély számú tőkés és nagybirtokos monopóliumává válnak...

Egyre nő a proletárok száma, egyre nagyobb számú a felesleges munkások hadserege, egyre élesebb az ellentét kizsákmányolók és kizsákmányoltak között, egyre elkeseredettebb a burzsoázia és a proletariátus közti osztályharc, amely a modern társadalmat két ellenséges táborra osztja, s amely közös jellegzetessége minden ipari országnak.

A vagyonosok és vagyontalanok közti szakadékot még szélesítik a tőkés termelési mód lényéből fakadó válságok, amelyek egyre nagyobb kiterjedésűek és pusztítóbbak lesznek, az általános bizonytalanságot a társadalom normális álla-

potává változtatják, és bebizonyítják, hogy a termelők túlnőttek a mai társadalmon, hogy a termelési eszközök magántulajdona összeegyeztethetetlené vált célszerű felhasználásukkal és teljes kifejlesztésükkel...

Csak a termelési eszközök... tőkés magántulajdonának társadalmi tulajdonná változtatása és az ártermelésnek szocialista, a társadalom érdekében a társadalom által folytatott termelésé váló átváltoztatása útján érhető el, hogy a nagyüzem, valamint a társadalmi munka egyre növekvő jövedelmezősége az eddig kizsákmányolt osztályok számára a nyomor és az elnyomás forrásából a legnagyobb jólét és általános harmonikus tökéletesedés forrásává váljék.

Ez a társadalmi átalakulás nemcsak a proletariátus, hanem az egész, a mai állapotoktól szenvedő emberi nem felszabadítását jelenti. De ez a felszabadítás csak magának a munkásosztálynak műve lehet, mert valamennyi több osztály, az egymás közti érdekviszályok ellenére, a termelési eszközök magántulajdonának talaján áll, és közös célja a mai társadalom alapjainak fenntartása.

A munkásosztály harca a tőkés kizsákmányolás ellen szükségszerűen politikai harc. A munkásosztály politikai jogok nélkül nem vívhatja meg gazdasági harcát, és nem szervezkedhet gazdaságilag. Nem valósíthatja meg a termelési eszközöknek az összesség birtokába való juttatását anélkül, hogy a politikai hatalom birtokába jutna...

A munkásosztály érdekei valamennyi, a tőkés termelési mód alapján álló országban azonosak... A munkásosztály felszabadítása tehát olyan feladat, amelyben egyenlő az osztályrésze valamennyi kultúrország munkásainak. Ezt felismerve, a Németországi Szociáldemokrata Párt egynek érzi és vallja magát valamennyi többi ország osztálytudatos munkásaival.

A Németországi Szociáldemokrata Párt tehát nem új osztálykiváltságokért és előjogokért küzd, hanem az osztályuralomnak és maguknak az osztályoknak a megszüntetéséért, és azért, hogy mindenkinek, nemre és származásra való tekintet nélkül, egyenlő jogai és egyenlő kötelességei legyenek...

Ezekből az alapelvekből kiindulva, a Németországi Szociáldemokrata Párt követeli mindenekelőtt:

1. Általános, egyenlő, közvetlen és titkos választói és szavazati jogot minden 20 éven felüli birodalmi állampolgár számára, nemre való tekintet nélkül, minden választáson és szavazáson. Arányos választási rendszert... Kétéves törvényhozási időszakokat. A választásoknak és szavazásoknak törvényes munkaszüneti napon való megtartását. A megválasztott képviselők díjazását. A politikai jogok minden korlátozásának megszüntetését...

2. A nép közvetlen törvényhozását javaslatvételi és elvetési jog útján. A nép birodalmi, állami, tartományi és községi önrendelkezését és önkormányzatát. A hatóságokat a nép válassza, neki tartozzanak felelősséggel és szavatossággal. Évenkénti adómegszavazást.

3. Fegyverforgatásra való általános nevelést. Néphadsereget az állandó hadsereg helyébe. Háborúról és békéről a népképviselőt döntőn. Minden nemzetközi viszály döntőbírói útján való rendezését.

4. A szabad véleménynyilvánítást, az egyesülési és gyülekezési jogot korlátozó vagy elnyomó törvények eltörlését.

5. A nőket a férfiakkal szemben köz- és magánjogi szempontból hátrányos helyzetbe hozó törvények eltörlését.

6. A vallás magánüggyé nyilvánítását. Ne fordítsanak közpénzt egyházi és vallási célokra...

7. Az iskola világi jellegét. A nyilvános népiskolák kötelező látogatását. Ingyenes oktatást, tanszereket és ellátást a nyilvános népiskolákban...

8. Ingyenes jogszolgáltatást és ügyvédet. A nép által választott bírák útján való igazságszolgáltatást...

9. Ingyenes orvosi segélynyújtást...

10. Progresszíven emelkedő jövedelmi és vagyonadót minden közkiadás fedezésére, amennyiben ezeket adók útján kell fedezni...

A munkásosztály védelmére a Németországi Szociáldemokrata Párt követeli mindenekelőtt:

(A program a továbbiakban a következő követeléseket sorolja fel: 8 órás munkanap, a 14 éven aluli gyermekek gyári munkájának megtiltása, pénz helyett áruval való bérfizetés megtiltása, munkavédelem, a háztartási alkalmazottakra vonatkozó rendezés hatályon kívül helyezése, a szakszervezetek szabadságának biztosítása, a munkások állami biztosítása.)

Engels: Az erfurti programtervezet bírálata. Függelék. Az erfurti program. Budapest, 1954, 53—56. lap.

28. Eduard Bernstein revizionizmusának bírálata Rosa Luxemburg „Reform vagy forradalom?” című művében (1898—99)

1898-ban Eduard Bernstein német szociáldemokrata kiadta „A szocializmus előfeltételei” című könyvét, amelyben revízió (felülvizsgálat) alá vette Marx minden tanítását. A marxizmus minden elméleti és taktikai elvét, és a burzsoá liberalizmus szellemében fogant „elmélettel” helyettesítette azt. A Szociáldemokrata Párt vezetősége nem lépett fel azonnal Bernstein opportunist programja ellen, bár a drezdai pártkongresszus (1903) szavakban elítélte. A párt baloldali elemei már 1898—99-ben bírálták a revizionizmust. Ők is súlyos hibákat követtek el, azonban a marxizmus elmélete terén, és nem követelték Bernsteinnak a pártból való kizárását. A „bersteinizmus” végsőig köveketes bírálata csak Lenin műveiben találjuk meg.

Kivonatot közlünk R. Luxemburg „Reform vagy forradalom?” című művéből.

Bernstein azzal kezdte a szociáldemokrata program felülvizsgálatát, hogy feladja a tőkés összeomlás elméletét. Minthogy azonban a burzsoá társadalom összeomlása a tudományos szocializmus sarokköve, s sarokkö eltávolítása logikusan Bernstein egész szocialista világszemléletének összeomlásához kellett vezetnie. A vita során Bernstein, aki első tételét védelmezni akarta, a szocializmus egyik állását a másik után adja fel.

A kapitalizmus összeomlása nélkül lehetetlen a tőkések osztályának kisajátítása is — Bernstein lemond a kisajátításról, a munkásmozgalom céljául pedig a „szövetség elvének” fokozatos bevezetését tűzi ki.

A szövetség elve azonban nem alkalmazható a kapitalista termelési mód mellett — Bernstein lemond a termelés társadalmasításáról, áttér a kereskedelem reformjára, a fogyasztási szövetkezeteket pártolja.

De a társadalom átalakulása fogyasztási szövetkezetek útján, akár a szakszervezetekkel együtt is, nem egyeztethető össze a tőkés társadalom tényleges anyagi fejlődésével — Bernstein feladja a materialista történelemszemléletet.

De Bernstein elmélete a gazdasági fejlődés menetéről összeegyeztethetetlen a marxi értéktöbblet-törvénnyel — s Bernstein lemond az értéktöbblet-törvényről és az értéktörvényről, ezzel együtt pedig Marx Károly egész gazdasági elméletéről.

De meghatározott végcél és gazdasági alap hiányában a mai társadalomban lehetetlen a proletár osztályharc — Bernstein lemond az osztályharcról, és a burzsoá liberalizmussal való kibékülést hirdeti.

De az osztálytársadalomban az osztályharc teljesen természetes, elkerülhetetlen jelenség — Bernstein további következményképpen tagadja még az osztályok létezését is társadalmunkban: a munkásosztály az ő számára csupán nemcsak politikailag és szellemileg, hanem gazdaságilag is szétforgácsolt egyének halmaza. Hasonlóképpen, Bernstein véleménye szerint, a burzsoáziát sem a belső gazdasági érdekek kötik össze politikailag, hanem a felülről vagy alulról jövő külső nyomás...

Miután Bernstein elveti a kapitalista társadalom egész szocialista kritikáját, nem marad más hátra számára, mint hogy legalábbis általában kielégítőnek találja a mai helyzetet. És ettől sem riad vissza. Úgy találja, hogy Németországban a reakció jelenleg nem olyan erős... A munkások nem szegényednek el, hanem ellenkezőleg, egyre nagyobb a jólétük, a burzsoázia politikailag haladó, sőt erkölcsileg egészséges, reakciót és elnyomást nem lehet látni — minden a legjobb a világoknak e legjobbjában.

Így megy Bernstein teljesen logikusan és következetesen A-tól Z-ig. Ott kezdte, hogy lemondott a *végcélről* a mozgalom kedvéért. Minthogy azonban a valóságban szocialista cél nélkül nem lehet szociáldemokrata mozgalom sem, Bernstein szükségszerűen azzal végzi, hogy magáról a *mozgalomról* is lemond...

Ha valaki a Bernsteinnel folytatott vita elején még azt a reményt táplálta, hogy a szociáldemokrácia tudományos fegyvertárából vett érvekkel meggyőzheti őt, és visszaadhatja őt a mozgalomnak, akkor az illetőnek most már végképp fel kell hagynia ezzel a reménnyel, mivel egy és ugyanazok a szavak most már nem jelentik többé mindkét fél számára egy és ugyanazt a fogalmat, egy és ugyanazok a fogalmak nem jelölik többé egy és ugyanazon társadalmi tényeket. A Bernsteinnel folytatott vita átalakult két világnézet, két osztály, két társadalmi forma harcává, Bernstein és a szociáldemokrácia jelenleg teljesen különböző alapon állnak.

Rosa Luxemburg: Szociális reform vagy forradalom? Összegyűjtött művei III. k. Berlin, 1923, 92—96. lap.

A munkásosztály helyzete és a munkásmozgalom Németországban a XX. század elején

A német imperialisták nem tudták volna a háború előkészítésére és kirobbantására törő politikát folytatni, ha nem kaptak volna ezen a téren támogatást a Szociáldemokrata Párt és a reformista szakszervezetek vezető rétegétől, a munkásarisztokráciától, amely anyagilag érdekelt volt az imperialista agresszióban és a gyarmati hódításokban.

Az a folyamat, amelynek során a német szociáldemokrácia a szociális forradalom pártjából a szociális reformok pártjává alakult át, a XIX. század végén kezdődött, és a XX. század első évtizedének végére tetőződött be, amikor a német szociáldemokrácia élén az a klikk állt, amelyet a munkások soraiból származó, de a monarchia és az ellenforradalmi burzsoázia szolgálatában álló vezetők alkottak.

Bár a Szociáldemokrata Párt vezetésében az opportunizmus volt az úr, volt a németországi munkásmozgalomban forradalmi irányzat is, s ez az 1905-i orosz forradalom hatására különösen megerősödött.

29. A társadalmi ellentétek és a munkásosztály elnyomorodásának fokozódása a XX. század elején

Lenin: „Elnyomorodás a tőkés társadalomban” című cikke. (Megjelent a Pravda című lap 1912. november 30-i számában.)

A polgári reformisták, s nyomukban néhány opportunistá szociáldemokrata, azt állítják, hogy a kapitalista társadalomban nem beszélhetünk a tömegek elnyomorodásáról. Az „elnyomorodási elmélet”, mondják, nem helyes: a tömegek jóléte, bár lassan, de növekszik, a vagyonosok és a vagyontalanok közt a szakadék nem mélyül, hanem egyre kisebb lesz.

Az utóbbi időben az efféle állítások egész csalárdsága egyre szemléletesebben tárul fel a tömegek előtt. A drágaság egyre fokozódik. A munkások keresete, még a legszívósabb és a munkások számára legeredményesebb sztrájkharc esetén is, sokkal lassabban nő, mint ahogy a munkaerő szükséges kiadásai növekednek. S ugyanakkor a kapitalisták gazdagsága szédítő gyorsasággal növekszik.

Lássunk néhány adatot Németországgal kapcsolatban, ahol a munkások helyzete hasonlíthatatlanul jobb, mint Oroszországban, ami annak köszönhető, hogy a kulturális színvonal magasabb, van sztrájkszabadság és egyesülési szabadság, van politikai szabadság, s a szakszervezeteknek több millió tagjuk, a munkásújságoknak több millió olvasójuk van.

Hivatalos forrásokra támaszkodó polgári szociálpolitikusok adatai szerint Németországban a munkások munkabére az utóbbi 30 év folyamán átlagosan 25%-kal emelkedett. Ugyanezen idő alatt a megélhetési költségek legalább 40%-kal növekedtek!!

Az élelmiszerek, a ruházat, a tüzelő ára és a lakbér egyaránt emelkedett. A munkás abszolút elnyomorodik, vagyis ténylegesen szegényebbé válik, mint korábban volt, kénytelen rosszabbul élni, szűkösebben táplálkozni, többet koplalni, pincékben és padlásokon meghúzni magát.

Még nyilvánvalóbb azonban a munkások viszonylagos elnyomorodása, vagyis az, hogy csökken a munkások részesedése a társadalmi jövedelemből. A munkások viszonylagos részesedése a gyorsan gazdagodó kapitalista társadalom javaiban egyre kisebb, mivel a milliomosok egyre gyorsabban gazdagodnak.

Oroszországban nincs jövedelmi adó, nincsenek adatok arra vonatkozólag, hogy milyen gyorsan növekszik a társadalom vagyonos osztályainak gazdagsága. A mi még szomorúbb viszonyainkat lepel borítja — a homály, a hallgatás leple.

Németországban pontos adatok vannak a vagyonos osztályok gazdagságáról. Poroszországban például a megadóztatott vagyon első 10 milliárd márkája (5 milliárd rubel) 1902-ben 1853 személy, 1908-ban pedig 1108 személy tulajdonában volt.

A dúsgazdag emberek száma csökkent. Vagyonuk megnövekedett: 1902-ben átlag mindegyikük 5 millió márka (2½ millió rubel), 1908-ban pedig — 9 millió márka (4½ millió rubel) vagyonnal rendelkezett!

„Felső tizezerről” beszélnek. Poroszországban a dúsgazdag „felső huszonegyezer” kezében 13½ milliárd márka értékű vagyon volt, a fennmaradó 1 300 000 adófizetésre kötelezett tulajdonos vagyona pedig 3 milliárd márka volt.

Poroszország négy legnagyobb milliomosa (egy koronaherceg, egy herceg és két gróf) kezén 1907-ben 149 millió, 1908-ban pedig 481 millió márka értékű vagyon volt.

A gazdaság a kapitalista társadalomban — a munkástömegek elnyomódásával egyidejűleg — hihetetlen gyorsasággal növekszik.

Lenin Művei 18. k. Szikra, 1955, 439—440. lap.

A sztrájkmozgalom Németországban a XX. század elején

1903-ban a crimmitschau-i szövőmunkások sztrájkba léptek, hogy kivívják a munkanap 10 órára való csökkentését. A sztrájkolók egy fél éven át szilárdan kitartottak. A sztrájk letörésére a vállalkozók több mint 7000 munkás kizárását jelentették be. A vállalkozók segítségére sietett a szövőmunkások szakszervezetének opportunista vezetősége, amely a sztrájk beszüntetését határozta el. Ezt a határozatot azzal az utalással indokolták, hogy amennyiben egész Németország minden vállalkozója segítséget nyújt a crimmitschaui gyárosoknak, a harc beláthatatlan hosszú ideig elhúzódhat, és ez rendkívül nagy áldozatokra kényszerítené a munkásokat.

Alább idézzük a szövőmunkások szakszervezeti vezetőségének kapituláns nyilatkozatát és a német szakszervezeti szövetség vezetőjének, az opportunista Legiennnek kényszerű beismerését, amely szerint a munkásokat felháborította a sztrájk beszüntetése.

30. A szövőmunkás-szakszervezet vezetőségének nyilatkozatából

Jóllehet a helyzet feltétlenül kedvező a munkások számára, mi még egyetlen egyszer sem utasítottuk vissza a megegyezésre irányuló kísérletet, és ez mindennél jobban mutatja, kitől ered az erőpróba. Ha Roger²³ igazgatósági tanácsa kísérletet tesz a megegyezésre, mi rögtön készek vagyunk békejobbunkat nyújtani.

Vorwärts, 1904. január 9. (németül).

31. Legien cikkéből

Egy gondolat különösen gyakran vetődött fel a munkásképviselek felszólalásaiban: nem néz-e majd le bennünket a német proletariátus, amiért beszüntettük a sztrájkot? Egy öreg öreg munkás, valamelyik gyárból, így szólt hozzám: „Tudom, hogy most pusztulnom kell erről a helyről; de a szeretett helyről való távozásnál is szörnyűbb lenne számomra, ha új munkatársaim megvetnének azért, hogy crimmitschaui vagyok. A nélkülözés nem oly súlyos, mint a munkásbecsület elvesztése.”

„Leipziger Volkszeitung” 1904. január 22. sz. (németül).

Az 1905—07-i orosz forradalom hatása a németországi munkásmozgalomra

Az első, 1905—07-i orosz polgári demokratikus forradalom a szolidaritás visszhangját keltette a német munkások között, és jelentős befolyása volt a németországi munkásmozgalomra.

Két okmányt közlünk ennek bizonyítására.

* Crimmitschaui gyáros.

32. A jenai kongresszus határozata az orosz forradalomról

A pártkongresszus örömteli megleléedéssel üdvözlí korunk legnagyobb, világtörténelmi jelentőségű eseményét, az orosz forradalmat...

A pártkongresszus a politikai szabadságért folyó küzdelem minden oroszországi harcosa iránt mélységes rokonszenvét és csodálatát fejezi ki...

A pártkongresszus azonban kötelesnek érzi magát arra is, hogy legmélyebb felháborodásának adjon kifejezést azok miatt a bűnös, barbár kegyetlenségek miatt, amelyekkel az önkényuralom hóhérai átkos kormányzatukat fenn akarják tartani...

„A Német Szociáldemokrata Párt jenai pártkongresszusának jegyzőkönyve.” Berlin, 1905, 141—142. lap (németül).

33. Részlet Rosa Luxemburnak 1906 szeptemberében egy mannheimi népgyűlésen tartott beszédéből

Az orosz forradalom megtanított: ha azt mondják, hogy a forradalom meghalt — a forradalom újraéled... Minden nagyozolás nélkül biztosíthatom Önöket, hogy azok a hónapok, amelyeket Oroszországban töltöttem, életem legboldogabb hónapjai voltak. Mélységesen elszomorít, hogy el kellett hagynom Oroszországot, és vissza kellett térnem Németországba...

Míg az orosz nép azelőtt úgy élt, hogy semmi reménye sem volt rettenetes nyomorától való megszabadulására, ma már tudja, hogy miért hal meg, miért szenved, miért harcol. Mindenki tudja, hogy a gyermekei és unokái jobb életért folyó harcban vett részt, a népe felszabadulásáért vívott harcban...

A proletariátus feladata nem könnyű. Ma élethalálharc folyik az ébredő nép és az önkényuralom között... A forradalom egész menete megmutatja, mennyire különbözik minden korábbi forradalomtól. Azok rövid tartamú utcai harcokban nyilatkoztak meg, amelyek néhány órán vagy napon át tartottak. Ma pedig, amikor a sors a nép tömegeinek kezében van, a forradalom hosszú, nehéz folyamat...

Az orosz proletariátusnak kell mintaképünkül szolgálnia nemcsak a parlamentarizmushoz való viszonyában, hanem azoknak a politikai feladatoknak a bátor és határozott megoldásában is, amelyek az adott történelmi helyzet által szükségsszerűvé tett nagy méretben tornyosulnak előtte. Ha szereztünk valamit az orosz forradalom eredményeképpen, akkor ez nem a pesszimizmus, hanem a lehető legnagyobb optimizmus. Bátran nézhetünk a jövő elébe, és megtízszerezett erővel így kiálthatunk fel: „Történjék bármi, győzni fogunk!”

Rosa Luxemburg: Beszédei. Moszkva—Lenigrád, 1929, 29—33. lap (oroszul).

A német szociáldemokrácia balszárnyának vezetői

A német szociáldemokrácia balszárnyának élén a forradalmi vezetők csoportja: Karl Liebknecht (1871—1919) Rosa Luxemburg (1871—1919), Clara Zetkin (1857—1933) és mások álltak.

Alább közöljük a német szociáldemokrácia balszárnya három legkiválóbb vezetőjének jellemzését.

34. Rosa Luxemburg

Részleteket közlünk Clara Zetkinnek, a Németországi Kommunista Párt egyik alapítójának és vezetőjének cikkéből. A cikket Clara Zetkin 1919 augusztusában írta, röviddel azután, hogy a minden emberi mivoltukból kivetkőzött német militaristák a szociáldemokrata Noske hadügyminiszter egyenes felszólítására aljas módon meggyilkolták Rosa Luxemburgot és Karl Liebknechtet.

Rosa Luxemburg az akarat, a rendkívül erős akarat embere volt. A szigorú önuralom belülről korlátozta természetének lángolását, amit külső tartózkodással és nyugalommal takart. Rosa Luxemburg uralkodott önmaga felett, és így másokat is tudott nevelni és irányítani. Látszólagos hűvössége és zárkózott magánya mögött lágy, mélységes és rendkívül gazdag érzésvilág rejtett, amely nemcsak az embereket ölelte fel, hanem kiterjedt mindenre, ami élő, az egész élő világra mint egységes egésze. Előfordult, hogy a „véres Rosa”²⁴ fáradtan, a munkától meggyötörtten megállt az út szélén, hogy felemeljen egy eltévedt bogarat, és az életmentő levélre tegye. Együttérzése az emberi szenvedéssel sohasem csökkent. Mindig tudott magának időt találni, hogy türelmesen meghallgasson mindenkit, aki tanácsára és segítségére szorult, örömmel mondott le mindenről, csak hogy másoknak segíthessen. Szigorú volt önmagával szemben, és gyengéd szeretettel vette körül barátait; az ő gondjaik és bajaik jobban elszomorították, mint saját szenvedései. Az ő barátságában hűség és odaadás, önfeláldozás és gyengéd gondoskodás testesült meg. És milyen bájos volt ez a „megközelíthetetlen fanatikus nő” baráti körében, mennyi élénkség, mennyi szellemesség szikrázott beszédében! Kitartása és nemes büszkesége megtanította őt zokszó nélkül szenvedni. A becstelenséget nem ismerte. A kis törékeny Rosa ugyanakkor a példátlan energia megtestesülése is volt. Könyörtelen követelményekkel lépett fel a maga munkaképességével szemben, és káprázatos eredményeket ért el. Amikor úgy látszott, hogy mégiscsak összeomlik a túlhajtott megerőltetésben — „pihenésképpen” valami még nehezebb munkát vállalt. A munka és a harc szárnyakat adott erejének. Igen ritkán lehetett tőle ilyesmit hallani: „nem tudok”, de annál gyakrabban mondotta: „meg kell tennem”...

Megérni a forradalmat, részt venni a forradalom csatáiban, ez volt az a legnagyobb boldogság, amelyről álmódózott. Rosa Luxemburg mindent odaadott a szocializmusnak, amiye csak volt... Áldozatul dobta magát nemcsak halálával, hanem odaadta a szocializmusnak egész munkásságát, minden napját, minden óráját a kérlelhetetlen harc sok-sok évén keresztül...

Clara Zetkin: Rosa Luxemburg. „Kommunista Internacionálé” 1919, 5. sz. 597—600. lap (oroszul).

35. Karl Liebknecht

Közzöljük Karl Liebknecht jellemzését Clara Zetkin „Spartacus! A forradalom elesett harcosainak emlékére” című cikke (1920) alapján.

Karl Liebknecht tehetséges, fáradhatatlan agitátor volt. Mélységes belső meggyőződésének tüze, magával ragadó ékesszólásának lángja felébresztette és harcra ösztönözte a tömeget, felkeltette benne a szabadság vágyát. Mint a forradalom bátor katonája járt a tömegek élén, egy pillanatra sem veszi le lelkes

²⁴ Az 1918 novemberi forradalom idején így nevezték rágalmozóan a burzsoá és a szociáldemokrata lapok Rosa Luxemburgot.

tekintetét a nagy célról. Azok közé az első német szociáldemokraták közé tartozik, akik megbélyegezték a militarizmust és az imperializmust mint a munkásosztály legveszedelmesebb, halálos ellenségeit, és akik azt a célt tűzték maguk elé, hogy semmivel sem törődve folytatják harcukat ezek ellen az ellenségek ellen. És Karl Liebknecht a kérlelhetetlen harcosok új ezredeit toborozza ehhez a harchoz, a szocializmus zászlaja alá hívja a proletárifjúságot, és ebben áll az ő nagy, feledhetetlen érdeme. Előre látja, előre érzi az eltervezett árulást a szociáldemokrata táborban, és férfias, kemény cselekvéssel akarja azt meghiúsítani. Mosolyogva fogadja a veszélyt, nem ismer semmiféle akadályt, fáradhatatlanul vívja elkeseredett, bátor harcát, szenvedélyesen, igazi forradalmi kitartással és vakmerőséggel veti magát a harc középpontjába.

Karl Liebknecht... az első a Reichstag mintegy száz szociáldemokrata képviselője között, aki felemelte a nemzetközi szocializmus tiszta zászlaját a vértől gőzölgő csataterek felett, és a világ proletárjainak tanítója, vezetője, élharcosa, nagy, lelkesítő mintaképe lett. Az üldözések, a börtönben töltött évek nem tudták megtörni meggyőződésének erejét, szenvedélyes harci szellemét. A forradalom idején szinte emberfeletti kitartással harcol, mindennap közelharcot vív az ellenséggel, egészen addig a pillanatig, amikor elesett, amikor aljas tisztí gyilkosok golyói leterítették őt.

„Clara Zetkin harcos élete és műve 70. születésnapjára.” Leningrád, 1927, 126—127. lap (oroszul).

36. Clara Zetkin

Részlet N. K. Krupszkajának Clara Zetkin halálára írt cikkéből.

Clara Németországban, Szászországban született 1857-ben. Apja falusi tanító volt. Falun nőtt fel, közelről látta a falusi életet. Ebben az időben Szászországban gyorsan fejlődött a szövőipar... Clara nemcsak a könyvekből, hanem magából az életből ismerte meg a parasztok és a munkások életét, és ez azután nagyon sokat adott neki: közel tudott férközni, ami olyan ritkán sikerül bárkinek is, közel tudott férközni a parasztokhoz, a munkások és munkásnők legelmaradottabb rétegeihez. Clara elhatározta, hogy tanítónő lesz, s Lipcsébe utazott, ahol beiratkozott a tanítóképzőbe. Itt ismerkedett meg Clara Marx Károly és Engels tanításaival, munkásgyűlésekre kezdett járni, megismerte a párt munkáját. Amikor Clara 19 éves korában elvégezte a tanítóképzőt, gyárosok lányait kellett tanítania, mert nem sikerült falusi tanítónői állást kapnia. 1878-ban kibocsátották Németországban a szocialisták elleni törvényt, és a Szociáldemokrata Párt illegálissá vált. Megkezdődtek az üldözések, sok szociáldemokratának távoznia kellett az országból, s köztük távoznia kellett Oszip Zetkin orosz emigráns munkásnak, Clara közeli jóbarátjának is. Clara is távozott, feleségül ment Zetkinhez, 12 évet élt emigrációban, kezdetben Svájcban, majd Franciaországban. Megismerte az emigráció minden nehézségét, sok nélkülözéssel ment át, elveszítette férjét, egyedül maradt két gyermekével, szóval nehéz életet élt. Ugyanakkor azonban sokat is tanult az emigrációban, kitűnően megtanulta Marx és Engels tanításait, s az emigrációban lehetősége nyílt arra, hogy megismerje a különböző szocialista pártok munkáját. Ez bővítette politikai látóhatárát, igen közel hozta hozzá a nemzetközi munkásmozgalom feladatait... 1889-ben, a II. Internacionálé I. kongresszusán gyönyörű beszédet mon-

dott arról, hogy a nőknek ki kell vívniuk a politikai életben való részvétel jogát.

Zetkin egész életét annak szentelte, hogy felszabadítsa a dolgozó nőt, hogy a munkásnőket bevonja a munkásosztály ügyéért vívott harcba... Zetkin Engels harcostársa volt... Clara Zetkin érdemei a nemzetközi nőmozgalomban óriásiak. 1892 óta Clara az „Egyenlőség” című tulyóiratot szerkesztette... Zetkin nagyszerű szónok és szervező volt, hatalmas munkát végzett azért, hogy a munkásnőket bekapcsolja a szociáldemokrata munkásmozgalomba. 1907-ben tartották az első szocialista nőkonferenciát, az Internacionálé VII. kongresszusával egyidejűleg... 1910-ben volt a II. nemzetközi nőkonferencia Koppenhágában, amelyen március 8-át jelölték ki nemzetközi nőnapnak.

Zetkin a II. Internacionálé balszárnyához tartozott, s a legerőteljesebb harcot folytatta az opportunizmus minden fajtája ellen. Amikor a háború kitört, Rosa Luxemburggal, Karl Liebknechttel, Franz Mehringgel együtt erőyes harcot vívott a rabló imperialista háború ellen... Az Októberi Forradalom után Zetkin minden rokonszenvével a szovjethatalom mellett állt. 1918. június 27-én egy alkalomból levelet írt Leninhez, s azt írta benne, hogy ők — Clara Zetkin, Mehring, Rosa Luxemburg és Karl Liebknecht — „agyukkal és szívével” a bolsevikok, a szovjethatalom oldalán állnak. A mi szovjetországunk Zetkin második hazájává vált. Először 1920 őszén jött el hozzánk... A Kommunista Internacionálé III. kongresszusán Clarát a Végrehajtó Bizottság tagjává választották, és az is maradt haláláig... 1931-ben ismét a Szovjetunióba érkezett, és bár ereje már teljesen alá volt ásva, mindenekelőtt arról beszélt, hogy meg akarja látogatni a közép-ázsiai kolhozokat. A múlt évben (azaz 1932-ben — *a szerk.*) férfiasan, mint mindig, megértette, hogy a letartóztatás, sőt megöletés veszélye fenyegeti a fasiszták részéről, és mégis, utolsó erejét összeszedve, Németországba utazott, hogy a Reichstagot megnyithassa... „Remélem, hogy még megnyithatom Németországban a szovjetek I. kongresszusát” — mondotta a Reichstag megnyitása előtt mondott beszédében. Reményei nem váltak valóra. De az utolsó pillanatig, az utolsó lélegzetvételig őrhelyén maradt.

„Kommunista Internacionálé” 1933, 19—20. szám.
103—105. lap (oroszul).

V. ANGLIA 1870—1914 KÖZÖTT

A) Anglia gazdasági fejlődése a XIX. század végén és a XX. század elején

Anglia XIX. század végi és XX. század eleji gazdasági fejlődésének jellemző vonása az volt, hogy az ország fejlődése a korábbiakhoz képest lelassult, kezdett elmaradni néhány más ország fejlődése mögött, majd a nyolcvanas években végleg elvesztette monopolhelyzetét az ipar és a kereskedelem területén.

Az imperialista világháború kezdetén Anglia részesedése a világ ipari termelésében mindössze 20% volt. Abban a tényben, hogy Anglia ipari fejlődésének üteme a XIX. század végén meglassult, a kapitalista országok egyenlőtlen fejlődésének törvénye mutatkozott meg az imperializmus korszakában.

Miután a XIX. század végére Anglia elvesztette ipari monopóliumát, a „világ műhelyének” szerepét, és kénytelen volt átengedni az első helyet a fiatalabb imperialista államoknak: Németországnak és az Amerikai Egyesült Államoknak, az angol imperializmus alapjává nem az ipari, hanem a gyarmati és a pénzügyi monopólium vált.

Az angol imperializmus, amely elvesztette ipari túlsúlyát, gyarmatbirtokainak kiterjesztésére törekedett. A gyarmatok kizsákmányolásából eredő óriási jövedelmek és a hatalmas kereskedelmi flotta nemcsak a kereskedelmi mérleg hiányának fedezését tette lehetővé Anglia számára, hanem azt is, hogy még „szabad feleslegekhez” is jusson, amelyeket külföldre vitt ki. Anglia hatalmas méretű tőkekivitele szorosan összefüggött a hatalmas gyarmatbirodalom létezésével.

Alább statisztikai adatokat közlünk, amelyek Anglia gazdasági fejlődését mutatják meg a XIX. század végén és a XX. század elején.

1. Anglia ipari termelése

Év	Termelés millió tonnában		
	nyersvas	acél	kőszén
1868	5,0	0,1	103
1873	6,6	0,6	127
1878	6,4	1,0	133
1883	8,5	2,0	164
1891	7,4	3,2	186
1893	7,0	3,0	164
1896	8,7	4,1	195
1900	9,0	4,9	225
1905	9,6	5,8	236
1906	10,2	6,5	251
1910	10,0	6,4	264
1913	10,3	7,7	287

2. Gyapottelhasználás

1870	11,0
1875	12,3
1880	14,0
1885	12,2
1890	15,8
1895	15,5
1900	15,4
1905	19,2
1910	17,2
1913	19,2

3. Anglia külkereskedelme (millió fontsterlingben)

Év	Kivitel	Behozata.
1870	199,6	258,8
1875	223,5	315,8
1880	223,1	347,8
1885	213,0	312,6
1890	263,5	356,0
1895	226,1	387,0
1900	291,2	459,9
1905	329,8	487,2
1910	430,4	574,5
1912	487,1	632,9

4. Tőkekivitel (millió fontsterlingben)

1870	51,2
1880	40,7
1885	55,9
1890	101,3
1895	57,6
1900	21,5
1905	97,9
1910	207,1

A fenti táblázatok a „Gazdasági világváltsá-
gok 1848—1935” című mű I. k. alapján készül-
tek. Moszkva, 1937, 492., 495. lapon (oroszul, an-
golul).

5. Az angliai vasútvonalak hossza

Év	Hosszúság mérőföldekben
1863	10 600
1873	14 000
1883	16 200
1893	17 700
1903	19 200
1913	20 300

G. D. H. Cole—R. Postgate: Az egyszerű nép története 1746—1943. London, 1946, 342. lap (angolul).

6. Anglia a nagybirtok országa

Anglia legnagyobb földtulajdonosai és birtokaik nagysága (1879. évi adatok szerint):

Lordok	Földbirtokuk területe acre-ekben
Buccleuch herceg	459 108
Ancaster gróf	163 495
Portland hercege	162 235
Hamilton herceg	157 386
Bute márkí	116 668
Home gróf	106 550
Wimborne viscount	83 539
Moray gróf	81 629
Derby gróf	68 942
O'Neill báró	65 919
Londonderry márkí	50 323
Exeter márkí	28 286
Farnham báró	25 920
Allendale viscount	24 098
Salisbury márkí	20 202
Beauchamp gróf	17 634
Bathurst gróf	13 663
Crawford gróf	12 480
Halifax viscount	10 142
Mowbray báró	5 097
20 lord összesen	1 673 316
Átlag	83 666

S. Harey: „A tory-párti parlamenti képviselő”
London, 1939, 155. lap (angolul).

B) Az angol imperialisták gyarmati politikája

A XIX. század végén Anglia továbbra is a legnagyobb gyarmati birodalom maradt. „Angliánál — írta Lenin — a gyarmati hódítások óriási fokozódásának időszaka az 1860—80-as évekre esik, de igen jelentékeny még a XIX. század utolsó husz évében is.” (Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951, 264. lap.)¹

7. Anglia gyarmati birodalmának növekedése

Év	Terület (millió négyzetméterföldben)	Lakosság milliókban
1860	2,5	145,1
1880	7,7	267,9
1899	9,3	309,0

Lenin: „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka” című munka alapján. Művei 22. k. Szikra, 1951, 264. lap.

8. Cecil Rhodes programjából Nagy-Britannia világuralmának megteremtésére

A XIX. század végén és a XX. század elején az angol imperialisták a nagyszabású gyarmati hódítások propagandáját folytatták. E tekintetben a vezetős szerepet Cecil Rhodes (1853—1902), az angol gyarmati imperializmus fő ideológusa és gyakorlati irányítója, Rhodesia gyarmatosítója és a búr köztársaságok elleni háború szervezője játszotta.

A pénzt és az energiát egy titkos társaság alapítására és fejlesztésére kell fordítani, amelynek igazi szándéka és célja szükségképpen a brit uralom terjesztése a világban, az Egyesült Királyságból való kivándorlás rendszerének tökéletesítése és minden olyan ország gyarmatosítása brit állampolgárok útján, ahol a létfeltételek kedveznek energiájuknak, munkájuknak és vállalkozó szellemüknek; különösen vonatkozik ez arra, hogy a brit telepesek vegyék birtokukba Afrika belső részeit, a Szentföldet, az Eufrátesz völgyét, Ciprus és Kréta szigetét, az egész Dél-Amerikát, a csendes-óceáni szigetvilágot, a maláji szigetvilágnak egész, Nagy-Britannia által eddig el nem foglalt részét, Kína és Japán partvidékét, hogy végül az Amerikai Egyesült Államokat a Brit Birodalom egyik részévé tegyük, és megszervezzük a gyarmati képviselő rendszerét a birodalmi parlamentben, ami a birodalom különböző részeinek egybeforrasztására vezethet.

L. Michell: Cecil John Rhodes élete. I. k. London, 1910. 68—69. lap (angolul).

9. Cecil Rhodes a gyarmatosításban látja Anglia társadalmi problémáinak megoldását (1895)

Tegnap a londoni East-Endben (munkásnegyed) voltam, és részt vettem a munkanélküliek egyik gyűlésén. Meghallgattam ott a vad beszédeket, amelyek úgy hatottak, mint egyetlen kiáltás: kenyeret, kenyeret! és hazamenet végiggon-

¹ Több, Anglia gyarmati politikával foglalkozó okmányt a Nemzetközi kapcsolatok 1871—1914. c. fejezetben közlünk.

dolva a látottakat, még jobban meggyőződtem az imperializmus fontosságáról... Nagy eszmém a szociális kérdés megoldása, vagyis: ha meg akarjuk menteni az Egyesült Királyság 40 millió lakosát a gyilkos polgárháborútól, nekünk, gyarmatpolitikusoknak, új földterületeket kell szerezniünk, hogy letelepíthessük a fölös lakosságot, és új piacokat biztosítsunk azoknak az áruknak elhelyezésére, amelyeket a gyárakban és a bányákban termelnek. A birodalom, mint mindig is mondtam, gyomorkérdés. Aki nem akar polgárháborút, annak imperialistává kell lennie.

Idézi: V. I. Lenin, Művei, 22. k. Budapest, 1951, 266. old.

10. Az angol hódítók véres cselekményei a zulukkal szemben (1879—80)

Disraeli második kormánya idején (1874—80) Anglia erősen fokozta hódító politikáját Dél-Afrikában, ahol gyémántlelőhelyeket és aranyat találtak. A zuluk ellen folytatott háborúban. 1879—80-ban az angol csapatok súlyos kegyetlenkedéseket követtek el a fegyvertelen emberekkel szemben.

Az afrikai zulu törzsek kiirtásában részt vett angol tisztek alább idézett levelei leleplezik az angol gyarmatosítók módszereit, amelyeket alkalmaztak, semmitől sem riadva vissza, hogy más népeket leigázzanak. Az angol tisztek a zulukat „vadaknak” nevezik, bár éppen az angol hódítók jártak el úgy a zuluk ellen, mint a vadak.

Egy angol tiszt az angolok vadállati kegyetlenségéről a zulu sebesültekkel szemben

A tábortól 8 mérföldnyire mintegy 500 sebesültre bukkantunk; a sebesültek kegyelemért könyörögtek, de könyörgésük nem talált meghallgatásra...

Egy másik angol tiszt, d'Arcy kapitány leveléből

Kb. 2300-at (zulu) öltünk meg, és amikor megkezdték a visszavonulást, a táborban levő valamennyi lovas katoná üldözésükre indult. 8 mérföldnyire üldözték őket, és mindenütt kaszabolták a vadakat. Megparancsoltam katonáimnak, „nincs kegyelem”. És ők ütöttek-vágtak, kaszaboltak...

Shermbrucker angol őrnagy leveléből

A menekülő zuluk erejük fogytán voltak, és túl sokáig tartott volna, ha valamennyiüket agyonlőjük. Ezért elvettük a holtaktól lándzsájukat, az élőkre vetettük magunkat, és jobbra-balra öldöztük őket. Kegyelmet nem ismertünk.

„Parlamenti ülések” 246. k. 1708. lap; 247. k. 693. lap (angolul).

11. Gladstone leleplezi Anglia Afganisztán elleni agresszióját

Disraeli konzervatív kormányának másik gyarmati kalandja az Afganisztán elleni háború volt (1878—80), amely azonban meghiúsult az afgán nép hősi ellenállása miatt. Alább részletet közlünk William Gladstone, az akkor ellenzékben levő liberális párt egyik, 1880 márciusi beszédéből.

Roberts² tábornok egy beszámolót küldött haza azokról az afgánokról, aki-

² Az afgánok ellen harcoló angol hadsereg főparancsnoka.

ket kivégeztetett, és én úgy látom, hogy ezek közül az afgánok közül néhányat azért a vétségért végeztek ki, mert honfitársaikat ellenállásra biztatták; őket tehát nem csatatéren ölték meg, hanem e vétségért kivégezték. Én nem kívánom Roberts tábornokot megbírálni. Beosztásával olyan szükségességek járnak együtt, hogy én nem vállalhatom azt a feladatot, hogy bíraskodjam fölötte. Azonban nem rettenetes-e, hogy mi olyan helyzetbe kerülünk, hogyha egy afgán teljesíti elsőrendű hazafiúi kötelességét — nevezetesen, ha arra bírja honfitársát, hogy álljon ellen a behatoló ellenségnek —, ezt úgy kezeljük, mint egy büntényt és becstelen halállal sújtjuk még akkor is, ha az ellenállás megszűnt?

Én nem tudom és nem is tudok megfelelni arra a kérdésre, hogy mi megy végbe más emberek gondolkozásában, arra törekedtem azonban, és a jövőben is arra törekszem majd, hogy ezeket a dolgokat Önök előtt úgy tárjam fel, ahogyan én látom őket, s avval a kérdéssel fejezem be, hogy vajon milyen ígérettel lépett a kormány e háborúba? Ők azt mondták, hogy független, erős és baráti Afganisztánt akarnak teremteni. Ami Afganisztán függetlenségét illeti, Afganisztán, vezetőitől egy kényszerrel kioroszakolt szerződés révén — elveszítette teljesen függetlenségét, külföldi kapcsolatait teljesen áthelyezte Anglia kezei közé. Ami erejét illeti, Afganisztán ország volt, nemzet volt, egység volt: most pedig egy káosz. Az egyik uralkodót elűzték, hogy betegségek és aggodalmak martaléka legyen: a másik uralkodó kezeink között fogoly; és nincs olyan vezető az ország egyik részétől a másikig, amelyet azt a magáénak mondhatna. Ennyit Afganisztán erejéről, amelyet, úgy mond, Önök annyira kívántak; ennyit Afganisztán függetlenségéről, amelyet a miniszterek kívántak biztosítani. Ami Afganisztán jóakarátát illeti, vigyék el e szobából, még ma éjjel Roberts tábornok arcpirító szavainak emlékét, miszerint minden egyes afgán természetes gyűlölettel tekint a szülőhazájába erőszakkal betolakodóra.

Idézi: „A liberális hagyomány.” (A. Bullock és M. Shock szerkesztésében.) London, 1956, 158—9. lap (angolul).

12. Az angol militaristák kegyetlenkedései a búr háborúban

(De Wet búr tábornok emlékirataiból)

Christian De Wet (1854—1922) búr tábornok és politikus az angol—búr háború idején a búr hadsereg főparancsnoka volt (1900-tól), majd a partizánosztagok parancsnokaként tűnt ki. 1914-ben De Wet felkelést akart szítani Dél-Afrikában Anglia ellen. Elfogták, és hatévi börtönre ítélték.

Alább szemelvényt közlünk De Wet „A hároméves háború” című könyvéből.

... kocsikat már nem lehetett olyan könnyen szerezni, mert az angolok nemcsak hogy magukkal vitték őket a kifosztott farmokról, hanem igen sokat céltalanul fel is gyűjtottak. A farmokon, ahol korábban 2—3 vagy több szarvasmarha is volt, most már nem maradt semmi sem. Ha pedig véletlenül valami meg is maradt, a nők mindig készenlétben tartották a szekereket, hogy az ellenség közeledte esetén elrejtőzhessenek, és ne kerüljenek az úgynevezett koncentrációs táborokba. Ezeket az angolok nemrég állították fel, úgyszólván valamennyi, az erődtímvonal mögött fekvő faluban, erős helyőrségek fedezete mellett. Ebben az időben éppen kibocsátották Lord Roberts proklamációit, amelyeknek a lényege az volt, hogy ahol a búrok felrobbantották vagy megsemmisítették a vasútvonalat, ott a vasútvonaltól számított 10 mérföldnyi távolságon belül minden lakóépületet teljes egészében felperzselnék. Ezt meg is valósították, de nemcsak a

vasútvonalak mentén megjelölt területen, hanem az egész országban. A házakat teljesen felgyújtották, vagy dinamittal felrobbantották. De ami még rosszabb volt, a bútor, mindenféle házi eszköz, sőt a vetőmag és a takarmány is a lángok martalékává vált, a jószágot pedig, a juhot, a szarvasmarhát és a lovakat elhajtották. Röviddel ezután tömegesen lőtték agyon a lovakat, a juhok ezreit öldöskítették le a kafferek és a katonaszökevények, s katonaszuronyokkal döfték át őket. A pusztítás napról napra fokozódott, és egyre visszaszítóbbról méreteket öltött... És a nők?... Vajon elveszítették-e ennek következtében férfias bátorságukat? Természetes, hogy nem, mert amikor a nővadászat, helyesebben szólva a nők és a búrok tulajdona elleni hadjárat elkezdődött, az asszonyok elmenekültek mindenfelé, amerre a szem csak ellát, csak hogy az ellenség kezére ne kerüljenek. Ezért saját maguk és gyermekeik számára élelmiszerrel és házi cókmoikkal megpakott szekereket tartottak készenlétben. Ha egy angol menetoszlop közeledett, a fiatal lányok, anyák és öregasszonyok még éjszaka, szélben, viharban is útnak indultak, egyikük megfogta a kötőféket, a másik ostorral hajtotta a marhát... — nem volt ez könnyű dolog! Hány bájos, művelt, más, jobb munkára alkalmas leányból lett ökörhajcsár, csak hogy ne kerüljön üldözőinek kezére, hogy ne hurcolhassák a koncentrációs táborokba, amelyeket az angolok „Refuge”-nak (Menedékhelynek”) neveztek.

Milyen szörnyű ez! Vajon gondolhatta-e valaki is, valaha is e háború előtt, hogy a XX. században megtűrjenek ilyen barbárságot? Természetes, hogy nem! Én és mi valamennyien tudjuk, hogy minden háborúban vannak rettenetes gyilkosságok, de védtelen nőknél és gyermekeken tudatosan elkövetett közvetlen vagy közvetett gyilkosság — ez minden elképzelést felülmúl! Allítom, hogy fejemet tettem volna a háború előtt, hogy a civilizált angol nemzet még háború esetén sem tűr el ilyesmit. A táborokban, ahol nőknél, gyermekeken és aggastyánokon kívül más nem tartózkodott, ágyúval és puskával bírták az embereket hallgatásra!!! Száz és száz olyan esetet tudnék felhozni, amelynek szemtanúja voltam. De nem teszem ezt, mert nem ez a célom. Csak mellékesen, futólag érintem ezeket a dolgokat. Dél-Afrikában, de magában Angliában is akad majd elég olyan ember, aki nélkülöm is pellengérré állítja ezeket a dolgokat, és közli őket a világgal, hogy minden idők szűgyenére szolgáljanak...

C. R. De Wet: A hároméves háború. London, 1902, 176—177. lap (angolul).

13. Campbell-Bannermann vezető burzsoá liberális politikus az angolok délafrikai hadviselési módszereiről

Henry Campbell-Bannermann (1836—1908) az angol Liberális Párt egyik vezetője volt. 1905—08-ban Anglia miniszterelnöke. Az angol—búr háború idején bírálta a konzervatívok politikáját.

Részletet közlünk Campbell-Bannermann egyik 1901-ben elhangzott beszédéből.

A két búr államban minden föld, a bányavárosok kivételével, sivár pusztaság. A farmokat felperzselték, az országot pusztasággá tették. A szarvasmarhát és az egyéb jószágot vagy lemészárolták, vagy elhajtották, a malmokat lerombolták, a mezőgazdasági felszerelést és a szerszámokat összetörték. Ez az, amit én barbár módszernek nevezek.

J. A. Spender: Sir Henry Campbell-Bannermann élete. London, 1923, II. k. 8. lap (angolul).

14. A Nagy-Britannia, valamint a Dél-Afrika Köztársaság és az Orániai Szabad Állam között 1902. május 31-én Pretoriában kötött békeszerződésből

1. c. A búr haderők haladéktalanul leteszik a fegyvert, átadnak minden birtokukban levő, illetve ellenőrzésük alatt álló ágyút, fegyvert és minden hadifelszerelést, beszüntetnek minden további ellenállást őfelsége VII. Edward király hatóságai ellen, s a király őfelségét törvényes uralkodójuknak ismerik el.

A Transvaal határán túl és az Oranje folyó mentén levő gyarmaton, a prériken élő búrokat, valamint a mostani háborúban hadifogságba esett búrokat, miután kötelezően nyilatkozatot tettek arról, hogy VII. Edward király őfelsége alattvalóinak ismerik el magukat, fokozatosan hazabocsátják, mihelyt a megfelelő szállítóeszközök rendelkezésre állíthatók, és létfenntartási eszközeik biztosítottak tekinthetők...

3. c. Azok a búrok, akik ilyen módon megadják magukat, illetve hazakerülnek, nem foszthatók meg személyes szabadságuktól vagy vagyonuktól...

7. c. A Transvaal és az Oranje folyó mentén fekvő gyarmati katonai közigazgatást a lehető legközelebbi időpontban polgári közigazgatás váltja fel, és mihelyt csak a körülmények megengedik, képviseleti intézményeket vezetnek be, amelyek önkormányzatra vezetnek...

„A legújabb kor nemzetközi politikája szerződésekben, jegyzékekben és nyilatkozatokban.”
I. rész 303. lap (oroszul).

15. Az angol gyarmatosítók kirabolják Indiát és megakadályozzák iparosítását

Az angol imperializmus kizsákmányolta és kirabolta a gyarmatokat, és őslakoságuk egész tömegét rabszolgasorsra kárhoztatta. Indiát az angol gyarmatosítók különösen kíméletlenül rabolták ki. Az ország 300 milliós lakossága a szó szoros értelmében éhezett.

Marx így írt 1881-ben: „Az, amit az angolok évenként elvesznek az indiaiaktól földjáradék, a hinduk számára haszontalan vasutak osztaléka, katonai és polgári tisztviselők nyugdíja alakjában, az afgán és más háborúk költségére stb., stb. — az, amit bármilyen ellenszolgáltatás nélkül vesznek el tőlük, *nem is beszélve arról*, amit ők Indiában *magában* évente kisajátítanak maguknak —, ha tehát csak azoknak az áruknak az értékéről beszélünk, amelyeket az indiaiak *ingyen* kénytelenek évenként Angliába küldeni, *ez többet tesz ki, mint India 60 millió mezőgazdasági és ipari munkásának egész jövedelme!* Ez aztán felháborító érvágás! Az éhínség évei egymást követik és olyan méretekben, amelyeket Európában eddig még csak nem is gyanítottak!” (Marx—Engels Válogatott levelek. Szikra, 1950, 401—402. lap.)

Részletet közlünk R. Palme Dutt: Merre tart India? c. könyvéből, amely megvilágítja az angol gazdasági kizsákmányolás módszereit.

A textilipar területén például, mint azt az 1911. évi jelentés kimutatja, a textilmunkások száma a megelőző tíz év alatt, bár az indiai textilipar akkor már fokozatosan fejlődött, hat százalékkal csökkent. A csökkenést annak a ténynek tulajdonítják, hogy a „kézi pamutfonás majdnem teljesen megszűnt”.

Az 1911. évi népszámlálás kimutatta, hogy a nyersbőr-, bőr- és fémiparban a munkások száma hat százalékkal csökkent, holott ugyanakkor a fémipari termékekkel kereskedők száma hatszorosára emelkedett. Az okot ismét világosan kifejtik:

„A fém munkások számának csökkenése és ugyanakkor a fémipari termékekkel kereskedők számának növekedése főleg annak tulajdonítható, hogy a ha-

zai sárgarézből és vörösrézéből készült cikkek helyett zománc- és alumínium árut hoznak be Európából.”

A vas- és acélipar ugyanazt a képet mutatta:

„A hazai kohóipart a vasutak körzetében úgyszólván teljesen kiszorította az importált olcsó vas és acél, úgyhogy már csak a félsziget távolabbi részein létezik.”

„Indiában az acélt fegyverkészítésre, díszítési célokra és szerszámok készítésére használták, és igen magas színvonalú cikkeket termeltek. Régi fegyvereiknek nincs párja...

Az agariák, vagyis a vasöntők kasztja igen kiterjedt volt... De az olcsón előállított európai vas behozatala majdnem teljesen fölöslegessé tette iparukat, úgyhogy a legtöbb agariából segédmunkás lett. Egy és egynegyed évszázad előtt Dr. Francis Buchanan sok ilyen öntővel találkozott.”

R. Palme Dutt: Merre tart India? Szikra, 1951, 124—125. lap.

C) Anglia államrendszere és burzsoá politikai pártjai

A XIX. század végén Anglia burzsoá monarchia parlamenti rendszerrel. Anglia államrendszerének sajátossága abban az időben az volt, hogy hiányzott a fejlett militarizmus és a fejlett bürokrácia. Másik sajátossága pedig az, hogy a burzsoázia gyávasága folytán fennmaradt egy egész sor burzsoázia előtti, középkori intézmény és kiváltság: a monarchia, az arisztokrácia stb.

Az 1867. és az 1884. évi parlamenti reformok lényegében nem érintették az angol burzsoá arisztokratikus rendszer alapjait.

Anglia uralkodó osztályai a XIX. század végén továbbra is a XVIII. században létrejött kétpártrendszer segítségével tartották fenn hatalmukat. „Az oligarchia örökké teszi magát — írta Marx —, méghozzá nemcsak azért, hogy állandóan egy kézben tartja a hatalmat, hanem azért is, hogy váltokozva kiengedi a hatalmat az egyik kezéből, hogy megragadja a másikkal.” (Marx—Engels Művei X. k. 476. lap, oroszul.)

1885—1905 között, majdnem húsz éven keresztül (két rövid megszakítással: 1886-ban és 1892—95-ben) a konzervatív párt volt hatalmon Angliában. Az 1906-os parlamenti választásokon a liberálisok elsöprő győzelmet arattak. Az új történelmi korszakban, az imperializmus korszakában a világháború érlelődésére, az osztályellen-
tettek rendkívüli növekedésére, a munkásosztály harcának fokozására az új kérdés újabb kiéleződésére való tekintettel a liberális kormány kénytelen volt némileg változtatni elődjének politikáján: nemcsak felfokozni a fegyverkezési hajszát, hanem szociális demagógiát alkalmazni és bizonyos engedményeket eszközölni a munkásosztály felé.

Alább néhány szemelvényt közlünk, amelyek fényt vetítenek a két burzsoá párt közötti politikai harcra.

a) Harc a konzervatívok és a liberálisok között az 1884. évi harmadik parlamenti reform törvényjavaslatáról

Gladstone arra törekedett, hogy aláássa a konzervatívok befolyását a mezőgazdasági vidékeken, és új szavazatokat nyerjen a liberálisok számára. Ezért 1884-ben elhatározta, hogy választójogi reformot vezet be, amely a választójogot kiterjeszti a kisfarmerekre és a mezőgazdasági munkások egy részére.

Az alábbi két okmány megmutatja a konzervatívok és a liberálisok harcát a harmadik választójogi reform javaslata körül.

**16. Gladstone miniszterelnök, a liberálisok vezére 1884. augusztus 30-án
egy gyűlésen mondott beszédéből**

Milyen célból jöttem én ma el ide?...

Abból a célból, hogy minden törvényes eszközzel elősegítsem a választójogi törvényjavaslat minél előbbi elfogadását...

A javaslat elvetése már más, óriási jelentőségű kérdések felmerülésére vezetett, s a nép jelentős részének agyába beleplántálta azt a gondolatot, vajon nem jött-e el a megfelelő pillanat arra, hogy megvitassuk a lordok háza gyökeres átalakításának kérdését.

Jelenleg azonban, uraim, ezzel a kérdéssel sem kívánok foglalkozni. A reform-törvényjavaslatnál kapcsolatban előttünk álló feladat önmagában is elég komoly, elég széles körre terjed ki. Ha ezt a rendszabályt még hosszabb ideig halogatják, akkor bizonyos vagyok benne, hogy ez a harc még sokkal nagyobb méreteket ölt majd...

A jelenlegi pillanatban a nép válaszára van szükségünk, amelyet az országunkban meghonosodott alkotmányos formában ad meg, a nép válaszára van szükségünk arra a kérdésre, megadjuk-e a politikai életben való részvétel jogát kétmillió polgártársunknak?...

H. Jephson: A platform, keletkezése és fejlődése (Az angliai nyilvános gyűlések története). London, 1892, 2. k. 276. lap (angolul).

**17. Lord Salisbury, a konzervatív ellenzék vezérének beszéde
a konzervatívok 1884. október 1-i gyűlésén (kivonat)**

Az az elmélet, amely szerint az angol nép akaratát tüntetések, felvonulások, gyűlések vagy vasúti állomások peronján tartott beszédek alapján meg lehetne állapítani, teljesen új, és a legnagyobb mértékben tarthatatlan... A nép véleményét nem ezeknek a tüntetéseknek az alapján lehet meg tudni...

Uo. 281. lap.

b) Lloyd-George politikája és az 1909—11-es alkotmányos válság

David Lloyd-George (1863—1946) híres liberális párti politikus és a Liberális Párt egyik vezetője. 1905—08-ban kereskedelemügyi miniszter, majd 1908—15-ben pénzügyminiszter.

Lloyd-George kiváló szónok, a szociális demagógia nagy mestere volt. Belátta azt, hogy az angol burzsoáziának a megváltozott helyzetben némileg módosítania kell addigi politikáját. Ezért különböző módszerekkel igyekezett lefegyverezni a munkaosztályt és megnyerni támogatását: egyrészt radikálisan hangzó beszédekkel, másrészt pedig bizonyos reformokkal: a társadalombiztosítás kezdetleges formájának megszervezésével, földadó bevezetésével stb. Ez a politika súlyos alkotmányos válsághoz vezetett: 1909-ben a döntő többségben konzervatív Lordok Háza elvetette költségvetését, ami a liberális kormányt a felsőház megreformálására kényszerítette 1911-ben. A Lordok Házának és a Konzervatív Pártnak vesztett ellenállása még e szerény reformkísérletekkel szemben természetesen tovább növelte Lloyd-George és a liberális párt tekintélyét a tömegek körében.

Lenin a következőképp jellemezte Lloyd-Georgeot, aki mesteri tőkélyre vitte a demagógiát és a kompromisszumokat: „Lloyd-George, az ismert angol liberális szélhámos a nép előtt mondott beszédeiben valósággal forradalmárnak, kis híján szo-

cialistának tüntette fel magát, a valóságban pedig eme miniszter a politikában vezérét, Asquithot követi, aki semmivel sem különb egy konzervatívnál." (Lenin Művei 18. k. Szikra, 1951, 585—586. lap.)

Alább részleteket közlünk Lloyd-George néhány beszédéből, amelyek azt mutatják, hogyan kacérkodtak a liberálisok a munkásokkal, hogy így harcoljanak a szocialista propaganda ellen.

18. Lloyd-George 1906. október 11-i beszédéből egy cardiffi választási gyűlésen

... A józan ész azt parancsolja a liberálisoknak és a munkáspártiaknak, hogy együtt haladjunk, ameddig ma képesek vagyunk, és ne álljuk el a haladás útját olyan módon, hogy csoportokban vitázunk egymással afelett, milyen fokot remélünk elérni holnapután. Mi szeretnénk a Munkáspárt segítségét: járuljon hozzá a liberalizmus politikájához útmutatással, támadásához idegzetten és merészséggel... De egy szavam van a liberálisokhoz is... Ha a hivatalviselés átlagos idejének letelte után úgy vélnék, hogy a liberális parlament nem nézett komolyan szembe szociális helyzetével, a ragyogó gazdaság hazájában megtúrta a nyomortanyák országos szegényét, a széles rétegeket érintő szegénységet és nyomort, hogy meghátrált mindeme borzalom fő okainak bátor támadása előtt..., hogy nem állította meg nemzeti jövedelmünknek fegyverkezésre való pocskékolását, hogy nem vezette be az agg dolgozók méltányos biztosítását, hogy zokszó nélkül megengedte a Lordok Házának, hogy törvényjavaslatait minden erényétől megfosssa — akkor hangzana el ebben az országban egy igazi felhívás új párt alakítását követelve, és az ebben a teremben jelenlevők közül sokan csatlakoznának ehhez a felhíváshoz. De ha a liberális kormány megzabolázná a landlordokat, a sörgyárosokat és a peereket... ha megkísérelné megszabadítani a nemzetet a monopolisták e szövetségének véstjósoló ellenőrzésétől, akkor a Független Munkáspárt hiába fogja Nagy-Britannia munkáslakosságát a liberálisok cserbenhagyására felszólítani...

M. Beer: A brit szocializmus története. London, 1948. 2. k., 348—349. lap (angolul).

19. Lloyd-George 1909. július 3-i beszédéből Limehouse-ban

„... Még csupán egy másik földadóm van, s ez a regálék adóneme. A földbirtokosok évente 8 milliót kapnak a regálék révén. Miért? Nem ők tették oda a szenet. (Nevetés.) Nem ők telepítették a nagy walesi gránitsziklákat, nem ők rakták le a hegységek alapját. Vagy a földbirtokos volt? (Nevetés.) És mégis ő az, aki valami istentől származó jog alapján követeli az évi 8 milliós vámját — csupán azért a jogért, hogy embereink életüket tehetik kockára, miközben e sziklákat fejtik! Vegyük példának bármelyik szénmedencét. Egyik nap leutaztam egy szénmedencébe, ahol számos szénbányát mutattak nekem. Azt mondták: „Látja Ön ott azt a szénbányát? Az az ember, aki felfedezte, egy negyed milliót költött arra, hogy tárnákat, főcsatornákat és útkeresztezéseket készíttesen. Soha nem talált szenet, és elvesztette negyed millióját. A második ember, aki vállalkozott, 100 000 fontot költött és felsült. A harmadik ember végül talált szenet.” És mit csinált közben a földbirtokos? Az elsőnek nem sikerült, de a földbirtokos megkapta regáléját... A második felsült, de a földbirtokos megkapta regáléját. Ezek a kapitalisták befektették pénzüket, de én azt mondom, „Amikor a készpénz elúszott, mit fektetett be a földbirtokos?” Egyebet nem, mint a végrehajtókat. (Hangos nevetés.) A kapitalista legalább kockára teszi

összes pénzét; a mérnök beleadja esztét; a bányász életét kockáztatja... A következő bányában, amelybe leszálltam, csupán néhány évvel ezelőtt vesztette életét 300 ember... és mégis, amikor a miniszterelnök és én kopogtatok a nagy földesurak ajtóin, és így szólunk hozzájuk: „Nézzék e szegény páriákat, akik életük kockáztatásával ássák ki a regálét, néhányan közülük már öregek, túléltek szakmájuk veszedelmeit, megtörték, és nem tudnak többé pénzt keresni. Nem juttatnának Önök valamit számukra, hogy ne kelljen a szegényházba menniük?” Ők fenyegetően rád néznek, s amikor mi azt mondjuk „Csak fél pennyt, csak egy rézgarast.” Azt mondják, „Ti tolvajok!” És rád szabadítják kutyáikat, és hallhatod azoknak az üvöltését minden reggel. (*Hangos nevetés és éljenzés.*) Ha ezeknek a nagy földirtokosoknak a néppel szemben, azzal a néppel szemben, amelyik élete kockáztatásával szerzi meg számukra a vagyont — tanúsított felelősségét bizonyítják a fentiek, akkor én azt mondom, hogy közel van a számolás napja (*Hangos éljenzés*)...

Allítom, hogy az az adó, amelyet a földre kivetettünk, igazságos és mérsékelt. (*Éljenzés.*) Ők fenyegetően kijelentik, hogy ha mi tovább megyünk, megszüntetik jótéteményeiket, és abbahagyják a munkát. Milyen munkát kívánnak abbahagyni? Azzal fenyegetőznek, hogy romlásba döntik Anglia mezőgazdaságát azáltal, hogy önmagukat táplálják és öltöztetik? Arra gondolnak, hogy kevesebb vadórt tartanak majd? Ó, ez szomorú lenne! (*Nevetés.*)... De mi történik majd Önökkel a szezonban? Nem lesz hétvégi vadászat a norfolki herceggel vagy mással. (*Nevetés.*) De nem az efféle munkát akarják ők beszüntetni. A termelőmunkát — építészeiket és kertészeiket akarják leállítani..., és tönkre akarják tenni tulajdonukat, hogy az ne essen adó alá. Én csak ennyit mondhatok: a földtulajdon nemcsak szórakozás, hanem szolgálat is. (*Éljenzés.*) Így számoltak vele a múltban is, és ha nem teljesítik hagyományos kötelességeiket, az ország biztonságát és védelmét, falvaikban és azok szomszédságában a munkaképtelenek támogatását..., ha nem teljesítik ezeket a kötelességeket, akkor eljön az az idő, amikor új elbírálás alá esnek azok a feltételek, amelyek alapján birtokolhatnak földet. (*Hangos éljenzés.*) Egy bármennyire gazdag ország sem engedheti meg magának állandó jelleggel, hogy államjövödelmének rovására olyan osztályt tartson el, amelyik elhanyagolja kezdettől reá rótt kötelességeit. (*Halljuk, halljuk.*)

Közli: A radikális hagyomány 1763—1914. (S. Maccoby szerkesztésében.) London, 1952, 221—223. lap (angolul).

20. Lloyd-George 1909. október 9-i beszédéből Newcastle-ban

Ki beszél arról, hogy az alkotmányt meg kell változtatni vagy abba beavatkozni? Az Alkotmányos Párt — a hatalmas alkotmányos párt.² Amíg az alkotmány rangot és tulajdont és hatalmat adott a lordoknak, addig nem volt mibe avatkozni. Addig, míg még szórakozásaikat is megvédelmezte a betolakodóktól, és bűnnek nyilvánította az azokba való avatkozást, addig míg az alkotmány kikényszerítette a regálékat, a bérleti díjakat, a prémiumokat, a bírságokat és a kizsákmányolás minden sötét járulékát, mindaddig, amíg az alkotmány árasztotta az írásbeli parancsokat, az idézéseket, a végzéseket, a lefogla-

² Célzás a Konzervatív Pártra, amely az 1909—11-es elvesztett politikai harcok idején az „alkotmány védelmezőjé”-ként lépett fel.

lásokat és az elfogatási parancsokat, hogy a fent említetteket behajtsák, addig az alkotmány sérthetetlen volt. Valami olyasmi volt, amelyet ugyanabba a kategóriába soroltak, mint a vallást, s amelyet egy ember sem érínthetett szentségtörő kezekkel, valami olyasmi, amelyet a nemzet lovagiasságának kellett megvédelmeznie. De abban a pillanatban, amikor az alkotmány körbe tekint, abban a pillanatban, amikor az alkotmány kezd tudatára ébredni, hogy a parkok kapuin túl milliók léteznek, akik figyelmet érdemelnek, akkor az alkotmányt darabokra kell tépni.

Hadd fogják fel, mit tesznek. Kikényszerítik a forradalmat, és majd megkapják. A lordok elhatározhatják a forradalmat, de a nép irányítja majd azt. Ha elkezdik, olyan események lépnek közbe majd, amelyekről nem is álmodnak. Olyan kérdések hangzanak majd el, amelyeket most szerény hangok sutognak, és nyomatékosan követelik majd a feleleteket. Azt a kérdést is felteszik majd, hogy vajon ötszáz ember, a munkanélküliek soraiból vakon választott mindennapi emberek hatálytalaníthatják-e azon emberek millióinak ítéletét, akik az iparban dolgoznak, az ország gazdagságát teremtvé.

Ez az egyik kérdés. A másik az lesz, ki rendelte el, hogy néhányan birtokolják Anglia földjét, mint mellékjövedelmet? Ki tett tízezer embert a föld tulajdonosává és a többünket, szülőföldünkön tilosban járó személyeknek? Ki a felelős a dolgok ilyen elrendezéséért, amely révén az egyik ember élete végéig idegtörő munkával csupán a létminimumot tudja a maga számára biztosítani, s amikor napjai számlálván, attól a közösségtől, amelyet szolgált, nyolc penýs szegényes nyugdíjat kér — azt csak a forradalom révén szerezhethet meg; és egy másik ember, aki nem robotol, a nappal, az éjjeli szunnyadozás minden órájában többet kap, mint amennyit szegény szomszédja egy egész esztendei robotért? Honnan jött ez a törvény? Kinek az ujjai rögzítették? Ezeket a kérdéseket teszik majd fel Önök előtt.

Idézi: „A liberális hagyomány” (A. Bullock és M. Shock szerkesztésében) London, 1956, 199—200. lap (angolul).

21. A lordok házának reformja 1911-ben

„Törvény a parlamentről a lordok háza és az alsóház jogköre közötti kapcsolat meghatározása és a parlament felhatalmazási idejének korlátozása tárgyában” (1911. augusztus 18.). Részlet.

1911-ben a liberálisok megvalósították a lordok házának, a földbirtokos arisztokrácia e fellegvárának reformját. A reform szűkkörű volt és csak némileg korlátozta a felsőház jogkörét: a lordok nem vethették el többé a pénzügyi törvényjavaslatokat, minden más törvényjavaslat pedig törvényerőre emelkedett, miután az alsóház három egymás után következő ülészaka (a lordok házának határozatától függetlenül) elfogadta őket.

Tekintettel arra, hogy intézkedésekre van szükség a parlament két háza közötti kapcsolat rendezése érdekében;

tekintettel továbbá arra, hogy a jelenlegi lordok házat más kamarával kell helyettesíteni, amely a népképviselési elven alapul, és nem örökletes; az ilyen változás azonban nem valósítható meg azonnal;

és tekintettel arra, hogy ha a parlamentnek később törvényhozási úton kell majd megvalósítania ezt a változást és megszövegeznie az új második kamara

jogkörének korlátozására és meghatározására vonatkozó szabályokat, úgy már ma fontos körülírni a lordok háza jelenlegi jogkörének korlátozását, amint az jelen törvény útján meg is történik,

fentieknek megfelelően a király őfelsége a jelen parlamentben összegyűlt egyházi és világi lordok és képviselők tanácsára és hozzájárulásával valamint az ő hatalmuknál fogva szentesítette az alábbiakat:

1. cikk. 1. Ha az alsóház elfogad egy pénzügyi törvényjavaslatot, átküldi a lordok házába legalább egy hónappal az ülésszak befejezése előtt, s a lordok háza a törvényjavaslatot a megküldését követő egy hónapon belül nem fogadja el módosítás nélkül, akkor a törvényjavaslat, az alsóház egyéb irányú határozata híján, őfelsége elé terjesztendő a királyi szentesítés kieszközlése céljából, és a parlament által elfogadott törvénnyé válik akkor is, ha a lordok háza nem fogadta el...

2. cikk. 1. Ha az alsóház három egymás után következő ülésszakon (függetlenül attól, hogy ugyanazon parlament vagy különböző parlamentek ülésszakain) megszavaz egy köztörvényjavaslatot (amely nem pénzügyi törvényjavaslat, és nem hosszabbítja meg a parlament felhatalmazását 5 éven túli időtartamra), és minden alkalommal megküldi azt a lordok házában az ülésszak befejezése előtt legalább egy hónappal, ha továbbá a lordok háza ezt a törvényjavaslatot mind a három ülésszak alkalmával elveti, úgy a törvényjavaslat, a lordok házában történt harmadszori elvetése után, az alsóház egyéb irányú határozata híján őfelsége elé terjesztendő, és a királyi szentesítés megtörténte után a parlament által elfogadott törvénnyé válik a lordok háza hozzájárulásának hiánya ellenére is. Mindazonáltal két esztendőnek kell eltelnie a szóban forgó törvényjavaslatnak az alsóház említett első ülésszakán történő második olvasása és az alsóházban a harmadik ülésszakon történt elfogadásának napja között...

J. A. R. Marriott: Felsőházak. London, 1927, 193—199. lap (angolul).

D) Az angol munkásmozgalom fellendülése a XIX. század végén és a XX. század elején

a) A munkásosztály helyzete

A XIX. század végén, annak következtében, hogy Anglia elveszítette ipari monopólium helyzetét, erősen romlott az országban a munkásosztály széles rétegeinek helyzete.

Három okmányt idézünk, amelyek képet adnak az angol munkások életkörülményeinek romlásáról, és az angol burzsoá politikusok és közirók kényszerű beismeréseit tartalmazzák a dolgozó tömegek nehéz helyzetéről Angliában.

22. R. A. Cross belügyminiszter beszédéből az alsóház 1875. február 8-i ülésén az angol ipari városok nagy halandóságának és az angol munkások rettenetes lakásviszonyainak kérdésében

Manchester egyik körzetében 100 halálesetből 49,7 eset a gyermekhalandóságnak tudható be, 5 éven alul. Liverpoolban még rosszabb a helyzet... Míg angliai átlagban az 1 éven aluli gyermekek halandósága 18%, addig Liverpoolban 100 gyermek közül 30 hal meg 1 éves kora előtt. A két éven aluli gyerme-

keknél az angliai átlag 6,9%, Liverpoolban pedig 18,5%. Hasonló eredményeket kapunk, ha összehasonlítjuk az egészségesen felnövő munkásgyermek számát a magasabb társadalmi osztályok egészségesen felnövő gyermekeinek számával...

Ha a jelenlegi halandóság magyarázatát keressük, nem kell messzire mennünk... Nemcsak a házak, hanem egész kerületek vannak túlszűfolva, mérgezett a levegő... Egyes házak olyan állapotban vannak, hogy... semmiféle költséggel sem lehet őket egészségesekké tenni... Egyik család a másik után telepedik le ezekben a házakban, hogy menthetetlenül ők is megkapják azt a lázat, amiben az előző lakók meghaltak...

„Parlamentari jegyzőkönyv” 222. k. 98—107. lapig (angolul).

23. W. Booth: „A legsötétebb Angliában...” című művéből (1890)

William Booth (1829—1912) az „Üdvhadsereg” néven ismert burzsoá vallásos emberbarát-szervezet vezetője volt. Az Üdvhadsereg elsősorban arra törekedett, hogy a munkások figyelmét elterelje az osztályharcról. Booth tanúsága a munkások nyomorúságos helyzetéről védírat az angol burzsoázia ellen.

Valami hét esztendővel ezelőtt nagy zajjal vetették fel nálunk a szegények lakáskérdését. Igen sokat és igen helyesen beszéltek — nem mondhatni, hogy túl erőteljesen — temérdek ház járványt terjesztő, lelket ölő borzalmas körülményeiről, amely házakban nagyvárosaink szegény népessége zsúfolódik össze. De van, aki még a nyomortanyák lakójánál is mélyebbre süllyedt. Ez az utca lakója, akinek a nyomortanyákon még egy odúja sincs, amit magáénak mondhatna...

Íme, ezeket mondja egyik munkatársamnak — akinek az volt a feladata, hogy a londoni hajléktalanok helyzetét vizsgálja meg e nyáron — beszámolója: „Még mindig nagyszámú londoninak és a vidékről feljött munkát keresők nagy százalékának az est beálltával nincs hol tölteniük az éjszakát. Ezek most megpróbálnak az Embankment platánfái alatt elhelyezkedni. Előbb megkísérelték elfoglalni az üllőhelyeket, de a hiúzszerű londoni rendőrség ilyen tevékenységet nem engedélyezett, és a koldusok, ismerve a fővárosi rendőrség kérlelhetetlen előzékenységét, a partnak arra a Temple-től keletre eső részére menekültek, ahova a rendőrség ellenőrzése már nem terjed ki.

Itt, a Temple és Blackfriars között a bemélyedésekben találtam meg ezeket a szerencsétleneket... majdnem valamennyien mélyen aludtak. Éppen, amikor a Big Ben kettőt üt, a hold — amely megvilágítja a Temzét és az Embankment köoszlopát — siralmas látványt tár szemünk elé. A kőpilléreknél, amelyek némi védelmet nyújtanak a metsző széllel szemben, szorosan egymáshoz préselődő, egymást melegítő embercsoportok fekszenek, csupán rongyaikban. Egyesek néhány papírhulladékot teregettek maguk alá, hogy ne érezzék közvetlenül a fagyos kő érintését, de többségük még ehhez is túlságosan kimerült, és az éjszakai toalett legtöbbjüknél abból áll, hogy először is leveszik a kalapjukat, fejüket valami ócska zsebkendőnek is szolgáló rongyba burkolják, azután visszateszik a kalapot...

Hogy mi történik télen, arra még gondolni is rettenetes. Az ilyen éjszakai fekhelyről az emberek igen gyakran közvetlenül a sírba kerülnek...

W. Booth: A legsötétebb Angliában és a megoldás. London, 1890, 24—25. lap (angolul).

24. A női munka kegyetlen kizsákmányolása

Holmes angol polgári író „A londoni rendőrbíróság. Képek és problémák” című könyvéből (1901).

Egy munkásnőt állítottak a bíróság elé. Ruhája átnedvesedett, és testéhez tapadt. Hajából csorgott a víz. A nőt most húzták ki a folyóból. Angliában az öngyilkossági kísérlet bűncselekmény, amelyet börtönnel és kényszerszolgálatával büntetnek. A tompa köhögés mintha szétfeszítette volna a vádlott mellkasát. Arca beesett volt, szeme alatt nagy kék karikák. Az asszony előadta, hogy foglalkozása dobozkészítő. Férje esztendővel ezelőtt meghalt. „Mary, mondta halála előtt, esküdj meg, hogy a gyermekekkel soha sem mész munkás szállásra.” Az asszony megesküdött, és betartotta ígéretét. De micsoda áldozat árán! Miután férjét eltemette, a négy gyermekkel egy szobában húzódott meg, és gyufaskatulyákat állított össze eladásra. A legkisebb gyermek mindössze két éves volt. A szegényes lakásért heti három shillinget fizetett. Kilenc esztendő alatt 70 fontsterlinget fizetett ezért a szegletért, holott ezért az összegért már kis házat vehetett volna. Kilenc esztendőn keresztül nap mint nap ragasztotta a skatulyákat, és 2,5 pennyt kapott 144 darabért. Ragasztotta a skatulyákat enyvvél, összefűzte cérnával. Minden héten hét napot dolgozott, naponta pedig 14 órát. 1008 skatulyát kellett összeállítania, hogy 1 shilling 3³/₄ pennyt kapjon. Az asszony gépemberré lett. Így telt el 9 év. Egyszer, amikor feltekintett munkaközben, meglátta az ablakból, amint egy vízbe fúlt asszony hulláját húzták ki a folyóból. A skatulyakészítőnő még aznap éjjel a folyóba vetette magát — de kimentették.

Holmes: A londoni rendőrbíróság. Képek és problémák. London, 1901, 294—296 lap (angolul).

b) Az osztályharc élesedése Angliában a XIX. század végén.

Az „új trade-unionizmus”

A munkásosztály helyzetének romlása az osztályharc élesedésére és a proletariátus tömeges megmozdulásainak fokozódására vezetett Angliában. Új tömegmozgalom vette kezdetét, az ún. új trade-unionizmus.

A XIX. század közepe táján létrejött reformista szervezetek, az ún. „régí trade-unionok” főleg a munkásarisztokráciát, a munkásosztály legszakképzettebb rétegeit egyesítették, és az osztályegyüttműködés elvén épültek fel. Ebből következett az angol munkásmozgalom időleges bomlása ebben az időszakban. Bernsteinhez 1879. június 17-én írt levelében Engels ezeket írta: „Az angol munkásmozgalom évek óta menthetlenül a hérekért és a munkaidő megrövidítéséért folyó sztrájkok szűk körében játszódik le, és pedig úgy, hogy ezek nem a propaganda és a szervezkedés mankói és eszközei, hanem végső célok. Sőt a trade-unionok elvileg és alapszabályszerűen kizárnak minden politikai akciót, vagyis a részvételt a munkásosztálynak mint osztálynak minden általános tevékenységében. A munkások politikailag konzervatívokra és liberál-radikálisokra oszlanak, a Disraeli (Beaconsfield)-kormány híveire és a Gladstone-kormány híveire.” (Marx—Engels Válogatott levelek. Szikra, 1950, 379. lap.)

Az 1880-as évek végén nem kis mértékben a marxizmus eszméinek hatására, új mozgalom indult — az „új trade-unionizmus”, amely elsősorban a szakképzetlen munkások (dokkmunkások, gázipari munkások, segédmunkások stb.) megszervezését tűzte ki célul, osztályharcos programot hirdetett, és számos sikeres gyakorlati akciót, sztrájkmozgalmat szervezett.

25. Az „új trade-unionista” program

Részlet Tom Mann és Ben Tillett Az „Új” trade-unionizmus c. könyvéből. 1890.

Belevetettük magunkat ebbe a munkába, és amit az igazi lelkesedés egy nemes és igazságos ügyben tenni tud, bízunk benne, hogy meg fog történni. Véleményünk szerint a szegénységet meg lehet szüntetni, és úgy gondoljuk, hogy a szakszervezeti emberek feladata ezt végrehajtani. Azt akarjuk látni, hogy a szükséges közgazdaságtani ismeretek közöltessenek munkásszervezeteinkben úgy, hogy a munkásmozgalom a jövőben ne váljék a politikai pártok játéklabdájává. Szakszervezeteink a felvilágosító munka középpontjai legyenek, nem csupán találkozóhelyek, ahol befizetik a díjakat, és átveszik a juttatásokat. Leginkább létfontosságú a segédmunkások megszervezése, ennek megfelelő figyelmet kell szentelni, többé nem léphet fel a szakmunkás azzal a magasabbrendűségi magatartással, hogy a föld sója. Az a férfi vagy nő, aki becsületesen veréjétekezve dolgozik, nem lényeges, hogy milyen minőségben, közösségünk életbevágó fontosságú ügye; körülményeinek olyanoknak kell lenniök, mint bármely más polgáré. Mindenesetre ez a hitünk és ez a politikánk, amelyet időközönként szokásunk szerint képviselünk a londoni szakszervezeti tanács előtt; és akiknek ez nem tetszik, jobban teszi, ha kezdi előkészíteni legjobb fegyvereit a velünk való találkozásra, mert minden bizonnyal nem lesz nyugtuk tőlünk, amíg ez a politika lesz az uralkodó...

Ügyünk, amelyet a szívünkön viselünk, túlságosan szent számunkra ahhoz, hogy megengedjük, hogy az időt egymás közötti veszekedéssel töltsük, és bár nem áltatjuk magunkat azzal, hogy különleges erények birtokában lennénk, el vagyunk készülve arra, hogy szünet nélkül dolgozunk a munkások gazdasági felszabadításáért. Eszményünk a szövetkezeti közösség. Meggyőződésünk, hogy ezt el lehet érni különböző irányokban kifejtett becsületes erőfeszítésekkel. Ezek között a legfontosabbak a szakszervezeti emberek erőfeszítései, és amíg küzdünk eszményünkért, boldogok vagyunk abban a tudatban, hogy nem kell évekig várunk mielőtt további előnyökre szert teszünk, hanem megfontoltan haladva, állandóan ki tudunk vívni némi előnyt a munkások egyik vagy másik csoportja számára. A rendszeres túlórázás eltörlése, a munkaidő lényeges csökkentése, az izzasztó rendszer kiküszöbölése, állandóan növekvő követelés a munkások által termelt javakból való igazságosabb részesedésért — ezek a mi program-pontjaink.

Idézi: „A liberális hagyomány.” (A. Bullock és 1900. (Szerk. *Hobsbawm*), London, 1948, 98—99. lap (angolul).

26. A londoni dokkmunkások 1889. évi sztrájkja

Az „új trade-unionizmus” legjelentősebb harci akciója a londoni dokkmunkások 5 hétig tartó sztrájkja volt 1889-ben, amely teljesen megbénította a világ legnagyobb kikötőjét. A sztrájkot az angol munkásmozgalom két kiváló vezetője, Tom Mann (1856—1941) és Ben Tillett (1860—1943) irányították. Alább részletet közlünk Tom Mann visszaemlékezéseiből.

A londoni dokkmunkások sztrájkja távolról sem volt csupán a munkások egyik nagyszámú csoportjának helyzete megjavításáért folytatott harca. A dokkmunkások hosszú időn keresztül búsan megalkudtak azokkal a munkakörül-

ményekkel, amelyeket a tulajdonosok rájuk kényszerítettek; különösen azokra vonatkozik ez, akik a munkások szakképzetlen kategóriáihoz tartoznak. Mindkét kategóriát, a szakképzett és a nem szakképzett munkásokat, egyaránt kegyetlenül kizsákmányolták a vállalkozók, de a szakképzetlen munkásokat, akiknek nem volt szervezetük, sok esetben ezenkívül még elnyomták a szakképzett, szervezett munkások is. Az ipari rendszerrel akkor, akárcsak ma is, együtt járt a felesleges munkások hadserege, amelynek tagjai csak nyomorúságosan kerestek, és ezért nyomorúságosan táplálkoztak is. Minden egyes munkaágban meghatározott számban volt ilyen felesleges munkás. A dokkokban folyó munkára igen nagymértékben jellemző volt az a körülmény, hogy a munka rendszertelen volt, és nagy izomerőfeszítést követelt, veszéllyel járt... Gyakoriak voltak a balesetek. Ennek ellenére az éhhalál ellen folytatott harcban, ide, a londoni dokkokba és hajóműhelyekbe a szakmájukban munkájukat vesztett munkásoknak sokkal nagyobb tömege igyekezett alkalmi munkáért, mint bármely más szakmába...

A munkások a „Lady Armstrong” vitorlás hajót rakták ki. 5 penny órabért kaptak. Azonkívül — egy igen homályos szabály szerint — még fél penny vagy 1 penny pótlékot kaptak óránként, ha a kirakást egy bizonyos meghatározott idő előtt tudták elvégezni. Az történt, hogy a munkások elvégezték a feladatot, és joguk volt pótlékra, de a főfelügyelő vitássá tette ezt a jogukat. Végül is közölték a munkásokkal, hogy követelésüket a felsőbb szerv, a londoni és indiai dokkok egyesült bizottsága fogja elbírálni. A munkások erre válaszul abbahagyták a munkát.

Már a „Lady Armstrong” hajó tulajdonosaival való összeütközés előtt is komoly megbeszéléseket folytattak a munkások, mivel már a sztrájk legelején felléptek azzal a követeléssel, hogy a rendes munkáért 6 penny órabért, túlóráért pedig 18 penny órabért kapjanak...

A sztrájkbizottság reggel és este is ülésezett, s munkáját rendszerint éjjéllyel folytatta. Igen sok volt a megvitandó kérdés. Az ülések olykor viharosak voltak, általában azonban teljes volt a rend. Énrám azt a feladatot bízta, hogy szervezzem meg a sztrájk lefolytatásának ellenőrzését, továbbá szervezzem a munkásokat a Temze déli partján...

Mennyi megfeszített munka, mennyi felelősség! És milyen széles lehetőség képességeink, tapasztalatunk és gyakorlati felhasználásra való készségünk megmutatására! A munka általában nagyszerűen ment. A gyűléseken való felszólalásokon, a sztrájk folytatásának ellenőrzésén és a tárgyalásokon kívül is állandóan újabb és újabb megoldásra váró kérdések vetődtek fel, és általában jól meg is lettek oldva. A dokkokban és a hajóműhelyekben dolgozó 30 000 emberen kívül ott voltak még a matrózok, kazánfűtők, kocsisok, napszámosok, „száraz dokkok” munkásai stb. Ez a kategória is kitett vagy 30 ezret. Ezt a nagy tömeget a családokkal együtt élelmezni kellett. A sztrájk 5 hete alatt 440 ezer ebédjegyet osztottak ki, ezenkívül a különböző munkásainkkal együttérző intézmények is több ezer ebédet juttattak.

Tom Mann: Visszaemlékezések. London, 1923, 82—86. lap (angolul).

27. Bevezetés a gázipari munkások szakszervezetének alapszabályaiba (1892)

A gázipari munkások szakszervezete az „új trade-unionizmus” fellekvára volt. Alapszabályait Eleanor Marx (1855—98), Marx Károly leánya és férje, Edward Aveling (1851—98) állították össze.

Munkástársaink!

A szakszervezeti mozgalom kitűnő munkát végzett a múltban, és ebben rejlik a munkások reménye a jövőben; az a szakszervezeti mozgalom, amely világosan látja, hogy ma csak két osztály van: a termelő munkásosztály és a munkaadó tulajdonosok osztálya. A két osztály érdekei egymással ellentétesek. A munkaadók ezt már régóta tudják, a munkások is kezdik belátni, és azért alakítanak szakszervezeteket, hogy megvédjék magukat, és hogy minél többet kapjanak meg munkájuk eredményéből. Kezdi megérteni, hogy csak magukba helyezhetik bizalmukat, és hogy a munkaadóktól mint osztályoktól nem várhatnak segítséget; hogy megoszolva elbuknak, egyesülve pedig meg tudják állani helyüket. Ez az oka, hogy ma a különböző munkáságazatok szervezkednek, még az ún. szakképzettség nélküli munkások is — messze a legszámosabb, legfontosabb és leglényegesebb réteg. Ezért alakított meg a Gáz- és Általános Munkások Szakszervezete, egy olyan szakszervezet, amely felöleli a segédmunkások minden fajtáját, és megadja az egyenrangúságot az összes dolgozóknak, a nőknek ugyanúgy, mint a férfiaknak.

A szakszervezetek közvetlen célja tagjai anyagi létfeltételeinek javítása; felemelésük a pusztá teherhordó barom állapotából emberi körülmények közé; a munkások otthonának derűsebbé és boldogabbá tétele; a kisgyermek megmentése attól a nehéz, elaljasító, keserű élettől, amelyre ma kárthatva vannak; hogy egyenletesebben osszuk el a férfiak és a nők között a könnyeket és a mosolyt, a szomorúságot és az örömet, a munkát és a világ szórakozásait. Fontos, hogy a szakszervezet összes tagjai megértsék ennek a szervezetnek szükségességét és követeléseit; hogy elfogadják és lojálisan végrehajtsák alapszabályait; hogy megemlékezzenek arról, hogy az összes munkások érdekei azonosak; hogy a csapás, amelyet a munkásmozgalom bármely ágára mérnek, csapás az egész munkásosztály számára, és hogy a munkásmozgalom hadseregének bármely része által kivívott győzelem vagy arra mért vereség győzelem vagy vereség az egész hadsereg számára, amely szervezeteivel és egységével állandóan és fetartóztathatatlanul halad előre végső célja: a munkásosztály felszabadítása felé. Ezt a felszabadítást csak maga a munkásosztály vívhatja ki szorgalmas és egyesült erőfeszítéseivel.

Munkások egyesüljete!

Közli: A munkásmozgalom fordulópontja 1880—1900. (Szerk. *Hobsbawm*), London, 1948. 100—101. lap (angolul).

23. Engels az 1890. május 4-i londoni munkástüntetésről

(Az August Bebelhez írt levélből)

London, 1890. május 9.

Kedves Bebelem...

Az itteni május negyedik tüntetés egyenesen *grandiózus* volt, és ezt még az egész burzsoá sajtónak is el kell ismernie. Én a negyedik tribünön voltam (nagy rakodóterség), és pillantásommal csak a tömeg ötödrészét vagy nyolcadrészét tudtam áttekinteni. A fejek végeláthatatlan tengere hullámozott. 250—300 000 ember vett részt, s több mint háromnegyed részük tüntető munkás volt. Aveling, Lafargue és Sztjepnyak⁴ az én tribünömről beszélt — én csak

⁴ Sztjepnyak-Kravcsinszkij (1852–95), orosz narodnyik író.

néző voltam. Lafargue, a maga tökéletes, bár az erős akcentust nem nélkülöző angol beszédével és délies élénkségével a lelkesedésnek valóságos viharát váltotta ki. Sztjepnyak ugyancsak Edét, aki ugyanarról a tribünről szólott, ahol Tussy⁵ is volt, szintén nagyszerűen fogadták. Hét tribün volt felállítva, egymástól 150—150 méter távolságra. Az utolsó tribün 150 méternyire volt a park végétől, úgy hogy a mi gyűlésünk (a 8 órás munkanapról szóló, világszerte életbe léptetendő törvényért) több mint 1200 méter hosszú és mintegy 4—500 méter széles teret foglalt el, mindez zsúfolásig tele. A másik oldalon volt a trade-unionok tanácsának hat tribünje és a Szociáldemokrata Föderáció két tribünje, de ott csak fele annyi nép volt, mint nálunk. Általában ez volt a leggrandiózussabb gyűlés, amelyet itt valaha tartottak.

Ez amellet fényes győzelem, különösen a mi számunkra. A részleteket már valószínűleg megismerted Edének a „Volksblatt”⁶-hoz írt leveleiből. A trade-unionok tanácsa és a Szociáldemokrata Föderáció azt képzelte, hogy erre a napra el tudták tőlünk venni a parkot, de ők húzták a rövidebbet. Aveling engedélyt szerzett számunkra a közmunkaügyi minisztertől, hogy a parkban hét tribünt állíthassunk fel, *ami lényegében szabálysértés*. Szerencsére azonban a toryk állnak a kormányrúdnál, és sikerült őket megfélemlíteni: Aveling közölte, hogy másként a mieink rohammal fogják elfoglalni a többi tribünt. És a mi gyűlésünk volt a legnépesebb, a legszervezettebb, a leglelkesebb.

A széles tömegek máris harcba szállnak itt a nyolcórás munkanapról szóló törvényért. Aveling és különösen Tussy szervezte meg ezt az egész dolgot, s azóta egészen más a helyzetük a mozgalomban, mint azelőtt. A gázgyári munkások és a segédmunkások szövetsége — az új szakszervezetek legjobbika — derekasan támogatta őket. Enélkül semmi sem sikerült volna. Most az a dolog lényege, hogy fenntartsuk azt a bizottságot, amely gyűlésünket megszervezte, amely a trade-unionok, a radikális és a szocialista klubok képviselőiből áll, s ezt tegyük a mozgalom magvává. Ennek alapjait rakjuk le ma este.

Egy valami nem kétséges: a munkások, a burzsoázia, a régi rothadt trade-unionok és a nagyszámú politikai, illetve társadalmi szekta és szektácska vezetői, a karrieristák, a biztos helyen megbúvók és a fűzfapoéták, akik a mozgalmat ki akarják használni, ma már pontosan tudják, hogy az *igazi tömeges szocialista mozgalom május negyedikén kezdődött*.

A tömegek végül is lendületbe jöttek, s bizonyos harc és kisebb ingadozások után végezni fognak a személyes becsvágy megnyilvánulásaival, a karrieristák kizsákmányoló törekvéseivel és az egyes szekták versengésével, mint ahogyan mindazzal annak idején már Németországban leszámoltak, s mindezeket az őket megillető helyre juttatják. A tömeges mozgalom mindig fokozza az internacionalista szellemet, és rövidesen meglátjátok, micsoda új szövetségesre tettek szert. Az angolok egész cselekvési, agitációs és szervezési módjukkal sokkal közelebb állnak hozzánk, mint a franciák, és mihelyt itt minden a maga rendje és módja szerint alakul, mihelyt sikerül kiküszöbölni a kezdeti időben elkerülhetetlen belső sűrűlódásokat, nagyszerűen együtt tudtok majd haladni ezekkel az emberekkel.

Mit is nem adnék érte, ha Marx megérte volna ezt az ébredést; olyan éles szemekkel figyelte ennek legkisebb tüneteit is éppen itt Angliában! Nem tudjátok elképzelni azt az örömet, amelyben az utolsó két hétben részem volt. Ez átütő siker. Először február Németországban, majd május 1-e Európában és

⁵ Eleanor Aveling.

⁶ E. Bernsteinnek a szóban forgó lapban megjelent leveléről van szó. (1890. május 6—7.)

Amerikában, végül pedig ez a vasárnap, amikor 40 év óta először hangzott fel ismét az angol proletariátus hangja. Büszkén, emelt fővel léptem le a régi platformról...

A te F. E.-ed
Marx—Engels Művei XXVIII. k. 213—216. lap
(oroszul).

c) A szocialista mozgalom újabb fellendülése és a munkásosztály politikai szervezeteinek létrejötte Angliában a XIX. század végén és a XX. század elején

29. A Szociáldemokrata Föderáció

Az 1880-as években kísérletek történtek egy angol szocialista párt megalakítására. 1884-ben létrejött a Szociáldemokrata Föderáció Henry Hyndman (1842—1921), az író William Morris (1834—96), Eleanor Aveling és Tom Mann vezetése alatt.

Alább részletet közlünk a Föderáció alapokmányából.

Fő cél: a társadalom szabadságának megteremtése a politikai egyenlőség elve alapján mindenki számára egyenlő szociális jogokkal és a munkásság teljes felszabadításával.

Program:

1. Az összes tisztviselőket vagy vezetőket a felnőttek közvetlen és általános választójoga alapján kell megválasztani, és azokat a közösség fizesse.
2. A nép hozza a törvényeket olyan módon, hogy semmiféle javaslat ne válhassék törvényerejűvé, amíg nem fogadta el a nép többsége.
3. Az állandó hadsereg intézményét el kell törölni, és meg kell alkotni a nemzeti polgársereget; a nép döntson a háború és béke kérdésében.
4. Minden, akár magasabb, akár elemi oktatás legyen mindenki számára egyenlően szabad, kötelező, világi és javító.
5. Az igazságszolgáltatás szabad és ingyenes legyen a társadalom minden tagja számára.
6. A föld az összes bányákkal, vasutakkal és más szállító eszközökkel együtt nyilváníttassék és kezeltessek mint kollektív vagy közös tulajdon.
7. Írország és a birodalom összes többi részei kapjanak törvényhozó függetlenséget.
8. A javak termelését a társadalom irányítsa összes tagjai közös érdekeinek megfelelően.
9. A termelés, elosztás és csere minden eszköze nyilváníttassék kollektív vagy közös tulajdonnak, és így kezeltessek.

Közli: A munkásmozgalom fordulópontja 1880—1900. (Szerk. Hobsbawm), London, 1948, 46—47. lap (angolul).

30. A Szocialista Liga

1884 végén Hyndman intrikái következtében az Avelingek és Morris kiléptek a Szociáldemokrata Föderációból, és új szervezetet alakítottak, a Szocialista Ligát, amelynek alapító kiáltványából alább részleteket közlünk.

Mint a nemzetközi forradalom szocializmus elveit zászlájára tűző testület lépünk Önök elé; ez azt jelenti, hogy a társadalmi alapokat meg akarjuk változ-

tatni — olyan változásra törekszünk, amely eltünteti az osztály és nemzetiségi megkülönböztetéseket.

Ahogy a civilizált világ jelenleg áll, a társadalomnak két osztálya van: az egyik birtokolja a javakat és a termelési eszközöket, a másik termeli a javakat ezekkel az eszközökkel, de kizárólag a birtokos osztályok engedélyével és hasznára.

Ez a két osztály szükségképpen antagonisztikus egymással... A termelők vagy munkások kénytelenek eladni egyetlen tulajdonukat, munkaerejüket, mégpedig olyan feltételek mellett, amelyeket a birtokos osztály szab meg nekik. A feltételek úgy alakulnak, hogy miután eleget kerestek ahhoz, hogy a munkában meg tudjanak maradni és képesek legyenek gyermekeket nemzeni, hogy azok foglalják el helyüket, ha már ők maguk elkoptak, keresetük többlete a tulajdonosok vagyona: ez az alku azon alapul, hogy a civilizált közösségben minden ember többet tud termelni, mint amennyire szüksége van a saját fenntartásához.

A tulajdonos osztály viszonya a munkásosztályhoz fő alapja annak a profitért történő termelési rendszernek, amelyen a mi társadalmunk felépül...

Ezt a hasznot kifizető rendszert az a verseny vagy leplezett háború tartja fenn, amely nemcsak a szemben álló osztályok között, hanem az osztályokon belül is dúl: a munkások mindig harcban állanak egymással pusztá létükért, a munkaadók pedig harcolnak... a munkásokból kicsikart haszonért; végül versengés van mindenütt és néha nyílt háború a civilizált világ nemzetei között a világpiacon való részesedésükért. Jelenleg valóban a nemzetek minden versengése arra a lealázó harcra korlátozódik, amely a barbár országok kizsákmányolásában való részvételükért folyik, hogy a prédát otthon felhasználják a gazdagok gazdagságának és a szegények szegénységének növelésére...

Milyen orvosságot ajánlunk tehát?

Az összes javakat termelő eszközöket mindenki közös tulajdonának kell nyilvánítani és akként kezelni. Minden ember megkapja tehát munkájának teljes értékét a munkaadó hasznának levonása nélkül, és minthogy mindenki dolgozni fog, és az a pazarlás, amelyet ma a profithajhászás idéz elő, befejeződik, az a munkaidő, amelyet minden egyénnek ki kell töltenie abból a célból, hogy elvégezze a világon szükséges munkát, valami napi 2—3 órára fog csökkenni; úgyhogy mindenki bőven rá fog érni arra, hogy természetének megfelelően tanuljon vagy más szórakozást keressen...

Ezen túlmenően azonban az emberek szociális és erkölcsi kapcsolatai nagymértékben megváltoznának a gazdasági szabadság elnyerésével, az erkölcsi és más babonák összeomlásával, amelyek szükségképpen velejárói a gazdasági rabszolgaságnak: a kötelességteljesítés próbája inkább csak a közösséggel szemben fennálló világos és pontosan meghatározott kötelezettségek betöltése lesz mint az egyéni jellem és cselekedetek formálása valamiféle, a társadalmi felelősségen kívül álló előre megszabott mércéhez...

Ami a tiszta politikát illeti, az abszolútizmust, az alkotmányosságot és a köztársasági rendszert már mind kipróbálták napjainkban és jelenlegi társadalmi rendszerünkben, s valamennyi csődöt mondott az élet valódi bajainak kiküszöbölése tekintetében.

Másrészről a szociális reformoknak az a bizonyos tökéletlen rendszere, amely ma a közvélemény szeme előtt lebeg, sem fogja megoldani a kérdést.

Az úgynevezett szövetkezetek — tehát versenyképes szövetkezetek a profitért — csupán a kis részvénytársasági kapitalisták számát növelnék, annak örve

alatt, hogy munkásarisztokráciát teremtenek, miközben még nehezebbé tennék a munka keménységét azzal, hogy túlmunkára csábítanak.

A föld nemzeti tulajdonba vétele csupán, amit sok becsületes és egyszerű ember ma prédikál, haszontalan lenne addig, míg a munka arra szolgálna, hogy a többletérték gypaját lenyírassák, ami elkerülhetetlen a kapitalista rendszerben.

Nem lenne jobb megoldás az államszocializmus sem, amelynek, bárhogyan nevezzék, az a célja, hogy engedményeket tegyen a munkásosztálynak, miközben meghagyja a tőke és a bérek jelenleg működő rendszerét: míg a munkások nem jutnak minden politikai hatalom birtokába, a pusztán adminisztratív változásoknak semmiféle menynisége sem jelentene bárminő valódi közeledést a szocializmus felé.

A Szocialista Liga tehát követeli a forradalmi szocializmus teljes megvalósítását, és jól tudja, hogy ez nem történhet meg egy országban sem az összes civilizált országok munkásainak segítsége nélkül. Számunkra sem a földrajzi határok, sem a politikai történelem, sem a faj nem jelölnek meg versenytársakat vagy ellenségeket; számunkra nincsenek nemzetek, csak a munkások és barátaink különböző tömegei, amelyeknek kölcsönös rokonszenvének kifejlődését akadályozzák vagy rontják meg a munkaadók és a birkanyírók csoportjai, amelyeknek az az érdekük, hogy versengést és gyűlöletet szítsanak a különböző országok lakosai között...

Nagy változás van készülöben... minden arra a tényre utal, hogy a nagy kereskedelmi rendszer vezethetlenné válik, és kicsúszik jelenlegi uralkodóinak markából.

Mindebből az egyetlen lehetséges kivezető út a szocializmus...

Ennek a változásnak a megvalósítására szánja el magát teljes komolysággal a Szocialista Liga. Elérésére mindent el fog követni, ami hatalmában áll a népnek e nagy ügy alapelveire való nevelése céljából, és arra fog törekedni, hogy megszervezze azokat, akik magukba fogadják ezt a nevelést, hogy amikor a válság jön, ahová az események további alakulása vezet, legyen egy emberekből álló testület, amely kész az őt megillető helyre fellépni és az ellenállhatatlan mozgalmat vezetni, azzal törödni.

Közi: A munkásmozgalom fordulópontja 1880—1900. (Szerk. *Hobsbawm*), London, 1948, 48—50. lap (angolul).

31. A Fabianus Társaság

1884-ben a haladó szellemű polgári értelmiségiek egy csoportja megalakította a Fabianus Társaságot, melynek célja a burzsoá társadalom megreformálása volt. Ideológusai: Sidney Webb (1859—1947), felesége, Beatrice (1858—1943) és a nagy angol író, George Bernard Shaw (1856—1950).

Alább részleteket közlünk a Shaw által 1896-ban „Beszámoló a fabianus politikáról” címmel megfogalmazott programból.

A Fabianus Társaság célja: rávenni az angol népet arra, hogy egyrészt politikai szervezetét teljesen demokratikussá tegye, másrészt úgy szocializálja iparát, hogy a nép létfenntartását teljesen függetlenítse a magánkapitalizmustól.

A Fabianus Társaság szocialista és demokratikus céljait egyetlen egy síkon törekszik megvalósítani. Például:

Nincs megkülönböztetett véleménye a házasság, a vallás, a művészet, az elvont gazdaságtan, a történelmi evolúció, a pénznemek ügyében vagy más dologban, csupán a gyakorlati demokrácia és a szocializmus tárgyában, ezt tekinti saját ügyének.

A hatalmában álló minden módon nyomást gyakorol a jelenlegi erőkre, és igyekezik meggyőzni azokat, nem törődve azzal, hogy valamely párt hogyan nevezi magát, vagy milyen szocialista vagy más elveket vall, hanem csupán arra van tekintettel, hogy cselekedeteiknek milyen az irányuk; támogatja azokat, amelyek a szocializmusért és a demokráciáért dolgoznak, és szemben áll azokkal, amelyek reakciók.

Nem javasolja azt, hogy a szociális demokrácia felé vezető lépéseket maga tegye vagy bármely más, különlegesen szervezett társaság vagy párt.

Nem hívja fel az angol népet arra, hogy csatlakozzék a Fabianus Társasághoz...

IV

A fabianus alkotmányosság

A Fabianus Társaság tökéletesen alkotmányos magatartásában; módszerei az angol politikai életben megszokott módszerek.

A Fabianus Társaság elfogadja azokat a feltételeket, amelyeket az emberi természet, az angol nép nemzeti jellege és politikai körülményei megszabnak számára. Rokonszenvezik az egyszerű polgár ama kívánságával, hogy fokozatos és békés változások történjenek szemben a forradalommal, a hadsereggel és a rendőrséggel való konfliktussal és a mártíromsággal. Elismeri azt a tényt, hogy a szociáldemokrácia nem a munkáosztály teljes programja, és minden, az ipar államosítására irányuló külön rendszabálynak versenyt kell futnia az elsőbbségért számos más reformmal. Éppen ezért nem hiszi, hogy bekövetkeznék az a perc, amikor az egész szocializmust ki lehet tűzni egyetlen általános választás programjául vagy a képviselőházban egyetlen törvény keretében felvetni, mintegy szembeállítva az egyik oldalon a proletariátust, a másik oldalon a tulajdonosok rendjét. A szociáldemokrácia minden részlete csak egy rendszabály a többi között, és egy erőteljes szocialista szekciónak kell napirenden tartania. A Fabianus Társaság tehát kéri azokat a szocialistákat, akik egy szenzációs történelmi válságot várnak, hogy csatlakozzanak valamely más társasághoz.

XI

A fabianusok és a középosztály

Tekintettel arra a tényre, hogy a szocialista mozgalmat eddig a középosztály vagy a „burzsoázia” tagjai inspirálták, tanították és vezették, a Fabianus Társaság, bár egyáltalán nem lepődik meg azon, hogy ezek a középosztálybeli vezetők nagyfokú keserőséggel támadják a saját osztályukban megnyilatkozó szűk szociális eszméket, tiltakozik a szocialistáknak az ellen az abszurd álláspontja ellen, hogy éppen azt az osztályt bélyegzik meg mint különösen ellenségeset velük szemben, amelyből a szocializmus született. A Fabianus Társaságnak nincsenek romantikus illúziói abban a tekintetben, hogy a proletariátus mentes lenne ugyanezekről a szűk eszméktől. Mint minden más szocialista társaság, csak nevelheti a népet a szocializmusra, azzal, hogy az összes osztályok leginkább felvilágosult tagjainak következtetéseivel megismertesse. A Fabianus Társaság te-

hát értelemszerűen nem tudja a „burzsoá” vagy „középosztály” szavakat mint lebecsülő meghatározásokat használni, egészen különösen azért nem, mert ezzel elítélné saját tagjainak nagy részét.

Közli: A munkásmozgalom fordulópontja 1880—1900. (Szerk. *Hobsbawm*), London, 1948, 56—58. lap (angolul).

32. A Munkásképviseleti Bizottság

1900 februárjában Londonban megalakították a Munkásképviseleti Bizottságot, amelynek célkitűzése az volt, hogy a munkások önálló képviselőhöz jussanak a parlamentben. A bizottság 1906-ban felvette az Angol Labour Párt (Munkáspárt) elnevezést. Maga az a tény, hogy létrejött a munkások tömegpártja, pozitív jelenség volt az angol munkásmozgalom életében. A Munkáspártot Keir Hardie (1856—1915) és a később nyíltan árulóvá vált Ramsay MacDonald (1866—1937) vezették.

Alább részleteket közlünk a Munkásképviseleti Bizottság alapító konferenciájának határozatából, amelyet Londonban 1900. február 27—28-án fogadtak el.

1. A konferencia célja

Határozat annak érdekében, hogy a munkásozisztály véleményét olyan emberek képviseljék az alsóházban, akik magukévá teszik a munkásmozgalom célkitűzéseit és követeléseit.

2. Munkáspárti képviselők az alsóházban

Olyan határozatot kell hozni, amelynek értelmében a parlamentben létre kell hozni egy különálló munkáspárti csoportot, whipjeikkel¹ meg kell egyezni politikájukban. E politika keretében azonban meg kell nyilvánulnia annak a hajlandóságnak, hogy együttműködjenek bármely más párttal, amennyiben azok a munkások előnyére való törvényjavaslatokat nyújtanak be, és úgyszintén arra is hajlandónak kell mutatkozni, hogy bármely más párttal szövetkezzenek ellenkező tendenciájú intézkedésekkel szemben.

3. A bizottság összetétele

A Bizottság tagjai: a trade-unionok 12 képviselője, a szövetkezetek 10 képviselője (ha mint testület képviseltetik magukat a konferencián) és a Fabianus Társaság, a Független Munkáspárt és a Szociáldemokrata Föderáció két-két képviselője.

4. A bizottság feladata

A bizottságnak állandó összeköttetést kell fenntartania a trade-unionokkal és más olyan szervezetekkel, amelyek munkáspárti képviselőket jelölnek.

5. Pénzügyi felelősség

A bizottság kezeli azt a pénzüsszeget, amely a szervezet számára befolyhat, és minden testületet felkérnek évi 10 shilling fizetésére 1000 tag vagy csoport után.

Ezenfelül minden testület fedezi jelöltjeinek választási költségeit.

¹ Whip — valamilyen politikai párt parlamenti fegyelmi és szervezési vezetője.

6. A kongresszusnak való beszámolás

A bizottságnak évenként be kell számolnia a trade-unionok kongresszusának, valamint a bizottságban képviselt országos szervezetek évi gyűléseinek, és tanácsos lenne kikérni a szervezetek tagjainak véleményét, amelyeknek a bizottság végső soron felelős.

7. A képviselet alapja

A szervezeteknek — bármilyen néven ismeretesek — joguk van a konferenciára minden kétezer tag vagy csoport után egy-egy küldöttet kijelölniök, s minden küldöttért tíz shillinget kell befizetniök. A küldöttek nevét és címét a konferencia megnyitása előtt legalább egy héttel be kell küldeni. Annak a szervezetnek a részére, amely nem tesz eleget az említett feltételeknek, nem adnak ki megbízócédulát.

8. Szavazás

A szavazás azzal a cédulával történik, amelyet a szakmák szervezetei képviselőinek adtak tagságuknak megfelelően, és amelyért az ezer tag vagy csoport után járó egy cédulának elve alapján fizettek.

M. Beer: A brit szocializmus története. London, 1948, II. rész 318—319. lap (angolul).

33. Lenin „Az angol Munkáspárt kongresszusa” c. cikke. (1913 február)

A brit Munkáspárt január 29-től 31-ig Londonban tartotta XIII. kongresszusát. A kongresszuson 500 küldött vett részt.

A kongresszus elfogadott egy háborúellenes határozatot, továbbá jelentős szótöbbséggel egy olyan határozatot, amely felhívja a párt parlamenti képviselőit, hogy szavazzanak a választójogi reform minden olyan tervezete ellen, amely a választójogot nem terjeszti ki a nőkre.

Az angol „Munkáspárt”, amely az opportunisták „Független Munkáspárt” és a szociáldemokrata „Brit Szocialista Párt” mellett áll fenn, afféle széleskörű munkáspárt. Kompromisszum a Szocialista Párt és a nem szocialista szakszervezetek közt.

Ez a kompromisszum az angol történelem sajátosságaiból ered, annak következménye, hogy a munkásosztály arisztokráciája elkülönült a nem szocialista, liberális szakszervezetekben. Ezek a szakszervezetek most a szocializmus felé kezdenek fordulni, s ez rengeteg felemás, kusza helyzetet idéz elő.

Például a pártfegyelem kérdésében olyan határozatot fogadtak el, amely szerint ki kell zárni a pártból azt, aki megsérti a párt és a parlamenti frakció határozatait.

Olyan vita támadt, amely minden más országban lehetetlen: ki ellen irányul ez a határozat, a liberálisok ellen-e vagy a szocialisták ellen?

A 40 parlamenti munkásképvisező közül ugyanis 27 *nem szocialista*!! A tizenhárom szocialistát — mondta a határozatot ellenezve Willy Thorne szocialista — *meg akarják kötni* azzal, hogy alárendelik őket a *nem szocialistáknak*. Még a határozat mellett felszólaló Bruce Glasier, a Független Munkáspárt tagja is elismerte, hogy van vagy egy *félucat* olyan munkásképvisező, akiknek a konzervatívok közt a helyük.

A határozatot elfogadták.

Azt a határozati javaslatot, hogy a párhelyiségekben ne csak az opportunisták „Daily Herald” című napilap plakátjait függesszék ki, 643 000 szavazattal 398 000 ellenében elvetették. A szavazások alkalmával itt a küldöttek által képviselt tagok számát adják össze.

A kongresszus többsége a nem szocialisták és a fölöttébb rossz szocialisták oldalán volt. De határozott hangok hallatszottak, hogy a munkásság elégedetlen ezzel a párttal, hogy a munkásság a parlamenti képviselőktől kevesebb törvényhozósdit és több szocialista propagandát követel.

Lenin Művei 18. k. Szikra, 1955. 558—559. lap.

d) Az osztályharc kiéleződése Angliában az imperialista világháború előestéjén

34. Tom Mann a kikötői munkások 1911-es sztrájkjáról

1911. július 14-én tört ki a liverpooli kikötői munkások sztrájkja, amely azután Anglia minden nagyobb kikötőjére kiterjedt. A sztrájkbizottság elnöke Tom Mann volt. Röviddel ezután szolidaritásshtrájkok kezdődtek a vasutasok körében. A hajótulajdonos vállalkozók kénytelenek voltak engedni és eleget tenni a munkások összes követeléseinek. Augusztus 24-én beszüntették a sztrájkot. A sztrájk idején a hatóságok rendzavarást akartak kiprovokálni.

Alább egy részletet közlünk Tom Mann visszaemlékezéseiből.

Amikor a rendzavarásoknak még semmilyen veszélye sem állott fenn, nagyszámú katonaságot vezényeltek Liverpoolba, és a katonákat a parkokban helyezték el. A Mersey folyóra továbbá két hadihajót küldtek. A hadihajók a folyó közepén Birkenheaddel szemben horgonyoztak le, és ágyúikat Liverpoolnak szegezték. Ez az utóbbi manőver egyenesen értelmetlen volt, mivel ha az ágyúkkal lőttek volna, óriási kárt okoztak volna a tőkéstulajdonban. De a hatóságok láthatóan igen elégedetlenek voltak, amiért ezzel az elkeseredett harccal nem párosult semmiféle rendbontás vagy összeütközés, és ezért elhatározták, hogy a rendzavarást kiprovokálják.

Röviddel ezelőtt kezdtük meg egy hetilap megjelentetését „Szállítómunkás” címen. Ebben a lapban a sztrájkbizottság augusztus 8-án nyilatkozatot tett közzé, amely szerint a St. George's Hall előtti téren következő vasárnap, augusztus 13-án tömeggyűlés lesz...

Vasárnap, augusztus 13-a verőfényes nap volt, és a liverpooli munkások az utcára tódultak, hogy részt vegyenek a tüntetésben. Sok ezer munkás haladt a menetben a St. George's Hall előtti tér felé, zászlóit lobogtatva...

En a tüntetés idején lejátszódott verekedésről a következőket írtam:

„A rendőrség gengszter magatartása azt a célt szolgálta, amivel megbízták. Akármilyen is mondjon a rendőrfőnök, a városi hatóságok, a tőkésajtó vagy Winston Churchill,⁸ sohasem sikerül meggyőzniük a szemtanúk tízezreit, hogy a verekedést akárcsak kis mértékben is a tüntetők provokálták volna ki. A gumibottal felszerelt rendőrség bűnös, szégyenletes és kihívás nélküli támadása volt ez a 60 ezer főnyi tömeg ellen, amely minden oldalról össze volt szorítva, és csak egyetlen kiútja volt, mégpedig azon az oldalon, ahol az orvtámadásra sor ke-

⁸ Winston Churchill ebben az időben a Liberális Párthoz tartozott, és a belügyminisztérium élén állt.

rült. Végignéztam ezt a dühödt támadást. Láttam, amint a hat láb magas égi-meszelők hosszú gumibotjaikkal a tömeg közepébe vetették magukat, és teljes erőből ütni kezdték az ifjakat és felnőtteket, teljesen ártatlan embereket, akik egy szót sem szoltak, semmiféle kihágást sem követtek el, attól eltekintve, hogy összegyűltek a tribün körül, és figyelmesen hallgatták a beszédeket. Ilyen esztelen támadás, ilyen teljesen kiprovokálatlan kegyetlenkedés nem volt Angliában már több mint 50 éve...

Hadd tegyen Churchill, amit akar, hadd küldjön tízszer ennyi csapatot Liverpoolba, hadd fitogtassák ezek a csapatok erejüket a város minden utcáján — az egész királyi lovasság és gyalogság sem tudja az angol hajókat a dokkokból a tengerre kifuttatni... Vajon van-e a világon olyan erő, amely le tudná győzni a munkásokat, ha megfelelő módon szervezkednek? Ha van, úgy próbálják meg, uraim!..."

Tom Mann: Visszaemlékezések. London, 1923, 265—275. lap (angolul).

35. Ben Tillet visszaemlékezése a dokkmunkások 1911. évi sztrájkjáról

Gazdaságtörténetünk különös, izgalmas szakasza! Elemi erőknél volt ez a hatalmas feltörése. Úgy tűnt, mintha a vagyontalan és nincstelen osztály az ország különböző részeiben egyidejűleg kezdte volna követelni jogait a társadalomtól. A valóságban, eredetükre nézve teljesen ösztönös sztrájkok sorozata robbant ki gyors egymásutánban a királyság legfontosabb kikötőhelyein... a londoni kikötőváros hatalmas megmozdulásával tetőzve.

Természetesen az utóbbi érint engem a legközelebből. Emlékezetembe idézi a szinte egy emberöltővel korábbi nagy sztrájkunk megrázó eseményeit. Akkor, mint a megelőző harcok folyamán is, velünk voltak azok, akik éjjel, nappal gürcöltek, szerveztek, beszéltek, végezték a lélekölő munkát...

És ott voltak a veszedelmek. A szállítómunkások sztrájkjának eredményeképpen London közel állt a teljes élelemhiányhoz. Mindenütt elcsendesedtek a dokkok, és megszűnt a kirakodás. Nem volt szükség a sztrájkőrségre, mert nem akadt olyan munkás, aki társait sztrájkötéssel el akarta volna árulni. Kihaltak a főváros nagy piacai, a főváros sugárútjait zsúfolásig elárasztó zajos és izgott forgalom kis csörgedezéssé halkult. minthogy az autóbuszok, gépkocsik és mindenféle magánjárművek megsínylették a benzinhiányt, és elapadt a hatalmas kereskedőforgalom áradata a belváros utcáin keresztül a dokkoktól a közraktárokig és a nagy vasúti végállomásokig...

Oly alaposan volt megszervezve a sztrájkmozgalmunk, hogy valóban egy jármű sem mozgult, egy üzletet sem bonyolítottak le a sztrájkbizottság engedélye nélkül. Általam vagy más felelős tisztviselő által aláírt engedély volt szükséges ahhoz, hogy bármit, beleértve Öfelsége postáját is, továbbítsanak...

Természetesen a sztrájkbizottság által fogatanosított intézkedések nagyon sértették az izgága, vérszomjas uraságokat, akik a dokkmunkások és vezetőik ellen érzett felháborodásukban csaknem gutaütötten üldögéltek klubjaikban és hivataljaikban. Szerény követeléseinket — a dokkmunkások számára kértük az óránkénti 8 penny minimumbért és az 1 shillinges túlórát, a reggel 7 órától délután 5 óráig terjedő nappali és délután 5 órától reggeli 7 óráig terjedő éjszakai műszakot, s a munkások más testületei is hasonló ésszerű és szerény javaslatokat fogalmaztak meg — oly keserőséggel, dühvel és makacssággal utasítottak

ták vissza, amelyre még ma sem találok magyarázatot. Olyan helyzet megváltoztatásáért harcoltunk, amely valóban borzalmas, szinte leírhatatlan volt. A munkanap hossza önmagában igazolta felkelésünket...

Idézi Asa Briggs: Szentanúk voltak. Oxford, 1960, 121—122. lap (angolul).

E) Az ír nép harca az angol gyarmatosítók ellen a XIX. század végén és a XX. század elején

Írország volt a legrégebb angol gyarmat. Lakosságának nagy tömegei a XIX. század végén rettenetes nyomorban éltek. Lenin így írt erről a kérdésről: „Anglia századokon át rabigában tartotta Írországot, az ír parasztokat hallatlan éhínségre és éhhalálra kárhoztatta elűzte őket földjeikről, százazreket és milliókat kényszerített arra, hogy elhagyják hazájukat és Amerikába vándoroljanak... Anglia -felvirágzott-, Írország kihalt, és fejletlen, félvad, merőben mezőgazdasági jellegű ország, nincstelen parasztbérlők országa maradt.” (Lenin Művei 20. k. 144. lap.)

Az ír nép évszázadokon át folytatta hősi szabadságharcát az angol gyarmatosítók ellen. A XIX. század utolsó negyedétől kezdve ez a harc egyre fokozódott, és tömegméréteket öltött. Az 1870-es években harcba szállott az ír bérlők széleskörű mozgalma, majd a századforduló után létrejöttek az ír nép forradalmi harcának nacionalista és szocialista szervezetei.

Több okmányt idézünk, amelyek megmutatják az ír nép tömegeinek harcát az angol gyarmatosítók ellen.

36. Az ír Nemzeti Földliga megalakulása

Az ír kisbérlők harcának irányítására 1879-ben megalakult a Nemzeti Földliga, amely kidolgozta és nagy sikerrel alkalmazta a közvetlen akciók különböző módszereit. Alapítója és vezetője Michael Davitt (1846—1906) volt. Alább részleteket közlünk Davitt A feudalizmus bukása Írországból c. könyvéből.

Az 1879. évi nyár eleje egy rossz termés és annak következményeképpen a súlyos nyomor örömtelen telének nyugtalanító távlatát rajzolta fel az ország előtt... Ezek a körülmények arra készítették Connaught bérlőit, hogy sokkal készségesebben kapcsolódjanak bele a „bérfizetés elleni agitációba”, minthogy már ebben az időben a mozgalom ezt az elnevezést nyerte a landlordokkal rokonszenvező sajtóban. Nekünk ez ellen nem volt kifogásunk. A bér volt a landlordok hatalmának alapja, annak a rendszernek a veleje, amelyet mi az első adandó alkalommal meg akartunk semmisíteni... A „Semmiféle bért!” felhívást rövidesen egész Mayóban hallani lehetett. Hamarosan számos gyűlést tartottak. A Mayo és Galway határára tartott miltowni gyűlés... számszerűleg a legnagyobb tüntetés volt, amelyet a liga agitációjának egész idején Nyugaton tartottak. A gyűlésen több mint 15 000-ember vett részt. Több mint ezren lőháton voltak. Míg számos részvevő a gyűlésen tartózkodott, száz meg száz ifjú, lándzsautánzatokat víve, katonai rendben vonultak a gyűlés színhelye felé. A zászló, amelyeken „Le a földrablók!” „Le a zsarnokokkal!” feliratok voltak olvashatók, a felvonulásnak sajátos színt kölcsönöztek. Temérdek rendőr volt jelen, és ez volt az első alkalom, hogy a kormány egy megfigyelője is jelen volt a dublini palotát⁹ képviselve. A beszédek rendkívül élesek voltak... A bért „törvényes rablásnak” nevezték, amelyre szervezkedéssel kell ellenállni...

⁹ Az írországi angol helytartó székhelye.

Azután határozatot hoztak, hogy Mayóban létrehoznak egy szervezetet, a nemzeti szervezet magvát. „Nemzeti Földliga” névben állapodtak meg...

M. Davitt: A feudalizmus bukása Írországbán.
London, 1904, 156—157., 158. lap (angolul).

37. Az írországi Nemzeti Földliga programjából

Elfogadták az 1879. augusztus 16-i gyűlésen

Írország földje az ír népé; hogy az Isten akaratából ott élők létfenntartásukra megtartsák és megműveljék; arra való, hogy megadja a létfenntartásukhoz szükséges termékeket; azoknak, akik a földet ebből a célból megművelik, összehasonlíthatatlanul több joguk van a föld teljes birtoklására, mint azoknak, akik a földet csere tárgyává és haszon vagy élvezet elnyerésének forrásává teszik... Az ír föld több mint 6 millió acre-jének tulajdonosa nem egészen 300 földesúr, akik közül 12-nek összesen 1 297 888 acre földje van, míg 5 millió írnek egyetlen acre-je sincs. Néhány ezer földesúr tulajdajogának védelmére a kormány félig rendőri egységekből álló állandó hadsereget tart fenn az országban a földnélküliek millióinak számlájára... Az élősdí, dologtalan osztálynak, hála az angol földtörvényeknek, lehetősége nyílik arra, hogy Írország földjéből évi 12—15 millió fontsterlinget sajtoljon ki anélkül, hogy bármi hasznosat is adna cserébe... Felszólítjuk Írország farmerreit, legyenek készenlétben, lássanak munkához és szervezkedjenek a célból... hogy egy olyan reformot küzdjenek ki a maguk számára, amely biztonságot és viszonylagos bőséget hozott a kontinentális országok farmerosztályai számára. Az elszántság és a gyakorlatias elhatározottság tanújele nélkül, amelyet most Írország farmerjei és barátaik mutattak a kis földtulajdon iránti kérésükben, amely egyedül tudja majd teljesen kielégíteni az ír népet, vagy véglegesen rendezni az ország földkérését, a közvélemény nem fogja elismerni egy ilyen változás sürgős szükségességét...

Uo. 160—162. lap (angolul).

38. A Földliga céljai

A célokat az említett 1879. évi program keretében fogalmazták meg.

1. Örködni a képviselt nép érdekei felett, és minden hatalmában levő eszközzel védelmezni azt az igazságtalan vagy önkényes jogfosztások ellen, amely a földbirtokosok vagy a közönség bármely más osztálya részéről érheti.

2. Minden módon, amely az igazsággal, az erkölccsel és az értelemmel összeegyeztethető... törekedni a jelenleg Írországbán érvényben levő földtörvények eltörlésére, és helyükbe olyan rendszer bevezetésére, amely összhangban van a mi népünk társadalmi jogaival és érdekeivel, fajtánk hagyományaival és erkölcsi életével, felfogásával és amelyet országunk jóléte és fejlődése parancsolóan követel.

3. A földkérdés végleges és kielégítő megoldása céljából e testület kötelessége, hogy mindazokat az igazságtalanságokat, sérelmeket és károkat, amelyek bármely mayói farmert érnek, vagy a túl magas bér, a birtoktól való megfosztás, vagy a hatalom bármely más önkényes gyakorlása által — amelyre az érvényben levő törvények felhatalmazzák a földbirtokosokat a bérlők ellen — mindezeket az önkényes cselekedeteket a legszélesebb nyilvánosság elé kell hozni...

4. E testületnek el kell vállalnia olyan tagjainak vagy más e testülettel rokon helyi klub tagjainak védelmét, amelyre felkérhetik, hogy ellenállhassanak a földesurak vagy bérenceik törvény által helybehagyott cselekedeteinek, amelyek szándékosan akarnak kárt, sérelmeket, igazságtalanságokat okozni földjükkal vagy farmjaikkal kapcsolatban.

5. Segítséget adni, amikor lehetséges, olyan farmertagoknak, akiket a földesurak vagy bérenceik földjükről elűznek vagy más úton bántalmaznak.

6. Helyi klubok vagy védegyletek szervezését elvállalni e megye bíróságai-ban, városaiban és egyházközsegeiben, nyilvános gyűlések és demonstrációk rendezése a földkérdésről, röpiratok kinyomtatása e kérdésről és más kérdésekről a farmerosztályok felvilágosítása céljából.

7. Végezetül, a mayói védelmi bizottságot megalkotni, amely figyelemmel kísérné az esküdszék, a szegénytörvény-felügyelők, a városi bizottsági tagok és képviselők tevékenységét, és vélelmet nyilvánítanak arról, hogy a fentiek hogyan végzik kötelességüket, mindenkor, amikor az e klubban képviselt nép társadalmi vagy politikai érdekei megkövetelik...

Uo. 162—163. lap (angolul).

39. A bojkott mint a Földliga harc eszköze a landlordok ellen

(Michael Davitt visszaemlékezéseiből)

Ezt a nevet már régen felvették a többi nyelvbe is... Boycott kapitány, egy angol ember Lough Mask House-ban élt mint Lord Erne megbízottja. A lordnak volt némi földje... A kapitány 15 éven át az említett lord földügynöke volt. Kiskirálynak tartották, aki igen követelődző volt bérlői és munkásai irányában, és a néppel általában nem rokonszenvezett. A birtok nagy kiterjedésű földjeit műveltette meg, és vetés meg aratás idejére sok munkást fogadott fel. A munkások és a kapitány között vita támadt a nyári hónapokban fizetendő munkabér tekintetében. A kapitány felfedezte, hogy a bérlők és a munkások magatartása megváltozott, hogy önállóbbakká váltak, és nem voltak többé olyan szolgálkúek — mindezt pedig a Földliga „demoralizáló” befolyásának tulajdonította, és elbocsátotta őket. Így kezdődött a konfliktus a kapitány és a szomszédos község között. Egyetlen más munkásnak sem engedték meg, hogy dolgozzék nála. A Liga és John atya¹⁰ biztosította ezt.

Most a kapitányon volt a sor, hogy ellencsapással válaszoljon... Megtagadta a bérlők általánosságban elfogadott követelésének a teljesítését, hogy csökkentse a bért, hivatkozva az előző évi rossz termésidőszakokra. A bért továbbra is követelte, és elkergetéssel fenyegette meg a bérlőket. Erre erőlyes válasz következett: „Ha a bért nem csökkentik, a bérlők semmit sem fognak fizetni...” A Liga támadásba ment át. A kapitány saját földjére helyezte át a hadszínteret. A helység kovácsa megtagadta lovainak megpatkolását; a pásztorok, akik nyáját őrizték, odahagyták a jószágot; a legközelebb fekvő város pékje megtagadta Lough Mask House kenyérrel való ellátását; a levélhordó nem szívesen vitte ki leveleit, végül pedig háziszolgái is kijelentették, hogy nem maradnak nála tovább, mivel, úgymond, „a nép ellenzi ezt”... A termés gazdag volt, de nem volt aki betakarítsa. A grófságban egy lélek nem akadt, aki szívességért vagy bármilyen összegért akár egy órai munkát is elvégzett volna olyan ember számára,

¹⁰ A község katolikus plébánosa, aki csatlakozott a Földligához.

aki a Földliga ellen mer harcolni. Körülvéve minden oldalról, éjjel-nappal a rendőrség által védelmezve sétáin és otthonában (bár egy árva lélek sem akarná őt fizikailag bántalmazni), az önféjű öreg ember lefestette helyzetét a londoni sajtónak, és úgy tüntette fel magát, mint egy ostromlott, bántalmazott és megsértett angol ember az ír rebellesek közösségének célpontjául... Végül is kívülről érkezett segítség. Ulsteri munkásokat toboroztak a kapitány termésének megmentésére, még mielőtt a decemberi fagyok teljesen tönkretették volna. 50 önkéntes vonult erős katonai fedezet mellett a Lough Mask-birtokra... Fegyveres erőnek kellett megmentenie a földügynök krumpliját a közeledő tél veszélyeitől...

A Liga bölcs taktikához folyamodott ezzel a provokációval szemben, melynek az volt a célja, hogy zavargásokat váltson ki. Felhívást intéztek Mayo lakosságához annak a taktikának a követelésére, amelyet Boycott kapitánnyal szemben alkalmaztak: az ulsterieket és a katonákat teljesen el kell szigetelni. A lakosságnak megtiltották, hogy megpatkolja lovaikat, fogatot, élelmet adjon nekik, vagy bármit is eladjon számukra...

A harc reménytelen jelleget öltött, és december 1-én Boycott kapitány feladta ügynökségét, és családjával együtt elhagyta Lough Mask House-t, és visszatért Angliába...

Uo. 275—277., 278. lap (angolul).

40. A Sinn Fein párt ideológiája

1902-ben Arthur Griffith (1872—1922) nyomdász megalakította a Sinn Fein (Mi magunk) nevű nacionalista pártot, melynek célkitűzése Írország függetlenségének ki-harcolása volt. Alább részleteket közlünk Griffith egyik 1913-ban megjelent cikkéből.

Sinn Fein országos és nem helyi mozgalom, s minthogy országos mozgalom, nem szabad eltérnie és nem tűrheti el az ország határain belül az igazságtalanságot és elnyomást. E mozgalom legalábbis rajtam keresztül nem társul semmilyen osztályharccal vagy osztályharc jellegű kísérletekkel. Osztály lehet sok, de nemzet csak egy. Ha vannak olyan emberek, akik úgy vélik, hogy Írország csupán név és semmi több, és hogy az ír munkás érdeke nem a nemzet fenn-tartása, hanem összeomlása, ha úgy vélik, hogy az emberiség inkább megváltható univerzalizmussal, kozmopolitizmussal vagy bármilyen más „izmussal”, mint nacionalizmussal, én nem tartok velük... Ha összeül országunkban az országgyűlés, arra törekszem majd, hogy rajta keresztül az említett Sinn Fein program megvalósuljon. Azon fáradozom majd, hogy hatalma mindaddig növekedjék, míg ki nem vívja a nemzeti függetlenséget, és hatalma növekedésével nemcsak a nemzet gazdagságát — amely önmagában nem jelent jólétet — növelje, hanem e gazdagság igazságos szétosztását, amely valóban a jólét forrása.

Az a szabad nemzet, amelynek felemelkedését kívánom megélni Írország földjén, nem a kétségbeesés — sem az újfeudalizmus — szülötte, annak prófétái-val: Marxszal, Lassalle-lal és Proudhonnal... Remélem egy ember sem állítja majd előttem, hogy minden embert egyformán szeret, ugyanis az az ember, aki mindenkit egyformán szeret, nem szerethet senkit különösebben. Biztos vagyok abban, hogy az az ember, aki szomszédja gyermekeit éppen annyira szereti, mint sajátjait, rossz apa.

Idézi: D. Ryan: James Connolly. Dublin, 1924, 75. lap (angolul).

41. Az ír szocialista mozgalom programja

1898-ban megalakult az Ír Szocialista Párt. A párt a föld államosítását és a termelési eszközök, a javak elosztásának és az áruforgalom társadalmasítását követelte. A párt vezére James Connolly (1870—1916), a kiemelkedő ír forradalmár marxista volt. Írásaiban és gyakorlati tevékenységében sikeresen kapcsolta össze az ír népnek a gyarmati elnyomás alól való felszabadításának kérdését a munkásosztály felszabadításával a kapitalista kizsákmányolás alól. Connolly 1913-ban önvédelmi csapatok szervezéséhez kezdett; 1916-ban, az általa szervezett „husvétii felkelés” leverése után az angolok kivégezték.

Alább részleteket közlünk James Connollynak a „Munkásköztársaság” című lapban 1916 januárjában megjelent cikkéből.

Fel kell szabadítanunk Írországot az írek számára. De vajon, kik az írek? Nem az uzsorabért szedő, nyomortanyatulajdonos földesúr; sem a verejtékes hasznát húzó kapitalista s nem a sima szájú, hízelkedő ügyvéd; vagy a prostituált újságíró — az ellenség felbérelt hazudozó. Nem ezek, hanem az ír munkásosztály az egyetlen szilárd alap, amelyen egy szabad ország felépülhet. A munkásosztály ügye Írország ügye. Írország ügye a munkásosztály ügye. Nem választható el a kettő egymástól. Írország szabadságot akar. A munkásosztály azt akarja, hogy a szabad Írország saját sorsának egyedüli irányítója legyen, s földje minden gazdagságának kizárólagos tulajdonosa.

A munkásosztály a szabad ír nemzetet az ír nép érdekeinek őrzőjévé kívánja tenni, s hogy e célt biztosítsa, ezt a szabad ír nemzetet minden tulajdonjoggal felruházza az egyén követeléseivel szemben, avval a végső megfontolással, hogy így majd a nemzet teszi őt gazdaggá, nem pedig embertársainak kizsákmányolása.

Minthogy ily magasztos és szent feladat vár a nemzetre, nem rendjén való, hogy mi, a munkásosztály fiai harcoljunk a nemzetnek idegen uralomtól való felszabadításáért mint előfeltételért ahhoz, hogy osztályunk számára a nemzeti erők szabad fejlődése biztosítva legyen?...

A munkásmozgalom nem hasonlítható más mozgalomhoz. Ereje éppen abban rejlik, hogy nem hasonlítható más mozgalomhoz. Soha nem olyan erős, mint amikor egyedül áll. Más mozgalmak rettegnek az elemzésektől, és kitérnek mindenféle olyan kísérletek elől, amelyek céljaikat megkivánják határozni. A munkásmozgalom kedvét leli az analízisekben, és állandóan meghatározza elveit és célkitűzéseit. Azok a férfiak és nők, akik felfogták a munkásmozgalom szellemét, az elemzés és meghatározás szellemében végzik közéleti tevékenységüket, és mindenkor készen állnak arra, hogy helyzetüket megmagyarázzák. Életüket nem táplálhatják illúziók; még ha agyuk a fellegek közt is járna, egy lépést sem tennének előre mindaddig, amíg meg nem győződnének arról, hogy lábuk a biztos talajon nyugszik.

Ebben lényegesen különböznek a középosztálybeliektől vagy diplomásoktól, vagy egyéb olyan pártoktól és mozgalmaktól, amelyeket Írországbán ezek a rétegek tartanak befolyásuk alatt... Ha az átlag nem munkás írországi hazafi, aki el van telve saját gyakorlati érzékétől, a hideg külvilággal kerül kapcsolatba, visszahúzódik, s bár talpa érinti a biztos földet, azt megveti, mint a „csupán anyagi alapot”, s arra törekszik, hogy a nép elhiggye azt, hogy az igazi hazafiságnak nincs szüksége más alapra, mint költőinek, szónokainak, újságíróinak és vezéreinek félrebeszéléseire.

Idézi: D. Ryan: James Connolly, Dublin, 1924, 76—78. lap (angolul).

42. James Conolly

az ír polgári nacionalista politikusok parlamenti taktikájának csődjéről
(1915 szeptember)

A politikusok a Westminster¹¹ sűrűjében negyven éven keresztül folytatott fecsegésük eredményeképpen csupán az általuk létfontosságúnak vélt célkitűzés¹² kudarcával állhatnak elő, míg az ír nép Írországból saját földje, szövetségei és szakszervezetei csataterén harcolva kényszerített egy vonakodó parlamentet arra, hogy egymás után hozzon olyan törvényerejű rendeleteket, amelyeket a nép hatalma által mint jogokat már elnyert. A Home Rule párt iránti lekötethezességük mértékét azáltal becsülhetjük fel, ha mérlegeljük azoknak eredményeit, akik küzdöttek és megnyerték a küzdelmet a földkérdés körül — a küzdelmet, amelyet a parlament falain kívül folytattak és nyertek meg — és azoknak az eredményeit, akik a Home Ruleért harcoltak, és harcukat — egy tisztán parlamenti harcot — elveszítették.

A nép ellenállt a földesuraság és a brit korona egyesült erőinek, a mezőgazdasági népességre általuk erőszakolt társadalmi rendszert szétbontó, s vonakodó markukból kiragadta a társadalmi szabadság és gazdasági biztonság elősegítő intézkedéseit. Az ír képviselők pedig, összemérve erőiket a brit politikusokkal az általuk választott csataterén, a játszma minden tétjét elvesztették.

Minden alkalommal, amikor a ravasz brit politikusok áldozatot kértek, ez a párt hajlott kérésükre, és feláldozták elveiket. Beletörődtek abba, hogy feláldozták Ulstert,¹³ és felosszák országukat, beleegyeztek az adózás ellenőrzésébe, beleegyeztek a posta, a vám és az illetékek ellenőrzésébe; egyszóval mindenbe beleegyeztek, amely egy országnak életet és hatalmat jelent, és végül, amikor a legragyogóbb lehetőségük kínálkozott fel a háború fuvallatában, beleegyeztek a bennük bízó honfitársak megszámlálhatatlan ezrei életének feláldozásába, és visszonzásul nem kaptak semmit. A Home Rule, e szájalomra méltó koraszülött, fel van függesztve, és a felfüggesztő törvénnyel egyidejűleg alkották meg azt a nyilatkozatot, amely szerint gondolni sem lehet az orániai¹⁴ Ulster önkormányzatára.

Idézi: Ryan, i. m. 109—110. lap (angolul).

¹¹ Az angol parlament.

¹² Az ír Home-Rule (önkormányzati) törvény, melyet a parlament 1914 májusában elfogadott, megvalósítását azonban a közben kitört világháborúra való tekintettel felfüggesztették.

¹³ Írorszag 6 észak-keleti grófsága, nagyjából protestáns lakossággal, amely ma is Nagy-Britanniához tartozik.

¹⁴ Ulstert „orániai”-nak azért hívják, mert 1688–89-ben Orániai Vilmos királyt támogatta, szemben Írorszag többi, a Stuartokat pártoló részével.

VII. FRANCIAORSZÁG 1871—1914 KÖZÜTT

A) Franciaország gazdasági fejlődése a XIX. század végén és a XX. század elején

1. Az ipari termelés növekedése

Év	Nyersvas-termelés	Acéltermelés	Kőszéntermelés
1875	1448	210	16 957
1880	1725	390	19 362
1885	1631	560	19 511
1890	1962	680	26 083
1895	2004	870	28 020
1900	2714	1560	33 405
1905	3078	2260	35 928
1910	4038	3410	38 350
1914	5207	4690	40 844

2. Franciaország külkereskedelme (millió frankban)

Év	Kivitel	Behozatal
1875	3873	3537
1880	3468	5033
1885	3088	4088
1890	3755	4437
1895	3374	3720
1900	4109	4698
1905	4867	4779
1910	6234	7173
1913	6880	8421

„Gazdasági világválságok 1848—1935.” I. k.
Moszkva. 1937. 504—507. lap (oroszul, angolul).

3 A tőke koncentrációja Franciaország három legnagyobb bankjában: a „Lyoni Hitel”, a „Nemzeti Leszámlító Iroda”, az „Általános Társaság” nevű bankokban

Év	A fiókok és pénztárak száma	A tőke méretei (millió frankban)
1870	64	627
1890	258	1510
1909	1229	5250

Az összeállítás V. I. Lenin „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka” című műve adatai alapján készült. (Művei 22. k. 221. lap.)

4. A francia tőkekivitel

(milliárd frankban)

1880	15
1890	20
1902	27—37
1914	60

Az összeállítás azoknak az adatoknak alapján történt, amelyeket V. I. Lenin „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka” c. művében idéz. (Művei 22. k. 250. lap.)

5. A francia tőkekivitel megoszlása az egyes európai és amerikai országok között 1913-ban (milliárd frankban)

Oroszország	12—13
Anglia és az Egyesült Államok	5
Németország	1
Ausztria	2,5
Dél-amerikai államok	6
Svédország, Dánia, Svájc, Norvégia, Belgium, Hollandia	2
Balkáni államok	3
Spanyolország és Portugália	3
Törökország	3

A. Snejerszon: A franciaországi fináncsőke, Moszkva, 1937, 20. lap (oroszul), (rövidítve közzétűk).

6. A föld koncentrációja a nagybirtokosok és a gazdag parasztek kezében a XX. század elején

Gazdaság	1892		1908	
	Gazdaságok száma	Földterület ha-ban	Gazdaságok száma	Földterület ha-ban
1 ha-n alul	2 236 406	1 243 200	2 087 851	1 228 597
1 ha-tól 10 ha-ig	2 617 558	10 383 300	2 523 713	11 559 342
10 ha-tól 40 ha-ig	711 118	12 946 400	745 862	11 825 298
40 ha-tól 100 ha-ig	105 891	18 579 700	118 497	16 270 556
100 ha-n felett	33 280		29 541	
Összesen	5 702 752		5 505 464	

A. Snejerszon: A franciaországi fináncsőke, Moszkva, 1937, 11. lap (oroszul).

B) Harc a köztársasági rendszer megszilárdításáért a 70-es években.

A Harmadik Köztársaság alkotmányának elfogadása

A 70-es évek elején a monarchisták arra törekedtek, hogy visszaállítsák Franciaországban a királyi hatalmat. A köztársasági rendszer megszilárdításáért vívott harcban a munkásosztály játszotta a döntő szerepet. Ezt a szerepet Lenin így jellemezte: „... És Franciaország demokráciája, élén a munkásosztállyal, a liberális burzsoázia ingadozásai, árulásai, ellenforradalmi hangulata *ellenére*, nehéz »kampányok« hosszú sora után létrehozta azt a politikai rendszert, amely 1871 óta tartóssá vált. A burzsoá forradalmak korszakának kezdetén a francia liberális burzsoázia monarchista volt; a burzsoá forradalmak hosszú időszakának végén — abban a mértékben, amint egyre határozottabban és önállóbban léptek fel a proletár- és a demokratikus burzsoá... elemek — a francia burzsoáziát egészen átgyúrták köztársaságpartivá, átnevelték, átképezték, átalakították.” (Lenin Művei 17. k. 403. lap.)

Alább okmányt közlünk annak bemutatására, hogy melyek voltak a franciaországi monarchista restaurációs kísérletek kudarcának okai.

7. Levél az „Alkotmányos” című burzsoá újság szerkesztőségéhez.

Megjelent az 1873. évi 703. számban

Mi nagyiparosok és földbirtokosok vagyunk, rendre van szükségünk, és nem szeretjük a köztársaságot. Mint tárgyilagos megfigyelő állítom azonban, hogy a fuzionisták¹ diadala a szélsőséges köztársaságiak karjai közé hajszolja azoknak nagy részét, akik még mellettünk állnak... Érezzük az eddig oly nyugodtan viselkedő parasztok elkeseredését, érezzük, hogy gyűlöletük már ellenünk fordul!

A parasztok két hónap előtt még barátaiknak tartottak bennünket, most pedig „gyanúsakká” váltunk, pedig nem minden faluban vannak csendőrök.

Ha a nemzetgyűlés kikiáltja a monarchiát, akkor „fehéreknek” fognak bennünket tekinteni. A tömegek a rájuk kényszerített monarchia iránti gyűlöletből a radikálisok karjaiba fogják magukat vetni.

A Harmadik Köztársaság alkotmánya

Kivonatokat közlünk a nemzetgyűlés által 1875-ben elfogadott alkotmánytörvényekből.

8. Az államhatalom megszervezéséről szóló törvényből

(Elfogadták 1875. február 25-én)

1. cikk. A törvényhozó hatalmat a nemzetgyűlés két háza, a képviselőház és a szenátus gyakorolja.

A képviselőházat a választójogi törvényben meghatározott feltételek szerint általános választójog alapján választják...

2. cikk. A köztársaság elnökét a nemzetgyűlésben egyesült szenátus és képviselőház abszolút szótöbbséggel választja meg. A köztársasági elnököt 7 évre választják. A köztársasági elnök újraválasztható.

3. cikk. A köztársasági elnöknek a két ház tagjaihoz hasonlóan törvénykezdeményezési joga van. A két ház által elfogadott törvényeket a köztársasági elnök teszi közzé, gondoskodik végrehajtásukról, és biztosítja azt.

A köztársasági elnököt megilleti a kegyelmezés joga. Amnesztiát csak törvény útján lehet elrendelni.

¹ Vagyis a két monarchista párt (orleánisták és legitimisták) egyesülésének hívei.

A köztársasági elnök rendelkezik a fegyveres erővel.

A köztársasági elnököt illeti a kinevezési jog minden polgári és katonai tisztségre.

A köztársasági elnök elnököl a nemzeti ünnepségeken. Külhatalmak képviselőit és követeit nála kell akkreditálni.

A köztársasági elnök minden ténykedését miniszternek kell ellenjegyeznie.

5. cikk. A köztársasági elnök a szenátus hozzájárulásával feloszthatja a képviselőházat, felhatalmazásának lejártá előtt is...

6. cikk. A miniszterek egyetemlegesen felelősek a nemzetgyűlés házai előtt a kormány általános politikájáért, és egyénileg felelősek személyes ténykedésükért.

A köztársasági elnök csupán hazaárulás esetén vonható felelősségre...

9. A szenátus megszervezéséről szóló törvényből

(Elfogadták 1875. február 24-én)

8. cikk. A szenátusnak a képviselőházhoz hasonlóan törvénykezdeményezési és előkészítési joga van. A pénzügyi törvényeket azonban először a képviselőházban kell beterjeszteni és elfogadni.

9. cikk. A szenátus legfelsőbb bírósággá alakulhat át, hogy ítélkezzék a köztársasági elnök vagy a miniszterek felett, illetve az állam biztonságát sértő cselekmények ügyében...

10. Az államhatalmi ágak egymáshoz való viszonyáról szóló törvényből

(Elfogadták 1875. július 16-án)

1. cikk. A szenátus és a képviselőház évenként január hó második keddjén gyűlik egybe; kivéve ha a köztársasági elnök korábbi időpontra hívja össze...

2. cikk. A köztársasági elnök dönt az ülésszak berekesztéséről. A köztársasági elnököt megilleti a nemzetgyűlés házai rendkívüli ülésre való összehívásának joga. A köztársasági elnök köteles összehívni a két házat, ha azt két ülésszak közötti időszakban mindkét ház tagjainak abszolút többsége kéri.

Az elnök elnapolhatja a nemzetgyűlés házainak ülését. Ez azonban nem tarthat egy hónapnál tovább, és egy ülésszakon belül legfeljebb kétszer ismétlődhet meg...

6. cikk. A köztársasági elnök üzenetek útján érintkezik a nemzetgyűlés házaiával. Az üzeneteket az emelvénnyel valamelyik miniszter olvassa fel.

A miniszterek mindkét házba bejárhatnak, és kérésükre minden alkalommal meg kell hallgatni őket...

8. cikk. A köztársasági elnök köti meg és ratifikálja a szerződéseket. A köztársasági elnök a két ház tudomására hozza a szerződéseket, valahányszor ezt az állam érdeke és biztonsága megengedi.

A békeszerződések, kereskedelmi szerződések, amelyek az államra pénzügyi kötelezettségeket rónak, vagy a külföldön élő franciák személyi státusát, illetve tulajdonjogát érintik, csak mindkét ház által történt elfogadás után tekinthetők érvényeseknek. Semmiféle területátengedés, csere vagy annexió nem történhet másként, mint törvény útján...

9. cikk. A köztársasági elnök nem üzenhet háborút mindkét ház előzetes hozzájárulása nélkül...

14. cikk. A két ház egyik tagját sem lehet az ülőszakok idején büntetőjogi vagy kihágási bírói vizsgálat alá vonni, vagy letartóztatni a ház hozzájárulása nélkül, amelynek tagja; kivételt képez a tettenérés esete...

„Burzsoá országok alkotmányai.” I. k. Moszkva—Leningrád, 1935. 66—70. lap (oroszul).

11. Engels a francia monarchia restaurációjának reménytelenségéről és a köztársaságiak győzelmének jelentőségéről az 1876. novemberi képviselői választásokon

„Az európai munkások 1877-ben” c. cikkből (megjelent a „Labor Standard” című amerikai szocialista lapban 1878 márciusában).

... A nagy ipari városok munkásai által támogatott párizsi munkások a Nagy Forradalom ideje óta mindig erőt jelentettek az államban. Most már csaknem 90 éven át ez volt a haladás harcos serege. A francia történelem minden nagy válságánál kimentek az utcára, felfegyverkeztek, amivel éppen tudtak, barikádokat emeltek és harcra szálltak. Az ő győzelmük vagy vereségük volt az, amely Franciaország sorsát az elkövetkező években eldöntötte. 1789-től 1830-ig a párizsi munkások harca döntötte el a burzsoá forradalmakat; 1848-ban kivívták a köztársaságot; mivel a francia munkások tévesen úgy fogták fel a köztársaságot, mint a munka felszabadításának eszközét, kegyetlen leckét kaptak ugyanazon év júniusi pusztulásában; 1851-ben barikádon védekeztek Napóleon Lajos államcsínyje ellen, és újra vereséget szenvedtek; 1870 szeptemberében megdöntötték az önmagát túlélő császárságot, amelyhez a burzsoá radikálisok még csak hozzá sem mertek nyúlni. Thiers 1871 márciusi kísérlete, hogy kiragadja kezükből a fegyvert, amellyel Párizst az idegen agresszió ellen védték, a Kommün forradalmára és hosszú harcra készítette őket, s az véres elnyomásukkal végződött...

Akár saját harcát, akár a liberális, radikális vagy köztársasági burzsoázia harcát vivta a francia munkáosztály — valahányszor vereséget mértek rá, mindig kegyetlen politikai reakció következett, amely ugyanolyan dühödő volt, mint amilyen tartós. Így az 1848 júniusi és az 1851 decemberi vereségek után a bonapartista császárság 18 esztendeje következett, amelynek idején bilincsbe verték a sajtót, elnyomták a gyülekezési és egyesülési jogot, a munkáosztályt pedig ezáltal megfosztották minden kölcsönös kapcsolat kiépítésének és szervezésének lehetőségétől. Ennek szükségszerű eredménye az volt, hogy amikor 1870 szeptemberében bekövetkezett a forradalom, a munkások senki mást sem tudtak vezető szerephez juttatni, mint azokat a burzsoá radikálisokat, akik a császárság alatt a hivatalos parlamenti ellenzéket alkották, és akik magától értetődően elárulták őket és hazájukat. A Kommün leverése után hosszú évekre megbénították a munkáosztály harcképességét, így érdeke csupán az volt, hogy a hosszú elnyomás hasonló megismétlését elkerülje, s egyúttal ismét harcoljon nem közvetlen felszabadulásáért, hanem csak olyan rendszerért, amely lehetőséget nyújtana a felszabadulásért folytatandó végső harc előkészítésére. Franciaországban jelenleg négy nagy politikai párt van: három monarchista — a legitimisták, az orléanisták és a bonapartisták —, s mindháromnak megvan a maga trónkövetelője, továbbá egy köztársasági párt. Bármelyik trónkövetelő kaparintaná meg a koronát, mindenképpen csak a nép jelentéktelen kisebbségének támogatására találna, következésképpen csakis az erőre támaszkodhatnék. Ezért mindenféle monarchista restauráció szükségszerű velejárója lenne az erő-

szak uralma, minden társadalmi szabadság és személyi jog elnyomása — és ez az, aminek az elkerülésére a munkásosztálynak törekednie kell. Másrészt a meglevő köztársasági kormány fenntartása legalább annak lehetőségét hagyná meg számára, hogy a személyes és társadalmi szabadságnak olyan fokát érje el, amely lehetővé tenné a munkássajtó alapjainak lerakását, a gyűléseken folytatandó agitációt és önálló politikai pártjának megszervezését. A köztársaság fenntartása ezenkívül mentesítené a munkásosztályt azon szükségyszerűség alól, hogy a jövőben újból a köztársaság kivívásáért kelljen harcolnia.

Igy a francia munkásosztály ösztönszerű politikai tudatának magas fokát bizonyította ismét az a tény, hogy amikor múlt év május 16-án mind a három monarchista klikk, nagy összeesküvésben egyesülve, hadat üzent a köztársaságnak,² a munkások egy emberként nyilvánították ki, hogy legfontosabb közvetlen feladatuk a köztársaság támogatása...

A köztársaságiak győzelme a legutóbbi novemberi választásokon igen jelentős dolog volt. Utána még jelentősebb győzelmek következtek az azt követően megtartott département-i, községi és pótválasztásokon. A monarchista összeesküvés talán mindennek véget vetett volna. De kezét megbénította a hadsereg félreérthetetlen magatartása. Nemcsak arról van szó, hogy igen sok a köztársasági tiszt, különösen az alsóbb tisztikarban; ennél sokkal fontosabb az, hogy a katonák tömege megtagadta, hogy a köztársaság ellen lépjen fel. Ez volt a hadsereg átszervezésének első eredménye, annak az átszervezésnek az eredménye, amellyel kapcsolatban a megfizetett helyettesítést eltörölték, s a hadsereget valamennyi osztály ifjainak tényleges képviselőivé változtatták.³ Ilyen körülmények között az összeesküvés összeomlott anélkül, hogy erővel kellett volna elnyomni...

A köztársaságiak e győzelmének azonban még más jelentősége is van. A győzelem azt mutatja, hogy 1870 óta nagy lépést tett előre a falusi lakosság. Addig Párizs munkásosztályának minden győzelme igen gyorsan semmivé vált a francia lakosság óriási tömegét alkotó kisparasztság reakciós hangulata miatt. A francia parasztság századunk eleje óta bonapartista volt. A párizsi munkások által 1848 februárjában létrehozott második köztársaságot az a hatmillió parasztszavazat semmisítette meg, amelyet Napóleon Lajos ugyanez év decemberében kapott. De az 1870-i porosz agresszió megingatta a parasztság hitét a császárságban, és a legutóbbi novemberi választások megmutatták, hogy a vidéki lakosság tömege republikánus lett. Ennek a változásnak óriási a jelentősége. Nemcsak azt jelenti, hogy mátol fogva Franciaországban reménytelenné vált bármiféle monarchista restauráció: azt is jelenti, hogy elérhetővé vált a városok munkásainak és a falvak parasztjainak szövetsége. A Nagy Forradalom által létrehozott kis parasztgazdaságok tulajdonosai csak névleg földtulajdonosok. Parcelláikat az uzsorások záloga terheli: termésük kamatfizetésre és perköltségre megy el; a közjegyző, a fiskális, a végrehajtó, az árverező mindenkor fenyegetően ott áll portájuk előtt. A helyzetük ugyanolyan rossz, mint a munkásoké, s csaknem olyan bizonytalan. És ha ezek a parasztok most a bonapartizmustól a köztársaság felé fordulnak, akkor ezzel megmutatják, hogy helyzetük megjavítását immár nem a császárságnak azoktól a csodáitól várják, amelyeket Napóleon Lajos örökösen ígért nekik, de ígéreteit sohasem tartotta be... A francia parasztság végül is elég öntudatosá vált ahhoz, hogy állandó nyomorúságának

² Engels az ún. 1877. május 16-i puccsra gondol, amelynek során Mac-Mahon elnök leváltotta a köztársasági kormányt, és a monarchistákat juttatta hatalomra.

³ Az 1872. évi általános hadkötelezettségről szóló törvényre céloz.

tényleges okait és megszüntetésének gyakorlati eszközeit keresse. És ha már egyszer elkezdett gondolkodni, rövidesen rájön majd, hogy a menekülés egyetlen lehetősége a szövetség azzal az egyetlen osztállyal, amelynek érdeke a legcsekélyebb mértékben sem kívánja meg a parasztság jelenlegi siralmas helyzetének fenntartását — a városi munkásosztállyal.

Igy azután, bármilyen megvetendő legyen is Franciaország mai köztársasági kormánya, a köztársaság végleges megteremtése végül mégiscsak biztosította a francia munkásoknak azt a talajt, amelyen önálló politikai pártként szervezkedhetnek, és megvívhatják jövődöbeli harcukat, nem mások javára, hanem saját maguk hasznára — azt a talajt, amelyen még tovább szervezkedhetnek és egyesülhetnek a parasztság eddigelé ellenséges tömegével, átváltoztatva ezzel a jövő győzelmeit Párizsban Franciaország felett aratott rövid ideig tartó győzelméből — mint ahogy az eddig volt — Franciaország minden elnyomott osztályának végső diadalára, Párizs és a nagy vidéki városok munkásainak vezetésével.

Marx—Engels Művei XV. k. 402—406. lap (oroszul).

C) Politikai harcok a Harmadik Köztársaság idején

a) Nézeteltérések a politikai pártok között a francia külpolitika irányának kérdésében

A mérsékelt republikánusok, akik az 1880-as években uralmon voltak, a burzsoázia felső rétegei (a pénzemberek és az iparmagnások) érdekében aktív gyarmati politikát folytattak. Ez ellen a politika ellen a radikálisok léptek fel, akiknek a háta mögött a kis- és középpolgárság széles köre állottak: ezek a körök úgy vélték, hogy a gyarmati kalandok politikája meggyengítheti Franciaország helyzetét Európában, és megnehezítheti a reváns előkészítését az 1870—71 évi háborúban elszenvedett vereségért és Elzász-Lotaringia elvesztéséért. A Jules Ferry vezette „gyarmati párt” szemben állt a „kontinentális párttal”, amelynek élén Georges Clémenceau (1841—1929) állt.

Kivonatokat közlünk mindkét párt képviselőinek a képviselőház 1883. október 31-i ülésén a tonkin (Vietnam) rablőháború kérdésében folytatott vitában tartott beszédéből.

12. Jules Ferry miniszterelnök beszédéből

De vajon Franciaország csak kontinentális hatalom-e? Hát ugyanakkor nem Franciaország-e a világ második tengeri hatalma?... Ezért gyarmatbirtokaink minden részecskéjét, a legkisebb darabot is szentnek kell tekinteni... Vessünk egy pillantást a világ térképére, és nézzük meg, milyen lázas sietséggel építenek ott ki maguknak piacokat a nagy nemzetek, amelyek barátaink vagy versenytársaink... nézzük meg, ismétlem, milyen állhatatossággal követelik osztályrészüket a még felfedezetlen földrészekben, Afrikában, Ázsiában, ahol olyan sok a gazdagság, és különösen ebben az óriási kínai birodalomban...

Feltételezem, hogy Kína nem fog nekünk háborút üzenni; és mi a magunk részéről szintén nem akarunk neki háborút üzenni¹... Csúpan tartósan be akarunk rendezkedni a Vörös-folyó torkolatánál, meg akarjuk szerezni Szangtojt

¹ Ferry hamis békeszeretete csak arra szolgált, hogy elleplezze a Kína elleni agresszió előkészületeit; az volt a célja továbbá, hogy megnyugtassa Angliát és az Egyesült Államokat.

és Bakninht... A torkolatnál két erődöt akarunk megszerezni, mert csakis ezekre van már szükségünk; megígérjük Önöknek, hogy mihelyt ott leszünk, senki sem űz el bennünket onnan, megdönthetetlenek leszünk.

13. Clémenceau képviselő beszédéből

Mi nem vagyunk sziget, mint Anglia; mi nem tekinthetünk az óceánra abban a meggyőződésben, hogy bármi is történjék, megvéd bennünket „ezüst övünk”, ahogy ott mondani szokás. Bennünket nem vesznek körül hegyek és tengerek, mint Spanyolországot. Mi a civilizált Európa közepén vagyunk...

Csak akkor leszünk erősek, ha megőrizzük minden rendelkezésünkre álló erőt... Azért van szükségünk erőnkre, hogy éppen ezáltal akadályozzuk meg a béke megbontását; mert ha önök távoli kalandokba bocsátkoznak, ki tudja, vajon bizonyos hatalmak nem eszelnek-e ki valamit, ... nem ösztönzik-e ellenségeinket, nem sugallnak-e nekik valamiféle celszöveget..., vajon, ha a békét megbontják, érdekeink nem kívánják-e meg, hogy valamennyi erőforrásunkkal rendelkezessünk, és kikényszeríthessük a magunk számára a kellő megbecsülést? És ha, szerencsétlenségünkre, megtámadnának bennünket, milyen rettenetes felelősség terhelné azokat, akik Indokínába, Tonkinba dobták át erőnk egy részét!

„A képviselőház jegyzőkönyvei. Parlamenti ülések. Rendkívüli ülésszak. 1883. év.” III. k. (1883. október 23—december 29.) Párizs, 1884, 108., 113., 118—120. lap (franciául).

b) A „boulangizmus”

Az 1880-as évek második felében a köztársasági rendszer számára a fő veszélyt az ún. boulangizmus jelentette. Nevét Georges Boulanger (1837—91) tábornoktól kapta, aki 1886—87-ben hadügyminiszter volt, és egyrészt „demokratikus” és szociális demagógiát űzve, másrészt pedig szélsőségesen sovinizta, revansista (Elzász-Lotaringia visszahódítását követelő) propagandát hirdetve, jelentős tömegbázisra tett szert a kispolgárság, sőt a munkásosztály egy részének körében is. Eleinte a radikálisok és a mérsékelt republikánusok is támogatták Boulanger-t, de szembefordultak vele, amikor közeledni kezdett a monarchistákhoz. 1889-ben Boulanger kénytelen volt Belgiumba menekülni, az ugyanebben az esztendőben tartott parlamenti választásokon pedig teljes vereséget szenvedett.

14. Engels a boulangizmusról és a francia burzsoázia orientációjának változásáról

Engels, aki továbbra is nagy figyelemmel kísérte a francia politikai fejleményeket, a boulangizmus tündökléséből és bukásából mélyreható következtetéseket vont le nemcsak az akkori politikai helyzetre, hanem a Harmadik Köztársaság további fejlődésére nézve.

Alább részleteket közlünk Engels Paul Lafargue (1842—1911), a kiváló francia marxista és szocialista vezetőnek és feleségének, Laurának (1845—1911), Marx leányának, 1889—90-ben írt leveleiből, amelyekben elemzi a boulangizmus társadalmi jellegét, a francia burzsoázia különböző csoportjainak állásfoglalását és az egész burzsoázia orientációjának változását.

1889. február 4.

A Boulanger-választást⁶ nem tudom másképpen értékelni, mint a párizsi alkatban a bonapartista elemek határozott újjáéledését. Ez az újjáéledés 1798-ban, 1848-ban és 1889-ben egyformán a polgári köztársasággal való elégedetlenségből fakadt, de ezt a különleges irányát — a társadalom megváltójának keresését — teljesen a sovínisza áramlat következtében vette. És ami még rosszabb: 1798-ban⁶ Napóleonnak egy államcsínyt kellett végrehajtania ahhoz, hogy megnyerje azokat a párizsiakat, akiket Vendémiaire-ben lelővetett; 1889-ben a párizsiak maguk választják meg a Kommün egyik hóhérait. Enyhén szólva, Párizs, legalábbis ideiglenesen, lemondott a forradalmi város rangjáról.

1889. augusztus 27.

Remélem, hogy a boulangizmus megbukik a legközelebbi választásokon. Semmi rosszabb nem történhet számukra, mint ennek a szélhámoságnak akár erkölcsi sikere is, amely legalábbis tovább éltetheti azt a nyilvánvaló dilemmát, hogy Boulanger és Ferry között kell választani — egyedül ez a dilemma ad életképeséget mindkét gazembernek. Ha Boulanger-t alaposan elpáhólnák, és híveinek száma többé-kevésbé leszűkülne a bonapartistákra, kiderülne, hogy a nagy forradalom örökségéből magyarázható bonapartista véna a francia karakterben fokozatosan kihalna. Ennek a közjátéknak a kiküszöbölésével a francia köztársasági fejlődés szabályszerű menete újból a régi irányban folytatódna, a radikálisok Millerand-ban. Új megtestesülésükben fokozatosan diszkreditálnának éppen úgy, mint Clemenceau-ban való megtestesülésük révén, és jobb elemeik hozzánk jönnének át; az opportunisták⁷ elveszítenék utolsó hamis jogcímüket az életre, hogy a köztársaságot védik a trónkövetelők ellen; azok a szabadságjogok, amelyeket a szocialisták kivívtak, nemcsak fenntarthatók lennének, hanem fokozatosan ki is lehetne azokat terjeszteni, úgyhogy pártunk jobb helyzetben lenne a szabadságjogok kiharcolásának útján, mint bárhol másutt a kontinensen, ezzel a háború legnagyobb veszedelme eltűnnék.

1889. október 8.

Természetesen Guesde veresége szerencsétlenség, de miközben szükségesnek tartottam mindent megtenni ennek megelőzésére, sohasem hittem győzelemben... Sokkal nagyobb előny számunkra, hogy megszabadultunk a boulangizmustól. A boulangizmus Franciaországban és az ir kérdés Angliában jelenti a két fő akadályt utunkban, a két tévutat, amely megakadályozza egy független munkáspárt megalakítását. Most már Boulanger le van verve, utunk Franciaországban szabad. És ugyanakkor megghiúsult a monarchista támadás a köztársaság ellen. Ez a monarchizmus fokozatosan áthajlását jelenti a gyakorlati élet alapjáról az érzelmi politika alapjaira, a monarchisták átszállítását az opportunisták táborába: a kettőből egy új konzervatív párt kialakulását és ennek a konzervatív polgári pártnak a harcát a kispolgárokkal és a parasztokkal (radikálisokkal) és a munkásosztállyal, amely küzdelemben a munkásosztályhoz tartozó szocialisták hamar a radikálisok fölé kerekednek, különösen amikor a radikálisok már diszkreditálták magukat... Természetesen az elején konzervatív kormányotok alakul majd, és azzal lesz dolgotok, de nem olyan, mint volt a kizárólag a burzsoázia egyik részéből álló kormányotok. Az opportunisták épp-

⁶ Az 1889. január 27-i párizsi pótválasztásról van szó, amelyen Boulanger sikert aratott.

⁷ Tévedés - Napóleon brumaire-i államcsínyét 1799. november 9-én hajtott végre.

⁸ Opportunistáknak Franciaországban a Gambetta által vezetett mérsékelt republikánusokat nevezték.

úgy csak az egyik csoportját alkotják a francia burzsoáziának, mint Lajos Fülöp és Guizot meglegedett hívei: ezek voltak a fináncarisztokraták, a másik csoport pedig azok, akik a fináncarisztokrácia sorai köré akarják magukat felküzdeni. Most azután első ízben lesz egy olyan kormányotok, amely az egész burzsoázia kormánya. 1849—51-ben a Poitiers utca Thiers alatt szintén megalkotta az egész burzsoá osztály kormányát; ez azonban a két szemben álló monarchista frakció közti fegyverszünet eredménye volt, és ezzel a maga természete szerint átmeneti jellegű. Most hát lesz egy olyan kormányotok, amelynek alapja a köztársaság megdöntése iránti reménytelenség, a köztársaság elismerése mint egy elkerülhetetlen kényszermegoldás, és ezért egy olyan burzsoá kormány, amely képes egészen bukása pillanatáig fennállni.

Éppen a francia polgárság ilyen sok csoportra, frakcióra és klikkre való széthasadása tévesztette meg nagyon sokszor a népet. Ha megbuktatjátok az egyik csoportot, mondjuk a fináncarisztokráciát, azt hiszitek, hogy megbuktatátok az egész burzsoáziát, pedig mindössze csak egy másik csoportját juttattátok hatalomra. Ezek a csoportok a következők: 1. a legitimista vagy általában monarchista földbirtokosok, 2. a régi fináncarisztokrácia Lajos Fülöp idejéből, 3. a fináncarisztokrácia másik garnitúrája a második birodalom idejéből, 4. az opportunisták — nagyobb részük még nem dicsekedhet komolyabb politikai eredménnyel, 5. főképpen a vidéki ipari és kereskedelmi burzsoázia, amely a gyakorlatban általában annak a csoportnak a tányérnyalója, amely éppen hatalmon van, tekintve, hogy szétszórtan élnek, és közös központ nélkül. Most tehát ezek mind egyesülni kényszerülnek mint „mészkelték” és „konzervatívok”, kénytelenek lesznek elejteni régi jelszavaikat és pártszólamaikat, amelyek elválasztották őket egymástól, és első ízben lépnek fel mint az egy és oszthatatlan burzsoázia. Ez a burzsoá koncentráció lesz a köztársasági és más csoportok koncentrációjának értelme, amiről annyit beszéltem az utóbbi időben, ez tehát nagy haladást fog jelenteni, amely fokozatosan a radikálisok széthullásához és a szocialisták igazi koncentrációjához fog vezetni.

1890. április 16.

A boulangizmustól való megcsömörlés oka mélyebben fekszik. Az ok a sovinizmus. A francia sovinszták 1871 után eltökélték, hogy a történelem megáll mindaddig, míg Elzászt vissza nem foglalták. Mindent ennek rendelték alá. Barátaink pedig sohasem merítettek bátorságot ahhoz, hogy ezzel a képtelenséggel szembeszegüljenek. Voltak olyanok a Citoyennál és a Crinél, akik a tömegekkel együtt üvöltöttek minden ellen, ami német, bármi legyen az, és barátaink alárendelték magukat. Itt vannak az eredmények. A boulangizmus egyetlen mentővára a revans, Elzász visszafoglalása. Scha Párizs egyetlen egy pártja sem mert ezzel szembeszegülni, csoda-e tehát ha a párizsi munkás úgy csüng rajta most, mint valami szentírásan?

De a francia hazafiak ellenére a történelem nem áll meg — csak Franciaország állt meg Mac-Mahon eleste után. Ennek a francia hazafias eltévelyedésnek szükségszerű következménye, hogy a francia munkás jelenleg a cár szövetségese nemcsak Németország, hanem az orosz munkások és forradalmárok ellen is! Hogy Párizs továbbra is megmaradjon a forradalom központjának, a forradalmat le kell verni Oroszországban, mert másképp hogyan lehet visszaszerezni a cár segítsége nélkül azt a vezető pozíciót, amely Párizst jog szerint megilleti? ... Nyilvánvalóan arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a párizsi forra-

dalmi jellemvonások negatív oldala — a sovíniszta bonapartizmus — éppoly fontos része ennek a jellemnek, mint a pozitív oldala, és hogy minden nagy forradalmi erőfeszítés után részeseivé lehetünk a bonapartizmus kiújulásának, egy megváltó keresésének, aki elpusztítja a hitvány burzsoáziát, amely elsikkasztotta a forradalmat és a köztársaságot, és amelynek csapdájába a hiszékeny munkások beleestek...

Friedrich Engels—Paul és Laura Lafargue: Levelezés 2. k. 1887—1890. Párizs, 1956, 209., 311—312., 336—337., 389—390. lap (franciául, angolul).

c) A Dreyfus-ügy

Alfred Dreyfus. zsidó származású francia vezérkari százados 1894-ben kémkedés vádjával való elítélése — teljesen alaptalanul és ártatlanul — a Harmadik Köztársaság talán legsúlyosabb válságát robbantotta ki. A társadalom két táborra — dreyfusardokra és antidreyfusardokra — a haladás és a reakció táborára oszlott. Franciaország legkiválóbb írói, művészei, haladó politikusai Dreyfus ártatlansága mellett szálltak síkra, a monarchista-klerikális-tiszti reakció pedig nyíltan hozzáállott egy katonai államcsíny előkészítéséhez.

Alább részleteket közlünk Emile Zola híres „J'accuse!” (Vádolom!) c. cikkéből, amelynek 1898-ban történt megjelenése nagy szerepet játszott a haladó erők tömörítésében (ezért a cikkért Zolát börtönbüntetésre ítélték, amely elől Angliába kellett menekülnie), valamint Jean Jaurès (1859—1914), a nagy francia szocialista vezér egyik cikkéből.

15. Émile Zola J'accuse című, a Francia Köztársaság elnökéhez intézett nyílt leveléből

Kötelességem beszélni: nem akarok bűntárs lenni. Éjszakáimat felzaklatná a kísértete annak az ártatlannak, aki olyan bűnért bűnhődik, amelyet nem követett el. És Ön az, elnök úr, akinek ezt az igazságot egy becsületes ember minden felháborodásával odakiáltom! Az Ön becsületét ismerve, az a meggyőződés, hogy Ön előtt ismeretlen az igazság, és kinek jelentsem fel az igazi bűnösök gonosztevé bandáját, ha nem az ország első tisztviselőjének?... A vezérkar akarta a pert, a vezérkar akarta az ítéletet... A hadsereg becsületéről beszélnek. A hadsereg? Az maga a nép, számára csak gyöngédségünk és becsülésünk van. De nem arról van szó, hanem a kardról, a parancsolóról, akit talán holnap adnak nekünk. És csókoljuk meg alázatosan a kard markolatát? Nem, sohasem! A Dreyfus-ügy a hadügyi hivatal ügye: Dreyfus nem jöhet haza ártatlanul anélkül, hogy az egész vezérkar ne lássék vétkesen elítéltnak... Milyen söprést kellene végezni a köztársasági kormánynak ebben a jezsuitafészekben (ahogyan Billot tábornok maga is nevezte)... Sok embert ismerek, aki félve reszket a háború lehetőségétől, mert tudja, milyen kezekben van a haza védelme... Vádolom du Paty de Calm alezredest, hogy a bírósági tévedés ördögi szerzője... Vádolom Mercier tábornokot, hogy legalábbis szellemi gyöngeség következtében a század legnagyobb gáztettének bűntársa lett. Vádolom Billot tábornokot, hogy Dreyfus ártatlanságának biztos bizonyítékait a kezében tartotta, és azokat politikai célból elrejtette, és a rothadt vezérkar megmentésére bűncselekményeket követett el az emberiség és a jog ellen. Vádolom Boisdeffre tábornokot és Gonse tábornokot, hogy bűnrészesei ugvanennek a gonosztettnek; az egyik klerikális szenvedélyből, a másik bajtársiasságból. Vádolom Pellieux tábornokot és Ravary őrnagyot, hogy szörnyű elfogultsággal vezetik a gaz vizsgálatot... Vádolom

Belhomme, Varinard és Pouart írásszakértőket, hogy hazug és csalárd szakvéleményeket adtak. Vádolom a hadügyminisztériumot, hogy a sajtóban — különösen az Eclairben és az „Echo de Paris”-ban — undorító hadjáratot vezetett a közvélemény megtévesztésére és saját bűne leplezésére... Tudom, hogy a sajtóper útján történő üldöztetésnek teszem ki magam, de éppen ezt akarom... Mérészeljenek az esküdtek elé állítani! Erre várok!

„Aurore”, 1898. január 13. (franciául).

16. Jean Jaurès a Dreyfus-ügyről

Ha Dreyfust igazságtalanul ítélték el — s amint bizonyítani fogom, valóban ártatlan —, ő többé nem tiszt és nem burzsoá — ez a szerencsétlenség minden osztálykarakterétől megfosztotta —, hanem ember csupán, akit mindaz a nyomorúság és reménytelenség sújt, ami csak elképzelhető... Kit fenyeget ma jobban a francia tábornokok önkényessége és a militarista presszió naponként dicsoított erőszakossága? Kit? A proletárságot. Elsősorban az ő érdekében áll megbüntetni és elriasztani a vezérkar törvénytelenégeit, mielőtt azok mindenki által elfogadott állandó szokássá válhatnának, elsősorban az ő érdekében áll, hogy megakadályozza az erkölcsi romlást és siettesse a magas tisztikar bukását, amely készen áll arra, hogy őt holnap elpusztítsa... Minthogy ezúttal egy polgári származású egyén az, akivel szemben a magas tisztikar a klikkek által megtévesztve, erőszakosságának és hazugságának rendszerét alkalmazta, egész mélységében megmozdult és megrendült a polgári társadalom, s nekünk ezt a megrendülést fel kell használnunk, hogy lecsökkentsük a maradi vezérkar morális erejét s támadó hatalmát, amely számunkra állandó közvetlen fenyegetést jelent...

Idézi: *Lajtor László*: Jaurès, a béke hőse. Budapest, 1937, 22—23. lap.

D) A francia imperializmus reakciós gyarmati politikája és agresszív külpolitikája a XX. század elején

17. A francia gyarmati hatóságok kegyetlen bánásmódja a gyarmatok bennszülött lakosságával

1906. március 19-én az „Humanité” című szocialista ujság „Gyarmati barbárság” címmel közölte Étienne Courcellnek, egy francia-guineai iskola tanítójának Étienne Clementel gyarmatügyi miniszterhez intézett levelét, amelyben leleplezte a gyarmati hatóságok kegyetlenkedéseit. Az alábbiakban részleteket közlünk ebből a dokumentumból.

Van szerencsém arra kérni Önt, hogy indítson általános vizsgálatot azokban a különösen súlyos ügyekben, amelyekért Francia-Guinea közvéleménye egyes hivatalnokokat tesz felelőssé; büntetlenségüket eddig valami érthetetlen támogatásnak köszönhetik, amelyről le kell rántani a leplet.

Amikor ezeket a tényeket a bírósági nyomozás számára átnyújtom, azt akarom bizonyítani, hogy mióta Guinea a mi uralmunk alá került, valóságos szervezett banda áldozata lett, amellyel szemben ezt a gyarmatot kormányzó nem tudták megvédeni.

Miniszter Úr, megengedhetetlen, hogy ez a helyzet tovább tartson. Franciaország becsülete érdekében megengedhetetlen, hogy ezek a bűntények büntetlenek maradjanak.

Egyelőre arra szorítokozom, hogy azt követeljem:

1. Nyomozzák ki egy magas rangú guineai hivatalnok cselekedeteit, akit azzal vádolnak, hogy néhány évvel ezelőtti különféle kegyetlenkedéseket követett el a timbói terület bennszülöttei ellen...

2. Bírószági vizsgálatot követelek M. Auguste Lescure, elsőosztályú gyarmati hatósági tisztviselő ellen, akit a bennszülöttek jól ismernek Kursza-Bo néven; va d áll a t hírében áll egész Guineában, sőt, mondhatnám, egész Nyugat-Afrikában és Kongóban.

Különösen sok visszaélést követett el Lescure Faranah körzetében (a volt Szudán); nyolc hónapig laktam ott utána.

Egy ízben magához hívatta Faranahba valamelyik falu bíróját, egy 70 éves öregembert, és arra kényszerítette, hogy teherrel a fején gyalogoljon. A szerencsétlen öregembernek, meggyötörve ettől a gyaloglástól, amelyet a nap perzselő sugarai alatt, durva milicistáktól hajszolva kellett megtennie, mindezek után az éjszakát a börtönben kellett tölteni, teljesen ruhátlanul: a következő napon, ismét ruhátlanul, kiállították a napra, és arra kényszerítették, hogy több óra hosszat ott álljon. A dolog azzal végződött, hogy délre meghalt...

Ebben a körzetben sok más feketére száz kötélcsapásnyi testi fenyítéket mértek; ez a büntetés megszokott mértéke, amit Lescure parancsára, sőt, többnyire jelenlétében teljesítenek.

Ezen szerencsétlenek közül heten a verés következtében meghaltak a börtönben...

3. Vizsgálatot követelek Gebhart — Hubert gyarmati adminisztrátor helyettese a bennszülöttek ügyeiben — ellen, akinek az a bűne, hogy Frigviagbe parancsnokaként kihallgatás közben kötéllel megkorbácsolatott egy 20 éves feketét, névszerint Ali Fetuntát, akit lopással vádoltak. A büntetés, amivel ezt a feketét sújtották, olyan kegyetlen volt, hogy az ifjú még azon az éjjelen meghalt; pontosan: 1900. augusztus 10-ről 11-re virradó éjjel halt meg...

4. Követelem, hogy a Hubert gyarmati adminisztrátor ellen már megindított vizsgálatot terjesszék ki — ha ez eddig még nem történt meg — azokra a rablásokra, amelyeket ez a hivatalnok, helyettesének, Gebhartnak közreműködésével az állam rovására elkövetett. Pontosán megmondom: több mint 15 000 frank értékű élelmiszerkészlet tűnt el néhány hónap alatt Timbo raktárából... Különösen lényeges az, hogy a rablások következtében még jobban összezsugorodott az a neveltséges fejda g, amelyet a börtönbe zártak kaptak... Ezek a szerencsétlenek tucatjával haltak meg Timbo börtöneiben, részint az elégtelen táplálkozás, részint a rossz bánásmód következtében... Amikor Timbon átutaztam, személyesen állapítottam meg, hogy a bebörtönzötteket súlyos láncokba bilincselve tartották...

„Humanité”, 1906. március 19. sz. (franciául).

18. A francia bankárok megsegítik a cárizmust az 1905—1907-i forradalom ellen

1906 áprilisában a cári kormány 2 milliárd 250 millió frank (843 millió 750 ezer dollár) összegű kölcsönt kapott Franciaországtól.

A következőkben részletet közlünk Makszim Gorkij „Szépséges Franciaország” című pamfletjéből (1906), amely leleplezi a franciaországi fináncióke megegyezését a cári Oroszország kormányával.

Franciaország! Ez a név úgy csengett minden tisztességes és bátor ember szívében, mint az imádott menyasszony drága neve. Múltadban mennyi nagy csata volt! A te csatáid a népek legszebb ünnepei. A te szenvedéseid a világ nagy okulása.

Mennyi szépség és erő volt a te igazságkereső törekvéseidben? Mennyi becsületes vért ontottál a szabadság diadaláért vívott csatákban! Elszáradt volna ez a vér mindörökre?

Franciaország! Te voltál a világ magas harangtornya, ahonnan minden áldott nap elszállt a világba az igazság hármassóratétele, és szétrepült a szózat, amely felkeltette a népeket évszázados álmukból — a Szabadság, Egyenlőség, Testvériség szózata!

Fiad, Voltaire, ez az ördögarcú ember, egész életén át titáni módon harcolt az aljassággal. Éles gúnya gyilkos mérget lövellt! Még a papok is, akik ezrével faltak már fel könyveket, és mégsem rontották el soha a gyomruk, Voltaire egyetlen lapjától halálos mérgezést kaptak. Még a királyokat, a hazugság felkent védnökeit is rá tudta kényszeríteni az igazság tiszteletére. Nagy erővel és merészséggel ostromozta a hazugságot. Franciaország! Kár, hogy Voltaire már nem él — most kaphatnál tőle néhány pofont! Csak ne sértődj meg! Olyan züllött anyáról van szó és olyan nagy fiáról, hogy kezétől a pofon — csak megtiszteltetés...

Másik fiad, Hugo: dicsőséged koronájának egyik legszebb gyémántja. Szónok és költő — hangja mint a zivatar dübörög az egész világon, és életre kelti az emberi lélek szunnyadó szépségeit. Mindenütt hősokeket teremtett. Hősokeket teremtett könyveivel, mint te is, Franciaország, amikor a népek élén jártál, kezdedben a szabadság zászlajával. boldog mosollyal gyönyörű arcodon, az igazság és jószág győzelmének reményével becsületes szemedben. Fiad, Hugo, minden embert megtanított az élet, a szépség, az igazság és Franciaország szeretetére. Jobb is neked, hogy most már halott... Ha élne, nem bocsátaná meg az aljasságot még Franciaországnak sem, akit ifjúkorában úgy szeretett, és nem szűnt meg szeretni akkor sem, amikor feje már őszbe csavarodott...

Flaubert, a szépség áldozópapja, a XIX. század hellénje, minden ország íróit megtanította arra, hogy tiszteljék a toll erejét, megértsek az írott szó szépségét. Flaubert, a szavak varázslója, objektív volt, miként a Nap, egyformán fényes sugarakkal világította meg az utca sarát és a drága csipkedísz. Flaubert, akinek számára az igazság a szépségben, a szépség az igazságban lakozott, ő sem bocsátaná meg neked a mohóságodat, megvetéssel fordulna el tőled ő is!

A legjobb gyermekeid már nem tartanak veled. Szégyenkeznek miattad, bankárok kitartottja. Becsületes szemüket elfordítják tőled, nem akarják látni elhízott ábrázatodat. Undok kofa lett belőled. Akiket te tanítottál a becsületért és a szabadságért meghalni — most már nem ismernek rád, és fájó lélekkel fordulnak el tőled.

Franciaország! Az aranyszomj becstelenné tett téged. A bankárokkal kötött frigy megrontotta tisztességes lelkedet, sarával és aljasságával kioltotta szíved lángoló tüzet.

Te, a Szabadság anyja, te, aki egykor Jeanne d'Arc-ban testesültél meg, most segítsz a fenavadaknak, hogy megkíséreljék eltaposni az embert!

Nagy Franciaország — te, aki egykor a világ szellemi vezére voltál, megérted-e cselekedeteid egész aljasságát?

Megfizetett kezéd egy időre elzárta egy egész ország számára a szabadsághoz

és kultúrához vezető utat... A te aranyod segítségével újra ontani fogják az orosz nép véré.

Tapadjon ez a vér örök, vörös szégyenfoltként fakó képedre, hazug orcádra!
En Szerelmem!

Hadd vágjak én is egy köpetnyi vért és epét a szemed közé!

M. Gorkij: Békéért és demokráciáért. Budapest, 1953, 42—43. lap,

19. V. I. Lenin cikke: „Poincaré megválasztásának jelentősége”

(Megjelent a „Pravda” 1913. január 15-i számában)

A francia köztársaság új elnökét elárasztják gratulációkkal. Tekintsenek bele a pogromra uszító feketeszázás „Novoje Vremja”-ba és a liberális „Recs”-be: micsoda megható egyetértés Poincaré elnök üdvözlésében, örömük kifejezésében!

A külpolitikai kérdéseknek és a nyugati országok helyzetének megítélésében különösen plasztikusan megnyilvánul feketeszázásaink és liberálisaink mély belső rokonsága. Amikor ezek is, azok is üdvözlük Poincarét, a „nemzeti” elnököt, akit a francia nagyburzsoázia és a francia klerikális-feudális reakció szövetsége választott meg, mindenki világosan látja, hogy a feketeszázások és a liberálisok közt csak a szocializmus elleni harc módjának kérdésében van véleménykülönbség.

De Poincaré megválasztása sokkal jelentősebb, semmint a buzgó „gratulálók” gondolnák. Az öntudatos munkások e választás jelentőségét felmérve, a következő három körülményt hangsúlyozzák.

Először. Poincaré megválasztása további lépés a Franciaországban kibontakozó osztályharc éleződésében. Poincaré miniszterelnök volt a radikális többségű képviselőházban. Elnökké pedig Pamsszal, a radikális jelölttel szemben választották meg, a klerikális-feudális reakció segítségével választották meg, a jobboldali blokk választotta meg.

Mit jelent ez? Franciaországban az utolsó polgári párt, a Radikális Párt van hatalmon. Közte és a „reakció” közt egyre kisebb lesz a különbség. A szocialista proletariátussal szemben egyre szorosabban tömörül az egész burzsoázia, a radikális burzsoáziától egészen a reakciós burzsoáziáig bezárólag, s egyre inkább elmosódik a határvonal e kettő közt. Különösen világosan kiütközött ez Poincaré megválasztásánál. Ez a tömörülés biztos jele az osztályellentétek rendkívüli kieleződésének.

Másodszor, figyelemre méltó Poincaré pályafutása — tipikus karrierje a polgári üzletembernek, aki eladja magát sorban minden pártnak a politikában és minden gazdagnak a politikán „kívül”. Hivatását tekintve Poincaré 20 éves kora óta ügyvéd, 26 éves korában kabinetfőnök, 33 éves korában miniszter volt. A gazdagok és a fináncmágnások minden országban sokra tartják az ilyen ügyes karrieristák politikai összeköttetéseit. „Briliáns” ügyvédképviselő — politikai róka — ezek szinonimák a „civilizált” országokban.

Harmadszor, figyelemre méltó a francia szocialisták demonstrációja Poincaré megválasztása alkalmával. A Vaillant melletti szavazás demonstráció volt a Kommün emléke mellett. Vaillant a Kommün élő emlékezte. Elég csak egyszer látni, hogyan fogadják a párizsi munkások a szónoki emelvényen megjelenő galambősz Vaillant-t, hogy megértsük ezt.

S ugyanabban a Versailles-ban, ahol a burzsoá Franciaország 1871-ben el-

adta a hazát Bismarcknak, hogy letörje a proletariátus felkelését, ugyanabban a teremben, amelyben 42 évvel ezelőtt a királyra áhítozó fekete százas francia földbirtokosok állati üvöltése hallatszolt, a munkásosztály képviselői egy régi kommunárra adták szavazatukat.

Lenin Művei 18. k. 493—494. lap.

**20. A franciaországi orosz katonai attasénak, A. A. Ignatyevnek
N. N. Januskevics vezérkari főnökhöz intézett titkos jelentéséből, 1914. április 9.
(március 27.)**

Excellenciád számára nem ismeretlenek a franciaországi katonai reformok következő fő fázisai:

1. 1905-ben: a 2 esztendőszolgálatról szóló törvény életbeléptetése.

2. 1905-től 1912-ig: a katonai erő gyengülése annak következtében, hogy ez a törvény végzetes hatást gyakorolt általában a lovassági fegyvernemek katonai kiképzésére és különösen az alsó parancsnoki állomány kiképzésére minden fegyvernemben...

3. 1912: megkezdődik a hadsereg szellemének újjászülése Millerand minisztersége alatt; törvény a tüzérségi hadkiegészítésről; ezzel a törvénnyel indult meg az ugyanilyen fajta törvények sorozata, amelyek a tábori és a tartalékos alakulatok harci erényeinek erősítésére irányultak, a békeidőbeli csapategységek kádérének és személyzeti állományának erősítése és rendezése útján. Ugyanezek a törvények módosították a fegyvernemek szervezetét...

4. Az 1913-as évet a hadügyminisztérium lázas tevékenysége jelzi; odáig merészkedett, hogy az országot példátlan áldozat viselésére vegye rá, amikor elfogadta az augusztus 7-i törvényt a 3 éves katonai szolgálatról; ez a törvény a békeidő hadseregének létszámát mintegy 200 000 fővel növelte:

1913. január 1-én 559 593 fő volt zászló alatt.

1914. január 1-én 792 423 fő volt zászló alatt.

Ez a törvény egyúttal megállapította a békeidő személyzeti állományának normáját, és megtiltotta, hogy a csapategységek létszámának ezeket a normáit egy éven belül lejjebb szállítsák.

Ezzel párhuzamosan és függetlenül az augusztus 7-i törvény életbeléptetése által előidézett kiadásoktól, amelyek Étiennes úr minisztersége idején 440 millió, jelenleg pedig 655 millió frankot tesznek ki, nagyszabású, 4 esztendőszolgálatot készítettek a hadsereg technikai újrafelszerelésére... Ez a program a kiadásokat 420 millió frankban állapította meg...

Ugyanakkor a parlamentben ezekben a napokban a következő elsőrendű fontosságú katonai törvények megvitatása zajlott le:

1. Új törvény a káderekről, amely elsimította azokat az ellentmondásokat, amelyeket a káderekről szóló 1912. évi törvény és a 3 éves szolgálatról szóló törvény hozott létre.

2. Törvény a rendkívüli kiadásokról, amelyeket részben ez az utóbbi törvény, részben a hadsereg technikai újrafelszerelésének programja idéz elő...

Mindezek az anyagok tették számomra szükségessé, hogy elküldjem excellenciádnak fenti jelentésemet, amelyből kitűnik, hogy Franciaország jelenleg katonai erejének végső határait éri el...

„A nemzetközi kapcsolatok az imperializmus korszakában.” III. sorozat, II. k. (1914. március 14—május 13.) Moszkva—Leningrád, 1933, 267—268. lap (oroszul).

E) A munkás- és szocialista mozgalom Franciaországban a XIX. század végén és a XX. század elején

21. A Le Havre-i program (1880)

1880-ban a Le Havre-i kongresszuson fogadták el a Francia Munkáspárt programját, amelyet Guesde és Lafargue fogalmazott meg. A program megfogalmazásában részt vett Marx és Engels is.

Alább idézzük a Le Havre-i program szövegét.

A Francia Munkáspárt programja

Figyelembe véve:

hogy a termelőosztály felszabadítása az egész emberiség felszabadulása nemre és fajra való tekintet nélkül;

hogy a termelők csak akkor lehetnek majd szabadok, amikor a birtokukban lesznek a termelés eszközei (a föld, az üzemek, a hajók, a bankok, a hitel stb.);

hogy csak két forma van, amelyben a termelési eszközöket birtokolhatják:

1. az egyéni forma, amely sohasem volt általános jelenség, s amelyet az ipar fejlődése egyre jobban és jobban kiszorít;

2. a kollektív forma, amelynek anyagi és intellektuális elemeit magának a tőkés társadalomnak a fejlődése alakítja ki;

figyelembe véve továbbá:

hogy ez a kollektív forma csakis a termelőosztály, a külön politikai pártba szervezett proletariátus forradalmi tevékenységének eredménye lehet;

hogy az ilyen szervezetet minden olyan eszköz segítségével kell létrehozni, amellyel a proletariátus rendelkezik, beleértve az általános választójogot, amelyet abból, ami eddig volt vagyis a család eszközből a felszabadulás eszközévé kell változtatni — a francia szocialista munkások, akik azt tűzték ki feladatuk céljául, hogy politikailag és gazdaságilag kisajátítsák a tőkések osztályát, és a termelés minden eszközét visszaadják a társadalomnak, elhatározták, hogy a választásokat szervezkedési és harci eszközként használják fel, és az alábbi legközelebbi követelésekkel vesznek azokon részt.

A) Politikai rész

1. A gyülekezési, egyesülési és sajtószabadságot korlátozó minden törvény, különösen pedig a munkások nemzetközi szövetsége ellen hozott törvény hatályon kívül helyezése. A szolgálati munkakönyvek rendszerének eltörlése, valamint a törvénykönyv minden olyan cikkének eltörlése, amely a munkást a munkáltatónak, a nőt a férfinak rendeli alá.

2. A vallásfelekezetek költségvetésének eltörlése és az úgynevezett „holtkézi” javak, ingóságok és ingatlanok visszavétele a vallási testületektől (a Kommün 1871. április 2-i rendelete) a nép számára, e testületek minden ipari és kereskedelmi vállalatát is beleértve.

3. Az államadósságok felszámolása.

4. Az állandó hadsereg megszüntetése és a nép általános felfegyverzése.

5. A kommün azon jogának biztosítása, hogy saját közigazgatása és rendőrsége legyen.

B) Gazdasági rész

1. Heti egy nap pihenés, vagy annak törvényhozási úton való megtiltása, hogy a munkáltató több mint heti hat napon át dolgoztasson. A felnőttek munkaidejének 8 órában való megállapítása törvényhozási úton. 14 éven aluli gyermekek magánműhelyekben való munkájának megtiltása, és a 14—18 év közöttiek munkanapjának 6 órára való csökkentése

2. A tanulók érdekeinek védelme a munkásszövetségek által.

3. A minimális munkabér törvényhozási úton évenként történő megállapítása a helyi élelmiszerárak alapján, a munkások statisztikai bizottságainak adatai szerint.

4. Törvényes tilalom bevezetése arra vonatkozólag, hogy a munkáltatók a francia munkások bérénel alacsonyabb bérért külföldi munkásokat fogadnak fel.

5. Egyenlő munkáért egyenlő bér megállapítása mindkét nembeli munkások számára.

6. Minden gyermek tudományos és szakmai oktatása az állam és a közműn költségére.

7. Az öregek és munkában megrökkantak eltartása a társadalom költségére.

8. Annak eltiltása, hogy a vállalkozók bármilyen módon is beleszóljanak a munkás-segélypénztárak, biztosítási pénztárak stb. vezetésébe, amely kizárólag a munkásokat illeti.

9. A vállalkozó felelősségének megállapítása baleseteknél; ennek fedezésére az az összeg szolgáljon zálogul, amelyet a vállalkozó a munkáspénztárba befizet, az alkalmazott munkások számának és annak a veszélynek arányában, amellyel az adott termelési folyamat jár.

10. A munkások részvétele a különböző műhelyek külön szabályzatának megállapításában; a vállalkozók azon bitorolt jogának megszüntetése, hogy munkásaikat pénzbírsággal vagy munkabér levonásával megbüntessék. (A Kömün 1871. április 27-i rendelete.)

11. Minden, a társadalmi tulajdon (bankok, vasutak, bányák stb.) elidegenítésére vonatkozó szerződés hatálytalanítása, és valamennyi állami vállalat termelésének átadása a benne dolgozó munkások kezébe.

12. Minden közvetett adó megszüntetése, s valamennyi egyenes adó átváltoztatása a háromezer frankot meghaladó jövedelmeket sújtó progresszív jövedelmi adóvá. A 20 ezer frankot meghaladó egyenesági öröklés megszüntetése.

„Égalité” 1880. június 20-i szám (franciául).

22. Szakadás a Francia Munkáspártban

1882-ben a Munkáspárt Saint-Étienne-i kongresszusán szakadás következett be a marxisták (élükön Guesde és Lafargue állt), valamint az opportunisták között (élükön Málonnal és Brousse-szal). A kongresszus opportunisták többsége új pártot alakított, amely a „posszibilista” nevet nyerte. (A francia „possible” szó annyit tesz, mint lehetséges: a posszibilisták pártja tehát a „politikai lehetőségek” híveinek pártja.) Ez a párt a fokozatos reformok politikáját tűzte ki célul ezeket a kapitalista rendszer keretei között kell megvalósítani, legnagyobb részt a községi tanácsok útján, („municipális szocializmus”). A posszibilistákat Brousse neve után „brousse-istáknak” is nevezték.

Alább részleteket közlünk Engelsnek Bebelhez írt 1882. október 28-i leveléből, amely a szakadás okait és jellegét elemzi.

... Franciaországban bekövetkezett a régen várt szakadás. Guesde és Lafargue kezdeti együttműködése Málonnal és Brousse-szal nemigen volt elkerülhető a párt alapításakor, de Marx és én sohasem ringattuk magunkat ábrándokban afelől, hogy ez nem tarthat sokáig. A vitás kérdés merőben elvi: a harc úgy folytatandó-e, mint a proletariátus osztályharca a burzsoázia ellen, vagy megengedhető-e, hogy jó opportunisták (vagy ahogyan szocialista fordításban mondják: posszibilisták) módon a mozgalom osztályjellegét és a programot elejtsük minden olyan esetben, amikor ezáltal több szavazatot, több párthívet kaphatunk? Málon és Brousse az utóbbi mellett döntött, ezzel feláldozták a mozgalom proletár osztályjellegét, és elkerülhetlenné tették a szakadást. Így is jó. A proletariátus fejlődése mindenütt belső harcok közepette megy végbe, és Franciaország, amely most először alakít munkáspártot, nem kivétel ez alól. Mi Németországban már átestünk a belső harc első szakaszán, más szakaszok még előttünk állanak. Az egység nagyon jó, amíg mód van rá, de vannak dolgok, amelyek becseesebbek az egységnél. És ha valaki, mint Marx és én, egész életében többet küzdött az állítólagos szocialisták ellen, mint akárki más ellen (mert a burzsoáziát csak osztálynak fogtuk fel, és párharcokba úgyszólván sohasem bocsátkoztunk egyes burzsoákkal), az nem nagyon bánkódhatik azon, hogy az elkerülhetetlen harc kitört...

Marx—Engels Válogatott levelek 420. lap.

A francia munkásosztály helyzete és harci megmozdulásai

23. A decazeville-i bányászok sztrájkja (1886)

1886 elején nagy bányászsztrájk tört ki Decazeville vidékén (Aveyron département, Dél-Franciaország). A sztrájkot a munkabér rendkívül alacsony színvonalra robbantotta ki. A sztrájk viharos jellegű volt, és erős benyomást keltett az egész országban. A kormány katonaságot küldött a sztrájkolók ellen, és nagyszámú letartóztatásra került sor. A képviselőházban minden burzsoa párt képviselői becsmérelték a sztrájkoló munkásokat. Basly munkás azonban védelmükre kelt. Ezeket a napokban alakult meg először a parlamentben egy kis munkásfrakció, amely szembehelyezkedett minden burzsoa párttal.

Alább közöljük J. Guesde egyik cikkének rövidített szövegét. A „Tények” című cikk a „Nép hangja” című szocialista lapban jelent meg 1886-ban, és a decazeville-i sztrájkjal foglalkozott.

Milyen gyakran nevetik ki a szocialistákat a sajtóban..., amikor azok kijelentik, hogy az állam a köztársaságban, csakúgy, mint a császárságban, illetve általában a monarchiában, egyaránt a tőkések osztályának kezében van, és annak egyidejűleg testőreként és ingó-ingatlan vagyona őrzőjeként szolgál. Ilyenkor anarchistának, „gyűlölködő szektánsoknak” neveznek bennünket, és azzal vádolnak, hogy inkább a szemünket szúrjuk ki, semminthogy az általános választójog Napjára nézzünk, amely a politikai látóhatáron való megjelenése pillanatában azonnal szétoszlatja az osztályokat és ellentéteiket, miként valami ködöt, és megadja a nemzetnek azt a lehetőséget, hogy saját magát kormányozza.

És ugyanakkor mi történik Aveyron départementben az elmúlt hónapban? Az egyik oldalon van egy mindenható társaság, néhány száz tőkés...

A másik oldalon néhány ezer ember, aki meg van fosztva a földtől és a

tulajdontól, az evés és létfenntartás kényszeréből kifolyólag a szó szoros értelmében pokoli munkára kényszerül a decazecille-i bányákban...

Viszály támadt ugyanannak a francia társadalomnak e homlokegyenest egyenlőtlen tagjai között... És ugyan mit látunk?

Ebbe a harcba, amelyben az egyik fél egy falat kenyérért, a másik fél a profitért harcol..., ma az állam, a közhatalom, a köztársasági kormány beavatkozik. És íme, beavatkozásának ez a pontos mérlegé.

A bányatulajdonosok először is ajándékokban részesülnek. Baihaut miniszter siet számukra Orléans-tól újabb üzletet szerezni, amely 10 esztendőre szól, évi 135 ezer tonna szállítását és a szállítási költségek 25%-os csökkentését irányozza elő. A vállalkozóknak ezenkívül korlátlan számban bocsátják rendelkezésre — a kincstár terhére, vagyis a nemzet vagyonából, amelyhez véleményem szerint a föld alatti munkások is tartoznak — a gyalogságot és lovasságot. Már harmadik hete, hogy a katonák, akik hazánk területének védelmére vannak rendelve, egy magánvállalat egyszerű szolgálivá váltak, holott ez a magánvállalat még csak meg sem fizeti őket, hanem bennünket kényszerít megfizetésükre...

Ami a kizsákmányolt bányászokat illeti, az egyetlen, amit ugyanettől az államtól, ugyanettől a közhatalomtól, ugyanettől a köztársaságtól kaptak — az a prefektusi törvényszék szenteltvizén kívül a csendőrség, igen sok csendőr, hogy a munkásokat letartóztassa; a katonaság, amely azért jött, hogy a járőr szemeláttára megfélemlítse őket karddal és szuronnal; jár még nekik a büntetőbírság és az esküdtbírság, hogy elítélje őket, amint ezt 1871 májusában tették a géppuskák: tömegesen és vaktában.

De hát ugyebár nincsenek többé osztályok, nemde rózsaszínű és vörös burzoá uraimék?... És a kormány egyáltalán nem a gazdagok osztályának eszköze, amely a szegények osztálya ellen irányul?...

Jules Guesde: A szocializmus máról holnapra.
Párizs, 1899, 115—118. lap (franciául).

24. Május 1-i sztrájkok és tüntetések Franciaországban 1891-ben

Paul Laforgue: „Május elseje és a szocializmus helyzete Franciaországban” című cikkéből (1891).

A munkáspárt országos tanácsa által meghirdetett jelszónak megfelelően a szindikális kamarák⁶ és a vidéki szocialista csoportok kellő agitációba kezdtek a munkáslakosság között. Az agitáció már februárban megkezdődött. A nagyobb városokban bizottságokat alakítottak, ezek gyűléseit hívtak össze, s szónokokat küldtek, ahova kellett... Nagy érdeklődést váltott ki e gyűlések rendkívüli látogatottsága és az a lelkesedés, amivel a gyűlésre özönlő résztvevők a szocialista tanokat üdvözölték...

Amikor Nantes-ban megállapodtam, egy munkásküldöttség felkért, hogy tartsak beszámolót Saint-Nazaire-ben; biztosítottak arról, hogy ez elegendő lesz a hajóműhelyek sztrájkjának általánossá tételéhez. Minthogy egész időmet már lefoglalták az egyéb helyeken tartandó gyűlések, nem tudtam eleget tenni ennek a kérésnek, de a küldöttség várakozásai nem bizonyultak túlzottaknak: annak-ellenére, hogy a nyilvános gyűlést nem tartottuk meg, Saint-Nazaire minden vasmunkása — számuk mintegy 500 volt — abbahagyta május 1-én a mun-

⁶ Szakszervezeti egyesülések.

kát. Frenouis-le-Grand-ban, az északi département-nak ebben az iparvároskájában, amelynek mintegy 3500 lakosa van, a lakosság egyharmad része, azaz több mint ezer ember (férfiak, nők és gyermekek) jelent meg a beszámoló meghallgatására, és május 1-én három szövőgyár és két fonoda maradt zárva, mert munkásai ünnepeltek...

A rendőrség parancsot kapott, hogy május elsejének napján minden utcai csoportosulást szétkergessen. és durva magatartásával provokálja a tömeget... Marseilles-ben, Clichyben, Lyonban, Saint-Quentinben, Charleville-ben, Bordeaux-ban, Nantes-ban és más városokban — egyszóval majdnem mindenütt, ahol a munkások békés tüntetéssel a prefektúrára vagy a városházára vitték a 8 órás munkanapra és a munkavédelmi törvényhozássra vonatkozó petíciójukat — a rendőrség brutális támadást intézett ellenük, a csendőrség szétkergette, a lovasság a legbarbárabb módon bántalmazta őket...

Fourmies-ban a katonaság teljességgel hallatlan kegyetlenséget és barbárságot tanúsított. A Munkáspárt ott tartózkodó csoportjai egyhangúlag leszögezték az április 20-i általános gyűlésen, hogy május 1-ének napját megünneplik, s a gyárosok tudomására hozták elhatározásukat, hogy aznapra beszüntetik a munkát. A szindikátusban egyesült vállalkozók ugyancsak összegyűltek, és határozatot hoztak, amely szerint a május 1-én munkára nem jelentkező munkásokat elbocsátják. Határozatukat nyilvánosságra is hozták. A vállalkozók azt remélték, hogy megijeszítik a munkásokat, ezzel szemben csak azt a hatást érték el, hogy a munkások haragja még magasabbra csapott. Ez a fenyegetés a legközömbösebb munkások között is elégedetlenséget váltott ki, s az eredménye általános munkabeszüntetés volt. Azoknak a munkásoknak a száma, akik május 1-én munkára jelentkeztek, olyan jelentéktelen volt, hogy a gyárosoknak őket is haza kellett küldeniök. A műhelyek üresen maradtak, az utcákat és tereket viszont ellepték az ünneplő munkások, akiket a gyönyörű verőfényes nap is örömmel töltött el: soha ennél békésebb tömeget nem lehetett látni. Az egyik fonoda előtt nagy tömeg gyűlt össze. Meglátták ugyanis, hogy munkások mentek az üzembe, s amikor kijöttek, füttyszóval és haragos kiáltásokkal fogadták, gyáváknak és árulóknak nevezték őket.

Ez szolgáltatta azután a várva várt ürügyet a fegyveres erők beavatkozására. A csendőrség megtámadta a tömeget, és sok embert letartóztatott. Délután ugyanerre a helyre vonult ifjak, nők és gyermekek daloló tömege, s a letartóztatottak szabadon bocsátását követelte. Erre a katonák, anélkül, hogy a tömeg részéről bármiféle provokáció történt volna, vagy hogy a törvény által előírt három figyelmeztetésre (hogy oszoljanak szét), sor került volna, fegyvert ragadtak, és sortüzet adtak le... Kilenc halott maradt a helyszínen: egy 30 éves férfi, két 20 éves fiatalember, két 11—12 éves fiú és négy 17—20 éves lány. Az egyik lány a vőlegényével haladt, akit ugyancsak ért a golyó...

A felháborodás hangja harsogott egész Franciaországban e rettenetes túlkapás miatt, amelyet clyan békés emberek ellen követtek el, akik a legcsekélyebb rendzavarást sem idézték elő...

Fourmies munkáslakossága kifütyülte a 145. ezredet, amely a vérontást elkövette, s gyilkosoknak és „poroszoknak” nevezte a katonákat. A 84. ezredet viszont üdvözléssel fogadták, mert az ezred tisztesei nem voltak hajlandók tüzet vezényelni. A 145. ezred egyik katonája szintén megtagadta, hogy lőjön, és amikor egy tiszt revolverrel támadta meg, így válaszolt: „Az. édesanyámat látom a tömegben”...

A gyárosok azt remélték, hogy terrorizálják a lakosságot, valójában azon-

ban csak felbőszítették. A kilenc áldozatot egész Fourmies kísérté utolsó útjára... Fourmies körül számos iparváros fekszik. Lakosságuk 2000 és 5000 között van, s alig néhány kilométernyire fekszenek egymástól. A munkások mind ezekből a városkákból küldöttséget menesztettek a temetésre. A nagyobb központok, mint Lille, Roubaix stb. koszorút és küldötteket küldtek ki... Fourmies-ban csaknem egész héten szünetelt a munka, a környező iparvárosokban sztrájkok törtek ki a munkabér emeléséért, a munkaidő csökkentéséért, a gyárak belső rendjének megváltoztatásáért, a népszerűtlen művezetők és igazgatók elbocsátásáért — egyszóval az egész környék leírhatatlan forrongás színhelye lett...

Paul Lafargue: Május elseje és a szocializmus helyzete Franciaországban. „Neue Zeit”, 1890—91, I. k., 295—300. lap (németül).

25. A nagyvállalkozók korlátlan önkénye Franciaország kohászati iparában

Részleteket közlünk Jean Latapie „A rozière-i sztrájk” című cikkéből, amely 1906-ban jelent meg az „Humanité” című szocialista lapban, és amely a rozière-i acélgyárban (Chère-département) uralkodó viszonyokat írja le.

Ez a kapitalista vállalat — az ipari feudalizmus valóságos iskolapéldája: itt minden a tulajdonosé — a föld, a gyár, és — ami különösen fontos — ő tartja kezében a politikai hatalmat.

Ez az üzem, amelyben több mint 700 munkás dolgozik, ... egyike a legvirágzóbbaknak. Két volt tiszt vezeti, az egyik, M. Dupuis, volt haditengerészeti tiszt, most Lunery község polgármestere, ahol a rozière-i kohászati üzem fekszik, s ezen felül Charoste-kanton részéről a département főtanácsának tagja.

De ez még nem minden. A vállalat tulajdonosa nem tartotta elegendőnek ezt a hatalmat — minthogy a munkások a munka befejezése után szabad gondolkodásra és szabad véleménynyilvánításra fognak törekedni —, s ebben a tekintetben keleti kerületbeli testvéreinek példáját követte, „filantrópiára” adta a fejét: kaszárnyákat építtetett, hogy oda telepítse le bérabszolgáit.

Ezek az úgynevezett munkáslakások, amelyeket a társaság tulajdonában levő telkeken építettek, lehetővé teszik a vállalatnak, hogy megtiltsa a házakba és az utcába való belépést bárkinek, aki a tulajdonosnak nem tetszik. Ezekhez a házakhoz csatlakozik a templom, a pappal együtt, és az iskola, amelyben az oktatás a legutóbbi időkig kizárólag vallási volt. Ezenkívül, a jótékonyság hazug ürügyén, a gyárban kölcsönös segítő egyesületet szerveztek, amelynek vezetése a társaság vezetőinek kezében van.

Amint látjuk, Dupuis a politikai hatalom feje abban a községben, amelyben a gyár van, s egyben mindennek a tulajdonosa, másfelől kezében tartja az országban az egész gazdasági befolyást Végül titkos irányítója annak az oktatásnak, amelyben a munkások gyermekeit részesítik. Könnyen érthető, hogy milyen nehéz a munkásoknak nemcsak harcolniuk, de egyáltalán megvédeniök jogait és szabadságukat ezzel a hatalmas kizsákmányolóval, klerikálissal és reakcióssal szemben.

Ennek a modern hűbérúrnak befolyása nem korlátozódik csupán erre! M. Dupuis, aki a kiváló ember, a legékesebb szavú szónok, a legkörültekintőbb és legpontosabb előadó hamis hírnevét élvezi Chère département főtanácsában, reakciós volta ellenére a legbefolyásosabb ember a prefektúrában.

Hozzátehetjük még, hogy mindmáig az összes egymást váltó Chère département-beli prefektusok mindig is az ő utasításai szerint működtek.

Hozzáfűzzük, hogy a bíróságok is neki vannak alárendelve: az utóbbi hetekben tucatnyi sztrájkolót súlyos büntetésekre ítéltek — 15 naptól 2 hónapig terjedő börtönbüntetésre, s ezenkívül még mintegy húsz embert fenyegetnek a megtorlások...

„Humanité”. 1906. augusztus 19. sz. (franciául).

26. 8 éves gyermekek kizsákmányolása a termelésben

Egy vizsgálat adatai alapján

Sohasem fogjuk elfelejteni azt az üveggyárat, amelyet egy párizsi külvárosban váratlanul meglátogattunk. Éppen akkor ütötte el az óra a fél egyet. Teljes erővel izzottak a kemencék; a szelelőnyílások tátongó torkán keresztül vörös sugarakat vetettek a falra, s ezeken visszatükröződött az üvegfúvómunkások árnyéka. Félmeztelen, megperzselt bőrű, tetőtől talpig verejtkében fürdő emberek vasgömböket húztak ki a kohókból, és rudakra tették; a helyiségben más mozgásokat is végeztek. A szelelőnyílások fullasztó hősege fojtogatott, és arra kényszerített bennünket, hogy az ajtóig hátráljunk. Körülöttünk, az üvegfúvó- és üvegfűzőmunkások között hallgatólag és fürge gyermekek futkostak, cikáztak ide-oda. Üvegdarabokat, kihűlt rudakat, vízzel teli vödröket cipeltek, amelyek nehezebbek voltak, mint ők maguk. Egyiket megállítottuk. Rövid nadrág volt rajta; fogfájástól dagadt arcát kötés borította; a fáradtság sötét karikái feketéltették szemei körül; sápadt és fonnyadt volt az arca, mint egy öregemberé. Szerettük volna megtudni korát. Sokáig nem akart válaszolni, emlékezve az intelmekre és fenyegetésekre, amelyek előtte elhangzottak. Végül suttogva megmondta, hogy még nem töltötte be a kilenc évet.

L. és M. Bonneff: A dolgozók tragikus sorsa. Párizs. 1914. 86—87. lap (franciául).

27. A szénbányászok súlyos helyzete és az 1906. évi bányászsztrájk

1906. március 10-én Észak-Franciaországban, a courière-i bányában robbanás történt, amelynek következtében több mint 1200 bányász veszítette életét. A hallerian méretű katasztrófát — mint a vizsgálat megmutatta — az okozta, hogy az igazgatóság teljesen elhanyagolta a bányabiztonsági intézkedéseket. Ez a tény nagy felháborodást váltott ki egész Franciaországban, sőt még külföldön is. A kormány, amelyben Clémenceau a radikálisok vezetője játszott a fő szerepet, a vállalkozók oldalára állt. A munkástömegek felháborodása általános bányászsztrájkban tört ki, amely a sztrájkolók részleges győzelmével végződött.

A szocialista sajtó adatokat hozott nyilvánosságra arról, milyen kegyetlenül kizsákmányolják a munkásokat ennél a vállalatnál, amelynek tulajdonosai óriási profitot zsebeltek be. 1906. április 10-én az „Humanité” című lap „A bűnösök” címmel vezércikkkel közölt Paul Lafargue tollából. Az alábbiakban részleteket közlünk ebből a cikkből.

A courière-i bűntény elkövetői — a társaság és a kormány.

Az 1810. évi törvény pontosan megállapítja a kormány felelősségét; ennek a törvénynek 50. cikkelye így hangzik: „Ha a kitermelés veszélyezteteti a közbiztonságot, az aknák épségét, a berendezések szilárdságát, a munkások vagy a lakosok biztonságát, a prefektusnak kell intézkednie.” Mit tettek a bányavidék

département-jainak prefektusai és az 1810 óta egymást váltó kormányok, hogy megfékezzék a szénbányatársaságok vad mohóságát, amellyel a haszon kedvéért feláldozzák a munkásokat?...

A courière-i társaság, amelynek koncessziója a környéken 5459 hektárra terjed ki, 1904-ben 2225 tonna szenet termelt ki, miközben (az államnak) összesen 579 frank 27 centime-ot fizetett meg. Jövedelme 1901 óta meghaladta az évi 50 millió frankot!

A borzalmas katasztrófa utáni napon a rablóknak ez a dúsgazdag társasága elrendelte az aknába vezető bejáratok lezárását..., leállította a mentési munkálatokat, hogy újra megindíthassa a szénkitermelést, kijelentette, hogy az elpusztult bányászok özvegyeit ki szándékozik kergetni lakásukból, hogy újakat telepíthessen oda; szétküldte ügynökeit a munkáskaszárnyákba, hogy az életben maradottakat és a meghaltak hozzátartozóit rávegyék: írják alá, némi kárpótlás fejében, hogy lemondanak a nekik járó segélyekről és nyugdíjakról.

Abban a pillanatban, amikor a holttesteket a bányákból felhozták, Clémenteau, aki Lance-ba utazott, arra szólította fel a bányászokat, hogy tiszteljék a tőkések tulajdonát, a tőkésekét, akik nem kímélik a bányászok életét. Mialatt a munkások, akiket felháborított a megnyomorított holttestek és a haláltól megmenekült „élő halottak” szörnyű látványa, sztrájkba léptek, a kormány, amelyben Briand ül (aki az általános sztrájkból politikai ugródeszkát csinált magának), a bányavidéket csendőrökkel és katonákkal rakta tele, hogy megvédelmezze a munka szabadságát, és egyúttal lehetővé tegye a társaság igazgatóságának, hogy az özvegyeket hajléktalanná tegye, nyugdíjukat pedig zsebre rakja.

Mindig így van ez a kapitalista kormányoknál...

„Humanité”, 1906. április 10. sz. (franciául).

Az opportunizmus és az anarcho-szindikalizmus a francia munkásmozgalomban

28. A Francia Szocialista Párt opportunizmusa

1905-ig Franciaországban két szocialista párt létezett. Szemben a Guesde vezetése alatt álló, osztályharcos politikát követő Franciaországi Szociáldemokrata Párttal, a Jaurès által vezetett Francia Szocialista Párt antimarxista nézeteket vallott — az államról, a szocializmusba való békés helenővről stb. —, és opportunistá politikát folytatott, együttműködött a polgári liberális pártokkal, támogatta a radikálisok kormányait.

Alább részleteket közlünk Jaurèsnak a Francia Szocialista Párt 1903. április 12—14-én Bordeaux-ban tartott kongresszusán elhangzott beszédéből, amelyből világosan kitűnik opportunistá nézeteinek lényege.

29. Jaurès-nek a Francia Szocialista Párt 1903. április 12—14-én Bordeaux-ban tartott kongresszusán elhangzott beszédéből

Guesde-nek nincs igaza, amikor most azt hiszi... hogy az állam kizárólagosan osztályállam, és hogy a proletariátus túlságosan gyenge keze nem vésheti bele kívánságainak és követeléseinek, akarátának legalább kis részét. A demokráciában, a köztársaságban, ahol általános választójog van, az állam a proletariátus számára nem valami erős, teljesen bevehetetlen erődítmény. A proletariátus már megkezdte a behatolást ebbe az erődítménybe. Az önkormányzatokban, a parlamentben, a központi kormányzatban már kezd érződni a szocialisták és

a proletárok befolyása... Ha azt állítjuk, hogy az állam ugyanaz marad — zárt, áthatolhatatlan, kegyetlen, kiáltóan burzsoá állam, az általános választójogot a proletariátustól megtagadó oligarchikus rendszerben épp úgy, mint olyan rendszerben is, amelyben általános választójog van, amely, akárhogy is, lehetővé teszi, hogy a munkások képviselőiken keresztül még a kormányban is érvényesítsék akarataikat — hiszen ezek a képviselők ugyanazokkal a jogokkal és hatalommal vannak felruházva, mint magának a burzsoáziának a küldöttei; — ezt állítani annyi, mint ellentmondani a természet minden törvényének... A természetben egyetlen olyan erő sincs, amelyre más erők ne tudnának hatni; minden mozgásban van, minden összefonódik egymással, kölcsönösen hat egymásra; éppen így az államba is részben behatol a szocializmus és a proletariátus befolyása.

Ha az államba részben már valóban behatolt ez a demokratikus, népi, szocialista erő, és teljes joggal remélhetjük..., hogy szervezés, nevelés és propaganda útján annyira teljesen, mélyen és döntően fog oda behatolni, hogy idővel, összpontosított erőfeszítések segítségével, a proletár és szocialista állam lép az oligarchikus és burzsoá állam helyébe, — én mégsem hiszem, hogy ez okvetlenül hirtelen ugrás, szakadékon keresztüli ugrás lesz. Lehetséges, hogy az új szocialista államba való belépésünk épp olyan észrevétlenül fog végbemenni, mint ahogy a tengerészek áthajózása az egyik féltekéről a másikra; nem azért veszik ezt észre, mert láthatták, amint átúsztak az óceánon kifeszített kötél felett, amely tudatja velük egy más féltekére való áthajózásukat, hanem azért, mert hajójuk fokozatos előrehaladása vitte őket oda. Lehetséges, hogy mi is ugyanilyen módon lépünk be az új, szocialista állam övezetébe.

R. Ensor: „A modern szocializmus.” London, 1910, 189—191. lap (angolul).

30. Az Általános Munkásszövetség (CGT) amiens-i Kartája

A francia munkásmozgalmon belül megjelenő másik, a marxizmussal szemben álló irányzat az anarcho-szindikalizmus. Különösen erős volt a szakszervezeti mozgalmon belül, uralkodó szerepet játszott a CGT-ben, a legnagyobb francia szakszervezeti egyesületben.

Alább részleteket közlünk a CGT 1906-i amiens-i kongresszusán elfogadott Chartából (programszerű nyilatkozatból), amely magában foglalta az anarcho-szindikalizmus elméletének fő tételeit.

Politikai nézeteitől függetlenül egyesíteni kell minden dolgozót, aki kész a bér munka és a tőke elleni harcra. A kongresszus ezt úgy tekinti, mint az osztályharc elismerését, amely gazdasági téren a dolgozókat szembeállítja a kizsákmányolás és az elnyomás minden formájával, legyenek azok anyagiak vagy morálisak, amelyeket a burzsoázia a munkáosztály ellen hoz... A mindennapi követelések terén a kongresszus a munkástörekvések koordinációjára törekszik, a dolgozók jólétének a jövedelmek azonnali emelése révén való növelésére. De ez a feladat a szindikátusok munkásságának csak egyik oldala; az integrális emancipációt készíti elő az általános sztrájk segítségével, és úgy véli, hogy a szindikátus, amely ma az ellenállás csoportja, a jövőben a termelés és elosztás csoportja, a szociális újjászerveződés bázisa lesz... Következésképpen, ami az egyéneket illeti, a kongresszus megerősíti abszolút szabadságukat, hogy a korporatív csoportokon kívül a harc olyan formáiban, amelyek megfelelnek filozófiai és politikai nézeteinek, részt vehetnek, arra korlátozódva, hogy ne hozzák

be a szindikátusokba ezeket a nézeteket, amelyeket azon kívül hirdetnek... Ami a szervezeteket illeti, a kongresszus kijelenti, hogy ahhoz, hogy a szindikátus elérje a maximális erő kifejtését, a gazdasági akciónak egyenesen a tőke ellen kell irányulni... A szindikátus semlegessége a parlamenti pártok irányába több mint a választás és a parlamenti akciók megvetése. Ha ez volna, akkor ideiglenes és megváltoztatható lenne. Valóságban nyilvánvaló, hogy ez a semlegesség annak a kifejezője, hogy a szindikátus a politikai pártoktól teljesen eltérő terv szerint tesz erőfeszítést, vagyis a politikai és szakmai akció két külön területen folyik.

L. Jouhaux: A CGT amilyen ma és amilyen lesz. Párizs, 1937, 77—81. lap (franciául).

31. Az anarcho-szindikalizmus hitvallása

Milyen helyet tölt be a jelenlegi társadalomban a dolgozó bérmunkás?... A tőkésnek van kiszolgáltatva... ez az, amit a XX. század tartogat számára,... a modern bérmunkás, az antik világ rabszolgája és a középkori jobbágy között nincs lényeges eltérés... Igaz, hogy a modern bérmunkás részestül (kis mértékben) a tudományos és ipari haladásból, amely módosítja a szociális létet: tányérből eszik, ami az antik rabszolga számára luxusnak tűnt volna; petróleummal, gázzal, viaszgyertyával vagy villannyal világít...

A boldogság a szellemi derüből fakad, amelyet a biztos lét kölcsönöz a jelenben és a jövőben egyaránt; abban áll, hogy senki ne legyen senkinek kiszolgáltatva — sem tőkésnek, sem más vezetőnek —, hogy mindenki morálisan és anyagilag autonóm életét élhesse, mindenfajta béklyótól, az emberi akaratból folyó mindenféle szolgaságtól függetlenül... tehát a tudomány bármilyen csodálatos is legyen, a haladás, amelyet megvalósít, nem változtat a társadalmi viszonyokon, amely a dolgozókat a tőkétől hozza függésbe. Ezek mindvégig az úr és a rabszolga viszonyai maradnak...

A tőke felhalmozódott munka, kikristályosodott gazdagság... következőképpen a tőke természeténél fogva mint a lopás eredménye jelentkezik... a gazemberek így váltak privilegizáltakká, a nép öntudatlanságának következményeként még szentesítették is bűneiket.

[A proletariátus gyengesége] csak annak az izolációnak és egoizmusnak következménye, amelyet a burzsoázia prédikált neki. Attól a pillanattól kezdve kapcsolatba lép a hozzá hasonlókkal, számot vetve, hogy gyengesége erővé válik a csoportos akciókeretekben, hála a szolidaritás gyakorlatának... mi sem természetesebb, hogy egyesüljön társaival. És ez az ösztönös szövetség lázadásokat szült, amelyek szintén spontánok, de amelyeknek relatív sikere lendületet adott a korporatív csoportosulásnak... A munkás felismeri a csoportosulás szükségességét, és egész természetesen a szindikalizmus útját választja...

A jelenben a szindikalista akció a részleges, graduális javításokra törekszik, amelyek távol attól, hogy önmagukban célt képezhetnének, csak eszközül szolgálhatnak, hogy a kapitalizmustól többet követeljenek, és új javításokat érjenek el... A munkások szükségét érezték, hogy ne menjenek a politikusok pórán, és hogy érdekeiket egyeztessék a burzsoáziával, hanem ellenkezőleg, ezekkel szemben ellenzékként lépjenek fel... A részleges javítások kérdése szolgálhatta az ürügyet, hogy a korporációs szervezetekben megkíséreljenek egyenlenséget támasztani...

[A parlamenti út] gyerekes kis játék, amely évszázadokon át folytathatna anélkül, hogy kedvező többséget teremtené a megálmodott reformokhoz... mindezekelőtt a szindikátus harci szervezete: állandó feladata, hogy megkeresse a társadalmi bajok gyökereit, hogy azokat tanulmányozza, harcoljon ellenük, és megszüntesse őket.

Emile Pouget: A szindikátus. Párizs, 1907, 1—23. lap (franciául).

A francia szocialisták harca a gyarmatosítás és a háború ellen

32. Jaurès a francia imperialisták marokkói kalandorpolitikája ellen

Az emberiség azon része, amelyet Európa oly hosszú ideig kizsákmányolt vagy taposott, felébredt és szervezkedik. A hinduk, a perzsák és az afgánok, a kínaiak többé már nem válnak mohó és véres kezek által kisajtolt masszává, jogaikat követelik. Európa jól tenné, ha nem provokálná növekvő haragjukat... Furcsán választották ki azt az órát, amelyben a muzulmán világ egy frakciója ellen erőszakot alkalmazzanak. Az iszlám mindenütt felébredt. A muzulmán világban mindenütt új tudat fakad, amely a régi Iszlámban is, az új idők fényénél értelmezve, igazolást keres a szabadságra... Ez a nép, amely előg büszke, hogy fegyvert ragadjon védelmére, elég dolgos, elég respektábilis Európa előtt ahhoz, hogy külső erőszak, katonai intervenció és pénzügyi kizsákmányolás nélkül Marokkóban rendet teremtsen... Meglesz az a dicsőségünk, hogy állandóan fenn kell tartanunk az erőszak állapotát. A gyűlölt és rettegett Marokkó ellenőrzésére és megszállására Franciaország pénzét, véréit és becsületét fogjuk elkölteni. Ez a nemzetközi bonyodalmakban fájó tüske lesz számunkra. Francia-Afrika Marokkótól Tuniszig elnyeli a francia hadseregnek legalább egyharmadát... A mi gyarmatosítóink talán nem fogják olyan könnyen elfoglalni Fezt, pacifikálni Marokkót, mint gondolják... de nagymértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy az európai közszellem a brutalitás és a reakció irányában fejlődjék.

Jean Jaurès Művei VII. k. Párizs, 1929, 86., 23., 297., 79., 272—273. lap (franciául).

33. Jaurès felszólalása a militarizmus és a háborús veszély ellen a stuttgarti nemzetközi szocialista Kongresszuson

Igen, a kapitalizmus és a háború szorosan összefüggnek, de az Internacionálé nem azt akarja, hogy passzívan várakozzunk a kapitalizmus bukására, félig elszunnyadva az elmélet puha vánkosán, hanem azt, hogy harcoljunk a háború ellen. És a stuttgarti határozat, miután kimondta, hogy a háború a kapitalizmus lényege lévén, nem pusztulhat el tökéletesen, csak magával a kapitalizmussal, hozzáteszi (és ezek a szavak Bebel első indítványának a szövegében szerepelnek), hogy vagy pedig akkor, amikor az emberáldozat és az anyagi teher, amelyet a háború okoz a népeknek, olyan elviselhetetlennek fog már feltűnni, hogy a népek ezt a terhet lerázzák magukról. Ha tehát akarják, minden nemzet munkásai és proletárjai, ha van lelkiismeretetek, kötelességérzestek és erőtök, ha tudtok egyesülni, ha tudatában vagytok a történelem végzetes erejű válságainak, ha olyan heroizmust tudtok tanúsítani az esemé-

nyekkel szemben, mint aminővel atyáitok az első szabadságokat kivívták, akkor ma is, a kapitalizmus és a zűrzavar világában, a királyok, a császárok, a vezérek és a nagyburzsoázia világában meg fogjátok tudni akadályozni a háborút... Ha viszály fog kezdődni, azt fogjuk mondani mindazoknak, akik bennünket kormányoznak, egyeztetek meg diplomatáitok által. És ha a diplomatáitoknak ez nem fog sikerülni, menjetek azok elé a választott bírák elé, akiket magatok jelöltök ki az igazatok számára, vessétek magatokat a határozataiknak alá, de nem kell háború, nem kell vér: az emberiség ítélete kell, a józan ész ítélete kell. És hogyha ezt nem akarjátok, nos... a proletárság feladata lesz, minden eszközzel elbuktasson benneteket.

A stuttgarti nemzetközi szocialista kongresszus.
Berlin, 1907. 88—89. lap (németül).

34. Édouard Vaillant beszéde a Szocialista Párt 1913-I brestli kongresszusán a militarizmus és a hároméves katonai szolgálatról szóló kormányjavaslat ellen

Ez a legszebb harci terep, amely valaha is a Szocialista Párt rendelkezésére állott, minthogy ebben a harcban nemcsak a szocializmust képviseli, hanem a társadalom emberi érdekét és a nemzet minden élő érdekét; ez szociális, nemzeti, családi, egyéni érdek, minden ember érdeke, akinek van méltóságérzete, tudata és értelme. Nos, amikor ezt az érdeket a többi párt feladja, amikor egyesek elárulják és az ellenség táborába mennek át, a Szocialista Párt az egyetlen, amely az ember és a polgár védelmére kel, a szocializmusnak a reakció támadásával szembeni védelmével egyidejűleg!... Polgártársak, ez a javaslat, ugyanúgy, mint a német és a francia szocialisták kiáltványa, arra figyelmeztet minket, hogy nemcsak vissza kell utasítanunk a militarizmus támadását, de meg is kell értenünk, hogy nem egyszerűen a fegyverkezés gázságának és a hároméves törvénynek visszautasításáról van szó, hogy tökéletesebbé kell tennünk ezt a munkánkat a monarchikus, reakciós, nacionalista politika teljes átalakításával... Mi a megoldás? A francia—német közeledés. Azt kell gondolnunk, hogy nincs még egy szocialista párt, amellyel nagyobb egyetértésben haladhatnánk előre, mint a Német Szociáldemokrata Párt... addig nem lesz haladás, míg Franciaország és Németország szemben áll egymással, ők a civilizáció lényeges tényezői, és minthogy a harmadik tényező az angol... nekünk háromszoros erőfeszítéssel kell törekednünk a három nagy nemzet egyetértésére...

A 10. országos szocialista kongresszus, Brest,
1913. március 23—25. Gyorsírói jegyzőkönyv.
Párizs, 1913. 240—242., 244. lap (franciául).

35. Jaurès utolsó, Vais-ben 1914. július 25-én egy francia nagygyűlésen tartott beszédéből

Hat nappal e beszéd megtartása után, 1914. július 31-én, az imperialista háború, előestéjén Jean Jaurès. a háború elleni harc nagy vezetőjét, a lángoló szavú szónokot orvul meggyilkolta a francia reakció egyik bérence.

Franciaország gyarmati politikája, Oroszország alamuszi politikája és Ausztria brutális akarata járultak hozzá ahhoz, hogy olyan borzalmas állapot keletkezzék, mint aminőben most vagyunk. Európa lidércnyomás alatt retteg! És mégis, polgártársak, abban a homályban, amely bennünket körülvesz, abban

a mélységes bizonytalanságban, amelyben leledztünk, és amelyben holnap is lehetünk, mind ebben sem akarok egyetlen vakmerő szót sem kiejteni, s reménykedek mindennek dacára abban, hogy a kormányok a bennünket fenyegető óriási csapást az utolsó pillanatban el fogják háritani, és nem kell megborozadni attól a szörnyű gondolattól, amelyet az emberek számára egy európai háború jelent.

Láttátok a balkáni háborúban, mint pusztult el egy hadsereg csaknem teljesen, részben a harctéren, részben a kórházak ágyain: egy 300 000 főből álló hadsereg indul el, s a harcmezőn, az utak árkaiban vagy a tifusz által 100 000 embert veszített el! Gondoljátok el, micsoda csapás volna Európára, midőn nem egy 300 000 főnyi, hanem 4,5 vagy 6 millió emberből álló hadsereg harcolna! Micsoda csapás, micsoda mészárlás, milyen rombolás, minő barbárság! És íme ezért van, hogy bárha a viharfellegek már felettünk sötétlenek, íme ezért akarom remélni, hogy ezt a bűnt nem követik el. Ám, ha mégis kitörne a vihar, polgártársak, nekünk szocialistáknak az lesz minden gondunk, hogy amilyen gyorsan csak lehet, megmentjük magunkat attól a bűntől, amelyet az irányítók elkövetnek majd, és ha addig mégis marad valami lehetőségünk, ha marad néhány óránk, meg kell kettőznünk minden erőnket, hogy megelőzzük a katasztrofát.

Eltársaink, a német szocialisták a „Vorwärts”-ben már méltatlankodással foglalnak állást Ausztria jegyzéke ellen, és azt hiszem, hogy Nemzetközi Szocialista Irodánk is összeül. De bárhogyan is legyen, elvtársak, — és ezeket a dolgokat a reménytelenség bizonyos nemével mondom —, ebben a pillanatban, amelyben a gyilkosság és vadság fenyeget: nincs más mód a béke fenntartására és a civilizáció megmentésére, csak az, ha a kontinens egész proletársága összeszedi minden erejét, melyre testvérei által számíthat s ha külön-külön Nagy-Britannia, Németország, Olaszország és Oroszország egész proletariátusa s mi azt követeljük tőle, hogy egyesüljön, s így hárítsa el szíve egységes dobogása által a borzasztó lidércnyomást.

J. Jaurès Válogatott művek. Párizs, 1959, 231—232. lap (franciául).

VII. AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK 1870—1914 KÖZÖTT

A) Az Egyesült Államok gazdasági fejlődése a XIX. század végén és a XX. század elején

A XIX. század utolsó harmadában az Egyesült Államok elmaradt agrárországból fejlett ipari országgá vált. Ez a folyamat gyarmatok szerzésével és kizsákmányolásával, a még megmaradt szabad nyugati földek kiaknázásával, külföldi kölcsönökkel és hitelekkel párosult.

Más kapitalista országokhoz viszonyítva az Egyesült Államokban a kapitalizmus igen gyorsan fejlődött ebben az időben. A XX. század elején az Egyesült Államok már a világ ipari termelésének csaknem egyharmadát adta, míg Anglia része mindössze egyötöd volt. Fokozódik a koncentráció, sok monopólium alakul ki.

A XIX. század végén és a XX. század elején az Egyesült Államokban is a kapitalizmus fejlődésének legfelső és utolsó szakaszába, az imperializmusba lépett, ez pedig az ismert lenini tételeknek megfelelően a finántőke, a monopóliumok és trösztök uralmát jelentette. Ezek tartották kezükben itt is az egész gazdasági életet.

Az 1900. évi összeírás megmutatta, hogy a több mint 3 milliárd dollár tőkével rendelkező 185 új tröszt az ország termelő forrásainak egyharmadát ellenőrizte. 1903-ban a feldolgozó iparban 318 ipari cég az összes tőke több mint 40%-ával rendelkezett.

Az alábbiakban közölt statisztikai adatok az Egyesült Államok XIX. század végi és XX. század eleji gazdasági fejlődését vázolják, valamint azt is, miként nőtt át az amerikai kapitalizmus az imperializmusba.

1. Az Egyesült Államok ipari termelésének növekedése

Év	Nyersvas- termelés	Acél- termelés	Kőszéntermelés millió tonnában	Gyapot- felhasználás 1000 bálában
	1000 tonnában			
1870	1 665	69	29,5	—
1875	2 024	390	46,7	1201
1880	3 835	1 247	63,8	1570
1885	4 045	1 712	99,3	1753
1890	9 203	4 277	140,9	2518
1895	9 416	6 116	172,4	2875
1900	13 789	10 188	240,8	3873
1905	22 992	20 024	350,6	4279
1910	27 304	26 096	447,9	4799
1913	30 966	31 301	508,9	5786

Gazdasági világválságok 1848—1935. I. k. Moszkva, 1937, 496—499. lap (oroszul, angolul).

2. A vasútvonalak hossza az Egyesült Államokban
(mérőföldekben)

1870	52 922
1880	93 262
1890	163 597
1900	193 346
1910	240 293

S. Morison—H. Commager: Az amerikai közlekedés növekedése. 2. k. New York, 1954, 915. lap (angolul).

3. A termelés koncentrációjának folyamata az Egyesült Államok feldolgozó iparában
1869—1909 között

Év	Üzemek száma	Egy üzem késztermékének átlagértéke dollárban	Egy üzem átlag tőkéje dollárban	Egy üzem dolgozóinak átlag száma
1869	252 148	16 780	6 720	8,1
1879	253 852	21 100	10 960	10,6
1889	355 405	28 070	19 020	13,8
1899	204 750	54 969	43 360	20,5
1909	264 826	76 993	68 687	24,6

E. Bogart—D. Kemmerer: Az amerikai nép gazdaságtörténete. New York, 1955, 467—475. lap (angolul).

4. A termelés koncentrációja az Egyesült Államok feldolgozó iparában

A vállalatok osztályozása az évi termelési érték szerint	Vállalatok		Munkások		Termelés	
	száma (ezer)	%-ban	száma átlagban (ezer)	az iparban fogl. munká- sok %-ban	értéke (millió dollárban)	az egész ipari termelés %-ban
5—20 ezer dollárig						
1904	72	33	419	8	751	5
1914	87	49	429	6	906	4
20—100 ezer dollárig						
1904	48	22	1027	19	2129	14
1914	57	32	999	14	2550	10
100 ezertől 1 millió dollárig						
1904	22	10	2515	46	6109	41
1914	30	17	3022	43	8762	36
1 millió dolláron felül						
1904	2	1	1400	25	5628	38
1914	4	2	2476	36	11794	49

Az összeállítás „Az Egyesült Államok tizennegyedik összeírásának eredményei” 1020. lap; „Statistikai adatok”, 1934, 698. lap (angolul) adatai alapján készült.

5. Az Egyesült Államok külkereskedelmi forgalmának növekedése

Év	Kivitel (millió dollárban)	Behozatal (millió dollárban)	A kivitel megoszlása	
			Mezőgazdasági termékek százalékaránya	Ipari készáruk százalékaránya
1870	392,7	435,9	79	15
1880	835,6	667,9	83	11
1890	857,8	789,3	75	16
1900	1394,5	849,9	62	24
1910	1744,9	1556,9	52	29
1914	2365,5	1893,9	40	31

E. Bogart—D. Kemmerer: Az amerikai nép gazdaságtörténete. New York, 1955. 567. lap (angolul).

6. A farmerek differenciálódása az Egyesült Államokban

Farmesoportok	A farmok száma ezekben		Ugyanez %-ban		Növekedés vagy csökkenés
	1900	1910	1900	1910	
20 acre-ig.....	674	839	11,7	13,2	+1,5
20—49 acre	1285	1415	21,9	22,2	+0,3
50—99 acre	1366	1438	23,8	22,6	—1,2
100—174 acre	1422	1516	24,8	23,8	—1,0
175—499 acre	868	978	15,1	15,4	+0,3
500—999 acre	103	125	1,8	2,0	+0,2
1000 acre és azon felül	47	50	0,8	0,8	—
Összesen	5738	6361	100,0	100,0	—

7. A földtulajdon koncentrációja az Egyesült Államokban

Farmesoportok	A farmok egész földterülete (ezer acre-ban)		Ugyanez %-ban		Növekedés vagy csökkenés
	1900	1910	1900	1910	
20 acre-ig.....	7 181	8 794	0,9	1,0	+0,1
20—49 acre	41 536	45 378	5,0	5,2	+0,2
50—99 acre	98 592	103 121	11,8	11,7	—0,1
100—174 acre	192 680	205 481	23,0	23,4	+0,4
175—499 acre	232 955	265 289	27,8	30,2	+2,4
500—999 acre	67 864	83 653	8,1	9,5	+1,4
1000 acre és ezen felül.....	197 784	167 082	23,6	19,0	—4,6
Összesen	838 592	878 798	100,0	100,0	—

Lentn Művei 22. k. 43. lap.

8. A bérbeadott farmok százalékarányának növekedése az Egyesült Államok északi részében

Vidék	1880	1900
Új-Anglia	8,5	9,4
Közép-Atlanti államok	19,2	25,3
Központi-északkeleti államok	20,5	26,3
Központi-észak-nyugati államok ...	20,5	29,6

Nyugaton

Államok	1880	1900
Hegyi államok	7,4	12,2
Csendes-óceán-parti államok	16,8	19,8

A. Rochester: Miért szegények a farmerek? Mezőgazdasági válság az Egyesült Államokban. New York, 1940. 45., 55. lap (angolul).

9. Bevándorlás az Egyesült Államokba 1871—1900 között

Évtized	A bevándorlók száma (ezrekben)
1861—1870	2315
1871—1880	2812
1881—1890	5246
1891—1900	3687
1901—1910	8795

S. Morison—H. Commager: Az amerikai köztársaság növekedése. 2. k. New York, 1954, 177. lap (angolul).

10. Marshall Field amerikai multimilliomos vagyona és munkásainak nyomora

Az amerikai kapitalizmusnak az imperializmus szakaszába való átnövése azzal párosult, hogy óriási vagyonok koncentráálódtak a monopolista milliárdosok maroknyi csoportjának kezében, egyidejűleg pedig fokozódott a dolgozók millióinak elnyomódása. A XX. század elején a magánkézben levő vagyonok 60 milliárd dollárjának több mint a fele 125 000 család birtokában volt, ugyanakkor pedig 76 millió lakosból (1900) átlagban mintegy 10 millió állandóan a legnagyobb nyomorban élt, azaz nélkülözve az élelmiszer, a ruházat és a lakás elemi követelményeit.

Alább közlünk egy részletet Gustavus Myers polgári közgazdász „A nagy amerikai vagyonok története” című könyvéből, ez leírja Marshall Field, az egyik tipikus amerikai milliárdos krózsusi gazdagságát, amelyet a dolgozók ádáz, kegyetlen kizsákmányolása révén halmozott fel.

Field életének utolsó 20 esztendejében harácsolta össze vagyonát. Vagyonának gyors növekedése vállalatának sokféleségével magyarázható. Hogy csupán hozzávetőleges képet kapjunk arról, milyen gyorsan özönlött hozzá a pénz, el kell képzelnünk férfiak, nők és gyermekek millióit, akik napról napra, évről évre végeznek túlfeszített munkát, hogy megkapják az általuk termelt értékeknek nem egészen $\frac{2}{11}$ -ed részét, míg a fennmaradó $\frac{9}{11}$ -ed rész teljes egészében vagy részben Fieldnek jutott. De ez nem minden. A munkások millióihoz hozzá kell számítani az Egyesült Államok többi lakosát, akik annál a nagyszámú cégnél voltak kénytelenek vásárolni, amelyeknek Field részvényese volt, vagy akiknek más módon kellett leróni adójukat Field számára — és akkor hozzávetőleges képünk lesz az arany végeláthatatlan áradatáról, amely minden egyes percben, minden egyes másodpercben Field pénzeszsákjaiba özönlött, akár ébren volt, akár aludt, akár egészséges volt, akár beteg, akár dolgozott, akár tétlenkedett.

Field óránként 500—700 dollárt kap

Field legfeljebb háromszor napjában tudott étkezni, napi jövedelme azonban elegendő lett volna ahhoz, hogy minden áldott nap 10 000 lucullusi ebédet fogyasszon el, ugyanakkor, amikor munkásai gyakran annak örültek, hogy egyáltalán volt betevő falatjuk. Csak nagyon kevés olyan munkása volt, akik napi teljes 2 dollárt kerestek, míg Field hozzávetőleges számítás szerint óránként 500—700 dollárt kapott...

Az alkalmazottak éhbére

Field áruházaiiban nem kevesebb, mint 10 000 alkalmazott dolgozott, férfiak, nők és gyermekek. Olyan bérért dolgoztatta őket, amely sok esetben az éhbérrel sem ért fel. 95%-uk heti fizetése nem haladta meg a 12 dollárt. A nők, akik egész napokon keresztül görnyedtek a varrógép felett, hogy elkészítsék a konfekciós ruhákat Field áruházai számára, nyomorúságos éhbért, heti 6,75 dollárt kaptak...

Leírhatatlan az a nyomor, amelyben sok munkás élt, illetve él ma is (mint-hogy ezek a körülmények ma is megvannak)...

Amikor pedig a munkások, dolguk végeztével, hazatértek nyomorúságos odúikba, erejüket sovány kosztal kellett fenntartaniok, amely a legolcsóbb élelmicikkekből, rendszerint csak száraz kenyérből állott. A vaj luxuscikknek számított. A reggeli egy szelet kenyérből állt, amelyet a „kávével”, vagyis a kissé kávéízű pótkávével együtt fogyasztottak. Ebédre ismét kenyeret ettek fokhagymával vagy egy kis darab heringgel, illetve olcsó sajttal. A desszert valami festett cukorkaféle volt. Vacsorára olcsó disznóhúst vagy főtt marhacsontot ettek, nyáron néha rothadt főzeléket fogyasztottak hozzá, s egy teának csúfolt folyadékot szűrőszőlgettek. Nagyon kevés munkásnak volt többje egy rend ruhájánál. Semmiféle szórakozást sem engedhettek meg maguknak, és túlságosan fáradtak is voltak ahhoz, hogy olvassanak vagy beszélgessenek. Gyakorta előfordult, hogy 8—10 ember hált egy szobában, mert mindenki takarékoskodott a lakbérrel...

Field minden profitot magának kaparint meg

Field a világ egyik legnagyobb gyáriparosa volt. Az egyik író beszámol arról, hogy számos óriási gyára volt Angliában, Írországban és Skóciában. „Franciaország tartományaiban egymást érik vállalatai. Szövőgépeinek zúgását hall-

hatjuk Spanyolországban, Olaszországban, Németországban, Ausztriában és Oroszországban. És a gyárosoknak ez a királya a Keletről sem feledkezett meg. Verejtékező kínaiak és fürge japánok ezrei szerepelnek e chicágói kereskedő és gyáros bérlistáin. Az Egyenlítő túlsó oldalán nagy gyapjúfeldolgozó üzemei működnek Ausztráliában, s a láncolat eléri Dél-Amerikát, gyárai füstölnek Brazíliában és más szomszédos köztársaságban...”

Ezekből a forrásokból Field annyi pénzhez jutott, hogy nagybirtokos is lett belőle, megvásárolta a politikusokat és képviselőket, hogy (számára gigantikus jövedelmet jelentő) „koncessziókat” adjanak a városi lovasút és földalatti vasút fenntartására, gázvezeték építésére, telefonhálózat és villamos világítás, bevezetésére. Azzal a pénzzel, amelyet éhbérrel kifizetett dolgozóiból és az elviselhetetlen lakbérrel sújtott bérliőiből kipurélt, Field az ipar királyává vált...

Field milliós adócsalásai

De a siker hódolói — és számuk nem kicsiny — zavarba jöttek, amikor nyilvánosságra hozták Field végrendeletét, és kitűnt, hogy Field még a gazdagoknak annyira kedvező, érvényben levő törvények szerint is közönséges bűntettes és csaló. Ez a „puritán, becsületes” ember semmiben sem különbözött osztályának többi képviselőjétől.

Hosszú esztendőkön keresztül állhatatosan csak 2,5 millió személyi vagyon után fizetett adót... De amikor a bíróság előtt felolvasták vagyonának és birtokainak listáját, kitűnt, hogy hosszú éveken át legalább 17,5 millió személyi vagyona volt, amely Illionis állam törvényei szerint adózás alá esett...

140 millió két fiúnak

Field vagyona, amelyet óvatosan 100 millió dollárra becsültek, ténylegesen azonban elérte a 140 milliót, legnagyobb részt két unokájára, III. Marshall Fieldre és Henry Fieldre szállt... Egyetlen darab papír alapján, amelyet végrendeletnek neveznek, amely egyetlen ember szeszélyét fejezi ki — ezek a fiúk, akik még csak el sem tudták képzelni e vagyon hatalmas méreteit, nem is szólva arról, hogy igazgatásához nem érthettek —, hosszú esztendőkre hatalmat nyertek egész tömegek felett...

A munkások bányákban dolgoznak, ahol életveszély, betegség és halál leselkedik rájuk. Életük sanyarú és nyomorúságos. A szénbányák munkásainak ezrei pusztulnak el évenként, más ezrek balesetet szenvednek, és mindez azért, hogy ezek a fiúk és kasztjuk más tagjai óriási haszonhoz jussanak. Több mint 10 ezer ember pusztul el és 97 ezer szenved balesetet évenként a vasútaknál, hogy e gyermekek jövedelme ne csökkenjen. A százezer bányamunkásra eső baleset okozta évi elhalálozás 1895-től napjainkig 267-ről 355-re emelkedett. És mindezek a balesetek szinte kivétel nélkül azért történnek, mert a vállalatoknál mindenütt a fősვნისségig menő takarékoság uralkodik, a munkásokat rettenetesen összezsúfolják, összetételük nem kielégítő (legnagyobb részt olcsó bérű, tapasztalatlan munkásokat vesznek fel), és semmiféle óvintézkedést sem tesznek a védelmükre.

III. Marshall Field, aki még rövid nadrágban jár, heti 60 ezer dollárt keres, Henry fivére pedig 40 ezer dollárt, és ez az összeg szakadatlanul nő...

Ezeknek a gyermekeknek el sem kell fordítaniok figyelmüket játékaikról, és a profitszerzők egész termelő hadseregeit kényszerítik arra, hogy értük dol-

gozzanak. A társadalom a maga kormányaival és bíróságaival, mindig szolgáltra kész ügyvédjeinek seregével, fegyveres erőivel megad nekik minden szükséges védelmet...

Myers: A nagy amerikai vagyonok története.
New York, 1936, 192—210. lap (angolul).

B) Az Egyesült Államok államrendszere és politikai pártjai a XIX. század végén és a XX. század elején

11. Az amerikai alkotmány

Az Egyesült Államok alkotmányát 1787-ben dolgozták ki, és azóta csak igen kis mértékben módosították. Az alkotmány biztosítja ugyan a polgári demokratikus szabadságjogokat, viszont nem gondoskodik arról, hogy az állampolgárok élhessenek is mindig jogaikkal, és egyes esetekben korlátozza is ezeket a jogokat.

Az alábbiakban szemelvényeket közlünk az Egyesült Államok alkotmányából.

Két szakaszban történő elnökválasztás

II. cikkely

1. rész

A végrehajtó hatalom az Amerikai Egyesült Államok elnökét illeti. Az elnök négy éven át tölti be tisztét, s az ugyanannyi ideig hivatalban levő alelnökkel együtt az alábbi módon választandó meg:

Valamennyi állam elektorokat jelöl ki a saját törvényhozó gyűlése által meghatározott szabályok szerint. Az elektorok száma egyenlő azoknak a szenátoroknak és képviselőknek összlétszámával, akiket az állam a kongresszusba küldhet...

XII. módosítás (1804). Az elektorok illetőség szerinti államukban gyűlnek össze, és szavazócédulán szavaznak az elnökre és az alelnökre; ezek közül legfeljebb az egyik lehet ugyanabból az államból való, mint az elektor; az elektorok a szavazócédulán megnevezik, hogy kit javasolnak elnöknek, külön szavazócédulán pedig azt, hogy kit javasolnak alelnöknek. És ezután külön jegyzéket készítenek minden olyan személyre vonatkozólag, akit elnöknek, és minden olyan személyre vonatkozólag, akit alelnöknek javasolnak; a jegyzéken megjelölik a kapott szavazatok számát. Az elektorok a jegyzéket aláírják és hitelesítik, s lepecsételve... elküldik a szenátus elnökének. A szenátus elnöke a jegyzékeket a szenátus és a képviselőház jelenlétében veszi ki a lepecsételt boríték-ból, és ekkor számlálja meg a szavazatokat. Az a személy, aki mint elnökjelölt a legtöbb szavazatot kapja, elnök lesz, amennyiben ez a szám valamennyi elektor számának több mint a felét teszi ki; ha senki sem kapja meg ezt a többséget, akkor a képviselőház haladéktalanul titkos szavazás útján megválasztja az elnököt a listán szereplő három legtöbb szavazatot nyert elnökjelölt közül. Az elnökválasztásnál azonban államonként kell a szavazatokat megszámlálni, és minden állam képviseletében csak egy szavazat adható le; az e célra megállapított quorum¹ az államok kétharmadának képviselőjéből vagy képviselőiből áll, és az államok többségére van szükség az elnök megválasztásához. S ha a

¹ Határozatképességhez szükséges legkisebb szám.

következő év március 4-ig nem választanak elnököt..., akkor az alelnök látja el az elnöki funkciót, akárcsak az elnök halála vagy az alkotmányban meghatározott más olyan okok fennforgása esetén, amikor az elnök képtelen hivatalát ellátni.

Az a személy, akit a legtöbb szavazattal javasoltak alelnöknek, alelnök lesz, ha az elektorok szavazatainak több mint felét megkapta. Ha pedig senki sem kapja meg ezt a többséget, akkor a szenátus választja meg az alelnököt a közül a két jelölt közül, aki a legtöbb szavazatot kapta; a szenátorok kétharmada adja a szükséges quorumot, és a szenátorok többségének szavazatára van szükség a választás érvényességéhez...

XX. módosítás (1933) 4. pont. A kongresszus törvény útján rendelkezhet a tekintetben, hogy mi a teendő olyan esetben, amikor a képviselőház által elnökké választandó személyek közül valamelyik meghal, midőn a választás joga a képviselőházra hárul, valamint arra az esetre, ha a szenátus által alelnökké választható személyek egyike hal meg, amidőn a választás joga a szenátusra száll át.

F. A. Ogg and P. O. Ray: Introduction to American Government, New York. 1935, 919—920, 925—926., 928. lap (angolul).

12. A választójog korlátozása az Egyesült Államok alkotmányában

Az amerikai alkotmány az aktív választójog (választás joga) korlátozásán kívül még szigorúbban korlátozza a passzív választójogot (a megválaszthatóság jogát). Közzöljük az alkotmánynak erre vonatkozó cikkelyeit.

I. cikkely

(A képviselőház)

2. rész

... Senki sem lehet képviselő, ha nem töltötte be 25. életévét, legalább hét éve nem az Egyesült Államok állampolgára, és a választás időpontjában nem lakik abban az államban, amelyben megválasztják.

(A szenátus)

3. rész

... Senki sem lehet szenátor, ha nem töltötte be 30. életévét, legalább 9 éve nem az Egyesült Államok állampolgára, és a választás időpontjában nem lakik abban az államban, amelyben megválasztják.

II. cikkely

(Az elnök)

1. rész

... e tisztre nem választható meg olyan személy, aki nem töltötte be 35. életévét, és nem lakik legalább 14 éve az Egyesült Államok területén.

Ogg—Ray i. m. 915., 916., 920. lap (angolul).

13. Az Egyesült Államok elnökének jogköre

Amint fejlődött az amerikai kapitalizmus, és amint az Egyesült Államok központosított állammá alakult át, úgy nőtt az elnök hatalma is.

Az elnök hatalma különösen erősen fokozódott Cleveland idején, aki az első elnöksége (1885—1889) alatt 250 törvényt vétőzött meg, vagyis többet, mint ahány ellen az Egyesült Államok korábbi történetében összesen vétőt emeltek. 1886-ban Cleveland elérte, hogy hatályon kívül helyezték azt a törvényt, amely korlátozza az elnök jogát a felelős hivatalnokok felmentése terén.

Az elnöki hatalom fokozódásának folyamatát elősegítette az alkotmány, amely különösen széleskörű jogkört biztosított az elnöknek. Az alkotmány értelmében a törvényhozó és igazságszolgáltatási szervek nem fejthetnek ki aktív ellenállást az elnökkel szemben. A kormány az alkotmány értelmében nem felelős a kongresszusnak.

Alább közöljük az alkotmánynak erre vonatkozó cikkeit.

II. cikkely

2. rész

Az elnök az Egyesült Államok hadseregének és haditengerészetének, valamint számos állam miliciájának főparancsnoka, ha utóbbi az Egyesült Államok tényleges szolgálatát látja el; az elnök a végrehajtó hatalom valamennyi ágazatának főtisztviselőitől kikérheti írásbeli véleményüket minden, a hivatali kötelezettségeikkel kapcsolatos kérdéstről. Az elnöknek joga van felfüggeszteni minden ítélet végrehajtását, és kegyelmet adni az Egyesült Államok ellen elkövetett bűntettek esetében is, az impeachment² esetét kivéve.

Az elnök a szenátus javaslatára és hozzájárulásával szerződéseket köthet a jelenlevő szenátorok kétharmadának beleegyezése esetén. Az elnök designálja a szenátus javaslatára és hozzájárulásával kinevezi a követeket, más meghatalmazott képviselőket és a konzulokat, a legfelső bíróság bíráit és az Egyesült Államok minden olyan más felcős tisztviselőjét, akinek kinevezésére nézve jelen alkotmány nem tartalmaz más rendelkezést, és akinek tisztségét törvény határozza meg. De a kongresszus törvény útján átruházhatja olyan, kevésbé fontos hivatalnokok kinevezését, akikre nézve ezt szükségesnek tartja, mégpedig vagy az elnökre, vagy a bírákra, vagy a minisztériumok vezetőire.

A szenátus ülésszakai között megürülő helyeket az elnök betöltheti, s az általa ilyenkor kinevezett tisztviselő jogköre a szenátus legközelebbi ülésszakának végén jár le.

3. rész

Az elnök időről időre üzenetet küld a kongresszusnak az Unió helyzetéről, és javasolja mindazoknak az intézkedéseknek a mérlegelését, amelyeket szükségességeknek és helyénvalóknak tart. Rendkívüli esetekben összehívhatja mindkét házat vagy azok egyikét. Amennyiben pedig a két ház között az elnapolás kérdésében ellentét van, az elnök maga napolhatja el őket annyi időre, amennyire azt helyesnek tartja. Az elnök fogadja a követeket és más meghatalmazott képviselőket, és gondoskodik arról, hogy a törvényeket lelkiismeretesen végrehajtsák. Az elnök ad megbízást az Egyesült Államok minden felelős tisztviselőjének.

Uo. 921. lap (angolul).

² Felelős tisztviselők büntetőjogi felelősségre vonása speciális vádeljárás keretében.

14. A „trösztellenes” Sherman-törvény

A 80-as évek végén fokozódott a munkások és a farmerek elégedetlensége a trösztök uralma miatt. A Republikánus Párt választási programjában megígérte, hogy „trösztellenes” törvényt hoz. A választók hittek ennek a demagóg ígéretnek, és győzelemre juttatták a republikánusokat. 1890-ben a kongresszus tényleg elfogadta a „Sherman-törvényt”, amely megtiltotta a trösztösítést. A valóságban azonban ez a törvény nemcsak hogy nem állította meg a trösztök további növekedését, hanem eszközül szolgált az uralkodó osztályoknak a munkásmozgalom ellen, mivel a sztrájkmozgalmat irányító szervezeteket trösztöknek tekintették, magukat a sztrájkokat pedig a „szabad verseny” megsértésének.

1. c Minden olyan tröszt, vagy ahhoz hasonló formában mutatkozó szerződés, illetve megállapodás, amely a termelést vagy az egyes államok közötti, illetve külállamokkal folyó kereskedelmet akadályozza, jelen törvény értelmében törvénytellennek tekintendő. Aki hasonló megállapodást köt, illetve hasonló üzletben vagy szövetkezésben részes, a törvény útján büntetendő cselekményt követ el, és bírói ítélet alapján 5000 dollárig terjedhető pénzbüntetésre vagy egy évig terjedhető börtönbüntetésre, vagy mindkettőre ítéltető a bíróság mérlegelése szerint...

7. c Aki üzleti tevékenységében vagy vagyonában bármely más személy vagy egyesülés olyan cselekménye által szenved kárt, amelyet jelen törvény megtilt vagy törvénytellennek minősít, az Egyesült Államok bármely bírói kerületében kérhet védelmet, ahol az alperes lakik vagy találtatik, függetlenül az okozott kár összegétől, és a szenvedett kár háromszorosának, valamint az ügyvéd szokásos honoráriumát is magában foglaló perköltségnek a megtérítését is követelheti.

„Az amerikai történelem okmányai.” Szerkesztette Commager. II. k. New York, 1949, 136—137. lap (angolul).

15. Az Egyesült Államok állam- és közigazgatási apparátusának nagy méretű korrupciója a XX. század elején

Az Egyesült Államokban a XX. század elejétől kezdve egyre erősödött az állam- és közigazgatási apparátusnak és a burzsoá politikai pártok vezetésének alárendelése a tőkés monopóliumoknak. A plutokrácia uralmának erősödése a politikai fezőrkör korrupszágának és fosztogatásainak fokozódásával járt együtt.

Az amerikai közigazgatási apparátus rettenetes korrupcióját leplezte le a XX. század elején egy haladó írói csoport, amely „a szenny felkavarói” elnevezést kapta. Ennek a mozgalomnak legkiválóbb képviselője Lincoln Steffens újságíró volt (1866—1936). Steffens nagy utat tett meg, amíg az amerikai imperializmus fekélyeinek a kispolgári intellektuel álláspontjáról történő leleplezésétől eljutott az Egyesült Államok Kommunista Pártjába való belepésig. Az alábbiakban részleteket közlünk Stephens önéletrajzából, amelyben jellemző tényeket ismertet az amerikai polgári demokráciának az imperializmus korszakában bekövetkezett bomlásáról.

Minneapolis szégyene

Nagyon hamar észrevettem, hogy Minneapolisban egy és ugyanazon ember, dr. A. A. Aimes, a város polgármestere intézte a politikai ügyeket, vezette a városgazdálkodást, fosztogatta a lakosokat, vagyis ellátta mindazokat a funkciókat, amelyeket New Yorkban először Tweed, majd Croker, Saint-Louis-ban pedig Ed Butler... A rendőri korrupciónak Minneapolisban felfedett rendszere

szintén igen hasonlított a New York-i rendszerhez. Volt azonban különbség is. Maga a polgármester — nem pedig a rendőrfőnök, mint New Yorkban — állott a szélhámosbanda élén; dr. Ames fivérét, Ames ezredes tette meg a rendőrség főnökévé. Fivére útján a polgármester szervezte meg és igazgatta a rendőri korrupció rendszerét.

E korrupció lényege, éppúgy, mint New Yorkban, a rendőrség igazgatásának átgondolt, a legapróbb részletekig kidolgozott rendszere volt — nem azért, hogy megelőzzék, felfedjék és megakadályozzák a bűntényeket, hanem azért, hogy megvédelmezzék a gonosztevőket, irányítsák őket, és megosztózzanak velük a zsákmányon ... Ames polgármester és a rendőrség a hivatásos bűnözőkkel való tanácskozás után megállapították a taksákat, amelyeket a törvénysértésekért fizetni kellett. A kocsmárosok havonta meghatározott összeget fizettek azért, hogy tiltott időben szeszt árusíthassanak, hogy megszeghessék a hazardjátékra vonatkozó rendeleteket, és szemet hunyhassanak a játékosok és az ivók életkora felett. A nyilvánosházakat korábban a rendszeres letartóztatások és kis havi bírságok útján ellenőrizték. Ames csökkentette a bírságok összegét, és rendszeres vesztegetési díj fejében, növelte e házak számát. A hazardjátékot a legnagyobb mértékben megengedték, a polgármester és a rendőrség részese lett a nyereségből, és ez a nyereség a hamisjáték elharapózásával együtt növekedett ... Az orgazdáknak, zsebtolvajoknak, betörőknek és mindenféle tolvajoknak nemcsak megengedték, hogy „dolgozzanak” a rendőrség felügyelete alatt, amely vigyázott, hogy senki se zavarja őket, s csak arra volt gondja, hogy rá ne szedjék a polgármestert és környezetét; más városok alvilágában is elterjesztették, hogy egyes bűnözőket szívesen látnak Minneapolisban, ha „igazságosak lesznek” a rendőrséggel szemben. Tolvajok és szélhámosok utaztak Minneapolisba, hogy a helyszínen becsüljék fel a dolgok állását. Egyesek közülük elmentek a rendőrségre, és ott jutottak megállapodásra; másokhoz maguk a rendőrtisztviselők mentek el, és felajánlották nekik, hogy dolgozzanak együtt ...

Rhode-Island

A „gépezet” itt is jelen volt, mint mindenütt; ténylegesen a „gépezet” kormányozta Rhode-Islandot, s erről nem volt nehéz megbizonyosodni. Az állam élén például a választott kormányzó állt; ebben az időben dr. Lucius F. C. Garvin töltötte be ezt a tisztséget ... Ténylegesen azonban nem volt kormányzó. A valóságban Rhode-Island állandó kormányzója vagy diktátora a vak tábornok, Charles R. Brayton, a politikai boss³ volt. Az építész, aki ebben a városban a közigazgatási központ székházát felépítette, nem készített benne helyiséget a boss számára. A nagyszámú látogatót, akinek az állammal dolga volt, Brighton tábornok a sheriff irodájában fogadta — teljesen nyíltan. És teljesen nyíltan intézte ezeket az ügyeket. Irányította a törvényhozó gyűlést, amelynek helyisége a szomszédságban volt. Így mondta ő, és ezt mindenki tudta is. Az irányítás pedig az üzletemberek érdekében történt. Saját szavai szerint annak idején a New York—New Haven—Hartford-vasút érdekeit képviselte (és az ő utasításait követve, a törvényhozó és a közigazgatási szervek is ennek a vállalatnak érdekeit képviselték). Ez még a gőzerő idején volt, amikor a vasutaknak mindenféle engedélyekre, kiváltságokra, adó- és vagyoni kedvezményekre volt szükségük. Brayton még ma is évi tízezer dollárt kap a vasúttól, és a vasút meg-

³ Angolul: „gazda”. Az Egyesült Államokban a polgári pártok apparátusának helyi vezetőit hívják bossoknak; ezek korlátlan teljhatalommal rendelkeznek, és szoros kapcsolatban állnak egyfelől az alvilági bűnözőkkel, másfelől a monopóliumokkal.

hatalmazottjának számít. De a gőzerőt felváltotta az elektromosság; ennek a politikai bossznak új üzleti bossai a közüzemi vállalatok társaságai lettek, amelyek az egész városi és városkörnyéki villamosközlekedést a „Rhode-Island Company” cég kezében egyesítették. Az ő érdekeik kerültek az első helyre. Utánuk következtek a gyárosok és egyéb bér munkást alkalmazó vállalkozók, majd általában az üzleti világ — mindegyiküknek szüksége volt valamire. Aránylag szerény „honoráriumért” Brayton tábornok valamennyiüknek különféle szolgáltatásokat tett, ha csak ezek nem álltak ellentétben a „Rhode-Island Company” és a vasút érdekeivel. Ügyvédi jogokat formált magának, hogy ne vesztegetési díjat, hanem honoráriumot kaphasson. De a valóságban egész egyszerűen megrendeléseket, kiváltságokat, engedélyeket és vagyoni kedvezményeket árusított az üzleti világból kikerülő vesztegetőknek, akik — mint például a hírhedt „Rhode-Island Company” — továbbadták azokat a philadelphiai és a New York-i bankároknak. Ez volt a „gépezetnek” legsimábban funkcionáló, legjobban meggyökeresedett és leglelkiesmeretlenebb példája, amit valaha is láttam...

Lincoln Steffens: Önéletrajz. New York, 1931, 376—377., 464—465. lap (angolul).

16. Az Egyesült Államok választási rendszere a XX. század elején

Az imperializmus fejlődésének előrehaladtával az Egyesült Államok választási rendszerének antidemokratikus oldalai különösen szembetűnők lettek. 1889 és 1908 között fokozatosan valamennyi állam bevezette azt a szabályt, hogy az illető állam polgára külön szavazati adó megfizetése nélkül nem vehet részt a választásokon. Több államban elvették a szavazati jogot a munkanélküliektől, a négerektől s azoktól, akik az államtól valamilyen segílyt kaptak. Az alábbiakban közöljük azokat a választási cenzusokat (megszorításokat), amelyek Georgia államban voltak érvényesek.

L e t e l e p e d é s. Legalább egy évi tartózkodás az állam területén és legalább öt hónappal tartózkodás a grófság⁴ területén.

A d ó z á s. Hat hónappal a választás előtt az egész kivetett fejadó és egyéb adó befizetésének meg kell történnie.

V a g y o n i c e n z u s. Negyven acre föld, amelyen a kérelmező⁵ él, vagy más olyan vagyontárgy birtoklása, amelyet az adókivetésnél legalább 500 dollárra értékelték. A vagyont műveltségi cenzussal vagy erkölcsös magatartással lehet helyettesíteni.

M ű v e l t s é g. El kell tudni olvasni angolul az Egyesült Államok vagy Georgia állam alkotmányának bármely paragrafusát, és ugyanazt leírni a regisztrátor⁶ felolvasása nyomán, vagy pedig, írni nem tudás esetén, szóbelileg elismételni azt, amit a regisztrátor felolvasott. A vagyoni cenzus vagy az erkölcsös magatartás pótolja a műveltségi cenzust.

E r k ö l c s ö s s é g. Erkölcsös magatartás és a köztársasági kormányformában érvényes állampolgári köteleesség és kötelezettségek megértése. A vagyoni vagy műveltségi cenzus pótolja az erkölcsös magatartást.

Primaryk.⁷ Csakis olyan személy szavazhat a primarykben, vagy vehet részt bármilyen párt kongresszusán, aki valamennyi követelménynek megfelel,

⁴ Közigazgatási területi egységek, amelyekre az államok tagolódnak.

⁵ A választónak kérvényt kell intéznie a regisztrátorhoz, hogy vegye fel őt a választói névjegyzékbe.

⁶ A választói névjegyzéket összeállító tisztviselő.

⁷ A primary — a burzsoá pártok alapszervezetének közgyűlése, amelyeken jelöltekét állítanak a választói névjegyzékbe, és megválasztják a pártkongresszusok küldötteit.

és ennek megfelelően szerepel a választói névjegyzékben. A párt további megszorításokat vezethet be. A demokrata párt szervezeti szabályzata kizárja a négereket.

P. Lewinson: Faj, osztály és párt. 1932, 226. lap (angolul).

17. A négerek megfosztása a választójogtól az Egyesült Államokban

A fent vázolt választási törvények alkalmazása odavezetett, hogy a választók millióit, elsősorban a négereket (különösen a déli államokban), megfosztották választójoguktól.

Az alábbiakban közöljük a nyilvántartott, azaz a névjegyzékbe felvett fehér és néger választók számarányát Louisiana államban a XIX. század végén és a XX. század elején.

Az elnökválasztáson és a kongresszusi választáson	Az államban nyilvántartott választók száma	
	fehérek	néger
1896	164,088	130,344
1900	125,437	5,320
1912	165,082	1,074

P. Lewinson: Faj, osztály és párt. 1932, 214. lap (angolul).

18. A populista párt programja

A XIX. század végén és a XX. század elején a politikai teljhatalom szilárdan a nagymonopóliumok és az általuk irányított két burzsoá párt — a republikánus és a demokrata párt kezében volt, s a két párt közötti látszatharc csupán a tömegek félrevezetésére szolgált. Eppen ezért a tömegek hátat fordítottak a burzsoá pártoknak, és más formákat kerestek egyre növekvő elégedetlenségük kifejezésére. E formák egyike a populista mozgalom, amely az 1890-es években különösen a középnyugati és nyugati államokban nagy erővel robbant ki. A mozgalom oly nagy méreteket öltött és akkora népszerűsége telt szert, hogy rövid időre „meghódította” még a demokrata pártot is: az 1896-1 elnökválasztási kampány során a demokrata párt elnökjelöltje, William Jennings Bryan magáévá tette a populista mozgalom követeléseinek nagy részét. E követelések a mozgalom tömegeit alkotó kis- és középfarmerek és a kispolgárság monopóliumellenes hangulatát tükrözték. A választásokon a nagymonopóliumok csak minden erejüket megfeszítve, nagy nehezen sikerült győzniök és megbízott emberüket, William McKinleyt beültetni az elnöki székbe.

Alább a populista párt 1892. július 4-én elfogadott programjának bevezető részét közöljük, amelyből világosan kitűnik a mozgalom ideológiája.

A bennünket környező viszonyok tökéletesen igazolják együttműködésünket — olyan nemzet körében gyülekeztünk össze, amely az erkölcsi, politikai és anyagi csőd szélén áll. Korrupció uralkodik a választófülkékben, az állami képviselőgyűlésekben és a kongresszusban, sőt még a bírói palástot is eléri. A nép demoralizált; az államok többsége kénytelen volt „elkülöníteni” a választókat a szavazóhelyeken, hogy megelőzze az általános megfélemlítést és megvesztegetést. Az újságok jobbadán szubvencióból élnek, vagy szájkosarat hordanak, a közvélemény el van hallgattatva, az üzleti élet pang, az otthonokat az adósság tartja bilincsben, a munkásság elnyomorodott, és a föld a tőkés kezén kon-

centrálódik. A városi munkásoktól megtagadják azt a jogot, hogy önvédelmi szervezeteket hozzanak létre, a béreket külföldről hozott elnyomorodott munkásokkal verik le, törvényeinkkel nem szentesített állandó zsoldos hadsereget állítottak fel a munkások lövetésére, és a munkásság gyors ütemben süllyed az európai viszonyok felé. Milliók izzadásának gyümölcsét arcátlanul lopják el, hogy néhány ember kolosszális, az emberiség történetében példa nélkül álló vagyonokat harácsoljon össze; s e vagyonok tulajdonosai azután a maguk részéről megvetik a köztársaságot és veszélyeztetik a szabadságot. Az igazságtalan kormányzás méhéből születik mind a két nagy osztály: a csavargók és a milliomosok osztálya.

A nemzet jövedelemteremtő erejét kisajátították a részvénytulajdonosok, a törvényes fizetési eszközökkel kiegyenlíthető nemzeti adósság aranyat hozó részvények alapjává vált, és ezzel milliószorosára növelte a nép-terheit.

Az ezüst,⁸ amelyet a történelem hajnala óta pénzként fogadtak el, kivonattott a forgalomból, többé nem jelent vásárlóerőt az arany mellett, ezzel csökkent a tulajdon összes formáinak értéke éppúgy, mint az emberi munkáé. A pénzforgalmi eszközökkel való ellátottságot szándékosan csökkentették, hogy hizlalják az uzsorásokat, tönkretégyék a vállalkozást, és szolgaságba vessék az ipart. A két kontinensen széleskörű összeesküvést szerveztek az emberiség ellen, és ez hamúroson átterjedt az egész világra. Ha nem száll szembe senki és nem küzd le azonnal, borzalmas társadalmi felfordulásokkal fenyeget, a civilizáció elpusztításával és egy abszolút despotizmus megteremtésével.

Több mint egy negyed századig voltunk tanúi annak, hogyan viaskodott a két nagy politikai párt a hatalomért és a zsákmányért, míg súlyos gondok terheit rakták a szenvedő népre. Azt a vádat emeljük, hogy a mindkét párt felett uralkodó befolyások engedték kifejlődni a jelenlegi borzalmas állapotokat anélkül, hogy komoly erőfeszítéseket tettek volna ezeknek a bajoknak megelőzésére vagy fékentartására. Még csak nem is ígérnek nekünk most semmiféle lényeges reformot. Megegyeztek abban, hogy a következő választási hadjárat során egy szemponton kívül mindent figyelmen kívül hagynak. Elhatározták, hogy a kifosztott nép torkára forrasztják a szót a vámok kérdésében felidézett tettetett harc zajaival⁹ úgy, hogy a nép szeme elől tévessze a tőkéseket, a korporációkat, a nemzeti bankokat, a ringeket,¹⁰ a trösztöket, a felvizezett értékpapírokat, a pénzforgalomból kivont ezüstöt és az uzsorások zsarnokságát. Fel akarják áldozni otthonainkat, életünket és gyermekeinket a Mammon oltárán, elpusztítani a tömegeket, hogy biztosítsák maguknak a milliomosok részéről a megvesztegetési alapokat.

Összegyűlvén a nemzet születésnapján, áthatva annak a nagy tábornoknak és vezérnek szellemétől, aki függetlenségünket megalapozta,¹¹ vissza akarjuk adni a Köztársaság kormányzását az „egyszerű nép” kezébe, annak az osztálynak, amely létrehozta. Hangsúlyozzuk, hogy törekvéseink azonosok a nemzeti alkotmány céljaival; még tökéletesebb egységet akarunk, igazságot teremteni.

⁸ Az ezüstnek az arany mellett törvényes fizetési eszközként való elismerése a polgárháború után keletkezett valamennyi amerikai demokratikus tömegmozgalomnak, így a populista mozgalomnak is az egyik alapkövetelése volt.

⁹ A vámtarifa ebben az időben az egyik „vítás kérdést” jelentette a republikánus és a demokrata párt között.

¹⁰ Ringnek – az egyes városokat vagy egész államokat hatalmukban tartó, a közigazgatási és rendőri apparátus korrupcióján és az alvilággal való szoros kapcsolatán felépülő politikai gépezetek, amelyek a monopóliumokat szolgálták ki.

¹¹ George Washington.

az otthonok békéjét megőrizni, a nemzet védelméről gondoskodni, előmozdítani az általános jólétet és biztosítani a szabadság áldásait magunknak és utódjainknak.

Az amerikai történelmi okmányai. (Szerk. Com-mager), 2. k. New York, 1949, 143—144. lap (angolul).

19. A politikai helyzet az Egyesült Államokban az imperialista világháború előtt

V. I. Lenin: „Az amerikai elnökválasztások eredménye és jelentősége” című cikke (megjelent a „Pravda” 1912. november 9-i számában).

Az 1912-i amerikai választások politikai válság közepette zajlottak le. A választások előtt az országon sztrájkhullám vonult végig: 1910-ben Chicagóban 40 ezer ruházati ipari munkás sztrájkolt, 1910—11-ben sztrájkoltak Pennsylvania vasmunkásai, 1912-ben Massachusetts textilipari munkásai. Ugyancsak 1912-ben 150 ezer szénbányász sztrájkolt. A burzsoá pártok a munkásmozgalom fellendülésének megakadályozására számos demokratikus ígéretet tettek. Négy elnökjelölt — a köztársasági Taft, a haladó köztársasági Theodore Roosevelt, a demokrata Wilson és a szocialista párti Eugène Debs — között folyt a harc. A választások idején a burzsoá pártok a pártbossok közreműködésével hatalmas megvesztegetési, fenyegetési és ígérethadjáratot indítottak a győzelem megnyerése érdekében. A választásokon a liberális reformok programjával fellépő Woodrow Wilson győzött, aki különösen sok ígéretet tett, és kihasználta azt, hogy a Köztársasági Párt a megelőző években elvesztette tekintélyét. V. I. Lenin behatóan elemezte ezeknek a választásoknak a jelentőségét.

Az észak-amerikai Egyesült Államok elnökévé a „demokrata” Wilsont választották meg. Több mint hatmillió szavazatot kapott, Rooseveltt (az új „Nemzeti Haladó Párt”) több mint négymilliót, Taft („Köztársasági Párt”) több mint hárommilliót. A szocialista Eugene Debs 800 000 szavazatot kapott.

Az amerikai választások nemzetközi jelentősége nemcsak abban rejlik, hogy erősen megnőtt a szocialista szavazatok száma; — az amerikai választások jelentősége abban rejlik, hogy felszínre került a *polgári* pártok hatalmas *válsága*, s meglepő erővel nyilvánult meg bomlásuk. Végül a választások jelentősége: a *burzsoá reformizmusnak* mint a szocializmus elleni harc eszközeként rendkívül világos és kézzelfogható jelentkezése.

A kapitalizmus álláspontján levő, vagyis burzsoá pártok *valamennyi* burzsoá országban igen régen kialakultak, mégpedig annál szilárdabban, minél nagyobb a politikai szabadság.

Amerikában a legteljesebb a szabadság. És egy *fél évszázadon át* — a rabszolgatartás miatt kitört 1860—65-i polgárháború óta — itt *két* polgári párt volt rendkívül szilárd és erős. Az egykori rabszolgatartók pártja, az úgynevezett „Demokrata Párt”. A tőkések pártja, amely a négerék felszabadítását követelte, „Köztársasági Párttá” fejlődött.

A négerék felszabadítása után a két párt közt egyre kisebb lett a különbség. Ezek a pártok főleg amiatt harcoltak, hogy nagyobb vagy kisebb legyen a vám-tarifa. A nép tömegei szempontjából ennek a harcnak *nem volt* semmi *komoly* jelentősége. A népet becsapták, elvonták létfontosságú érdekeitől a két burzsoá párt hatásvadászó és tartalmatlan *párbaival*.

Ez az úgynevezett „kétpártrendszer”, amely Amerikában és Angliában uralkodott, az egyik legerősebb eszköz volt annak megakadályozására, hogy létrejöjjön egy önálló munkáspárt, vagyis egy valóban szocialista párt.

És most Amerikában, a legfejlettebb kapitalizmus országában, a kétpárt-rendszer csődöt mondott! Mi okozta ezt a csődöt?

A munkásmozgalom ereje, a szocializmus növekedése.

A régi burzsoá pártok (a „Demokrata” és a „Köztársasági” Párt) a múlt felé, a négerék felszabadításának korszaka felé fordultak. Az új burzsoá párt, a „Nemzeti Haladó Párt”, a jövő felé fordul. Programja teljes egészében a kapitalizmus létének vagy nemlétének kérdése körül forog, vagyis a munkásvédelem és a „trösztök” kérdése körül (így nevezik Amerikában a tőkések szövetségeit).

A régi pártok annak a korszaknak a szülöttei, amelynek a kapitalizmus minél gyorsabb fejlesztése volt a feladata. A pártok harca odatorokollott, *hogyan* lehet jobban meggyorsítani és megkönnyíteni ezt a fejlődést.

Az új párt a mai korszak szülötte, azé a koré, amely a kapitalizmus létének kérdését veti fel. A legszabadabb és legfejlettebb országban, Amerikában, ez a kérdés a legvilágosabban, a legátfogóbban napirendre kerül.

Roosevelt és a „haladók” egész programja, egész agitációja akörül tapogatózik, *hogyan lehetne megmenteni a kapitalizmust, ... burzsoá reformok segítségével.*

Az a burzsoá reformizmus, amely a régi Európában mint liberális profesz-szorok fecsegése jelentkezik, a szabad amerikai köztársaságban rögtön négy-milliós pártként lépett fel. Ez amerikai ütem.

— Reformokkal megmentjük a kapitalizmust — mondja ez a párt. — Meg-teremtjük a legprogresszívebb törvényhozást. Bevezetjük *valamennyi* tröszt (Amerikában az azt jelenti, hogy az *egész* ipar!) állami ellenőrzését. Bevezetjük a trösztök állami ellenőrzését, hogy ne legyen nyomor, hogy mindenki „rendes” munkabért kapjon. Megteremtjük „a szociális és ipari igazságosságot”. Eskü-szünk *minden* reformra ... csak *egy* „reformot” nem akarunk: a *tőkések kisa-játítását!*

Amerikában az egész nemzeti vagyont most 120 milliárd (ezermillió) dol-lárra, vagyis mintegy 240 milliárd rubelre becsülik. Ennek *mintegy harmada*, mintegy 80 milliárd rubel, *két* tröszté, Rockefelleré és Morgané, vagy e trösztök ellenőrzése alatt van! Az a legfeljebb 40 000 család, amely ezt a két trösztöt alkotja, 80 millió bérabszolga ura.

Világos, hogy amikor ott vannak ezek a modern rabszolgatartók, minden „reform” üres szélhámosság. Rooseveltet *szánt szándékkal* azért fogadták fel a szemfüles milliárdosok, hogy ezt a szélhámoszágot hirdesse. Az „állami ellen-őrzés”, amelyet ígér — ha a tőke a tőkések kezében marad —, a sztrájkok elleni harcnak és a sztrájkok elfojtásának eszközévé válik.

De az amerikai proletár már felébredt, és elfoglalta őrhelyét. Derűs gúny-nyal fogadja Rooseveltenek sikereit. — Ön elcsábított négy millió embert a reformok ígéreteivel, tisztelt kuruzsló Roosevelt? Remek! Holnap ez a négy millió fel fogja ismerni, hogy az ön ígérete szélhámosság, pedig ezek a milliók csak azért köve-tik Önt, mert érzik: a régi módon tovább élni *nem lehet.*

Lenin Művei 18. k. 403—405. lap.

C) Az amerikai imperializmus gyarmati politikája a XIX. század végén és a XX. század elején

A XIX. század végétől az Amerikai Egyesült Államok történetét az expanzív külpolitika jellemzi.

Minél inkább átnőtt az amerikai kapitalizmus az imperializmus szakaszába, annál

erősebbé vált az amerikai tőkések hajszája a piacokért és a nyersanyagforrásokért. Az amerikai finánc-tőke sietve kaparintja meg a Földnek még fel nem osztott utolsó darabkált.

Az Egyesült Államok mindenekelőtt maradéktalan uralomra törekedett a Csendes-óceánon. Már 1876-ban kölcsönös vámmentes kereskedelemről szóló szerződést kényszerített Hawaii királyságra, holott a királyság számára ez a szerződés hátrányos volt. 1893-ban az amerikai ültetvényesek egy amerikai cirkáló segítségével törént partraszállás után puccsot szerveztek, amely megdöntötte a hawaii királynő uralmát. A következő évben a Hawaii-szigeteken kikiáltották a köztársaságot, amely teljesen az amerikai imperialistáktól függött. 1898-ban a szigetet az Egyesült Államok annektálták.

Az imperializmusra való áttérést az Egyesült Államok külpolitikai terjeszkedésének fokozódása kísérte. Az amerikai monopóliumok a maximális profit utáni hárszában egyre újabb és újabb gyarmatok elfoglalására tört.

1898. április 20-án az Egyesült Államok hadat üzent Spanyolországnak. A hadüzenetkor képmutató módon a Kubában élő „amerikai állampolgárok érdekeinek megsértésére” hivatkozott. Az 1898-i háború egyike volt a világ újrafelosztásáért folytatott első háborúknak. Célja az volt, hogy az Egyesült Államok elfoglalja a nagy stratégiai jelentőségű spanyol gyarmatokat, Kubát és a Fülöp-szigeteket. Az 1898-i spanyol–amerikai háború Spanyolország vereségével végződött. A Fülöp-szigeteken fellángolt nemzeti szabadságharcot, amely a Fülöp-szigeti köztársaság kikiáltását eredményezte, az amerikai katonaság kegyetlenül letörte.

A következő fontos lépés a Panama-csatorna felépítése és a csatornaövezet megkaparintása. Amikor Columbia kormánya, amelyhez a panamai szoros tartozott, nem tanúsított kellő szolgálatkészséget, az amerikai imperialisták 1903 novemberében egyszerűen „forradalmat” szerveztek, kihírdették Panama „függetlenségét”, s a saját ügynökekből álló panamai „kormány” már olyan szerződést írtak alá, amely minden igényüket kielégítette.

Ezekből a pozíciókból kiindulva, már tovább lehetett folytatni a behatolást Latin-Amerika országaiba. Kihírdették a „nagy bot” politikáját, a „dollárdiplomáciát”, és intenzíven hozzáfogtak a közép-amerikai országok — Haiti, Mexikó, a Dominikai Köztársaság stb. — gazdasági és politikai leigázásához.

Alább több okmányt közlünk, amelyek fényt derítenek az Egyesült Államok imperializmusának agresszív gyarmatosító politikájára.

a) A Hawaii-szigetek annektálása

20. Merrill honolului (Hawaii-szigetek) amerikai követ leveléből

James G. Blaine külügyminiszterhez 1899. szept. 7-én

Meg kell jegyezni, hogy az amerikai lakosság körében sokan vannak, akik személyes okokból elégedetlen szemlélik a királyságban időszakonként bekövetkező zavargásokat. Ezek ugyanis azt remélik, hogy a gyakori forradalmi megmozdulások az Egyesült Államok kormányát a szigetek bekebelezésére és arra készítik, hogy ezt a 80 000 főnyi soknemzetiségű, kínaiakból, japánokból, portugálokból, bennszülöttekből, meszticekből és mindössze 5000 igazi fehérből álló lakosságot saját politikai szervezetébe kapcsolja be...

Az Egyesült Államok 53. kongresszusának okmányai. Képviselőház, második ülésszak III. k. 2. melléklet.: külkapcsolatok. Hawaii ügyek 290. lap (angolul).

21. John L. Stevens honolului amerikai követ titkos leveléből

Blaine külügyminiszterhez 1891. augusztus 20-án

Az új törvényhozó gyűlés megválasztása januárban lesz, és az üzleti körök s a vezető politikai klikkek remélik, hogy megkapják a szavazatok többségét. Ez a reménység magyarázza meg a jelenlegi nyugalmat is. Amerikai hadihajóra 2–3 hónapon át minden bizonnyal nem is lesz szükség. *De félreérthetetlenül*

meg kell mondani, hogy már december 1-ére, vagyis 1 hónappal a választások előtt, és bizonyos ideig ezután, szükség lesz itt az Egyesült Államok egyik hadihajójára a rend fenntartásához. Nem kívánom, hogy pánikkeltőnek tartsanak, de a rám háruló felelősség tudatában kötelességem jelenteni, hogy az amerikai érdekek tényleges védelme megköveteli egy hadihajó jelenlétét az 1892-i év nagyobbik felében. Zavargások esetén a rend fenntartásának egyetlen eszköze itt csak a városi rendőrség és a hatvan főnyi palotai őrség; mindkét alakulat bennszülöttekből és meszticekből áll, s végszükség esetén vajmi keveset lehet rá építeni. A fehérek fegyveres alakulatait egy évvel ezelőtt feloszlatták a törvényhozó gyűlés határozata nyomán... A jövőben a legjobb biztosíték, az egyetlen tartós garancia a kapitalisták és azok uralma lesz, akiket „misszionáriusoknak” neveznek, nemkülönben egy amerikai hadihajó jelenléte a honolulu kikötőben. Az Amerikai Egyesült Államok egyik hadihajójának jelenléte nemcsak azért lesz hasznos, hogy biztosítsa a rendet a sok nemzetiségű lakosság között, hanem azt a célt is szolgálja majd, hogy a többi állam részére állandó memento legyen: az Egyesült Államoknak különleges érdekei vannak ezeken a szigeteken...

Uo. Képviselőház, 3. ülészak. III. k. 2. melléklet: kapcsolatok. Hawaii ügyek. 348. lap (angolul).

22. John L. Stevens honolulu-i amerikai követ titkos leveléből John W. Foster külügyminiszterhez 1892. nov. 20-án

A két megoldás közül az egyik, véleményem szerint, teljesen elengedhetetlen: vagy erőteljes és határozott intézkedések az annexió érdekében, vagy pedig „vámunió”, és egy tenger alatti kábel lefektetése a kaliforniai partok és Honolulu között, Pearl Harbor végleges átadása Amerikának, és a szigetek feletti magától értetődő, de nem feltétlenül hivatalosan megerősített protektorátus. Azt hiszem, az első megoldás a legjobb és a legelőnyösebb a szigetek számára, olcsó, és a legkevesebb gondot okozza Amerika részére. Ha 38 évvel ezelőtt Mercy államtitkársága idején az Egyesült Államoknak érdemes volt százezer dollárt felajánlani az annexió szerződés biztosítékául, akkor annál kevésbé lehet ésszerűtlen százezer dollár kockáztatása magának az annexiónak a legközelebbi jövőben történő megvalósítása érdekében... Nem rejthetem véka alá azt a legmélyebb meggyőződésemet, hogy közeleg a legjobb alkalom...

Uo. Szenátus, 2. ülészak, III. k. melléklet: Kapcsolatok. Hawaii ügyek. 194—195. lap (angolul).

23. Cleveland elnök hivatalos vizsgálata a Hawaii-szigeteken kitört „forradalom” ügyében

Az 1892-i elnökválasztásokon a Republikánus Párt vereséget szenvedett, és így 1893. március 20-án a demokrata párti Grover Cleveland foglalta el az elnöki széket. A teljesen lejáratott republikánus kormány hawaii kalandja olyan felháborodást keltett az ország közvéleményében, hogy Cleveland kénytelen volt hivatalos vizsgálatot indítani. E célból bizottságot küldött ki James H. Blount képviselő vezetésével. Alább részleteket közlünk Walter Gresham külügyminiszternek a vizsgálat eredményéről az elnök elé terjesztett jelentéséből.

James H. Blount, az Őn Hawaii-szigeteken működő megbízottja teljes és pártatlan jelentéseiben a következő tényeket szögezi le:

Liliuokalani királynő 1893. január 14-én, csütörtökön bejelentette, hogy új alkotmányt akar kihirdetni, de minisztereinek és másoknak ellenállása arra indította, hogy gyorsan megváltoztassa szándékát, és erről hivatalos közleményt adjon ki.

Egy Honoluluban tartott ülés résztvevői a fent jelzett nap késő délutánján egy majdnem kizárólag saját magukból álló 13 főnyi ún. közbiztonsági bizottságot jelöltek ki arra, hogy „vizsgálja meg a helyzetet, és találjon eszközöket és módokat a közrend, a magántulajdon és az életbiztonság fenntartására”. A bizottság január 15-én vagy 16-án délelőtt tartott ülésén azután egyebek között azt határozta el, hogy egy ideiglenes kormányt hoz létre, amely „addig működne, míg az Amerikai Egyesült Államokkal való unió feltételeit megtárgyalja, és ezekben megegyezik”. Egy tömeggyűlésen, amely a fent említett napon délután 2 órakor jött össze, a királynőt és híveit elítélték, elhatározták, hogy a bizottság továbbra is működjék, és összes rendelkezéseit jóváhagyták.

Ugyanezen a napon később délután a bizottság levelet intézett John L. Stevenshez, a honolulu-i amerikai követhez, amelyben leszögezte, hogy a nép élete és vagyona veszélyben van, hozzá és az Egyesült Államok Stevens rendelkezésére álló haderőkhöz fordultak segítségért. Az üzenet a következőképpen zárult: „képtelenek vagyunk megvédeni magunkat segítség nélkül, tehát az Egyesült Államok haderőinek védelmébe helyezzük bizalmunkat”. Megkapván ezt a levelet, Stevens felkérte Wiltse kapitányt, a Boston észak-amerikai hadihajó parancsnokát, hogy tegyen partra csapatokat „az Egyesült Államok követségének, konzulátusának védelmére, az amerikai élet- és vagyonbiztonság fenntartására”. A jól felfegyverzett csapatok, amelyek két gatling ágyút is vittek magukkal, azonnal partra szálltak, és végigvonultak Honolulu nyugodt utcáin egy középülethez, amelyet Stevens előzetesen megszerzett számukra lakóhelyül. Az épület pontosan a kormányépülettel szemközt volt ugyanabban az utcában, és teljesen nyílt kilátással rendelkezett a királynő palotájára...

A rendőrség épületét egy határozott, rátermett tiszt parancsnoksága alatt álló jól felfegyverzett csapat foglalta el. Ugyanezen a délutánon a királynő, miniszterei, az ideiglenes kormány képviselői és mások értekezletet tartottak a palotában. Minthogy a királynő visszautasította az új hatalom elismerését, és nem volt hajlandó átadni a hatalmat, tájékoztatták arról, hogy az ideiglenes kormány élvezi az amerikai követ támogatását, és ha szükséges, az Egyesült Államok éppen jelenlevő katonai ereje segíti őket; hogy a királynő részéről minden tüntetés ezzel a haderővel szemben kítőró konfliktushoz vezethet; hogy nem bocsátkozhat háborúba az Egyesült Államokkal a siker reményében, és az ellenállás hiábavaló, az életek haszontalan feláldozását eredményezné. Damon, a mozgalom egyik fő vezetője és később az ideiglenes kormány helyettes elnöke azt mondta a királynőnek, hogy adja meg magát tiltakozásának bejelentése mellett, és hogy ügyét később Washingtonban megvizsgálják...

Stevens január 18-án Foster úrhoz küldött üzenetében leírva az úgynevezett forradalmat, a következőket mondja:

„A közbiztonsági bizottság nyomban hatalmába kerítette a kormányépületet, a levéltárakat és a kincstárat, beiktatta az ideiglenes kormányt az egyes kormányágazatok élére. Minthogy ez befejezett dologgá vált, azonnal elismertem az ideiglenes kormányt mint a Hawaii-szigetek de facto kormányát.”

A Foster miniszter úr által február 15-én az elnöknek tett jelentésében, az elnök elé terjesztve a csatlakozási szerződést abból a célból, hogy megkapja ahhoz a szenátus hozzájárulását, a következőket mondja:

„Amikor az ideiglenes kormány megszerezte a hatalmat a kormánypalota felett, nem volt jelen az Egyesült Államok semmiféle csapata vagy tisztje, és ezek semmiképpen nem vettek részt az eseményekben. Az Egyesült Államok követe semmiféle nyilvános elismerést nem nyújtott az ideiglenes kormánynak a királynő lemondásáig, és míg az ideiglenes kormány nem jutott a kormánypalota, az irattár, a kincstár, a laktanyák, a rendőrség épületének és a kormány egész hatalmi gépezetének birtokába.”

Ugyanezzel a nyelvezettel találkozunk az ideiglenes kormány által a csatlakozási szerződés ügyében való tárgyalás céljából Washingtonba küldött külön megbízottak által a Foster miniszter úrhoz intézett hivatalos levélben is.

Ezek a megállapítások teljesen ellentmondanak a Blount úr jelentéseiben levő szóban és írásban előterjesztett bizonyítékoknak. Ugyancsak ellentmondásban vannak Dole elnök és más csatlakozáspártiak kijelentéseivel és leveleivel, valamint Stevens úr Blount úrhoz intézett saját szóbeli beismeréseivel...

A kormány tisztjeinek az amerikai követhoz katonai védelem céljából intézett nyomatékos kérelmei, amikor már a kormányt elismerték, mutatja annak az állításnak teljesen tarthatatlan voltát, hogy a kormányt a szigetek népének sikeres forradalma hozta létre. Ezek a kérelmek a kérelmezők gyengeségének és félnétségének beismerései. Bátor emberek, akik erejük és ügyük igazságának tudatában vannak, nem cselekszenek így. Jelenleg már nem lehet állítani, hogy a nép többsége, amelynek joga volt szavazni az 1887. évi alkotmány hatálya idején, valaha is a jelenlegi kormány vagy az egyik vagy másik országhoz való csatlakozás mellé állt volna. Őszintén óhajtják, hogy az általuk megválasztott kormány újból visszakерүljön, és annak függetlenségét tartsák tiszteletben.

Blount úr megállapítja, hogy míg Honolulu-ban volt, nem találkozott egyetlen csatlakozáspárti emberrel, aki késznek nyilatkozott volna arra, hogy a kérdést népszavazás alá bocsássák, senkivel sem beszélt e tárgyról a csatlakozáspártiak közül olyanval, aki ne ragaszkodott volna ahhoz, hogy ha a szigeteket anektálják, a szavazati jogot úgy kell korlátozni, hogy az teljes hatalmat biztosítson az idegeneknek vagy a fehéreknek. A vezető csatlakozáspártiak ismételt tettek az aláírónak hasonló nyilatkozatokat.

A hawaii kormány hatalmát háborús fenyegetés közepette adta át, és csak addig, míg az Egyesült Államok kormánya, miután a tényeket eléje tárják, helyre tudja állítani az alkotmányos uralmat, az ideiglenes kormány viszont csupán arra az időre jött létre, „míg az Egyesült Államokkal való unió feltételeiről tárgyalnak és azokban megegyeznek”. A tények gondos megfontolása, azt hiszem, meggyőzi Önt arról, hogy a szerződés, amelyet a szenátus további megfontolásra visszaadott, ne terjesztessék újból elő.

Nem kellene-e azt a nagy sérelmet, amelyet az Egyesült Államok hatóságainak visszaélése okozott egy gyenge, de független államnak, meg nem történné tenni azzal, hogy visszahelyezzük jogaiba a törvényes kormányt? Tisztelettel kijelentem, hogy semmi, ami ennél kevesebb, nem fogja kielégíteni az igazság követelményeit...

Az amerikai diplomácia okmányai. (Szerk. Bartlett), New York, 1947, 362—364. lap (angolul).

24. Cleveland külön üzenete a kongresszushoz 1893. december 13-án

A hawaii „forradalom” botrányos körülményeinek leleplezése arra kényszerítette Cleveland elnököt, hogy visszavonja a szigetcsoport annektálásáról benyújtott törvényjavaslatot. Cleveland azonban az alább közölt üzenet felháborodott kifejezései ellenére sem volt hajlandó visszaadni a szigetek függetlenségét. Ehelyett áthidaló megoldásként 1894-ben a szigetcsoportot „független köztársaság” kiáltották ki, majd 1898-ban csendesen annektálták.

A kongresszushoz intézett jelen évi üzenetemben röviden megemlékeztem Hawaiival való kapcsolatainkról, és kifejeztem azt a szándékomat, hogy további tájékoztatást küldök ebben a tárgyban, amint a további értesülések ezt lehetővé teszik.

Bár nem számolhatok be most a jelenlegi helyzetben egy végleges változásról, meg vagyok győződve arról, hogy a legutóbb mind itt, mind Hawaiiban keletkezett nehézségek, amelyek a jelen kérdésnek a végrehajtó hatalom által történő megoldása útjában állanak, célszerűvé és szükségessé teszik, hogy ebben az ügyben a kongresszus széles jogkörének megfelelően döntését kérjük, az eseményekkel szemben eddig tanúsított törekvéseknek teljes magyarázatával és azoknak a megfontolásoknak közlésével, amelyek tevékenységemet vezették.

Azt hiszem, hogy az ügy megtárgyalásánál a jogot és az igazságot kell szemünk előtt tartanunk. Ha a nemzeti becsületet nem vesszük figyelembe, és a területi terjeszkedés vagy nem a mienknek megfelelő kormányformával való elégedetlenség kell hogy vezessen bennünket, akkor teljesen félreértettem kormányuk hivatását és jellegét és azt a magatartást, amelyet népünk lelkiismerete megkövetel a köz tisztségviselőitől...

Ahogy a helyzetet látom, a következő körülményekkel állunk szemben:

Hawaii törvényes kormányát megbuktatták egy kardcsapás vagy egy puska-lövés nélkül egy olyan eljárás segítségével, ahol minden lépés sikere, ezt biztosan meg lehet állapítani, közvetlenül kimutathatóan csak az Egyesült Államok diplomáciai és tengerészeti képviselőin keresztül tevékenykedő szerveitől függött.

Az Egyesült Államok követének az annexióra irányuló közismert vágya nélkül a biztonsági bizottság, amelyet annexiós bizottságnak kellene nevezni, sohasem jött volna létre.

Az Egyesült Államok haderejének az élet- és vagyonbiztonság veszélyeztettségének hamis ürügyén történt partraszállása nélkül a bizottság sohasem tette volna ki magát a királynő kormányának megbuktatásával végrehajtott árulás büntetésének és megtorlásának.

Az Egyesült Államok haderejének közvetlen szomszédságban való jelenléte nélkül és a nélkül a helyzet nélkül, hogy módjukban állt nyújtani a kívánt védelmet és támogatást, a bizottság nem kiáltotta volna ki az ideiglenes kormányzatot a kormányépület lépcsőiről.

És végül Honolulunak az Egyesült Államok hadereje által hamis ürüggyel történő jogtalan elfoglalása nélkül és az ideiglenes kormánynak Stevens követ által való elismerése nélkül — hiszen az Egyesült Államok hadereje volt a kormány egyetlen támogatója, csupán az alkotta katonai erejét — a királynő és kormánya sohasem hódolt volna be az ideiglenes kormánynak, még átmenetileg sem és még azzal a szándékkal sem, hogy ügyét az Egyesült Államok felvilágosított igazságszeretetének döntése elé terjeszti...

Nem tévesztettem azonban szem elől ennek a szerencsétlen ügynek egy részletét sem, amelyet még meg kell említeni. Az ideiglenes kormány tagjai és hívei,

bár nem érdemlik meg különösebb, rokonszenzűnket, mégis diplomáciai képviselőnk igazolhatatlan segítségével és bátorításával kerültek jelenlegi veszélyes helyzetbe, felkelést indítva a királynő kormánya ellen. Ez a tény jogosította fel őket arra, hogy az elkövetett rossz cselekedetek helyrehozása közben tanúsított erőfeszítéseink során némi tekintettel legyünk biztonságukra...

Ezen kívánságok és szándékok által cselekvésre indítatva, és szem elől nem tévesztve a helyzetben rejlő zavaros elemeket, valamint hatalmam korlátjait, arra utasítottam Willis követet, tájékoztassa a királynőt és híveit arról az óhajomról, hogy segítségére kívánok lenni a múlt év január 16-án Honolulu-ban az észak-amerikai haderők törvénytelen módon történt partraszállása előtt uralkodott helyzet visszaállításában, ha egy ilyen restaurációt létre lehet hozni az összes résztvevő felek számára biztosított közkegyelem és az igazságosság feltételeinek alapján. Mint az értesülések mutatják, a körülmények azt követelik, hogy mindazoknak, akik közreműködtek az ideiglenes kormány felállításában, általános amnesztiában részesüljenek, és ennek a kormánynak összes bona fide hozott intézkedései és kötelezettségei elismertessenek. Röviden, a körülmények azt kívánják, hogy a múltat el kell temetni, és a visszaállított kormány úgy vegye át a hatalmat, mintha a folyamatosságot mi sem törte volna meg. Kint, hogy ezek a feltételek elfogadhatatlanok a királynő számára, és bár úgy tájékoztatták, hogy ezekhez ragaszkodni fogunk, és ha nem fogadtatnak el, az elnök erőfeszítései a királynő kormányának helyreállítása tekintetében megszűnnek, eddig még nem értesültem arról, hogy a királynő kész lenne beleegyezését megadni. Az akadály, amely így keresztezte terveimet, meghiúsította, hogy azokat az ideiglenes kormány tagjai elé tárjam, míg a közvéleménynek a helyzet tekintetében való szerencsétlen megtévesztése és a népünk érzelmeit illető megállapítások eltúlzásai nyilvánvalóan akadályozták a végrehajtó hatalom közvetítő szerepének eredményét és sikerét...

Figyelmébe ajánlva az ügyet a bő hatalommal és széles jogkörrel rendelkező kongresszusnak, hozzá szeretném fűzni azt a megjegyzésem, hogy nagyon szívesen közreműködnék minden olyan törvényhozási tervben, amely az előttünk álló probléma megoldásához hozzájárul, és nem mond ellent az amerikai tisztességnek, jellemnek és erkölcsnek.

Az amerikai diplomácia okmányai. (Szerk. Bartlett), New York, 1947, 365—366. lap (angolul).

b) A spanyol—amerikai háború. A Fülöp-szigetek és Kuba bekebelezése

25. Békészerződés az Egyesült Államok és Spanyolország között

(Meggötötték Párizsban 1898. december 10-én, a ratifikációs okmányokat 1899. április 11-én cserélték ki.)

...I. cikkely. Spanyolország feladja minden Kuba feletti szuverenitásra irányuló igényét és jogcímét.

Mihelyt a szigetet Spanyolország által való kiürítése után az Egyesült Államok birtokba veszi, mindaddig, míg ez a birtoklás tartani fog, az Egyesült Államok vállalják magukra és teljesítik azokat a kötelezettségeket, amelyek a nemzetközi jog szabályai szerint a birtokbavétel tényéből fakadnak a tulajdon és az élet védelme tekintetében.

II. cikkely. Spanyolország átengedi az Egyesült Államoknak a nyugat-indiai szigetvilágban fekvő, jelenleg Spanyolország szuverenitása alatt álló Porto Rico és egyéb szigeteket, valamint Guam szigetét a Mariana vagy Ladrone szigetcsoportban.

III. cikkely. Spanyolország átengedi az Egyesült Államoknak a jelenleg Fülöp-szigeteknek nevezett szigetvilágot...

Az Egyesült Államok Spanyolorzágnak 20 millió dollárt fizet három hónappal a jelen szerződés okmányainak kicserélése után.

IV. cikkely. Az Egyesült Államok a jelen szerződés okmányainak kicserélését követő tíz éven belül megengedi, hogy a spanyol hajózás és kereskedelem a Fülöp-szigetek kikötőiben ugyanolyan feltételek mellett történjék, mint az Egyesült Államok hajózása és kereskedelme.

V. cikkely. Az Egyesült Államok a jelen szerződés aláírása után saját költségén visszaküldi Spanyolországba azokat a spanyol katonákat, akiket foglyul ejtett Manilának az amerikai haderők által történt elfoglalásakor. Nevezett katonák fegyverei visszaadottnak nekik.

Spanyolország a jelen szerződés okmányainak kicserélése után elkezd kiűriteni a Fülöp-szigeteket, valamint Guam szigetét azokhoz a feltételekhez hasonlóan, amelyekben a megbízottak az 1898. augusztus 12-i jegyzőkönyvben Porto Rico és a Nyugat-Indiák más szigeteinek kiűritésére vonatkozólag meg egyeztek. A jegyzőkönyvben foglalt egyezmények mindaddig hatályban maradnak, míg az abban foglalt intézkedések nem hajtatnak teljesen végre...

X. cikkely. Az azokon a területeken lakók részére, amely területeket Spanyolország elhagy, vagy amelyek feletti szuverenitását átengedi, biztosítani kell vallásuk szabad gyakorlását...

Az amerikai diplomácia okmányai. (Szerk. Bartlett), New York, 1947, 384. lap (angolul).

26. McKinley, az Egyesült Államok elnöke a Fülöp-szigetek elfoglalásáról

Esténként, egészen éjfélig, fel s alá járkáltam a Fehér Házban, s nem szégyenlem bevallani önöknek, uraim, hogy nem egyszer térdre ereszkedtem, és a mindenható istenhez imádkoztam, hogy világítsa meg elmémet és vezéreljen. Egyik éjszaka a következő gondolatok ötlöttek agyamba — magam sem tudom, hogyan:

1. nem adhatjuk vissza a Fülöp-szigeteket Spanyolorzágnak — ez gyáva és méltatlan cselekedet lenne részünkről;

2. nem adhatjuk át a Fülöp-szigeteket Franciaországnak vagy Németországnak, akik kereskedelmi vetélytársaink Keleten — ez számunkra rossz és előnytelen gazdaságpolitika volna;

3. nem bízhatjuk a fülöp-szigetieket önmagukra, mivel nincsenek felkészülve az önkormányzatra, s a Fülöp-szigetek önállósága hamarosan* olyan anarchiára és olyan visszaélésekre vezetne, amelyek a spanyol háborúnál is rosszabbak lennének;

4. nem marad más hátra számunkra, mint hogy mi vegyük kézbe a Fülöp-szigeteket, neveljük, felemeljük és civilizáljuk a Fülöp-szigetieket, kifejlesszük bennük a keresztény eszményeket, hiszen embertársaink ők, Krisztus ő értük is meghalt.

Ezután lefeküdtem agyamba, és mélyen elaludtam.

Alcott: McKinley élete. II. k. New York, 1916, 109. lap (angolul)

**27. Részlet az Amerikai Egyesült Államok és a Kubai Köztársaság között
1903. május 22-én létrejött szerződésből**

I. cikkely. Kuba kormánya sohasem fog semmiféle külföldi hatalommal vagy hatalmakkal olyan szerződést vagy más megegyezést kötni, amely megsértené, vagy arra törekedne, hogy megértse Kuba függetlenségét, továbbá semmiképpen sem fog felhatalmazni vagy engedélyt adni semmiféle külföldi hatalomnak, hogy gyarmatosítás révén vagy katonai, illetve tengerészeti célokra, vagy más módon letelepülési jogot, vagy ellenőrzési jogot szerezzen a nevezett sziget bármely részére.

II. cikkely. Kuba kormánya semmiféle olyan államadósságot nem vállal, amelynek törlesztésére és kamatainak megfizetésére nem lesznek elegendők Kuba szigetének azok a rendes jövedelmei, amelyek a kormány folyó szükségleteinek kielégítése után fennmaradnak.

III. cikkely. Kuba kormánya beleegyezik abba, hogy az Egyesült Államok a beavatkozás jogát gyakorolja Kuba függetlenségének megóvása érdekében, az élet, a tulajdon és a személyes szabadság megvédésére képes kormány fenntartása érdekében és azon köteleességek teljesítése érdekében, amelyeket Kuba tekintetében a párizsi szerződés rótt az Egyesült Államokra, s amelyeket most Kuba kormánya vállal magára.

IV. cikkely. Az Egyesült Államoknak Kubában, a sziget katonai megszállása idején végrehajtott minden cselekedete megerősítették, és megtartja érvényét; ez alatt az idő alatt szerzett valamennyi törvényes jogot pedig fenntartják és megvédelmezik...

VII. cikkely. Hogy az Egyesült Államoknak lehetővé tétessék Kuba függetlenségének fenntartása és lakosságának megvédelmezése, valamint saját védelme, Kuba kormánya elad vagy bérbe ad az Egyesült Államoknak olyan területeket, amelyek szénfelvevő vagy tengerészeti támaszpontként szükségesek számára, néhány meghatározott ponton, amelyekről külön megállapodást kell majd kötni az Egyesült Államok elnökével.¹²

Az amerikai történelem okmányai. II. k. New York, 1949, 209—210. lap (angolul).

c) Az amerikai imperializmus ideológiája

28. Beveridge szenátor az Egyesült Államok „történeti küldetéséről”

Az Egyesült Államokban éppen úgy, mint a többi imperialista államban, egy bizonyos időszakban felütötték a fejüket az imperializmus „ideológusai”. Az USA-ban — talán éppen azért, mert viszonylag később jelent meg a porondon —, ezek az ideológusok még agresszívebbek, világuralmi terveik még korlátlanabbak, más országokkal szemben végrehajtott kirchanásaik még gorombábbak, mint másutt. Legismertebb ezek között az „ideológusok” között Albert J. Beveridge (1862—1927) szenátor, aki sajátos vallásos-misztikus-faji nézeteket terjesztett az Egyesült Államok „történeti küldetéséről”.

Alább részleteket közlünk Beveridge 1900. január 9-i szenátusi beszédéből.

Elnök Úr! Az idők őszinteséget parancsolnak. A Fülöp-szigetek örökre a mienk. „A terület az Egyesült Államokhoz tartozik” — mint az alkotmány ki-

¹² E cikkely alapján tart fenn jelenleg is az Egyesült Államok Kuba területén, Guantanamóban egy hatalmas katonai és haditengerészeti támaszpontot.

mondja. És közvetlenül a Fülöp-szigetek küszöbén ott kezdődnek Kína korlátlan piacai. Egyikről sem mondunk le. Nem mondunk le a szigetcsoporttal szemben kötelességeinkről. Nem hagyjuk veszni keleti lehetőségeinket. Nem adjuk fel részünket abból a küldetésből, amelyet Isten reánk bízott fajtánk és a világ civilizációjának terjesztésében. Előretörünk majd a munkában, nem nyögünk panaszkodva, mint a megkorbácsolt rabszolgák terhük súlya alatt, hanem hálás szívvel fogadjuk ezt a feladatot, amely méltó erőnkhez, és hálát adunk a mindenható Istennek, hogy mint választott népét, bennünket jelölt ki arra, hogy ezentúl vezető szerepet játsszunk a világ újjáépítésében.

Ez a szigetvilág az utolsó, amely az összes óceánokon gazdátlanul maradt. Ha kiderül, hogy tévedés volt otthagyni, ez az egyszer elkövetett baklövés helyrehozhatatlan lesz. Ha kiderül, hogy hiba volt hatalmunkban tartani, akkor javíthatunk rajta, amikor akarunk. Minden más haladó nép kész lesz arra, hogy bennünket felváltson.

De nem lesz hiba megtartani. Ezentúl főképp Ázsia felé kell irányítanunk figyelmünket. A Csendes-óceán a mi óceánunk. Mind több és több európai állam termeli az itt fogyasztott árukat, s biztosítja itteni gyarmatairól fogyasztásának mind nagyobb hányadát. Hol találunk fogyasztókat árufeleslegünk számára? Erre a kérdésre a földrajz ad feleletet. Kína természetes vevőnk. Közelebb van hozzánk, mint Angliához, Németországhoz vagy Oroszországhoz, a jelen és a jövő kereskedelmi hatalmaihoz, bár közelebb kerültek Kínához azzal, hogy határain állandó támaszpontokat biztosítottak maguknak. A Fülöp-szigetek támogatást adnak nekünk az egész Kelet kapujában.

A kikötőinktől keletre és Ausztráliába, a Panama-csatornától Ázsiába, a keleti kikötőkből Ausztráliába vezető hajózási vonalak a Fülöp-szigeteken találkoznak és válnak szét. Ezek a szigetek önmagukat ellátó, osztalékot fizető hajóhadat jelentenek, amely állandóan ott horgonyoz a gondviselés stratégiája által kiszemelt helyen, és uralkodó helyzetet foglal el a Csendes-óceánon. És ez az óceán a jövő kereskedelmének az óceánja. A jövő legtöbb háborúja kereskedelmi összeütközés lesz. Az a hatalom tehát, amely uralkodik a Csendes-óceán felett, éppen ezért az egész világ felett uralkodni fog. És a Fülöp-szigetekkel ez a hatalom jelenleg és örökre az amerikai köztársaság lesz...

Elnök Úr! Ez a kérdés mélyebb, mint a pártpolitika bármely más kérdése; mélyebb, mint országunk elszigetelődési politikájának bármely kérdése; még annál is mélyebb, mint az alkotmányos hatalom akármely kérdése. Elemi kérdés. Faji kérdés. Isten nem hiú, ostoba önszemlélődésre és önimádatra készítette fel ezer éven át az angolul beszélő és a teuton népeket. Nem! Bennünket azért tett a világ megszervezésének mestereivé, hogy rendet teremtsünk ott, ahol zűrzavar uralkodik. A haladás szellemét lehelte belénk, hogy leküzdjük mindenfelé a világon a reakció erőit. A kormányzás beavatottjaivá tett bennünket, hogy a vezetés ügyeit intézzük a vad és kivénhedt népek között. Ha nem lenne ez az erő, a világ visszahullana a barbárság éjszakájába. És fajtánk sorában Isten az amerikai népet jelölte ki, hogy mint az ő választott népe, végül is vezesse a világ újjáépítésének munkáját. Ez Amerika isteni küldetése, és ebben rejlik számunkra az ember által elérhető minden haszon, dicsőség és boldogság. A világ haladásának letéteményesei, az igazságos béke gyámjai vagyunk. A Megváltó mondása lebeg felettünk: „kevesen voltál hű, sokra teszlek ezután.”

Mit mondjon rólunk a történelem? Azt, hogy lemondtunk erről a szent megbízatról, meghagytuk a vadembereket alantas életkörülményeik között, a vadont a sivatag uralmának, feledtük kötelességünket, lemondtunk a dicsőségről,

még piszkos profitunkról is megfeledkeztünk, mert féltünk a saját hatalmunktól, és szabadságlevelünk lapjait a kétkedő szemével és a csűrő-csavaró ember lelkületével forgattuk? Mondja a történelem azt, hogy amikor az események arra hívtak fel bennünket, hogy legnemesebb feladatában vezényeljük és vezessük a történelem legtisztább, letehetségesebb és legbüszkébb fajtát, mi ezt a nagy megbízatást megtagadtuk? Atyáink nem így tettek volna! Nem! Nem alakítottak a vezetés legegyszerűbb feladatainak megoldására is képtelen hülye kormányokat. Nem nemzetek olyan népet, amely rest és tunya, amikor a világ dologra hívja őket. Nem alkottak reakciós nemzetet. Nem bontották ki a visszavonulás zászlaját...

Vak tehát, aki nem látja az eseményekben Isten hatalmas, békés és jóságos kezét. Reakciós tehát az, aki nem veszi észre, hogy ez az életerős nép a legerősebb a világot megváltó erők között, és hogy ennek következtében a Földet megváltó és újjáépítő hatalmainak élén a helyünk, és hogy félreállni, míg az események előrehaladnak, lemondás érdekeinkről, ugyanolyan vak, mint hitvány megtagadása kötelességünknek. Gyáva az a szív, amely egy ilyen értékes és nemes munkát fél elvégezni, amely el mer szalasztani egy ilyen halhatatlan dicsőséget...

Az amerikai diplomácia okmányai. (Szerk. Bartlett), New York, 1947, 385—388. lap (angolul).

d) A Panama-csatorna megépítése és az Egyesült Államok agressziója Közép-Amerika ellen

29. Az amerikai monopóliumok panamai kalandja

Alább részleteket közlünk Ferdinand Lundberg polgári újságíró könyvéből, amelyben a tények alapján leleplezi a nagy amerikai monopóliumok szerepét az 1903-i panamai államcsíny szervezésében és a panamai csatornaövezet megszerzésében.

A Panama-csatorna-tervezet, amely McKinley kormányzata idején fogant, de Rooseveltnél idején született, számos hatalmas pénzügyi csoportot foglalkoztatót.

Washingtonban mindig úgy képzelték, hogy ha valaha is építenek egy földszoroszerű csatornát, akkor az Nicaraguán keresztül vezetne, ott ugyanis az Egyesült Államoknak szerzett csatornajogai vannak. Egy francia társaság már az 1880-as években ásásokat kezdett a jelenlegi Panama területein, de hosszú ideje abbahagyták a munkálatokat. Idővel a társaság legfőbb hitelezője lett Philippe Bunau-Varilla, a párizsi Le Matin kiadója és a bizonyos priusszal rendelkező tőzsdés. Elihu Root¹³ bizalmasan úgy beszélt róla mint „a bűnöző csoport” egyik tagjáról. Bunau-Varilla, aki tudott egyről-másról, a New York-i William Nelson Cromwellt fogadta ügyvédjéül 1896-ban.

Az 1900-i republikánus kongresszus már hivatalosan is majdnem bevette választási programjába a nicaraguai útvonalat, amikor Cromwell — az 1900-i republikánus kampány céljaira egyenesen Mark Hannának¹⁴ 60 000 dollárt adva

¹³ Elihu Root (1845–1937), amerikai republikánus párti politikus, hadügyminiszter, majd külügyminiszter (1905–09) és szenátor.

¹⁴ Mark Hanna (1837–1904), amerikai nagyiparos és politikus, a kormány tényleges irányítója McKinley elnöksége idején (1897–1901).

a francia társaság számlájára elkönyvelve — megakadályozta ezt. Hanna a szenátusban meggyőzően szavalt a mindaddig elfogadhatatlan Panama-terv mellett, és a kongresszus 1902. június 28-án elfogadta a Panamát támogató Spooner-törvényjavaslatot; azonban az alabamai Morgan szenátor a korrupció vádjával lépett fel, és emlékeztetett arra, hogy a kongresszus 1899-ben a nicaraguai csatornát „a legjobban megvalósítható” útvonalnak minősítette. Egyébként Theodore Roosevelt már korábban is a nicaraguai útvonal mellett foglalt állást.

Azáltal, hogy az 1900-i republikánus kongresszus oly hirtelen felhagyott a nicaraguai útvonal tervével, Észak-Amerikában ez volt az első eset, amikor nyilvánosan elismerték, hogy a csatorna esetleges más útvonalon is megvalósítható. Az igazság az volt, hogy míg a Panama-terv izletes falat volt a szélhámosok számára is, a nicaraguai tervben nem volt semmi különös.

1901 májusában a McKinley elnök által arra kinevezett Földszoros Csatorna Bizottság, hogy Cromwell tervezetének ügyét elősegítse, 40 000 000 dollárra becsülte a halódó francia társaság nem gyakorolt jogait. A furcsa véletlen folytán a francia társaság éppen ennyit követelt. Eredeti igénye 109 141 500 dollár volt, ezt azonban mérsékelte, mivel a Panama-csatorna mérnöki költségeit 144 233 000 dollárra becsülték a nicaraguai csatorna 189 864 052 dolláros költségeivel szemben. A Panama-jogok lecsökkentett ára most már lehetővé tette a republikánusok számára, hogy hangosan kiabáljanak mindkét terv egyforma áráról.

A 40 000 000 dolláros összeget ténylegesen a kormány transzferálta a J. P. Morgan és Tsa. cégen keresztül a francia társaság fel nem ismerhető részvénytulajdonosai számára. Ezeket a jogokat kétségtelenül sokkal kisebb összegért meg lehetett volna vásárolni, ha lett volna egy ellenajánlat. A pénzt azonban kifizették, de csak azután, amikor a kormány — a színpalak mögül az összeesküvést Roosevelt irányította, amint ezzel évekkel utóbb eldicselkedett — a flottát mozgósította, hogy védelmül szolgáljon annak a mesterséges forradalomnak, amelyik végett velett Columbia Panama felett gyakorolt fennhatóságának.

A forradalom erkölcsi hitelét nyilvánosan Bunau-Varilla vállalta, aki Cromwell-lel együtt ténylegesen megszervezte az egész ügyet. Valóban, a New York-i World c. újság 1903. július 5-én előre megjósolta és a forradalom dátumát is megadta, amelyik az előzetes bejelentés szerint 1903. november 3-án be is következett. Bunau-Varillát, akit az új köztársaság hivatalnokaként láthattunk viszont, előre értesítették Washingtonon keresztül az amerikai hadihajók Panama felé irányuló mozgásáról, és ennek megfelelően tájékoztatta összeesküvő társait.

F. Lundberg: Amerika 60 családja. New York, 1946, 72—74. lap (angolul).

30. Az amerikai imperializmus agresszív politikája a Dominikai Köztársaságban

Részlet az Amerikai Egyesült Államok és a Dominikai Köztársaság között 1907. február 8-án létrejött megállapodásból.

1905-ben Theodore Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke, kihasználva azt, hogy a Dominikai Köztársaság nem volt képes megfizetni adósságát az amerikai bankároknak, csapatokat küldött a köztársaságba. A Dominikai Köztársaság elnöke az Egyesült Államok fegyveres erőinek nyomására kénytelen volt beleegyezni abba, hogy a köztársaságban a vámokat amerikaiak fogják szedni. 1907-ben az Egyesült Államoknak a Dominikai Köztársaság feletti pénzügyi ellenőrzését külön megállapodás formájában öntötték formába. E megállapodás rövidített szövegét az alábbiakban közöljük.

I. Az Egyesült Államok elnöke nevezi ki a Dominikai Köztársaság fővám-tisztját...

II. A Dominikai Köztársaság kormánya törvényben biztosítja, hogy a fővám-tisztnek és megbízottainak minden vámot megfizessenek, biztosítja számukra a szükséges segítséget és támogatást, továbbá a teljes védelmet, ami a hatalmában áll. Az Egyesült Államok kormánya olyan segítséget nyújt a fővám-tisztnek és megbízottainak, amelyre kötelezettségük teljesítéséhez szükségük lehet.

III. Mindaddig, amíg a Dominikai Köztársaság nem fizeti meg teljesen tartozásait, államadósságát nem növelheti anélkül, hogy előzetesen egyezményt ne kötne erről a Dominikai Köztársaság és az Egyesült Államok kormánya. Ugyanilyen egyezmény szükséges a beviteli vámok megváltoztatásához is...

„Az Amerikai Egyesült Államok és más államok közt létrejött szerződések, megállapodások, nemzetközi okmányok, jegyzőkönyvek és egyezmények”, I. k. 1910, 419—420. lap (angolul).

31. A „dollárdiplomácia”

Az amerikai terjeszkedés határtalan kiszélesítésének politikáját William H. Taft amerikai elnök „dollárdiplomáciának” nevezte. „Ez — mondotta W. Taft — olyan politika, amely a szuronyokat dollárokkal helyettesíti.” A valóságban a „dollárdiplomácia” fegyveres beavatkozást is feltételezett, együtt járt a „szurony diplomáciájával”. Éppen W. Taft elnöksége (1909—1913) idején, 1911-ben kezdődött meg az Egyesült Államok nicaraguai intervenciója (amely 24 esztendeig tartott).

Az alábbiakban részletet közlünk Taftnak az Egyesült Államok kongresszusához intézett 1912. december 3-i üzenetéből, amelyben kifejtette az úgynevezett „dollárdiplomácia” lényegét.

Közép-Amerikában politikánk célja az, hogy segítséget nyújtsunk olyan országoknak, mint Nicaragua és Honduras. Ezek rögtön jövedelmet fognak hajtani. Az Egyesült Államok részére kettős nemzeti előny származik ebből. Mindenekelőtt nyilvánvaló, hogy a Monroe-elv a Panama-csatornával szomszédos országokban és a Karaibi-tenger övezetében életképesebb, mint bárhol másutt. Ugyanakkor itt ennek az elvnek érvényesítése teljes súlyával az Egyesült Államokra hárul. Ezért igen fontos, hogy az ezen a területen fekvő országok elkerüljék azt a veszélyt, hogy súlyos külföldi adósságokkal kössék meg magukat, és szétzilálják országuk pénzügyeit, aminek következménye az országon belül felforduláshoz vezető nemzetközi konfliktusok állandó veszélye lenne. Ebből kiindulva, az Egyesült Államok örömmel ösztönzi és támogatja azokat az amerikai bankárokat, akik segélykezet kívánnak nyújtani ezen országok pénzügyi helyreállításához, mivel az ilyen pénzügyi helyreállítás és a vámhivatalok megvédése attól, hogy mindenféle diktátorok zsákmányai legyenek, egy csapásra megszünteti a külföldi hitelezők részéről fenyegető veszélyt és a forradalmi felfordulás veszélyét.

A másik előny az Egyesült Államok részére az, hogy ez felélénkíti az összes déli és központi kikötőket, a Dél iparát és vállalkozásait. Karaibi-Amerika és Közép-Amerika köztársaságai hatalmas természeti kincsekkel rendelkeznek. Csak a megerősítés rendszabályaira és a pénzügyi újjászülés eszközeire van szükségük ahhoz, hogy a béke és a virágzás korszakába lépjenek, hasznat és szerencsét hozzanak saját maguknak, és ugyanakkor megteremtsék az Egyesült Államokkal folytatandó virágzó árucseréhez szükséges kedvező feltételeket...

Az amerikai történelem okmányai. II. k. 1949, 256—257. lap (angolul).

32. Az amerikai imperializmus terve Mexikóban

Az alábbiakban közöljük a volt mexikói amerikai követ Wilson elnökhöz intézett jelentésének rövidített szövegét. A jelentés kifejti az Egyesült Államok további terveit Mexikóban, köztük az intervenciót is, amennyiben Mexikóban nem az Egyesült Államok számára kívánatos rendszer jönne létre. Ezt a feljegyzést, amely tele van „az Egyesült Államok nemes céljait” hangoztató képmutató frázisokkal, dokumentum gyanánt mellékeltek a kongresszus 1914. április 21-i határozatához, amely felhatalmazta az elnököt arra, hogy amerikai fegyveres erőket alkalmazzon Mexikó ellen.

Elismerés

A jelenlegi körülmények között (a mexikói kormány) elismerése nem járhat határozott eredményekkel és hatással, csak akkor, ha közvetlenül az után történik, hogy új kormány veszi át a hatalmat.¹⁵ Most helytelenül úgy értelmeznék ezt, hogy engedtünk a nyomásnak és az erőszaknak, s ez az Egyesült Államok nagy tekintélyének elvesztéséhez vezetne.

Ha az elismerés megtörténik, akkor csakis a következő feltételekkel történhet meg:

E l ő s z ö r. A bevezetésben utalni kell a Mexikóban uralkodó rendkívüli és precedens nélküli helyzetre, az Egyesült Államoknak arra az óhajára, hogy elősegítse a rend helyreállítását a vele szomszédos és baráti államban, utalni kell annak szükségességére, hogy — figyelembe véve azokat a fontos ügyeket, amelyek a két kormány között nap mint nap megoldásra várnak — teljesen hivatalos kapcsolatot létesítsenek az ebből folyó minden előnnyel és kötelezettséggel együtt.

M á s o d s z o r. Semmiféle elismerés nem jöhet létre mindaddig, amíg fontos nemzetközi kérdéseket — mint Chamazam kérdését, a Colorado folyó¹⁶ kérdését — és a nemzetközi jogon alapuló sajátos követeléseket meg nem oldanak az Egyesült Államok által ajánlott és Mexikó kormánya által — a követtel történő levélváltása útján vagy szóbelileg — helyeselt alapokon...

N e g y e d s z e r. Az elismerés nem történik meg addig, amíg teljes biztosítékot nem nyújtanak az októberi elnökválasztásra, amíg nem nyugdíjazzák a kormány jelenlegi követét, Huerta közvetlen ügynökét, és nem tesznek helyébe olyan mexikóit, akit felruháznak erővel és hatalommal, például Calerót¹⁷...

H a t o d s z o r. Az elismerést addig nem írjuk alá, amíg az amerikai kormány és a mexikói kormány között létre nem jön olyan megegyezés, amely megengedi, hogy az amerikai csapatok átlépjék a határt, és segítsenek a szövetségi hatóságoknak a rend helyreállításában a huszonhatodik szélességi foktól délre. azzal a feltétellel, hogy csapatainkat nyomban kivonjuk, amint — az Egyesült Államok és Mexikó külön erre a célra kiküldött képviselőinek véleménye szerint — a rend és a béke biztosítottnak tekinthető.

Az ilyen feltételekkel aláírt elismerés visszaszerzi elvesztett presztízsünket, mély benyomást tesz bármely, Mexikóban élő külföldre vagy bennszülöttre, és kétségkívül helyreállítja a békét, megakadályozza a további vérontást.

I n t e r v e n c i ó

Ha ilyen vagy ehhez hasonló feltételekkel nem jön létre az elismerés, az a kötelességünk — mint civilizált nemzetnek, amelyre a világ azt a kötelességet

¹⁵ Az angolbarát Huerta-kormány felváltásáról van szó.

¹⁶ Mexikó és az Egyesült Államok közti határterületek, amelyeket az utóbbi el akart szaktani Mexikótól.

¹⁷ Az amerikai kormány embere.

rója, hogy fenntartsa a békét és a rendet a nyugati féltekén —, hogy egyenesen a haladéktalan és hatékony intervencióhoz folyamodjunk.

Ezt a következőképpen kell megtenni:

E l ő s z ö r. A tönkrement amerikai lakosságot fokozatosan el kell szállítani Mexikóból.

M á s o d s z o r. Diplomáciai és konzuli hivatalaink meghatalmazását más hatalmak képviselőire kell átruháznunk.

H a r m a d s z o r. Flottánkat, megfelelő tengerészeti gyalogságtartalékkal, a lehető legnagyobb mértékben kell összpontosítani valamennyi atlanti-óceáni, vagy csendes-óceáni mexikói kikötőben.

N e g y e d s z e r. Hadseregünkét, a behatolásra teljesen felszerelve, a két állam közti határon fekvő stratégiai pontokon kell koncentrálni, a határmenti államok tartalékait be kell hívni.

Ö t ö d s z ö r. Bizottságot kell kinevezni, amelynek egyik tagja a követ, másik tagja a hadsereg egyik vezérkari tábornoka, harmadik tagja az ostromló flotta legmagasabb rangú tisztje, negyedik tagja a szenátus külügyi bizottságának egyik tagja. Ennek a bizottságnak az lesz a kötelessége, hogy — figyelemztető akciók segítségével — elérje a Mexikóban egymással versengő erők megbékélését.

Az Egyesült Államok kongresszusának gyorsítói naplói. 51. k. IX. rész, 7583. lap (angolul).

33. Az Amerikai Egyesült Államok megszállja a Haiti Köztársaságot (1915)

1914 augusztusában Haiti kormánya megtagadta egy amerikai társaság által épített vasútvonal építésének finanszírozását, minthogy ez a társaság jelentős összegek felhasználása után még csak 103 km vasútvonalat épített meg, és így nem teljesítette vállalt kötelezettségeit. Ez a tény szolgált ürügyül az amerikai csapatoknak Haitiba való betöréséhez. Az Egyesült Államok — Haiti szuverenitását sárba tiporva — 1915-ben teljesen megszállta ezt a köztársaságot.

Az alábbiakban részletet közlünk egy broszúrából, amelyet haladó amerikai jogászok egy csoportja adott ki az Egyesült Államokban, akik leleplezték az amerikai kormány Haitiban véghezvitt cselekedeteinek törvénytelen voltát.

1. Az, hogy fegyveres erőink az 1915. július 27—28-i forrongások elfojtása után továbbra is Haitiban tartózkodnak — megsértése Amerika általánosan elismert elveinek...

2. Haiti állami alapjainak birtokba vétele és megtartása csapataink által 1915-ben: a nemzetközi törvények megsértése...

3. A hadiállapot erőszakos életbeléptetése anélkül, hogy kongresszusunk megüzente volna a háborút, valamint azok a hadműveletek, amelyeket Caperton tengernagy mindaddig folytatott, amíg Haiti kormánya a szerződést el nem fogadta, ugyancsak megsértik a nemzetközi törvényeket és alkotmányunkat.

4. Azok a módszerek, amelyekhez az Egyesült Államok folyamodott annak érdekében, hogy Haitit az általunk ajánlott szerződés¹⁸ elfogadására és ratifikálására kényszerítse, nevezetesen: a katonai, pénzügyi és politikai nyomás alkalmazása — a független, szuverén államok közti igazságos és egyenjogú kapcsolatok minden kritériumát felrúgják...

5. Az Egyesült Államok bármilyen fegyveres erejének Haitiban való tartózkodása, vagy az amerikai hivatalnokok ellenőrzési joga, amelyet azok az

¹⁸ Az 1915-i szerződés, amely formába öntötte Haiti katonai megszállását az Egyesült Államok által.

1915 szeptemberi szerződés fedezete alatt maguknak kisajátítanak; tudatos és szándékos részvétel abban az igazságtalanságban, amelyet az agresszió és az erőszak politikája magával von.

Haiti elfoglalása az Egyesült Államok által. 1915, 3—4. lap (angolul).

D) A munkásosztály helyzete az Egyesült Államokban

34. V. I. Lenin az amerikai munkások kizsákmányolásának módszereiről

Az alábbiakban közöljük V. I. Lenin: „A verejtékeztetés »tudományos« rendszere” című cikkét (megjelent a „Pravda” 1913. március 13-i számában).

Az amerikai kapitalizmus megelőzött minden más kapitalizmust. A legfejlettebb technika, a leggyorsabb haladás arra készíti a vén Európát, hogy a jenkik nyomába szegődjön. De ez európai burzsoázia nem a demokratikus intézményeket, nem a politikai szabadságot, nem a köztársasági államrendet veszi át Amerikától, hanem a munkás kizsákmányolásának legújabb módszereit.

Európában s részben Oroszországban is Frederic Taylor amerikai mérnök „rendszeréről” beszélnek manapság a legtöbbit. Nemrég a pétervári kultúr-mérnöki intézet aulájában Szemjonov úr előadást tartott erről a rendszerről. Taylor maga ismertette ezt a rendszert, s könyvét most buzgón fordítják és népszerűsítik Európában.

Mi a célja ennek a „tudományos rendszernek”? Az, hogy ugyanazon munkanapon belül háromszor annyi munkát sajtoljon ki a munkásból. Dolgoztatják a legerősebb és legügyesebb munkást; a másodperceket és tizedmásodperceket mérő külön órákkal megállapítják, mennyi időbe telik minden egyes művelet, minden egyes mozdulat; kidolgozzák a leggazdaságosabb és legtermelékenyebb munkamódszereket; a legjobb munkás munkáját filmszalagra veszik stb.

S az eredmény: ugyanazon 9—10 órás munkaidő alatt háromszor annyi munkát sajtolnak ki a munkásból, kíméletlenül kiperéselik minden erejét, háromszor olyan gyorsan szívják ki a bérabszolga ideg- és izomenergiájának minden cseppjét. Meghal korábban? — Sok más vár a kapu előtt!...

A technika és a tudomány haladása a kapitalista világban a verejtékeztetés művészetének haladását jelenti.

Hadd idézzünk egy példát Taylor könyvéből.

Taylor összehasonlítja a rakodómunkát, megvizsgálja a további feldolgozásra küldött nyersvas csillékre rakását, s összehasonlítja a régi és az új, „tudományos” rendszert:

Megnevezés	A régi	Az új
	rendszer	
A rakodómunkások száma	500	140
Egy munkás átlagteljesítménye tonnában (61 pud)	16	50
A munkás átlagkeresete	2 r. 30 k.	3 r. 75 k.

A tőke felére és még annál is kisebbre csökkenti kiadásait. A profit növekszik. A burzsoázia örömmámorban úszik, és az egekig magasztalja a Taylorokat!

A munkás eleinte kap valami bérpótlékot. A munkások százait pedig elbocsátják. Aki megmarad, négyszer intenzívebben dolgozik, megszakad a munkában. Kisajtolják a munkás minden erejét, és aztán elkergetik. Csak fiatalokat és erőseket vesznek fel.

Sajtolják a verítéket a tudomány szabályai szerint...

Lenin Művei 18. k. 607–608. lap.

35. Az Egyesült Államok dolgozóinak nehéz életkörülményei a XIX. század végén

Adatok Philip Foner haladó amerikai történétíró „A munkásmozgalom története az Egyesült Államokban” című könyvéből.

1874 első három hónapjában mintegy 90 ezer hajléktalan munkás, akiknek kettőtöde nő, a New York városi rendőrszobák albérlője volt... Nedves rongyaikba burkolódzva aludtak a kemény lócákon, hajnalhasadáskor éhesen útnak eresztették őket. A kilakoltatott munkások iránti gondoskodásnak ezt a módját méltán jellemezte a rendőrszobákat látogató egyik riporter „végtelenül barbárnak és kegyetlennek...”

Minél súlyosabb volt a válság, annál nehezebbé vált a 70-es években a hajléktalan és csavargásra kényszerült munkások száz- és százezreinek helyzete. Odúkból laktak, és a szemétből válogattak ki élelmet. A *Mail* című San-Francisco-i lap tudósítója meglátogatta a hajléktalanok egyik negyedét a Csendes-óceán partvidékén. Egy idős munkás a szemétből olyan élelmet kotort ki magának, „amilyent humánus ember még a kutájának is habozna odavetni”. A riporter megkérdezte tőle: „Nem tud ön semmiféle munkát sem találni?” Az öreg ember felnézett, és így felelt: „Munkát, Sir? Hát csak nem gondolja, hogyha munkát találnánk, akkor itt élnénk, és a város kutyáival ölre mennénk az élelemért? Minden emberünk napról napra rója a rakpartokat, és az egész városban munka után vadászik bármilyen bérért. Boldogan dolgoznának egész napon át 25 centért, de hogyha egyszer semmit sem lehet találni.” Odajött hozzánk még néhány keresgélő, köztük egy magas, jóképű legény, aki egy konzervdobozból mosakodott az imént, és így szólt: „Több mint három hónapja viselem ezt a keresztet, itt eszem, és itt lakom, s nem múlik el egyetlen nap sem, hogy ne járnék sok mérföldet munkát keresve. Néhány hete kerestem 1 dollárt, és hetek óta egyetlen vasat sem hoztam haza. Ajánlkoztam nehéz testi munkára minden szakmában, mindenütt, annak a bérnek a feléért, amiért a kínaiak dolgoznak. De hiába. Senki sem vett fel...”

Egy munkás nyugati útjáról visszatérve, ahol munkát keresett, ezt írta a *National Labor Tribune* 1875. szeptember 7-i számában: „Tizenkét hónappal ezelőtt egy szerencsétlenség révén egy fillér nélkül maradtam, és elutaztam New Yorkból, ahol munka után néztek. Műszerész vagyok, és azt mondják, értem a mesterségemet. Az év folyamán tizenhét államot utaztam be, de mindössze csak hat hétig dolgoztam. Mindenütt az éhség fenyegető árnya tornyosult felettem; voltak hónapok, amikor nem volt ágyam, a hőmérő pedig —30 fokot mutatott. Múlt télen az erdőben háltam, és miközben becsületesen munkát kerestem, elő-

fordult, hogy két-három napig egy falat ételt sem láttam. S ha Isten nevében kértem valami kis élelmet, hogy tartsa bennem a lelket, elkergettek mint csavargót és munkakerülőt.”

Ph. S. Foner: A munkásmozgalom története az Egyesült Államokban. I. k. New York, 1947. 442—444. lap (angolul).

E) A munkás- és szocialista mozgalom az Egyesült Államokban a XIX. század végén és a XX. század elején

Az amerikai kapitalizmus fejlődésének sajátosságai az Egyesült Államok munkásmozgalmának sajátos voltát is meghatározták. A XIX. század végéig az Egyesült Államokban még voltak szabad földek, amelyekre a városok „lakosságfeleslegé”-nek egy része letelepedhetett. Az amerikai burzsoázia politikája szította az ellenségeskedést a soknemzetiségű munkásosztály egyes rétegei között. Az uralkodó osztályok továbbá megvásárolták a proletariátus felsőbb rétegeit. Végül, az Egyesült Államokban a kétpártrendszer honolt, s számos államban nyílt tilalom állta útját harmadik párt létrehozásának. Ezek voltak azok az okok, amelyek az amerikai munkásmozgalom fejlődését megakadályozták. Az amerikai munkások jelentős része nem szervezkedett szakszervezetekben, és hosszú ideig kispolgári előítéletek hatása alatt állt.

Ennek ellenére a polgárháború befejezése utáni években az osztályellentétek kiéleződése és a munkásosztály helyzetének romlása következtében az Egyesült Államokban is megindult a munkásosztály tömegmozgalma. Több szakmai és politikai szervezet jött létre, kiszélesedett a sztrájkharc, megnövekedett a munkások öntudata. Ezzel egyidejűleg erősödött a vállalkozók és a kormány ellenállása. Provokációk, bombamerényletek, külön rendőrségi osztagok bevetése, géppuskák alkalmazása, halálos ítéletekkel végződő látványos perek mind eszközeik közé tartoztak.

Alább okmányokat közlünk az amerikai munkásosztály szervezeteiről és harcáról, valamint a soraiban működő reformista elemek tevékenységéről.

36. A sztrájkokban részt vett munkások száma

1890	373 499	1905	302 434
1891	329 953	1906	383 000
1892	238 685	1907	502 000
1893	287 756	1908	209 000
1894	690 044	1909	452 000
1899	431 889	1910	824 000
1900	567 719	1911	373 000
1901	563 843	1912	972 000
1902	691 507	1913	997 000
1903	787 834	1914	627 000
1904	573 815		

F. Peterson: Sztrájkok az Egyesült Államokban. 1880—1936. Az Egyesült Államok munkaügyi minisztériumának értesítője, 651. sz., 1937 augusztus, 29. lap (angolul).

* Több évre vonatkozóan hiányoznak a hivatalos adatok.

37. A „Munka Lovagjai”

Az első amerikai országos szakszervezeti egyesület az 1869-ben megalakult „A Munka Lovagjainak Nemes Rendje”. 1878-ig a szervezet kénytelen volt illegalitásban működni. Legnagyobb befolyásának ideje az 1880-as évekre esik, 1886-ban tagsága felülmúlta a 700 ezret. Vezetője Terence Powderly (1894—1924) volt.

Alább közöljük A Munka Lovagjai szervezet 1878. január 1-én nyilvánosságra hozott alapszabályainak bevezető részét,

A felhalmozódott vagyonok legújabb riasztó fejlődése és agressziója, amely — ha csak útját nem szegjük — feltartóztathatatlanul a dolgozó tömegek elszegényedéséhez és reménytelen pusztulásához vezet, parancsolóan előírja — ha élvezni akarjuk az élet áldásait —, hogy korlátozni kell hatalmát, igazságtalan felhalmozódását, és olyan rendszert kell teremteni, amely biztosítja a munkás számára fáradságos munkájának gyümölcseit; s minthogy ezt a vágyva vágyott célt csak a munkásság szoros egyesítésével és azoknak együttes erőfeszítéseivel lehet elérni, akik engedelmeskednek annak az isteni parancsnak, hogy „orcád veritékével keresed kenyeredet”, megalakítottuk a Munka Lovagjainak Nemes Rendjét abból a célból, hogy együttes erővel az ipari társadalmi osztályokat egyesítsük és vezessük; a világ előtt kinyilatkoztatjuk azt a célt, amelyet szervezetünk el akar érni, híva mindazokat, akik hisznek a „minél több ember mentől nagyobb boldogsága” elvének megvalósíthatóságában, felhíva mindenkit, hogy segítsen nekünk és álljon mellénk abban.

I. Hogy szervezetbe gyűjtsük a termelő iparok minden ágát, hogy tudatosítsuk a cselekvés szempontjait, hogy az ipari és erkölcsi erők s nem a vagyon jelenti az egyéni és nemzeti nagyság igazi mércéjét.

II. Hogy a testi munkások számára nagyobb részt biztosítsunk azokból a javakból, amelyeket előállítanak; több szabad időt, ami jog szerint jár nekik; több szociális juttatást; többet a világ javaiból, előjogaiból és nyereségéből; egyszóval mindazokból a jogokból és privilégiumokból, amelyek szükségesek ahhoz, hogy képesekké legyenek a jó kormányzat áldásainak élvezésére, méltánylására, védelmére és állandósítására.

III. Hogy igazságosan biztosítsuk a termelő tömegek számára a szükséges művelődési, erkölcsi és pénzügyi feltételeket, követelve az egyes kormányoktól munkásztatistikai hivatalok létesítését.

IV. Hogy termelő- és elosztószövetkezeteket létesítsünk.

V. Hogy megtartsuk az ország állami kezelésben levő területét — a nép örökségét — tényleges lakosai számára — többé egyetlen egy acre terület se jusson a vasutaknak vagy a spekulánsoknak.

VI. Hogy eltöröltessenek az összes olyan törvények, amelyek nem mérnek egyenlő mértékkel a tőke és a munka számára, az összes alaki jogi igazságtalanságok, huzavonák és megkülönböztetések megszűnjenek az igazságszolgáltatásban, olyan rendszabályok léptetessenek életbe, amelyek gondoskodnak a bányákban, a feldolgozó iparban vagy az építkezéseken dolgozók egészségéről és biztonságáról.

VII. Hogy olyan törvényeket hozzanak, amelyek kényszerítik a részvénytársaságokat a heti bérfizetésre, az előző héten teljesített munka teljes kifizetésére az ország törvényes pénzmemében.

VIII. Hogy olyan törvények léptetessenek életbe, amelyek a gépek kezelőinek és a munkásoknak első helyen biztosítanak zálogjogot teljes munkabérük erejéig.

IX. Hogy a szerződési rendszer megszűnjék a nemzeti, az állami és a közületi munkában.

X. Hogy választott bírósági eljárással helyettesítsék a sztrájkokat mindig és mindenütt, ahol a munkaadók és a munkások készek arra, hogy egyenlő alapon tárgyaljanak.

XI. Hogy a 14 éves kort még el nem ért gyermekek alkalmazása megtiltásuk a műhelyekben, a bányákban és a gyárakban.

XII. Hogy eltöröltsék a börtönökben és javító intézetekben levők szerződés ellenében munkára való kiadása.

XIII. Hogy mindkét nembeli munkásoknak egyenlő munkáért egyenlő bér biztosítsák.

XIV. Hogy a napi munkaidő 8 órára csökkenjen, hogy a munkásoknak több idejük legyen társas szórakozásra és szellemi fejlődésre, és hogy maguk lássák a hasznát azoknak a munkát megtakarító gépezeteknek, amelyeket saját eszüik teremtet.

XV. Hogy rákényszeríttessenek a kormányok a tisztán a nemzet erőforrásaira és bizalmára alapított pénzforgalmi eszközök bevezetésére, amely eszközöket közvetlenül juttassanak el a néphez mindenféle bankrendszer közbejötté nélkül, ez a pénznem törvényes fizetési eszköz legyen az összes köz- és magánadósságok kifizetésére.

Az amerikai történelem okmányai. (Szerk. Commager), 2. k. New York, 1949, 96—97. lap (angolul).

38. Az 1886-i chicagói tragédia

1886. május 1-én Chicagóban a rendőrség provokációs támadást intézett a 8 órai munkanapot követelő tüntetés ellen. A támadásnak sok áldozata volt. Május 4-én a Haymarket téren tartott tiltakozó gyűlésen egy rendőrpovokátor bombát dobott a tömegbe, a robbanás hét rendőrt ölt meg. A bombamerénnyel azután a chicagói munkások forradalmi vezetőit vádolták meg, és az osztálybíróság a hamis vád teljes összeomlása és a vádlottak ártatlanságát bizonyító meggyőző tények ellenére halálra ítélte Albert Parsons, August Spies, Adolph Fischer, George Engel munkásvezetőket; Samuel Fielden, Michael Schwab, Louis Lingg esetében a halálos ítéletet életfogytiglan börtönre változtatták; Oscar Neebe 15 évi börtönbüntetést kapott. A nemzetközi méretű tiltakozó mozgalom ellenére a négy halálos ítéletet végrehajtották.

Alább részleteket közlünk három mártírnak — Parsonsnak, Spiesnek és Neebe-nek — az utolsó szó jogán elmondott beszédeiből.

a) Albert Parsons:

„Az elmúlt húsz évben életem szorosan egybekapcsolódott az amerikai munkásmozgalommal, én magam tevékenyen részt vettem benne... Anarchista vagyok. Sújtsanak le rám! De mielőtt lesújtanak, hallgassanak meg.

Mi a szocializmus vagy az anarchizmus? Röviden, a dolgozónak az a joga, hogy szabadon rendelkezék a termelőeszközökkel, és a termelőnek az a joga, hogy rendelkezék termékével. Ez a szocializmus.

Szocialista vagyok. Noha magam is bérabszolga vagyok, én is vallom, hogy helytelen lenne, helytelen magammal és felebarátaimmal szemben, igazságtalan embertársaimmal szemben, ha úgy akarnék megmenekülni a bérabszolgaságtól, hogy úrrá, magam is rabszolgatartóvá válok... Ha más utat választottam volna az életben, akkor ma Chicagó főútvonalán laknék családommal, gyönyörű lakásban, kényelemben és pompában élnék, és rabszolgák lennék parancsomat.

De én a másik utat választottam, s ezért ma itt állok a verpadon. Ez az én bűnöm.

Vajon nem ők (a monopolisták) mondták először: „Dobjatok bombát a sztrájkolók közé, hadd szolgáljon ez figyelmeztetésül a többieknek”? Vajon nem Tom Scott (a Pennsylvania Társaság elnöke) mondta először: „sortüzet nekik”? Nem a „Chicago Tribune” mondta először: „adjatok nekik sztrichnint”? És meg is tették... Bombát dobtak, és azt a bombát, amely május 4-én a Haymarketen robbant fel, a monopolisták által felbérelt összeesküvő keze hajította, akit New Yorkból küldtek, hogy letörjék a nyolcórás mozgalmat... Bíró úr, olyan összeesküvés áldozatai vagyunk, melynél aljasabb és sötétebb még nem csúfította el a történelem lapjait.”

b) August Spies:

„Ha ön azt gondolja, hogy felakasztásunkkal eltiporhatja a munkásmozgalmat..., azt a mozgalmat, amelytől az elnyomott milliók, azok a milliók, akik nélkülözés és nyomor közepette végzik kemény munkájukat, megváltásukat várják — ha ezt gondolja, akkor akasztasson fel minket! Itt eltapos egy szikrát, de itt is, ott is, ön mögött és ön előtt, mindenütt fellángol a tűz. Föld alatti tűz ez. Ön nem olthatja ki...”

Ezek az én nézeteim. Énem szerves részét alkotják. Nem tudok megválni tőlük, s ha tudnék, akkor sem akarnék. S ha ön azt hiszi, hogy kiirthatja ezeket az eszméket, melyek napról napra egyre inkább tért hódítanak, ha azt hiszi, hogy kiirthatja őket azzal, hogy bennünket akasztófára juttat... ha megint halálbüntetéssel sújt embereket azért, mert meg merték mondani az igazat... akkor én büszkén és elszántan fizetem meg a drága árat! Hívja a hőhért!... Hiába feszítették keresztre az igazságot Szokrátesz, Krisztus, Giordano Bruno, Hus és Galilei személyében, az igazság tovább él — ők és mások, akiknek száma légiónyi, előttünk jártak ezen az úton. Mi készek vagyunk követni őket!”

c) Oscar Neebe:

„Láttam, hogy ebben a városban ebek módjára bánnak a pékekkel... Segítettem őket szervezkedésükben. Ez nagy bűn. A munkások most napi tizen-négy és tizenhat óra helyett tíz órát dolgoznak... Ez másik nagy bűnöm. S még ennél is nagyobb bünt követtem el. Reggelenként láttam, hogy a chicagói sörgyár munkásai hajnali négy órakor indulnak munkába, és este hét vagy nyolc óra van, mire hazaérkeznek. Sohasem látták nappal családjukat, gyermekeiket... Nekiláttam, hogy megszervezzük őket... És még más bünt is elkövettem bíró úr. Láttam, hogy a fűszerüzletek és más üzletek segédei a városban este tízig, tizenegyig dolgoznak. Felhívást bocsátottam ki... és ma már csak este hét óráig dolgoznak, vasárnap pedig egyáltalán nem. Ez valóban nagy bűn...”

Idézi *Boyer—Morais*: Tűzzel és vérrel. Budapest, 1957, 138—140. lap.

Az Amerikai Munkásszövetség (AFL)

1881-ben a szakszervezetek képviselőinek pittsburgi konferenciáján létrehozták az Egyesült Államok és Kanada dolgozó- és munkásszövetségei szervezetének federációját. A harmadik kongresszuson New Yorkban 1883-ban Samuel Gompert választ-

toták meg a szervezet elnökévé. 1886-ban a federáció egyesült más szervezetekkel, és az Amerikai Munkásszövetség (AFL) nevet vette fel. Elnökké Samuel Gompers (1850—1924) választották meg, aki úgyszólván megszakítás nélkül foglalta el ezt az állást egészen haláláig. Az AFL alapításának pillanatában háromszázezer tagot, 1900-ban több mint ötszázezer tagot, 1913-ban pedig több mint 2 millió tagot számlált.

Az AFL fennállásának kezdetétől fogva a szakmunkások egyesülése volt, és a munkásarisztokrácia érdekeit képviselte. A magas belépési díj lehetetlenné tette a gyengén fizetett betanult és segédmunkások számára, hogy az AFL-be belépjenek; nőgyereket és nőket eleve nem vettek fel a tagok soraiba. A vezetőség élén Gompersszel, az osztályok együttműködését hirdette, ellenezte az osztályharcot és a szocializmust. Az AFL reformista vezetősége dezorganizálta a munkásosztály tömegeit, és sztrájtörőként lépett fel, miközben ugynevezett „munkásbankokat” hozott létre, és békítő vegyes bizottságokat hívott egybe, amelyek a tőkések és a munkások képviselőiből állottak.

39. Az AFL reformista programja

Adolph Strasser, az AFL egyik megszervezője a szenátus munkaügyi bizottsága előtt 1883-ban feltárta az AFL vezetőségének opportunistá jellegét.

Kérdés: Önök mindenekelőtt arra törekednek, hogy szakmájuk munkakörülményeit megjavítsák?

Felelet: Igen, mindenekelőtt arra a szakmára gondolok, amelynek képviselője vagyok; mindenekelőtt a dohánygyári munkásokra gondolok, azoknak az embereknek az érdekeire, akik felfogadtak, hogy érdekeiket képviseljem.

Kérdés: A végső céljaik iránt érdeklődöm.

Felelet: Nekünk nincs semmiféle végső célunk. Egyik napról a másikra haladunk előre. Csupán olyan feladatok teljesítéséért harcolunk, amelyek azonnal — néhány év leforgása alatt — megvalósíthatók.

Kérdés: Önök jobb élelmet és ruházatot, jobb lakásokat akarnak?

Felelet: Igen, jobban akarunk öltözködni, jobban akarunk élni, és általában jobb állampolgárok akarunk lenni.

A bizottság elnöke: Látom, Ön mintegy attól tart, hogy pusztán teoretikusnak véljék. Én azonban nem így tekintek Önre.

Strasser: Szervezeti szabályzatunkban megmondjuk, hogy szemben állunk a teoretikusokkal, én pedig a szervezetet képviselem itt. Mi valamennyien gyakorlati emberek vagyunk.

J. R. Commons stb.: Az Egyesült Államok munkásmozgalmának története. 2. k. New York, 1926, 309. lap (angolul).

40. Az AFL sztrájtörése az 1894. évi vasutassztrájknál

Kivonat Gompersnek az AFL végrehajtó bizottsága, a „vasutas testvériség”, valamint a „mozdonyfűtők testvériség” képviselőinek konferenciáján beterjesztett határozati javaslatából.

Figyelembe véve a rendelkezésünkre álló valamennyi adatot, és mérlegelve mindazokat a nehézségeket, amelyek jelen pillanatban a helyzetet bonyolultabbá teszik, kénytelenek voltunk arra a következtetésre jutni, hogy az AFL-hez tartozó szakszervezetek érdekei nem teszik lehetővé e szakszervezetek számára, hogy bármely helyi vagy általános sztrájkban részt vegyenek, amelyet a mostani vasúti rendbontásokkal kapcsolatban javasolhatnak.

Ezenfelül azt javasoljuk az AFL minden olyan szakszervezetének, amely jelenleg szolidaritássztrájkot folytat — vegye fel a munkát, azoknak pedig, akik most akarják megkezdni a szolidaritássztrájkot, azt javasoljuk, maradjanak helyükön.

„Bill Haywood könyve” William D. Haywood
önéletrajza. New York, 1929, 78. lap (angolul).

41. Gompers, a munkásosztály árulója

Gompers 1898-ban a Salt-Lake City-i bányászkongresszusra érkezett, hogy elérje a forradalmi hangulatú Nyugati Bányásszövetség egyesülését az ő vezetése alatt álló AFL-lel. Közöljük William Haywood (1869—1923), az amerikai munkásosztály kiváló vezetőjének, a Nyugati Bányásszövetség sztrájkharca szervezőjének, a kongresszus egyik résztvevőjének elbeszélését a munkások és Gompers közötti kapcsolatról.

Látni kellett volna, milyen megvető tekintettel nézték az erős, széles vállú nyugati bányászok ezt, a magát munkásvezérnek kiadó apró, kurta kis emberkét, amikor a kongresszus épületében megjelent.

Az emberi nem e rövid lábú képviselője után semmiképpen sem lehetett elképzelni az AFL tagjait. Samuel Gompers igen kis termetű, kövér ember volt, kopasz feje pedig olyan nagy, mint egy angolkóros gyermeké. Apró, gonosz szeme volt, széles pofacsontja, kegyetlen szája, előreugró alsó ajka és nagy állkapcsa: hiú, alattomos, izgága és bosszúálló ember. Amikor ránéztem, arra gondoltam, milyen rettenetes kegyetlenséggel élne hatalmával, ha hozzájutna. Nem volt nehéz elképzelni, hogy Gompers, ez a hamis beszédű és hamis szívű, egész lényében képmutató ember, hogyan védené meg a hóhérok kezébe jutott embereket. Gompers természetesen képes volt arra, hogy örvendezzék valamely sztrájk kudarca felett, ha azt olyan szervezet irányította, amely nem teljesen osztotta az ő nézeteit. Elegendő volt ránézni, hogy megértsük; ez az ember ellene szegül a nők és gyermekek felkarolásának.

Íme, ezek voltak Samuel Gompers első szavai 1887-ben, amikor a chicagói munkások Springfieldbe küldték Oglesby kormányzóhoz a chicagói mártírok ügyében:

— Én egész életemben távol álltam az elítéltek elveitől és módszereitől...

Gompers szavai, amelyek egyébként, mint árulásnak nem nevezhetők, csak fokozták ellene a gyűlöletet, és ez a gyűlölet kiterjedt az AFL egész tanácsára, amikor megtudtuk, milyen magatartást tanúsított az Amerikai Vasutasszövetség 1894-i sztrájkja idején. Mindenki tudta, hogy Gompers, amikor Indianapolisban vonatra ült, hogy Chicagóba utazzék, így szólt:

— Az Amerikai Vasutasszövetség temetésére megyek.

De halott nélkül nincs temetés. Nyilvánvaló, hogy Gompers azt akarta mondani: végezni akar az Amerikai Vasutasszövetséggel, hogy így szállíthassa a temetéshez szükséges halottat. És ez sikerült is neki.

Uo. 73—77. lap (angolul).

A Világ Ipari Munkásai

1905 júniusában a baloldali szakszervezetek chicagói kongresszusán létrehozták a Világ Ipari Munkásai (Industrial Workers of the World — IWW) szervezetet, amely mintegy 60 ezer munkást egyesített, a rokonszenvezőkkel együtt pedig 260—300 ezret.

Ennek a szervezetnek a célja az volt, hogy harcoljon az AFL osztályegyttműködési politikája ellen, és megteremtse a szervezetlen és szakképzetlen munkások (különösen a mezőgazdasági munkások), az építőmunkások és a favágók ipari szakszervezeit. A Világ Ipari Munkásai az iparági szervezés elvének hívei voltak („Egy iparág — egy szakszervezet”). Az új szervezet vezetői az amerikai munkásmozgalom legkiválóbb harcosai lettek: William Haywood, Eugene Debs, (1855—1926), az amerikai szocialista párt vezére és többszörös elnökjelöltje és Daniel De Leon (1852—1914), az amerikai szocialista mozgalom fő teoretikusa.

A Világ Ipari Munkásai szervezetén belül három irányzat harcolt egymással: a forradalmi szocialista, a reformista és az anarcho-szindikalista irányzat. Az 1908-ban tartott IV. kongresszuson a szervezet vezetése az anarcho-szindikalisták kezébe került, kik az első kongresszuson elfogadott deklarációból kihagyták a politikai harc szükségességéről szóló pontot, és kizárták a szervezetből De Leon szocialista csoportját. A világháborút közvetlenül megelőző években és a háború alatt a Világ Ipari Munkásai tevékenysége felélénkült. 1910 és 1916 között a szervezet több mint 120 sztrájkot vezetett, ezekben mintegy 300 ezer munkás vett részt. 1923-ban végleg betetőződött a Világ Ipari Munkásai szervezetének szakadása. William Haywood vezetésével a legjobb elemek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására a kommunista párthoz csatlakoztak. E szakadás után a IWW élére a reformisták és anarcho-szindikalisták kerültek, s ennek következtében a szervezet szűk, szektáns szervezetté fajult.

42. A Világ Ipari Munkásai szervezete alapító kiáltványa

Társadalmi kapcsolatok és csoportok csupán a műszaki és ipari feltételek visszatükrözői. Jelenünk iparának nagy tettei az emberi szakértelemnek gépekkel való helyettesítése és a kapitalista hatalmának növelése a termelési eszközök tulajdonának koncentrációja által, azoknak a termelési eszközöknek, amelyeknek segítségével halmozzák és osztják szét a vagyont.

E tények következtében a munkások közt a szakmai megosztottság és a kapitalisták közt a versengés egyaránt tűnőben van. Az osztályokká való elkülönülések azonban egyre határozottabbak lesznek és az osztályellentétek egyre élesebbek. A szakmákat egyre jobban elnyeli a munkásoknak a közös szolgálata a gépek iránt, amelyeket kezelnek. Az új gépek állandóan a régi kevésbé produktív gépek helyébe lépve, egész szakmákat söpörnek el, és a munkások újabb tömegeit vetik a munkanélküliek reménytelen, szakma nélkül maradt állandóan növekvő seregébe. Amilyen mértékben szorítja ki a gépi fejlődés az embert és az emberi szakértelmet, olyan mértékben veszik a kapitalisták hasznát a munkásoknak csupán arra a rövid időtartamra, amíg azoknak izmai és idegei a legnagyobb mértékben igénybe vehető. Abban a pillanatban, amikor a munkás nem a lehető legnagyobb hasznót hajtja, ócskavastelepre kerül, éhen halhat a kiselejtézzett gépek társaságában. Határvonalat állítottak fel, egy korhatárt, amit túllépni e monopolizált világban, egyértelmű az ipari halállal.

A munkás, akit teljesen elszakítottak a földtől és munkaeszközeitől azáltal, hogy szakértelme használhatatlanná vált, a bérabszolgák egységes tömegébe olvadt. Ellenállási erejét megtörték a szakmák felosztásával, egy túlhaladott ipari szakasz örökségével. Bére állandóan olyan arányban csökken, ahogyan a munkaórái és a monopolizált árak növekednek. Ide-oda helyezve a profithajhászó kénye-kedve szerint, a munkásnak nincs többé otthona. Esendő helyzetében a főnöke által rendelt bármilyen megalázó feltételeket kényszerül elfogadni. Olyan testi és szellemi vizsgálatot kell kiállania, amelyet még az eladó rabszolgákkal szemben sem alkalmaztak, amikor árverésre bocsátották őket. A munkást többé nem szakértelmük szerint sorolják be munkahelyükön, a munkáltató jelöli ki, melyik gép mellett dolgozzék. Ily módon a munkásokat

a munkáltatók úgy osszák részlegekre, távol attól, hogy szakértelmük vagy érdeklődési körük szerint legyenek csoportosítva, hogy azokat egymás ellen lehesse uszítani, nagyobb mértékben felhasználni az üzem számára, és mesterséges eszközökkel lehesse gyengíteni a kapitalista zsarnoksággal szemben álló mindenfajta ellenállást.

Míg a kapitalisták a munkások között e túlhaladott felosztási rendszerre ösztökélnek, ők maguk gondosan alkalmazkodnak az új feltételekhez. Maguk között minden ellentétet elsimítanak, és egységes frontot alkotnak a munkásellenes háborújukban. Munkáltató egyesületeiken keresztül minden ellenszégülési törekvést brutális erőszakkal, bírói végzésekkal és katonai hatalommal fojtanak el. Csak amikor a másfajta politika látszik hasznot hajtóbbnak, akkor rejtik el törjeiket a Polgári Szövetség mögé, és becsapják és kijátsszák azokat, akiket vezetnek és kizsákmányolnak. Mindkét módszer sikere a munkásosztály belső széthúzásán és vakságán múlik. A munkáltatók hadviselési módszerei és csatározási vonala az ipari és műszaki koncentráció feltételeinek felelnek meg, míg a munkások küzdelmének szervezeti formái még a régi túlhaladott szakmai felosztáson alapulnak. A múltbeli harcok különösképpen tanúskodnak e mellett. A lowelli, philadelphiai és Fall River-i textil munkások, a chicagói mészárosok küzdelmét egyaránt gyengítette különböző szakmabeliségük szétbomlasztó hatása; a Santa Fe-i gépkezelőket nem támogatták az egyazon munkáltató alatt dolgozó munkástársak, a hosszú küzdelmet folytató coloradói bányászokat hátráltatta az ipari csatatéren szükséges egység és szolidaritás hiánya, mindezek tanúbizonyságai a jelenlegi munkásszervezkedés tehetetlenségének és ügyefogyottságának.

Ez a kivénült és korrupt rendszer nem nyújt ígéretet a javulásra és a fejlődésre. Nem jön derű a sötét borúra és csüggedésre, amely a munkás világára nehezedik.

Ez a rendszer csupán a bérabszolgaságon belüli kisebb előnyökért folytatott állandó küzdelmet nyújtja. Képtelen megteremteni egy olyan ipari demokráciát, amelyben nem lesz bérabszolgaság, de amelyben a munkásoknak saját munkaeszközeik lesznek, és kizárólag övék lesz munkájuk terméke.

Ez a rendszer szétdarabolja a munkásság sorait, és az ipari csatatéren tehetetlenné és ügyefogyottá teszi őket.

A szakmáknak szakmáktól való elválasztása az ipari és anyagi szolidaritást lehetetlenné teszi.

Szervezett munkások sztrájktrófként lépnek fel szervezett munkásokkal szemben; a munkások munkások elleni gyűlöletét idézik elő, és a munkások gyámoltalanul és egymással szembe állítva a tőkések kezei közé kerülnek.

Szakmai féltékenység ipari monopóliumok megteremtésének kísérletéhez vezet. Igen magas belépési díjakat állítanak fel, hogy az embereket akaratauk ellen sztrájktrófké kényszerítsék. Így bírságolnak meg olyanokat, akik férfiaságból vagy a körülmények hatására szakmát változtattak, s az új szakma szakszervezetének akarnak tagjai lenni.

A szakmai szétkülönülések elősegítik a munkások között a politikai tudatlanságot, így bontva meg osztályukat mind a szavazásnál, mind az üzemben, a bányában és a gyárban.

A szakmai elven felépülő szakszervezeteket fel lehet és fel is használták arra, hogy segítségére legyenek a munkáltatóknak a monopóliumok megteremtésében és az árak emelésében. Ily módon a munkások egy csoportját arra hasz-

nálták fel, hogy a munkások egy másik csoportjának életfeltételeit megnehezítse.

A szakmai szétkülönülések hátráltatják a munkások osztályöntudatának kifejlődését, a munkáltató kizsákmányoló és munkásrabszolgá közötti érdekonosság eszméjét melengetik. Engedélyezik a munkások félrevezetőinek együttműködését a tőkésekkel a Polgári Szövetség keretein belül, ahol terveket készítenek a kapitalizmus állandóságának biztosítására, és a bérrendszeren keresztül a munkások rabszolgaságának fenntartására.

A munkásosztály helyzetének megjavítására irányuló korábbi erőfeszítések sikertelennek bizonyultak, mivel hatókörük korlátozott, és tevékenységük összefüggés nélküli volt.

A munkásságra nehezedő általános gazdasági nyomort egyedül az egységes munkásmozgalom szüntetheti meg. A munkásosztály ilyenfajta mozgalma mindaddig lehetetlen, míg külön szakmai és béregyezmények a munkáltató helyzetét megkönnyítik ugyanabban az iparban más szakmákkal szemben, és mindaddig, amíg az energiák elpocsékolódnak terméketlen hatásköri harcokban, amelyek arra szolgálnak csupán, hogy az egyesületi hivatalnokok személyi hatalma tovább növekedjék.

A szükséges feltételeknek megfelelő mozgalomnak minden iparágat képviselő olyan nagy szervezettel kell rendelkeznie, amelyik gondoskodik helyileg a szakma autonómiájáról, nemzetközileg az ipari autonómiáról, és általában — a munkásosztály egységéről.

Osztályharcon kell alapulnia, s általános ügyvezetését olyan szellemben kell lebonyolítani, amely összhangban van a munkásosztály és a kapitalista osztály közt meglevő elkerülhetetlen konfliktus elismerésével.

Úgy kell megalkotni, mint a munkásosztály gazdasági szervezetét, anélkül, hogy bármilyen politikai párthoz kapcsolódna.

A hatalom a tagság összességének kezébe lenne helyezve.

A helyi, az országos és az általános ügyvezetésnek egységesnek kell lennie — ebbe beleértődik az egyesületi feliratok, címkék, jelvények, átírási lapok, belépődíjak és az egy főre eső illeték.

Minden egyes tagnak annak a helyi, országos vagy nemzetközi szervezetnek kell tagjául lennie, amely azt az iparágat képviseli, ahol az illető alkalmazva van, azonban a tagság áramlása szervezetek között lehetséges és általános.

Azok a munkások, akik külföldi országok ipari szakszervezeti tagságkönyvével rendelkeznek, díjtalanul felvétethetnek a szervezetbe.

A központi adminisztratív szervnek szabályos időközökben sajtóorgánumot kell kiadnia, amely a szervezet egészét és alapelveit képviseli, és amely eljuttatandó minden iparágban dolgozó tag számára.

Minden egyes tag egyenlő hozzájárulásával központi mentőalapot kell létesíteni és fenntartani.

Minden munkás tehát, aki a fent körvonalazott elvekkel egyetért, találkozson 1905. június 27-én a chicagói alapító kongresszuson, azzal a céllal, hogy a nyilatkozat által megjelölt határok között megalakítsa a munkásosztály gazdasági szervezetét.

Idézi: *William Haywood* „Bill Haywood könyve” New York, 1929, 175—178. lap (angolul).

43. William Foster visszaemlékezéseiből

William Foster (1881—1961) több évtizeden keresztül az Egyesült Államok Kommunista Pártja Országos Bizottságának elnöke volt. Foster az elemi iskola után, 9 éves korától kezdve egy szobrászműhelyben, majd pedig vonatkísérőként stb. dolgozott. Aktívan részt vett a Világ Ipari Munkásai szervezetének munkájában. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására Foster cselekvő híve lett a munkáosztály politikai harcának, s egyik megalapítója volt az Egyesült Államok Kommunista Pártjának, amely azután több ízben jelölte őt az elnökválasztásokon. Az alábbiakban részletet közlünk Foster 1939-ben írt visszaemlékezéseiből a Világ Ipari Munkásai forradalmi harcára vonatkozólag.

„... A szólásszabadságért küzdő mozgalmakat a munkások gazdasági követeléseire alapoztuk, és így a komoly harc jellegét nyerték. De talán sehol sem éleződött ki a küzdelem annyira, mint Spokaneban, Washington államban. Ezt a harcot az IWW szervezete vezette.

Az IWW, amely ma már reakciós szervezet, akkor még igazán harcos szellemű volt. Főleg a vándorló munkásokat, a farmmunkásokat, favágókat, vasútépítő munkásokat és bányászokat nyerte meg magának, akik egyik munkahelyről a másikra vándoroltak, ahogy az idény és az új munkaalkalmak kezdete megkövetelte.

Ezeknek az örökké vándorló, hontalan munkásoknak egyik legnagyobb gyülekezőhelye Spokane volt. Minden télen sok ezer ember áradt ide. Ez volt az IWW erőssége, itt működött legnagyobb helyi szervezete. Az IWW tevékenysége harcos sztrájkok és szabotázsakciók szervezéséből állott. Mondanom sem kell, hogy ez csöppet sem tetszett a helybeli fatelep-, bányatulajdonos- és vasúti érdekeltségeknek. Elhatározták, hogy szétzúzzák az IWW-t. Első lépésük az volt, hogy betiltották az utcai gyülekezéseket és beszédeket.

A városi tanács novemberben adta ki a tiltó rendeletet, amikor Spokane tele volt vándorló munkásokkal, és az IWW agitációs munkája teljes gőzzel folyt. A tilalom kizárólag az IWW ellen irányult, miután a rendelet értelmében nem vonatkozott a vallásos és egyéb szervezetekre, amelyek szintén tartottak utcai gyűléseket. Az IWW azzal válaszolt, hogy a tilalom ellenére is gyűléseket rendezett. A rendőrség letartóztatta a szónokokat abban a pillanatban, amikor felmentek az emelvényre. Erre az IWW helyi szervezete kiadta a jelszót: „Töltésék meg a börtönöket!” Felhívást intéztek a munkásokhoz, hogy vállalják ezt az áldozatot. Tömegesen jelentkeztek az önkéntesek. Az IWW elszánt harcosai az ország minden tájáról elindultak Spokane felé. Az AFL gőgösen távoltartotta magát az akciótól, és a szocialista párt sem viselkedett másképpen.

Tízeseivel tartóztatták le minden nap az IWW embereit. Gumibottal verték és cellákba zsúfolták őket — olyan szorosan, hogy le sem tudtak ülni. Ha tiltakoztak, rájuk szegezték a gumitömlőt, és jéghideg vizet zúditottak a nyakukba. Gyakori eset volt, hogy ezeket a politikai foglyokat előbb a forró „izzasztókamrákba” zárták, azután áthajtották jéghideg cellákba, hogy megbetegedjenek. De minden terror ellenére az IWW hőiesen folytatta az utcai gyűlések megtartását. Végül már hatszázan voltak börtönben. A város minden fogdája megtelt, és az ócska, omladozó Franklin-iskolát is telezsúfolták rabokkal...

A letartóztatott munkásokat rendszerint harmincnégy napi elzárásra ítélték. Miután nem voltak hajlandók kövezőmunkát végezni, büntetésüket éheztetéssel súlyosbították. Öt deka kenyeret kaptak reggel és este, semmi egyebet. Ez nem volt más, mint lassú gyilkosság. Azonkívül az iskola fűtését is beszüntették. A legtöbb rab megbetegedett. Sokan közülük meg is haltak tüdőgyulla-

dásban, bélhurutban és más betegségekben, amelyeket az éhség és a hideg idézett elő. Még többen voltak olyanok, akiknek egészsége hosszú időre erősen megrendült a börtönben.

W. Z. Foster: Lapok egy munkás életéből. Szikra, Budapest, 1950, 146—148. lap.

Az Amerikai Szocialista Párt

1899-ben az 1877-ben alapított Szocialista Munkáspártban szakadás történt. A pártból kivált jobboldali elemek Morris Hillquit (1869—1933) vezetésével a Szocialdemokrata Pártba olvadtak bele, amelyet 1898-ban E. Debs alapított. s együttesen 1901-ben megalakították az Amerikai Szocialista Pártot. Az új párt tagjainak száma gyorsan nőtt, és hamarosan elérte a százezret. A párton belül harc folyt a forradalmi és a reformista áramlat között.

1919-ben a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására a pártból kivált forradalmi elemek két kommunista pártot alakítottak, amelyek azután 1921-ben Egyesítés (Kommunista) Munkáspárttá egyesültek.

44. A Szocialista Párt 1912-i választási programja

A Szocialista Párt kijelenti, hogy a kapitalista rendszer túlélte történelmi funkcióját, és teljességgel képtelen megoldani azokat a kérdéseket, amelyek most a társadalom előtt állanak. Ezt a kivénhedt rendszert illetéktelennek, korruptnak, kimondhatatlan nyomor forrásának és az egész munkásosztály átkának bélyegezzük meg.

Ez alatt a rendszer alatt a nemzet ipari felszerelése egy olyan plutokrácia abszolút befolyása alá került, amely a dollárok százmillióit szedi be évi adóként a termelőktől. Nem tartva semmiféle szervezett ellenállástól, kapzsi kezűket kinyújtják a nemzet még ki nem aknázott erőforrásai — az Unió összes államainak földjei, bányái, erdei és vízierői — után.

A munkát megtakarító gépek és a tökéletesített ipari módszerek ellenére, amelyek a termelési költségeket csökkentik, a termelők részesedése mind kevésbé növekszik, és a létfenntartáshoz szükséges cikkek ára állandóan emelkedik. A nemzet prosperitása, amellyel kérkednek, egyedül csak a tulajdonos osztály számára áll fenn. A többiek részére csak fokozott nehézségeket és nyomort jelent. Minden otthonban érzik a létfenntartási cikkek drágaságát. A bér-munkások milliói szemlélik, hogyan csökken bérük vásárlóértéke, míg végül az élet a pusztta létért folytatott kétségbeesett harccá vált.

Városaink utcáin a munkanélküliek tömege ödöng, vagy kimerülten vonszolja magát egyik államból a másikba, lesve a munkaadók kényét, megindítják-e az ipar kerekeit.

A farmereket az összes államokban kizsákmányolják a szerszámok és a gépek mind magasabban megállapított árai, az uzsorakamat, a szállítási és raktározási költségek.

A tőkés koncentráció könyörtelenül szétzúzza a kis üzletemberek osztályát, és annak tagjait a nincstelen bér munkások soraiba sodorja. Ez a lelketlen ipari despotizmus az amerikai nép túlnyomó többségét rabigába kényszerítette.

A kapitalista rendszer felelős a növekvő jegyverkezés, a szegénység, a nyomortanyák, a gyermekmunka terheiert, a legtöbb elmebajért, bűncselekményért és prostitúcióért, és számos olyan betegségért, amely az emberiséget kinozza.

Ez alatt a rendszer alatt a munkásosztály mérgező környezetben, életének

és végtagjainak szükségtelen és állandó veszélyeztetettsége mellett dolgozik, bírósági ítéletek, végzések, igazságtalan törvények börtönében, s folytonosan ki van szolgáltatva az uralkodó pénzüligarchia kényének-kedvének. A rendszer uralma alatt még a munkásosztály gyermekei is tudatlanságra, verejtékesen gyöttrő munkára és kietlen életre vannak kárkoztatva.

Szembekerülve ezekkel a nyilvánvaló bajokkal, amelyek az összes gondolkodó megfigyelőket megdöbbenítik, a köztársasági és demokrata párti képviselők azonban az elnyomók hűséges szolgálai maradnak. Azokat a rendszabályokat, amelyekkel a nemzet bér munkásai számára biztosítani akarták azt az emberséges és jogos elbánást, amelyet az összes többi civilizált országok élveznek már, vita nélkül meghíúsították a bizottságban, azokat a törvényeket, amelyek állítólag hivatva lettek volna segítséget nyújtani a farmereknek és a fogyasztóközönségnek, szemfényvesztő módon további sarcolás eszközévé változtatták. Az elnyomatás következtében növekvő nyugtalanság arra indította ezt a két régi pártot, hogy a legkülönbözőbb megrendszabályozásokat iktassa törvénybe, amelyek közül azonban egy sem korlátozta a legcsekélyebb mértékben sem a plutokrácia erejét, sőt ezek közül néhányat e hatalom növelésének eszközévé forgattak ki. A trösztellenes törvények, a vasúti társaságok korlátozása és szabályozása, az ilyen törvényhozás alapján foganasított büntető eljárások, vádiratok és nyomozások teljesen nevetségeseknek és hiábavalóaknak bizonyultak...

Szemben a kapitalisták gazdasági és politikai agressziójával a munkások számára csak egy mentsvár maradt: saját gazdasági szervezeteik és politikai hatalmuk. Értelmes és osztályöntudatos felhasználásuk révén, eredményesen állhatnak ellen a tőkésosztálynak, törhetik szét a bérabszolgaság bilincseit, és tehetik magukat képesekké a jövő társadalomban elfoglalt helyükre, amely társadalom felváltja a kapitalista rendszert. A Szocialista Párt nagyrabecsüli az osztályszervezet teljes jelentőségét, és arra serkenti a bér munkásokat, a dolgozó farmereket és az összes többi hasznos munkásokat, hogy szervezkedjenek a gazdasági és politikai tevékenység céljából, és mi elkötelezzük magunkat arra, hogy támogatjuk a szántóföldeken éppúgy, mint a nemzet üzleteiben, üzemeiben és bányákban dolgozó fáradtságos munkát végző munkásokat a gazdasági igazságosságért folytatott harcukban.

A munkásosztálynak a szabadságért folytatott új harcának győzelme vagy kudarca dönti el az összes gazdasági csoportokhoz tartozó egyszerű emberek győzelmét vagy vereségét, valamint a népi kormányzás meghíúsulását vagy győzelmét. A Szocialista Párt tehát napjaink forradalmának pártja; ez a forradalom teremti meg az átmenetet a gazdasági individualizmusból a szocializmusba, a bérabszolgaságból a szabad együttműködésbe, a kapitalista oligarchiából az ipari demokráciába.

Az amerikai történelem okmányai. (Szerk. *Com-mager*), 2. k. New York, 1949, 249—251. lap (angolul).

45. A Szocialista Párt jobboldala elveti a forradalmi harcot

A Szocialista Párt 1912. évi kongresszusán felülkerekedett a jobboldal, amely a párt szervezeti szabályzatába — Debs és hívei tiltakozása ellenére — kiegészítésképpen felvette a forradalmi harc elvetését.

Alább következik a szervezeti szabályzat 1912-ben elfogadott kiegészítése.

A pártnak minden olyan tagját, aki politikai akciónak ellenszegül, vagy bűncselekménynek, szabotázsnek, vagy az erőszak bármilyen más módszerének, mint a munkásosztály felszabadítására szolgáló fegyvernek a szószólója — ki kell úzni a párt soraiból. Politikai akción a közhivatalra, valamint törvényhozó tisztségre történő választásokban való részvételt kell érteni, összhangban a Szocialista Párt platformjával.

A. Bimba: Az amerikai munkásosztály története. New York, 1927, 238. lap (angolul).

46. A textilipari munkások sztrájkja Massachusettsben 1912-ben

(Részlet William Haywood visszaemlékezéséből)

Massachusetts állam törvényhozása éppen olyan törvényt hozott, amely a heti munkaórák számát a textiliparban 56 óráról 54 órára csökkentette. A pamutszövő és a gyapjúszövő társaságok kihirdették, hogy amint a törvény életbe lép, megfelelőképpen csökkentik majd a munkabért. A munkások erre azt válaszolták, hogy a munkabér már úgyis alacsonyabb, mint kellene. Az átlagos heti bér 8 dollár 76 cent volt. A nők mindössze 7 dollár 42 centet kaptak. Ez volt a munkások átlagos bére, a szakmunkásokat is beleértve. Azok a munkások pedig, akik a sztrájkot meghirdették, átlagban csupán 6 dollárt kaptak hetente. Csak azt az időt fizették meg nekik, amikor ténylegesen dolgoztak, a pihenőidőt nem számították be, az ünnepnapokat levonták a heti keresetből. Ebből a pénzből nem lehetett eltartani a családot. A munkások kihirdették a sztrájkot.

A sztrájkot valamennyi gyárban kihirdették, és a szakmunkások legfelső rétege egyes tagjainak kivételével, valamennyi munkás részt vett benne. A sztrájkolók követelték az 54 órás munkahetet, a munkabér 15 százalékos emelését, a túlórák kétszeres megfizetését, az utalványrendszer és a prémiumrendszer megszüntetését, a sztrájk valamennyi résztvevőjének visszavételét a munkába.

Lawrence-ben²⁰ a sztrájk tovább nőtt, és 1912. január végén már 25 ezer munkásra terjedt ki, akik hozzávetőlegesen 28 különböző nemzetiséghez tartoztak, és mintegy 45 különböző nyelvjárást beszéltek. Lawrence-ben és környékén az egész textilipar megbénult...

Én... vállaltam az 56 tagú sztrájkbizottság vezetését...

A sztrájkolók gyermekeit elküldtük más állambeli rokonszenvező munkáscsaládokhoz, és ezek gondoskodtak a gyermekekről, amíg a sztrájk tartott... Egy ízben, amikor egy csoport gyermeket éppen útnak akartunk indítani, a milícia²¹ körülfogta a pályaudvart, és megkísérelte megakadályozni a gyermekek beszállását a vasúti kocsikba. Persze, amint egy rendőr megfogott egy gyermeket, az nyomban kiáltozni kezdett, anyja pedig segítségére rohant. Az állomáson csata tört ki a rendőrök és az asszonyok között. Aznap a milícianak sikerült ugyan megakadályoznia az elutazást, de többé nem merte megkockáztatni a beavatkozást.

Egy reggel a sztrájkórság útvonalán a hátán szuronnal megsebesítve találtak egy szíriai fiút, aki a sztrájkolók osztagához tartozott. A fiú a kórházban meghalt.

²⁰ Város Massachusetts államban.

²¹ Az állam hadserege.

A sztrájkolók ellen nemcsak a helyi rendőrséget vetették be, hanem más városok rendőrségét, Massachusetts állam rendőrségét és miliciáját is. Ezek az egyesített erők kaszányákká változtatták a gyárakat.

A nők rendkívül aktívak voltak. A férfiak nem tettek túl rajtuk a munkában és a harcban. Egy fagyos reggelen, miután a rendőrség a sztrájkolókat a hídon tűzoltófecskendővel lefecskendezte, az asszonyok a híd közepén elfogtak egy rendőrt, teljesen levetkőztették, és már a jeges folyóba készültek bedobni, amikor az odasiető rendőröknek sikerült társukat a jeges fürdőtől megmennteniük.

A sztrájk idején több száz munkást tartóztattak le...

Márciusban befejeződött a sztrájk. Hatalmas diadala volt ez a munkásoknak. A munkaidőt csökkentették, a munkabért öt-husz százalékkal felemelték, a túlórárt megfizették, és kötelezettséget vállaltak arra, hogy a sztrájkban részt vett munkásokat semmiféle módon nem fogják üldözni. Ez a sztrájk ragyogó megnyilvánulása volt a szolidaritásnak, és bizonyítéka volt annak, mit adhat a szolidaritás a munkásoknak.

William Haywood: „Bill Haywood könyve” New York, 1929, 247—253. lap (angolul).

47. A hatóságok vérengzése a sztrájkolók közt Coloradóban 1914-ben

A szénbányász-szakszervezet 15. körzete pénztáros-titkárának Wilsonhoz, az Egyesült Államok elnökéhez intézett táviratából.

1913 szeptemberében Dél-Colorado szénbányász-szakszervezete a következő követeléseket terjesztette a bányáiparosok elé: 1. a szakszervezet elismerése; 2. 10 százalékos pótiék a meglevő munkabérkategóriákhoz; 3. nyolcórás munkanap; 4. a szénbányászoknak joguk legyen ellenőrt választaniuk a méréshez az igazgatóság beavatkozása nélkül; 5. a vállalati őrség rendszerének megszüntetése stb. A bányáiparosok elutasították ezeknek a követeléseknek teljesítését. Válaszul erre szeptember 23-án 15 ezer bányász lépett sztrájkba. Az Egyesült Államok kormánya katonaságot vonultatott fel a sztrájk letörésére. Számos véres összefütközés történt, ezek azonban nem tudták megtörni a bányászok akaratát. A sztrájk 1913—14-ben egész télen és még 1914 tavaszán is tartott. 1914 áprilisában a kormánycsapatok Ludlow község mellett, ahol a sztrájkoló bányászok sátoztáborban laktak, vérfürdőt rendeztek.

Ludlowban a Colorado Szénbánya Társaság őrségének tagjai a bányászok és családtagjaik közé lőttek, és elevenen elégették őket. Gépfegyverrel szitává lőtték a sztrájkolók sátrait, és felgyújtották a táborn. Négy férfit, három asszonyt és hét gyermeket megöltek. Massachusetts állam nemcsak nem nyújt segítséget, hanem az állami tulajdonban levő egyenruhát és lőszert arra használja fel, hogy a munkásokat és családtagjaikat pusztítsa. Ha nem tesznek valamit, az emberségesség nevében kénytelenek leszünk önkénteseket hívni, hogy megvédelmezzék ezeket a védtelen embereket. A sátoztábor teljesen leégett.

S. Yellen: Az amerikai munkásosztály harcai. New York, 1936, 196. lap (angolul).

VIII. KÍNA 1870—1914 KÖZÖTT

A) Kína gazdasági fejlődése a XIX. század végén és a XX. század elején

Az alábbiakban adatokat közlünk Kína gazdasági helyzetére vonatkozólag a tárgyalt időszakban. Kína, amelyet a nem egyenjogúságon alapuló szerződések gazdaságilag leigáztak, egyre jobban az imperialista hatalmak félgymarmatává vált. Mivel Kína gazdasági életének kulcspozíciói (a vasutak, a bankok a külkereskedelem, a kialakulóban levő ipar) az imperialisták kezében összpontosult, a külföldi tőke behatolása megakadályozta Kínában a nemzeti ipar kifejlődését. Kína a kapitalista világ-gazdaság mezőgazdasági és nyersanyagszolgáltató függeléke lett.

1. Kína külkereskedelme

A behozatal és a kivitel egymáshoz való viszonya
(millió taelben)

Év	Kivitel	Behozatal	A teljes külkereskedelmi forgalom
1899	195,7	264,7	460,4
1912	370,5	473,0	843,5
1913	403,3	570,1	973,4

C. Remer: Külföldi befektetések Kínában. London, 1933, 50. lap (angolul).

2. A Kínába irányuló behozatal árucsoportok szerint (százalékban)

Kína késztermékeket importált (különösen könnyűipari berendezéseket, egyes élelmicikkeket, ásványolaj-cikkeket, vegyszereket stb.).

Év	Élelmickek	Nyersanyag és félgyarmatanyagok	Késztermékek	Különfélék
1868	4,39	9,82	46,22	39,57
1888	14,39	6,58	48,55	30,48
1908	20,99	13,35	53,24	12,48

Maszlennyikov: Kína. Moszkva, 1946, 186. lap (oroszul).

3. Kína kivitele árucsoportok szerint

(százalékban)

Kínából nyersanyagokat exportáltak (nyersselymet, szójababot, nyersgyapotot, sörtét, szójalejrat), továbbá élelmicikkeket (teát) és egyes textilárakat (hímzéseket, fonalat, csipkét stb.).

Év	Élelmickek	Nyersanyag és félgyártmányok	Késztermékek	Különfélék
1868	53,58	2,33	41,37	0,72
1888	39,00	9,68	44,50	6,82
1908	24,12	30,96	41,49	3,43

Maszlennjykov: Kína. Moszkva, 1946, 187. lap (oroszul).

4. Kína importja és exportja országok szerint

(százalékban)

Ország	Import			Export		
	1868	1888	1908	1868	1888	1908
Egyesült Államok	1,1	2,5	10,1	9,5	9,7	8,6
Japán	3,6	4,6	12,8	1,3	3,8	13,4
Nagy-Britannia	33,4	24,0	17,7	61,7	18,0	4,5
Hongkong	21,4	55,1	36,7	13,0	36,3	33,3
Brit-India	35,6	5,2	7,4	0,4	1,1	1,5
Németország	—	—	3,4	—	—	2,6
Egyéb	4,9	8,6	11,9	14,1	31,1	36,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Maszlennjykov: Kína. Moszkva, 1946, 217. lap (oroszul).

5. A kínai ipar fejlődése

A táblázat Kína ipari fejlődésének rendkívül lassú és egyoldalú jellegét mutatja be. Az imperialista hatalmak minden eszközzel hátráltatták a kínai ipar fejlődését. A nehézipar egyáltalán nem fejlődött.

¹ Honkongon keresztül nemcsak Anglia folytatott kereskedelmet Kínával, hanem más országok is. Kína vámstatisztikája nem tünteti fel ezen kereskedelem adatait országok szerint.

² A táblázat egyes pontjai azért üresek, mert a kínai statisztikából hiányzanak a megfelelő pontos adatok.

Mutatók	1896	1900	1910	1912
A gyárvállalatok száma Kínában (30 munkáson felül)	—	—	—	245
A gyárvállalatok száma Sanghájban (30 munkáson felül)	—	—	—	70
A pamutipari üzemek száma Kínában	12	17	26	28
Az orsók száma (ezerben)	417	565	831	1210
A malomvállalatok száma Kínában	—	3	31	57
Vasétermelés (ezer tonnában)	—	—	—	959
Nyersvastermelés (ezer tonnában)	—	—	—	150
Széntermelés (millió tonnában)	—	—	—	14
Vasútépítés Mandzsúriával együtt (kilométerben)	402	2413	7240	8688
A kínai nemzeti bankok száma	1	2	14	33
Gépek behozatala (millió kínai dollárban)	—	1,5	1,0	4,6
Gazolinbehozatal (ezer gallonban)	—	—	225	466

Maszlennjykov: Kína. Moszkva, 1946, 175. lap (oroszul).

6. Kína pamutipari üzeleinek fejlődése évenként

Kínában főként a könnyűipar (elsősorban a textilipar) fejlődött. Ez volt az egyetlen iparág, amelyben ezekben az években és később is a nemzeti tőke volt túlsúlyban a külföldi tőkével szemben.

A gyárak megalapításának éve	Kínai gyárak		Japán gyárak		Angol gyárak		Összesen	
	A gyárak száma	Az orsók száma (ezerben)	A gyárak száma	Az orsók száma (ezerben)	A gyárak száma	Az orsók száma (ezerben)	A gyárak száma	Az orsók száma (ezerben)
1899 előtt	8	298,5	4	135,6	1	—	13	—
1900—1904	4	159,3	—	—	—	—	4	—
1905—1909	7	186,1	1	23,0	1	184,9	9	1122,2
1910—1914	2	134,8	—	—	1	—	3	—
Összesen	21	778,7	5	158,6	3	184,9	29	1122,2

Maszlennjykov: Kína. Moszkva, 1946, 173. lap (oroszul).

7. A kínai kormány külföldi adósságainak növekedése

Az alábbi adatok megmutatják, milyen gyorsan haladt előre Kína pénzügyi leigázása az imperialisták által. Kína fő hitelezője az első világháború előtt Anglia volt. Kína külföldi adósságainak növekedése erősítette Kína általános függését a külföldi hatalmaktól.

Ország	1902		1914	
	Millió amerikai dollár	Az egész külföldi adósság %-ában	Millió amerikai dollár	Az egész külföldi adósság %-ában
Nagy-Britannia	110,3	39,4	207,5	41,8
Japán	0,0	0,0	9,6	1,9
Oroszország	26,4	9,4	32,8	6,6
Egyesült Államok	2,2	0,8	7,3	1,5
Franciaország	61,5	22,0	111,4	22,5
Németország	79,3	28,4	127,6	25,7
Összesen	279,7	100,0	496,2	100,0

C. Remer: Külföldi tőkebefektetések Kínában. London, 1933, 138. lap (angolul).

8. A különböző hatalmak részesedése a kínai külföldi tőkebefektetésekben

Az alábbi adatok arról tanuskodnak, hogy az első világháború előestéjén az angol finánc-tőke megtartotta uralkodó szerepét Kínában.

Ország	1902		1914	
	Millió amerikai dollár	%	Millió amerikai dollár	%
Nagy-Britannia	260,3	33,0	607,5	37,7
Japán	1,0	0,1	219,6	13,6
Oroszország	246,5	31,3	269,3	16,7
Egyesült Államok	19,7	2,5	49,3	3,1
Franciaország	91,1	11,6	171,4	10,7
Németország	164,3	20,9	263,6	16,4
Belgium	4,4	0,6	22,9	1,4
Egyéb országok	0,6	0,07	6,7	0,4
Összesen	787,9	100,0	1610,3	100,0

C. Remer: Külföldi tőkebefektetések Kínában.
76. lap (angolul).

9. A Kínában befektetett külföldi tőke megoszlása a nemzetgazdaság ágazatai szerint

A Kínában befektetett külföldi tőke jó része a vasútépítésbe áramlott, továbbá kölcsönök formájában a kínai kormány kezébe jutott. Ipari építkezésekbe ugyyszólván egyáltalán nem fektettek be tőkét. Az imperialista hatalmak nem óhajtották elősegíteni Kína ipari fejlődését.

	Millió amerikai dollárban	Százalékban
Közlekedés	531,1	33
Posta, táviró, közüzemek	26,6	1,7
Bányászat	59,1	3,7
Feldolgozó ipar	110,6	6,9
Bankok	6,3	0,4
Ingatlan	105,3	6,5
Behozatal és kivitel	146,6	8,8
A kínai kormánynak nyújtott kölcsönök (főként a „boxer”- hadisarc és egyéb külföldi adóságok megfizetése céljából) ..	330,3	20,5
Egyéb	298,2	18,5
Összesen	1610,3	100

C. Remer: Külföldi tőkebefektetések Kínában.
70. lap (angolul).

10. A kínai kormány által a külföldi tőkének adott vasúti koncessziók 1896—98-ban

Az imperialista hatalmak egyik fontos eszköze Kína gazdasági leigázására a vasut volt. Az imperialisták számára a vasútépítés volt a Kínában irányuló tőke kivitel legelőnyösebb formája, amely egyben biztosította számukra az ország politikai ellenőrzését.

Megnevezés	A vasútvonalak száma	A vasútvonalak hossza (mérőföldben)
Angol tőke	9	2800
Orosz tőke	3	1500
Német tőke	2	720
Belga tőke	1	750
Francia tőke	3	420
Amerikai tőke.....	1	300
Összesen	19	6490

Mongton Chi Hsu: Vasúti problémák Kínában.
New York, 1915. 39. lap (angolul).

B) A liberális ellenzék tevékenysége és az 1900. évi imperialistaellenes népi felkelés

11. A liberális földesúri és burzsoá ellenzék jelentkezése

A XIX. század végén a kínai liberális burzsoá körök néhány, rendkívül korlátozott reform végrehajtása mellett szálltak síkra. Ezeknek a köröknek a szándéka az volt, hogy részleges reformok segítségével növeljék Kína ellenállóképességét az idegen agresszióval szemben, főként pedig megerősítsék az államhatalmat, képessé tegyék arra, hogy megbirkózzon a néptömegek növekvő elégedetlenségével. Kína gyökeres társadalmi és gazdasági átalakításának feladatait a liberális földesúri és burzsoá körök nem vetették fel.

A reformátorok vezetője Kang Ju-vej (1858—1927) volt. Alább részletet közlünk Kang Ju-vej első politikai programjából, a császárnak 1898-ban írott leveléből.

Jelenleg nem lehet azt állítani, hogy az országban egyáltalán nem változtak volna meg a régi viszonyok; nálunk például külföldi szakembereket hívnak meg, kereskedelmi központokat és oktatásügyi intézményeket létesítenek, feldolgozzák az ásványi kincseket, részvénytársaságokat hoznak létre, távírdát, gépeket, hajókat, páncéloshajókat használnak. De nálunk ennek semmi haszna nincs. Ellenkezőleg, ezen átalakulások ürügyén a gonosz emberek csak önző céljaikat követik. Nyugaton ezek az átalakulások erősítik az államot, Kínában azonban csak kárt okoznak. Mi az oka ennek? Az, hogy a császár túl magasan áll, és az alacsonyabb rendű alattvalók érzelmei nem jutnak el hozzá... Innen erednek a tömeges hibák, és a jó tervek és jó módszerek csupán hatalmas kárt okoznak. Jobb lenne akkor már el se kezdeni a hibák kiirtását.

Idézi Fan Ven-lan: Kína újkori története. 1. k.
Moszkva, 1955, 434—435. l. (oroszul).

12. „A reformok száz napja”

Kína veresége az 1894-ben Japán ellen viselt háborúban ismét fényt vetett az ország elmaradottságára és védtelenségére, és mély elégedetlenséget keltett a fiatal nemzeti burzsoázia és a földbirtokosok egy részének körében. A mandzsu dinasztia körül csoportosuló reakció kénytelen volt ideiglenesen meghátrálni és 1898 júniusában Kang Ju-vej és híveit megbízták a reformok végrehajtásával.

Alább részletet közlünk Fan Ven-can kínai marxista könyvéből, amelyben elemzi a „reformok száz napját” — ahogy e korszakot Kínában nevezik — és sikertelenségeinek okait.

1898. június 11-től szeptember 21-ig, azaz 103 nap alatt a reformátorok megvalósították első álmaikat „a régi kiirtásáról és az új elterjesztéséről,” és néhány tucat rendeletet adtak ki a reformokról.

„A RÉGI KIIRTÁSÁRÓL” SZÓLÓ RENDELETEK

1. A „paku” régi vizsgarendszer megszüntetése, a vizsgadolgozatok tematikájának megváltoztatása. A régi típusú tudósok végtelenül gyűlölték ezt a reformot. 2. A régi iskolák („sujüan” és „cemiao”) általános átszervezése új oktatási intézményekké. A „sujüan” iskolák vezetői nagyobbreszt helyi befolyásos sensi-k voltak, a „cemiao” iskolák pedig tuhao-k és sensi-k kezében voltak.³ Ezenkívül élvezték még a lakosság elmaradottabb rétegeinek támogatását is. Ez a reform természetesen ellenhatást váltott ki: a régi típusú tudósok széles körében még nagyobb elkeseredést váltott ki, mint az a rendelet, amely „szigorúan előírta a helyi hatóságoknak, hogy védjék meg a keresztény kínai misszionáriusokat”. 3. A „nyolclobogós csapatok”⁴ létszámának csökkentése. Majdnem egymillió katonát és tisztet fenyegetett a munkanélküliség veszélye. 4. Az állami hivatalok számának csökkentése, és a felesleges hivatalnokok elbocsátása. A bomlófélben levő hivatalnoki kart felfingerelte ez a rendelet, és nyíltan szembe helyezkedett vele. 5. A mandzsuknak előírták, hogy saját maguk is végezzenek hasznos munkát. A mandzsuk, akik 250 év folyamán megszokták a parazita életmódot, váratlanul elvesztették előjogaikat, és a pusztulás szélére kerültek...

„AZ ÚJ ELTERJESZTÉSÉRŐL” SZÓLÓ RENDELETEK

1. Oktatási intézmények létesítése. Elsősorban a „Pekingi Egyetem” alapítását készítették elő. 2. „Kínai Bank”, Bányászati és Vasútigazgatóság, mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi igazgatóság létesítése. A gazdasági tevékenység különböző ágainak ösztönzése, beleértve a fegyvergyárak építésének engedélyezését magánszemélyek részére. 3. Új irodalmi termékek, új találmányok ösztönzése. 4. „Fordítási iroda” alapítása irodalmi fordítások kiadása céljából; valamennyi lap adómentesítése. 5. Kiadók és tudományos társaságok szabad alapításának engedélyezése. 6. Állami költségvetés készítése, a bevételek és a kiadások havi publikációja. 7. Kiterjesztették a hivatalnokoknak és a népnek azt a jogát, hogy a császárhoz fordulhassanak levélben közölt javaslataikkal; az állami hivatalnokoknak szigorúan megtiltották e levelek visszatartását. 8. „Mezőgazdasági társulatok”, (a mezőgazdasági kérdések tanulmányozásával foglalkozó szervezetek) és „kereskedelmi társulatok” létesítése.

A reformmozgalom legnagyobb eredménye az volt, hogy rövid idő alatt viszonylag teljes demokratikus szabadságjogokat biztosítottak a népnek. Ha ezeket az eredményeket megszilárdították volna, akkor le lehetett volna törni a konzervatív erőket. A konzervatív elemek azonban nem adtak időt a reformátoroknak. Hunan tartomány déli részében a tömeg szétkergette a „Nansziuohuaj” társaságot, elverte a „Hsziangpao” című lap szerkesztőjét, és kísérle-

³ Tuhao-k — saját katonai erővel rendelkező feudális földbirtokosok; sensi-k — kínai dzsentrik.

⁴ A „nyolclobogós csapatok” — Mandzsuhaderő a dinasztia főtámasza, amely erre az időre azonban már minden ütőképességét elvesztette.

tet tett arra, hogy megsemmisítse az „Új iskolát”. Szeptember végén Pekingben bekövetkezett a fordulat.

A régi és az új párt általános összeütközése volt ez — az új erőknek nem sikerült kibontakozniuk, és kegyetlen vereséget szenvedtek.

Fan Ven-lan: Kína újkori története. I. k. Moszkva, 1955, 469—471. l. (oroszul).

13. Az 1900. évi imperialistaellenes népi felkelés

Részlet egy forradalmi röpiratból, amelyet 1900-ban Észak-Kína lakossága között terjesztettek.

Az itt közölt dokumentum az 1900-i kínai népi felkelés imperialistaellenes és antifeudális jellegét tanúsítja. A dokumentum egyben azt is mutatja, hogy a felkelés spontán jellegű volt, a felkelőknek nem volt pontos programjuk, ideológiailag elmaradtak voltak.

Az utolsó öt vagy hat nemzedék alatt a rossz hivatalnokok korlátlan bizalmat élveztek; irodákat nyitottak a hivatalok adás-vevésére, és csakis azok foglalhattak el helyet az igazgatásban, akiknek pénzük volt... A hivatalnok címet ma csak ezüsttel lehet elérni. A császár irigy szemmel néz minisztereinek kincseire, akik viszont ezeket a kincseket az alsóbb fokozatú mandarinoktól zsarolják ki, azok pedig vagyonukat szükségképpen a néptől veszik el. Az egész lakosság koldusbotra jutott, mert a hivatalnokok kifosztották javaiból. A bíróságon leírhatatlan állapotok uralkodnak. Semmiféle piacon és semmiféle iparban semmit sem lehet csinálni pénz nélkül — meg kell vesztegetni a hivatalnokokat. Minden lehető ürüggyel adókat szednek... Az igazságosság eltűnt a föld színéről. Bárhová néz is az ember, mindenütt csak viszályokat, rablást, vég nélküli pereket lát. A bíróságon nem elég, ha valaki az igazát tudja; ha nem vesztegeti meg a bírót, a legigazabb ügyet is elveszti. Akit megbántottak, sehová sem fordulhat segítségért; az egyszerű nép elpusztul ettől a nyomorgatástól...

Az idegen ördögök megjelentek tanaikkal, és a keresztény hitre tértek, a római katolikusok és a protestánsok száma napról napra emelkedik. Ezeknek az egyházaknak nincsenek rokoni kapcsolataik a mi tanításunkkal, de ravaszságukkal meghódítják a kapzsiakat és az önzőket, s hihetetlen mértékben szorongatják az embereket, amíg minden becsületes hivatalnok enged a vesztegetésnek, és rabjukká lesz a külföldi eredetű gazdagság reményében. Így alapították meg a távirót és a vasutakat, kezdtek gyártani idegen puskákat és ágyukat, és a különféle műhelyek gyönyörűségül szolgáltak romlott természetüknek. Az idegen ördögök nagyszerűnek találják a gőzmozdonyokat, a léggömböket, a villanylámpákat. Ha gyaloghintón utaznak is, ami nem felel meg rangjuknak, Kína mégis barbároknak tekinti őket, akiket isten megver, és kiirtásukra szellemeket és rossz lelkeket küld a földre... Mindenfajta külföldi árut meg fogunk semmisíteni... Az ég akarata világos: teljes tisztogatást kell végrehajtani.

„Izvesztyija Vosztocsnovo Insztyituta.” (a Keleti Intézet Közleményei) II. k. 1900. I. sor. 23—24. lap (oroszul).

Az imperialista hatalmak kegyetlenül leverik a felkelést

14. II. Vilmos császár szózata a Brementhavenről Kína felé tengerre szálló csapatokhoz 1900. július 27-én

Alább II. Vilmos német császár hírhedtté vált beszédét közöljük (az ún. „hun-beszédet”), amellyel a kínai népi felkelés leverésére induló német csapatokat bucsúztatta. A német expedíciós hadtest részt vett abban a kegyetlen büntető akcióban, amelyet valamennyi imperialista ország közösen szervezett a német von Waldersee (1832—1904) gróf tábornagy parancsnoksága alatt.

Nagyok azok a tengeren túli feladatok, amelyek az újonnan megalakult Német Birodalomra hárulnak, sokkal nagyobbak, mint amilyeneket sok honfitársam várt. A Német Birodalom jellegénél fogva köteles polgárainak segítségére sietni, ha őket külföldön veszély fenyegeti. A Német Birodalom abban a helyzetben van, hogy képes megoldani azokat a feladatokat, amelyeket a régi Német-Római Birodalom nem volt képes. Az eszköz, mely ezt lehetővé teszi számára: a mi haderőnk. Ezt a hadsereget harminc esztendeig tartó hűséges békebeli munkával fejlesztettük ki, az én megboldogult nagyatyám alapelvei szerint. Titeket is ezeknek az alapelveknek megfelelően képeztünk ki, s most az ellenség előtt kell letennetek a próbát arról, hogy beváltak-e ezek az elvek nálatok. Haditengerész bajtársaitok már kiállották ezt a próbát, megmutatták nektek, hogy kiképzési alapelveink jók, s én büszke vagyok arra a dicséretre, ami külföldi vezetők szájából hangzott el, s amelyet bajtársaitok odakint érdemltek ki. Rajtatok most a sor, hogy hozzájuk hasonlóan cselekedjete. Nagy feladat vár rátok; meg kell torolnotok azt a nagy igazságtalanságot, ami történt. A kínaiak felborították a nemzetközi jogot, s a történelemben eddig hallatlan módon semmibe vették a követ személyének szentségét, a vendégjoggal szembeni kötelezettséget. S az még vérlázítóbb, hogy ezt a büntettet egy olyan nemzet követte el, amely büszke ősi kultúrájára. Órizzétek meg az ősi porosz derekasságot, legyetek keresztények szenvedéseitek boldog elviselésében, becsület és dicsőség kísérvé zászlóitokat és fegyvereiteket, adjatok példát az egész világnak a férfiasságból és a fegyelemből. Jól tudjátok, hogy égy ravasz, bátor, jól felfegyverzett, kegyetlen ellenség ellen kell harcolnotok. Ha szemben álltok majd vele, tudjátok meg: nincs kegyelem, foglyot nem ejtünk. Miként ezer esztendővel ezelőtt, Attila király idejében a hunok olyan nevet szereztek maguknak, amely a szájhagyományban s a mesékben ma is hatalmasnak tűnik, úgy kell most nektek a német nevet Kinában ezer esztendőre emlékezetessé tennetek, hogy többé egyetlen kínai se merészeljen egy németre még csak ferdén ránézni sem. Órizzétek meg a férfias fegyelmet, az isten áldása legyen veletek; egy egész nép imái s az én jókívánságaim kísérnek el mindannyiótokat. Nyissatok utat a kultúrának egyszer s mindenkorra! És most keljetek útra! Isten veletek, bajtársak!

A német politika és történelem okmányai. Berlin, é. n. II. k. 114—115. lap (németül).

15. Kína gazdasági leigázása az imperialisták által a XX. század elején

Részlet a Kína és a külföldi hatalmak közt létrejött 1901. szeptember 7-i zárójegyzőkönyvből („boxer”-jegyzőkönyvből).

Az alábbiakban szemelvényesen közölt „jegyzőkönyv” azt mutatja, hogyan használták fel az imperialista hatalmak az 1900-i népi felkelés véres elfojtását pozícióik megerősítésére és Kína függő helyzetének fokozására.

... 5. cikkely. Kína beleegyezett abba, hogy megtiltja fegyvereknek és lőszereknek, továbbá kizárólag fegyver- és lőszergyártásra szolgáló anyagoknak területére való behozatalát... Az 1901. augusztus 25-i császári rendelet két évre tiltotta meg ezeknek behozatalát. A továbbiakban új rendeleteket lehet kiadni ennek az időszaknak további két évvel való meghosszabbítására, ha a hatalmak ezt szükségesnek tartják.

6. cikkely. Az 1901. május 22-i császári rendelettel a kínai császár öfelsége kötelezte magát arra, hogy a hatalmaknak négyszázötven millió hajkuani lan (tael) kártérítést fizet...

Ezen összeg után évi 4% kamat jár; a teljes tőkét Kínának 39 év alatt kell megfizetnie...

7. cikkely. A kínai kormány beleegyezett abba, hogy a külföldi missziók által elfoglalt negyedek úgy tekintik, mint ami speciálisan az ő használatukra szolgál, és saját rendőrségük védelme alatt áll; kínaiaknak nem lesz joguk ebben a negyedben letelepedni, s a negyednek joga lesz intézkedéseket tenni saját védelmére...

Az 1901. január 16-i levélhez mellékelte jegyzőkönyv értelmében Kína elismerte, hogy minden egyes hatalomnak joga van az említett negyedben állandó őröset tartani missziójának megvédelmezése végett.

8. cikkely. A kínai kormány beleegyezett, hogy lebontja a Ta-kuban levő erődöket, valamint azokat az erődöket, amelyek akadályozhatják a szabad közlekedést Peking és a tenger között. Ennek végrehajtására már intézkedéseket tettek.

9. cikkely. Az 1901. január 16-i levélhez mellékelte jegyzőkönyv értelmében a kínai kormány elismerte, hogy a hatalmaknak joguk van elfoglalni egyes pontokat — amelyeket a hatalmak kölcsönös megegyezése alapján fognak meghatározni — a főváros és a tenger közti szabad közlekedés fenntartása céljából. A hatalmak által elfoglalt pontok a következők: Huancun, Langfang, Jangcun, Tiencsin, Csün-liangcsang, Tangku, Lutaj, Tangsan, Luancsou, Csangli, Csinvangtao, Sanhaikuan.

10. cikkely. A kínai kormány vállalta, hogy két éven belül a tartományok valamennyi városában kinyomtatja és közzéteszi az alanti császári rendeleteket:

a) Az 1901. február 1-i rendeletet, amely halálbüntetés terhe alatt megtiltja az Európa-ellenes párthoz való tartozást;

b) Az 1901. február 13-i és 21-i, április 29-i és augusztus 19-i rendeleteket, amelyek felsorolják azokat a bűntetteket, amelyekre a bűnösöket ítélték...

c) Az 1901. augusztus 19-i rendeletet, amely felfüggeszti a vizsgákat mindazokban a városokban, ahol külföldieket megöltek, vagy kegyetlen bánásmódban részesítettek;

d) Az 1901. február 1-i rendeletet, amely kihirdeti, hogy az összes főkormányzók, kormányzók és a tartományi vagy helyi hivatalnokok saját körzetükben felelősek a rendért, s hogy újabb európaiellenes zavargások esetén, vagy

egyéb szerződésszegések esetén, amennyiben azokat haladéktalanul el nem fogják és a bűnösöket meg nem büntetik, ezeket a tisztségviselő személyeket haladéktalanul el fogják bocsátani, és elveszítik azt a jogukat, hogy újabb tisztségeket foglaljanak el, és újabb megtiszteltetésekben részesüljenek...

E. D. Grimm: Szerződések és más dokumentumok gyűjteménye a távol-keleti nemzetközi kapcsolatok történetére vonatkozólag (1842—1925). Moszkva, 1927, 148—150. lap (oroszul).

C) Forradalmi fellendülés Kínában a XX. század elején.

Az 1911. évi polgári forradalom

Az alábbi dokumentumok az 1906 után megindult forradalmi fellendülést és az 1911. évi Kínai polgári forradalmat jellemzik. Az ázsiai népek forradalmasodásában különösen nagy része volt az 1905-ös orosz forradalomnak. 1905 végén Szun Jat-szen Kína Újjászületésének Társaságát új forradalmi szervezetté alakította át — a „Szövetséges Ligává” („Tungmenghuj”). A „Szövetséges Liga” programjának alapja az a három elv volt, amelyet Szun Jat-szen 1907 elején fogalmazott meg: a nacionalizmus (nemzeti felszabadulás), a demokratizmus és a népjólét. Ezek az elvek a mandzsu dinasztia megdöntésére, az ország nemzeti egyesítésére, a demokratikus köztársaság megteremtésére és „a földhöz való jog egyenlősítésére” való törekvést jelentették. Az utóbbi követelés felállítása a radikális agrárreform szükségességének elismerését jelentette.

„Harcos, őszinte demokratizmus hatja át Szun Jat-szen platformjának minden sorát” — írta V. I. Lenin (Művei 18. k. 155. lap).

16. Részlet Szun Jat-szennek, a kínai forradalmi mozgalom vezérének feljegyzéséből

1895-től, azaz első vereségünkől 1900-ig öt év telt el. Ez az öt év rendkívül nehéz és gyötrelmes időszak volt a kínai forradalmi mozgalom számára...

Az 1900-i dolog⁵ volt a kínai forradalom második veresége. E vereség után azonban a kínai nép irántunk táplált érzelmei jelentősen megváltoztak...

A Tai-csingok⁶ hatalmának bűvölete végérvényesen szétfoszlott, amikor nyolc állam csapatai győztesként vonultak be Pekingbe, a császári ház tagjai pedig megfutottak, majd a béke létrejötte után beleegyeztek a 100 milliós kártérítésbe. A kínai nép anyagi helyzete rosszabbodott, súlyos veszély fenyegette hazánkat. Az öntudatos kínaiak kezdték mind megérteni, hogy Kína a pusztulás szélén van. Ettől kezdve indul növekedésnek az új forradalmi hullám...

A „Szövetséges Liga” megalakulása után hinni kezdtem, hogy a kínai forradalom új szakasza van kibontakozóban. Ennek előtte sokszor nagy nehézségekbe ütköztem, mindenki gyalázott és gúnyolt. Nem egyszer szenvedtem vereséget, mégis merészen törtem előre, habár be kell vallanom, nem is mertem álmodni arról, hogy a mandzsu dinasztia megdöntése még az én életemben bekövetkezik. 1905 őszétől azonban, a „Szövetséges Liga” megalakulása után szilárdan kezdtem hinni, hogy a kínai forradalom nagy ügyet még az én életemben véghezvisszük. Ekkor határoztam el a kínai köztársaság megteremtése jelzavának kitűzését és ennek a jelszónak pártunk valamennyi tagja előtti ismertetését, hogy hazatérve tartományukba, széles körben hirdessék a forradalom szükségességét a Kínai Köztársaság megteremtésének érdekében. Alig telt el

⁵ Arról a felkelésről van szó, amelyet Szun Jat-szen szervezett 1900-ban Dél-Kínában.

⁶ A Kínában uralkodó mandzsu dinasztia neve.

egy év, és „Szövetséges Ligánk” tagjainak száma már elérte a 10 ezret. Csaknem minden tartományban megszerveztük a Liga helyi szervezeteit; ettől az időtől kezdve a forradalmi mozgalom óriási ugrást tett előre, és a forradalmi mozgalom további fejlődése minden reményemet felülmúlta.

Szun Jat-szen: Egy kínai forradalmár feljegyzései. Moszkva, 1926, 107., 109—112. lap (oroszul).

17. A kínai polgári forradalom győzelme

1911. október 10-én felkelés tört ki Vucsangban, amely napokon belül magával ragadta az egész hatalmas országot. A mandzsu dinasztiát megdöntötték, Kínát köztársaságnak nyilvánították. 1912. január 1-én Szun Jat-szen elfoglalta a köztársaság elnöki székét.

Alább részleteket közlünk a forradalmi kormány 1911 novemberi, a külföldi országok kormányaihoz intézett felhívásából. A szövegből kitűnik a forradalom korlátoltsága, a forradalom vezetőinek az imperialista hatalmakhoz fűzött reményei.

... Minden erőnkkel és minden lehető eszközzel védjük a külföldi érdekeket, és figyelembe vesszük a nemzetközi kötelezettségeket, védelmezzük a kereskedelmi vállalatok tevékenységét, és teljes biztonságot nyújtunk az oktatási intézményeknek és templomoknak. Különösen fontosnak tartjuk a törvényesség, a rend és a béke fenntartását. Az egyetlen dolog, amire tevékenységünk kiterjed, konstruktív politika megvalósítása, amely egészséges és tartós alapon nyugszik...

Ma már nem lehet a kínai nemzetet összehasonlítani azzal, ami régen volt. Ma arra törekszik, hogy Kína a kínaiaké legyen, hogy a kínai nép állama legyen, és az őt megillető magasabb helyet foglalja el. A kínai nemzetet jelenlegi helyzete arra készíti, hogy minden erejével kivívja mindazt, amire már néhány század óta őszintén ösztönöznek nyugati barátaink. Ma azonban, mint régen, gátolja fejlődésünket a madzsuk uralma...

A kínai nemzet igazságos harcban, a harcmezőkön vívja ki magának a szabadságot. Ez népünk elengedhetetlen joga. Ezért fordulunk nyugati barátainkhoz, abban a tudatban, hogy becsületes, nemes szívük nem engedi meg azt, hogy a kínai nemzet által kivívott eredményeket ne alkalmazzassák megfelelően. Ha szerencsétlenségünkre igazságos harcunkba külső erő is beavatkozik a harcmezőkön, kénytelenek leszünk ismét a baráti hatalmakhoz fordulni. Meg fogjuk kérni őket, hogy reális erővel nyújtsanak segítséget, és kényszerítsék a mandzsukat annak megértésére, hogy a mandzsu-csing dinasztia ideje lejárt, és semmiféle reményt nem táplálhatnak fennmaradásának meghosszabbítására.

Li Su: Kína politikai élete az 1911-es forradalom időszakában. Moszkva, 1956, 94—96. lap (oroszul).

18. A „Szövetséges Liga” sok tagja elutasítja a forradalmi programot

Részlet Szun Jat-szennek „Egy kínai forradalmár feljegyzései” című könyvéhez írt előszavából.

Az alábbi dokumentum arról tanúskodik, hogy a kínai nemzeti burzsoázia a mandzsu monarchia megdöntése után elutasította a további harcot Szun Jat-szen demokratikus programjának megvalósításáért.

Harmincegy éven át megfeszített erővel dolgoztam a kínai nép javáért. Életemet a kínai népnek szenteltem, és az általam kitűzött feladatokhoz ez alatt a hosszú idő alatt mindvégig hű maradtam. Sem a mandzsú dinasztia hatalma, sem életem összes szerencsétlenségei nem tudtak eltántorítani a kitűzött feladatoktól. Harcoltam azért, amire törekedtem. És minél több kudarc ért, annál inkább törekedtem a harcra. Ezért tudtam Kína néptömegeit forradalmi cselekvésre mozgósítani, és megdönteni vele a monarchiát, megalapítani a köztársaságot. Kezdetben úgy látszott, hogy nekem, mint vezérnek, könnyű lesz megvalósítanom a forradalmi párt programját, vagyis a nacionalizmust,¹ a demokráciát, a szocializmust² és az ötfokozatú alkotmányt, továbbá azokat a feladatokat, amelyeket a forradalom tűzött elének. Ha ezt sikerült volna megvalósítani, Kína elfoglalta volna helyét a népek családjában, és a virágzás és jólét útjára lépett volna. Sajnos azonban, alighogy véghezvittük a forradalmat, pártunk tagjai váratlanul szembefordultak véleményemmel, mert eszményeimet túlságosan emelkedetteknek és a modern Kína építőmunkája számára elérhetetleneknek tartották.

Ezeket a kételyeket azonban úgy tekintették, mintha bebizonyítottak lettek volna, sőt egyes társaim kételkedni kezdtek programom megvalósításában. Így kiderült, hogy akkor, amikor az elnöki tisztséget töltöttem be, programomnak kevesebb esélye volt a megvalósulásra, mint akkor, amikor a forradalmat előkészítő párt vezére voltam; ezért az építés kísérlete nem sikerült, és a nemzeti feladatok, amelyeket kitűztem, a forradalom után teljesítetlenek maradtak.

Szun Jat-szen: Egy kínai forradalmár feljegyzései. Moszkva, 1926, 13. lap (oroszul).

19. A jobboldal felülkerekedése

A forradalomban részt vevő jobboldali burzsoá és földesúri elemek a mozgalmat mindenképpen korlátozni igyekeztek. Már 1912 januárjában az imperialista hatalmak nyomasztó felhasználva, és a mandzsú dinasztia lemondásának és az ország egysége helyreállításának fontosságára hivatkozva, sikerült rávenniük Szun Jat-szent arra, hogy lemondjon elnöki tisztről. A hatalmat Jüan Si-kaj (1859—1916) reakciós tábornokra a mandzsú kormányzat egyik vezetőjére ruházta át. Szun Jat-szen már néhány nap múlva rájött hibájára, azonban már nem állt módjában tovább befolyásolni az események menetét. Alább Szun Jat-szen 1912. január 22-i nyilatkozatának szövegét közöljük.

Jelen nyilatkozatban kijelentem, hogy a megkötött egyezmény értelmében a csing császári dinasztia lemondásával és az én elnöki tisztségről való távozással egy időben Jüan Si-kaj köteles lett volna minden kapcsolatát megszakítani a mandzsú-csing kormányval és a Kínai Köztársaság állampolgárává lenni — csak ebben az esetben lett volna megválasztható az elnöki tisztségre. Miután ez az egyezmény létrejött, Sanghajból táviratot kaptunk azonban, melynek értelmében Jüan Si-kaj nem óhajtja eltávolítani a mandzsú-csing kormányt, hanem a köztársaság kormányát akarja felszámolni, és még egy kormányt akar létrehozni északon. Világos-e mindenki előtt, hogy ez az úgynevezett ideiglenes kormány a monarchiát fogja szolgálni, és elfojtja majd a demokráciát? Mi a biztosítéka annak, hogy ez a kormány, mint ahogy ígéri, demokratikus lesz? Az ismert nyilatkozat leszögezte, hogy lemondásomra azután

¹ Azaz a nemzeti felszabadulást.

² A „szocializmus” szó nem egészen pontos fordítása a megfelelő kínai kifejezésnek, amely Szun Jat-szen harmadik népi elvét jelenti. Helyesebben „népi jólétnek” fordítható.

fog sor kerülni, hogy a külföldi hatalmak elismerték a köztársaságot. E határozat célja a köztársaság alapjainak megszilárdítása volt, valamint az, hogy semmiféle ellentét ne robbanhasson ki. Ha a fent említett Jüan Si-kaj megszakítja kapcsolatait a mandzsu-csing kormánnyal és a köztársaságot fogja szolgálni, mindennek úgy kell végbemennie, ahogy azt a nyilatkozat előírta. Jelen felhívással a következő intézkedéseket javaslom a nyilatkozat elveinek megvalósítása érdekében:

1. Amint a csing császár bejelenti a trónról való lemondását, Jüan Si-kaj értesíti erről a Pekingben akreditált követeket azzal a kéréssel, hogy igazolják a köztársasági kormánynak és az összes sanghaji konzulnak a jegyzék kézhezvételét.

2. Ezzel egy időben Jüan Si-kaj politikai nyilatkozatot tesz, amelyben teljes mértékben jóváhagyja a köztársasági elveket.

3. Amint a diplomáciai kar és a konzulok megkapják a császár lemondásáról szóló értesítést, én azonnal nyugalomba vonulok.

4. A képviselőtestület megválasztja Jüan Si-kajt ideiglenes elnöknek.

5. Amint Jüan Si-kajt megválasztották ideiglenes elnöknek, esküt tesz arra, hogy szigorúan betartja a képviselőtestület által elfogadott alkotmányt, s ezután veszi át a tényleges hatalmat.

Az első és második feltétel célja az volt, hogy Jüan Si-kaj egyezzen bele a mandzsu-csing kormánnyal való szakításba, és szolgálja a köztársaságot, ezek a feltételek megmászhatatlanok. Ha Jüan Si-kaj nem fogadja el azokat, azaz nem tesz nyilatkozatot a köztársaság elismeréséről, ez azt fogja jelenteni, hogy nem óhajtja őszintén a kérdés békés megoldását. Ebben az esetben a császárnak és a mandzsu arisztokráciának szóló feltételek sem valósíthatók meg. A felelősség a Mennyei Birodalom sújtó háborúért és vérontásért majd az azt kiváltó bűnöst fogja terhelni.

Li Su: Kína politikai élete az 1911-es forradalom időszakában. 114—115. lap. Moszkva, 1956 (oroszul).

20. A Kuomintang-párt programja

(Elfogadta az 1912. évi kongresszus)

A Szun Jat-szen által 1912. augusztus 25-én alapított Kuomintang-párt programja rendkívül homályosan fogalmazta meg a párt céljait, és világosan tükrözte azt, hogy a párt — olyan körülmények között, amikor Jüan Si-kaj katonai diktatúrát készített elő — lemondott az aktív forradalmi harcról. A programból hiányzott az agrárreform követelése. Hiányoztak belőle az imperialistaellenes követelések is.

1. Védni és támogatni kell az erős és egységes kormányt, és úgy kell megszervezni a centralizáció rendszerét, hogy minden alkotó intézkedés rendszerezése és összehangolása biztosítva legyen.

2. Támogatni és segíteni kell a helyi hatósági szerveket, és ki kell fejleszteni népünkben az önkormányzatnak azt az erejét, amely okvetlenül szükséges a köztársaság számára, hogy lehetővé tegye a központi kormány hiányosságainak kiküszöbölését.

3. Meg kell tenni minden intézkedést Kínában a különböző fajok egyesítésére, létre kell hozni az igazi egyenlőséget és civilizációt úgy, hogy népünk minél előbb erős és egységes legyen.

4. Meg kell állapítani és jóvá kell hagyni a közszolgálat alapelveit, és ezáltal előkészíteni az utat a nép jóléte felé, hogy emelhessük és javíthassuk az élet-színvonalat, és a kormány erőit gyorsabban és teljesebben országunk tartalékai-nak fejlesztésére fordíthassuk.

5. Ki kell fejleszteni a baráti érzést az idegen nemzetek iránt, diplomáciánkat az erők egyensúlyának fenntartására kell felhasználni, nagy figyelmet szentelve önmagunk tökéletesítésének.

Idézve G. V. Jefimov: Kína újkori és legújabb-kori története című művéből, Budapest, Szikra, 1951, 183. lap.

21. V. I. Lenin az európai burzsoázia által a kínai reakciós erőknek nyújtott támogatásról és az európai proletariátusról mint a kínai nép megbízható szövetségéről

Lenin: „A maradi Európa és a haladó Ázsia” c. cikke. (Megjelent a „Pravda” c. lapban 1913. május 18-án.)

Ezeknek a szavaknak szembehelyezése paradoxonnak látszik. Ki ne tudná, hogy Európa élen jár, Ázsia pedig elmarad. De a cikkünk címűl választott szavakban keserű igazság rejlik.

A civilizált és haladó Európában, amelynek nagyszerű fejlett technikája, gazdag és sokoldalú kultúrája és alkotmánya van, olyan történelmi pillanat következett be, amikor a vezetést kezében tartó burzsoázia a növekvő és erősödő proletariátustól való félelmében támogat mindent, ami maradi, halódó, középkori. A levitézlett burzsoázia minden önmagát túlélte és túlélő erővel egyesül, hogy megmentse az ingadozó bérabszolgaságot.

A haladó Európában a minden maradiságot támogató burzsoázia parancsol. Napjainkban Európa nem a burzsoázia révén, hanem a burzsoázia ellenére haladó, mert egyedül a proletariátus növeli állandóan a jobb jövőért harcolók milliós hadát, egyedül az táplálja magában és terjeszti a könyörtelen gyűlöletet a maradisággal, a barbársággal, a kiváltságokkal, a rabszolgasággal és az ember ember által való megalázásával szemben.

A „haladó” Európában csak a proletariátus haladó osztálya. A burzsoázia pedig amíg él, minden barbárságra, brutalitásra és gonosztettre kész, hogy megvédje a pusztulófélben levő kapitalista rabszolgaságot.

S aligha lehet az egész európai burzsoáziának erre a rothadására meggyőzőbb példát felhozni, mint azt, hogy ez a burzsoázia Ázsiában a pénzemberek és a tőkés szélhámosok önző érdekei kedvéért a reakciót támogatja.

Ázsiában mindenütt nő, terjed és erősödik a hatalmas demokratikus mozgalom. Ott a burzsoázia még a néppel együtt halad a reakció ellen. Az emberek százmilliói ébrednek életre, törnek a fény felé, a szabadság felé. Milyen lelkesedést kelt ez a világmozgalom az öntudatos munkások szívében, akik tudják, hogy a demokrácián keresztül vezet az út a kollektívizmushoz! Milyen rokonszenvet érez az ifjú Ázsia iránt minden becsületes demokrata!

És a „haladó” Európa? Fosztogatja Kínát, és segíti a demokráciá ellenségeit, a szabadság ellenségeit Kínában!

Íme egy egyszerű, de tanulságos kis számítás. Az új kínai kölcsönügyletet a kínai demokrácia ellen kötötték meg: „Európa” Jüan Sikaj mellett áll, aki katonai diktatúrát készít elő. Miért áll mellette? Egy jövedelmező üzlet

miatt. A kölcsön körülbelül 250 millió rubelre szól, 84-es árfolyamon. Ez azt jelenti: „Európa” burzsoái 210 milliót fizetnek a kínaiaknak, de 225 millió rubelt szednek be. Ez egy csapásra, néhány hét lefolyása alatt 15 millió rubel tiszta haszon! Ugye, ez valóban „tiszta” haszon?

De ha a kínai nép nem ismeri el ezt a kölcsönt? Hiszen Kína köztársaság, és a parlament többsége a kölcsön ellen van?

Ó, akkor a „haladó” Európa a „civilizációról”, a „rendről”, a „kultúráról” és a „hazáról” fog majd orditozni! akkor működésbe hozza az ágyúkat; és Jüan Si-kajjal, a kalandorral, az árulóval, a reakció barátjával szövetkezve, eltiporja ezt az „elmaradt” ázsiai köztársaságot!

Az egész vezető Európa, az egész európai burzsoázia szövetségben van a kínai reakció és a kínai középkori maradványok összes erőivel.

De az ifjú Ázsiának, vagyis száz meg százmillió ázsiai dolgozónak is van megbízható szövetségese: valamennyi civilizált ország proletariátusa. A világon semmilyen erő sem akadályozhatja meg ennek a proletariátusnak a győzelmét, amely Európa népeit is, Ázsia népeit is fel fogja szabadítani.

Lenin Művei 19. k. 82—83. lap.

IX. JAPÁN 1868—1914 KÖZÖTT

A) Japán gazdasági fejlődése 1868—1914-ben

1868-ban Japánban befejezetlen polgári forradalom ment végbe; ezt követően az ország a kapitalista fejlődés útjára lépett.

Az alábbiakban közölt dokumentumok Japán 1868—1914 közötti gazdasági fejlődését mutatják be.

1. A kőszéntermelés Japánban

(millió tonnában)

1886	1,3
1895	4,7
1900	7,4
1905	11,5
1913	21,3

„Gazdasági világválságok 1848 és 1935 között”,
I. k. Moszkva, 1937, 508—510. lap (oroszul).

2. Nyersvas- és acéltermelés Japánban

(ezer tonnában)

Év	Nyersvas	Acél
1895	25	1
1901	56	12
1906	145	69
1913	240	255

„Gazdasági világválságok 1848 és 1935 között”,
I. k. Moszkva, 1937, 506—510. lap (oroszul).

3. Az ipar koncentrációja Japánban

Elektromosipar

Év	A részvénytársaságok száma	Az egy társaságra átlag- ban jutó befektetett tőke nagysága (jenben)
1904	70	197 914
1909	126	499 596
1913	316	629 774

Hidzsikata Szejti: Japán gazdasága. Tokió, 1928,
694—764. lap (japánul).

4. A banktőke centralizációja Japánban

Év	Főirodák	Befelentett tőke (ezer jenben)
1897	1505	310 800
1907	2194	607 195
1911	2151	804 910

Nomura Maszanoszke: A fináncsőke fejlődése Japánban. Tokió, 1931, 324. lap (japánul).

5. Az ipari és bankmonopóliumok tőkéjének növekedése (ezer jenben)

Év	Ipar	Bankok
1897	105 381	208 215
1902	173 232	372 950
1907	381 815	444 204
1912	677 794	570 489

Nomura Maszanoszke: A fináncsőke Japánban. Tokió, 1931, 256—274. lap (japánul).

6. Japán külkereskedelme (millió jenben)

Év	Kivitel	Behozatal
1868	15,5	10,7
1880	28,4	36,6
1885	37,1	29,4
1891	79,5	62,9
1895	136,1	129,3
1900	204,4	287,3
1905	321,5	488,5
1913	632,5	729,4

„Gazdasági világválságok 1848 és 1935 között”,
I. k. Moszkva, 1937, 509—511. lap (oroszul).

B) Parasztfelkelések Japánban a XIX. század utolsó harmadában

Japán földesúri-burzsoá kormánya, amely az 1868. évi befejezetlen polgári forradalom eredményeképpen jutott hatalomra, csak részleges agrárreformot hajtott végre, és a falu feudális maradványainak jó részét meghagyta. Az 1873. évi agrárreform eredményeképpen a föld a nagybirtokosok és a gazdag parasztok kezére jutott. A föld nélküli és törpebirtokos paraszti tömegek elégedetlensége hatalmas parasztmozgalomban robbant ki, amelyben a vezető szerepet a szegényparaszság játszotta.

Az alábbiakban közlünk néhány olyan dokumentumot, amelyek a XIX. század utolsó harmadának japán parasztfelkeléseit jellemzik.

7. Minamiaidzu járás felkelő parasztjainak követeléseiből (1868)

1. A községet a társadalom megjavítása érdekében kell igazgatni.
2. A falu előljáróját az egész község helyezi tisztségébe, és mozditja el onnan.
3. Az adójegyzékeket és minden egyéb okmányt el kell venni az előljárótól; ezeknek nem szabad egy ember kezében lenniök.
4. A község fejének tisztségét és egyéb tisztségeket egyenlő mértékben tölthessenek be szegényparasztok is.

Ono és Cutija: A Medzsi első éveiben lezajlott parasztfelkelések krónikája. 60—61. lap (japánul).

8. Az Ojita-prefektúra területén 1871 januárjában felkelt parasztok követeléseiből

Azt akarjuk, hogy a szcmszédos tartományokhoz hasonlóan nálunk is megszüntessék a tartományfőnök helyettesének tisztségét. Egy 1000 koku¹ termést hozó kerületben egy közigazgatási megbízott legyen; a többit meg kell szüntetni. Az ily módon megtakarított rizst a szegények közt kell szétosztani. Meg kell szüntetni az előljáró (tajsjoja) tisztségét, és azt egy évre választott falubírájával (sjoja) kell helyettesíteni, aki társadalmi kötelezettségnek tesz eleget. Díjazását abból az összegből kell fizetni, amelyet addig a tartományfőnök helyettesének fizetésére fordítottak; így jó lesz a felsőknek is, az alsóknak is.

Ono és Cutija: Az 1868—84-es években lezajlott parasztfelkelések krónikája. 152. lap (japánul).

9. A parasztfelkelések statisztikája évenként

1868	— 16 felkelés
1869	— 38 felkelés
1870	— 31 felkelés
1871	— 24 felkelés
1872	— 14 felkelés
1873	— 36 felkelés
1874	— 13 felkelés
1875	— 3 felkelés
1876	— 5 felkelés
1877	— 5 felkelés
1878	— 3 felkelés
1879	— 7 felkelés
1880	— 4 felkelés
1881	— 1 felkelés
1882	— 3 felkelés
1883	— 3 felkelés
1884	— 10 felkelés

Összesen 216 felkelés

A „Meidzsi Sjonen nomin Szodzjoroku” című kiadvány anyaga alapján (japánul).

¹ 1 koku = 170 L

C) Japán politikai rendszere

10. A japán birodalom alkotmánya

1889. február 11-én fogadták el a japán birodalom alkotmányát, amely lerögzítette az abszolút monarchia rendszerét. A japán alkotmány 78 cikkelyéből 46 cikkelyt az 1850-i orosz alkotmányból vettek át, amely uralkodó helyzetet biztosított a junkereknek. Az 1889-i japán alkotmány a világ egyik legradikálisabb alkotmánya volt. A lakosság többségét kizárták a parlamenti választásokon való részvételből. A japán birodalom alkotmányos formái csupán arra szolgáltak, hogy leplezzék a császár mindenhatóságát, a katonai, rendőri, bürokratikus gépezet mindenhatóságát, amely óriási befolyással rendelkezett az országban. Az alábbiakban közöljük az 1889-i japán alkotmány rövidített szövegét.

I. fejezet

A császárról

1. cikkely. A japán birodalmat az örök időkre változatlan császári dinasztia kormányozza...

3. cikkely. A császár személye szent és sérthetetlen.

4. cikkely. A császár az állam feje, rendelkezik a fő hatalommal, és azt a jelen alkotmány rendelkezéseinek megfelelően gyakorolja.

5. cikkely. A császár a törvényhozói hatalmat a birodalmi parlamenttel egyetértésben gyakorolja.

6. cikkely. A császár erősíti meg a törvényeket, és írja elő kihirdetésüket és végrehajtásukat.

7. cikkely. A császár hívja össze, nyitja meg és rekeszti be a birodalmi parlamentet, napolja el üléseit, és oszlatja fel a képviselőházat.

8. cikkely. A császár égető szükség esetén fenntarthatja a közbiztonságot, vagy megszüntetheti a társadalmi bajokat olyan időben, amikor a birodalmi parlament nincs együtt, kiadhat törvényerővel bíró császári rendeleteket.

Ezeket a császári rendeleteket a legközelebbi ülészakon be kell nyújtani a birodalmi parlamentnek, és ha a birodalmi parlament nem hagyja jóvá, a kormánynak a jövőre nézve érvénytelenné kell nyilvánítania azokat...

10. cikkely. A császár állapítja meg az állami igazgatás különböző ágazatainak szervezetét, a császár nevezi ki és mozdítja el az összes polgári és katonai hivatalnokokat, és határozza meg javadalmazásukat, amennyiben a jelen alkotmány vagy más törvények nem írnak elő különleges kivételeket.

11. cikkely. A császár a hadsereg és a haditengerészet főparancsnoka.

12. cikkely. A császár állapítja meg békeidőben a hadsereg és a haditengerészet szervezetét és létszámát.

13. cikkely. A császár üzen hadat, hozza létre a békeállapotot, és köti meg a szerződéseket.

14. cikkely. A császár hirdeti ki az ostromállapotot...

15. cikkely. A császár adományozza a nemességet, a tisztségeket, a rendjeleket és egyéb kiténtetéseket.

16. cikkely. A császárnak joga van, hogy amnesztiát adjon, megkegyelmezzen, enyhítse a büntetéseket, és visszahelyezze az egyéneket jogaikba...

III. fejezet

A birodalmi parlamentről

33. cikkely. A birodalmi parlament két házból áll: a főrendiházból és a képviselőházból.

34. cikkely. A főrendiház a főrendiházról szóló rendeletnek megfelelően a császári család tagjaiból, a nemesi címeket viselő személyekből, továbbá a császár által főrendiházi taggá kinevezett személyekből áll.

35. cikkely. A képviselőház tagjait a nép választja meg a választójogi törvény rendelkezéseinek megfelelően...

37. cikkely. Egyetlen törvényt sem lehet kiadni a birodalmi parlament jóváhagyása nélkül.

38. cikkely. A kormány által benyújtott törvényjavaslatok felett mindkét ház szavaz. Ezenfelül mindegyiknek törvénykezdeményezési joga van...

41. cikkely. A birodalmi parlamentet évenként kell összehívni.

42. cikkely. A birodalmi parlament ülésszaka három hónapig tart. Szükség esetén az ülésszak császári rendelettel meghosszabbítható...

45. cikkely. A képviselőház felosztatásakor császári rendelettel kitűzik az új választásokat; az új képviselőházat a felosztatás napjától számított 5 hónapon belül össze kell hívni...

IV. fejezet

Az államminiszterekről és a titkos tanácsról

55. cikkely. Az államminiszterek mindegyike tanácsokat ad a császárnak, és felelős értük a császár előtt.

Minden törvényt, császári rendeletet és egyéb, államügyekre vonatkozó okmányokat az államminiszternek kell ellenjegyeznie.

56. cikkely. A titkos tanács, a titkos tanács szervezetére vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően, megvitatja a legfontosabb államügyeket, amikor a császár erre felkéri...

V. fejezet

A pénzügyekről

64. cikkely. Az állami bevételeket és kiadásokat évi költségvetés formájában a birodalmi parlamentnek kell jóváhagynia.

67. cikkely. Azokat a megállapított kiadásokat, amelyeket az alkotmány értelmében a császárnak biztosított jogok gyakorlása tesz szükségessé, valamint azokat a kiadásokat, amelyeket a törvény rendelkezései tesznek szükségessé, vagy amelyeknek eszközzése a kormány törvényben előírt kötelezettségei közé tartozik, a birodalmi parlament a kormány beleegyezése nélkül sem el nem veheti, sem nem csökkentheti.

68. cikkely. A kormány különleges szükségleteinek fedezésére a kormány a birodalmi parlament beleegyezését kérheti ahhoz, hogy bizonyos összeget engedélyezzen állandó kiadási alap gyanánt meghatározott számú évre...

70. cikkely. Ha az ország külső vagy belső helyzete nem engedi meg a parlament összehívását, halaszthatatlan szükség esetén a kormány császári rendeletek kiadása útján fenntarthatja a közbiztonságot, megteheti a szükséges pénz-

ügyi intézkedéseket. Ebben az esetben a legközelebbi ülészakon jelentést kell tennie határozatáról a birodalmi parlamentnek, és ki kell kérnie jóváhagyását.

71. cikkely. Ha a birodalmi parlament a költségvetést nem szavazta meg, vagy a költségvetést nem lehetett elkészíteni, a kormány a megelőző év költségvetését lépteti életbe...

Részlet a képviselőházi törvényből

3. §. A képviselőház elnökét és alelnökét a császár nevezi ki azon három jelölt közül, akiket a képviselőház ezen tisztségek mindegyikére választ...

Részlet a főrendiházi törvényből

11. §. Az elnököt és az alelnököt a tagok közül a császár nevezi ki 7 évi időtartamra...

„A burzsoá országok alkotmányai.” I. k., Moszkva—Leningrád, 1935, 190—197. lap (oroszul).

D) Japán külpolitikája a XIX. század végén és a XX. század elején

A XIX. század 90-es éveit az jellemzi, hogy megerősödött Japán agressziója az ázsiai szárazföldön. A nemzetközi helyzet kedvezett a japán militaristák hódító terveinek. Japán uraikodó osztályainak hódító törekvései mindenekelőtt Kínát veték célba. Kína megtámadásához Koreát tekintették ugródeszkának.

1894. július 25-én Japán hadüzenet nélkül megtámadta Kínát.

A századfordulón a japán kapitalizmus belépett az imperializmus szakaszába. Az imperialista Japán és a cári Oroszország távol-keleti ellentétei az 1904—05-ös orosz—japán háborúhoz vezettek.

1910-ben Japán annektálta Koreát.

Az alábbiakban közölt dokumentumok Japán hódító politikáját jellemzik 1894 és 1910 között.

11. A Japán agresszió Kínában

Részletek a Japán és Kína közt Simonosekiben 1895. április 17-én megkötött békeszerződésből.

I. §. Kína elismeri Korea végleges, teljes és feltétlen függetlenségét és autonómiáját...

II. §. Kína mindörökre és teljes fennhatóság alá átengedi Japánnak az alábbi területeket, minden (rajtuk található) erődtámmal, fegyverraktárral és állami vagyonnal együtt:

a) Fengtieng (Mukden) tartomány déli részét, a következő határokkal... (itt következik a leírás).

b) Formoza szigetét az összes hozzá tartozó szigetekkel együtt.

c) a Pescador-szigeteket, vagyis az összes szigeteket, amelyek a keleti hosszúság 119° és 120° közt (Greenwichtől számítva) és az északi szélesség 23° és 24° közt fekszenek.

IV. §. Kína kötelezi magát, hogy háborús kártérítésképpen 200 000 000 kupini lant (taelt) fizet Japánnak. A fenti összeget nyolc részletben kell megfizetni...

VI. §. Azok a szerződések, megállapodások és rendelkezések, amelyek jelenleg Kína és az európai hatalmak közt fennállnak, szolgálnak alapul... a Japán és Kína közötti szerződéshez és megállapodáshoz...

Kiegészítésképpen Kína a következő engedményeket teszi, amelyek hat hónappal a jelen okirat aláírása után lépnek érvénybe:

1. Az alant következő lakott helyeket, városokat és kikötőket — a már eddig megnyitottakon felül — megnyitják a japán alattvalók ott-tartózkodása, kereskedése, iparüzése és termelése előtt, ugyanolyan feltételekkel és ugyanazokkal a kiváltságokkal és kedvezményekkel, amelyek a már megnyitott kínai lakott helyeken, városokban és kikötőkben érvényben vannak:

- a) Sasi, Hupej tartományban.
- b) Csungcsing, Szecsuan tartományban.
- c) Szucsou, Csienszu tartományban.
- d) Hangcsou, Csöcsiang tartományban.

A japán kormánynak joga lesz a fent nevezett helyek bármelyikébe vagy valamennyiükbe konzulckat kinevezni.

2. A japán zászlóval hajózó utas- és teherszállító hajók számára a gőzhajózást a következő helyekre terjesztik ki:

a) A Jangce folyó felső folyására, Jicsangtól (Hupej tartomány) Csungcsingig (Szecsuan tartomány);

b) A Vuszung folyóra és a Sanghajtól Szucsouig és Hangcsouig vezető csatornára.

A fent nevezett útvonalakra a lehetőség szerint ugyanazokat a szabályokat és rendelkezéseket kell alkalmazni, amelyek jelenleg a külföldi hajóknak Kína belvizein való hajózását szabályozzák, egészen addig, ameddig együttesen új szabályokat és rendelkezéseket meg nem állapítanak.

A távol-keleti ügyekre vonatkozó szerződések és diplomáciai okmányok gyűjteménye. Szentpétervár, 1906, 1—13. lap (oroszul).

12. Részlet a Korea annexióját lerőgzítő, 1910. augusztus 22-én kötött szerződésből

A japán császár őfelsége és a koreai császár őfelsége, figyelembe véve a tisztelt országaik közt fennálló különleges és közeli kapcsolatokat,

abból az óhajból kiindulva, hogy javára legyenek mind az egyik, mind a másik nemzetnek és hosszú ideig fenntartsák a békét a Távol-Keleten,

úgy véelve, hogy ez a cél Koreának a Japán Birodalomhoz való csatlakozásával (annexiójával) érhető el a legjobban, csatlakozási szerződést óhajtanak kötni...

1. pont. A koreai császár őfelsége a Korea feletti összes uralkodói jogokat örök időkre teljes mértékben átengedi a japán császár őfelségének.

2. pont. A japán császár őfelsége elfogadja a jogoknak az első pontban jelzett átengedését, és beleegyezik Koreának a Japán Birodalom által való teljes annektálásába...

5. pont. A japán császár őfelsége főnemesi címet és pénzjutalmat szándékozik adományozni azoknak a volt koreai alattvalóknak, akiket, dicséretreméltó szolgálataikat figyelembe véve, méltónak fognak találni ezekre a kitüntetésekre...

7. pont. A japán kormány óhaja az, hogy — amennyiben a körülmények megengedik — Koreában teljesítendő szolgálatra meghívja azokat a volt koreai

alattvalókat, akik teljes bizalommal és lojálisan fognak viseltetni az új rendszer iránt, és akik eléggé képzettek az ilyen szolgálatra.

Lawton: A távol-keleti birodalom. II. k. London, 1912, 1089. lap (angolul).

E) A munkásosztály helyzete Japánban a XX. század elején

Japán dolgozó tömegei kegyetlen kizsákmányolás alatt nyögtek, és nyomorúságosan tengődtek. A létszükségleti cikkek ára az imperialista világháború előtti évtizedben 40%-kal emelkedett. A munkanap hossza 10 és 16 óra között mozgott.

Különösen könyörtelenül zsákmányolták ki a női és a gyermekmunkát. A leányok és a gyermekek adásvétele a feudális műhelyszabályokkal szabályozott tanonckodás, a nagyösszegű pénzbüntetések rendszere — mindez teljesen elviselhetetlenné tette a japán proletariátus helyzetét. A kínai és a koreai munkásokat még kíméletlenebbül zsákmányolták ki.

Az alábbiakban közölt dokumentumok a japán dolgozó tömegek nyomorúságos helyzetét tükrözik.

13. A munkások és munkásnők nehéz munkaviszonyai a japán gyárakban

Az 1900. évi párizsi világkiállítás helyettes japán megbízottjának, Szajto Kasirónak beismerései.

Nyár közepén tekintettem meg a gyárakat. A fonodák felnőtt munkásnőit tetőtől talpig fonodái por borította, a 12 éven aluli munkásnők pedig verejtékben fürdöttek, és rendkívül meggyötört külsőt mutattak, minthogy a hőség 111 F° (kb. 50 R°) volt. Minket is elborított a verejték, noha csak keresztülmentünk a műhelyen. Nyilvánvaló, hogy ennek a gyárnak nem volt elegendő ablaka a kellő szellőztetéshez... Egyes meglátogatott gyárakban láttam, hogyan lepték el az élelmiszereket a mikrobákat terjesztő zöld legyek. Ami pedig a munkások élelmiszerét illeti, az a legkevésbé sem volt kielégítő; a munkások tápláléka csupán kétféle főzelékből áll, halat viszont igen ritkán adnak. Gyakran láttam munkásnőket, akik amúgy is sovány ebédjükből a zöldség egy részét eltették vacsorára.

Idézi Henri Dumolard: Japán. (Politikai, gazdasági és társadalmi helyzetkép.) Párizs, 1903, 172. lap (franciául).

14. A japán dolgozók nyomorúságos életviszonyai (H. Dumolard francia utazó visszaemlékezéseiből)

A Siba-negyedben fekvő Sinami utca, részletes megtekintésének emléke egyike a legszomorúbb és leggyászosabb emlékeknek azok közül, amelyek megmaradtak emlékezetemben japáni tartózkodásom idejéből... Képzelnék el 400 vagy 500, félig összedőlt és leírhatatlanul mocskos házat, valamilyen ragadós, bűzös folyadék mindenünnen folydogáló patakocskáit, oszlásban levő patkánydögöket és szerencsétlen embereknek ebben a környezetben kóborló sovány alakjait, akiknek ezek a viskók nyújtják az egyetlen menedéket.

Néhány négyzetméter nagyságú, piszkos és szakadt gyékényterítővel fedett területen, amelyen apró gyerekek hancúroznak, egész család zsúfolódik össze. Az

úgynevezett „hibati”, amelyben néhány széndarab parázslik és az ezekben a viskókban elmaradhatatlan „bucudan” — az ajtó felett emelkedő kis buddhista házioltár, amelyre a boldogtalanok a nehéz percekben tekintetüket emelik —, ebből áll ezeknek a kalyibáknak egész berendezése. Az itt leírt városnegyed összes lakóházai a kapitalisták tulajdonában vannak, akiknek még egészen jelentős jövedelmet is sikerül húzniok belőlük...

Uo. 178—179. lap (franciául).

15. A koreai és kínai munkások különösen alacsony bérszínvonala Japánban (az 1913-i adatok szerint)

(parag)	Japánok	Kínaiak	Koreaiak
	(jenben)		
Ácsok	1,50	1,20	1,00
Vakolómunkások.....	1,50	—	1,20
Fűrész munkások.....	1,80	1,20	1,00
Kőművesek	2,00	1,50	—
Rakodómunkások	1,00	0,70	—
Kárpitosmunkások.....	1,00	—	0,80
Rikcsák	1,45	—	1,30
Tetőfedőmunkások	2,00	—	1,20

„Japán évkönyv”. Tokió, 1914, 695. lap (japánul).

F) A munkás- és szocialista mozgalom Japánban a XX. század elején

A XX. század elején Japánban nagy munkásszakszervezetek jönnek létre. Ugyanakkor alakulnak meg az első szocialista szervezetek is.

1901-ben Szen Katajama (1859—1933) részvételével megalakult az első legális szociáldemokrata párt, a Szjakaj Minszjuto, amelyet azonban a japán hatóságok nyomban feloszlattak. Japánban a szocialista eszmék fejlődésében bizonyos szerepet játszott a „Heimin Undo” mozgalom (magyarul: „népi mozgalom”). A „Heimin Undo” nem marxista jellegű mozgalom volt, hanem a kispolgári radikalizmust, a kispolgári szocializmust és a paraszti demokratizmust egyesítette magában. Az orosz—japán háború idején kifejtett háborúellenes propaganda a „Heimin Undo” tevékenységének egyik pozitív oldala.

Az 1905—07-es orosz forradalom nagy hatást gyakorolt a japán munkásmozgalomra, amely ettől kezdve kilép a nemzetközi küzdőtérre. 1907-ben a Nippon Szakajto nevű szocialista párt II. kongresszusán a párt reformista és anarcho-szindikalista irányzatra szakadt szét. Nem sokkal ezután a pártot a rendőrség szétzúzta. Megkezdődött a sötét reakció és a rendőri önkény tombolásának korszaka.

Az alábbiakban közölt dokumentumok bemutatják a japán munkás- és szocialista mozgalmat a XX. század elején.

16. Részlet a Japán Szociáldemokrata Párt kiáltványából

(Elfogadva 1901. május 20-án)

A munkások és a bérlők, akik a javak tényleges létrehozói, kétségkívül igen fontos helyet fognak elfoglalni az eljövendő szocialista szervezetben.

Ha erre, az őket megillető helyre tesszük őket, ezzel az egész társadalom boldogságát és jólétét növeljük. Ezért pártunk a nép többsége érdekeinek védelmezésére jött létre.

Habár a múltban a nagy forradalmak igen gyakran a ráhatás fizikai eszközeihez folyamodtak, ezt az akkori viszonyok indokolták. Mi sohasem fogjuk követni ezeket a módszereket.

Tevékenységünk színtere a parlament; azon a napon, amelyen pártunk többséget ér el a parlamentben, bekövetkezik az idő, amikor megvalósítjuk majd terveinket.

Szen Katajama: A marxizmus kialakulásának kérdése Japánban. „Kommunista Internacionálé” 1933, 7—8. szám, 78—79. lap (oroszul).

17. A „Heimin Simbun”² nyilatkozata a lap megalapításának alkalmával (1903-ban)

1. Az emberi lét legfontosabb alapelvei a szabadság, egyenlőség és testvériség.

2. A demokrácia elvét azért állítjuk fel, hogy megvalósítsuk az emberiség szabadságát. Ezért meg akarjuk semmisíteni az osztályokat, amelyeket a születési egyenlőtlenség, a vagyon koncentrációja, a nemi különbség hozott létre, s száműzni akarunk mindenfajta erőszakot és zsarnokságot.

3. Azért hirdetjük meg a szocializmus elvét, hogy elérjük a javak egyenlő elosztását az emberiség számára. Ezért szükségesnek tartjuk a termelési, elosztási és közlekedési eszközök társadalmisítását, és szükségesnek tartjuk, hogy ezek irányítása és igazgatása az egész társadalom érdekének megfelelően történjék.

4. A béke elvét azért hirdetjük, hogy az emberiség a testvériség útján haladjon. Ezért a fegyverkezés megszüntetésére törekszünk az egész világon, a faji és politikai különbségektől függetlenül, s a háborúk megtiltására törekszünk.

5. Úgy véljük, hogy a teljes szabadság, egyenlőség, testvériség az emberiség többségének eszményképe. Ezért elengedhetetlen, hogy az állami törvények keretei közt az emberek többségének közvéleményét ezen eszménykép elérésének eszközeire mozgósítsuk, és egyesítsük ezt a többséget. Ennek során határozottan elutasítjuk annak szükségességét, hogy akár csak időlegesen is erőszakhoz folyamodjunk.

J. M. Zsukov: Japán története. Moszkva, 1939, 154. lap (oroszul).

G) A japán dolgozók harca a militarizmus és a háború ellen a XX. század elején

18. Részlet Szen Katajama visszaemlékezéseiből

Novemberben³ antimilitarista tüntetést szerveztünk Tokióban.

Oroszország elleni háború veszélye fenyegetett, és a jingoisták⁴ oroszellenes egyesületet szerveztek.

Mi, szocialisták, Kandeban és Tokióban nagy tömeggyűléseket rendeztünk.

Az YMCA nagytermét megtöltötte a közönség, amely két pártra oszlott: a háborúellenes és háborús pártra. A háborús párt — a jingo — igen erős volt,

² Magyarul: „Néplap”.

³ 1903-ban.

⁴ Szélsőséges militaristák (ejtsd dzsingoisták).

és valamennyi szónokunkat lekergette: az én beszédemet is megkísérelte félbeszakítani, de én állhatatosan folytattam a magamét, és szemére vetettem a gyűlésen résztvevők ezen részének, hogy azok, akik olyan nagyon lándzsát törnek az Oroszország elleni háború mellett, maguk sohasem fognak elmenni ebbe a háborúba. „Ellenzem a kapitalista háborút, mert a munkások mind egy szálig a háború áldozatai. Ellenzem az Oroszország elleni támadó háborút, mert a dolgozóknak kell előkészíteniük a háborút, ha pedig már kitört, őket küldik a frontra, és őket használják fel ágyútöltelékként. Amikor a háború végetér, a munkásoknak kell megfizetniük a háború költségeit, s ezért még jobban kiszákmányolják őket. Ezért ellenzem a háborút. A háború a tőkésosztály ügye.”

Ez az érv teljesen megsemmisítette az ellenzéket; ekkor arattam életem legnagyobb sikerét.

Szen Katajama: Életem. Moszkva—Leningrád, 1926, 41. lap (oroszul).

19. A Heimin Undo részvevőinek levele az OSZDMP-hez
(megjelent a „Heimin Simbun” című lap 18. számában 1904 márciusában)

Eltársak!

Japán és Oroszország kormánya azért törekedett háborúra, hogy kielégítse imperialista profitéhségét. Mi, szocialisták, semmiféle faji különbséget, semmiféle nemzeti különbséget, semmiféle országgkülönbséget sem ismerünk el. Elvtársak vagyunk, fivérek és nővérek, semmiféle okunk sincs arra, hogy harcoljunk egymás ellen. A ti ellenségeitek nem a japánok, hanem a sovinizmus és a militarizmus. A mi ellenségeink nem az oroszok, hanem ugyancsak a sovinizmus és a militarizmus — ezek a mi közös ellenségeink. A világ összes szocialistáival együtt hősie harcot kell vívnunk e közös ellenség ellen.

Eltársak! Amikor a kegyetlen kormányok, a könyörületet nem ismerő csendőörök üldöznek benneteket, amikor szenvednetek kell a szocializmusért, gondoljatok arra, hogy a Távol-Keleten sok ezer elvtársatok, fivérek és nővérek, a legmelegebb együttérzéssel kíván nektek sikert harcotokhoz.

J. M. Zsukov: Japán története. 156. lap (oroszul).

20. Munkásmegmozdulások Japánban az Imperialista világháború küszöbén.
A tokiói városi vasút munkásainak hatalmas sztrájkja 1911 januárjában
(Részlet Szen Katajama visszaemlékezéseiből)

A tokiói városi vasúttársaság és a társaság alkalmazottai között réges-régi egyenletlenség állt fenn. A vasút jelenleg a városé, és a város igazgatja. Erről a kérdésről két hosszú cikket írtam a „Keleti Közgazdász”-ba, minthogy abban az időben érintkezésben álltam ezzel a befolyásos közigazdasági hetilappal. Ezenkívül több ízben nyilatkoztam ezekről a kérdésekről Tokióban, és hangsúlyoztam a társaság helytelen álláspontját és a kalauzok meg kocsivezetők szörnyű kiszákmányoltságát. Az utolsó gyűlést december 30-án hívtam össze, a Mita utcai kocsiszin közelében.

Másnap a Mita utcai kocsiszin dolgozói megkezdték a sztrájkot, s az kiterjedt az egész városra. Újév előestéjén a főváros utcáin egyetlenegy villamos sem

köztekedett. Több mint 6 ezer munkás sztrájkolt. Egyes munkások nagy szabotázsakciókat vittek véghez a sztrájk sikere érdekében. Jó néhány napig, a legforgalmasabb időszakban, teljesen megbénult az utcai villamosközlekedés. Nagy csapás volt ez a kapitalista kormányra...

A közönséget, valamint az uralkodó osztályokat rendkívül megdöbbenettette a kirobbant sztrájk.

Január 14-én a sztrájkvezéreket — Inedát, Jucsitát, Jamadzakit, Bacudzsirót és engem — letartóztatták, és bíróság elé állították. Kettőt közülük felmentettek, hármat pedig elítéltek, és börtönbe zártak — kettőt nyolc hónapra, engem pedig kilenc hónapra.

Szen Katajama: Életem. 63—64. lap (oroszul).

X. A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM, Az I. ÉS II. INTERNACIONÁLÉ

(1871—1914)

A) Az I. Internacionálé a Párizsi Kommün után

A marxizmus legfőbb ellenfelei az I. Internacionálében az anarchisták (bakunynisták) voltak, akik a proletariátus számára idegen hangulatot, a kispolgárság és a parasztság deklasszált rétegeinek törekvéseit fejezték ki. Az anarchisták (bakunynisták) szemben álltak a proletariátus diktatúrájának eszméjével, és az Internacionálé szekcióin belül létrehozták saját titkos csoportjaikat, hogy szétbomlasszák a szervezetet, illetve kezükbe kaparintsák annak vezetését. A döntő összeütközés a marxisták és az anarchisták (bakunynisták) között az 1872. évi hágai kongresszuson következett be, amely határozatot hozott Bakunyinnak és legközelebbi eszmetársának, Guillaume-nak mint bomlasztóknak és szakadároknak az Internacionáléból való kizárásáról.

Több okmányt idézünk, amelyek az anarchizmus elleni harcot jellemzik az I. Internacionálé utolsó éveiben.

1. A londoni konferencia (1871 szeptember)

(1871—1914)

Figyelembe véve,

hogy a szervezeti szabályzat bevezetése ezeket mondja: „A munkásosztály gazdasági felszabadítása az a nagy cél, amelynek *mint eszközt* minden politikai mozgalmat alá kell rendelni”;

hogy a Nemzetközi Munkásszövetség alapító üzenete (1864) ezeket mondja: „A föld és a tőke urai... mindig fel fogják használni politikai előjogaikat arra, hogy megvédjék és örök életűvé tegyék gazdasági monopóliumukat. Nemcsak hogy nem segítik elő a munka felszabadítását, hanem továbbra is minden lehetséges módon akadályt fognak gördíteni útjába... Ezért a politikai hatalom meghódítása vált a munkásosztály nagyszerű kötelességévé”;

hogy a lausanne-i kongresszus (1867) a következő határozatot fogadta el: „A munkások társadalmi felszabadítása elválaszthatatlanul összefügg politikai felszabadításukkal”;

... hogy féktelen reakcióval állunk szemben, mely kegyetlenül elnyomja a munkások minden kísérletét saját felszabadításukra, és arra törekszik, hogy erőszak alkalmazásával őrizze meg az osztálykülönbségeket és a vagyonos osztályoknak abból folyó politikai uralmát;

figyelembe véve továbbá,

hogy a vagyonos osztályok együttes hatalmával szemben a proletariátus mint osztály csakis úgy léphet fel, ha maga szerveződik politikai pártba, amely eltér az összes régi pártoktól, amelyeket a vagyonos osztályok szerveztek, és amelyek szemben állnak a proletariátussal;

hogy a munkásosztálynak ilyen politikai pártban való megszervezése szükséges ahhoz, hogy a társadalmi forradalom győzelmét és végső céljának, az osztályok megszüntetésének megvalósítását biztosítsa;

hogy annak az erőegyesítésnek, amelyet a munkásosztály a gazdasági harcok eredményeképpen már elért, szintén mozgató erőnek kell lennie a földesurak és tőkésök politikai hatalma ellen vívott harcában;

a konferencia az Internacionálé tagjainak emlékezetébe idézi, hogy a munkásosztály gazdasági mozgalma és politikai mozgalma harcai során elválaszthatatlanul összefüggnek egymással.

Az I. Internacionálé 1871. szeptember 17—23-i londoni konferenciája, Moszkva, 1936, 126—128. lap (oroszul).

2. A hágai kongresszus (1872 szeptember) határozataiból

Kivonatokat közlünk azokból a fontosabb határozatokból, amelyeket a Nemzetközi Munkásszövetség kongresszusa Hágában 1872. szeptember 2—7. között tartott ülésein Marx és Engels kezdeményezésére hozott. Ezek a határozatok a marxizmus teljes győzelmét eredményezték az anarchizmus felett, döntő csapást jelentettek a bakunyinista titkos „Alliance”-ra.

Az Internacionálé szervezeti szabályzatáról szóló határozat kivonata

A szervezeti szabályzat 7. cikke után az alábbi cikket kell beiktatni, amely a londoni konferencia (1871 szeptember) IX. határozatának tartalmát összegezi:

7/a cikk. A proletariátus a vagyonos osztályok egyesített hatalma ellen vívott harcában mint osztály csak úgy cselekedhet, ha maga is külön politikai pártba szerveződik, amely szembehelyezkedik a vagyonos osztályok által alakított minden régi párttal.

A proletariátusnak erre a politikai pártban való megszervezésére azért van szükség, hogy biztosítsa a társadalmi forradalom győzelmét és annak végső célját — az osztályok megszüntetését.

A munkásosztály erőinek egyesítése, amelyet a gazdasági harcok eredményeképpen már elértek, szintén legyen emelője kizsákmányolóinak politikai hatalma ellen vívott harcában.

Mivel a föld és a tőke mágnásai gazdasági monopóliumaik megvédése és megőrzése érdekében és a munka leigázása érdekében mindig élnek politikai kiváltságaikkal, a politikai hatalom kivívása a proletariátus nagy kötelességévé vált.

Elfogadták (a szavazás során) 29 szavazattal 5 ellenében, 8 tartózkodással.

A Főtanács felhatalmazásáról szóló határozatból

A II. fejezetben a 2. és 6. cikket az alábbi cikkekkel helyettesítették:

2. cikk. — A Főtanács köteles végrehajtani a kongresszusok határozatait, és minden országban ellenőrizni az Internacionálé szervezeti szabályzata és alapszabálya általános elveinek szigorú betartását.

6. cikk. — A Főtanácsnak joga van továbbá a soron következő kongresszusig ideiglenesen kizárni az Internacionálé egyes tagozatait, szekcióit, szövetségi tanácsait vagy bizottságait és föderációit.

Azokkal a szekciókkal kapcsolatban azonban, amelyek egyik vagy másik föderációba tartoznak, a Főtanács csak az illetékes szövetségi tanács véleményének előzetes kikérése után élhet ezzel a joggal.

Szövetségi tanács felosztása esetén a Főtanács kötelessége egyidejűleg javasolni a föderáció szekcióinak, hogy 30 napon belül újabb szövetségi tanácsot válasszanak.

Teljes föderáció ideiglenes kizárása esetén a Főtanács kötelessége haladéktalanul értesíteni erről minden föderációt. Ha a föderációk többsége követeli, a Főtanácsnak legkésőbb egy hónapon belül rendkívüli konferenciát kell egybehívnia, amelyen valamennyi nemzetiség egy-egy küldöttének kell részt vennie, s ez hoz végleges döntést.

Magától értetődik, hogy azoknak az országoknak, ahol az Internacionálét betiltották, ugyanolyan jogaik vannak, mint a legálisan működő föderációknak.

Az Alliance-ról szóló határozatból

1. Ki kell zárni Mihail Bakunyint. 27 szavazat, 6 ellenében, 7 tartózkodással...

2. Ki kell zárni Guillaume-ot. 25 szavazat, 9 ellenében, 8 tartózkodással...

3. Schwitzguebelt nem kell kizárni. A kizárásra 15, ellene 17 szavazat esett, heten tartózkodtak a szavazástól.

4. A bizottság által javasolt többi kizárást nem teszik fel szavazásra. E határozatot egyhangúlag fogadták el, néhány tartózkodás mellett.

5. Az Alliance-ra vonatkozó okmányokat nyilvánosságra kell hozni. Ezt a határozatot egyhangúlag fogadták el, néhány tartózkodás mellett.

Marx—Engels Művei XIII. k. II. rész, 700., 701., 705—707. lap.

3. Engels a hágai kongresszusnak az anarchistákról (bakunyinistákról) hozott határozata jelentőségéről

(Kivonat Engelsnek Bebelhez írt 1873. június 20-i leveléből)

... Persze, minden pártvezetőség sikereket akar felmutatni, és ez helyes is. De vannak körülmények, amikor kell lenni annyi bátorságunknak, hogy a *pillanatnyi* sikert feláldozzuk fontosabb dolgoknak. Különösen olyan pártnál, mint a miénk, amelynek végső sikere olyan feltétlenül bizonyos, és amely a mi életünkben és szemünk előtt fejlődött ki olyan roppantul, egyáltalában nem szükséges mindig és feltétlenül a pillanatnyi siker. Vegye pl. az Internacionálét. A Kommün után óriási sikere volt. A megrémült burzsoák mindenhatóságot tulajdonítottak neki. A tagok nagy tömege azt hitte, hogy ez most már mindig így lesz. Mi nagyon jól tudtuk, hogy e buboréknak szét *kell* pattannia. Mindenféle csöcselék belekapaszkodott. A benne levő szektásoknak megnőtt a tarajuk, és visszaéltek az Internacionáléval, abban a reményben, hogy a legnagyobb ostobaságokat és alávalóságokat is megengedjük nekik. Ezt nem tűrtük. Tudva, hogy a buboréknak egyszer csak szét kell pattannia, nem azzal foglalkoztunk, hogy a katasztrófát elodázzuk, hanem arról kellett gondoskodnunk, hogy az Internacionálé tisztán és hamisítatlanul kerüljön ki belőle. Hágában szétpattant a buborék... Most ezek a szektás bajcsinálók kiengesztelődést prédikálnak, és bennünket szidnak összeférhetetleneknek és diktátoroknak! És ha Hágában békülékenyen léptünk volna fel, takargattuk volna a nyílt szakadást — mi volna az eredmény? A szektások, nevezetesen a bakunyinisták, még egy évig követhettek volna el az Internacionálé nevében még nagyobb ostobaságokat és gyalázatosságokat; a legfejlettebb országok munkásai undorodva elfordultak

volna; a buborék nem pattant volna szét, hanem tűszúrásoktól sérülten, lassan zsugorodott volna össze, és a legközelebbi kongresszus, amely úgyis meg kellett volna hogy hozza a válságot, a legközönségesebb személyeskedések botrányába fulladt volna, mert hiszen az *elvet* Hágában már feladták! Akkor az Internacionálé valóban elpusztult volna — hála az „egységnek”! Ehelyett most tisztességgel megszabadultunk a férges elemektől — az utolsó döntő ülésen jelen volt Kommün-tagok azt mondják, egyik Kommün-ülés sem keltett bennük olyan megrendítő hatást, mint ez az ítélőszék az európai proletariátus árulói fölött...

Marx—Engels Válogatott levelek, Szikra, 1950, 336—337. lap.

4. Az európai reakció „keresztes hadjárata” a nemzetközi szocialista mozgalom ellen a Párizsi Kommün leverése után

Kivonat az Internacionálé Főtanácsának beszámolójából a hágai kongresszuson (1872)

Kivonatot közlünk az Internacionálé Főtanácsának a hágai nemzetközi kongresszuson tartott beszámolójából, amely a munkásszervezetek és az Internacionálé szekciói ellen a Párizsi Kommün leverése után rendezett kegyetlen hajtóvadászatot jellemzi.

Polgártársak!

Legutóbbi, baseli¹ kongresszusunk óta két nagy háború, a francia—német háború és a franciaországi polgárháború megváltoztatta Európa arculatát. Ezeket a háborúkat megelőzte, velük párhuzamosan folyt, és a két háború befejezése után folytatódik a harmadik háború, a háború a Nemzetközi Munkásszövetség ellen...

1871. június 6-án Jules Favre körlevelet intézett a külföldi hatalmakhoz, és követelte a Kommün tagjainak, mint közönséges büntetteknek a kiadását, keresztes hadjáratot hirdetett az Internacionálé mint a család, a vallás, a rend és a tulajdon ellensége ellen, amelyek az ő személyében olyan méltó képviselőre találtak. Ausztria és Magyarország legott magáévá tette ezt a jelszót. Június 13-án rablótámadást intéztek Pesten a munkásszövetségek vezetőinek vélt személyek ellen. Írásaikat lepecsételték, őket magukat pedig letartóztatták, és hazaárulás vádjával bíróság elé állították. Az Internacionálé bécsi szekciójának néhány, akkor Pesten tartózkodó küldöttét Bécsbe vitették, hogy ugyanígy járjanak el velük szemben. Beust² még további 30 000 fontsterlinget követelt és kapott a Reichsrattól „politikai hírszerzés” költségeire, amely, az ő szavaival élve, „szükségesebbé vált, mint korábban valaha is, annak következtében, hogy az Internacionálé veszedelmesen terjeszkedett egész Európában”. Ettől az időponttól fogva Ausztria—Magyarország munkásosztálya valóságos kormányteror rendszerének a hatalmába került...

Néhány héttel Jules Favre körlevele után Dufaure³ törvényjavaslatot terjesztett a földesúri parlament elé, amely azután törvényerőre emelkedett, s ennek értelmében pusztán a Nemzetközi Munkásszövetséghez való tartozás ténye, sőt elvei elismerésének pusztja ténye is bűncselekménynek tekintendő...

¹ 1869-ben.

² Az Osztrák—Magyar Monarchia kancellárja.

³ A Thiers-kormány igazságügyminisztere.

November 27-én hoztak ítéletet a braunschweigi bizottság tagjai felett. Különböző tartamú börtönbüntetésre ítélték őket. Az ítélet indokolásában a bíróság félreértést kizáróan precedensként hivatkozott a bécsi ítélet indokolására.

Pesten 1872. április 22-én kerülték a bíróság elé a munkásszövetséghez tartozó letartóztatottak, miután csaknem egy teljes esztendőn keresztül olyan megalázó bánásmódban volt részük, mint amilyenben az angol kormány a fénieket⁴ részesítette... A bíróság ennek ellenére felmentő ítéletet hozott.

Leipzigben 1872. május 27-én kétévi várfogságra ítélték Bebelt és Liebknechtet hazaárulás kísérletének vádjával, amelyet ugyanazon bécsi jogi elmélet alapján koholtak...

Koppenhágában ugyanezen év május 5-én a Központi Bizottság három tagját, Brix-t, Piót és Geleffe-t vetették börtönbe, amiért a rendőri tilalom ellenére kinyilvánították határozott szándékukat, hogy szabad ég alatt tartanak gyűlést...

A belga kormány, amely azzal tűnt ki, hogy megértő választ adott Jules Favre-nak a (Kommün tagjainak) kiadatásával kapcsolatos követelésére, Maloux⁵ útján hanyatt-homlok törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé, amely nem volt egyéb a Dufaure-törvény képmutató lemásolásánál.

IX. Pius pápa öszentsége, a haragtól pulykavörösen, a svájci katolikusok küldöttségéhez intézett felhívásában eresztette szabadjára dühét. „A ti köztársasági kormányotok — mondotta — kötelességének érzi, hogy súlyos áldozatot hozzon annak, amit szabadságnak nevez. Menedékjogot ad a legalantasabb fajta emberek tömegének, megtűri az országban az internacionalisták szektáját, akikkel szemben egész Európa úgy szeretne eljárni, mint ahogyan Párizs eljárt. Az Internacionálénak ezektől az uraitól — akik egyébként egyáltalán nem urak — félni kell, mert Isten és ember örök ellenségének érdekeiben sáfárkodnak. Mi értelmű van védelmüknek?! Érettük imádkozni kell.” — Tehát előbb akasszátok fel őket, azután pedig imádkozzatok értük!

Ausztria és Németország császárai, Bismarckra, Beustra és Stieberre, a porosz kémfőnökre támaszkodva, 1871. szeptember elején Salzburgban találkozót rendeztek, ennek kifejezett célja az volt, hogy szent szövetséget hozzanak létre a Nemzetközi Munkásszövetség ellen... Bismarck tényleges célja természetesen abban állt, hogy szövetségeseket biztosítson magának az Oroszország ellen küszöbönálló háborúban, az Internacionáléval pedig csak bőszítette Ausztriát, mint a bikát a vörös posztóval.

Olaszországban Lanza⁶ egyszerű utasítással tiltotta be az Internacionálét. Spanyolországban Sagasta⁷ törvényen kívül helyezte az Internacionálét, mert alkalmasint arra számított, hogy ezzel a lépéssel előnyhöz jut az angol pénzügyi piacra. Az orosz kormány... az Internacionálé üldözésére szólító általános felhívásban ürügyet talált az országon belüli reakció fokozására... Svájc köztársasági kormányát csak az Internacionálé svájci szekciójának agitációja akadályozta meg abban, hogy a Párizsi Kommün emigránsait Thiers kezébe ne adja.

Végül Gladstone úr kormánya — amely nem volt abban a helyzetben, hogy magában Nagy-Britanniában hasonló értelemben cselekedjék — jóakarátát azzal bizonyította be, hogy legalább Írországból szervezett rendőrterrorral kialakulóban levő szekcióink ellen, és utasítást adott külképviseleteinek, hogy gyűjtösek információkat a Nemzetközi Munkásszövetségről.

⁴ Ir szabadságharcosok.

⁵ A belga kormány igazságügyminisztere.

⁶ Olasz belügyminiszter.

⁷ A spanyol kormány feje.

De minden megtorló intézkedés, amelyet az egyesített európai kormányok agytröszkje ki tudott eszelni, elhalványul a mögött a rágalomháború mögött, amelyet a civilizált világ hazug erői (az Internacionálé ellen) indítottak... Ennek, a rágalom fegyverével vívott háborúnak nincs párja az egész történelemben, mert valóban nemzetközi a hadműveleteknek az a színtere, amelyen ezt a háborút vívják, és mert olyan nagy összhangban vesz benne részt az uralkodó osztály nézeteit képviselő minden csoport. A chicagói nagy tűzvész után a távíró az egész világon szerte vitte a hírt, hogy ez az Internacionálé ördögi műve volt. Csak csodálkozni lehet afelett, hogy nem tulajdonították az ő démoni fellépésének azt a forgószelet, amely Nyugat-Indiában pusztított...

Marx—Engels Művei XIII. k. II. rész 483—491. lap alapján.

B) Az I. Internacionálé feloszlata.

Marx halála

A hágai kongresszus után az Internacionálé Főtanácsának székhelyét New Yorkba tették át. A reakció, amely ebben az időben Európában teljes erővel tombolt, nagymértékben akadályozta az Internacionálé tevékenységét. Másrészt a nemzetközi szervezetnek ez a régi formája elavulttá vált. 1876 júliusában a philadelphiai konferencián feloszlatták a Főtanácsot. „Az I. Internacionálé betöltötte történelmi szerepét — olyan korszak következett, amikor a világ minden országában hasonlíthatatlanul nagyobb mértékben növekedett a munkásmozgalom, az a korszak, amelyben a munkásmozgalom szélességben nőtt, amelyben az egyes nemzeti államok talaján megteremtették a szocialista tömegpártokat.” (Lenin Művei 21. k. Szikra, 1951, 38. lap.)

Marx és Engels az I. Internacionálé feloszlata után továbbra is a nemzetközi munkásmozgalom vezetői maradtak, és tevékeny részt vettek a munkáspártok megalakításában, közreműködtek programjaik kidolgozásában, kérelmelhetlen harcot folytattak az anarchizmus, a reformizmus és a szektásság ellen.

Marx 1883-ban meghalt. Marx halála után a nemzetközi munkásmozgalom vezetőjének szerepét Engels egyedül töltötte be. Óriási elméleti és gyakorlati munka nehezedett vállaira. Engels, amellett, hogy folytatta a tudományos szocializmus elméletének kidolgozását, továbbra is élénk részt vett sok ország munkásmozgalmának életében.

5. A Nemzetközi Munkásszövetség philadelphiai konferenciájának 1876. július 15-i felhívása

Munkás elvtársak!

Az Internacionálé philadelphiai nemzetközi konferenciája megszüntette a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsát, és a szervezet külső kapcsolata többé nem létezik.

„Az Internacionálé meghalt!” — így kiált majd fel a világ burzsoáziája. Örömeiben tombolva úgy fog hivatkozni e konferencia tevékenységére, mint a világ munkásmozgalma vereségének okmányyszerű bizonyítékára. De minket ne befolyásoljanak ellenségeink csatakiáltásai. Megszüntettük az Internacionálé szervezetét a jelenlegi európai politikai helyzetből adódó okok miatt, de kárpótol bennünket érte az, hogy az egész civilizált világ élenjáró munkásai elismerték és megvédték szervezetünk alapelveit. Hagyjunk hát európai munkás elvtársainknak bizonyos időt, hogy hazai ügyeiket egy nyugvóponton megszilárdítsák, és akkor majd kétségkívül le tudják dönteni a közéjük és a világ más részeinek munkásai közé ékelődő gátakat.

Elvtársak! Egész szívetekkel és lelketekkel magatokévá tettétek az Internacionálé elveit; megtaláljátok majd a módját annak, hogy híveinek körét kiterjesszétek szervezet nélkül is. Új fegyvertársakra tesztek majd szert, akik szövetségünk célkitűzéseinek megvalósításán fognak munkálkodni. Az amerikai elvtársak megígérik nektek, hogy odaadón őrzik és védelmezik majd az Internacionálé vívmányait ebben az országban egészen addig, amikor a kedvezőbb feltételek ismét a közös harc egységes medrében egyesítik az egész világ munkásait, s a „Világ proletárjai, egyesüljetek!” kiáltás ismét fennebb hangzik, mint azelőtt.

Ph. S. Foner: Az Egyesült Államok munkásmozgalmának története a gyarmati időszaktól az Amerikai Munkás Szövetség megalapításáig. New York, 1947, 451—452. lap (angolul).

6. Engels beszéde Marx sírjánál

Március 14-én, délután háromnegyed háromkor korunk legnagyobb gondolkodója megszűnt gondolkodni. Alig két percre magára hagyva, belépésünk-kor székében nyugodt — de örök — álomba szenderülve találtuk.

Fel sem mérhető, mit veszített ebben az emberben az európai és amerikai harcos proletariátus, mit veszített benne a történettudomány. Nagyon is hamar érezhetővé lesz az űr, amelyet ennek az óriásnak a halála hátrahagyott.

Darwin a szerves természet fejlődési törvényét idézte fel, Marx — ugyanúgy — az emberi történelem fejlődési törvényét: azt az eddigi ideológiai burján-tól ellepett egyszerű tényt, hogy az embereknek előbb enniük, inniük, lakniuk és ruházkodniuk kell, mielőtt politikával, tudománnyal, művészettel, vallással stb. foglalkozhatnak; hogy tehát a közvetlen anyagi létfenntartási eszközök termelése s ezzel egy nép vagy korszak mindenkor gazdasági fejlődési foka az az alap, amelyből az illető emberek állami berendezései, jogi felfogása, művészi, sőt vallási képzetek kifejlődtek, így tehát ebből az alapból kell ezeket magyarázni, nem pedig ahogy eddig történt, megfordítva.

De ez nem minden. Marx fedezte fel a mai tőkés termelési mód s az ezáltal létrehívott polgári társadalom sajátos mozgási törvényét is. Az értéktöbblet felfedezése itt hirtelen világosságot teremtett, míg a polgári közgazdászok, valamint a szocialista kritikusok minden előbbi vizsgálata a sötétben botorkált.

Két ilyen felfedezés elég volna egy életre. Szerencsés már az is, akinek megadatott, hogy csak egy ilyen felfedezést tegyen. De Marx minden téren, amelyet vizsgálata tárgyává tett — és nagyon sok ilyen tér van, s egyiküket sem érintette csak felületesen —, minden téren, még a matematika terén is, önálló felfedezéseket tett.

Ilyen volt Marx, a tudomány embere. De ez az egész embernek korántsem tette ki még a felét sem. A tudomány Marx számára a történelmet mozgató, forradalmi erő volt. Akármilyen nagy öröme telt is valamely elméleti tudomány új felfedezésében, amelynek gyakorlati alkalmazhatósága még talán meg sem volt állapítható — egész más örömet érzett, ha olyan felfedezésről volt szó, amely azonnal forradalmi hatással volt az iparra, általában a történelmi fejlődésre. Így élénk figyelemmel kísérte az elektromosság terén tett felfedezéseket s az utolsó időben még Marcel Deprez felfedezéseit is.

Mert Marx mindenekelőtt forradalmár volt. Igazi élethivatása az volt, hogy így vagy amúgy közreműködjék a tőkés társadalom és az általa alkotott állami

berendezések megdöntésén, hogy közreműködjek a modern proletariátus felszabadításán, amelyet először ő ébresztett helyzete és szükségletei tudatára, annak a tudatára, hogy mik felszabadításának feltételei. A harc volt az eleme. S oly szenvedéllyel, kitartással, sikerrel küzdött, mint kevesen. Az első „Rheinische Zeitung” 1842, a párizsi „Vorwärts” 1844, a „Deutsche Brüsseler Zeitung” 1847, a „Neue Rheinische Zeitung” 1848—49, a „New York Tribune” 1852—1861 — ezenkívül harcos brosrák tömege, munka Párizsban, Brüsszelben és Londonban, míg végül az egészet megkoronázta a nagy „Nemzetközi Munkásszövetség”. S valóban, ez megint olyan eredmény volt, amelyre megalkotója büszke lehetett, még ha semmi egyebet sem tett volna.

S ezért volt Marx kora leggyűlöltebb s leginkább megrágalmazott embere. Önkényuralmi és köztársasági kormányok egyaránt kiutasították. A burzsoák, konzervatívok éppúgy, mint szélső demokraták versenyeztek abban, hogy megrágalmazzák. Mindezt semmibe sem vette, nem is hederített rá, s csak akkor felelt, ha ezt a végső szükség kívánta. S amikor meghalt, a forradalmár dolgozótársak millióinak tisztelete, szeretete, gyásza vette körül a szibériai bányáktól Kaliforniáig, egész Európában és Amerikában, s bátran mondhatom: lehetett még sok ellenfele, de aligha volt személyes ellensége.

Neve és műve is élni fog századokon át!

Marx—Engels Válogatott Művek, Szikra, 1949,
II. k. 163—165. lap.

C) A II. Internacionálé párizsi alapító kongresszusa (1889)

Hosszú előkészítő munka után, Engels tevékeny közreműködésével, 1889. július 14-én, a nagy francia forradalom 100. évfordulóján hívták egybe Párizsban azt a nemzetközi szocialista kongresszust, amely megvetette a munkásosztály új nemzetközi egyesülésének, a II. Internacionálénak alapjait.

Az 1889. július 14—21. között tartott párizsi kongresszusra 393 küldött érkezett 22 országból: Franciaország (210), Németország (81), Anglia (20), Belgium (14), Olaszország (12), Ausztria (8), Oroszország (6), Lengyelország (4), Magyarország (3), Hollandia (4), Svédország (2), Norvégia (3), Dánia (3), Svájc (6), Spanyolország (2), Románia (5), Portugália (1), Csehország (1), Bulgária (1), Finnország (1), Argentína (1) és az Egyesült Államok (5).

A kongresszus napirendje a következő volt:

1. A nemzetközi munkástörvényhozás. A munkanap rendezése. Nappali, éjszakai munka, ünnepnapok stb.
2. A munkavédelmi követelések megvalósítására vezető utak és eszközök.
3. Az állandó hadseregek megszüntetése. A nép általános felfegyverzése.
4. Az 1890. május 1-i nemzetközi tüntetés.
5. A munkásosztály gazdasági és politikai harca.

Néhány okmányt közlünk, amelyek megvilágítják a II. Internacionálé első kongresszusának munkáját.

7. A kongresszus megnyitása 1889. július 14-én

(A kongresszus jegyzőkönyveiből.)

Az ülésterem — a *Petrelle-terem* — vörös díszbe öltözött. A terem már reggel 9 órakor zsúfolásig megtelt. A terem hátsó részének vörös színű falán arany betűkkel olvashatjuk Marx szavait:

Világ Proletárjai Egyesüljetek!

Jobb és bal oldalról két névtábla látható. Az egyik felirata: *Munkáspárt* (Parti Ouvrier), a másiké *Központi Forradalmi Bizottság* (Comité Révolutionnaire Central), Franciaország legnevezetesebb itt képviselt városainak neve van feljegyezve rajtuk. A névtáblák felett vörös zászló emelkedik.

A középen van a harmadik tábla a következő felirattal:

1848 Júniusa, 1871 Márciusa, Áprilisa és Májusa Párizsának Nevében, Babeuf, Blanqui és Varlin Franciaországának Nevében

Üdvözlét

Mindkét Félteke Szocialista Munkásainak!

Az előtérben egy jelszó olvasható, amely a bárhol szocialista pártokban szervezett munkások célkitűzéseiről és követeléseiről beszél:

A tőkések osztályának politikai és gazdasági kisajátítását (expropriation), a termelési eszközök társadalmasítását!

10 órakor Paul Lafargue polgártárs a Párizsi Szervező Bizottság nevében (amelynek nyomtatott beszámolóját előzőleg szétosztották) szívélyesen üdvözlí a département-ok küldötteit és a külföldi küldötteket. Különösen melegen  d v zli a német küldötteket, akik a hazájukban uralkodó nehéz helyzet ellen re^a nagy számban jöttek el, hogy bebizonyítsák: a szocialista Németország és a szocialista Franciaország között szó sincs olyan ostoba ellens gesked sr l és vak szenvedélyekről, amelyet mindkét ország sovinizts i olyan buzgalommal szítanak. Európa  s Amerika képviselői, akik ebben a teremben összegyűltek, orsz gaiknak nem hivatalos képviselői. Nem háromszínű vagy bármely más nemzeti-színű zászló alatt egyesülnek, hanem a vörös zászló, a nemzetközi proletariátus zászlaja alatt.

A párizsi nemzetközi munkáskongresszus jegyzőkönyve. Nürnberg, 1890, 1. lap (németül).

8. A kongresszus határozata a nemzetközi munk st rv nyhoz sr l (Részletek)

A kongresszus azt határozza, hogy minden országban, ahol a tőkés termelési mód van uralmon, s rg s szükség van hatékony munkásvédelmi törvényhozásra.

E törvényhozás alaptételeként a kongresszus az alábbiakat követeli:

- a) maximálisan 8  r s munkanap megállapítását ifj munk sok számára;
- b) a 14 éven aluli gyermekek munkájának megtiltását; a (18 éven aluli) mindkét nembeli személyek munkanapjának 6 órára való korlátozását;
- c) az éjszakai munka tilalmát bizonyos iparágak kivételével, amelyek természete megsz kítás nélküli munkát kíván;
- d) a női munka tilalmát minden olyan iparágban, ahol a termelés módja különösen k rosan hat a női szervezetre;
- e) a nők és a 18 éven aluli férfiak éjszakai munkájának tilalmát;
- f) Legalább heti 36  r s megsz kítás nélküli pihenést valamennyi munkás számára;
- g) a dolgozók számára előreláthatóan ártalmas bizonyos iparágak és bizonyos termelési módszerek tilalmát;
- h) a „truck-rendszer” tilalmát;
- i) a munkabér élelmiszerekben való kifizetésének és a tulajdonos boltjai-ban való  rusításnak tilalmát;

^a Németországban még mindig érvényben volt a szocialisták ellen hozott kivételes törvény (1878-90).

j) a közbenső vállalkozók (izzasztórendszer) tilalmát;

k) minden műhely és ipari üzem felügyeletének megvalósítását, a háziipart is beleértve, az állam által fizetett felügyelők révén ezeket legalább fele részben maguk a munkások választanák . . .

A kongresszus kinyilvánítja, hogy a munkásoknak kötelezettségükként kell tekinteniük azt, hogy a munkásnőket az egyenlőség alapján fogadják be soraikba, és elvileg követeli: egyenlő munkáért egyenlő bért nemre és nemzetségre való tekintet nélkül.

Uo. 122. lap (németül).

9. Határozat május 1-e megünnepléséről

A kongresszus elhatározza:

meghatározott időpontra *nagy nemzetközi tüntetést* kell szervezni, és pedig olyan módon, hogy minden országban és minden városban egy időben, egy megállapított napon azzal a követeléssel forduljanak a munkások a közhatóságokhoz, hogy a munkanapot törvény útján 8 órára korlátozzák, és a párizsi nemzetközi kongresszus minden egyéb határozatát is végrehajtsák.

Minthogy az Amerikai Munkásszövetség (Federation of Labor) Saint Louis-i 1888 decemberi kongresszusán már kitűzte e tüntetés napját, 1890. május 1-ét, ez a nap lesz a nemzetközi tüntetés napja is.

Az egyes nemzetek dolgozói úgy szervezzék meg ezt a tüntetést, ahogyan azt országuk körülményei lehetővé teszik.

Uo. 123. lap (németül).

10. G. V. Plehanov beszéde a párizsi kongresszuson

Furcsának tűnhet Önöknek, hogy ezen a munkáskongresszuson Oroszország képviselőit látják, annak az Oroszországnak a képviselőit, ahol a munkásmozgalom eddig sajnos túlságosan gyenge. Azt hisszük azonban, hogy a forradalmi Oroszország semmiképpen sem maradhat távol a legújabb európai szocialista mozgalomtól, hanem ellenkezőleg, a hozzá való közeledés nagy hasznára válik a világ proletariátusának. Önök kivétel nélkül ismerik az orosz abszolútizmus szerepét Nyugat-Európa történetében. Az orosz cárok koronás csendőrök voltak, akik szent kötelességüknek tartották, hogy védelmezzék és támogassák az európai reakciót Poroszországtól egészen Olaszországig és Spanyolországig. Kár szót fecsérelni itt arra a szerepre, amelyet pl. Miklós cár játszott 1848—49-ben. Napnál világosabb, hogy az orosz abszolútizmus bukása a nemzetközi forradalmi mozgalom diadalát jelentené egész Európában. Csak az a kérdés, milyen feltételek mellett győzhet az orosz forradalmi mozgalom az orosz abszolútizmus felett?

Egyes írók, akiknek fantáziája jóval meghaladja társadalmi és gazdasági ismereteiket, úgy írják le Oroszországot, mint valamely Kínához hasonló országot, amelynek gazdasági szerkezete semmiféle azonosságot sem mutat a nyugatéval. Ez teljesen hamis beállítás. Oroszország régi gazdasági alapjai jelenleg a teljes bomlás folyamatában vannak. Az orosz falusi obszcina, amely valamikor még egyes szocialistáknak is annyira közel feküdt a szívéhez, valójában azonban az orosz abszolútizmus egyik fő támasza volt, a falusi burzsoázia kezében egyre inkább eszközzé válik a mezőgazdasági lakosság többségének kizsák-

mányolásához. A parasztság legszegényebb része kénytelen átköltözni a városokba és ipari központokba; ezzel egyidejűleg pedig nő a gyári nagyipar, amely elnyeli az egykor viruló falusi kézműipart. Az orosz önkényuralmi kormány, amelyet a pénzsűke szorongat, minden eszközzel támogatja a kapitalizmus fejlődésének ezt a folyamatát Oroszországban. Számunkra, szocialisták számára a kormány tevékenységének ez az oldala csak kielégítő lehet, mert a kormány ezen az úton haladva, maga ássa meg a maga sírját. A falusi obszcina bomlása következtében kialakuló proletariátus halálos csapást mér az önkényuralomra. Ha az önkényuralom az orosz forradalmárok hősi erőfeszítései ellenére sem szenvedett eddig vereséget, ezt az magyarázza, hogy a forradalmárok el voltak szigetelve a nép tömegeitől. Forradalmi *ideológusaink* erői és önfeláldozása elegendő lehetett a cárok mint személyek elleni harcra, de túlságosan kevés a cárizmus, mint politikai rendszer feletti győzelemre. Forradalmi értelmiségünk feladata ezért az orosz szociáldemokraták véleménye szerint a következő: el kell sajátítania a modern tudományos szocializmus nézeteit, terjesztenie kell azt a munkások között, és a munkások segítségével rohammal kell bevennie az önkényuralom várát. Az oroszországi forradalmi mozgalom csak a munkások forradalmi mozgalmaként győzedelmeskedhet. Más kiutunk nincs, és nem is lehet!

G. V. Plehanov: Összegyűjtött művei IV. k. Moszkva, 1923, 53—54. lap (oroszul).

11. A Kommün elbukott — éljen a Kommün!

(A párizsi kongresszus jegyzőkönyveiből.)

Július 21-én a küldöttek kimentek a Père Lachaise temetőbe, ahol az 1871. évi véres májusi héten az utolsó barikádokon harcoltak a kommünárok, és ahol az ott küzdő „szent sereg” hősi halált is halt. A német küldöttség óriási örökzöld koszorút helyezett el vasárnap az 1871-ben elesett kommünárok tömegsírján a Père Lachaise temetőben. A malomkő nagyságú koszorút 16 ember vitte felváltva. A koszorú nagy fekete selyemszalagjának a felirata a következő volt: „Congrès international ouvrier socialiste de Paris, 21 Juillet 1889” (Párizsi nemzetközi munkáskongresszus 1889. július 21.) Az *összes nemzet képviselői*... számos beszédben ünnepelték „a proletariátus ügyéért elesettek” emléket. Valamennyi beszéd alap gondolata ez a mondat volt: „A Kommün elbukott! Éljen a Kommün!”

A párizsi nemzetközi munkáskongresszus jegyzőkönyvei. Nürnberg, 1890, 127. lap (németül).

D) A II. Internacionálé 1891—96 között

12. Az 1891. évi brüsszeli kongresszus

A brüsszeli (második) kongresszust 1891. augusztus 16-tól 22-ig tartották. A kongresszuson 380 küldött vett részt (köztük 188 belga) 15 országból.

A kongresszus napirendjén a következő kérdések szerepeltek: a szakszervezetek, a sztrájkok, a militarizmus elleni harc, a május 1-i ünneplés rendje, a munkástörvényhozás. Megvitatták továbbá a munkabér, a választási taktika és a burzsoá pártokhoz való viszony kérdését, a nők egyenjogúságának kérdését, a zsidókérdést és számos szervezeti kérdést.

Különösen fontos volt az a határozat, amelynek értelmében a kongresszusra csupán azok a küldöttségek bocsáthatók be, amelyek elismerik a politikai harcot. Az anarchisták behocsátásának kérdésében tehát negatív álláspontot foglalt el a kongresszus.

Közeljük a kongresszus határozatát a militarizmus elleni harcról.

A kongresszus határozata a háborúk és a militarizmus elleni harcról (részlet)

Figyelembe véve azt, hogy az Európára nehezedő militarizmus szükségszerű következménye annak, hogy az államok szakadatlanul a nyílt vagy a rejtett háború állapotában vannak, mert ezt a háborút az ember ember által való kiszákmányolásának rendszere és az abból folyó osztályharc kényszeríti a társadalomra...

Tekintettel az európai helyzetre, amely napról napra fenyegetőbb, valamint az uralkodó osztályok sovínisza uszítására, a kongresszus felszólítja a világ munkásait: állandóan és erőlesen tiltakozzanak annak minden háborús kívánság és a háborúkat szolgáló szövetségek ellen, és hassanak oda, hogy a proletariátus nemzetközi szervezetének beteljesítésével meggyorsítsák a szocializmus diadalát.

A kongresszus kijelenti, hogy ez az egyetlen eszköz egy világháború szörnyű katasztrófájának elhárítására, amelynek beláthatatlanul végzetes következményeit a munkásosztálynak kellene elsősorban viselnie; és hogy a felelősség ilyen katasztróféért az emberiség és a történelem előtt egyesegyedül az uralkodó osztályokat terheli.

A brüsszeli nemzetközi munkáskongresszus tárgyalásai és határozatai. Berlin, 1893, 26, lap. (németül).

13. Az 1893. évi zürichi kongresszus

A II. Internacionálé harmadik kongresszusát Zürichben tartották meg 1893. augusztus 6—12. között. A kongresszuson 411 küldött vett részt 18 országból.

A kongresszus napirendjén az alábbi kérdések szerepeltek: 1. intézkedések a nemzetközi méretekben megvalósítandó 8 órás munkanapért folytatott harc terén; 2. május 1-e megünneplésének általános irányvonala; 3. a szociáldemokraták politikai taktikája; 4. a szociáldemokraták állásfoglalása háború esetére; 5. a munkásnők védelme; 6. a szakszervezetek országos és nemzetközi szervezetei; 7. a szociáldemokrácia nemzetközi szervezete; 8. az agrárkérdés és 9. az általános sztrájk kérdése.

Engels beszéde a zürichi kongresszus bezárásakor

Ez a beszéd Engels utolsó felszólalása volt a nemzetközi munkásmozgalom képviselői előtt. 1895. augusztus 5-én Friedrich Engels, Marx hűséges fegyvertársa és nagy ügyének folytatója, meghalt.

Polgártársak és polgártársnők! Engedjék meg, hogy az általam mondottakat saját német anyanyelvemre lefordítsam.⁹ Azt a váratlan, ragyogó fogadtatást, amelyben részesítettek, és amely mélységesen megindított, nem saját személyemnek könyvelem el, hanem csak úgy fogadom, mint annak a nagy embernek a munkatársa, akinek a képmása íme ott függ.¹⁰ Pontosan 50 esztendő telt el azóta, hogy Marx és én bekapcsolódtunk a mozgalomba, és megjelentetjük első szocialista cikkeinket a „Deutsch—Französische Jahrbücher”-ben.

⁹ Engels először angol és francia nyelven mondta el beszédét.

¹⁰ Marxról van szó.

A szocializmus azóta apró szektákból óriási párttá növekedett, amely rettegésben tartja az egész hivatalos világot. Marx meghalt, de ha élne, nem lenne egyetlen olyan ember sem Európában vagy Amerikában, aki ennyire méltán lehetne büszke élete művére. Van itt még egy emlékezetes dátum. 1873-ban volt az Internacionálé utolsó kongresszusa. Ezen a kongresszuson két esemény történt. Először is az anarchistáktól való teljes elkülönülés. Vajon felesleges határozat volt-e ez vagy sem? A párizsi, a brüsszeli és a mostani kongresszus, mint láttuk, ugyanezt volt kénytelen megtenni. Másodszor, az Internacionálé tevékenységének beszüntetése a régi formában. Olyan idő volt ez, amikor a dicsőséges Kommün vérével telesztított reakció vadsága egészen szélsőséges méreteket öltött. A régi Internacionálé további fennállása csak olyan áldozatokra vezetett volna, amelyek nem állhattak semmiféle arányban a sikerekkel; az Internacionálé Amerikába tette át székhelyét, azaz lelépett a színről. A proletariátusnak azt javasoltuk, hogy minden egyes országban önálló formában szervezkedjék. Ezt végrehajtotta, és íme, az Internacionálé most sokkal erősebb, mint azelőtt. Ilyen irányban kell általában véve munkánkat folytatnunk. Hogy ne fajuljunk szektává, meg kell engednünk a vitát, de az általános kiindulási elvnek változatlanul kell maradnia. A szabad egyesülés, a kongresszusok által elősegített önkéntes kapcsolat elegendő ahhoz, hogy biztosítsa számunkra a győzelmet, amelyet a világon semmiféle erő sem téphet ki többé a kezünkől. Különös örömmre szolgál az a körülmény, hogy itt olyan sokan képviselik az angolokat, hiszen az angolok voltak tanítómestereink a munkások megszervezése terén; de bármilyen sokat tanultunk is tőlük, ők is megláttak itt valami újat, amit ők is megtanulhattak. — Németországon átutazva, bizonyos sajnálkozást hallottam afőlött, hogy megszűnt a szocialistaellenes törvény. A rendőrség elleni harc, úgymond, sokkal érdekesebb volt. Az ilyen harcosokkal nem tud elbánni semmiféle rendőrség, a világ egyetlen kormánya sem.

Az Iroda nevében bezárom a kongresszust. Eljen a nemzetközi proletariátus!

Marx—Engels Művei XVI. k. II. rész 368—369. lap (oroszul).

14. A londoni kongresszus (1896)

A II. Internacionálé negyedik kongresszusa Londonban tartotta ülését 1896. július 27—augusztus 1. között. A kongresszuson 535 küldött vett részt 18 országból.

A kongresszus napirendjén a következő kérdések szerepeltek: 1. az agrárkérdés; 2. a munkásosztály politikai tevékenysége; 3. a nevelés és fizikai fejlődés; 4. a háború; 5. a gazdasági és a politikai harc; 6. a politikai szabadságjogok megsértése; 7. a következő kongresszuson való részvétel feltételei és 8. szervezeti kérdések.

A kongresszus betetőzte az anarchisták elleni harcot, és eltávolította őket az ülésteremből. A munkásosztály politikai tevékenységéről hozott határozatában a kongresszus hangsúlyozta a nemzetek teljes önrendelkezési jogát, és elítélte a gyarmati politikát, bármilyen „civilizátori indokokkal” álcázzák is azt.

Ugyanakkor azonban észrevehető volt a kongresszuson az opportunizmus befolyása is; ez a befolyás megmutatkozott a proletariátus gazdasági tevékenységéről hozott határozatokban (az általános sztrájknak mint harci eszköznek az elítélése), valamint az agrárkérdésben hozott határozatban. (A kongresszus lemondott az agrárkérdés forradalmi felvetéséről és az Internacionálé egységes agrárprogramjának elfogadásáról.)

Az anarchistáknak az Internacionáléból való kizárását az váltotta ki, hogy az anarchisták tagadták a proletárpárt szükségességét, és arra szólították fel a munkásokat, hogy tartózkodjanak a politikai harcban való részvételtől.

A kongresszus határozata a munkásosztály politikai tevékenységéről (szemelvény)

I.

Politikai tevékenységen ez a kongresszus azt a harcot érti, amelyet a munkásosztály minden lehető formában szervez annak érdekében, hogy meghódítsa a politikai hatalmat, s az állam és a község törvényhozó és közigazgatási intézményeit a maga felszabadításának céljaira használja fel.

II.

A kongresszus kinyilvánítja, hogy a politikai hatalom meghódítása a legfontosabb eszköz annak eléréséhez, hogy a munkások mint emberek és állampolgárok felszabaduljanak, és létrehozzák a nemzetközi szocialista köztársaságot. A kongresszus felszólítja az egész világ munkásait, egyesüljenek, és minden polgári párttól függetlenül követeljék:

1. az általános választójogot minden felnőtt számára;
2. az egyenlő választójogot minden felnőtt számára;
3. a szavazás útján történő választást;
4. törvényjavaslatok beadásának és népszavazás megtartásának jogát országos vagy községi méretekben ...

III.

A kongresszus kinyilvánítja, hogy valamennyi nemzet teljes önrendelkezési joga mellett foglal állást, és együttérzését fejezi ki minden olyan ország munkásai iránt, amely jelenleg a katonai, nemzeti vagy más despotizmus igája alatt nyög; a kongresszus felszólítja mindezen országok munkásait, hogy lépjenek az egész világ osztályöntudatos munkásainak soraiba, hogy velük együtt harcoljanak a nemzetközi kapitalizmus megdöntéséért és a nemzetközi szociáldemokrácia céljainak megvalósításáért ...

IV.

A kongresszus kinyilvánítja, hogy bármi legyen is a gyarmati politika ürügye — vallási vagy civilizátori —, mindig csak a tőkés kizsákmányolás körének kiterjesztését célozza a tőkésosztály kizárólagos érdekeiért.

A szocialista munkáspártok és szakszervezetek nemzetközi kongresszusának tárgyalásai és határozatai. 1896. június 27—augusztus 1. Berlin, 1896, 17—18. lap (németül).

E) Az opportunizmus erősödése a II. Internacionáléban Engels halála után

Engels halála után kezdődött meg az a folyamat, amelynek során a II. Internacionálé pártjai a szociális forradalom pártjaiból a szociális reformok pártjaivá fajultak el. Ez a folyamat szoros kapcsolatban volt a kapitalista országoknak az imperializmusba való átmenetével. A munkásmozgalmon belül kiéleződött a harc a két irányzat között: a forradalmi irányzat között, amely a proletariátus fő tömegére, magvára, állandó részére támaszkodott, és az opportunisták irányzat között, amely a munkásarisztokráciára, a városi kispolgárság és a parasztság köréből jött első generációra támaszkodott. A XIX. század végén a munkásmozgalomban olyan csoportok és irányzatok jelennek meg, amelyek vagy nyíltan elvetik a marxizmust, vagy durván meghamisítják elméletét és taktikáját.

15. A nyugat-európai szociáldemokrata pártok opportunistá elfajulásáról

Lenin: „A II. Internacionálé csődje” c. cikkéből

Az opportunizmus azt jelenti, hogy a munkások elenyésző kisebbségének átmeneti érdekeiért feláldozzák a tömeg életbevágó érdekeit, vagy más szóval: az opportunizmus a munkások egy részének a burzsoáziával a proletariátus zöme ellen kötött szövetsége. A háború különösen szembeszökővé és kényszerűvé teszi ezt a szövetséget. Az opportunizmust évtizedeken át szülték és táplálták a kapitalizmus ama fejlődési korszakának sajátosságai, amikor a kiváltságos munkások rétegének viszonylag békés és kulturális léte „elburzsoásította” őket, amikor a nemzeti tőke a maga profitjából morzsákat juttatott nekik, elválasztotta őket a kifosztott és nyomorban sínylődő tömeg szenvedéseitől, nélkülözéseitől, és elszigetelte őket a tömeg forradalmi hangulatától. Az imperialista háború ennek a helyzetnek közvetlen folytatása és betetőzése, mert ez a háború a nagyhatalmi nemzetek kiváltságaiért, a gyarmatok újrafelosztásáért, más nemzetek fölötti uralmáért folyik. Megvédeni és állandósítani a kispolgárok „legfelső rétegének” vagy a munkásosztály arisztokráciájának (és bürokráciájának) kiváltságos helyzetét — ez a kispolgári-opportunista remények és az ilyen reményeknek megfelelő taktika természetes folytatása a háború idején, ez napjaink szociálimperializmusának gazdasági alapja. És természetesen a megszokás ereje, a viszonylag „békés” fejlődés idejének gyakorlatához való gépies ragaszkodás, a nemzeti előítéletek, félelem az éles fordulatoktól, amelyekben nem is hisznek — mindezek a körülmények szintén erősítették mind az opportunizmust, mind a vele való kétszínű, gyáva megbékülést, amelyet úgy tüntettek fel, mintha az csak bizonyos időre szólna, mintha azt csak különös okokból és alkalmából tennék. A háború módosította az évtizedeken át kitenyészett opportunizmust, magasabb fokra emelte, növelte árnyalatainak számát és változatosságát, megsokszorozta híveinek sorait, újabb szofizmák halmozásával gazdagította érvelését, sok újabb patakot és eret ömlesztett be az opportunizmus fő áramlatába, de a fő áramlat nem tűnt el. Ellenkezőleg.

A szociálszovinizmus az az opportunizmus, amely annyira megérett, hogy ennek a burzsoá fekélynek további létezése szocialista pártokon belül lehetlenné vált.

Lenin Művei 15. k. 239—241. lap.

16. A munkásmozgalmon belüli opportunizmus társadalmi gyökerei

(Lenin: „Marxizmus és revizionizmus” c. cikkéből.)

A revizionizmus gazdasági és politikai tendenciáinak természetes kiegészítője volt a revizionizmus állásfoglalása a szocialista mozgalom végcélját illetőleg. „A végcél — semmi, a mozgalom — minden” — Bernsteinnek ez a szállóigéje jobban kifejezi a revizionizmus lényegét, mint sok hosszú lére eresztett okoskodás. Esetről esetre történő állásfoglalás, alkalmazkodás a napi eseményekhez, az apró-cseprő politikai változásokhoz, a proletariátus életbevágó érdekeinek és az egész tőkés rend, az egész tőkés fejlődés fő vonásainak elfedése, ezeknek az életbevágó érdekeknek feláldozása pillanatnyi valóságos vagy képzelt előnyök kedvéért — ez a revizionista politika. S magából e politika lényegéből világosan következik, hogy ez a politika végtelenül sokféle formát ölthet, s hogy minden valamelyest „új” kérdés, minden valamelyest váratlan vagy előre nem látott fordulat — még ha csak egészen kismértékben és csak egészen

rövid időre változtatja is meg a fejlődés fő irányvonalát — mindenkor és elkerülhetetlenül életre fogja hívni a revizionizmus valamilyen válfaját.

A revizionizmust elkerülhetlenné teszik a modern társadalomba lenyúló osztálygyökerei. A revizionizmus nemzetközi jelenség. Minden valamelyest is tájékozott és gondolkodó szocialista számára teljesen kétségtelen, hogy az ortodox marxisták és a bernsteinisták viszonya Németországban, a guesdisták és a jaurès-isták (most különösen a brousse-isták) viszonya Franciaországban, a Szociáldemokrata Föderáció és a Független Munkáspárt viszonya Angliában, Brouckère és Vandervelde viszonya Belgiumban, az integralisták és a reformisták viszonya Olaszországban, a bolsevikok és a mensevikok viszonya Oroszországban — lényegében egynemű viszony, jóllehet az említett országok jelenlegi helyzetében ható nemzeti feltételek és történelmi mozzanatok rendkívül változatosak. A jelenlegi nemzetközi szocializmuson belül a világ különböző országaiban lényegében már ma is egy vonalon megy végbe a „megosztás”, ami azt bizonyítja, hogy a mozgalom hatalmasat fejlődött a 30—40 évvel ezelőtti helyzethez képest, amikor a különböző országokban nem egynemű tendenciák harcoltak az egységes nemzetközi szocializmuson belül. Az a „baloldali revizionizmus”, amely mint „forradalmi szindikalizmus” most alakult ki a latin országokban, szintén a marxizmushoz törleszkedik, s „módosítja” azt: Labriola Olaszországban, Lagardelle Franciaországban a rosszul értett Marxszal szemben lép-ten-nyomon a jól értendő Marxhoz apellálnak.

E helyütt nem térhetünk ki arra, hogy megvizsgáljuk ennek a revizionizmusnak az eszmei tartalmát; ez a revizionizmus még korántsem fejlődött ki annyira, mint az opportunistá revizionizmus, még nem vált nemzetközivé, nem vívott egyetlen nagyobb gyakorlati ütközetet egyetlen ország szocialista pártjával sem. Ezért itt csak a „jobboldali revizionizmussal” foglalkozunk, amelyet fentebb ismertettünk.

Miért elkerülhetetlen ez a revizionizmus a tőkés társadalomban? Miért mélyebb ez a revizionizmus, mint a nemzeti sajátosságokból és a kapitalizmusnak az egyes országokban elért fejlődési színvonalából fakadó különbségek? Azért, mert a proletariátus mellett minden kapitalista országban ott van a kispolgárok, a kistulajdonosok széles rétege. A kapitalizmus a kisüzemből született, és folyvást újra születik belőle. A kapitalizmus elkerülhetetlenül újra meg újra kialakít egy csomó „középréteget” (a gyár függelékei, az otthoni munka, aISMűhelyek, amelyek az egész országban szétszórta dolgoznak a nagyipar — például a kerékpár- és gépkocsiipar — követelményei szerint stb.). Ezeket az új kistermelőket a kapitalizmus ugyancsak elkerülhetetlenül visszaszítja a proletariátus soraiba. Egészen természetes, hogy a kispolgári világnézet újra meg újra felüti a fejét a nagylétszámú munkáspártok soraiban. Egészen természetes, hogy ennek így kell lennie, s hogy ez mindig így lesz egészen a proletárforradalom sorsfordulójáig, mert súlyos hiba volna azt hinni, hogy ennek a forradalomnak a megvalósításához a lakosság többségének „teljes” proletarizálódása szükséges. Azt, amit most gyakran csak eszmei síkon élünk át: a Marx elméleti helyesbítése körüli viták; azt, ami ma gyakorlatilag csak a munkásmozgalom egyes részletkérdéseivel kapcsolatban merül fel a revizionistákkal való taktikai nézeteltérések és ennek talaján sorra kerülő szakadások formájában — azt a munkáosztálynak kétségkívül sokkal nagyobb méretekben kell még átélnie, amikor majd a proletárforradalom minden vitás kérdést kiélez, s minden nézeteltérést azokra a kérdésekre összpontosít, amelyek a legközvetlenebbül számítanak a tömegek magatartásának meghatározása

tekintetében, amikor majd arra kényszerülünk, hogy a harc hevében különböztesük meg a barátot az ellenségtől, s a rossz szövetségeseket elűzzük magunktól, hogy az ellenségre döntő csapást mérhessünk.

Az az eszmei harc, amelyet a forradalmi marxizmus a revizionizmus ellen vívott a XIX. század végén, csak előjátéka a proletariátus nagy forradalmi út-közeleinek, s a proletariátus a kispolgárság minden ingadozása és gyengesége ellenére rendületlenül halad ügyének végső győzelme felé.

Lenin Művei 15. k. 27—28. lap.

F) Az opportunizmus eluralkodása a II. Internacionálében a XX. század elejétől kezdve

17. Lenin „Nézeteltérések az európai munkásmozgalomban” című cikke (1910)

A mai európai és amerikai munkásmozgalomban a főbb taktikai nézeteltérések azzal a harccal kapcsolatosak, amely a marxizmustól, a munkásmozgalomban ténylegesen uralkodóvá vált elmélettől elhajló két nagy irányzat ellen folyik. Ez a két irányzat a revizionizmus (az opportunizmus, a reformizmus) és az anarchizmus (az anarcho-szindikalizmus, az anarcho-szocializmus). Ez a két elhajlás a munkásmozgalomban uralkodó marxista elmélettől és marxista taktikától a tömeges munkásmozgalom több mint fél évszázados történelme folyamán különböző formákban és különböző árnyalatokban valamennyi civilizált országban megfigyelhető.

Már ebből az egy tényből is világosan kitűnik, hogy ezek az elhajlások nem magyarázhatók sem holmi véletlenekkel, sem egyes személyek vagy csoportok hibáival, de még a nemzeti sajátosságok vagy hagyományok stb. hatásával sem. Valamilyen mélyebb okoknak kell lenniök, amelyek a gazdasági rendben és valamennyi tőkésország fejlődésének jellegében gyökereznek, és állandóan létrehozzák ezeket az elhajlásokat. Anton Pannekoek holland marxistának tavaly megjelent kisebb könyvecskéje: „Taktikai nézeteltérések a munkásmozgalomban” („Die taktischen Differenzen in der Arbeiterbewegung”. Erdmann Dubber, Hamburg, 1909) érdekes kísérlet ezeknek az okoknak tudományos felderítésére. A továbbiakban megismertetjük az olvasóval Pannekoek következtetéseit, amelyeket feltétlenül helyeseknek kell elismernünk.

Azok közül az okok közül, amelyek időnként taktikai nézeteltérésekre vezetnek, egyik legmélyebben gyökerező ok maga az a tény, hogy a munkásmozgalom növekszik. Ha ezt a mozgalmat nem valamilyen fantasztikus eszmény mértékével mérjük, hanem egyszerű emberek gyakorlati mozgalmának tekintjük, akkor érthetővé válik, hogy újabb és újabb „újoncok” bekapcsolása, a dolgozó tömeg újabb rétegeinek a bevonása folytán elkerülhetetlenek az elméleti és taktikai ingadozások, a régi hibák megismétlődése, az elavult nézetekhez és elavult módszerekhez való átmeneti visszatérés stb. Az újoncok „kiképzésére” minden ország munkásmozgalma időnként hol több, hol kevesebb energiát, figyelmet, időt fordít.

Továbbá. A kapitalizmus a különböző országokban és a nemzetgazdaság különböző területein nem egyforma gyorsasággal fejlődik. A munkásosztály és ideológusai ott sajátítják el a legkönnyebben, a leggyorsabban, a legteljesebben és legtökéletesebben a marxizmust, ahol leginkább fejlett a nagyipar. Ahol a

gazdasági viszonyok elmaradtak, vagy lassabban fejlődnek, ott a munkásmozgalomnak mindig akadnak olyan hívei, akik a marxizmusnak csak egyes oldalait, az új világnézetnek csupán egyes részeit sajátítják el, vagy pedig csak egyes jelszavakat, egyes követeléseket, mert nem képesek véglegesen szakítani általában a polgári világnézet és különösen a polgári demokratikus világnézet minden hagyományával.

Továbbá, a nézeteltérések egyik állandó forrása az ellentmondásokban és ellentmondások útján végbemenő társadalmi fejlődés dialektikus jellege. A kapitalizmus haladó jelenség, mert megszünteti a régi termelési módokat, és fejleszti a termelőerőket, s ugyanakkor, a fejlődés bizonyos fokán, akadályozza a termelőerők fejlődését. A kapitalizmus fejleszti, szervezi, fegyelmezi a munkásokat — s egyben szorongat, elnyom, elkorcsosít, nyomorba dönt stb. A kapitalizmus maga teremti meg sírásóját, maga teremti meg az új rend elemeit, s ugyanakkor „ugrás” nélkül ezek az egyes elemek mit sem változtatnak az általános helyzeten, nem nyúlnak hozzá a kapitalizmus uralmához. A kapitalizmus és a munkásmozgalom eleven életének, eleven történetének ezeket az ellentmondásait át tudja fogni a marxizmus, a dialektikus materializmus elmélete. Magától értetődik azonban, hogy a tömegek az életből, nem pedig könyvből tanulnak, és ezért egyes személyek vagy csoportok minduntalan eltúlozzák, egyoldalú elméletté, egyoldalú taktikai rendszerré avatják a kapitalista fejlődésnek hol az egyik, hol a másik vonását, a fejlődésnek hol az egyik, hol a másik „talánosságát”.

A polgári ideológusok, a liberálisok és a demokraták, mivel nem értik meg a marxizmust, mivel nem értik meg a mai munkásmozgalmat, minduntalan egyik kiüttalan szélsőségből a másikba esnek. Hol azzal magyaráznak meg mindent, hogy gonosz emberek „egymásra uszítják” az osztályokat, hol azzal vigasztalják magukat, hogy a munkáspárt „békés reformpárt”. S nem egyéb, mint e polgári világnézetnek és e világnézet befolyásának a közvetlen terméke az anarcho-szindikalizmus is, a reformizmus is, amelyek a munkásmozgalom egyik oldalába kapaszkodnak, az egyoldalúságot elméletté avatják, egymással összeférhetetleneknek nyilvánítják e mozgalom olyan tendenciáit vagy olyan vonásait, amelyek az egyik vagy a másik korszaknak, a munkáosztály tevékenységét megszabó ilyen vagy amolyan körülményeknek specifikus sajátosságai. A való élet, a való történelem azonban felöleli ezeket a különböző tendenciákat, mint ahogy a természetben az élet és a fejlődés felöleli a lassú evolúciót is, a gyors ugrásokat, a fokozatosság megszakadását is.

A revizionisták frázisoknak tartják mindazt, amit az „ugrásokról” mondunk, s amit arról mondunk, hogy a munkásmozgalom elvileg szemben áll az egész régi társadalommal. A reformokat a szocializmus részleges megvalósulásának tekintik. Az anarcho-szindikalisták elvetik az „aprómunkát”, különösen a parlamenti szöszék felhasználását. A gyakorlatban ez utóbbiak taktikája abban merül ki, hogy várják a „nagy időket”, de képtelenek összegyűjteni azokat az erőket, amelyek létrehozzák a nagy eseményeket. Ezek is, azok is fékeznek a legfontosabbat, a leglényegesebbet: a munkások tömörítését nagy, erős, jól működő, minden körülmények között jól működő szervezetekbe, amelyeket áthat az osztályharc szelleme, amelyek világosan felismerik céljaikat, és amelyek valóban a marxista világnézet szellemében nevelődnek.

Itt kissé eltérünk a tárgytól, mert az esetleges félreértések elkerülése végett mellékesen meg szeretnénk jegyezni, hogy Pannekoe a fejtegetéseit kizárólag Nyugat-Európa, különösen Németország és Franciaország történetéből

vett példákkal illusztrálja, s egyáltalán nem tartja szem előtt Oroszországot. Ha néha mégis úgy tűnik, mintha Oroszországra célozna, ez csak azért van, mert azok a főbb tendenciák, amelyek a marxista taktikától való elhajlásokat előidéznek, nálunk is fellelhetők, habár a kultúra, az életmód, a történelmi és gazdasági viszonyok tekintetében óriási különbség van Oroszország és a Nyugat között.

Végül, egyik rendkívül fontos oka a munkásmozgalom részvevői közötti nézeteltéréseknek az uralkodó osztályok és különösen a burzsoázia taktikájában végbemenő változások. Ha a burzsoázia taktikája mindig egyforma vagy legalábbis egynemű lenne — a munkásosztály hamar megtanulna ugyanolyan egyforma vagy egynemű taktikával felelni rá. A valóságban a burzsoázia minden országban elkerülhetetlenül a kormányzás két rendszerét, az érdekeiért vívott harcnak és uralma védelmének két módszerét dolgozza ki, s ez a két módszer hol felváltja egymást, hol pedig különféle kombinációkban összefonódik egymással. Az egyik ilyen módszer az erőszak, minden engedmény megtagadása a munkásmozgalomtól, minden régi és elavult intézmény támogatása, minden reform kérlelhetetlen elvetése. Ez a lényege a konzervatív politikának, amely Nyugat-Európában egyre kevésbé tekinthető a földbirtokos osztályok politikájának, és mindinkább az általános burzsoá politika egyik válfajává válik. A másik módszer a „liberalizmus”, a politikai jogok fejlesztése, a reformok, az engedmények stb. irányában tett lépések.

A burzsoázia nem egyesek gonosz szándékai és nem véletlenek folytán változtatja a két módszert, hanem a saját helyzetében rejlő gyökeres ellentmondások következtében. Egy normális kapitalista társadalom nem fejlődhet sikeresen, ha nincs stabilizálódott képviselői rendszere, ha a lakosság, amelyre okvetlenül viszonylag nagy „kulturális” igények jellemzők, nem rendelkezik bizonyos politikai jogokkal. A kultúra bizonyos minimumára való igény magára a kapitalista termelési módra és fejlett technikájára, bonyolultságára, rugalmasságára, mozgékonyosságára, a világpiacon gyorsan fejlődő konkurrenciára stb. vezethető vissza. Ezért a burzsoázia taktikai ingadozásai, az erőszak rendszeréről a látszatengedmények rendszerére való áttérések jellemzőek valamennyi európai ország utolsó ötven esztendejének történetére, de a különböző országok bizonyos periódusokban főleg az egyik vagy a másik módszer alkalmazását fejlesztik. Például Anglia a XIX. század hatvanas, hetvenes éveiben a „liberális” burzsoá politika klasszikus hazája volt, Németország a hetvenes és nyolcvanas években az erőszak módszerét alkalmazta stb.

Amikor Németországban ez a rendszer uralkodott, ennek az egyik burzsoá kormányzási rendszernek egyoldalú visszhangja az volt, hogy erősödött a munkásmozgalomban az anarcho-szindikalizmus, vagy amint akkor nevezték, az anarchizmus (a „fiatalok” a kilencvenes évek elején, Johann Most a nyolcvanas évek elején). Amikor 1890-ben bekövetkezett a fordulat az „engedmények” felé, ez a fordulat, mint mindig, még veszedelmesebbnek bizonyult a munkásmozgalomra nézve, mert a burzsoá „reformerségnek” éppoly egyoldalú visszhangját keltette: az opportunizmust a munkásmozgalomban. „A burzsoázia liberális politikájának pozitív, reális célja — mondja Pannekoek — az, hogy félrevezesse a munkásokat, megbontsa soraikat, s az erőtlent, mindig erőtlent és kérészt életű látszatreformerség erőtlent függelékévé tegye politikájukat.”

A „liberális” politika segítségével, amely Pannekoek találó megjegyzése szerint a „ravaszabb” politika, a burzsoázia bizonyos időre gyakran eléri célját. A munkások egy része, képviselőik egy része olykor felül az ilyen látszat-

engedményeknek. A revizionisták „elavultnak” nyilvánítják az osztályharcról szóló tanítást, vagy olyan politikához folyamodnak, amellyel a gyakorlatban lemondanak az osztályharcról. A polgári taktika cikcakkjai folytán erősödik a munkásmozgalomban a revizionizmus, és olykor annyira kiéleződnek benne a nézeteltérések, hogy szakadásra kerül sor.

Az említett okok mind taktikai nézeteltéréseket idéznek elő a munkásmozgalomban, a proletárok soraiban. De nincs és nem is lehet kínai fal a proletariátus és a vele érintkező kispolgári rétegek között, ideértve a parasztságot is. Érthető, hogy amikor egyes személyek, csoportok és rétegek a kispolgárság soraiból a proletariátus soraiba kerülnek át, ez szükségképpen ingadozásokat idéz elő a proletariátus taktikájában.

A különböző országok munkásmozgalmának tapasztalatai hozzájárulnak ahhoz, hogy a gyakorlat konkrét kérdései alapján tisztázzuk a marxista taktika lényegét, hozzájárulnak ahhoz, hogy a fiatalabb országok világosabban felismerjék a marxizmustól való elhajlások igazi osztályjelentőségét, és sikerebben harcoljanak az ilyen elhajlások ellen.

Lenin Művei 16. k. 359—364. lap.

G) A II. Internacionálé 1900—1904 között

18. A II. Internacionálé párizsi kongresszusa (1900)

Az V. párizsi kongresszust 1900. szeptember 23-tól 27-ig tartották meg: a kongresszuson 791 küldött vett részt Európa és Amerika 21 országából.

A kongresszus napirendje a következő volt:

1. Az előző kongresszusok határozatainak végrehajtása. A munkás- és szocialista szervezetek és akciók nemzetközi egyesítéséhez a gyakorlati módszerek felkutatása és alkalmazása.

2. A munkanap korlátozása nemzetközi munkaügyi törvényhozással.

3. A munka felszabadításához szükséges feltételek.

4. A nemzetközi béke. A militarizmus, az állandó hadsereg megszüntetése.

5. A gyarmati politika.

6. A tengeri közlekedés munkásainak megszervezése.

7. Az általános választójogért és a közvetlen törvényhozásért folyó harc.

8. A municipális szocializmus.

9. A politikai hatalom kiharcolása és a burzsoá pártokkal való szövetségek.

10. Május elseje.

11. A trösztök.

12. Az általános sztrájk.

Határozat a politikai hatalom kiharcolásáról és a burzsoá pártokkal való szövetségekről.

Az 1900. évi párizsi kongresszus egyik központi kérdése a hatalom kiharcolásának és a burzsoá pártokkal való szövetségeknek a kérdése volt. Ez a politikai kérdés rendkívül foglalkoztatta valamennyi ország szocialistáit, azaz kapcsolatban, hogy Millerand francia „szocialista” tagja lett a Harmadik Köztársaság reakciós kormányának. A határozat, amelyet a kongresszus ezzel a kérdéssel kapcsolatban hozott, megalkuvó jellegű volt.

Az alábbiakban részletet közlünk a II. Internacionálé párizsi kongresszusának határozatából.

A politikai hatalom meghódítása a proletariátus által modern demokratikus államban nem lehet valamilyen merész támadás eredménye, hanem csakis

a proletariátus politikai és gazdasági megszervezése hosszú és fáradságos munkájának, a proletariátus fizikai és erkölcsi újjászületésének és a községi önkormányzatok és törvényhozó gyűlések mandátumai fokozatos meghódításának következménye lehet.

De olyan országban, amelyben központosított kormányhatalom van, a politikai hatalmat nem lehet részleges úton meghódítani. Egy szocialista belépését a polgári kormányba nem lehet úgy tekinteni, mint a politikai hatalom meghódításának normális kezdetét, hanem mindig csak átmeneti és kivételes kényszereszköznek szükséghelyzetben.

Hogy vajon adott esetben ilyen szükséghelyzet adódik-e, ez nem elvi, hanem taktikai kérdés. Erről nem a kongresszusnak kell határozni. Mindenesetre azonban ez a veszélyes kísérlet csak akkor lehet előnyös, ha egy zárt pártszervezet helyesli, és ha a szocialista miniszter továbbra is pártja megbízottja marad.

Ahol a szocialista miniszter függetlenül pártjától, ahol nem lesz többé pártja megbízottja, ott a polgári kormányban való részvétele gyengíti a proletariátust, ahelyett, hogy erősítené, s elodázza a politikai hatalom meghódítását, ahelyett, hogy elősegítené.

A kongresszus kijelenti, hogy a szocialistának minden esetben ki kell lépnie a polgári kormányból, ha a szervezett párt kijelenti, hogy ez a kormánybizonyosságot tett pártosságáról a tőke és a munka közti gazdasági harcban.

A párizsi nemzetközi szocialista kongresszus.
Berlin, 1900, 17. lap (németül).

19. A bolsevizmus a nemzetközi küzdőtéren

A XIX. század végén és különösen a XX. század elején a forradalmi mozgalom központja Oroszországba, a leninizmus szülőhazájába helyeződött át, mert Oroszországban ekkor polgári forradalom érlelődött, mégpedig olyan forradalom, amely az imperializmus korszakában, a proletariátus nemzetközi erőviszonyait és Oroszországban a bolsevik párt megalakulását figyelembe véve, hamarosan átnőhetett szocialista forradalomba.

A bolsevizmus első fellépése a nemzetközi küzdőtéren azután történt, hogy az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárti 1903-as II. kongresszusán szakadás következett be a bolsevikok és a mensevikok között.

Részlet az OSZDMP-nek a második pártkongresszuson, 1903-ban elfogadott programjából

A csere fejlődése oly szoros kapcsolatot teremtett a civilizált világ valamennyi népe közt, hogy a proletariátus nagy felszabadító mozgalmának nemzetközivé kellett válnia, és már régen azzá is vált.

Az oroszországi szociáldemokrácia a proletár világhadsereg egyik osztagának tekinti magát, és ugyanazt a végső célt tűzi maga elé, amelynek elérésére valamennyi más ország szociáldemokratái törekednek.

Ezt a végső célt a jelenkori burzsoá társadalom jellege és fejlődésének menete szabja meg...

De mindezeknek a polgári társadalomban bennrejlő ellentmondásoknak növekedése és éleződése arányában nő a dolgozó és kizsákmányolt tömeg elégedetlensége is a fennálló renddel szemben, növekszik a proletárok száma és egybeforrottsága, elesedik harcuk kizsákmányolóik ellen. Ugyanakkor a tech-

nika tökéletesedése azzal, hogy összpontosítja a termelési és forgalmi eszközöket, s társadalmisítja a munkafolyamatot a tőkés vállalatokban, egyre gyorsuló ütemben megteremti az anyagi lehetőséget, hogy a tőkés termelési viszonyokat szocialista termelési viszonyok váltsák fel, vagyis annak a szociális forradalomnak anyagi lehetőségét, amely a nemzetközi szociáldemokrácia mint a proletár osztálymozgalom tudatos kifejezője egész tevékenységének végső célja.

A proletariátus szociális forradalma azzal, hogy a termelési és forgalmi eszközök magántulajdonát azok társadalmi tulajdonával váltja fel, és bevezeti a társadalmi termelési folyamat tervszerű megszervezését, hogy ezáltal biztosítsa a társadalom minden tagjának jólétét és mindenirányú fejlődését — megszünteti a társadalom osztályokra tagozódását, s ezzel felszabadítja az egész elnyomott emberiséget, mert véget vet annak, hogy a társadalom egyik része bármilyen formában is kizsákmányolja a másikat.

Ennek a szocialista forradalomnak elengedhetetlen feltétele a proletariátus diktatúrája, vagyis az, hogy a proletariátus olyan politikai hatalmat vívjon ki, amely lehetővé teszi számára, hogy elnyomja a kizsákmányolókat minden ellenállását.

A nemzetközi szociáldemokrácia feladatául tűzi ki, hogy képessé tegye a proletariátust nagy történelmi küldetésének teljesítésére, s ezért olyan önálló politikai párttá szervezi, amely szembe áll valamennyi burzsoá párttal, vezeti a proletariátus osztályharcának valamennyi megnyilvánulását, feltárja a proletariátus előtt a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak érdekeinek kibékíthetetlen ellentétét, és megmutatja neki a közelgő szociális forradalom történelmi jelentőségét, és szükséges feltételeit. Ugyanakkor felvilágosítja a dolgozó és kizsákmányolt tömegeket, hogy helyzetük a kapitalista társadalomban reménytelen, hogy a szociális forradalom elengedhetetlen ahhoz, hogy felszabadítsák magukat a tőke igája alól. A munkásosztály pártja, a szociáldemokrácia a dolgozó és kizsákmányolt lakosság valamennyi réteget soraiba hívja, amennyiben ezek magukévá teszik a proletariátus álláspontját.

A különböző országok szociáldemokratái — az egész civilizált világon elterjedt tőkés termelési mód uralma által meghatározott közös végcéljuk felé vezető útjukon — kénytelenek különböző közvetlen feladatokat tűzni maguk elé, egyrészt azért, mert e termelési mód fejlettségi foka nem mindenütt egyenlő, másrészt azért, mert e termelési mód a különböző országokban különböző társadalmi, és politikai körülmények között fejlődik.

Oroszországban, ahol a kapitalizmus már uralkodó termelési mód lett, még igen sok maradványa található régi, kapitalizmus előtti rendünknek, amely azon alapult, hogy a dolgozó tömegeket a földbirtokosok, az állam vagy az államfő jobbgysorban tartották. Ezek a maradványok, amelyek igen nagymértékben gátolják a gazdasági haladást, akadályozzák a proletariátus osztályharcának mindenirányú fejlődését, és elősegítik azt, hogy fennmaradjanak és erősödjenek a legbarbárabb kizsákmányolási formák, amelyek segítségével az állam és a vagyonos osztályok kizsákmányolják a sok milliós parasztságot, és sötétségben, jogfosztottságban tartják az egész népet.

A legjelentősebb e maradványok közül és a leghatalmasabb támasza ennek az egész barbárságnak — a cári önkényuralom. A cári önkényuralom természeténél fogva ellensége mindenféle társadalmi mozgalomnak, és nem is lehet más, mint legádázabb ellensége a proletariátus minden felszabadulási törekvésének.

Ezért az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt azt tűzi ki legközelebbi politikai feladatául, hogy megdöntse a cári önkényuralmat, és felváltsa demokratikus köztársasággal...

(A továbbiakban az OSZDMP legközelebbi feladatainak felsorolása következik.)

Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági piénumainak határozatai. I. rész. 1898—1924, Szikra, Budapest, 1954, 40., 41—43. lap.

20. Az 1904. évi amszterdami kongresszus

A II. Internacionálé amszterdami (hatodik) kongresszusa 1904. augusztus 14-től augusztus 20-ig tartott. A kongresszuson 476 küldött vett részt 24 országból. A szervezeti kérdéseken kívül a következő kérdések szerepeltek a kongresszus napirendjén:

1. A szocialista taktika nemzetközi szabályai.
2. A gyarmati politika.
3. Az általános sztrájk.
4. A szociálpolitika és a munkásbiztosítás.
5. A kivándorlás és a bevándorlás.
6. A trosztók és a munkanélküliség.
7. Május elseje megünneplése.
8. A partok egysége.

A kongresszus munkájának középpontjában a bernsteini revizionizmushoz való viszonyának kérdése állott. Éles viták után a kongresszus elfogadta a revizionizmust elutasító és megőrző határozatot. A határozat mellett Lenin, Bebel, Kautsky, Plehanov, Roza Luxemburg, Guesde és mások szólaltak fel; 25 szavazatot kapott 5-tel szemben 12 tartózkodó szavazat mellett (minden képviselt ország két szavazattal rendelkezett).

Az amszterdami kongresszus határozata a revizionizmusról

A kongresszus a lehető legteljesebb mértékben visszautasítja azoknak a revizionistáknak a törekvését, akiknek célkitűzése az osztályharcon alapuló ki-probált és eredményes politikánk módosítása, és akik a társadalom kialakult rendje irányában tett engedmény politikájával fel akarják váltani a burzsoázia ellen irányuló, a politikai hatalom elnyerése érdekében folytatott szüntelen támadásunkat.

Az effajta revizionista taktikának az lenne az eredménye, hogy egy olyan párt, amelyik a burzsoá társadalomnak szocialista társadalommá való lehető leggyorsabb átalakításáért küzd — s ezáltal e párt forradalmi a szó legneme-sebb értelmében —, olyan párttá változna, amely megelégedne a burzsoá társadalom reformjával.

Ezért a kongresszus a revizionista áramlatokkal szemben meg van győ-ződve arról, hogy az osztályellentétek mélységesen és állandóan erősödnek, ahelyett, hogy csökkennének, és ezért a kongresszus kijelenti:

1. Hogy a párt elhárít mindenfajta felelősséget a kapitalista termelésen alapuló politikai, és gazdasági feltételek alatt, és ezért nem helyeselhet egyetlen olyan intézkedést sem, amely az uralkodó osztály hatalmát kívánja fenntartani.

2. A szociáldemokrácia nem küzdhet azért, hogy részt vegyen a kormány-zásban a burzsoá társadalmi rend ideje folyamán; ez a határozat megfelel az Internacionálé 1900-i párizsi kongresszusán elfogadott Kautsky-féle határo-zatnak.

A kongresszus továbbá visszautasít minden olyan kísérletet, amely elködösíti az egyre növekvő osztályellentéteket abból a célból, hogy egyezséget hozzon létre a burzsoá pártokkal.

A kongresszus elvárja a szocialista parlamenti csoportoktól, hogy azok hatalmukat — amelyet tagjaiknak száma és az őket támogató választók nagy befolyása megnövelt — felhasználva, állhatatosan kitartsanak a szocializmus végső célja felé irányuló propagandájukban, és a mi programunkkal összhangban a leghatározottabban megvédelmezzék a munkásosztály érdekeit, a politikai szabadságjogok kiterjesztését és fenntartását abból a célból, hogy mindenki számára megszerezzék az egyenlő jogokat; továbbá, még erőteljesebben, mint valaha, fokozni kell harcukat a militarizmus ellen, a gyarmati és imperialista politika ellen, mindenféle igazságtalanság, elnyomás és kizsákmányolás ellen, és végül elszántan kell küzdeniök a társadalmi törvénykezés tökéletesítéséért és a munkásosztály politikai és civilizációs küldetésének megvalósításáért.

Idézi: W. Z. Foster: A három Internacionálé története. New York, 1955, 179—180. lap (angolul).

H) Az 1905—07-es, első orosz polgári demokratikus forradalom nemzetközi jelentősége

Az 1905—1907-es, első orosz polgári demokratikus forradalom forradalmi fellendülést indított meg a Kelet országaiban, és hatással volt a nyugati országokra is. Különösen nagy volt a hatása a soknemzetiségű Ausztria—Magyarországon.

Az alábbi dokumentumok megvilágítják az 1905—07-es orosz forradalom hatását több nyugat-európai ország és az Egyesült Államok munkásmozgalmára.

21. Franciaország

A CGT rendezésében 1905. január 30-án Párizsban, a Tivoli-teremben megtartott gyűlésen Jaurès és Vaillant felszólalása után elhatározták, hogy az alanti szövegű táviratot küldik Oroszország munkásainak:

A Seine département-i szakszervezetek szövetsége, mélyen megrázva a pétervári gyilkosságoktól¹¹, amelyeknek borzalmai az 1871-es véres hét mészárlásaira emlékeztetnek. Párizs munkásai nevében a legforróbb együttérzését küldi nektek a forradalom ügyében, amelyet megkezdtetek, és amelyet nem tartóztathatnak fel a golyók... Párizsban, a forradalom városának munkásai veletek vannak, és hallatják hangjukat. Testvérek, számitsatok reánk, segítségünk biztosítva van számotokra. Le a cárral! Le a kizsákmányolókkal! Eljen a szociális forradalom!

Humanité, 1905. január 24. sz. (franciául).

22. Ausztria

Ausztria Szociáldemokrata Pártjának kongresszusa, miután hírről vette II. Miklós 1905. október 17-i kiáltványának megjelenését, a következő felhívást intézte az ausztriai munkásosztályhoz:

¹¹ Az 1905. január 9-i sortűz a munkásokra (a „véres vasárnap”).

A cárizmus meghajolt a forradalom előtt. Oroszország népei legyőzték a zsarnokságot. A szabadság előretör Oroszországból!...

Ausztria népeinek olyan parlamentje van, amelynek alapja a szégyenletes kúriarendszer, a politikai igazságtalanság elviselhetetlen formája. Ezt a helyzetet nem lehet tovább eltűnni... Követeljük az általános, egyenlő és közvetlen választójogot a kormánytól és a parlamenttől ...

El vagyunk szánva, hogy ezt a harcot a tömegsztrájkokkal a legszélsőségesebb eszközökkel folytatjuk.

Szavaink azonban ellenfeleinkhez is szólnak. Az értelmesekeket közülük figyelmeztetjük, az értelmetleneket intjük, a rosszakaratúak ellen kérlelhetetlen harcot hirdetünk.

Dolgozó nép, fel a harcra!

Az Ausztriai Szociáldemokrata Munkáspárt (1905 októberi) pártkongresszusának jegyzőkönyve. Wien, 1905, 138. lap (németül).

23. Egyesült Államok

A „Világ Ipari Munkásai” nevű munkás-tömegszervezet alakuló kongresszusán 1905 júliusában határozatot hoztak az orosz forradalomról. Az itt közölt határozat kifejezésre juttatta az amerikai proletariátus szolidaritását Oroszország proletariátusával.

Tekintettel arra, hogy jelenleg a távoli Oroszországban a munkásosztály súlyos harcot folytat az elviselhetetlen elnyomás, bántalmazás és erőszak ellen, harcot folytat ezen ország munkásosztályának emberibb életkörülményeiért, tekintettel arra, hogy e harc kimenetelének döntő jelentősége lesz minden ország munkásosztálya számára felszabadulásukért vívott harcukban, tekintettel arra, hogy ezt a kongresszust azért hívtuk össze, hogy Amerika munkásosztályát olyan szervezetbe egyesítse, amely lehetővé teszi számunkra, hogy lerázzuk majd a kapitalizmus igáját — mi, Amerika ipari szakszervezeteinek tagjai, azt határozzuk, hogy támogatjuk orosz munkástestvéreinket harcukban, a legszívélyesebb rokonszenvünket és együttérzésünket fejezzük ki az üldözések, a bántalmazások, az erőszak áldozatainak, felajánljuk nekik erkölcsi támogatásunkat, és pénzügyi segítséget ígérünk — amennyiben ez módunkban lesz — az összes üldözött, harcoló és szenvedő elvtársaknak a távoli Oroszországban.

William Haywood: „Bill Haywood könyve.” New York, 1929, 186—187. lap (angolul).

I) A II. Internacionálé az imperialista világháború előtti években (1907—14)

24. Az 1907. évi stuttgarti kongresszus

A II. Internacionálé hetedik kongresszusán, amely Stuttgartban 1907. augusztus 18-tól 24-ig ülésezett, 24 országból 886 küldött vett részt. Ez volt a II. Internacionálé első olyan kongresszusa, amelyen Lenin személyesen vett részt.

A kongresszus napirendjén a következő kérdések szerepeltek:

1. A militarizmus és a nemzetközi konfliktusok.
2. A politikai pártok és a szakszervezetek.
3. A gyarmati kérdés.
4. A munkások bevándorlása és kivándorlása.
5. A nők választójoga.

A stuttgarti kongresszus határozata a militarizmus és a háború kérdéséről

A kongresszus megerősíti az előző nemzetközi kongresszusokon a militarizmus és imperializmus ellen hozott határozatokat, és ismételten kijelenti, hogy a militarizmus ellen folytatott harc nem választható el az általános szocialista osztályharcától.

A kapitalista államok közt dúló háborúk általában a világpiacokért folytatott versengő harcuk eredménye — minden egyes állam nem csupán azokért a piacokért küzd, amelyeket már amúgy is birtokol, hanem újakat akar meghódítani; e harcban az idegen népek és országok leigázása játssza a főszerepet. Továbbá, ezeket a háborúkat a szüntelen fegyverkezési hajszra váltja ki, amely a militarizmusra, a burzsoá osztályuralom és a munkásosztály gazdasági és és politikai elnyomása fő eszközére jellemző.

A háborúkat, azok a nemzeti elfogultságok segítik elő, amelyeket módszeresen terjesztenek civilizált népek között az uralkodó osztályok érdekében, azzal a céllal, hogy a proletártömegek figyelmét elvonják úgy a saját osztályproblémáiktól, mint a nemzetközi osztályszolidaritás kötelességeitől.

Ebből következik, hogy a háborúk a kapitalizmus igazi természetéhez tartoznak; csak akkor szűnnek meg, amikor eltörlik a kapitalista gazdasági rendet, vagy amikor a háborús technika előrehaladása oly sok áldozatot követel emberéletben és pénzben, és a fegyverkezés oly nagy felháborodást vált ki, hogy a nép maga törli el ezt a rendszert.

Ezért a munkásosztály, amely a katonaság nagy részét szolgáltatja, és amely a legtöbb anyagi áldozatot hozza, a háború természetes ellensége, mint-hogy, a háború ellentmond céljainak — olyan szocialista alapú gazdasági rend kialakításának, amely megteremti a népek összetartozását.

Ezért a kongresszus megállapítja, hogy a munkásosztály és elsősorban parlamenti képviselőinek kötelessége, hogy minden erejükkel küzdjenek a haditengerészeti és katonai felfegyverkezés ellen, és tagadják meg e fegyverkezésekhez az eszközöket, rámutatva a burzsoá társadalom osztályjellegére és a nemzeti ellentétek fenntartására irányuló szándékukra. Ügyszintén kötelességük gondoskodni arról, hogy a proletárijűség a szocializmus és a népek testvériségének szellemében nevelkedjen, és osztályöntudattól legyen áthatva.

A kongresszus a hadsereg demokratikus átszervezésében, az állandó hadsereg helyett a munkásőrség létesítésében lényeges biztosítékát látja a támadó háborúk lehetetlenné tételének és a nemzeti ellentétek elsímitásának.

Az Internacionálé nem szoríthatja szigorú formák közé a munkásosztály antimilitarista megmozdulásait, minthogy ezek a mozgalmak elkerülhetetlenül változnak, a nemzeti adottságokkal, a hellyel és az idővel. Kötelessége azonban, hogy összhangba hozza és a végletekig erősítse a munkásosztály háborúellenes törekvéseit.

Valójában, az Internacionálé brüsszeli kongresszusa óta a proletariátus, miközben fáradhatatlanul harcolt a militarizmus ellen, megtagadva a haditengerészeti és katonai fegyverkezésekhez szükséges eszközöket, és a katonai szervezetek demokratizálására törekedve, egyre növekvő lendülettel és sikerrel folyamodott a különböző akciókhoz, hogy megakadályozza a háborúk kitörését, vagy véget vessen azoknak, és felhasználja a háború okozta társadalmi mozgalmakat a munkásosztály felszabadítására.

Ez ténszerűen megállapítható a Fashoda-incidenst követő egyezménynél, amelyet az angol és a francia szakszervezetek kötöttek a béke fenntartására,

valamint az Anglia és Franciaország közt létrejött barátság felújítása érdekében; ezt tanúsítja a marokkói válság folyamán a német és a francia parlamentben a szociáldemokrata pártok magatartása; a francia és a német szocialisták hasonló célból folytatott megmozdulásai; a közös akció az ausztriai és az olaszországi szocialisták részéről, akik Triesztben találkoztak abból a célból, hogy elhárítsák a két ország közt fennálló konfliktust, továbbá ezt bizonyítja a svédországi szocialista munkások erőteljes beavatkozása a Norvégia ellen irányuló támadás elhárítása érdekében; és végül az oroszországi és a lengyelországi szocialista munkások és parasztok hősiessége, önfeláldozó harca a cárizmus által szabad pórázra engedett háború ellen, majd annak minél előbbi befejezése érdekében, és egyszersmind annak érdekében is, hogy az országos válságot a munkásosztály felszabadítására használják fel.

Mindezek a törekvések a proletariátus növekvő hatalmának bizonyosságai, és annak a gyarapodó erőnek a jele, amely elszánt beavatkozással igyekszik a béke fenntartását biztosítani. A munkásosztálynak ez a tevékenysége annál sikeresebb lesz, minél jobban áthatja a hasonló akciókra való felkészülés szelleme, és ha a különböző országok munkáspártjait további munkára ösztönzi és megerősíti az Internacionálé.

A kongresszus meg van győződve arról, hogy a proletariátus nyomására és a kormányok szánalomra méltó kicsinyes intézkedései helyett a döntőbíráóságok komoly alkalmazása révén biztosítani lehet majd a lefegyverkezés jótékony hatását minden ország számára, és ez lehetővé teszi a jövőben a jelenleg katonai fegyverzetre és háborúra költött hatalmas pénz és erőforrások felhasználását kulturális célokra.

Ha a háború kitöréssel fenyeget, a munkásosztály és parlamenti képviselői a megfelelő országokban a Nemzetközi Szocialista Iroda egyesítő tevékenységének támogatásával kötelesek mindent megtenni, amit csak tudnak, hogy — felhasználva azokat az eszközöket, amelyeket a leghatékonyabbnak találnak — megakadályozzák a háború bekövetkeztét. Ezek az eszközök természetesen különbözőek, az osztályharc élességének fokától és az általános politikai helyzet-től függően.

Abban az esetben, ha a háború mégis kitör, a szocialisták kötelesek beavatkozni annak érdekében, hogy a háború mielőbb véget érjen, és kötelesek minden módon kihasználni a háború által előidézett gazdasági és politikai válságot arra, hogy a népet megmozdítsák, és ezáltal meggyorsítsák a tőke uralmának bukását.

Idézi: W. Z. Foster: A három Internacionálé története, New York, 1955, 205—207. lap (angolul).

25. Lenin: „A stuttgarti nemzetközi szocialista kongresszus” (megjelent 1907. október 20-án)

Az ez év augusztusában tartott stuttgarti nemzetközi szocialista kongresszus különösen népes és a képviselet tekintetében szokatlanul teljes volt. Mind az öt világrész elküldte delegátusait, akiknek száma összesen 886 volt. A proletárharc nemzetközi egységének grandiózus megnyilvánulása mellett azonban kiemelkedő szerepet játszott a kongresszus a szocialista pártok taktikájának meghatározásában is. A kongresszus általános jellegű határozatokat hozott számos olyan kérdésben, amelyet mindeddig kizárólag az egyes szocialista pártok keretén belül oldottak meg. A szocializmus egységes nemzetközi erővé tömörülése különösen világosan kifejezésre jut abban, hogy a különböző országokban megnövekedett az egyforma elvi megoldást igénylő kérdések száma.

Alább közöljük a stuttgarti határozatok teljes szövegét. Most pedig röviden foglalkozni fogunk mindegyik határozattal, hogy rámutassunk arra, melyek voltak a főbb vitás pontok, és milyen jellegűek voltak a kongresszusi viták.

A gyarmati kérdés már nem először foglalkoztatja a nemzetközi kongresszusokat. Határozataik eddig mindig teljes mértékben elítélték a burzsoá gyarmati politikát mint a rablás és az erőszak politikáját. Ezúttal olyan volt a kongresszus bizottságának összetétele, hogy az opportunisták kerekedtek felül, élükön a holland van Kolla. A határozati javaslatba beiktatták azt a mondatot, hogy a kongresszus nem ítél el elvben mindennemű gyarmati politikát, mint-hogy ez szocialista rendszerben civilizáló szerepet tölthet be. A bizottság kisebbsége (a német Ledebeur, a lengyel és az orosz szociáldemokraták és sokan mások) erőiesen tiltakozott ez ellen a gondolat ellen. A kérdést a kongresszus elé utalták, s minthogy a két irányzat között igen kicsi volt az erőkülönbség, a harc hallatlan szenvedéllyel robbant ki.

Az opportunisták van Kol köré tömörültek. Bernstein és David a német küldöttség többsége nevében a „szocialista gyarmati politika” elismerése mellett szólalt fel, és támadta a radikálisokat meddő tagadásuk, a reformok jelentőségének meg nem értése, gyakorlati gyarmati program hiánya stb. miatt. Többek között Kautsky válaszolt nekik, aki kénytelen volt arra kérni a kongresszust, hogy a német küldöttség többségével szemben foglaljon állást. Helyesen mutatott rá arra, hogy szó sincs a reformokért folyó harc tagadásáról: a határozat többi része, amely semmiféle vitára nem adott okot, egészen világosan beszél erről. Arról van szó, hogy kell-e engedményeket tennünk a burzsoá rablás és erőszak jelenlegi rendszerének. A kongresszusnak a jelenlegi gyarmati politikát kell megvitatnia, márpedig ez a politika éppen a bennszülöttek rabságba döntésén alapul: a burzsoázia ténylegesen rabszolgaságot vezet be a gyarmatokon, a bennszülötteket hallatlan megaláztatásoknak és erőszakoskodásoknak teszi ki, a pálinka és a szifilisz terjesztésével „civilizálja” őket. S ilyen körülmények között a szocialisták kitérő frázisokat fognak mondani arról, hogy elvben el lehet ismerni a gyarmati politikát! Ez azt jelentené, hogy egyszerűen áttérnek a burzsoázia álláspontjára. Ez határozott lépést jelentene abban az irányban, hogy a proletariátust alárendeljék a burzsoá ideológiának, a burzsoá imperializmusnak, amely most különösen felbátorodott.

A bizottság javaslatát a kongresszus 128 szavazattal 108 ellenében — 10-en tartózkodtak a szavazástól (Svájc) — elvetette. Megjegyezzük, hogy Stuttgartban kaptak első ízben a szavazás alkalmával az egyes nemzetek különböző számú szavazatot 20-tól (a nagy nemzetek, köztük Oroszország is) 2-ig (Luxemburg). A kis nemzetek szavazatai, amelyek vagy nem folytatnak gyarmati politikát, vagy maguk is szenvednek tőle, számbelileg felülmúlták azokat az államokat, amelyek bizonyos fokig még a proletariátust is megfertőzték a hódítás szenvedélyével.

A gyarmati kérdésben megejtett szavazásnak igen nagy a jelentősége. Először is. különösen nyilvánvaló módon lelepleződött ezúttal a szocialista opportunizmus, amely meghódol a burzsoá ámitás előtt. Másodszor, megmutatkozott itt az európai munkásmozgalomnak egy negatív vonása, amely sok kárt okozhat a proletariátus ügyének, és ezért komoly figyelmet érdemel. Marx több ízben utalt Sismondi¹² egy kijelentésére, amelynek óriási jelentősége van. Az

¹² Simonde de Sismondi (1773–1842), francia történétíró és közgazdász, a XIX. század első felében jelentkező úgynevezett „kispolgári szocializmus” képviselője.

őkor proletárai — mondta Sismondi — a társadalom nyakán éltek. A mai társadalom a proletárok nyakán él.

A nincsteleneknek, de nem dolgozóknak az osztálya nem képes megdönteni a kizsákmányolókat. Csak az egész társadalmat eltartó proletárosztálynak van annyi ereje, hogy véghezvigye a szociális forradalmat. És a nagyarányú gyarmati politika következtében az európai proletariátus részben olyan helyzetbe kerül, hogy *nem* az ő munkájából él az egész társadalom, hanem a csaknem rabszolgasorban élő gyarmati bennszülöttek munkájából. Az angol burzsoázia például nagyobb profitot sajtol ki India és más gyarmatai lakosságának tíz-meg százmillióiból, mint az angol munkásokból. Ilyen körülmények között bizonyos országokban létrejön az anyagi, gazdasági alap egyik-másik ország proletariátusának gyarmati sovinizmussal való megmételtyezéséhez. Ez persze csak átmeneti jelenség lehet, mindazonáltal világosan fel kell ismernünk a bajt, meg kell értenünk okait, hogy valamennyi ország proletariátusát egyesíthessük az ilyen opportunizmus elleni harcra. S ez a harc elkerülhetetlenül győzelemre vezet, mert a „kiváltságos” nemzetek egyre kisebb hányadát alkotják a kapitalista nemzetek összességének.

A nők választójogának kérdése körül jóformán nem volt vita a kongresszuson. Egyetlen angol nő akadt, a szélső opportunistá angol „Fábián Társaság”-ból, aki megpróbált sikraszállni amellett, hogy megengedhető a szocialista harc a nők korlátozott, vagyis nem általános, hanem censzos választójogáért. A fábiánus nő teljesen magára maradt. Nézeteinek egyszerű nyitja van: az angol burzsoá hölgyek azt remélik, hogy megkaphatják a választójogot anélkül, hogy azt kiterjesztenék a proletárnőkre is.

A nemzetközi szocialista kongresszussal egy időben tartották ugyanabban a helyiségben, Stuttgartban az első nemzetközi szocialista nőkonferenciát. Ezen a konferencián, valamint a kongresszus bizottságában a határozati javaslat megvitatásakor érdekes vitára került sor a német és az osztrák szociáldemokraták között. Az utóbbiak az általános választójogért vívott harcuk során bizonyos fókig háttérbe szorították azt a követelést, hogy a nőket egyenjogúsítsák a férfiakkal; gyakorlati megfontolásból nem az általános választójogot, hanem a férfiak választójogát hangsúlyozták követelésükként. Zetkin és más német szociáldemokraták beszédeikben helyesen mutattak rá arra, hogy az osztrákok azáltal, hogy nem követelték a legnagyobb eréllyel a választójogot nemcsak a férfiak, hanem a nők számára is, helytelenül jártak el, gyengítették a tömegmozgalom erejét. A stuttgarti határozat befejező szavai („*Egyidejűleg* kell kitűzni mind a férfiak, mind a nők általános választójogának követelését”) kétségek kívül kapcsolatban állnak az osztrák munkásmozgalom történetének ezzel a mértéktelen „prakticizmusra” valló epizódjával.

A szocialista pártok és a szakszervezetek viszonyáról hozott határozat különösen nagy jelentőségű számunkra, oroszok számára. Az OSZDMP stockholmi kongresszusa a *párton kívüli* szakszervezetek mellett szállt síkra, tehát a semlegesség álláspontjára helyezkedett. Párton kívüli demokratáink, Bernsteinistáink és eszereink is mindig ezt az álláspontot védelmezték. A londoni kongresszus ezzel szemben más elvet állított fel: a szakszervezeteket közelebb kell hozni a párthoz, annyira, hogy a szakszervezeteket (bizonyos feltételek mellett) a párthoz tartozó szervezeteknek tekintsék. Stuttgartban az orosz szekció szociáldemokrata alszekciója (a nemzetközi kongresszusokon minden egyes ország szocialistái önálló szekciót alkotnak) e kérdés megvitatásakor két részre szakadt (a többi kérdésben nem került sor szakadásra). Mégpedig: Plehanov a

semlegesség elve mellett foglalt állást. A bolsevik Voinov a londoni kongresszus és a belga határozat semlegességgellenes álláspontja mellett szállt síkra (a belga határozat de Brouckère beszédével együtt a kongresszus anyagában jelent meg; ez a beszéd hamarosan meg fog jelenni oroszul is). Helyesen jegyezte meg Clara Zetkin lapjában, a „Die Gleichheit”-ben, hogy Plehanovnak a semlegesség védelmére felhozott érvei éppen olyan szerencsétlenek voltak, mint a franciák érvei. S a stuttgarti kongresszus határozata — amint Kautsky helyesen megállapította, és amint arról bárki meggyőződhet, ha a határozatot figyelmesen áttanulmányozza — véget vet a „semlegesség” elvi elismerésének. Egy árva szó sincs benne semlegességről vagy pártonkívüliségről. Ellenkezőleg, a határozat teljesen félreérthetetlenül elismeri a szakszervezetek és a szocialista párt szoros kapcsolatának és e kapcsolat megszilárdításának szükségességét.

Az OSZDMP-nek a szakszervezetekről hozott londoni határozata a stuttgarti határozat formájában most szilárd elvi alapot kapott. A stuttgarti határozat általában és minden országra nézve szükségesnek tartja a szakszervezetek és a szocialista párt szoros kapcsolatát; a londoni határozat rámutat arra, hogy Oroszországban e kapcsolat formája, kedvező körülmények esetén, a szakszervezeteknek a párthoz való tartozása kell hogy legyen, s erre kell irányulnia a párttagok tevékenységének.

Megjegyezzük, hogy Stuttgartban megnyilvánultak a semlegesség elvének káros oldalai azáltal, hogy a német küldöttség fele — a szakszervezetek képviselői — a legelszántabban védelmezte az opportunistá álláspontot. Ezért például Essenben a németek van Kol ellen léptek fel (Essenben csak pártkongresszus volt, szakszervezeti kongresszus nem), Stuttgartban pedig van Kol mellett. A semlegesség hirdetése Németországban *ténylegesen* káros eredménnyel járt, mert a szociáldemokráciában fellépő opportunizmus malmára hajtotta a vizet. Ezzel a ténnyel ezentúl mindenképpen számolni kell, s különösen számolni kell Oroszországban, ahol olyan nagyszámú burzsoá demokrata tanácsadója van a proletariátusnak, aki mind a szakszervezeti mozgalom „semlegességét” ajánlgatja.

A kivándorlásról és a bevándorlással szembeni állásponttal csak néhány szóban foglalkozunk. A bizottságban ez esetben is próbálták megvédeni a szűkkeblű céhes nézeteket, és elfogadtatni azt, hogy tiltsák meg az elmaradt országok munkásainak (a kínai kuliknak stb.) a bevándorlását. Ez megint csak egyes „civilizált” országok proletárjainak arisztokratikus szellemére utal, akik kiváltságos helyzetük révén bizonyos előnyökhöz jutnak, s ezért hajlamosak arra, hogy megfélemedkezzenek a nemzetközi osztályszolidaritás követelményeiről. Magán a kongresszuson nem akadt védelmezője ennek a céhes és kispolgári, szűk látókörű álláspontnak. A határozat teljes mértékben megfelel a forradalmi szociáldemokrácia követelményeinek.

Most pedig térjünk át a kongresszus utolsó és alighanem legfontosabb határozatára: az antimilitarizmus kérdésében hozott határozatra. A híres Heirvé, aki nagy szenzációt keltett Franciaországban és Európában, ebben a kérdésben félánarchista álláspontot képviselt, amikor naivan azt javasolta, hogy minden háborúra „válaszoljunk” sztrájkokkal és felkeléssel. Egyrészt nem értette meg, hogy a háború a kapitalizmus szükségszerű terméke, s hogy a proletariátus nem mondhat le a forradalmi háborúban való részvételről, hiszen a kapitalista társadalmakban lehetnek és voltak is ilyen háborúk. Másrészt nem értette meg, hogy az a lehetőség, hogy a háborúra „válaszoljunk”, a háború előidézte válság jellegétől függ. Ezeknek a feltételeknek megfelelően kell kiválasztani a harc eszközeit, s a harcnak (ez a hervéizmus tévedéseinek vagy dőreségének harma-

dik pontja) nemcsak arra kell irányulnia, hogy a háborút békével, hanem arra is, hogy a kapitalizmust szocializmussal váltsa fel. Nem az a lényeg, hogy csupán a háború kitörését akadályozzuk meg, hanem az, hogy a háború szülte válságot felhasználjuk a burzsoázia megdöntésének meggyorsítására. De a hervéizmus félanarchista badarsága mögött egy gyakorlatilag helyes gondolat rejlett: a szocializmusnak egy lökést kell adni abban az értelemben, hogy ne szorítkozzék csupán a parlamenti harc eszközeire, és győzzön meg minél nagyobb tömegeket arról, hogy a cselekvés forradalmi módszereihez kell folyamodniuk azokkal a válságokkal kapcsolatban, amelyeket a háború elkerülhetetlenül magával hoz. s végül abban az értelemben, hogy a tömegekben ki kell fejlesztenie a munkások nemzetközi szolidaritásának és a burzsoá hazafiság hazug voltának elevenebb tudatát.

Bebel határozati javaslatának, amelyet a németek terjesztettek elő, és amely minden lényeges kérdésben megegyezett Guesde határozati javaslatával, éppen az volt a fogyatéksága, hogy nem tartalmazott semmiféle utalást a proletariátus aktív feladataira. Ez lehetővé tette, hogy Bebel ortodox tételeit opportunisták szemügyen át olvassák. Vollmar azonnal valósággá változtatta ezt a lehetőséget.

Rosa Luxemburg és az orosz szociáldemokrata küldöttek ezért módosító javaslatokat terjesztettek be Bebel határozati javaslatához. Ezekben a módosító javaslatokban 1. megállapították, hogy a militarizmus az osztályelnyomás fő eszköze; 2. utaltak az ifjúság körében végzendő agitáció feladatára; 3. hangsúlyozták a szociáldemokráciának azt a feladatát, hogy ne csak a háborúk kitörése ellen vagy a már megkezdett háborúk minél előbbi beszüntetéséért harcoljon, hanem azért is, hogy a háború előidézte válságot kihasználja a burzsoázia bukásának meggyorsítására.

Az albizottság (amelyet az antimilitarizmus kérdésével foglalkozó bizottság választott meg) mindezeket a módosításokat beiktatta Bebel határozati javaslatába. Ezenkívül Jaurès azt a szerencsés tervet javasolta, hogy a harci eszközök megjelölése helyett (sztrájk, felkelés) hozzanak fel történelmi példákat a proletariátusnak a háború ellen folytatott harcára, kezdve az európai tüntetésektől egészen az oroszországi forradalomig. Az átdolgozás eredményeképpen ugyan rendkívül terjedelmes lett a határozat, de legalább gondolatokban valóban gazdag, és pontosan megjelöli a proletariátus feladatait. Ez a határozat az ortodox, vagyis az egyedüli tudományos marxista elemzés szigorúságát párosítja azzal, hogy a legradikálisabb és legforradalmibb harci lépéseket javasolja a munkáspártoknak. Ezt a határozatot nem lehet Vollmar módján értelmezni, mint ahogy nem lehet a naiv hervéizmus szűk keretei közé sem beszorítani.

A stuttgarti kongresszus nagyjában és egészében számos igen fontos kérdésben plasztikusan szembeállította egymással a nemzetközi szociáldemokrácia opportunisták és forradalmi szárnyát, és ezeket a kérdéseket a forradalmi marxizmus szellemében oldotta meg. E kongresszusnak az ott elhangzott viták által megvilágított határozatai minden propagandista és agitátor állandó kézikönyvévé kell hogy váljanak. A világproletariátus taktikájának egységét és forradalmi harcának egységét nagy léptekkel fogja előbbre vinni a Stuttgartban végzett munka.

Lenin Művei 13. k. 66–73. lap.

26. Az 1910. évi koppenhágai nemzetközi szocialista kongresszus

A II. Internacionálé nyolcadik kongresszusát 1910. augusztus 28—szeptember 3-a között Koppenhágában tartották meg 896 küldött részvételével 33 országból. Napirendjén többek között a következő kérdések álltak:

1. A háborúról.
2. A kooperációról.
3. A munkanélküliségről.

4. A munkáscsapat egységéről (azokban az országokban, ahol néhány szocialista párt létezett).

A koppenhágai kongresszusnak a háborúról szóló határozatából

Kapcsolódva a szocialista parlamenti képviselőknek már ismételtlen megfogalmazott azon kötelességéhez, amely szerint minden eszközzel küzdeni kell a fegyverkezés ellen, és minden alapot ehhez meg kell tagadniok, a kongresszus a következőket elvárja a képviselőktől:

a) Állandóan meg kell ismételniök az államok között felmerülő konfliktusok megoldására a kötelező nemzetközi döntőbíróságok bevonásának követelését.

b) Állandóan fel kell újítaniok azokat a javaslatokat, amelyeknek végső célja az általános lefegyverkezés, mindenekelőtt pedig egy olyan konferencia összehívása, amelynek a haditengerészet korlátozása és a tengeren a lefoglalási jog eltörlése a rendeltetése.

c) Követelniök kell a titkos diplomácia eltörlését és a kormányok között érvényben levő és jövőben kötendő egyezmények és szerződések nyilvánosságra hozatalát.

d) Közben kell járniok a népek önrendelkezési jogának érdekében, fegyveres megtámadtatásuk és erőszakos elnyomásuk elleni védelmük érdekében.

Idézi: W. Z. Foster: A három Internacionálé története. New York, 1955.

27. A bolsevikok önálló marxista párttá alakulása

1912 januárjában a bolsevikok Lenin vezetésével Prágában megtartották az OSZDMP oroszországi konferenciáját, amelyen hivatalosan is önálló, új típusú forradalmi politikai párttá alakultak. Alább közöljük Leninnek e történelmi jelentőségű eseményről szóló jelentését („Jelentés a Nemzetközi Szocialista Iródnak az OSZDMP oroszországi konferenciájáról”), amelyet a Nemzetközi Szocialista Iródnak tagjaként 1912 márciusában a II. Internacionálé vezető szerve számára írt, és amelyet azután szétküldtek a szervezethez tartozó valamennyi nemzeti pártnak.

Az OSZDMP utóbbi éveit az ingadozások és a dezorganizáció éveit voltak. A párt három éven át nem volt képes egybehívni sem konferenciát, sem kongresszust, s a legutóbbi két évben maga a Központi Bizottság sem fejthetett ki semmiféle tevékenységet. Igaz, a párt fennmaradt, de csak egyes csoportok formájában létezett minden jelentősebb városban, s e csoportok mindegyike, Központi Bizottság hiányában, többé-kevésbé elszigetelten élte életét.

Nemrég, az oroszországi proletariátus újabb felbuzdulásának hatására, a párt újra erősödni kezdett, s végre a legutóbbi napokban konferenciát tartottunk (ami 1908 óta egyáltalában lehetetlen volt), amelyen a két főváros Északnyugat-Oroszország, Dél-Oroszország, a Kaukázus és a központi iparvidék szervezetei képviseltették magukat. Általában, húsz szervezet szoros kapcsolatot tar-

tott fenn a konferenciát egybehívó szervező bizottsággal, tehát majdnem valamennyi mensevik és bolsevik szervezet, amely jelenleg Oroszországban működik.

A konferencia a párt legfelsőbb szervének nyilvánította magát annak minden jogával és kötelességével, és 23 ülésen megvitatta az összes napirendi kérdéseket, amelyek közt több rendkívül fontos kérdés szerepelt. Így a konferencia az 1908. évi konferenciának és a Központi Bizottság 1910. évi plénumának határozataival teljes összhangban mélyrehatóan és teljesen kimerítően jellemezte a mai politikai helyzetet és a párt politikáját. A konferencia különös figyelmet fordított a duma-választására, amelytől néhány hónap választ el bennünket, s a választással kapcsolatban három részből álló határozatot hozott, amely rendkívül szabatosan, minden oldalról megvilágítja zavaros választási törvényünket, foglalkozik a más pártokkal kötendő választási megegyezések kérdésével, s igen részletesen meghatározza a párt álláspontját és taktikáját a küszöbönálló választási kampányban. Azonkívül a konferencia megvitatta az éhínség elleni harc, a munkásbiztosítás, a szakszervezetek, a sztrájkok stb. kérdéseit, és megfelelő határozatokat hozott.

A konferencia megtárgyalta a „likvidátorok” kérdését is. Ez az áramlat tagadja az illegális párt létét, már likvidálnak nyilvánítja ezt a pártot, reakciós utópiának nyilvánítja az illegális párt helyreállítását, és azt bizonygatja, hogy a pártot csakis legális formában lehet életre keltetni. Mindazonáltal ez az áramlat, amely szakított az illegális párttal, mindmáig sem volt képes legális pártot alapítani. A konferencia leszögezte, hogy a párt már négy éve harcol ez ellen az áramlat ellen, hogy az 1908. évi konferencia és a Központi Bizottság 1910. évi plénuma a likvidátorok ellen foglalt állást, hogy ez az áramlat a párt minden erőfeszítése ellenére változatlanul fenntartja frakciós különállását, és a legális sajtó hasábjain harcot folytat a párt ellen. A konferencia ezért kijelentette, hogy a „Nasa Zarja”, a „Gyelo Zsiznyi” (s a jelenleg hozzájuk számítandó „Zsivoje Gyelo”) című folyóiratok körül csoportosuló likvidátorok kirekesztették magukat az OSZDMP-ből.

A konferencia végül megválasztotta a Központi Bizottságot és a „Szociáldemokrat” című központi lap szerkesztőségét. A konferencia külön kiemelte, hogy külföldön számos olyan csoport van, amelyek többé-kevésbé szocialistáknak nevezhetők ugyan, de kétségtelenül egészen elszakadtak az oroszországi proletariátustól és ennek szocialista tevékenységétől, tehát teljesen felelőtlenek; hogy ezek a csoportok semmi szín alatt sem képviselhetik az OSZDMP-t, és nem léphetnek fel annak nevében; hogy a párt egyáltalában nem vállal felelősséget és nem kezeskedhet ezekért a csoportokért, s hogy az OSZDMP-vel csakis a Központi Bizottság közvetítésével lehet érintkezni, amelynek külföldi címe: Vlagyimir Uljanov, 4 Rue Marie Rose, Paris XIV. (a Központi Bizottság részére).

Lenin Művei 17. k. 494—496. lap.

28. Az 1912. évi bázeli nemzetközi szocialista kongresszus

A kongresszuson 555 küldött vett részt. A küldöttek megoszlása országok szerint a következő volt:

Franciaország — 127, Németország — 75, Csehország — 70, Ausztria — 59, Belgium — 52, Svájc — 49, Oroszország — 36, Lengyelország — 20, Magyarország — 19, Nagy-Britannia — 13, Olaszország — 11, Hollandia — 9, Dánia — 8, Svédország — 8, Bulgária — 3, Spanyolország — 2, Horvátország — 2, Luxemburg — 3, Norvégia — 3, Portugália — 2, Románia — 2, Finnország — 2, Bosznia — 1.

A kongresszus 1912 novemberében ült össze, rendkívül kiélezett nemzetközi helyzetben. Ezért napirendjén egyetlen kérdés szerepelt: a világháború veszélye és megakadályozásának lehetősége.

Részlet következik a bázeli kongresszuson elfogadott kiáltványból.

A nemzetközi helyzet és a háborúellenes akciók egyesítése

Az Internacionálé stuttgarti és koppenhágai kongresszusán a világproletariátus háború elleni harcának következő alapelveit állapította meg:

„Ha a háború kitöréssel fenyeget, a munkásosztály és parlamenti képviselői a megfelelő országokban a Nemzetközi Szocialista Iroda egyesítő tevékenységének támogatásával kötelesek mindent megtenni, amit csak tudnak, hogy — felhasználva azokat az eszközöket, amelyeket a leghatékonyabbaknak találnak — megakadályozzák a háború bekövetkeztét. Ezek az eszközök természetesen különbözőek, az osztályharc élességének fokától és az általános politikai helyzettől függően”.

„Abban az esetben, ha a háború mégis kitör, a szocialisták kötelesek beavatkozni annak érdekében, hogy a háború mielőbb véget érjen, és kötelesek minden módon kihasználni a háború által előidézett gazdasági és politikai válságot arra, hogy a népet megmozdítsák, és ezáltal meggyorsítsák a tőke uralmának bukását.”

Az utóbbi idők eseményei különös erővel róják a proletariátusra azt a kötelességet, hogy a lehető legnagyobb erőt és energiát fektesse közös, tervszerű akcióiba. Egyfelől, az általános fegyverkezési őrület fokozta a létszükségleti cikkek drágulását, s ezáltal kiélezte az osztályellentéteket, óriási felháborodást keltett a munkásosztályban... Másfelől, egyre izgatottabban hat az állandóan fellángoló háborús veszély..

Ne felejtsek el a kormányok, hogy a jelenlegi európai helyzet és a munkásosztály jelenlegi hangulata mellett nem ereszthetik szabadjárá a háború fúriáját anélkül, hogy ezzel saját magukra ne idéznének fel veszélyt; emlékezzenek arra, hogy a francia—német háborút a Kommün követte, hogy az orosz—japán háború mozgásba hozta az orosz birodalom népeinek forradalmi erőit, hogy a katonai és a haditengerészeti fegyverkezés fokozódása Angliában és a kontinensen hallatlanul élessé tette az osztályösszeütközéseket, és hatalmas sztrájkokhoz vezetett. Csak a legteljesebb vakság vagy őrültség magyarázhatná azt, ha a kormányok nem értenék meg, hogy a szörnyű világháborúnak már a pusztá gondolata is a munkásosztály felháborodását és haragját kell hogy kiváltsa. A proletárok *bűnnek* tartják azt, hogy *egymásra löjenek* a tőkések hasznának növelése, a dinasztiki becsvágya vagy a titkos diplomáciai szerződések kedvéért.

Ha a kormányon levő hatóságok megsemmisítik a normális fejlődés minden lehetőségét, és ezzel kétségbeesett lépésekre készítetik a proletariátust, rájuk hárul majd a teljes felelősség az általuk előidézett válság következményeiért.

Az Internacionálé megkésztetéseit, hogy megakadályozza ennek a válságnak a bekövetkeztét, egyre erősebben fog hangzani titakozása, egyre erélyesebben és szélesebb körben fogja folytatni propagandáját. A kongresszus azért megbizsa a Nemzetközi Szocialista Irodát, hogy egyre nagyobb figyelemmel kísérje az eseményeket, és bármi történjék is, tartsa fenn és erősítse a proletárpártok közti kapcsolatokat.

Ebben a pillanatban a proletariátus tudatában van annak, hogy ő az emberiség egész jövőjének hordozója. A proletariátus egész energiáját arra összpön-

tosítja, hogy megakadályozza a népek színe-javának elpusztulását, amelyet a tömegmészárlás, az éhínség és a járványok borzalmai fenyegetnek.

A kongresszus hozzátok fordul, világ proletárjai és szocialistái, ebben a döntő órában hallatnotok kell hangotokat! Nyilvánítsátok ki akaratotokat mindenütt és minden formában, hangozzék el erőteljes tiltakozások a parlamentekben, gyűljetek össze tömegestül, hogy tudassátok a világgal szándékatokat, használjatok fel minden eszközt, amit a proletariátus szervezetei és ereje rendelkezésekre bocsátanak! Igyekezzetek azon, hogy a proletariátus éber és szenvedélyes békeakarata állandóan a kormányok szeme előtt legyen! Állítsátok tehát szembe a kizsákmányolás és a tömeggyilkosságok kapitalista világával a népek testvériségének és békéjének proletár világát!

Idézve a Lenin Művei XVIII. kötetének (3. kiadás) mellékleteiként közölt dokumentumokból és anyagokból, 408—411. lap (oroszul).

XI. A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK 1871—1914 KÖZÖTT

A) Lenin az 1871-i frankfurti béke utáni főbb nemzetközi válságokról

Jegyzeteket közlünk a lenini „Füzetek az imperializmusról” c. műből, amely Lenin „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső szakasza” (1915) című munkájának előkészítő vázlata volt.

Az alábbi sorokban Lenin az imperialista hatalmak nemzetközi politikai történetének plasztikus, politikailag élcen megrajzolt vázlatát adja az első világháborúig.

1. A nagyhatalmak nemzetközi politikájának főbb válságai 1870—71 után

- (Főbb) válságok a nagyhatalmak külpolitikájában 1870—1871 után:
- 1877—1878: a nemzeti államok felszabadulása a Balkánon. Kirabolják („felosztják”) *Törökországot* (*Oroszország + Anglia + Ausztria*).
- 1885: *Oroszországot* csak egy hajszál választja el az Angliával való háborútól. Kirabolják („felosztják”) *Közép-Ázsiát* (*Oroszország és Anglia*).
- 1895: (kinai—japán háború). Kirabolják („felosztják”) *Kínát*. (*Japán + Oroszország + Anglia + Németország + Franciaország*).
- 1898: Angliát csak egy hajszál választja el a Franciaország elleni háborútól. (Fashoda) Kirabolják („felosztják”) *Afrikát*.
- 1904—1905: *Orosz—japán háború*. Kirabolják („felosztják”) *Kínát és Koreát*. (*Oroszország és Japán*).
- 1905: *Németországot* csak egy hajszál választja el a Franciaország és Anglia elleni háborútól. Kirabolják („felosztják”) *Marokkót*.
- 1911: *Németországot* csak egy hajszál választja el a Franciaország és Anglia elleni háborútól. Kirabolják („felosztják”) *Marokkót*. Marokkót felcserélik *Kongóra*.
- NB: Titkos szerződés *Oroszország és Ausztria* között 1877. január 15-én *Törökországot* „felosztásáról”...
- NB: 1876: II. Sándor kérdést intéz Bismarckhoz, semleges marad-e *Németország* az *Oroszország és Ausztria* közötti háború esetén (Egelhaaf, 128. lap).
1891. január 10.: Anglia ultimátuma *Portugáliához*: kirabolják („felosztják”) *Afrikát*.
- 1889: A *Samoa-szigetek* kifizetése (*Anglia, Németország és az Egyesült Államok* együttesen).
- Az 1914—16-os háború előkészítése.
(„Mérőldkövek”)
- 1879: *Németország szövetsége Ausztriával*.
- 1891: *Oroszország szövetsége Franciaországgal*.
- 1907: *Oroszország szövetsége Angliával*.

- 1898: spanyol—amerikai háború. (Kifosztják Cubát és a Fülöp-szigeteket.)
- 1898: Anglia tárgyalásokat folytat Németországgal az Oroszország elleni szövetségről. (Nem egyeztek meg!)
- 1898 október: Szerződés Németország és Anglia között: felosztják Portugália gyarmatait, („arra az esetre”, ha Portugália pénzügyi csődbe kerül)...
- 1899: „Súrlódások” Németország, Anglia és az Egyesült Államok között Samoa miatt. Háborús fenyegetések. Konfliktus. Szerződés a szigetek „felosztásáról”. 1899. november 14.
- 1900: Kínát együttesen megfojtják: Németország + Oroszország + Egyesült Államok + Japán + Anglia + Franciaország.
- 1903: (Bombázással) kipróbálják Venezuelából, hogy adósságait megfizesse: Németország + Anglia + Olaszország.
- 1904: Szerződés Anglia és Franciaország között (ápr. 8.): felosztják Afrikát (készülnek a Németország elleni háborúra).
- 1907: Szerződés Oroszország és Anglia között (augusztus 31.) felosztják Perzsiát, Afganisztánt, Tibetet (készülnek a Németország elleni háborúra).
- 1908: Szerződés Japán és az Egyesült Államok között (november 28.) mindkét hatalom csendes-óceáni birtokainak” garantálásáról.
- 1910 július: Oroszország és Japán szerződést köt: Koreát „felcserélik” Mongólia ellenében!
- 1911: Oroszország szerződése Németországgal (augusztus 19): ez is „viszontbiztosítás” a maga nemében. (Bagdad Perzsiáért.)
- 1911: Anglia szerződése Japánnal (Anglia semleges marad a Japán és az Egyesült Államok közötti háború esetén)...
- (Lásd Franke „Németország és a világháború” című gyűjteményében.)
1914. szeptember 17.: Oroszország „szerződése” a „független” Mongóliával. (Kifosztja Mongóliát.)

Lenin: Füzetek az imperializmusról. Moszkva, 1939. 619—621. lap (oroszul).

B) Az 1877—78-i orosz—török háború nemzetközi következményei

A 70-es években a szláv népek Törökország elleni nemzeti felszabadító mozgalma erősen fellendült. 1875-ben felkelésre vezetett a Balkánon (Hercegovinában, Boszniában és Bulgáriában). A cári kormány kedvezőnek tartotta a helyzetet balkáni pozíciójának megerősítésére és a téngerszorosok szabályzatának megváltoztatására.

Az 1877—78-i orosz—török háború döntő szerepet játszott abban, hogy a Balkán félsziget szláv népei felszabadultak a török uralom alól. A békét San-Stefano helységben (Konstantinápoly közelében) írták alá. A San-Stefano-i béke szentesítette Montenegró, Szerbia és Románia függetlenségét, és megteremtette a független bolgár államot.

A békeszerződés, amely véget vetett Törökország európai hatalmának, és Oroszország számára uralkodó helyzetet biztosított a Balkán félszigeten, éles tiltakozást váltott ki Anglia és Ausztria—Magyarország részéről.

E hatalmak nyomására, Bismarck tevékeny támogatása mellett, nemzetközi kongresszus elé utalták a balkáni kérdés megvitatását. A kongresszus Berlinben ült össze. Oroszország diplomáciai vereséget szenvedett a berlini kongresszuson, a török terület épségének „védelmezői” pedig megkaparintották Ciprus szigetét (Anglia), illetve Boszniát és Hercegovinát (Ausztria).

Alább okmányokat közlünk, amelyek képet adnak az 1877—78-i orosz—török háború nemzetközi következményeiről.

2. Részletek a San-Stefanóban 1878. február 19-én (március 3-án)

kötött előzetes orosz—török békeszerződésből

2. c. A Fényes Porta¹ véglegesen elismeri Montenegró fejedelemség függetlenségét...

3. c. Szerbiát függetlennek ismerik el...

5. c. A Fényes Porta elismeri Románia függetlenségét...

6. c. Bulgária önkormányzattal rendelkező, adót fizető fejedelemség, keresztény kormánnyal és honi hadsereggel.

Bulgária végleges határát külön orosz—török bizottság fogja megállapítani, miután az orosz császári hadsereg elhagyta Rumélia területét...

7. c. Bulgária fejedelmét az ország lakossága szabadon választja, és a Fényes Porta erősíti meg a hatalmak jóváhagyásával...

A Filippopolisba² vagy Trnovóba összehívandó és jeles bolgár férfiakból álló gyűlés a fejedelem megválasztása előtt az orosz császári biztos felügyelete alatt és az ottomán biztos jelenlétében kidolgozza a jövőbeli kormányzat szabályzatát...

Az új bulgáriai kormányzati forma bevezetését és megvalósításának betartását két éven át az orosz császári biztos ellenőrzi. Az új rend életbelépését követő első év leteltével az európai kormányok külön meghatalmazottakat küldhetnek az orosz császári biztos mellé — abban az esetben, ha ez szükségesnek mutatkozik, és ha e tárgyban megállapodás jön létre közöttük, valamint Oroszország és a Fényes Porta között.

8. c. A török csapatok elhagyják Bulgáriát, és minden korábbi erődítményt le kell rombolni a helyi kormány költségére... Az orosz csapatok megszállva tartják az országot, és szükség esetén segítséget nyújtanak a biztosnak. Bulgária katonai megszállását azonban mintegy kétévi időtartamra kell korlátozni...

Ezután következnek a dunai erődítmények lerombolásáról (12. c.), a boszniai és hercegovinai önkormányzatról (14. c.) szóló cikkek, valamint a 16. c., amely szerint az örmény lakosság védelemben részesül az orosz csapatok által ideiglenesen megszállt területeken a csapatok kivonulása után stb., stb.

19. c. A háborúért és az Oroszországnak okozott károkért fizetendő jóvátétel, amelyet minden oroszok császára öfelsége követel, és amelynek megfi-

¹ A Fényes Porta vagy a Fényes Kapu — a török császári kormány.

² Plovdiv.

zetését a Fényes Porta elvállalta, a következőkben nyer megállapítást: a) 900 millió rubel hadikiadás (a hadsereg fenntartása, a készletek feltöltése, hadimegrendelések); b) 400 millió rubel kártérítés azokért a károkkért, amelyeket az állam déli partvidékén a kereskedelem, az ipar és a vasutak szenvedtek; c) 100 millió rubel azokért a károkkért, amelyeket a kaukázusi betörés okozott; d) 10 millió rubel kártérítés a törökországi orosz alattvalóknak és intézményeknek okozott károkkért. Összesen: Egyezernégyszáztízmillió rubel. Figyelembe véve Törökország pénzügyi nehézségeit, és a szultán öfelsége kívánságának eleget téve, minden oroszok császára öfelsége beleegyezik abba, hogy az előző bekezdésben felsorolt összegek nagyobbik része az alábbi területi engedményekkel legyen megváltható: a) a tulcsai szandzsák, vagyis a következő körzetek (kázok): Kilia, Szulina, Mahmudie, Iszakcsa, Tulcsa, Macsin, Babadag, Girszovó, Küsszendzse és Medzsidge, nemkülönben a Torkolat szigetei és a Kigyó-sziget. Mivel Oroszország nem kívánja bekebelezni az említett területeket és a Torkolat szigeteit, hajlandó azokat elcserélni az 1856. évi szerződésben elidegenített besszarábiai területre, amelyet délről a kiliai ág medre és a Régi Sztambul torkolata határol. . . b) Ardagan, Karsz, Batum, Bajazid és a Szaganlugig terjedő terület. . .

24. c. A Boszporusz és a Dardanellák háború és béke idején egyaránt nyitva állnak az orosz kikötőkbe igyekvő vagy az onnan eltávolodó, semleges hatalmak tulajdonát képező kereskedelmi hajók számára. Ennek következtében a Fényes Porta kötelezi magát arra, hogy a jövőben nem létesít hatástalan blokádot a Fekete-tenger és az Azovi-tenger kikötői ellen — mint ami nem felel meg a Párizsban 1856. április 4-én (16-án) aláírt nyilatkozat pontos értelmének.

Az Oroszország és más államok közötti szerződések gyűjteménye (1856—1917). Moszkva, 1952, 160—170. lap (oroszul).

3. Az angol kormány figyelmezteti Oroszországot Konstantinápoly és a tengerszorosok megszállásának esetleges következményeire

Már az 1875—76-os keleti válság kirobbantása idején az angol kormány, mint a krími háború idején, ismét aggályait hangoztatta a tengerszorosok Oroszország által történő megszállásának lehetőségei miatt. Az alább közölt bizalmas levelet lord Derby (1826—93) — Anglia külügyminisztere az 1866—68 és 1874—78-as években — 1877. július 17-én röviddel Oroszország április 24-i hadüzenete után nyújtott át Pjotr Suvalov gróf londoni nagykövetnek. A levél a szokásos diplomatikus stílus ellenére félreérthetetlenül tudomására adta Oroszországnak, hogy még a tengerszorosok ideiglenes megszállása is háborúra vezetne a két nagyhatalom között.

A kormányt mélyen megdöbbenette a jelenlegi válság súlyossága, a világ-béke veszélyeztetettsége, amely bekövetkezhet, ha csak nem lehet valamilyen egyetértésre jutni. Öszinte elégtétellel vették azt az Oroszország cárhoja által nyújtott biztositékot, hogy ami Konstantinápolyt illeti, ennek a fővárosnak a megszerzése nem tartozik öfelségének szándékai közé. Ez a biztositék azonban nem elégtette ki teljesen a jelen követelményeket, és ezért lord Derby azt az utasítást kapta, hogy bizalmasan és titokban mondja meg az orosz nagykövetnek, hogy Konstantinápolynak orosz csapatok által való megszállását, még ha az átmeneti időre történne is, és katonai szükségesség parancsolná, nagyon veszélyesnek tartanak a két ország közti jó kapcsolatok szempontjából.

Ezért kifejezték azt az őszinte reményüket, hogy az orosz kormány nem tervez ilyen lépést. Ha szerencsétlen módon úgy tünnék, hogy a város elfoglalása mégis megtörténik, fenntartják maguknak a jogot, hogy minden eszközt alkal-

mazhassanak, amit a brit érdekek biztosítására véleményük szerint alkalmazni kell.

A kormány ugyanakkor azt kívánja megértetni, hogy boldogan ragadnak meg minden adódó alkalmat a béke helyreállításában való közreműködés tekintetében olyan feltételek mellett, amelyek megfelelnek Európa általános érdekeinek és az orosz kormány önértetének.

Ez a közlemény szigorúan bizalmas, és a kormány meg van győződve róla, hogy azt az orosz kormány abban a szellemben fogadja, ahogy szánva van — nem mint fenyegetést, hanem baráti óvást egy olyan, mindkét kormányt fenyegető veszéllyel szemben, amelyet nagyon kívánatos lenne elkerülni.

Az angol külpolitika alapjai. (Szerk. H. Temperley és L. Penson), Cambridge, 1938, 359. lap (angolul).

4. Anglia állásfoglalása a San-Stefánó-i békével szemben

Az alábbi levél, amelyet lord Salisbury, Anglia külügyminisztere 1878. március 21-én Disraeli miniszterelnöknek írt, világosan kifejté Anglia ellenséges állásfoglalását a San-Stefánó-i békével szemben, valamint azokat a hódító ellenköveteléseket — mindenekelőtt Ciprus megszállását —, amelyekkel Anglia Oroszországgal és Törökországgal szemben készült fellépni.

Nem látok abban semmi nehézséget, hogy a szerződést¹ csütörtökön-pénteken nézem át, ahogy mondja. Elő kell készítenünk magunkat arra az esetre, ha nem lesz kongresszus, hogy megállapítsuk, melyek a szerződésnek azon cikkelyei, amelyeket mi különösen ellenzünk.

Természetesen jogunk van valamennyi cikkelyt ellenezni, mert mind szemben áll a jelenlegi szerződésekkel, de kétséges politika lenne az angol közvéleményre való tekintettel így cselekedni. Mindenesetre, azt hiszem, ellenvetéseinek homlokterébe helyezhetjük:

1. azokat a cikkelyeket, amelyek veszélyeztetik az erők egyensúlyát az Égei-tenger vidékén;

2. azokat, amelyek megsemmisítéssel fenyegetik a görög fajt a Balkán félszigeten;

és javasolnunk kell a szerződés eme részeinek törlését vagy kompenzációs kikötésekkel való ellensúlyozását, amelyek Törökországot vazallusi sorba süllyesztve, fenyegetik a tengerszorosokon való szabad áthaladást, valamint más olyan helyeken is az angol érdekeket, ahol a török fennhatóság gyakorlása érinti azokat.

Mint Ön tudja, nem tartozom azok közé, akik hisznek abban, hogy a török kormányt újra talpra lehet állítani mint egy valóban szilárd hatalmat; és ha Önnek más a meggyőződése, úgy vélem, óvatosnak kellene lennie bármely olyan politikai vonal elfogadását illetően, amely a török fennhatóság alá tartozó vizeken kockára teszi Anglia biztonságát. Arra kell hajlanom, hogy meg legyek elégedve olyan háborúval vagy tárgyalásokkal, amelyek a következő eredményekkel végződnek:

1. A szláv állam visszaűzése a Balkán hegységbe, és egy görög tartománnyal való helyettesítése; politikailag, de nem közigazgatásilag a porta fennhatósága alatt.

¹ Az 1878. március 3-án aláírt San-Stefánó-i békeszerződésről van szó, amely március 23-án lépett életbe.

2. Hatásos biztosítékok a szorosokon való áthaladásra minden időben, mintha nyílt tenger lenne.

3. Két haditengerészeti támaszpont Anglia számára — mondjuk Lemnoszban és Ciprusban, néhány helynek, mint például Skanderunnak legalábbis ideiglenes elfoglalásával; az erkölcsi hatás kedvéért.

4. Esetleg még felvetném a kárpótlás csökkentését egy olyan összeg erejéig, amely kedvező kilátásokat fog nyújtani a törökök kifizetései tekintetében anélkül, hogy ürügyet adnánk új követelődzésekre.

Az angol külpolitika alapjai. Cambridge, 1938, 365—366. lap (angolul).

5. Anglia megkaparintja Ciprus szigetét

(A Törökország és Anglia közötti szövetség tárgyában kötött egyezményből)

A ciprusi egyezményt Nagy-Britannia és Törökország 1878. június 4-én, a berlini kongresszus előtt írta alá. Az egyezmény alapján Anglia megszerezte Ciprus szigetét, a Földközi-tenger keleti medencéjének ezt a nagy fontosságú katonai támaszpontját.

1. c. Abban az esetben, ha Oroszország megszerzi Batumot, Ardagant vagy Karsztot, illetve valamelyiket az említett helységek közül, vagy ha Oroszország megkísérelné, hogy bármikor is meghódítsa a szultán öfelsége valamely más, a végleges békeszerződésben meghatározott ázsiai területét — Anglia kötelezi magát, hogy a szóban forgó területek védelmére fegyveres erővel csatlakozik a szultán öfelségéhez. Ennek fejében a szultán öfelsége ígéretet tesz Angliának, hogy olyan szükséges reformokat vezet be, amelyeket mindkét hatalom később fog megállapítani, és amelyek a Fényes Portának a szóban forgó területeken élő keresztény és más alattvalói kormányzásának és védelmének megfelelő megszervezésére vonatkoznak; abból a célból pedig, hogy Angliának rendelkezésére álljanak a szükséges eszközök kötelezettségének végrehajtására, a szultán öfelsége hozzájárul ezenkívül ahhoz, hogy Ciprus szigetét Anglia fennhatósága és kormányzása alá bocsássa...

A legújabb kor nemzetközi politikája szerződéseken, jegyzékeken és nyilatkozatokban. I. rész. Moszkva. 1925, 226. lap (oroszul).

6. A berlini kongresszus 1878. július 13-i jegyzőkönyvéből

1. c. Bolgárország önhatósági és adózó fejedelemséggé alakíttatik ő császári Felsége a Szultán hűbérurasága (souzeraineté) alatt; lesz keresztény kormánya és belföldi néphada.

2. c. A bolgár fejedelemség a következő területekből fog állni: (következik a határ leírása).

E határigazítást meg fogja állapítani az európai bizottság, amelyben a szerződést aláírt hatalmak képviselve lesznek.

Megjegyzendő.

1-ör, hogy a nevezett bizottság tekintetbe veendi annak szükségességét, hogy ő császári Felsége a szultán Kelet-Rumélia balkáni határait védhesse.

2-or, hogy Samakow körül 10 kilométernyi területben nem lesz szabad erődítményeket emelni.

3. c. A bolgár fejedelem szabadon fog választatni a nép által, és a Fényeskapu által megerősíttetni, a hatalmak beleegyezése mellett. Az európai nagyhatalmak uralkodó családjainak egy tagja sem választható meg bolgár fejedelemnek. A fejedelmi méltóság megürülése esetén az új fejedelem választása ugyanazon feltételek és források mellett fog történni.

4. c. Egy Tirnovába összehívandó gyűlekezete a bolgárországi előkelő férfiaknak a fejedelem megválasztása előtt szervezeti szabályzatot fog kidolgozni a fejedelemség számára...

6. c. Bulgária ideiglenes kormányát a szervezeti szabályzat elkészültéig egy orosz császári biztos fogja vezetni...

9. c. Azon évenkénti hűbéradó, amelyet a bolgár fejedelemség a hűbéruraisági udvarnak a Fényeskapu által kijelölendő bankba fizetni fog, a jelen szerződést aláíró hatalmak közmegegyezéssel állapítják meg az új szervezet működése első évének végén. E hűbéri adó a fejedelemség területének középjövedelmére lesz állapítva.

13. c. A Balkán hegyektől délre alakíttatik egy tartomány, amely „Kelet-Rumélia” nevet vesz fel, s amely ő császári felségének, a szultánnak közvetlen politikai és katonai fennhatósága alatt állva, közigazgatási autonómiát élvez. E tartomány keresztény főkormányzóval fog bírni.

25. c. Bosznia és Hercegovina tartományokat Ausztria-Magyarország fogja megszállani és kormányozni. Minthogy Ausztria-Magyarország kormánya a Szerbia és Montenegró közt délkeleti irányban egész Mitroviczán túl terjedő novibazári szandzsák kormányzatával nem kívánja magát terhelni, az ottomán kormány ott továbbra is fog működni. Mindazonáltal, hogy az új politikai állapot, valamint a közlekedési utak szabadsága és biztonsága biztosíttassék. Ausztria-Magyarországba fenntartja magának a jogot, hogy a boszniai régi vilajet azon részének egész terjedelmében helyőrségeket tartson, és katonai és kereskedelmi utakat birjon...

26. c. Montenegró függetlensége a Fényeskapu, valamint mindazon magas szerződő felek által, akik eddig még nem ismerték el, ezennel elismertetik.

29. c. Antivári és partvidéke a következő feltételek alatt csatoltatik Montenegróhoz. Az ezen területtől, úgy amint ez itt feljebb határoltatott, délre fekvő területek egész Bojánáig, Dulcignót is belefoglalva, Törökországnak visszaadottnak. Spizza községe a határok részletes leírásában jelölt terület északi határáig, Dalmáciába kebeleztetik be. A Bojánán tökéletesen szabad hajózás engedtetik Montenegrónak. Ezen folyó mentében nem fognak erődítések emeltetni, kivéve azokat, amelyek Skutari helyi védelmére szükségeltetnének, s amelyek hat kilométernél távolabbra a várostól nem terjedhetnek. Montenegró nem tarthat se hadi hajókat, se hadi lobogót. Antivari kikötője és valamennyi montenegrói vizek minden nemzetek hadi hajói előtt elzárva maradnak. A tó és tengerpart között létező erődítések montenegrói területen lerontatnak, és ezen a körvidéken nem szabad többé újakat emelni. A tengeri és egészségügyi rendőrséget Antivariban úgymint a montenegrói tengerpart hosszában Ausztria-Magyarország fogja könnyű parti őrhajók által gyakorolni. Montenegró elfogadja a Dalmáciában érvényes tengerészeti törvényeket. Ausztria-Magyarország kötelezi magát a montenegrói kereskedelmi lobogót konzuli oltalmában részesíteni. Montenegró köteles lesz megegyezni Ausztria-Magyarországgal a jog fe-

lett, hogy az új montenegrói területen keresztül egy utat, és egy vasutat építsen és fenntartsa. Ezen utakon teljes közlekedési szabadság lesz biztosítandó.

34. c. A magas szerződő felek elismerik a szerb fejedelemség függetlenségét...

43. c. A magas szerződő felek elismerik Rumania függetlenségét...

45. c. A román fejedelemség visszaadja ő felségének, az orosz császárnak Besszarábia területének azon részét, amely Oroszországtól az 1856-i párisi szerződés következtében elszakított, s amelyet nyugatról a Pruth folyó medre, délről a Kilia ág medre és a Sztary-Stambul torkolata határol.

46. c. A Duna-deltát képező szigetek, valamint a Kígyók szigete és a tulsai sandzsák, amely a Kilia, Sulina, Mahmudié, Isaktsa, Tultsa, Matchin, Babadagh, Hirsovo, Kustendje, Medjidsé kerületeket foglalja magában, egyesítetnek Rumániával. A fejedelemség megkapja azonkívül a Dobrudzsától délre fekvő területet azon vonalig, amely Silistriától keletre veszi kiinduló pontját, és Mangaliától délre a Fekete-tengernél végződik. A határvonalat a helyszínén a Bolgárország határolására kiküldött európai bizottság fogja megállapítani.

58. c. A Fényes-kapu átengedi az Oroszbirodalomnak Ázsiában Ardahan, Kars és Batum területeket utóbb nevezett kikötőivel együtt, valamint mindazon területeket, amelyek a régi orosz—török határ és az itt következő határvonal közt foglaltatnak.

60. c. Alaschgerd völgye és Bajazid városa, amelyek a san-stefanoi szerződés XIX. cikke által Oroszországnak engedettek volt át, Törökországnak visszaadottnak...

61. c. A Fényes-kapu kötelezi magát, hogy minden további haladék nélkül megvalósítja a javításokat és reformokat, melyeket az örmények által lakott tartományok helyi viszonyai megkívánnak, és hogy azon lakosság biztonságáról a cserkeszek és kurdok ellen szavatосkodik. Az e célból tett intézkedéseket időszakonként tudomására fogja adni a hatalmaknak, melyek azoknak alkalmazására fel fognak ügyelni.

62. c. Miután a Fényes-kapu kifejezte akaratát, hogy a vallásszabadság elvét fenntartja, a legbővebb kiterjedést adván ennek a szerződő felek hivatalos tudomásul veszik ez önkénytes nyilatkozatot...

Magyar Törvénytár. 1879—1880. évi törvénycikk. Budapest, 1896, A berlini szerződés becikelyezéséről. 33—51. lap.

C) Két katonai-politikai szövetség kialakulása Európában

A berlini kongresszus az ellentétek sok fontos csomópontját megoldatlanul hagyta a Balkánon. A kongresszus fordulópontot jelentett a nemzetközi politikában. Innen indulnak ki annak a szövetségi rendszernek a szála, amelynek kialakulása még jobban kiélezte a hatalmak ellentéteit. 1879-ben titkos osztrák—német szövetséget kötöttek, amely Oroszország és Franciaország ellen irányult. Az osztrák—német szerződéshez 3 év múlva (1882) Olaszország is csatlakozott, s hármas szövetséggé tette az osztrák—német szövetséget. A szövetséghez rövidesen Románia is csatlakozott. A hármas szövetség megalakulására válaszolva, Franciaország és Oroszország is szövetséget kötött egymással (1893).

Mindkét egyezmény szövege azt hangoztatta, hogy a béke fenntartására hoztak létre, valójában azonban két szemben álló hatalmi csoportosulás jött így létre, s ellentétük végül az első imperialista világháború kirobbanására vezetett.

Alább szemelvényeket közlünk Bismarck visszaemlékezéseiből, valamint a szóban forgó szerződések szövegéből.

7. Bismarck — a hármass szövetségről

Suvalov grófnak⁴ tökéletesen igaza volt akkor, amikor azt mondotta nekem, hogy a koalíciók gondolata rossz álmokat hoz rám. Két európai nagyhatalom ellen is megvívtuk győzelmes háborúkat⁵; most az következett, hogy az általunk a harctéren legyőzött két hatalmas ellenfelünk közül legalább az egyiket elvonjuk attól a kísértéstől — amelyre pedig megvolt a kilátás —, hogy a másikkal szövetségben revansot vehessen rajtunk. Az, hogy ez nem lehet Franciaország, kézenfekvő volt mindazoknak, akik ismerték a történelmet s a francia nemzetet, s ha tudtunk és beleegyezésünk nélkül lehetséges volt egy reichstadi titkos egyezmény⁶, akkor nem volt lehetetlen Franciaország, Ausztria és Oroszország régi, kaunitzi elgondolás szerinti (1756)⁷ koalíciója sem, mihelyt e koalíciónak megfelelő s Ausztriában titokban készenlétben álló elemek ragadják magukhoz a kormányrudat...

Ebben a helyzetben tehát az volt a követelmény, hogy megkíséreljük a németellenes koalíció lehetőségét a kapcsolatok szerződészerű biztosításával legalább a nagyhatalmak egyikére korlátozni. Csakis Ausztria és Oroszország között választhattunk, hiszen az angol alkotmány nem teszi lehetővé a meghatározott időre szóló szövetségeket, továbbá: miután az egyedül Itáliához fűződő kapcsolat akkor sem lett volna kielégítő ellensúly a másik három nagyhatalom koalíciójával szemben, ha Itália magatartását és kialakítását nemcsak Franciaországtól, hanem Ausztriától is függetlenül képzelniük volna, el. Annak érdekében tehát, hogy a koalícióképződés területét kibővíthessük, csakis a fentebb megjelölt választás maradt számunkra.

Szilárdabbnak s ezért erősebbnek tartottam az Oroszországhoz fűződő kapcsolatot. Korábban biztosabbnak is hittem ezt azért, mert nézetem szerint a politikában biztonságosabb volt a dinasztikus barátság, a monarchikus államberendezkedés fenntartásának érdekközössége, s a velünk született ellentétek hiánya, mint a Habsburg-monarchia magyar, szláv és katolikus népessége közvéleményének változó érzelmvilága. A két kapcsolat közül egyik sem volt tartósan abszolút biztonságos, tehát sem az Oroszországhoz fűződő dinasztikus kapcsolat, sem a népszerű magyar—német szimpátia. Ha Magyarországon mindenkor a józan politikai megfontolás lenne a döntő, akkor ez a bátor és független nemzet tisztában lenne azzal, hogy mint sziget a szláv népek hatalmas tengerében aránylag csekély lélekszáma mellett csakis az ausztriai német népelemre és Németországra támaszkodva maradhat biztonságban. Ámde a kossuthi epizód (1849), továbbá maga az a tény, hogy elnyomják a birodalomhű német népelemet Magyarországon, de ugyanakkor egyéb tünetek is mind azt mutatják, hogy kritikus pillanatokban nagyobb a magyar huszárok és ügyvédek önbizalma, mint a politikai számvetés és önuralom. Hiszen nem egy magyar még nyugodt időkben is azt a nótát húztatja magának a cigánnyal, hogy „Huncut a német!”

A jövőbeni osztrák—német kapcsolatokra vonatkozó megfontolásokhoz hozzájárult még a politikai lehetőségek szemmértékének az a hiánya is, amelynek következtében az ausztriai német népelem elvesztette ahhoz a dinasztiához

⁴ Gróf Pavel Suvalov (1830–1908), Oroszország berlini nagykövete.

⁵ Ausztria (1866) és Franciaország (1870–71) ellen.

⁶ Az 1876 júliusában megkötött titkos orosz—osztrák egyezmény, amely Oroszország számára Törökország elleni háború esetén Ausztria semlegességét, Ausztriának pedig Bosznia-Hercegovina megszállását biztosította.

⁷ Franciaország, Ausztria és Oroszország poroszellenes koalíciója a hétéves háború idején, amelyet Kaunitz osztrák kancellár kezdeményezett.

és kormányzathoz fűződő szimpátiáját, amely a történelmi fejlődés során osztályrészéül jutott. Továbbá: egy osztrák—német szövetség jövőjéért támadt gondokhoz még a vallási kérdés is hozzájárult, s okot adott arra, hogy felébressze az emlékeket a gyóntatóatyáknak a császári családra gyakorolt befolyását illetően, valamint a francia kapcsolatoknak a katolizálás alapján történő helyreállítás lehetőségéről, mihelyt Franciaországban bekövetkezik az államvezetés formájának és elveinek megfelelő megváltozása. Az pedig, hogy ilyesmi Franciaországban milyen közeli vagy milyen távoli esemény — teljesen kiszámíthatatlan dolog...

Ilyen gondolatok közepette szilárd elhatározásra kényszerített engem Sándor cár fenyegető levele (1879-ben), annak érdekében, hogy Oroszországtól való függetlenségünket megvédezhessük és megtarthassuk. Egy osztrák szövetség minden politikai pártnál meglehetősen népszerű volt, mégpedig a konzervatívok szemében a történelmi tradíció miatt; erre vonatkozóan kétségek támadhatnak bennünk az irányban, hogy ez a népszerűség manapság is következetesen érvényesülhetne-e. éppen egy konzervatív frakció álláspontjáról nézve. Viszont tény az, hogy a poroszországi konzervatívok többsége az Ausztriára való támaszkodást saját törekvéseivel megegyezőnek tekinti még akkor is, ha a liberalizmusban átmenetileg egy bizonyos fajta versenyfutás van is a két kormány között. E frakció legtöbb tagjának szemében az osztrák név konzervatív dicsfénye elhomályosítja a liberalizmus területén részint már legyőzött, részint új támogatásokat, de még a nyugati hatalmakhoz, különösképpen pedig Franciaországhoz való közeledésre indító s alkalmanként jelentkező hajlandóságot is. Még közelebb álltak azok a megfontolások, melyek a katolikusok számára szükségesnek ítélték meg egy döntő mértékben katolikus nagyhatalommal kötendő szövetséget. A nemzeti liberális párt számára az új Német Birodalomnak Ausztriával szerződészerű okmányba foglalt szövetsége olyan utat jelentett, amelyen járva az 1848-as circulus vitiosus megoldásához közelebb kerülhetünk anélkül, hogy azokon a nehézségeken hajótörést szenvednénk, amelyek útjában álltak nemcsak az Ausztria és Porosz-Németország közötti érdekegyesítő kapcsolatoknak, hanem amelyek már az osztrák—magyar összm monarchián belül is jelentkeztek. Lényegében tehát — a szociáldemokrata párton kívül, amelynek hozzájárulása a kormánypolitika egyetlen területén sem számított — az osztrák szövetséggel szemben egyetlen ellenvélemény sem nyilvánult meg, vonzalom hozzá viszont annál inkább...

Az én számomra e kérdések, ti. a szövetség népszerűségének kérdése Németországban, valamint a nemzetközi jog kérdése csak a második vonalban álltak, s csak úgy estek latba, mint segédeszközök egy esetleges kivitelnél. Az előtérbe az a kérdés került, hogy vajon nyomban hozzákezdjünk-e a gondolat megvalósításához, továbbá az, hogy vajon az elszántság milyen mértékével kell majd leküzdenünk Vilmos császár várható ellenállását, melynek gyökereit nem annyira a politikában, mint inkább a császár indulataiban kellett keresnünk. Az én szememben azok az okok, melyek az adott politikai helyzetben osztrák szövetség megkötésére készítettek bennünket, olyan kényszerítő jellegűek voltak, hogy e szövetség érdekében még a saját közvéleményünk ellenállásával is szembehelezkedtem volna.

Amikor Vilmos császár (szeptember 3-án) Alexandrovába utazott, én már Gasteinben találkozót készítettem elő gróf Andrássyval; a találkozóra (1879) augusztus 27-én és 28-án került sor.

Miután eléje tártam a helyzetet, a következtetést ezekkel a szavakkal vontam

le: „Egy orosz—francia szövetséggel szemben természetes ellenhúzás egy osztrák—német szövetség.” Azt válaszoltam, hogy e mondatával megfogalmazta azt a kérdést, amelynek megbeszélésére összejövetelünket kezdeményeztem, s ezután már könnyen eljutottunk egy ideiglenes megállapodásig egy merőben védelmi szövetség tárgyában arra az esetre, ha a felek bármelyikét megtámadná az oroszok; ezzel szemben azt a javaslatomat, hogy terjesszük ki a szövetséget más támadóra is, ne csak az oroszra, a gróf egyáltalán nem helyeselte.

Miután őfelsége felhatalmazását — nem kevés nehézség árán — megkaptam a hivatalos tárgyalások megkezdésére, e célból Bécsen keresztül indultam haza Németországba...

Ferenc József császár nagyon kegyesen fogadott, és készségesnek mutatkozott arra, hogy velünk szövetséget kössön. Annak érdekében, hogy az én legkegyelmesebb uram hozzájárulását biztosítsam, már Gasteinben kúraidőmnek egy részét naponta az íróasztalnál töltöttem, s részletesen megírtam neki azt, hogy a lehetséges és ellenünk irányuló koalíciókat korlátoznunk kell, s azt is, hogy az ehhez vezető célszerű út: egy Ausztriával megkötendő szövetség. Természetesen csekély reményem volt arra, hogy fejtegetéseim holt betűi megváltoztathatják őfelségének inkább indulatok diktálta, mint politikai megfontolásokon nyugvó felfogását. Egy olyan szerződés megkötése, melynek bár védelmi jellegű, de mégis csak háborús célja azon barát és unokaöccs⁸ elleni bizalmatlanság kifejezője volt, akivel éppen azokban a napokban Alexandrovóban könnyek között és a legnagyobb szívbeli becsületességgel kölcsönösen biztosították egymást a hagyományos barátságról — nagyon is ellenkezett a császár lovagi érzelmeivel, melyek alapján vele egyenrangú barátjához fűződő viszonyát fel fogta...

Mindig arra törekedtem, hogy ne csak biztonságban legyünk orosz támadások ellen, hanem ápoljam is az oroszok hangulatának megnyugtatót és azt a nézetet, hogy bizzanak az oroszok politikánk békés (nem támadó) jellegében. Mindaddig, míg meg nem váltam hivatalomtól, mindig sikerült is nekem — ama személyes bizalom révén, mellyel III. Sándor cár megajándékozott engem — az, hogy a bizalmatlanság hegyét letörjem; ezt a bizalmatlanságot ismételt esetben hazai és külföldi eredetű torzítások (ferdítések), de alkalmanként a mi oldalunkon végrehajtott katonai mesterkedések keltették benne. Irántam jóindulatot tanúsított már akkor, amikor a danzigi kikötőben először láttam őt cárként (1881. szeptember 9-én), de minden későbbi találkozásunkkor is, a berlini kongresszusról terjesztett hazugságok ellenére, s annak ellenére, hogy ismerte az osztrák szerződést; ezt a jóindulatát Skierniewicében (1884 szeptemberében) és Berlinben (1887. november 18-án) hivatalosan is kifejezte: jóindulata viszont azon alapult, hogy hitt nekem. Még maga az a szemérmetlen arcátlansága miatt hatásos intrika — azokkal a hamisított levelekkel, melyeket Koppenhágában titokban nyújtottak át neki — is ártalmatlanná vált előtte — az én egyszerű megnyugtató szavaimra. Ugyanígy sikerült 1889 októberében is eloszlatnom azokat a kétségeket, melyeket szintén Koppenhágából hozott magával, annak az egyetlennek kivételével, hogy én miniszterelnök maradok-e. Ő jobban tájékozott volt, mint jómagam akkor, amikor azt a kérdést intézte hozzám, hogy vajon egészen biztos-e a helyzetem az ifjú császárnál. Én akkor is azt válaszoltam neki, amit gondoltam, hogy ti. meg vagyok győződve arról, hogy II. Vilmos császár bizalommal van irántam, s nem hiszem, hogy valaha is el fognak bocsátani akaratom ellenére, mert az én személyemben őfelsége —

⁸ II. Sándor orosz cár.

sok éves szolgálati tapasztalataim s ama bizalom miatt, melyet mind Németországban, mind pedig külföldi udvaroknál szereztem magam iránt — nehezen pótolható szolgálattelvővel rendelkezik. A cár ekkor meglegedését fejezte ki bizakodásom miatt, bár úgy látszott, hogy azt nem osztja feltétel nélkül.

A nemzetközi politika cseppfolyós elem, s vannak körülmények, amikor megszilárdul, ámde a légkör bizonyos változásainál visszaesik előző halmazállapotába. A „rebus sic stantibus” („a dolgok ilyen állása mellett”) — záradékot minden olyan államszerződésbe felveszik, amelyben valaminek a teljesítését kötik ki. A hármas szövetség egy stratégiai hadállás, amely — a létrejötté idején fenyegető veszélyeket tekintve — helyénvaló volt, s az adott körülmények között ez volt elérhető. Időről időre meghosszabbították, s lehetővé vált újabb meghosszabbítása is; ámde a nagyhatalmak között létrejött szerződések egyike sem tarthat örökké, s nem lenne bölcs dolog ebben a szerződésben minden eshetőségre biztos alapot látni arra, hogy ti. általa a jövőben meg lehet változtatni azokat a viszonylatokat, szükségleteket, hangulatokat, melyek között megkötötték. Jelentősége: stratégiai állásfoglalás az európai politikában, mely megkötésekor volt irányadó; ámde minden változásnál betartandó örökös alapot minden időkre kiterjedően éppúgy nem jelent ez sem, mint a legutóbbi évszázadok igen sok korábbi hármas vagy négyes szövetsége, de különösen a szent szövetség és a Német Szövetség. Nem ment fel a „toujours en vedette!” („mindenkor őrségen!”) — kötelezettsége alól.

Bismarck: Gondolatok és visszaemlékezések.
Stuttgart—Berlin, é. n. 517—538. lap (németül).

8. A Bécsben 1879. szeptember 24-én kötött német—osztrák szövetségi szerződésből

Öfelségeik... a német császár... és Ausztria császára... elhatározták, hogy a béke és kölcsönös védelem szövetségét kötik meg egymással, s egyidejűleg ünnepélyesen ígéretet tesznek egymásnak, hogy soha és semmilyen irányban sem kívánnak agresszív jelleget adni tisztán védelmi jellegű megállapodásuknak...

1. c. Abban az esetben, ha az egyik birodalmat mindkét magas szerződő fél várakozása és őszinte kívánsága ellenére Oroszország részéről támadás érné, mindkét magas szerződő fél köteles egymásnak birodalma teljes fegyveres erejével segítséget nyújtani, s ennek megfelelően csakis együttesen és közös meg egyezés esetén békét kötni.

2. c. Arra az esetre, ha a magas szerződő felek közül valamelyiket egy másik hatalom részéről érné támadás, a másik magas szerződő fél ezennel kötelezi magát, hogy nemcsak nem nyújt segítséget a magas szövetségese ellen támadó félnek, hanem legalábbis jóindulatú semlegességet tanúsít magas szerződő felével szemben.

Abban az esetben azonban, ha a támadó hatalom segítséget kap Oroszország részéről, akár aktív együttműködés, akár pedig fegyveres rendszabályok formájában — haladéktalanul életbe lép a teljes katonai segélynyújtásnak jelen szerződés 1. c.-ében vállalt kötelezettsége, s ez esetben a magas szerződő felek hadviselése ugyancsak együttes lesz egészen az együttes békekötésig...

4. c. Jelen szerződést, összhangban annak békés jellegével, és azzal a céllal,

hogy kiküszöböljék a szerződés minden félremagyarázását, mindkét magas szerződő fél titokban tartja, és csak mindkét fél beleegyezésével és külön megállapodás létrehozása alapján közli valamely harmadik hatalommal...

Az európai kormányok nemzetközi politikája.
III. k. Berlin, 1927, 103—104. lap (németül).

9. A Bécsben 1882. május 20-án Németország, Ausztria—Magyarország és Olaszország között megkötött szövetségi szerződés (hármasszövetség) szövegéből⁹

Öfelsegeik, Németország császára... Ausztria császára... és Olaszország királya, attól az óhajtól áthatva, hogy az általános béke biztosítékait növeljék, a monarchikus elveket megszilárdítsák, és ezzel biztosítsák államaik társadalmi és politikai rendjének teljes épségét, megállapodtak egy szerződés megkötésében, amelynek egyetlen célja, hála a szerződés lényegében konzervatív és védelmi jellegének, hogy biztosítsa őket azokkal a veszélyekkel szemben, amelyek államaikat és Európa nyugalma fenyegethetné...

1. c. A magas szerződő felek békét és barátságot ígérnek egymásnak, és semmiféle olyan szövetségbe sem lépnek be, illetve semmiféle olyan kötelezettséget sem vállalnak, amely államaik egyike ellen irányul.

Kötelezik magukat arra, hogy kicseréljék véleményüket mindazokban az általános jellegű politikai és gazdasági kérdésekben, amelyek felvetődhetnek, s ezenkívül kölcsönös támogatást helyeznek egymásnak kilátásba saját érdekeik határain belül.

2. c. Abban az esetben, ha Olaszországot közvetlen kihívás nélkül bármiféle okból támadás érné Franciaország részéről, a másik két magas szerződő fél kötelezi magát, hogy minden eszközzel segítséget és támogatást nyújt a megtámadott félnek.

Ugyanilyen kötelezettség terheli Olaszországot abban az esetben, ha Franciaország közvetlen kihívás nélkül támadást intéz Németország ellen.

3. c. Ha az egyik vagy két magas szerződő felet közvetlen kihívás nélkül támadás érné, és két vagy több olyan nagyhatalom, amely nem részese jelen szerződésnek, háborúba sodródna, a casus foederis¹⁰ egyszerre áll be mindhárom magas szerződő fél részére.

4. c. Ha a jelen szerződésben részt nem vevő valamelyik hatalom veszélyeztetné az egyik magas szerződő fél államának biztonságát, és a veszélyeztetett fél ennél fogva hadüzenetre kényszerülne, a másik két magas szerződő fél köteles szövetségesével szemben jóindulatú semlegességet tanúsítani. Valamennyi fenn tartja magának azt a lehetőséget, hogy ebben az esetben, ha alkalmasnak ítéli, háborúba lépjen és részt vegyen a szövetségesével közös ügy védelmében.

5. c. Ha valamelyik magas szerződő fél békéjét az előző cikkelyekben meghatározott körülmények között veszély fenyegetné, a magas szerződő felek megfelelő időpontban megállapodnak az esetleges együttműködés alkalmával szükséges katonai intézkedésekről.

(A magas szerződő felek) már most kötelezettséget vállalnak arra, hogy háborúban való közös részvétel esetén nem kötnek fegyverszünetet, békét vagy szerződést másként, mint egymás közötti együttes megállapodással.

⁹ A szerződést (1914 előtt) egyes kiegészítésekkel ezután 5 évenként megújították.

¹⁰ Az az eset, amikor beáll a szövetségi szerződés gyakorlati alkalmazásának kötelezettsége.

6. c. A magas szerződő felek kölcsönösen kötelezettséget vállalnak arra, hogy jelen szerződés tartalmát és tényét titokban tartják ...

Az európai kormányok nemzetközi politikája.
III. k. Berlin. 1927. 245—246. lap (franciául).

10. A német—orosz viszontbiztosítási szerződés

1887. június 18.

Bismarck külpolitikájának lényege a kétfrontos háború elkerülése. Ezért, miután az Ausztriával és Olaszországgal kötött szerződésekkel szövetségeseket biztosított egy esetleges, Oroszország és Franciaország ellen viselt háború esetére, e veszély elkerülése végett „viszontbiztosítani” kívánta Németországot egy újabb, Oroszországgal kötött titkos szerződéssel.

Németország és Oroszország császári udvarai — attól az azonos kívánságtól indítva, hogy az általános békét egy olyan egyezményvel szilárdítsák meg, amely mindkét állam védelmi helyzetét biztosítja ... az alábbi cikkelyekben egyeztek meg:

I. cikkely

Abban az esetben, ha a magas szerződő felek egyike egy harmadik nagyhatalommal háborúba keveredne, a másik megőrzi jóindulatú semlegességét, s gondoskodni igyekszik arról, hogy a viszályt helyileg korlátozza. Ez a határozat nem kerül alkalmazásra Ausztria és Franciaország elleni háború esetén akkor, ha e háborút a magas szerződő felek egyikének e két hatalom egyike elleni támadása idézné elő.

II. cikkely

Németország elismeri Oroszországnak a Balkán félszigeten szerzett történelmi jogait, és különösen bulgáriai és kelet-ruméliai túlnyomó és döntő befolyásának jogosságát. A két udvar kötelezi magát, hogy az említett félszigeten kialakult status quo megváltoztatását nem engedi meg előzetes közös megegyezés nélkül, s adott esetben mindkét fél minden olyan kísérlettel szembeszegül, amely megszakítaná a status quo-t, avagy beleegyezésük nélkül megváltoztatná azt.

III. cikkely

Mindkét udvar elismeri a boszporuszi tengerszoros és a Dardanellák lezárása alapelveinek európai és kölcsönösen kötelező jellegét, amely a népek jogán alapszik, s amelyet szerződések erősítettek meg, továbbá: amelyet a berlini kongresszus 1878. július 12-i ülésén (19. jegyzőkönyv) Oroszország második teljes hatalmú megbízottja foglalt össze nyilatkozatában.

Együttesen ügyelnek arra, hogy Törökország e szabály alól valamelyik kormány érdekei javára ne tegyen azáltal kivételt, hogy birodalmának azt a részét, ahol a tengerszorosok vannak, katonai műveletek céljaira átengedi egy hadviselő hatalomnak. A szabálysértés vagy fenyegető szabálysértés megelőzésére mindkét udvar kinyilvánítja Törökországnak, hogy ha ez bekövetkeznék, akkor mindketten a sértett féllel hadiállapotban levőnek fogják Törökországot tekin-

teni, s úgy fogják fel, mintha Törökország eljátszotta volna a berlini szerződésben szavatolt biztosítékait területi status quo-ját illetően.

IV. cikkely

Ez a szerződés 3 évi időtartamra marad érvényben, a ratifikált példányok kicserélésének napjától számítva.

V. cikkely

A magas szerződő felek megígérik egymásnak, hogy megőrzik a titkot jelen szerződés és a hozzá csatolt jegyzőkönyv tartalmát és létezését illetően.

KÜLÖNLEGESEN TITKOS PÓTJEGYZŐKÖNYV

Annak érdekében, hogy a mai napon kelt titkos szerződés II. és III. cikkelyét kiegészítsék, mindkét udvar megegyezett az alábbi pontokban:

1.

Németország — úgy, mint eddig — segíteni fogja Oroszországot abban, hogy Bulgáriában a rendezett és törvényes kormányzatot ismét helyreállíthassa. Megígéri, hogy semmiképpen sem adja hozzájárulását von Battenberg herceg visszatéréséhez.

2.

Arra az esetre, ha őfelsége, Oroszország császára abba a kényszerű helyzetbe kerülne, hogy Oroszország jogainak védelmében maga lesz kénytelen átvenni a Fekete-tengerhez vezető bejárat védelmének feladatát, Németország kötelezi magát arra, hogy megőrzi jóakarati semlegességét, s azokat a rendszabályokat, amelyeket őfelsége szükségesnek lát annak érdekében, hogy birodalmának kulcsát kezében megtarthassa, erkölcsileg és diplomáciailag támogatni fogja.

3.

Ez a jegyzőkönyv elválaszthatatlan része a mai napon Berlinben aláírt titkos szerződésnek, s azzal együtt jogerős és érvényes.

A német politika és történelem okmányai. Berlin, é. n. I. k 415—417. lap (németül).

A francia—orosz szövetség

Az Oroszország és Franciaország közötti katonai egyezményt 1892 augusztusában dolgozta ki Pétervárott Obruchev orosz és Boisdeffre francia tábornok. Az egyezmény 1893 végén, illetve 1894 legelején lépett hatályba, vagyis Girsz báró orosz külügyminiszternek gróf Montebello pétervári francia nagykövethoz írt levele és Montebello azon válasza után, amelynek értelmében Franciaország attól kezdve önmagára is kötelező erejűnek ismerte el a szóban forgó katonai egyezményt.

11. Az 1892. augusztus 5/17-i katonai egyezmény tervezete

Franciaország és Oroszország, a béke megőrzésére irányuló közös óhajtól vezérelve, és annak az egyetlen célnak a szolgálatában, hogy felkészüljenek arra a védelmi háborúra, amelyet a hármasszövetség hadseregeinek egyikük ellen irányuló támadása kiválthat — az alábbi pontokban állapodtak meg:

1. Ha Franciaországot támadás éri Németország vagy a Németország támogatását élvező Olaszország részéről, Oroszország minden rendelkezésére álló haderővel megtámadja Németországot.

2. Ha Oroszországot támadás éri Németország vagy a Németország támogatását élvező Ausztria részéről, Franciaország minden rendelkezésére álló haderővel megtámadja Németországot. (Az eredeti francia javaslat így hangzott: „Ha Franciaországot vagy Olaszországot támadás éri a hármasszövetség vagy egyedül Németország részéről...”)

2. Abban az esetben, ha a hármasszövetség vagy a hozzá tartozó egyik hatalom hadseregét mozgósítják, Franciaország és Oroszország az erről szóló hír vétele után haladéktalanul, bármiféle előzetes megállapodás bevárása nélkül és egyidejűleg mozgósítja egész haderejét, és határához minél közelebb helyezi el.

(Az eredeti francia javaslat így hangzott: „A hármasszövetség vagy egyedül Németország haderőinek mozgósítása esetén...”)

3. A Németország ellen felhasználandó hadsereg létszáma Franciaország részéről 1 300 000 ember, Oroszország részéről pedig 700 000—800 000 ember. Ezeket a hadseregeket teljes egészükben és a lehető legnagyobb gyorsasággal harcba kell vetni, hogy Németországnak keleten és nyugaton egyszerre kelljen harcolnia.

4. Mindkét ország vezérkara egész idő alatt kapcsolatot tart fenn egymással, hogy előkészítse és megkönnyítse a fent meghatározott intézkedések keresztülvitelét.

A két ország vezérkarai békeidőben közölnek egymással minden adatot, amely a hármasszövetség hadseregeire vonatkozólag birtokukba jut, vagy ismeretessé válik előttük. A háború esetén megvalósítandó kapcsolat módozatait előre tanulmányozzák és meghatározzák.

5. Sem Franciaország, sem Oroszország nem köt különbékét.

6. Jelen egyezmény ugyanannyi ideig marad érvényben, mint a hármasszövetség.

7. Valamennyi fenti pont a legszigorúbb titokban tartandó.

Aláírták:

Obrucsev főhadsegéd, a vezérkar főnöke; Boisdeufre hadosztálytábornok a vezérkar helyettes főnöke.

Oroszország és más államok szerződéseinek gyűjteménye (1856—1917). Moszkva, 1952, 281—282. lap (oroszul).

12. Girsz orosz külügyminiszter levele Montebellóhoz, Franciaország szentpétervári nagykövetéhez

Szentpétervár, 1893. december 15. (27.)

Szigorúan titkos.

Miután legfelsőbb rendelkezés értelmében tanulmányoztam annak a katonai egyezménynek a tervezetét, amelyet az orosz és a francia vezérkar 1892 augusz-

tusában kidolgozott, és miután észrevételeimet a császárnak megtefttem, kötelességemnek tartom nagyméltósággal közölni, hogy a szóban forgó egyezmény szövegét öfelsege előbbi formájában elvben jóváhagyta, Obrucsev főhadsegéd és Boisdeufre hadosztálytábornok pedig aláírta, tehát a szerződést jelenlegi formájában véglegesen elfogadottnak tekinthetjük. Ilyen körülmények között mindkét vezérkarnak meglesz az a lehetősége, hogy időszakonként tanácskozzék egymással, és kölcsönösen átadja egymásnak hasznos értesüléseit.

Oroszország és más államok szerződéseinek gyűjteménye (1856—1917). Moszkva, 1952, 282. lap (oroszul).

D) A kapitalista hatalmak harca a világ felosztásáért

Lenin „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka” című művében rámutatott arra, hogy „... a kapitalizmus átmenete a monopolista kapitalizmus fokára, a finánciókére, *kapcsolatban van* a világ felosztásáért folytatott harc kiéleződésével.” (Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951, 265. lap.) Ez a szünet nélküli gyarmati háborúk időszaka volt, amelyek „... igen gyakran egyáltalában nem háborúhoz, hanem fegyvertelen népek brutális lemészárlásához, kiirtásához hasonlítottak”. (Lenin Művei 24. k. 416. lap.) A nagyhatalmak között éles harc folyt a világ felosztásáért. Érdekeik összeütköztek Ázsiában és Afrikában egyaránt. E harc eredményeit összegeve Lenin megjegyzi, hogy „... a szóban forgó időszak jellegzetes sajátossága a földkerekség végleges felosztása, nem abban az értelemben végleges, hogy *újráfelosztás* nem lehetséges — ellenkezőleg, újráfelosztások lehetségesek és elkerülhetetlenek —, hanem abban az értelemben, hogy a tőkésállamok gyarmati politikája *befejezte* bolygónkon a még el nem foglalt területek meghódítását. Most van a világ először teljesen felosztva, úgy hogy ezentúl *csak* újráfelosztásról lehet szó, vagyis arról, hogy valamely terület az egyik „tulajdonos” kezéből a másikéba megy át, nem pedig arról, hogy a gazdátlan föld „gazda” kezére jut”. (Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951, 263. lap.)

Alább több okmányt közlünk, amelyek a világ felosztásáért folyó harcot illusztrálják.

13. A „nagyhatalmak” gyarmatbirtokainak növekedése a XIX. század végén

Lenin: Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka című munkájából.

Év	Anglia		Franciaország		Németország	
	Terület (míllió négyzetmérföldben)	Lakosság (mílliókban)	Terület (míllió négyzetmérföldben)	Lakosság (mílliókban)	Terület (míllió négyzetmérföldben)	Lakosság (mílliókban)
1815—1830.....	?	126,4	0,02	0,5	—	—
1860.....	2,5	145,1	0,2	3,4	—	—
1880.....	7,7	267,9	0,7	7,5	—	—
1899.....	9,3	309,0	3,7	56,4	1,0	14,7

Lenin Művei 22. k. Szikra, 1951, 264. lap.

a) Harc Afrika felosztásáért

Anglia megszállja Egyiptomot

Anglia éveken keresztül készítette elő Egyiptom megszállását. Már 1875-ben megvásárolták a Szezei-csatorna részvényeinek többségét, majd 1878–79-ben közös angol–francia ellenőrzést szerveztek Egyiptom pénzügyei felett. 1879-ben Arabi pasa vezetésével hazafias népi mozgalom indult Egyiptomban; az angol kormány veszélyeztetettnek látta Anglia érdekeit, és ezért natározott cselekvésre szánta el magát. 1882. június 9-én az angol flotta megkezdte Alexandria bombázását, majd hadsereget tett partra, amely rövid időn belül leverte az ellenállást, és elfoglalta az ország egész területét. Megkezdődött Egyiptom több évtizedes angol megszállása.

Az alább közölt okmányok jellemzően mutatják Anglia hivatalos állásfoglalásának gyors fejlődését: eleinte pusztán „az európaiak veszélyeztetett jogos érdekeinek megvédéséről” és a török szultán szuverenitásának fenntartásáról, majd rövid idő múltán már nyíltan az ország angol kormányzásáról beszélnek.

14. Lord Granville angol külügyminiszter lord Dufferinhez, Anglia konstantinápolyi nagykövetéhez 1882. május 23-án intézett leveléből

Midőn a királynő öfelségének kormánya hajókat küldött Alexandriába, ezzel nem akarta sérteni a szultánnak azt a jogát, hogy Egyiptomban hadműveleteket hajtson végre, vagy elfoglalja ezt az országot, és még csak nem is gondolt az alkotmányos status quo megváltoztatására.

Ha a szuverenitásból fakadó jogok gyakorlása szükségessé válik, a két hatalomnak természetesen a szultánhoz kell fordulnia, és kérnie, hogy csatlakozva hozzájuk, együtt rendezzék a felmerülő kérdést közös megegyezés útján.

Anglia és Franciaország azért cselekedett egyedül, mert csak a saját és az európaiak érdekei voltak veszélyben. Sem a mohamedán érdekek, sem a szultán érdekei nem voltak fenyegetve, és ezért úgy látszott, nincs rá semmi ok, hogy a porta lépéseket tegyen azok védelmére.

Ha az európaiak védelmén és a saját érdekeink biztosításán kívül kellett volna cselekednünk, természetesen a szultánnal való együttműködéshez kellett volna folyamodnunk.

Remélem, hogy ez a magyarázat lecsendesíti a porta érzékenységet, amely a mi indokunk félreértése következtében megnyilatkozott.

Az angol külpolitika alapjai. (Szerk. H. Temperley—L. Penson), Cambridge, 1938, 417–418. lap (angolul).

15. Az angol külügyminiszter igazolja Alexandria védtelen lakosságának bombázását Lord Granville 1882. július 12-i leveléből

Egy bombázás borzalmas dolog, de meg fogja tisztítani a levegőt, és meggyorsítja a különféle kérdések megoldását.

Jó az is, ha egy olyan ország haditengerészeti demonstrációját, amelynek ereje főképpen a tengeren van, nem vélik tökéletesen veszélytelennek.

Az angol külpolitika alapjai. Cambridge, 1938, 420–421. lap (angolul).

16. Lord Granville hivatalosan megfogalmazza az Anglia és Egyiptom közötti viszonyt

Alább részleteket közlünk Granville utasításából, amelyet 1884. január 4-én küldött Evelyn Baringnak (lord Cromer 1841—1917), aki főkonzuli címmel a valóságban 1883—1907-ig Anglia teljhatalmú egyiptomi kormányzója volt. Az okmányokból világosan kitűnik, hogy másfél évvel a megszállás kezdete után az angol kormány Egyiptomot már gyarmatként kezelte.

Fontos kérdésekben, ahol Egyiptom közigazgatási és biztonsága forog kockán, elengedhetetlen, hogy mindaddig, míg az országnak angol csapatok által való ideiglenes megszállása fennáll, őfelsége kormánya biztos ne legyen afelől, hogy azt a tanácsot, amelyet az egyiptomi kormány nézeteinek alapcs megfontolása után kötelességének tartja a khedivének adni, meg is fogadják. Világossá kell tenni az egyiptomi miniszterek és a tartományok kormányzói előtt, hogy az a felelősség, amely jelenleg Angliát terheli, arra kötelezi őfelsége kormányát, hogy az általa ajánlott politika alkalmazásához ragaszkodjék, és hogy feltétlenül el kell mozdíttatniok hivatalukból mindazoknak a minisztereknek és kormányzóknak, akik nem követik ezt az irányvonalat.

Az angol külpolitika cambridge-i története. 3. k. Cambridge. 1923. 179. lap (angolul).

17. Német—angol gyarmati egyezmény

1890. július 1.

(kivonat)

I. cikkely. Annak a területnek határvonalai, mely Németország befolyásának érvényesítésére fennmarad, az alábbiak: 1. Északon ... (s itt a terület körülhatárolása következik).

II. cikkely. Az előző cikkelyben körülírt határvonalak létrehozása érdekében Németország visszavonja Witu feletti protektorátusát Anglia javára. Nagy-Britannia kötelezi magát arra, hogy elismeri a witui szultán fennhatóságát azon a területen, mely Kipinitől a Kweihu szigettel szembeni, 1887-ben határként megállapított pontig terjed ki. Továbbá: Németország lemond protektorátusáról a Wituval határos tengerparton egészen Kismajuig, valamint szárazföldi igényeiről a Tana folyótól északra elterülő területen, továbbá Patta és Manda szigeteken ...

XI. cikkely. Nagy-Britannia teljes befolyását latba fogja vetni annak érdekében, hogy megkönnyítsen egy olyan baráti megegyezést, melynél fogva a zanzibári szultán fenntartás nélkül lemondana a Német Kelet-Afrikai Társaság jelenleg érvényes koncesszióiban megemlített birtokairól, ezek tartozékaival együtt, valamint Mafia szigetéről Németország javára. A felek egyetértének abban, hogy őfelségének e lemondás nyomán keletkező jövedelemkieséseiért egyidejűleg méltányos kártérítést kell kapnia. Németország kötelezi magát arra, hogy elismeri Nagy-Britannia protektorátusát a zanzibári szultán megmaradó birtokai felett, beleértve Zanzibár és Pemba szigetét is, továbbá a szultán Witudeli birtokai felett is, a Kismajuig terjedő szomszédos területtel együtt; e területekről a német protektorátust vissza kell vonni. A felek között teljes az egyetértés afelől, hogy őfelsége, az angol királynő kormánya — abban az esetben, ha a német partról történő lemondás nem teljesednék azt megelőzően, hogy Nagy-Britannia átveszi a protektorátust Zanzibár felett — magára vállalja a protektorátus átvétele alkalmával azt a kötelezettséget, hogy minden befolyá-

sát felhasználja arra, hogy rábírja a szultánt: mihelyt lehet, teljesítse a lemondást, méltányos kártérítés biztosítása mellett.

III. cikkely. 1. Öfelsége, az angol királynő — a brit parlament hozzájárulásától függően — átengedi öfelségének, a német császárnak a Helgoland szigete és tartozékai feletti felségjogot; 2. A német kormány az átengedett területekről származó személyeknek biztosítja azt a jogot, hogy 1892. január 1. előtt saját személyükben — vagy kiskorú gyermekeknél a szülők, illetve a gyámok útján — tett nyilatkozatuk ellenében megszerezhetik az angol állampolgárságot; 3. Az átengedett területekről származó személyek, valamint ennek az egyezménynek aláírását megelőző napig született gyermekeik mentesülnek a német hadseregben és a német flottánál teljesítendő védkötelezettség alól; 4. Az ez idő szerint fennálló honi törvények és jogszokások mindaddig változatlanul érvényben maradnak, amíg csak lehetséges; 5. A német kormány kötelezi magát arra, hogy az átengedett területeken érvényben levő vámtarifát 1910. január 1-ig nem emeli fel; 6. Mindazon birtokjogok, melyeket magánszemélyek vagy fennálló testületek Helgolandban a brit kormánnyal szemben megszereztek, érvényben maradnak; az ezeknek megfelelő kötelezettségek öfelségére a német császárra hárulnak át. A „birtokjog”-kifejezésben benne foglaltatik a Lloyd jelzési joga is; 7. Érintetlenül megmarad a brit halászoknak az a joga, hogy bármilyen időjárás esetén horgonyt vethessenek, élelmiszert és vizet vehessenek fel, javításokat végezthessenek, áruikat egyik hajóról a másikra rakhassák át, halat árulhassanak, partra szállhassanak, s ott hálóikat megszárlíthassák.

A német politika és történelem okmányai. Berlin, é. n. 2. k. 8—10. lap (németül).

18. Olaszország veresége az Abesszinia elleni háborúban (1896)

1896-ban kudarccal végződött Olaszországnak az a kísérlete, hogy megkaparintsa Abessziniát. Az aduai csatában szétverték Baratieri tábornok olasz hadtestét. Az olaszok mintegy 11 000 halottat veszítettek, közöttük két tábornokot és mintegy 250 tisztet, a hadifoglyokkal együtt pedig kb. 14 500 katonát és 300 tisztet, vagyis a hadtest állományának 75%-át. Olaszország gyarmatosító terveire és katonai tekintélyére ez megsemmisítő csapást mért. Az olasz kormány kénytelen volt olyan szerződést aláírni, amelynek értelmében elismeri Abesszinia függetlenségét. A szerződés 4. cikke új határ megállapítását irányozta elő Abesszinia és Olasz-Eritrea között; egy év múlva egyezményt írtak alá, amelynek alapján Abessziniához kellett kerülnie néhány hadászati fontos körzetnek. Az olasz kormány azonban megtagadta ennek az egyezménynek a ratifikálását.

Közljük az Olaszország és Etiópia (Abesszinia) között 1896. október 26-án megkötött békeszerződés rövidített szövegét.

1. c. A hadiállapot megszüntetése és „következésképpen örök béke és barátság” a felek között...

3. c. Olaszország elismeri az Etiópiai császárság mint szuverén és független állam teljes és feltétlen függetlenségét.

4. c. ... A mai naptól számított egy éven belül ... (a felek) meghatalmazott küldöttei baráti megállapodást kötnek a végleges határvonal tekintetében. Addig, míg a határok ilyen módon megállapítást nem nyernek, mindkét fél kötelezi magát a status quo ante betartására.

5. c. Mindaddig, amíg az olasz kormány és az etióp kormány közös meg egyezés alapján nem állapítja meg a végleges határt, az olasz kormány köte-

lezi magát arra, hogy semmiféle területi engedményt sem tesz valamely harmadik hatalomnak. Abban az esetben, ha saját akaratából le akarna mondani területének egy részéről, azt Ethiópiának adja át...

„A legújabb kor nemzetközi politikája szerződésekben, jegyzékekben és nyilatkozatokban. I. rész. Moszkva, 1925, 280. lap (oroszul).

Angol-francia versengés Afrikában A fashodai konfliktus

1898 elején Anglia hozzákezdett Szudán megszállásához. Szeptember 2-án szétverték a szudáni hadsereget, és elfoglalták az ország fővárosát, Khartumot. Az angol hadsereget Herbert Kitchener (1850—1916) tábornok vezette.

Ugyanakkor azonban a francia imperialisták is kísérletet tettek a Felső-Nílus völgyének megkaparintására. Két irányból indultak el: Nyugat-Afrikából és Francia-Szomáliföldről. 1898. július 10-én a Marchand százados (1863—1934) parancsnoksága alatt álló kis francia csapat Brazzaville-ből kiindulva, az afrikai kontinensen keresztül elérte a Fashoda nevű kis helységet a Fehér-Nílus partján, és az egész területre vonatkozólag kihirdette a francia fennhatóságot.

Az angol kormány alább közölt utasítását követve, Kitchener sürgősen elindult Khartumból, és szeptember közepén Fashodában találkozott Marchand katonáival. Az angol csapatok túlereje, valamint az angol kormány határozott diplomáciai nyomása rákényszerítette a franciákat a Nílus medencéjének elhagyására. A fashodai incidens nyomán nagymértékben kiéleződött az angol-francia ellentét, a francia imperialista köröket rendkívüli módon felingerelte ez a visszavonulás.

19. Lord Salisbury angol miniszterelnök utasítása lord Cromernek és Kitchener tábornoknak az egész Nílus-völgy megszállására

(1898. augusztus 2.)

Kíváncos, hogy a Sir Herbert Kitchener vezetésével most Szudánban működő erők által hamarosan elfoglalásra kerülő Khartum körül várható események során megvalósítandó cselekvési irányvonalak tekintetében tájékoztassuk Önt őfelsége kormányának szándékairól.

Tekintettel arra a nagyarányú katonai és pénzügyi együttműködésre, amelyet legutóbb őfelsége kormánya nyújtott a khedive kormányának, őfelsége kormánya elhatározta, hogy Khartumnál a brit és az egyiptomi lobogók egymás mellett lengjenek. Ez a döntés nem jelent utalást arra a módra, ahogy az elfoglalt területeket a jövőben kormányozni kell. Nem szükséges jelenleg valami nagy pontossággal megszabni e területek politikai státuszát. Ezeket az ügyeket egy későbbi időszakban is megfontolhatjuk. Mégis magyarázza meg a khedivének és minisztereinek, hogy az eljárási mód, amelyet javasoltam, annak a ténynek kifejezését célozza, hogy őfelsége kormányának nézetei szerint minden Szudánnal kapcsolatos kérdésben döntő szavuk van, és elvárhatjuk, hogy minden tanács, amelyet a szudáni ügyekben az egyiptomi kormány számára nyújtani kell, követésre talál.

Őfelsége kormánya nem gondol arra, hogy Khartum bevétele után a déli tartományok elfoglalására további széleskörű vagy jelentős kiadásokkal járó hadműveleteket kell indítani; a Sirdart¹¹ azonban felhatalmazza arra, hogy két flottillát küldjön ki, az egyiket a Fehér-, a másikat a Kék-Níluson.

¹¹ Az „egyiptomi” hadsereg angol főparancsnoka (abban az időben Kitchener).

Őn felhatalmaztatik arra, hogy a Sirdarral folytatott megbeszélés szerint megszervezze ennek a két haderőnek összeállítását.

Sir Herbert Kitchener személyesen vezényelje a Fehér-Níluson haladó flottát egészen Fashodáig, és vigyen magával egy kis létszámú angol csapategységet, amennyiben Őn egyetért vele abban a tekintetben, hogy ez a hadmozdulat kívánatos.

A kék-nílus flotta parancsnoka felhatalmaztatik arra, hogy egészen a valószínűleg Roseires-nél kezdődő vízesések lábáig haladjon előre. Nem feladata, hogy csapatokat tegyen partra azzal a céllal, hogy továbbbhatoljon a folyam gőzöskkel is hajózható pontján túl. Ha Roseires elérése előtt abesszin előőrsekkel találkozna, meg kell állnia, jelentenie a körülményeket, és a további utasításokat megvárni.

Két pont van, amire Sir Herbert Kitchener figyelmét különösen fel kell hívni.

Ezek közül az első az, hogy bármely francia vagy abesszin hatóságokkal való találkozásnál, ami megtörténhet, semmit sem szabad mondani vagy tenni, ami bármilyen módon magába foglalná azt, hogy őfelsége kormánya elismeri Franciaország vagy Abesszinia birtoklási jogát a Nílus-völgy valamely részére.

Ami Franciaországot illeti, Sir Edmund Monsonnak¹² Hanotaux-hoz¹³ 1897. december 10-én intézett jegyzékének itt következő kivonata kifejti e tárgyban őfelsége kormányának nézetét:

„Őfelsége kormányáról, mondotta Sir Edmund Monson, nem szabad feltételezni, hogy helyt ad annak, hogy Nagy-Britannián kívül bármely más európai hatalomnak valami joga is lenne elfoglalni a Nílus völgyének valamely részét. Ebben a tárgyban a brit kormány nézeteit Sir Edward Grey¹⁴ néhány évvel ezelőtt világosan kifejtette a parlamentben Rosebery gróf miniszterelnöksége¹⁵ alatt, és ezeket annakidején hivatalosan közölték a francia kormánnyal. Őfelsége jelenlegi kormánya teljes mértékben magáévá teszi azt a hangot, amelyet ebből az alkalomból hivatali elődjei megütöttek.”

A másik pont, amelyre erősen fel kell hívnia Sir Herbert Kitchener figyelmét, az, hogy minden lehetséges eszközzel el kell kerülni minden összeütközést Menelik császár haderejével.¹⁶

Lehetséges, hogy egy francia haderő a Nílus-völgy valamely részének birtokában találhatik. Ha ez az esemény előadódna, a követendő cselekvési irányvonalak annyira a helyi körülményektől függenek, hogy sem nem szükséges, sem nem kívánatos Sir Herbert Kitchenert részletes utasításokkal ellátni. Őfelsége kormánya teljesen megbízik Sir Herbert Kitchener ítéletében és helyes döntésében. Meg van győződve arról, hogy törekedni fog minden francia haderő parancsnokát, akivel érintkezésbe kerül, meggyőzni arról, hogy a franciák jelenléte a Nílus völgyében mind Nagy-Britannia, mind a khedive jogainak megsértése.

Sir Herbert Kitchener felhatalmaztatik, hogy ha kívánatosnak és keresztülvihetőnek tartja, egy kis erőt küldjön a Fehér-Nílus folyása mentén a Sobattal való egybefolyásáig. Ennek az erőnek a parancsnoka törekedjék kapcsolatot ta-

¹² Anglia párizsi nagykövete.

¹³ Gabriel Hanotaux (1853–1944), francia külügyminiszter 1894–95 és 1896–98 között.

¹⁴ Sir Edward Grey (1862–1933), a liberális párt egyik vezére, külügyi államtitkar 1892–95 és külügyminiszter 1905–1916 között.

¹⁵ 1892–95-ös évek.

¹⁶ II. Menelik (1844–1913), Abesszinia császára 1889–1910 között. Salisbury megjegyzése szemléltetően tanúsítja azt az óvatosságot, amellyel az imperialisták Meneliket kezelték azután, hogy a vezetése alatt álló abesszin hadsereg szétverte az olasz gyarmatosítókat.

lálni a Kongó Állam csapataival, amelyek értesülések szerint Lado felett a Nilus-völgy egy részét birtokban tartják. Mellékelem öfelsége kormánya és a belgák királya által 1894. május 12-én megkötött egyezmény három példányát. A felső-nilusi expedíció parancsnoka, akit el kell látni ennek az egyezménynek egy példányával, köteles gondosan megmagyarázni minden belga hatóságnak, amellyel érintkezésbe kerül, hogy az egyezmény II. cikkelye értelmében öfelsége kormánya nem ismeri el, hogy a belgák királyának tartós birtoklási joga legyen a Nilus-völgy bármely részében, másrésről azonban nincs szándékunkban beleszólni egy olyan rendezésbe, amelynek eredményeképpen bizonyos területek ideiglenesen a Kongó Állam hatalmába kerülnek.

Aligha kell hozzáfűznöm, hogy Sir Herbert Kitchener a most előtte álló nehéz és fontos munka elvégzésében öfelsége kormányának teljes és szívélyes segítségére támaszkodhat.

Az angol külpolitika alapjai. Cambridge, 1938, 507—509. lap (angolul).

20. A francia gyarmatügyi miniszter Marchand századosnak küldött utasításából (1896. február 24)

Múlt év szeptemberében Ön tervet nyújtott be egy expedíció kiküldésére az Ubangi felső folyása menti területekre, hogy kiterjesszük a francia befolyást a Nilus völgyében. Ha meg akarjuk előzni Angliát, elsőnek kell oda megérkezünk.

Idézet G. P. Gooch: „A jelenkori Európa története 1878—1919” című műve alapján. New York, 1922, 281. lap (angolul).

21. Anglia háborús fenyegetése Franciaországgal szemben

1898 szeptember végén az angol kormány Fashoda azonnali kiűrését követelte Franciaországtól, és elhárította a francia kormány minden, kompromisszum kötésére irányuló kísérletét. Anglia azzal adott nagyobb nyomatókat követeléseinek, hogy nyíltan háborúval fenyegette Franciaországot.

Kivonatot közlünk Hicks-Beach angol pénzügyminiszter 1898 szeptemberi beszédéből.

Nagy szerencsétlenség lenne, ha több mint 80 esztendeig tartó béke után, mialatt mertem remélni, hogy az ellenséges érzület már gyakorlatilag teljesen megszűnt... valami megzavarná a baráti kapcsolatokat. De vannak a háborúnál is sötétebb gonoszítottak, és bármitől, aminek jönnie kell, mi nem riadunk vissza.

Uo. 293. lap (angolul).

b) Harc Kína felosztásáért

1894 júliusában Japán megtámadta Kínát, és számos csatában megverte a rosszul felszerelt kínai hadsereget. A japán imperialisták rabló feltételeiket békeszerződés formájában kényszerítették Kínára.¹⁷

¹⁷ Azok az okmányok, amelyek magával a háborúval foglalkoznak, a Kínáról és Japánról szóló fejezetben szerepelnek.

Oroszország, amelyhez Franciaország és Németország is csatlakozott, 1895 áprilisában tiltakozást jelentett be Japánban a Liaotung-félsziget és Port-Arthur elfoglalása miatt. Japán a három hatalom nyomására kénytelen volt lemondani e területi szerzeményeiről. Az európai hatalmak beavatkozását az váltotta ki, hogy Kínában nekik is megvoltak a maguk hódító terveik, amelyeket igyekeztek nyomban megvalósítani.

Több okmányi közlünk, amelyek bemutatják az imperialista hatalmak harcát Kína felosztásáért.

**22. II. Vilmos Oroszországnak, Németországnak és Franciaországnak
a japán—kínai háborúba történi beavatkozása tárgyában**

II. Miklóshoz intézett leveléből

Kaltenbronn-Schwarzwald

1895. április 26.

Mindent megteszek, ami csak hatalmamban áll, hogy Európát nyugton tartsam, és biztosítsam Oroszország hátát úgy, hogy senki se zavarhassa távolkeleti cselekményeidet! Nem kétséges ugyanis, hogy Oroszország számára a jövő nagy feladat az ázsiai szárazföld civilizálása és Európa megvédelmezése a nagy sárga faj behatolásával szemben. Ebben az ügyben erőmhez mérten mindenkor segítőtársad leszek. Nagyszerűen megértetted a gondviselés szavát, és gyorsan megragadtad a kedvező pillanatot; ennek nagy politikai és történelmi jelentősége van, s a legkedvezőbb következményekre fog vezetni. Érdeklődéssel várom akciónk további fejlődését, és remélem, hogy mivel szívesen támogatlak az Oroszországnak teendő esetleges területi engedmények kérdésének megoldásában, te is jóindulatúan kezeled azt a kérdést, hogy Németország szerezzen egy kikötőt valahol, ahol téged ez nem „feszélyez”...

Willie

„II. Vilmos levelei II. Miklóshoz 1894—1914.”
Berlin, 1920, 291. lap (angolul).

23. II. Vilmos 1897. október 26-án II. Miklóshoz intézett táviratából

1897-ben a német imperialisták incidenst provokáltak ki Santungban, hogy legázó szerződést erőszakoljanak Kínára, és haditengerészeti támaszpontot szerezzenek maguknak.

Idézzük II. Vilmos táviratát, amelyet azért írt, hogy tisztázza II. Miklós állásfoglalását Csiaocsou (Kiaocsau) elfoglalása tekintetében.

A kínaiak váratlan támadást intéztek a santungi német katolikus misszió ellen, amely emberéletet is követelt áldozatul, és anyagi kárt okozott. Minthogy a katolikus misszió személyes védelmem alatt áll, meg kell büntetnem ezeket a kínaiakat. Remélem, hogy peterhofi személyes megbeszéléseinknek megfelelően jóváhagyod, ha hajórajom befut Kiaocsauba, hogy ott fellépjen a zavargók ellen. Ez az egyetlen megfelelő kikötő, és nekem meg kell mutatnom a németországi katolikus pártnak, hogy hatalmamban áll megvédeni őket. A büntetésre szükség van, és ez csak javára válik minden keresztény embernek.

„II. Vilmos és II. Miklós levelezése 1894—1914.”
Moszkva, 1923, 21. lap (oroszul).

24. Szerződés Németország és Kína között 1898. március 6-án
Kiaocsau (Csiaocsou) átadásáról
Részletek

I. rész

I. fejezet. Attól az óhajtól vezérelve, hogy megszilárdítsa a Kína és Németország közötti baráti kapcsolatokat, és ugyanakkor fokozza a kínai birodalom katonai készségét, és fenntartva magának a szuverenitás minden jogát — a kiaocsaui öböltől számított 50 km-es (100 kínai li) körzeten belül őfelsége a kínai császár ígéretet tesz arra, hogy bármikor szabad átvonulást engedélyez német csapatoknak ezen a területsávon, továbbá, hogy ugyanott semmiféle intézkedést vagy rendeletet sem hoz a német kormány előzetes hozzájárulása nélkül, különösen pedig nem akadályozza a vízi utak esetleg szükségesnek mutatkozó szabályozását...

II. fejezet. Kielégíteni óhajtvá őfelsége, a német császárnak azt a jogos kívánságát, hogy Németországnak más hatalmakhoz hasonlóan legyen a kínai partvidéken valamely helye hajóinak kijavítására és felszerelésére, anyag- és készletraktárainak fenntartására ezen hajók számára, továbbá az e célból szükséges egyéb berendezések létesítésére, őfelsége, a kínai császár 99 évre egyelőre bérbe adja Németországnak a kiaocsaui öböl bejáratának mindkét oldalát. Németország vállalja, hogy megfelelő időpontban védelmi berendezéseket létesít a részére átengedett területen, az előírányzott építkezések és a kikötő bejáratának védelmére.

III. fejezet. A félreértések elkerülése végett a kínai császári kormány a bérlet tartama alatt nem él szuverén jogaival a bérbe adott területen, és Németországra ruhazza ezeknek a jogoknak az élvezetét...

II. rész

Vasúti és ipari ügyek

I. fejezet. A kínai kormány jóváhagyja, hogy Németország két vasútvonalat épít Santungban...

II. fejezet. A fent említett vasúti építkezés elvégzésére kínai—német társaság alakul. Ez a társaság egy vagy több helyen rendezheti be hivatali helyiségeit; a német és a kínai kereskedőknek egyaránt jogukban áll pénzüket a társaságban elhelyezni, és részt venni az igazgató kijelölésében a vállalat vezetése céljából.

3. c. Németország és Kína a legközelebbi jövőben további megállapodást köt a vasúti társaság működése tárgyában, s az ezzel kapcsolatos minden kérdést kizárólag ez a két ország dönti el. A kínai—német társaság azonban minden lehető támogatást megkap a kínai kormánytól a vasút építésének megkönnyítésére, a társaság élvezni fog minden olyan előnyt és kiváltságot, amelyet más, Kínában működő kínai—külföldi (vegyes) társaságnak biztosítottak. Ezzel kapcsolatban leszögezendő, hogy jelen megállapodás célja kizárólag a kereskedelem fejlesztése, és hogy a vasútvonal megépítésénél nem lehet szó a santungi tartomány semmiféle területének törvénytelen megszerzéséről.

IV. fejezet. A kínai kormány lehetővé teszi a német állampolgárok számára, hogy bányauzemeket létesítsenek és fejlesszenek a vasútvonal mindkét oldalán 30 li távolságra, a vasútvonal egész hosszában...

A kínai kormány minden könnyítést és védelmet biztosít az e téren tevékenykedő német állampolgároknak, pontosan ugyanúgy, mint ahogy azt a vasúti berendezésekre vonatkozó fenti cikk előíranyozza, s a német állampolgárokra ki kell terjeszteni minden olyan előnyt és kiváltságot, amelyet más (vegyes) kínai—külföldi társaságok élveznek. A cél itt is kizárólag a kereskedelem fejlesztése.

III. rész

Kereskedelmi tevékenység Santungban

A kínai kormány szigorú kötelességének tekinti, hogy minden olyan esetben, amikor a santungi tartományban valamely célra munkaerő, tőke- vagy anyagi segítségre van szükség, a megfelelő segítséget vagy anyagszállítást első sorban a megfelelő vállalatokban részvevő német gyárosoknak és kereskedőknek bocsátja rendelkezésére.

E. D. Grimm: A távol-keleti nemzetközi kapcsolatok történetével összefüggő szerződések és más okmányok gyűjteménye (1842—1925). Moszkva, 1927, 116—119. lap (oroszul).

25. Az Oroszország és Kína között 1898. március 15-én (27-én) a liaotungi félsziget tárgyában kötött egyezmény

Részletek

I. cikk

Abból a célból, hogy az orosz haditengerészeti erők számára az észak-kínai partvidéken teljesen megbízható támaszpontot biztosítson, a kínai császár öfelsége hozzájárul, hogy az orosz kormánynak bérbe adja Port-Artur (Liutunkou) és Talienvan (Dalnij) kikötőit, a kikötőkhöz tartozó vizekkel együtt. Ez a bérlet azonban semmilyen módon sem érinti a kínai császár öfelségének szuverén jogait a szóban forgó területen.

II. cikk

A fentiek szerint bérbe adott terület határa a talienvani öböltől északra húzódik olyan távolságra, amely a szóban forgó területnek a szárazföld felől való megfelelő védelméhez szükséges...

III. cikk

A bérlet tartama a jelen szerződés aláírásától számított 25 év. Ez az időtartam a két kormány közötti együttes megállapodással meghosszabbítható.

IV. cikk

A fent megjelölt időtartam alatt az orosz kormány által bérbe vett területen és a hozzá tartozó vizeken minden szárazföldi és haditengerészeti katonai erő parancsnokságát, nemkülönben a felsőbb polgári közigazgatást teljes egészében az orosz hatóságokra ruházzák... A szóban forgó területre semmiféle kínai szárazföldi haderő sem nyer bebocsátást...

VI. cikk.

Mindkét kormány megegyezik abban, hogy Port-Arthur mint kizárólagosan hadikikötő, csakis orosz és kínai hajók által vehető igénybe. Más államok hadi- és kereskedelmi hajói számára Port-Arthur zárt kikötő marad. Ami Talienvant illeti, a kikötő egyik belső öblén kívül, amely Port-Arthurhoz hasonlóan kizárólag az orosz és a kínai haditengerészet céljait szolgálja majd, a kikötő további része nyitva marad a külföldi kereskedelem számára, és oda szabad bejárása van minden nemzet kereskedelmi hajójának...

VIII. cikk.

A kínai kormány hozzájárul ahhoz, hogy az általa a Kelet-Kínai Vasúti Társaságnak 1896-ban nyújtott koncessziót a mai napon, azaz jelen szerződés aláírásának napján kiterjeszti arra az összekötő szárnyvonalra, amelyet a fővonal egyik állomásától Talienvanig kell megépíteni, nemkülönben, hogy szükség esetén kiterjeszti azt ugyanezen fővonal és a liaotungi félsziget partvidéke valamely alkalmasabb pontja között megépítendő szárnyvonalra Yinggi városa és a Jalu folyó torkolata között. Ezekre a további szárnyvonalakra pontosan alkalmazni kell a kínai kormány és az Orosz—Kínai Bank által 1896. augusztus 27-én kötött szerződés minden pontját. A szóban forgó vasútvonalak irányát és azokat a pontokat, amelyeken keresztül haladnak, meg fogják állapítani...

Oroszország és más államok szerződéseinek gyűjteménye 1856—1917. Moszkva, 1952, 309—312. lap (oroszul).

26. Francia—kínai egyezmény (1898. április 9—10.) a dél-kínai és a kuangcsouvani vasútvonal tárgyában

Dubail francia ügyvivő jegyzéke a Cung Li-jamenhez¹⁸ 1898. április 9-én. Részletek.

1. A kínai kormány a francia kormánynak vagy az általa megjelölt francia társaságnak jogot ad arra, hogy vasútvonalat építsen Tonkin határától Júnan-fuig; a kínai kormány csupán a területet köteles rendelkezésre bocsátani a vasútvonal és a szükséges berendezések megépítéséhez. A vasútvonal irányát jelenleg vitatják meg, s az később nyer megállapítást a két kormány kölcsönös megállapodása alapján. A szabályzatokat ennek megfelelően fogják kidolgozni.

2. A kínai kormány, Franciaország iránti barátsága jeléül, 99 évre bérbe adja a francia kormánynak a kuangcsouvani öblöt. A francia kormánynak jogában áll a szóban forgó helyen tengeri kikötőt és szénraktárt létesítenie. A helyszínen folytatandó mérések befejezése után a koncesszió határát a két kormány közötti megállapodás fogja rendezni. A bérleti díj feltételeiről későbbi egyezmény intézkedik.

E. D. Grimm: A távol-keleti nemzetközi kapcsolatok történetével összefüggő szerződések és más okmányok gyűjteménye (1842—1925). Moszkva, 1927, 122. lap (oroszul).

¹⁸ Kínai külügyminisztérium.

**27. Részletek a Nagy-Britannia és Kína között Pekingben 1898. július 7-én
Vejhajvej bérbeadása tárgyában megkötött egyezményből**

Abból a célból, hogy Nagy-Britanniának megfelelő tengeri kikötőt biztosítson Észak-Kínában, valamint a szomszédos vizeken, a brit kereskedelem hatékonyabb védelme céljából, a kínai császár öfelségének kormánya hozzájárul, hogy Nagy-Britannia és Írország királynője öfelsége kormányának bérbe adja Vejhajvejt a santungi tartományban a hozzátartozó vizekkel együtt, arra az időtartamra, amíg Port-Arthur Oroszország kezében marad.

A bérbe adandó terület magában foglalja Liukung szigetét és a vejhajveji öböl valamennyi szigetét, nemkülönben a vejhajveji öböl egész partvonalától számított 10 angol mérföld szélességű területet. A fent körülírt bérelt terület határain belül a joghatóság kizárólag Nagy-Britanniát illeti.

Nagy-Britanniának ezenkívül jogában áll erősítményeket emelnie, katonai egységeket fenntartania és minden más, védelmi célokat szolgáló intézkedést megtennie, a Greenwichől számított keleti hosszúság 121° 40'-től keletre, azaz a terület egész partvidékén, és megfelelő térítés ellenében megszerezhet e területen minden olyan ingatlant, amelyre vízellátás, közlekedés vagy kórházak létesítése céljából szüksége lesz...

E. D. Grimm. A távol-keleti nemzetközi kapcsolatok történetével összefüggő szerződések és más okmányok gyűjteménye (1842—1925). Moszkva, 1927, 129. lap (oroszul).

28. Az amerikai imperializmus „nyitott ajtó” politikája Kínában

John Hay amerikai külügyminiszter 1899. szeptember 6-i Oroszország, Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország és Japán kormányaihoz intézett jegyzékéből.

Kormányunk különösen azt kívánja..., hogy minden olyan nagyhatalom, amelynek Kínában érdekei vannak, nyilvánítsa ki azokat az elveket, amelyek rendkívül előnyösek az egész világ kereskedelmi érdekei szempontjából. Ezek az elvek az alábbiak:

Először. Annak elismerése, hogy egyetlen hatalom sem fogja semmiféle módon megsérteni valamely szerződéses kikötő¹⁹ jogát vagy (más hatalmak) bármiféle jogos érdekeit, bármely bérbe vett terület határain belül, illetve nem sérti meg az úgynevezett „érdekszférákat”, amelyekkel más hatalmak Kínában rendelkeznek.

Másodszor. Hogy a jelenleg érvényben levő kínai vámtarifát, fogják alkalmazni mindazokra az árukra, amelyeket az ilyen „érdekszférákhoz” tartozó kikötőkben raknak ki vagy be (a „szabad kikötőktől” eltekintve), függetlenül attól, hogy milyen országból származnak — valamint, hogy az ilyen módon kirótt vámokat a kínai kormány fogja szedni...

Az amerikai történelem okmányai. (Szerk. Com-mager). 2. k. New York, 1949, 190. lap (angolul).

¹⁹ Azokról a kínai kikötőkről van szó, amelyeket a Kínára rákényszerített egyenlőtlen szerződések alapján a külföldi kereskedők részére megnyitottak.

E) Az 1904—05. évi orosz—japán háború

29. Az angol—japán szövetség (1902)

A cári Oroszország kínai befolyásának erősödése nyugtalansággal töltötte el Anglia imperialista köreit. Anglia — kelet-ázsiai pozícióinak megszilárdítása és kiszélesítése érdekében — arra törekedett, hogy az orosz imperializmust kiszorítsa Kínából. Anglia attól tartott, hogy a cári Oroszország és Japán között megegyezés jön létre Kína rovására, és ezért 1902-ben sietve szövetségi szerződést kötött Japánnal. Az angol—japán szerződés meggyorsította az orosz—japán háború kitörését 1904-ben.

Nagy-Britannia és Japán kormányai, kizárólag attól az óhajtól vezérelve, hogy fenntartsák a status quót és az általános békét a Távol-Keleten, s mint-hogy ezenfelül különös érdekük a Kínai Császárság és a Koreai Császárság függetlenségének és területi sértetlenségének fenntartása és minden nemzet számára egyenlő kereskedelmi és ipari lehetőségek biztosítása ezekben az országokban — a következőkben egyeznek meg:

I. cikkely

A magas szerződő felek, kölcsönösen elismerve Kína és Korea függetlenségét, kijelentik, hogy semmiféle agresszív törekvés sem egyik, sem másik országban nem vezérli őket. Mindazonáltal figyelembe véve különleges érdekeiket, amelyek közül Nagy-Britannia érdekei főként Kínát érintik, míg Japán, kínai érdekein felül, különösen Koreában érdekelt, politikai, kereskedelmi és ipari tekintetben egyaránt — a magas szerződő felek elismerik, hogy mindegyikük számára megengedhető lesz ezen érdekek védelme, ha veszélyeztetni fogják őket valamely más hatalom agresszív cselekményei, vagy Kínában, illetve Koreában fellépő zavargások, amelyek a magas szerződő felek valamelyikének beavatkozását teszik szükségessé alattvalói életének vagy vagyonának megvédése céljából.

II. cikkely

Abban az esetben, ha Nagy-Britannia vagy Japán, megfelelő érdekeinek védelmében, amint ez feljebb megállapított, háborúba keveredik valamely más hatalommal, a másik magas szerződő fél a szigorú semlegességhez fogja tartani magát, és mindent megtesz annak érdekében, hogy megakadályozza más hatalmak csatlakozását szövetséges elleni ellenséges cselekményekhez.

III. cikkely

Ha a fent megjelölt esetben valamely más hatalom vagy hatalmak csatlakoznak a szövetséges elleni ellenséges cselekményekhez, akkor a másik magas szerződő fél a szövetséges segítségére siet, közösen fog háborút viselni, és kölcsönös egyetértésben fog békét kötni.

Fr. de Martens: A nemzetközi szerződések új általános gyűjteménye. Leipzig, 1905, II. sorozat, 31. k. 260. lap (franciául).

30. Németország provokációs politikája a Távol-Keleten

Részlet II. Vilmosnak II. Miklóshoz intézett leveléből Németországnak a távol-keleti orosz politikához való viszonyáról.

Berlin, 1904. I. 3.

Itt mindenki kítűnően megérti, hogy Oroszországnak, a terjeszkedés törvényeinek engedelmeskedve, arra kell törekednie, hogy kijusson a tengerhez, és kereskedelme számára fagymentes kikötővel rendelkezze. E törvénynél fogva joggal tart igényt arra a partsávra, ahol ilyen kikötők (Vlagyivosztok, Port-Arthur) vannak. A hátszágnak a te kezében kell lennie, hogy fel lehessen építeni a vasútvonalakat, amelyek az áruknak a kikötőkbe való szállításához szükségesek (Mandzsúria). A két kikötő között van egy partsáv, amely, ha az ellenfél kezébe kerül, valamiféle új „Dardanellákká” válhat. Ezt nem engedheted meg. Nem szabad, hogy ezek a „Dardanellák” (Korea) fenyegetse közlekedési útvonalaidat, és akadályozzák kereskedelmedet. Ez a helyzet a „Fekete-tengeren”, de a Távol-Keleten nem kívánhatsz ilyen helyzetet. Ezért minden elfogulatlan ember számára világos, hogy Koreának oroszoknak kell lennie, és az is lesz. Mikor és hogyan — ehhez senkinek semmi köze, és csakis read és országodra tartozik...

„II. Vilmos levelei II. Miklóshoz 1894—1914.”
Berlin, 1920, 334—335. lap (angolul).

31. Az 1904—05. évi orosz—japán háborúról

Lenin: Port-Arthur eleste című cikkéből

„...Nem az orosz nép, hanem az orosz önkényuralom kezdte ezt a gyarmati háborút, amely a régi és az új burzsoá világ háborújává lett. Nem az orosz nép, hanem az önkényuralom szenvedett szégyenletes vereséget. Az orosz nép csak nyert az önkényuralom vereségén. Port-Arthur kapitulációja a cárizmus kapitulációjának prologusa. A háború még korántsem fejeződött be, de folytatása során minden lépés csak mérhetetlenül fokozza az erjedést és a felháborodást az orosz népben, közelebb hozza azt a percet, mikor kitör az új hatalmas háború, a nép háborúja az önkényuralom ellen, a proletariátus háborúja a szabadságért. Nem hiába aggódik annyira az oly nyugodt és józan európai burzsoázia, amely szívvel-lélekkel helyeselné az orosz önkényuralom liberális engedményeit, de tűznél is jobban fél az orosz forradalomtól mint az európai forradalom prologusától.

„Szilárdan megrögződött az a vélemény — írja az egyik ilyen józan német burzsoá újság —, hogy Oroszországban semmiképp sem törhet ki forradalom. Ennek a véleménynek a védelmében mindenféle érvet felsorakoztatnak. Hivatkoznak arra, hogy az orosz parasztság nehezen mozdul, hogy hisz a cárbán, és hogy a papság befolyása alatt áll. Azt mondják, hogy az elégedetlenek között csak elenyészően csekély számban vannak szélsőséges elemek, akik puccsokat (kisebb lázadásokat) és terrorista merényleteket tudnak szervezni, de ezek semmiképpen sem tudnak általános felkelést előidézni. Az elégedetlenek nagy tömegének — mondják nekünk — nincsen szervezete, nincs fegyvere, s ami a fő, ezek nincsennek elszánná arra, hogy kockára tegyék életüket. Az orosz intellektuel pedig rendszerint csak körülbelül harmincéves koráig forradalmi

hangulatú, azután szépen berendezkedik egy kincstári állás kényelmes fészkében, és a forrófejűek legnagyobb része szépen átváltozik közönséges hivatalnokká.” De most, folytatja az újság, számos jel mutatja, hogy nagy átalakulás megy végbe. Oroszországban már nem csupán a forradalmárok beszélnek forradalomról, hanem a rendszernek olyan, a „heveskedéstől” teljesen távol álló, szilárd támaszai is, mint Trubeckoj herceg, akinek a belügyminiszterhez írt levelét most az egész külföldi sajtó közli. „A forradalomtól való félelem Oroszországban, úgy látszik, tényeken alapszik. Igaz, senki sem gondolja, hogy az orosz parasztok vasvillát ragadnak, és elmennek harcolni az alkotmányért. De vajon a forradalmakat a falvakban csinálják-e? A legújabbkori történelem folyamán már régen a nagyvárosok lettek a forradalmi mozgalom hordozóivá. Oroszországban pedig éppen a városokban terjed az erjedés déltől északig, keletől nyugatig. Senki sem jósolhatja meg, hova fog ez vezetni, de az kétségtelen, hogy napról napra csökken azoknak a száma, akik Oroszországban lehetetlennek tartják a forradalmat. Ha pedig bekövetkezik a komoly forradalmi robbanás nagyonis kétséges, boldogul-e vele a távol-keleti háborúban legyengült egyeduradalom.”

Igen. Az önkényuralom legyengült. A forradalomban már a leghiteltlenebbek is hinni kezdenek. Az, hogy általánosan hisznek a forradalom bekövetkezésében, már a forradalom kezdetét jelenti. Folytatásáról maga a kormány gondoskodik háborús kalandjával. A komoly forradalmi roham alátámasztásáról és kiterjesztéséről pedig gondoskodik majd az orosz proletariátus.

Lenin Művei 8. k. 41—42. lap.

32. Részletek az Oroszország és Japán között 1905. augusztus 23-án (szeptember 5-én) Portsmouthban megkötött békeszerződésből

II. cikkely

Az orosz császári kormány, elismerve Japán túlnyomó politikai, katonai és gazdasági érdekeit Koreában, kötelezi magát arra, hogy nem lép közbe és nem gátolja meg a vezetésnek, a gyámságnak és a felügyeletnek azokat a rendszabályait, amelyeket a császári japán kormány szükségesnek tartana Koreában foganatosítani...

III. cikkely

Oroszország és Japán kölcsönösen kötelezi magát arra, hogy

1. teljesen és egyidejűleg kiűritik Mandzsúriát, kivéve azt a területet, amelyre a Liaotungi-félsziget bérlete kiterjed...

2. Kína kizárólagos igazgatásába adják vissza teljesen és egész kiterjedésükben Mandzsúriának mindazokat a területeit, amelyeket jelenleg orosz vagy japán csapatok tartanak elfoglalva, vagy amelyek felügyeletük alatt vannak, kivéve a fent említett területet...

V. cikkely

Az orosz császári kormány a kínai kormány beleegyezésével átengedi a császári japán kormánynak Port-Arthur, Dairen és a környező területek és területi vizek bérletét, valamint mindazokat a jogokat, előnyöket és koncessziókat,

amelyek ezzel a bérlettel összefüggnek, vagy részét alkotják; hasonlóképpen átengedi a császári japán kormánynak az összes középületeket és vagyontárgyakat azon a területen, amelyre a fent említett bérlet kiterjed...

VI. cikkely

Az orosz császári kormány kötelezi magát arra, hogy kárpótlás nélkül, a kínai kormány beleegyezésével átengedi a császári japán kormánynak a Csangcsun (Kuangcsengce) és Port-Arthur közti vasútvonalat és minden szárnyvonalát az ezen a területen élvezett, összes hozzájuk tartozó jogokkal, kiváltságokkal és előnyökkel együtt, valamint a nevezett területen fekvő összes kőszénbányákat, amelyek a fent megjelölt vasútvonalhoz tartoznak, vagy annak javára aknáztatnak ki...

IX. cikkely

Az orosz császári kormány örök és teljes birtokul átengedi a császári japán kormánynak Szahalin sziget déli részét és az összes hozzátartozó szigeteket, valamint a rajtuk levő összes középületeket és vagyontárgyakat. Az átengedett terület határa az északi szélesség ötvenedik foka...

XI. cikkely

Oroszország kötelezi magát, hogy egyezményt köt Japánnal arra vonatkozólag, milyen formák közt nyújt halászáti jogot a japán alattvalóknak a Japán-, Ohotszki- és Bering-tengernél fekvő orosz birtokok partjai mentén...

„Oroszország más államokkal kötött szerződéseinek gyűjteménye” (1856—1917). Moszkva, 1952, 338—341. lap (oroszul).

F) Az angol—német ellentétek kiéleződése a XIX. század végén és a XX. század elején

A XIX. század végét az angol—német ellentétek fokozódása jellemezte. Ezt az ellentétet Németország gyors gazdasági fejlődése, az erősödő angol—német világcpi versengés, Németország intenzív gyarmatosítási politikája és Németország vezető köreinek az a törekvése váltotta ki, hogy erős hadiflottát építsenek, amely Anglia tengeri hatalmát fenyegetheti. Az Anglia és Németország közötti viszony romlását fokozta az a körülmény is, hogy a német kormány engedélyt kapott a török kormánytól a bagdadi vasút megépítésére, amely nagy veszélyt jelentett Anglia közel-keleti befolyására és indiai uralmára.

A századfordulótól kezdve évről évre mind hatalmasabb méreteket öltött az angol—német versengés a flottaépítés területén.

Az angol—német ellentét az imperializmus korszakának nemzetközi kapcsolataiban a fő ellentété vált, és így egyik fő oka lett az 1914-ben kitört imperialista világháborúnak.

Több okmányt közlünk, amelyek az Anglia és Németország közötti imperialista ellentéteket mutatják be.

33. II. Vilmos császár távirata Krüger elnökhöz

Az angol—német viszony romlásában nagy szerepet játszott az alább közölt távirat, amelyet II. Vilmos német császár kihívó módon intézett Pau Krügerhez (1825—1904), a dél-afrikai búrok Transvaai köztársaságának elnökéhez abból az alkalomból,

hogy a búrok sikeresen visszaverték a függetlenségük ellen irányuló, Rhodes által szervezett újabb angol támadást.

A távirat — érthetően — nagy elégedetlenséget váltott ki az angol uralkodó körökben.

Berlin, 1896. január 3.

Öszinte szerencsekívánataimat fejezem ki Önnek azért, mert sikerült Önnek, népével együtt — anélkül, hogy baráti államokat hívott volna segítségül — saját erőből helyreállítani a békét és megvédeni országa függetlenségét külső támadásoktól azokkal a fegyveres csapatokkal szemben, amelyek az Ön országába békebontókként betörték.

A német politika és történelem okmányai. Berlin, é. n., II. k. 53. lap (németül).

34. A Saturday Review című angol folyóiratból (1897)

Bismarck már régen belátta azt, amit most már végül az angol nép is kezd látni: Európában két nagy, kibékíthetetlen és egymással szemben álló erő, két nagy nemzet van, amely az egész világot akarja birtokolni, és a kereskedelem adóját követeli tőle. Anglia... és Németország... a német utazó és az angol világjáró kereskedő... verseng és vetélkedik egymással a földgolyó minden kis szögletében. A kisebb összeütközések milliói adják az ürügyet ahhoz az óriási háborúhoz, amilyent a világ még nem látott. Ha Németországot holnap eltörölnék a föld színéről, akkor holnapután nem lenne a földön egyetlen olyan angol ember sem, aki ezáltal ne válnék gazdagabbá. A népek azelőtt valamely városért vagy örökségért küzdöttek, vajon most nem kell-e háborút kezdeniük évi 5 milliárdos kereskedelmi jövedelemért?

Idézet Tirpitz: Visszaemlékezések című könyve alapján. Berlin, 1919, 169. lap (németül).

35. Részlet Bülow herceg, német külügyi államtitkárnak 1899. március 26-án Mirbachhoz intézett leveléből

A császári utazás²⁰ már elért gazdasági eredményeként a következők tekinthetők: a Haidar Pasa-i kikötő építésére kiadott koncesszió, valamint az a koncesszió, melynél fogva német kábelt rakhatunk le Constanța és Konstantinápoly között; a török kormány és a nagy német cégek közötti üzleti kapcsolatok megszilárdítása. A kábelkoncesszió eredményeképpen közvetlen távirati összeköttetést létesíthetünk Konstantinápolyval, és ez, amint előre látható, egy újabb világraszóló jelentőségű vonal kiindulópontja lesz. Ezzel függ össze továbbá az a terv is, hogy az anatóliai vasutat meghosszabbítsuk Bagdadig. Remélhető, hogy ez Kisázsia további gazdasági megnövekedésének alapjává válik.

Az európai kormányok nemzetközi politikája. XII/2. k. Berlin, 1927, 579—580. lap (németül).

²⁰ Konstantinápolyba.

**36. Az angol diplomácia arról a veszélyről,
amely Anglia tengeri és gyarmati hegemoniáját Németország részéről fenyegette,
s arról, hogy Angliának harcolnia kell ezen veszély ellen**

Részlet Eyre Crowe angol külügyminisztériumi tisztviselő 1907. január 1-i titkos jegyzékéből:

„Németországnak gyarmatok kellenek” —így hangzik az új világpolitika. És ennek megfelelően gyarmatokat létesítettek olyan helyeken is, amelyek még senki tulajdonában sem voltak, és ott is, ahonnan a német «helyünk a nap alatt» megszerzésére való igény erőlyes védelmezésének sikerült másokat kiszorítania...

...Németország képzeletét foglyul ejtette a gyarmatbirodalomról való ábrándozás. A császár, az államférfiak, az újságírók, a geográfusok, a közgazdászok, a kereskedelmi és hajógyártó cégek, az egész művelt és műveltséggel nem rendelkező közvélemény egyhangúlag ismételteti: „Feltétlenül szükségünk van igazi gyarmatokra, ahol a német kivándorlók letelepedhetnek, és meghonosíthatják a nemzeti hazafias eszményeket, feltétlenül szükségünk van flottára és szénfelvevő állomásokra a gyarmatok védelmére, amelyeket meg kell szerezniük...”

Ezzel kapcsolatban emlékeztetni kell a császár számos kijelentésére, amelyek időről időre kifejezésre juttatták a Németországban uralkodó hangulatot. Néhány közülük megérdemli, hogy idézzük: „Jövők a vízen van.” „A három-ágú szigonynak²¹ a mi kezünkben kell lennie.” „Németországnak vissza kell szereznie magának a tengeri hegemoniához való öröklött jogait, amelyek valaha vitathatatlanul a régi Hansa²² birtokában voltak.” „A nemzetközi politika egyetlen kérdését sem lehet a német császár beleegyezése nélkül megoldani.” „Az Atlanti-óceán uralkodója üdvözli a Csendes-óceán uralkodóját.”²³ stb....

Míg Németország, erejére és nemzeti előnyeire számítva, kulturális és morális elsőbbségre törekszik a világon, Anglia csak el lehet ragadtatva ettől, tapasztalhat és részt vehet a vele folytatott versengésben. De másfelől, ha Németország úgy véli, hogy az anyagi erő viszonylagos túlsúlya, a nagyobb kiterjedésű terület, a határok sérthetatlensége és a tengeri fölény olyan előzetes és nélkülözhetetlen feltételek, amelyek nélkül erre az elsőbbségre való bármely törekvésnek kudarccal kell végződnie, akkor Angliának számítnia kell arra, hogy Németország versenytársai erejének csökkentésére és saját erejének növelésére fog törekedni birtokainak kiszélesítése útján, meggátolja más államok együttműködését, és végeredményben arra fog törekedni, hogy aláássa és kiszorítsa a Brit Birodalmat...

Összefoglalólag azt kell feltételezni, hogy Németország szándékosan olyan politikát követ, amely lényegében Anglia életfontosságú érdekei ellen irányul, s hogy nincs messze a fegyveres összeütközés pillanata, hacsak Anglia fel nem áldozza érdekeit, amely által elveszti független nagyhatalmi helyzetét, vagy pedig meg nem erősödik annyira, hogy megfosztja Németországot a sikeres háború esélyeitől. Ez a véleménye mindazoknak, akik Németország egész politikájában határozott bizonyítékát látják annak a tudatos szándékának, hogy megteremtse hegemoniáját először Európában, majd pedig fokozatosan az egész világon...

²¹ A tengeri uralom jelképe.

²² Az északnémet városok kereskedelmi szövetsége a középkorban.

²³ Így üdvözölte II. Vilmos II. Miklóst 1905-i találkozásuk alkalmával.

Szemünk előtt vannak a bizonyítékok, amelyek igazolják, hogy csakis ez a világpolitikai koncepció adhatja az egyedüli következetes magyarázatot arra a szívósságra, amellyel Németország hatalmas flotta építésére törekszik, nyíltan abból a célból, hogy lassan, de biztosan olyan fegyvert alkosson meg, amely alkalmas arra, hogy rettegésben tartsa az esetleges ellenséget, bármilyen erős legyen is az a tengeren.

Brit dokumentumok a háború keletkezéséről.
1898—1914. III. k. 405., 407., 414. lap (angolul).

Az angol—német tengeri versengés

37. Részlet II. Vilmos 1896. október 25-én Hohenlohe herceg birodalmi kancellárhoz intézett leveléből

Kereskedelmünk életre-halálra vetélkedik az angol kereskedelemmel, sajtónk nap mint nap harsog erről, de nagy kereskedelmi flottánk, amely lobo-góink alatt a világ minden tengerét szántja, teljesen védtelen a 130 angol cirkálóval szemben, amelyek ellen nagy büszkén mindössze négy cirkálót tudunk kiállítani.

Az európai kormányok nemzetközi politikája.
XIII. k. Berlin, 1924. 4. lap (németül).

38. Részlet II. Vilmos nyilatkozatából a De Novilles márkí berlini francia nagykövettel 1899 októberében folytatott beszélgetés alkalmával

A helyzet most egészen más, az angol flottának semmiféle koalíciótól sem kell tartania, Németországnak úgyszólván egyáltalán nincs flottája. Ilyen körülmények között nem tudok letenni a legszigorúbb semlegesség politikájáról. Mindenekelőtt flottát kell a magam számára biztosítanom. Húsz év múlva, ha majd a flotta készen áll, más nyelven fogok beszélni.

Az európai kormányok nemzetközi politikája.
II. Vilmos Bülowhoz 1899. okt. 29. XV. k. Berlin, 1927. 408. lap (németül).

39. Törvény a német flottáról

1898. április 10.

I. Hajóállomány

1. §

1. A német flotta hajóállománya — a torpedóhajóktól, iskolahajóktól, különleges rendeltetésű hajóktól és ágyúnaszádoktól eltekintve — az alábbi legyen:

a) bevetésre kész állomány:

1 zászlóshajó,

2 hajóraj, egyenként 8 sorhajóval,

2 hajóosztály, egyenként 4 páncélos partvédő hajóval,
 10 kis cirkáló
 6 nagy cirkáló } mint a honi hadiflotta felderítő hajói.

16 kis cirkáló
 3 nagy cirkáló } külföldi szolgálatra;

b) mint anyagi tartalék:

2 sorhajó,
 3 nagy cirkáló,
 4 kis cirkáló.

2. Az 1898. április 1-én meglevő és építés alatt álló hajókból a fenti köteles állományon felül, számításba jön:

mint sorhajó	12,
mint partvédő páncélos hajó	8,
mint nagy cirkáló	10,
mint kis cirkáló	23.

3. A köteles állomány (lásd az 1. pontot) eléréséhez szükséges anyagi eszközök rendelkezésre bocsátása az államháztartási költségvetés évenkénti megállapításától függ, azzal az előírással, hogy — amennyiben a 7. §-ban meghatározott anyagi eszközök elegendőnek bizonyulnak — a köteles hajállomány elkészítését az 1903-as számadási év végéig be kell fejezni.

2. §

A kellő mennyiségű pótlások felépítéséhez szükséges anyagi eszközök rendelkezésre bocsátása az államháztartási költségvetés évenkénti megállapításától függ azzal az előírással, hogy az alábbi hajók az alábbi sorrendben legyenek pótolhatók:

sorhajók és partvédő páncélos hajók 25 év elteltével,
 nagy cirkálók 20 év elteltével,
 kis cirkálók 15 év elteltével...

II. Szolgálatban tartási rendelkezések

3. §

A honi csatahajóflotta szolgálatban tartásához szükséges anyagi eszközök rendelkezésre bocsátása az államháztartási költségvetés évenkénti megállapításától függ azzal az előírással, hogy szolgálatban tartható:

a) A tényleges szolgálatot teljesítő alakulatok kiképzésére:

9 sorhajó,
 2 nagy cirkáló,
 6 kis cirkáló;

b) Mint a tartalékalakulatok törzs-hajóállománya:

4 sorhajó,

- 4 partvédő páncélos hajó,
- 2 nagy cirkáló,
- 5 kis cirkáló;
- c) egy tartalékalakulat két havi ténylegesítéséhez:
 - 2 sorhajó vagy partvédő páncélos hajó.

III. Személyi állomány

4. §

A matrózhadosztályokban, hadihajógyári hadosztályokban és torpedóosztályokban az alábbi fedélzeti tiszti, altiszti és közemberi személyi állománynak kell meglennie:

- 1. másfélszeres legénység a külföldön szolgálatot teljesítő hajók számára;
- 2. teljes legénység az alábbi hajóknál:
 - a honi csatahajóállomány tényleges alakulataihoz tartozó hajóknál,
 - a torpedóhajók egyik felénél,
 - az iskolahajóknál,
 - a különleges rendeltetésű hajóknál.
- 3. Legénységi törzsállomány (a gépész-személyzet) két harmada, egyébként a teljes legénység felének megfelelő személyi állomány, az alábbi hajóknál:
 - a honi csatahajóflotta tartalékalakulataihoz tartozó hajóknál,
 - a torpedóhajók másik felénél;
- 4. kellő létszámú szárazföldi alakulatok,
- 5. kiegészítésként a teljes személyi szükséglet 5⁰/₀-a.

5. §

A matrózhadosztályok, hadihajógyári hadosztályok és torpedóosztályok fenti alapelveknek megfelelő pénzügyi ellátása az államháztartási költségvetés évenkénti megállapításától függ.

IV. Külön kiadások

6. §

A haditengerészet költségvetésének olyan folyamatos és egyszeri kiadásai, melyekre vonatkozóan e törvényben nincs intézkedés, a szükségletnek megfelelően, az államháztartási költségvetés évenkénti meghatározásától függenek.

V. A költségek

7. §

Az elkövetkező hat kormányzati (költségvetési) esztendő (1898—1903) alatt a birodalmi gyűlés nem köteles többet rendelkezésre bocsátani, mint a haditengerészeti költségvetés összes egyszeri kiadásaira 408 900 000 márkát, és pedig hajók építésére és felszerelésére 356 700 000 márkát, különleges egyszeri kiadásokra 52 200 000 márkát, továbbá: a haditengerészet folyamatos kiadásaira — átlagos magasságban véve az összeget — évi 4 900 000 márkát.

Abban az esetben, ha e meghatározott keretben a törvény 1903-ig nem lesz végrehajtható, akkor a végrehajtást az 1903-as esztendő utánra kell halasztani.

8. §

Amennyiben egy költségvetési évben a haditengerészeti igazgatás folyamatos és egyszeri kiadásainak költsége meghaladná a 117 525 494 márkát, s ha a birodalomban befolyó saját (rendszeres állami) jövedelmek nem lennének elegendők a többlétszükséglet fedezésére, akkor sem szabad a többletet a közvetett s a közfogyasztást terhelő birodalmi adók emelésével fedezni.

A német politika és történelem okmányai. Berlin, é. n., II. k. 92—94. lap (németül).

40. Törvény a német flottáról

1900. június 14.

I. Hajóállomány

1. §

A hajóállomány legyen:

1. A csatahajóállományban:

- 2 zászlóshajó,
- 4 hajóraj, egyenként 8 sorhajóból,
- 8 nagy cirkáló \ mint felderítő hajók,
- 24 kis cirkáló /

2. A külföldön hajózó flottában:

- 3 nagy cirkáló,
- 10 kis cirkáló,

3. Az anyagi tartalékban:

- 4 sorhajó,
- 3 nagy cirkáló,
- 4 kis cirkáló.

2. §

A hajóveszteségek kivételével pótlandók:

- sorhajók 25 év után,
- cirkálók 20 év után.

II. Szolgálatban tartási rendelkezések:

3. §

A csatahajóflotta szolgálatban tartására az alábbi alapelvek érvényesek:

1. Az 1. és a 2. hajóraj legyen a tényleges csatahajóflotta, a 3. és a 4. hajóraj pedig a tartalék.

2. A tényleges csatahajóflottából valamennyi sorhajót és cirkálót, a tartalék csatahajóflottából ezeknek felét kell tartósan szolgálatban tartani.

3. Hadgyakorlatok idején a tartalék csatahajóflottából egyes, szolgálatban nem levő hajókat átmenetileg szolgálatba kell állítani.

III. Személyi állomány

4. §

A matrózhadosztályokban, hadihajógyári hadosztályokban és torpedóosztályokban az alábbi fedélzeti tiszti, altiszti és közemberi személyi állománynak kell lennie:

1. Teljes létszámú legénység a csatahajóflottához tartozó hajóknál, a torpedóhajók egyik felénél, az iskolahajóknál, a különleges hajóknál.
2. Legénységi törzsállomány (gépész-személyzet) két harmada, egyéb személyzet fele a teljes létszámhoz viszonyítva: a tartalék csatahajóflottához tartozó hajókon, valamint a torpedóhajók másik felénél,
3. $1\frac{1}{2}$ -szeres legénység a külföldön szolgálatot teljesítő hajókon,
4. a szükséges létszámú szárazföldi személyi állomány,
5. kiegészítésként a teljes személyi szükséglet 5%-a.

IV. Költségek

5. §

E törvény végrehajtásához szükséges anyagi eszközök rendelkezésre bocsátása az államháztartási költségvetés évenkénti meghatározásától függ.

6. §.

Amennyiben az 1901. számadási évtől kezdődően a haditengerészeti igazgatás rendszeres és egyszeri kiadásainak többszükséglete a birodalmi bélyegadókból származó jövedelemtöbbletet 53 708 000 márkával meghaladja, és a hiányzó jövedelem nem fedezhető a birodalom egyéb bevételeiből, e bevételeket mégsem lehet a közvetett s a közfogyasztást terhelő birodalmi adók emelésével vagy szaporításával fedezni.

V. Zárórendelkezés

... A német flottáról szóló, 1898. évi április hó 10-én kelt törvény hatályát veszti.

A német politika és történelem okmányai. Berlin, é. n., II. k. 112—114. lap (németül).

**41. Az 1906. június 5-én kelt novella (törvénykiegészítés)
az 1900. június 14-én kelt s a német flottáról szóló törvényhez**

Az 1900. június 14-én kelt s a német flottáról szóló törvény 1. §-ában meghatározott hajóállományt ki kell bővíteni:

1. A külföldön hajózó flottánál 5 nagy cirkálóval;
2. Az anyagi tartaléknál 1 nagy cirkálóval.

A német politika és történelem okmányai. Berlin, é. n., II. k. 160. lap (németül).

42. Tirpitz tengernagy a flottatörvényekről

A flottatörvények teremtték meg lényegében — a XIX. és XX. század fordulóján — a lehetőséget a korszerű német birodalmi tengeri haderő létrehozására. Közvetlen céljuk: az angol tengeri hegemonia ellensúlyozása volt. A junker katonai vezetés — Alfred von Tirpitz (1849—1930) tengernaggyal, Németország 1898—1916 közötti haditengerészügyi miniszterével és a nagy hadiflottaépítés fő kezdeményezőjével és irányítójával az élen — gondos előkészítő munkával győzte meg a birodalmi gyűlés képviselőit a törvények szükségességéről. Tirpitz visszaemlékezéseiből vett szemelvényünk ezt mutatja be. A részletekből ugyanakkor világosan kitűnik az is, hogy az imperialista hatalmak közötti ellentétek fokozódása Németország proosz-junker államvezetését a fegyverkezési hajszára fokozására sarkallta, az állam gazdasági teherbíró képességét is meghaladó mértékben.

1897. szeptember 15-én első ízben tájékoztattam Hohenlohe herceg, birodalmi kancellárt a törvényjavaslatokról. Mindenekelőtt azt fejtettem ki, hogy a halogatás nem lenne helyénvaló; a következő esztendőben birodalmi gyűlési választásoknak kellene lenniük; tehát először is: elutasítás esetén a feloszlítás elkerülhető lenne, de a haditengerészet kérdése legalább mint „választási kovász” sem lenne kedvezőtlen dolog. A következő birodalmi gyűlés — kiürült pártkasszák mellett — aligha oszlana fel szívesen. Október 6-án az államminisztérium is megadta hozzájárulását. A törvényjavaslatot egyik vasárnap reggel hoztuk nyilvánosságra úgy, hogy 36 órája már hatott a hír, mielőtt Eugen Richter — ki ezen ugyancsak feldühödött — írhatott a javaslat ellen a Montag-Abendblattban (Hétfői Esti Újságban).

A birodalmi gyűlésben a flottaellenesek — s nemcsak ők — erősen berzenkedtek azért, mert a parlament jóváhagyási jogának gúzsbakötését látták az „örökös” jelleg miatt. Eugen Richter²⁴ utalt az 1865. évi flottatervezet — mint ennek az újnak az előfutára — sorsára, melyet a haditengerészet iránti meleg, barátságos érzelmeggnyilvánulások ellenére visszautasított a birodalmi gyűlés, hiszen — nézete szerint — még közelebbi és még fontosabb feladat az alkotmányosság kérdéséhez való viszonyulás. Richter kérelmelhetlenségénél még veszélyesebb dolog volt az, hogy még azok a körök is, amelyek *anyagilag* elismerték követeléseink tárgyilagosságát és megalapozottságát, többségükben lehetetlennek tartották a *törvény* útján való alaki elismerését, még abban az esetben is, ha teljes személyi súlyomat latba vetem értük. E tekintetben még legjobb barátaimnál is kétkedő vállrándításokkal találkoztam. Nekem azonban — mint fentebb említettem — a törvény alapelvére kellett a sort kerítenem. Rámutattam arra, hogy az 1873-ban szükségesnek elismert 14 páncélos hadihajót valójában csak 21 év múlva engedélyezték, és csak akkor építettük meg őket; csakis a törvényforma az, ami meghatározott építési határidőket biztosít, csakis a törvény képes arra, hogy a haditengerészetet abból a zűlétságból, gyengeségből, belső válságból kiragadjja, amelybe a végtelenbe nyúló parlamenti tárgyalások taszították.

Annak érdekében, hogy éppen ezt az *alapelvet*, tehát a törvényformát biztosíthassam, anyagilag éppen csak a legszükségesebbre korlátoztam igényeimet. Nem kértünk sem új adókat, sem új kölcsönöket, sőt: önként korlátoztuk pénzügyünket a legszűkösebbre, s e tekintetben hét (illetve hat) esztendőhöz rágaskodtunk. Azonnalra csak egy kis „rajtaütő flottát” követeltünk, ennél többre nem is törekedhattünk megalapozottan, hiszen előbb a technikai előfel-

²⁴ Eugen Richter (1838—1906), német jobboldali politikus; a birodalmi gyűlés tagja, a Haladó, majd a Liberális Párt vezére.

tételeket kellett biztosítani egy nagyobb stílű hajóépítési programhoz. Éppen ezért ennek az első lépésnek olyan formát adtunk, hogy az lényegében nem jelentett mást, mint a Stosch-féle flottaalapítási terv megvalósítását. Egész eljárásunkat nem kellett a múlttal való szakításnak tekinteni. A partvédelem gondolatát említettük meg, részint a történelmi összefüggés kedvéért, részint azonban azért, nehogy támadó szándékok gyanújába fogjanak bennünket. A tervben benne volt a partvédő páncélos hajóraj, s ezt is egyszerűen átvettük a törvénybe. Mivel pedig abban a tervben egyidejűleg gondoskodtak ugyan a partvédő páncélos hajók pótlásáról, a pótlás neméről azonban nem döntöttek, éppen ezért a régi típusoknak a törvényjavaslatba történt átvétele nem zárta el a későbbi, a célnak megfelelő fejlesztés útját.

Reménykedtünk a törvényjavaslat parlamenti sikerében, hiszen évekig tartó taktikai munkával vetettük meg alapját, s éppen ezért a tervezet úgy mutatkozott be, mint egy lezárt, nem frissiben keletkezett, hanem a tapasztalatból kinőtt kényszerű követelmény...

Annak érdekében, hogy a mértékadó képviselőkkel érintkezésbe léphessenek, munkatársaim útján előzetes tárgyalásokat folytattam velük, magam azonban csak akkor kezdtem el tárgyalni, amikor már ismertem hangulatukat. Eugen Richterhez nem volt mit közeledni. De a szabadelvűek egy része, Barth és Rickert vezetésével, csatlakozott. Legjobb barátaink a nemzeti liberálisok voltak. A kezdetben lanyha konzervatívok körül nem kellett sokat fáradoznom, mert ezek az „egyes fogatok” kivételével alapelvszerűen a védelmi törvények mellett szavaztak, mindenkor visszagondolva Porosz-Németország kemény múltjára és fenyegetett jelenére. A Centrum viszont — a mérleg nyelve volt. Báro von Hertling²⁵ — ügyünk egyik barátja — csakúgy, mint a politikusok többsége, kételkedett abban, hogy sikerül a törvénybeli rögzítést elérni. Azt mondta, hogy minden eddigi haditengerészeti kérdés korántsem egységes tárgyalása az ellenfelek számára nagyon megkönnyítette azt, hogy most már bármilyen flotta-tervezet ellen hangulatot teremthessenek. Ezenfelül: államcsínyről is rebesgettek híreket.

Dr. Lieberrel, a Centrum vezetőjével — aki egyéni érzékenysége mellett tárgylagosság szempontjából nagyon is alkalmas tárgyaló fél volt — folytatott tárgyalásaink végül is biztosították a törvényt. A hétévi időtartamnak hat évre való változtatását maga Lieber kezdeményezte.

Igy aztán sikerült átugranunk azt az árkot, amelyet a tengeri hatalom első, törvényben leszögezett megfogalmazása jelentett számunkra. A birodalmi gyűlés részben lemondott arról a jogáról, hogy évente beleszóljon a tengeri haderő fejlesztésébe. A nemzeti szempont elnyomta a parlamenti hatásköri szempontot. Végelemzésben azért tudtuk meggyőzni a parlamentet, mert mi magunk meg voltunk győződve ügyünk igazáról...

A második flottatörvény tárgyalásainál különleges szerepet játszott Müller-Fulda, a Centrum egyik képviselője, ez a némileg „rejtélyes” személyiség, ki később jóval kevesebbet volt előtérben, de abban az időben is inkább csak a kulisszák mögött dolgozott. Örömről — felvetette a meghatározott pénzüsszeg törlesztését, azzal érvelve, hogy az a költségvetési jog korlátozását jelenti. Ámde mivel mi ez alkalommal teljes mértékben eltekintettünk javaslatunkban a pénzüsszeg meghatározásától, lényegében meg is szűnt minden pénzügyi problémánk. Biztosítottuk pénzügyi szempontból a birodalmi gyűlés évenkénti jó-

²⁵ Georg von Hertling (1843–1919) báró, német reakciós politikus, 1917–18-ban Németország kancellárja.

vághagyási jogát. A birodalmi gyűlés azonban úgy látszik belátta, hogy erkölcsileg sokkal erősebben elkötelezte magát, mint ha pénzbeli határösszeget iktatott volna törvénybe. Hiszen törvényben vállalt kötelezettséget meghatározott hajóépítési program végrehajtására. Mármint: ha a hajók nagyobbak és drágábbak lettek, akkor a birodalmi gyűlés — amely ti. a hajókat mint ilyeneket, a törvény erejénél fogva *köteles volt* engedélyezni — pénzügyi okokból semmiképpen sem adhatott ki műszaki előírásokat. Hiszen soha nem vállalhatta volna magára azt a felelősséget, hogy a törvényben meghatározott hajók — a szükséges pénzmennyiség engedélyezésének elmaradása miatt — kicsik és rosszak lesznek. A második flottatörvény „Lex imperfecta” — jellege („Befejezetlen törvény” — jellege) abban mutatkozott meg, hogy tartalmilag kötött volt, pénzügyileg azonban nyitva maradt. Általa a birodalmi gyűlés valójában lemondott arról a lehetőségről, hogy megtagadja a pénz megszavazását az egyre nagyobb és egyre drágább hajótípusok építésétől, hacsak nem akarta magára vonni a szemrehányást, hogy ti. csekély értékű hajókat épített. Így tehát a birodalmi gyűlés 1900-ban jogilag előírta saját magának a flottaépítési terv megvalósítási kötelezettségét, ugyanakkor erkölcsileg elkötelezte magát arra, hogy olyan pénzügyi nehézségeket nem okoz nekünk, amilyenek az első flottatörvényénél olyan hamar bekövetkeztek. Az együttes (közös) felelősség, melyet a birodalmi gyűlés a második törvény e fogalmazásával magára vállalt, helyesnek bizonyult. Később ugyanis, amikor az angolok arra kényszerítettek bennünket, hogy megtegyük a hétmérföldes ugrást a dreadnought típusú hajóosztályhoz, maga a birodalmi gyűlés javasolta nekem a program bővítését, aminek következtében a flotta harcértéke, de a költségek is megkétszereződtek — mindenkor az 1900-ban hozott törvény szellemében.

Annak érdekében, hogy a Centrumnál kevesebb ellenállásra leljek, javasoltam, hogy áldozzuk fel a jezsuita törvény 2. §-át. Ezt azonban a császár — Lucanus tanácsára, kit Bülow támogatott — elutasította. Enélkül is ment az ügy. Többségünk nagyobb volt, mint a legutóbbi katonai törvényjavaslatoknál. Jómagam a birodalmi gyűlésben sosem álltam leküzdhetetlen akadályok előtt, ellenkezőleg — beleértve a polgári baloldalt is —, nagyjában-egészében mindig megértésre találtam. Eugen Richter természetesen esküszegéssel vádolt azért, mert 1899 januárjában arra a kérdésre, hogy vajon a hatévi időtartam elmúltával elő akarunk-e majd állni pótkövetelésekkel — az akkori helyzetnek megfelelően —, nemleges választ adtam. Nyugodtan állíthatom ezzel szemben, hogy mi a birodalmi gyűlést mindenkor az igazságnak megfelelően tájékoztattuk.

Így jött tehát létre a második flottatörvény, amelyről tudtam, hogy egészen más politikai horderejének kell lennie, mint amilyen az elsőé volt, nevezetesen: egy szövetségi politika keretében, amely lehetőséget adott a világ többi flottája számára, hogy velünk kötendő koalíciós megállapodások útján együttesen teremthessünk meg egy bizonyos egyensúlyi helyzetet a tengeren.

Alfred Tirpitz: Visszaemlékezések. Leipzig, 1919, 98—101., 108—109. lap (németül).

43. Winston Churchill angol haditengerészetiügyi miniszter glasgow-i beszédéből

(1912. február)

Németország lázas flottaépítési tevékenysége már a századfordulótól kezdve arra ösztönözte az angol imperializmust, hogy nagyobb mértékben növelje hadiflottáját. Megindult az az állandóan fokozódó verseny, amely még jobban kiéleződött

azután, hogy Winston Churchill 1911-ben átvette az angol haditengerészeti tár-
cát. Az alábbi beszéd, amelyben Churchill igazolni próbálta flottaépítési programját,
rendkívüli hatást váltott ki Berlinben.

A brit haditengerészeti erő alapvető célja a védelem. Nem gondolunk és egyáltalán sohasem gondoltunk támadásra, és nem is tulajdonítunk ilyen gon-
dolatokat más nagyhatalmaknak sem. Mégis ez a különbség az angol haditen-
gerészeti erő és a békés és baráti — bízom benne, hogy még hosszú ideig békés
és baráti marad — a Német Birodalom haditengerészeti ereje között. A brit
flotta nélkülözhetetlen számunkra, míg a német haditengerészet bizonyos szem-
pontokból jobbadán fényűzés. Anglia léte megköveteli a haditengerészetet. Szá-
munkra ez létkérdés, a németek számára terjeszkedés kérdése. Mi nem fenye-
gethetjük a kontinens egyetlen falucskájának békéjét sem, bármilyen nagy le-
gyen és bármilyen fölénybe kerüljön haditengerészetünk. Másrésről azonban
fajunk és birodalmunk egész jövője, oly sok évszázad áldozatkészségével és
munkájával összegyűjtött kincseink elvesznének és tökéletesen elsöpörtetnének,
ha tengeri fölényünket behoznák. Egyedül a brit flotta teszi Nagy-Britanniát
nagyhatalommá. Németország azonban az egész világon félt és tisztelt nagy-
hatalom volt, mielőtt még egyetlen hajója lett volna...

Bármilyen történetük külföldön, nem fogunk nyafogni, nem fogjuk a segílyt
kérő jelzést felhúzni árbocunkra, egyetlen segílykiáltás sem fog elhangzani.
Úgy nézünk majd szembe jövőnkkel, mint elődjeink, nyugtalanság és önteltség
nélkül, de szilárdan és hajthatatlan eltökéltséggel. Mi leszünk az első hatalom,
amely üdvözlí a haditengerészeti fegyverkezési verseny minden csökkenését
vagy enyhülését. Nem szavakkal, hanem tettekkel fogadnánk minden ilyen
enyhülést... Ha azonban az európai kontinensen növelnék ezt a versenyt, nem
fog számunkra nehézséget jelenteni, hogy ezzel szembeszálljunk — országunk
megelégedésére. Ha a flottaversengés még jobban kiéleződik, nemcsak növel-
nünk kell az építendő hajók számát, hanem azt az arányt is, amellyel flottánk
rendelkezik a többi nagy tengeri hatalmakkal szemben, úgyhogy fölényünk
mértéke még nagyobb és nem kisebb lesz, ahogy a feszültség növekszik. Ezzel
világossá akarjuk tenni, hogy más tengeri hatalmak, ahelyett, hogy nagyobb
erőfeszítéseikkel túlhaladnának bennünket, még jobban elmaradnak azon rend-
szabályok következtében, amelyeket foganatosítottunk.

Winston Churchill: A világválság 1. k. London,
1939, 76—77. lap (angolul).

44. Churchill az angol—német tengeri fegyverkezési versenyről

Alább szemelvényt közlünk Churchill emlékirataiból. Vázolja itt egyrészt az an-
gol kormány flottaépítési programját a világháború előestéjén, másrészt bírálja
Tirpitz célkitűzéseit.

Ebben a beszédben²⁶ a kormány egyetértésével világosan lefektettem azo-
kat az elveket, amelyek hajóhadunk kiépítésének területén a következő öt esz-
tendőben vezetnek majd bennünket, és az erőnek azt a mértékét, amelyet a
csatahajók tekintetében el fogunk érni. Ez a mérték a következő: 60%-kal fog-
juk meghaladni a dreadnought-ok²⁷ terén Németországot, amennyiben kitart

²⁶ 1912 márciusában a parlamentben elmondott programbeszéd.

²⁷ Első ízben 1905-ben épített új típusú csatahajó.

jelenlegi programja mellett, ha pedig még ezen túlmenően is épít hajókat, minden új munkába vett hajógerincre kettővel felelünk. Elkerülhetetlen azonban e világos alapelvek két bonyodalma. Először is a két „Lord Nelson”, bár nem dreadnought-ok, több tekintetben, különösen a fegyverzet tekintetében erősebbek, mint maguk az eredeti dreadnought-ok. Bár korábban tervezték, a befejezés a valóságban előbb történt, mint a dreadnought-oké. A haditengerészeti vezérkar tanácsára ezeket a hajókat mindvégig dreadnought-oknak számítottam. Másrésről minden hajó, amelyet a dominiumok szándékoznak építeni, többletet kell hogy jelentsen ahhoz, amit magunk építeni tudunk, máskülönben a dominiumok erőfeszítései nem tudnának hozzájárulni haditengerészeti erőnkhez, és ennek következtében elkedvetlenedhetnek. Követve ezeket az elgondolásokat, a brit hajóépítési program számait 4,3,4,3,4,3-ban állapítottam meg a német építés állandó 2 számához képest. Ezeket a számadatokat a képviselőház örömmel elfogadta...

A német haditengerészetiügyi miniszter²³ lelkesen követett egy olyan politikát, amelynek az eredménye az volt, hogy akarattal ellenére egyesített a Németország elleni közös védelemben két olyan hatalmas flottát, amelyek addig riválisok voltak. A brit miniszterek, akik messze voltak attól, hogy a Németországgal átellenben levő serpenyőben az erők ilyen konszolidálódását örömmel fogadják, féltékenyen törekedtek megóvni cselekvési szabadságukat, és kellenül fogadták, hogy kontinentális hatalmakkal bonyolódott össze. Németország valójában maga kovácsolt össze egy koalíciót maga ellen, és Anglia próbálta magát megmenteni Németország ostobaságának következményeitől. Nem gyakori eset, hogy az ember ilyen világosan ki tudja mutatni az események menétét. Mindez azonban von Tirpitz tengernaggyal szemben falrahányt borsó maradt.

Ez az egyenes, csökönyös és elvakult öreg porosz szilárdan hitte, hogy szertett flottájának növekedése az angolok lelkében megnöveli a háborútól való félelmet, míg ez egyszerűen haditengerészeti válaszokat és diplomáciai hatásokat szült, amelyek növelték az antant erejét, és még szorosabbra zárta soraikat. Majdnem számtalan olvasni azokat az ostoba mondatokat, amelyekben emlékirataiban oldal oldal után leírja, hogyan javultak az angol—német kapcsolatok 1912-ben, 1913-ban és 1914-ben azáltal, hogy az angol nép Németország nagy és növekvő haditengerészeti erejének tudatára ébredt. Megjegyzi, hogy a német haditengerészeti terjeszkedés elleni viharos agitációt, amely 1904-ben, majd újból 1908-ban előntötte Angliát, egy viszonylag csendes szakasz követte, amelyben a két hatalom békésen és udvariasan építette flottáját egymás ellen. Azt hiszi Tirpitz, ez amellel bizonyít, hogy eljárása sikeres volt, és hogy minden súrlódásnak vége — még egy vagy két adag, és örökre eltűnik. Az Angliában lezajlott viharos agitáció ténylegesen azonban annak a tünete volt, hogy nemzeti közvéleményünkben kétségek és ellentétek keletkeztek afelett, vajon a német fenyegetés valóságos-e vagy nem, és vajon megfelelő rendszabályokat kell-e tenni ellene. Amikor e tekintetben a kétségeket és az ellentéteket fokozatosan felváltotta az az általános meggyőződés az összes pártok vezető emberei között, hogy egy súlyos veszedelemmel kell szembeszállnunk, a vihar lecsillapodott. A sajtó és a parlament izgalmát, az óvatosságra intő beszédeket és válaszbeszédeket nem a külföldi fogyasztás céljaira szánták. Anglia nem hatást akar gyakorolni Németországra, hanem a saját lelkét akarta felkészíteni, és abban a mértékben, ahogy tartós és végleges döntést hoztak, a csend újból helyreállt. Ez

²³ Tirpitz.

azonban nem a pihenés csendje volt. Minden szöggel, amelyet Tirpitz hadihajóiba belevert, egyesítette az angol közvéleményt, a leghatalmasabb nép széles köreit az élet minden területén és a birodalom minden részében. A Kielben és Wilhelmshafenben kongó kalapácsok a nemzeteknek azt a szövetségét kovácsolta össze, amelynek feladata volt Németországnak ellenállni és végül győzedelmeskedni.

Churchill: A világválság. 1. k. London, 1939, 83., 88—89. lap (angolul).

G) Az angol—francia—orosz hármass egyezmény (antant) létrejötte

Az angol—német ellentét kiéleződése arra készítette Anglia kormányzóköreit, hogy lemondjanak hagyományos elszigetelődési politikájukról, és szövetségeseket keressenek Németország ellen. 1904-ben megkötötték az angol—francia egyezményt, 1907-ben pedig az angol—orosz egyezményt. Így jött létre a hármass egyezmény (antant) nevű imperialista tömb, a másik imperialista tömb, a Németország vezette hármass szövetség ellensúlyozására. Mindkét imperialista tömb fokozott iramban készítette elő a háborút a világ újrafelosztásáért.

Az alábbi dokumentumok bemutatják a hármass egyezmény kialakulását 1904 és 1907 között.

45. Részletek az 1904. április 8-án Londonban megkötött angol—francia egyezményből

II. NYILATKOZAT EGYIPTOMRA ÉS MAROKKÓRA VONATKOZÓLAG

1. §. Ő brit felsége kormánya kijelenti, hogy nem áll szándékában Egyiptom politikai helyzetének megváltoztatása.

A Francia Köztársaság kormánya a maga részéről kijelenti, hogy nem fogja akadályozni Anglia cselekedeteit ebben az országban azáltal, hogy kéri a brit megszállás időtartamának megállapítását vagy bármi más módon, és beleegyezését adja a khedivei rendelettervezethez..., amely tartalmazza az egyiptomi kölcsönkötvények tulajdonosai érdekeinek megvédéséhez szükséges biztosítékokat...

2. §. A Francia Köztársaság kormánya kijelenti, hogy nem áll szándékában Marokkó politikai helyzetének megváltoztatása.

Ő brit felsége kormánya a maga részéről elismeri, hogy ez Franciaország joga,... továbbá fenntartani a rendet abban az országban, és segítségére lenni valamennyi szükséges közigazgatási, gazdasági, pénzügyi és katonai reformban... Kijelenti, hogy nem fogja akadályozni Franciaország ilyen értelmű cselekedeteit...

9. §. Mindkét kormány megállapodik abban, hogy diplomáciai segítséget fognak nyújtani egymásnak a jelen nyilatkozatok feltételeinek megvalósításához.

Az angol külpolitika cambridge-i története. 3. k. Cambridge, 1923, 311—312. lap (angolul).

46. Részlet az 1904. április 8-án Londonban megkötött angol—francia titkos egyezményből

2. §. Ő brit felsége kormányának nincs szándékában, legalábbis jelenleg, hogy változtatásokat javasoljon a hatalmaknak a kapitulációk rezsimjében vagy Egyiptom szervezetében.

Abban az esetben, ha a kormány kénytelen lesz megvizsgálni azt a kérdést, hogy célszerű-e Egyiptomban ezen a téren olyan reformokat bevezetni, amelyek az egyiptomi törvényhozásnak más civilizált országok törvényhozásához hasonlóvá tételére irányulnak, a Francia Köztársaság kormánya nem utasítja vissza ezen javaslatok megvizsgálását, de azzal a feltétellel, hogy Ő brit felsége kormánya beleegyezik azoknak a javaslatoknak megvizsgálásába, amelyeket a Francia Köztársaság kormánya közölne vele ugyanilyen jellegű reformok Marokkóban való bevezetésére vonatkozólag.

3. §. Mindkét kormány beleegyezik abba, hogy Marokkó területének bizonyos része, amely Melila, Zeuta és más presidiók^{28/a} körül fekszik, azon a napon, amikor a szultán hatalma fölöttük megszűnik, a spanyol befolyás övezetébe kerüljön.

Spanyolországnak azonban... köteleznie kell magát arra, hogy sem egészen, sem részben nem idegeníti el azokat a területeket, amelyek hatalmában vagy érdekszférájában vannak...

Martens i. m. II. sorozat, 5. k. 664—665. lap (franciául).

**47. Részletek az Oroszország és Anglia között a perzsiai, az afganisztáni és a tibeti kérdésekben 1907. augusztus 18/31-én
Szentpétervárott létrejött megállapodásból**

A) PERZSIÁRA VONATKOZÓ MEGEGYEZÉS

Oroszország és Nagy-Britannia kormányai, kölcsönösen kötelezve magukat arra, hogy tiszteletben tartják Perzsia épségét és függetlenségét, s őszintén óhajtván a rend fenntartását ezen ország egész területén..., figyelembe véve, hogy földrajzi és gazdasági okoknál fogva mindegyiküknek különleges érdekük fűződik a béke és a rend fenntartásához Perzsia egyes tartományaiban, amelyek egyrészt az orosz határral, másrészt Afganisztán és Beludzsisztán határával határosak vagy szomszédosak; és abból az óhajból kiindulva, hogy elkerüljenek minden okot kölcsönös érdekeik összeütközésére a perzsa tartományokban..., az alábbiakban egyeztek meg:

1. *cikkely.* Nagy-Britannia kötelezi magát, hogy a maga számára nem fog követelni, és brit alattvalók, valamint harmadik hatalmak alattvalói javára nem fog támogatni semmiféle politikai vagy kereskedelmi természetű koncessziót... annak a vonalnak túlsó oldalán, amely Kaszri-Sirintől kiindulva Iszfahánon, Ijezden és Hakkon keresztül egészen a perzsa, az orosz és az afgán határ kereszteződési pontjáig halad; kötelezi magát arra, hogy sem közvetlenül, sem közvetve nem szegül szembe az orosz kormány által támogatott koncessziós követelésekkel ezen a területen...

2. *cikkely.* Oroszország a maga részéről kötelezi magát, hogy a maga számára nem fog követelni, és orosz alattvalók, valamint harmadik hatalmak alattvalói javára nem fog támogatni semmiféle politikai vagy kereskedelmi természetű koncessziót... annak a vonalnak túlsó oldalán, amely az afgán határtól kiindulva Gazikon, Birdzsandon, Kermanon keresztül Bender-Abbászig halad; kötelezi magát arra, hogy sem közvetlenül, sem közvetve nem szegül szembe a brit kormány által támogatott koncessziós követelésekkel ezen a területen...

^{28/a} A marokkói tengerparton fekvő spanyol birtokok.

3. cikkely. Oroszország kötelezi magát, hogy nem fogja ellenezni — Angliával való előzetes megállapodás nélkül — azt, hogy brit alattvalóknak koncessziókat adjanak Perzsiának azokon a területein, amelyek az 1. és a 2. cikkelyben említett vonalak közt fekszenek.

Nagy-Britannia azonos kötelezettséget vállal azokat a koncessziókat illetően, amelyeket orosz alattvalók kaphatnak Perzsiának ugyanazokon a területein...

B) AFGANISZTÁNRA VONATKOZÓ MEGÁLLAPODÁS

1. cikkely. Ő brit felségének kormánya kijelenti, hogy nincs szándékában Afganisztán politikai helyzetének megváltoztatása.

Ő brit felségének kormánya ezenfelül kötelezi magát, hogy Afganisztánban csak békeszerető értelemben érvényesíti befolyását, s hogy Oroszországot fenyegető rendszabályokat sem ő maga nem fog megvalósítani Afganisztánban, sem pedig Afganisztánt nem fogja ilyenekre buzdítani.

Az orosz császári kormánya a maga részéről kijelenti, hogy Afganisztánt az orosz befolyási szférán kívül esőnek ismeri el; kötelezi magát, hogy Afganisztánnal való minden politikai érintkezésében igénybe veszi Ő brit felsége kormányának közvetítését; kötelezi magát arra is, hogy semmiféle ügynököt sem küld Afganisztánba...

C) TIBETRE VONATKOZÓ MEGÁLLAPODÁS

Oroszország és Nagy-Britannia kormánya, elismerve Kína szüzerén jogait Tibet felett, és figyelembe véve, hogy Nagy-Britanniának földrajzi helyzeténél fogva különleges érdeke, hogy Tibet külső kapcsolatainak jelenlegi rendje teljes mértékben fenntartassék, a következő egyezményben állapodtak meg:

1. cikkely. Mindkét magas szerződő fél kötelezi magát, hogy tiszteletben tartja Tibet területi épségét, és tartózkodik mindenfajta beavatkozástól Tibet belső igazgatásába.

2. cikkely. Kína Tibet feletti szüzerenítésének elismert elvével összhangban Oroszország és Nagy-Britannia kötelezi magát, hogy csakis a kínai kormány közvetítésével érintkezik majd Tibetrel...

3. cikkely. Az orosz és a nagy-britanniai kormánya a saját nevében kötelezi magát, hogy nem küld képviselőket Lhasszába.

4. cikkely. Mindkét magas szerződő fél kötelezi magát, hogy sem saját számára, sem alattvalói számára semmiféle koncesszióra..., sem pedig más jogokra sem fog törekedni, és nem fog ilyeneket szerezni Tibetben...

Oroszország más államokkal kötött szerződéseinek gyűjteménye (1856—1917). Moszkva, 1952, 387—388., 389., 391—392. lap (oroszul).

H) A nemzetközi ellentétek kiéleződése 1905—12 között

a) Az első marokkói válság (1905—1906)

Az 1904. évi angol—francia egyezmény nagy nyugtalanságot váltott ki Németország kormányköreiből. A német diplomácia kísérletet tett ennek az egyezménynek a felrobbantására. Erre az 1905 tavaszán bekövetkezett kedvező pillanatot vá-

lasztotta ki, amikor Franciaország szövetségese, a cári Oroszország súlyos háborút folytatott Japán ellen, és az országon belül forradalmi válság volt. II. Vilmos 1905 márciusában Tangerba (Marokkó) érkezése után, tüntetően kijelentette, hogy a marokkói szultán szuverén uralkodó; ezzel azt demonstrálta, hogy Németország nem ismeri el a Marokkóra vonatkozó angol-francia megegyezést.

48. A német császár partraszállása Tangerban

(Von Schoen követnek, a császár kísérete tanácsosának jelentése
a külügyminisztériumhoz.)

Gibraltár, 1905. március 31.

Jelentéktelen műszaki kikötési nehézségek leküzdése után — igen méltó fogadtatás Tangerban, a marokkói hatóságok és a német kolónia által, a rakparton... A követségen: a németek, a diplomáciai testület és a szultán kiküldöttje tiszteletére fogadás; maga a szultán magas kora és a tenger nyugtalansága miatt nem tudott hajóra szállni.

Öfelsége valamennyi megbeszélése szintelen volt, az alábbi kivételével:

A francia ügyvivővel kezdetben szintén közömbös beszélgetés. Mikor azonban az ügyvivő átadta Delcassé²⁹ hódolatát és üdvözlését, s bizonyos mértékig az ő nevében köszöntötte öfelségét Marokkóban, a válasz ez volt:

A legmagasabb látogatás azt jelenti, hogy öfelsége Németország számára szabad kereskedelmet és teljes egyenjogúságot igényel más nemzetekkel; midőn Chérisey gróf ezt nagylelkűen jogosnak akarta itélni, öfelsége megjegyezte, hogy ő a szultánnal, mint egy független ország szabad uralkodójával közvetlenül akar megegyezni, s módjában is lesz saját, legmagasabb jogos igényeit érvényre juttatni, és elvárja, hogy ezeket Franciaország is tiszteletben tartsa. Chérisey gróf erre elsápadt, válaszolni akart, de a rövidre fogott búcsú ebben megakadályozta, s lehajtott fővel távozott.

Nagyon ünnepélyes fogadtatás a szultán tiszteletre méltó nagybátyja részéről. A szokásos szóáradattal tömött, tartalmilag azonban meglehetősen szintelen szónoklat szó szerinti szövegét és a kéziratot a követség fogja elküldeni. Szóban azt mondotta öfelsége, hogy ő a szultánt úgy tekinti, mint egy szabad, önálló, semmiféle idegen felségjognak alá nem vetett birodalom uralkodóját; a német kereskedelem és közlekedés számára ugyanazokat az előnyöket várja el, amilyeneket minden más, kereskedelmet folytató nemzet élvez; saját felséges személyében mindenkor közvetlenül a szultánnal kíván tárgyalni. Azokat a reformokat, melyeknek bevezetését a szultán tervezi, mindenkor csakis népe szokásainak és nézeteinek keretén belül valósítsa meg, a Korán előírásainak megsértése nélkül, a nyugalom és a rend tisztességes megtartásával és megerősítésével, mert külföldön ez tenné a legjobb benyomást. Nem kell minden további nélkül áthozni az európai erkölcsöket és szokásokat. Ebben a kérdésben a szultán gondosan hallgassa meg országa nagyjainak tanácsát.

A követségen öfelsége Menebhit is barátságosan köszöntötte, Macleans jelenlétében. Az ajándékok átvétele elől ügyesen kitértünk. Öfelsége a német sajtó képviselőivel saját felséges személyében közölte látogatása alapgondolatait, nevezetesen: minden nép számára egyenjogúságot kíván; Marokkó számára pedig területi sérthetetlenséget és függetlenséget.

²⁹ Théophile Delcassé (1852–1923) francia külügyminiszter 1898–1905 között.

Őfelsége rövid látogatása egészében tekintve kitűnően, zavaró körülmény nélkül bonyolódott le, s szemmel láthatólag mély benyomást tett a mórokra s az idegenekre is.

Őfelségét a látogatás a legnagyobb mértékben megnyugtatta, de különösen az, hogy legmagasabb tudomására jutott a szultán bizalmas közlése, mely szerint nem vezet be reformokat anélkül, hogy előbb egyetértésre ne jutna a császári kormánnyal.

A német politika és történelem okmányai. Berlin, é. n., 2. k., 142—143. lap (németül).

49. Részlet II. Vilmos 1905. március 31-i tangeri beszédéből

Mai látogatásomat a szultánnál, mint független uralkodónál teszem. Remélem, hogy a szultán szuverén hatalma alatt a szabad Marokkó nyitva marad minden nemzet békés versengése számára, mindenféle monopóliumok és annexiók nélkül, a teljes egyenlőség alapján. Tangeri utazásom célja, hogy megmutassam: szilárd elhatározásom minden rendelkezésemre álló erőt felhasználni arra, hogy sikeresen védjem meg Németország marokkói érdekeit. Mint-hogy a szultánt abszolút szabad uralkodónak tekintem, éppen vele óhajtok megállapodni ezen érdekek biztosításának módozatairól.

Morel: Tíz év titkos diplomácia. London. 1915. 76. lap (angolul).

50. Az 1906. évi algecirasi konferencia

Részlet az algecirasi nemzetközi konferencia 1906. március 25-én (április 7-én) létrejött alapokmányából.

II. Vilmos tangeri beszéde után a német kormány hivatalosan is kijeientette, hogy nem ismeri el a Marokkóra vonatkozó angol—francia egyezményt: nemzetközi konferencia összehívását követelte. Németország fenyegetőzései arra késztették a francia kormányt, hogy beleegyezzék ennek a konferenciának az összehívásába. Az algecirasi konferencia 1906. január 15-től április 7-ig tartott, és 11 európai állam, továbbá az Egyesült Államok és Marokkó veti rajta részt. A konferencián a legélesebb harcot a marokkói rendőrség kérdése váltotta ki. Németország az értekezleten nem kapott támogatást a többi hatalomtól, és nagy diplomáciai vereséget szenvedett. Franciaország — Anglia és Oroszország támogatásával — győzelmet aratott. Bár a Marokkóval kötött egyezmény elismerte a marokkói szultán függetlenségét, Franciaország (Spanyolországgal együtt) mégis elérte, hogy Marokkó rendőrsége gyakorlatilag ellenőrzése alá került.

1. fejezet. Nyilatkozat a rendőrség felállításáról.

2. §. A rendőrség a szultán őfelsége főhatalma alatt fog állani. Tagjait... a marokkói muzulmánok közül fogja toborozni...

3. §. A megfelelő kormányok francia és spanyol kiképző tiszteket és altiszteket fognak kivezényelni, és a szultán rendelkezésére bocsátani a rendőrség felállításában nyújtandó segítség céljából...

Martens, i. m. II. sorozat 34. k. 244. lap.

b) Ausztria—Magyarország agressziója a Balkán félszigeten

51. Conrad von Hötzendorf tábornagy visszaemlékezéseiből

1908. október 5-én Ausztria—Magyarország váratlanul annektálta Boszniát és Hercegovinát, amelyeket 1878-ban a berlini kongresszus határozata értelmében szállt meg. Az osztrák—német imperialisták ezzel a lépéssel Szerbia elfoglalását és balkáni uraikuk megteremtését akarták előkészíteni.

Az alábbi szemelvény Conrad von Hötzendorf (1852—1925) tábornagy, az osztrák—magyar vezérkar főnökének visszaemlékezéseiből Ausztria—Magyarország uralkodó köreibenek hódító terveiről tanuskodik.

1909. január 4-én és 17-én megbeszélésem volt Ährenthal báróval.³⁰

Az első megbeszélésen Ährenthal báró csatlakozott ahhoz a véleményemhez, hogy Szerbiával a konfliktust fegyveres erővel kell elintézni, mert 2—4 év múlva Oroszország és Olaszország képes lesz a szerbek segítségére sietni, s akkor egyszerre kerülhetünk háborúba Oroszországgal, Olaszországgal és a Balkánon, amit mindenáron el kell kerülni. A január 17-i tanácskozáson azonban teljesen megváltoztatta véleményét, és kijelentette, hogy Szerbia annektálása megvalósíthatatlan, hozzátette, hogy Szerbiát nem vagyunk képesek megemészteni, politikáját abban jelölte meg, hogy minden oldalon biztosítsa Bosznia és Hercegovina annektálását.

Hozzátette, hogy a többit majd elvégezhetik utódjai. Ährenthal báró persze nem vette itt figyelembe, hogy az annexió biztosításáról mindaddig szó sem lehet, ameddig Szerbia továbbra is fennáll második Piemont³¹ gyanánt. Nekem azonban semmiféle kétségem sem volt aziránt, hogy Ährenthal véleményét többek közt azoknak a magyarországi köröknek a befolyására változtatta meg, amelyek elleneztek újabb délszláv területeknek a Monarchiához való csatolását, mert attól féltek, hogy ez veszélyes ellensúlyt teremt a magyar elemmel szemben. Ezt az álláspontot az ezt követő években is kitartóan és állandóan védelmezték magyar részről, különösen gróf Tisza.³²

Conrad von Hötzendorf: „Szolgálatom történetéből.” I. k. Bécs, 1921, 138. lap (németül).

c) Az agadiri válság (1911)

Franciaország 1911 májusában megszállta Marokkó fővárosát, Fezt. Válaszul erre Németország a „Panther” (Párduc) nevű ágyunaszádot küldte Agadir marokkói kikötőbe. Németország meg akarta akadályozni, hogy Franciaország egész Marokkót elfoglalja, és azt követelte Franciaországtól, hogy engedje át Marokkó egy részét vagy egész Francia-Kongót.

A német kormány azzal, hogy Agadirban megvetette a lábát, ugródeszkát szándékozott létrehozni (Gibraltár közelében) az Anglia és Franciaország elleni háborúhoz. Németország Anglia semlegességében reménykedett: feltételezte azt, hogy Anglia nem fog eleget tenni Franciaország iránti szövetséges kötelezettségeinek. Ezek a számítások nem váltak be. Az angol kormány értésére adta Németországnak, hogy nem marad semleges.

³⁰ Alois von Ährenthal báró (1854—1912), Ausztria—Magyarország külügyminisztere 1906—1912 között.

³¹ Felső-olaszországi állam; Piemont körül egyesültek az olasz államok egységes olasz királysággá.

³² Tisza István magyar miniszterelnök.

Anglia fenyegető álláspontja meghátrálásra kényszerítette Németországot. Beleegyezett abba, hogy elismerje a francia protektorátust Marokkó felett, és ennek fejében megkapja Francia-Kongó kis részét (az 1911. november 4-i francia—német egyezmény). Az agadiri válság még közelebb hozta egymáshoz Franciaországot és Angliát, és minden európai országban lökést adott a lázas fegyverkezésnek.

Az alábbi három dokumentum bemutatja a nemzetközi helyzet kiéleződését ezzel az incidenssel kapcsolatban.

52. Részlet von Kiderlen német külügyi államtitkár 1911. május 3-i feljegyzéséből

Fez megszállása Marokkónak Franciaország részéről történt bekebelezését készítené elő. Tiltakozásokkal semmit sem érünk el, és ennek következtében súlyos erkölcsi vereséget szenvednénk. Ezért az eljövendő tárgyalások számára olyan objektumot kellene biztosítanunk magunknak, amely hajlandóvá tenné a franciákat kompenzációkra. Ha a franciák, honfitársaikért érzett „aggodalomból”, befészkelik magukat Fezbe, akkor nekünk is jogunk van megvédelmeznünk honfitársainkat, akiket veszély fenyeget. Mogadorban és Agadirban hatalmas német cégek vannak. Német hajók futhatnának be ezekbe a kikötőkbe, hogy megvédelmezzék ezeket a cégeket. Teljesen békésen állomásozhatnak ott — csak azért, hogy megakadályozzuk más hatalmak előzetes behatolását ezekbe a legfontosabb dél-marokkói kikötőkbe.

Éppen e kikötők kiválasztása szempontjából — amelyeknek a Földközi-tengertől való távolsága kevésbé teszi valószínűvé, hogy Anglia nehézségeket támasszon — fontos az a körülmény is, hogy ezen kikötők mögött rendkívül termékeny területek fekszenek, amelyeken, amint mondják, figyelemre méltó ásványi kincsek is találhatók. Például a hamburgi Warburg et Co. cégnek nemrégiben módjában volt, mint mondják, gazdag rézérclelőhelyek feltárása. Ezenfelül ezeken a területeken a hatalmas kádok³³ már régóta barátságos érintkezést tartanak fenn a mogadori Weiss és Mauer céggel, úgyhogy ügyes bánásmóddal mindenfajta forrongás elkerülhető a fenti két kikötő mögötti területén fekvő helységekből. Agadirrál kapcsolatban még megjegyezhetjük, hogy ez a hely mindeddig nem tartozik a „nyílt” marokkói kikötők sorába, de, mint mondják, a legjobb atlanti-óceáni kikötője ennek az országnak.

Ilyen zálog birtokában nyugodtan nézhetnénk az események további menetét Marokkóban, és várhatnánk arra, nem ajánl-e fel nekünk Franciaország megfelelő ellenszolgáltatást gyarmati birtokain, amelynek fejében elhagyhatnánk ezt a két kikötőt...

A belpolitika további fejleményei szempontjából is nagy jelentőségű lenne, ha a marokkói kérdés aligha elodázható felszámolása során sikerülne kézzelfogható előnyöket kivívni Németország számára...

Biztosak lehetünk abban, hogy gyakorlati eredmények megváltoztatnák egyes elégedetlen választók hangulatát, és esetleg nem lényegtelen befolyást gyakorolnának a küszöbönálló birodalmi gyűlési választások kimenetelére.

„Az európai kormányok nemzetközi politikája
1871—1914.” XXIX. k. Berlin, 1925, 106—108.
lap (németül).

³³ Helyi törzsfők.

53. Lloyd-George beszéde a világhelyzetről 1911. július 21-én

(Részlet Lloyd-George visszaemlékezéseiből.)

Július 21-én beszédet kellett mondanom a bankároknak a kincstári kancellár (pénzügyminiszter) tiszteletére rendezett évi bankettjen; elhatároztam, hogy felhasználom ezt az alkalmat arra, hogy beszédemben figyelmeztessem Németországot arra a veszélyre, amely minisztereinek esztelensége miatt fenyegeti...

Mielőtt a beszédet megtartottam volna, értesítettem erről a miniszterelnököt; ő teljesen jóváhagyta beszédem szövegét, és nyomban átküldött a külügyminisztériumba Sir Edward Grey-ért, hogy itt helyben, a kabinet helyiségében megkapja beleegyezését, és megtudja véleményét. Emlékszem, hogy mikor Grey megjelent, lelkesen támogatót engem a kidolgozott beszédtervezet minden szavában. Ezután mondtam el beszédemet a Mansion-house-ban tartott banketten...

Beszédemnek az a része, amely közvetlenül a tárgyalat kérdésre vonatkozik, a következőképpen hangzott:

„Meg kell mondanom a következőket is: elengedhetetlennek tartom nemcsak Anglia, hanem az egész világ magasabb érdekeinek szempontjából is, hogy Anglia minden körülmények között megtartsa helyét és tekintélyét a világ nagyhatalmai között... Úgy vélem, hogy nagy nemzeti jelentőségű kérdéseken kívül semmi sem igazolhatja a nemzetközi béke megbontását. De ha olyan helyzetbe kerülnénk, hogy a béke megőrzése attól függne, hogy feladjuk azt a nagy és üdvös pozíciót, amelyet Anglia évszázadok folyamán vívott ki, ... akkor ilyen esetben kész vagyok a legvilágosabban kijelenteni, hogy ezen az áron a béke elviselhetetlen megaláztatást jelentene Anglia, mint nagyhatalom számára...”

D. Lloyd-George: Háborús emlékiratok. London, 1936, I. k. 43—44. lap (angolul).

54. Részlet a „Neue Freie Presse” című bécsi lapban 1911. augusztus 25-én megjelent cikkből

A lap szerkesztősége közölte, hogy a cikk egy fontos állást betöltő angol diplomata tollából származik.

Németország kihívó politikát folytat. Ez az állandó kihívás kezd meggon-dolandóvá válni. A „Panther” Agadirba küldése mögött és Németország egész külpolitikája mögött... csak egy bizonyos klikk áll, amely egyformán minden teketória nélkül tevékenykedik különböző európai központokban... Ha Németország nem mérsékli majd magát, ez konfliktust jelent, amelyben Anglia Franciaország oldalán fog állni.

„Neue Freie Presse”, 1911. augusztus 25. sz. (németül).

d) Az 1911—12-es olasz—török háború

1911 nyarán Olaszország, kihasználva a nemzetközi ellentétek kiéleződését az agadir válsággal kapcsolatban, elhatározta, hogy gyarmatokat szerez Észak-Afrikában. Az olasz kormány, miután arcátlanul azt a követelést támasztotta Törökországgal

szemben, hogy egyezték bele Tripolisznak és Kyrenaikának Olaszország által történő annektálásába. szeptember 29-én háborút indított Törökország ellen. Törökország katonai vereségének következményeképpen 1912. október 18-án aláírtak Lausanne-ban az olasz—török szerződést, amelynek értelmében Törökország elismerte Tripolisz és Kyrenaika elfoglalását Olaszország által.

55. Részlet az ausztria-magyarországi és olaszországi orosz haditengerészeti megbízott 1911. szeptember 5-i (október 8-i) jelentéséből

Az olasz diplomácia hosszú idő óta és türelmesen várta a megfelelő pillanatot, amely alkalmas konjunktúrája számára, és amikor ez a pillanat elérkezett, meglepő és valóban irigylésre méltó határozottsággal látott a cselekvéshez...

Ahhoz, ami most történik, a külső lökést persze a „Panther”-nak Agadirban való megjelenése adta meg. Ez ragadós példa volt... Az olasz nagykövet, mint mondják, Berlinben egészen határozottan kijelentette, hogy a hármas szövetségnek Olaszország részvételével történő megújítása nem lesz lehetséges, ha Németország ellenezni fogja Olaszországnak azt a szándékát, hogy elfoglalja Tripoliszt. Ami Ausztriát illeti, Olaszország figyelmének áttérőldése az Adriai-tenger mellékéről Tripoliszra Ausztriának csak előnyösnek tűnhetett. Franciaország semmi ellenvetést sem tehetett, mivel az Olaszországgal kötött szerződésben³⁴ lemondott Tripoliszról, és elismerte, hogy ez a terület az olasz érdekszférában fekszik. Angliának, tekintettel Németországgal folytatott versengésére, nem volt célja, hogy valamilyen ellenakcióval maga ellen fordítsa Olaszország közvéleményét; Oroszország nem ellenezte, s bekövetkezett az a csodálatos dolog, hogy Olaszország Európa általános beleegyezésével indított háborút Törökország ellen...

„A nemzetközi kapcsolatok az imperializmus korszakában.” II. sorozat (1906—13), Moszkva, 1938, XVIII. k. II. rész, 108. lap (oroszul).

I) Az 1912—13. évi Balkán-háborúk

A balkáni államok 1911-től kezdve tárgyalásokat folytattak egymással Törökország elleni szövetség megkötéséről. A Szerbia és Bulgária közti tárgyalások amelyeken részt vett az orosz diplomácia is, 1912. március 13-án szövetségi szerződés megkötésével értek véget (ezt a szerződést nem sokkal utóbb katonai megállapodással egészítették ki). 1912. május 29-én csatlakozott ehhez a szerződéshez Görögország, majd pedig Montenegró. Így módon létrejött a balkáni államok blokkja, amely Törökország ellen irányult. Az alábbi dokumentumok a Balkán-háborúk előkészítését, menetét és jelentőségét mutatják be.

56. Részlet az 1912. március 13-án Szófiában megkötött bolgár—szerb szövetségi szerződésből

I. cikkely. A Bolgár Királyság és a Szerb Királyság szavatolják egymásnak a függetlenséget és az állami terület épségét, s kötelezik magukat arra..., hogy egymás segítségére sietnek teljes erejükkel, ha egyiküket egy vagy több állam megtámadja.

³⁴ Franciaország és Olaszország 1900. december 14-én kötött egyezményt az észak-afrikai befolyási szférák felosztásáról. Ezzel az egyezménnyel megkezdődött Olaszország eltávolodása a hármas szövetségtől.

2. cikkely. A két szerződő fél kötelezi magát, hogy ugyancsak teljes erejükkel egymás segítségére sietnek abban az esetben, ha valamilyen nagyhatalom kísérletet tesz arra, hogy jelenleg török uralom alatt álló bármilyen balkáni területrészt annektáljon vagy megszálljon, vagy csapataival akárcsak ideiglenesen is elfoglaljon...

3. cikkely. A két szerződő fél kötelezi magát, hogy csak együttesen és előzetes megállapodás alapján kötnek békét...

Titkos függelék.

1. cikkely. Abban az esetben, ha Törökországban belső zavargások következnenek be, amelyek veszélyeztethetik mindkét szerződő félnek vagy egyiküknek állami és nemzeti érdekeit, valamint abban az esetben, ha a Törökországban fellépő belső vagy külső nehézségek következtében a Balkán félszigeti status quo meginog, az a szerződő fél, amely először győződik meg a fegyveres fellépés szükségességéről, megindokolt javaslattal fordul a másik félhez, az viszont köteles haladéktalanul eszmecserébe bocsátkozni, s amennyiben nem ért egyet szövetségesével, az utóbbinak megalapozott választ köteles adni. Ha a fegyveres fellépésre vonatkozólag létrejön a megállapodás, akkor erről értesítik Oroszországot, és amennyiben az utóbbi részéről nem lesznek akadályok, a szövetségesek a létrejött megállapodásnak megfelelően megindítják a hadműveleteket.

Ellenkező esetben, amennyiben a megegyezés nem jön létre, a kérdést Oroszország elé terjesztik megítélés végett, s az utóbbinak véleménye, bármilyen legyen is, kötelező lesz mindkét szerződő félre. Ha Oroszország nem óhajtja véleményét nyilvánítani, és ha a szerződő felek közt ezután sem jön létre megegyezés, akkor az esetben, ha a fegyveres beavatkozás mellett állást foglaló fél önállóan megindítja a hadműveleteket Törökország ellen, a másik félnek barátságos semlegességet kell tanúsítania szövetségese iránt, haladéktalanul meg kell kezdenie a mozgósítást olyan méretek közt, amelyeket a katonai megállapodás előírt, és teljes erejével segítenie kell szövetségését, ha valamelyik harmadik hatalom Törökország oldalára áll...

3. cikkely. A szerződés másolatát a jelen titkos függelékkal együtt, valamint a katonai megállapodást a szerződő felek együttesen átadják az orosz császári kormánynak azzal a kéressel, hogy vegye tudomásul, és tanúsítson jóakaratot az általuk kitűzött célok iránt, továbbá hogy járjon el az uralkodónál, hogy ő császári felsége kegyeskedjék elfogadni és jóváhagyni azt a részvételt, amelyet ez a szerződés neki és kormányának szánt.

4. cikkely. Mindenfajta vitát, amely a jelen szerződés, a titkos függelék és a katonai megállapodás valamely cikkelyének értelmezése és végrehajtása körül támadhat, végleges döntés végett Oroszország elé kell terjeszteni...

„A legújabb kor nemzetközi politikája a szerződések, jegyzékek és nyilatkozatok tükrében.” I. rész. 1925. 352—353. lap (oroszul).

57. Az első Balkán-háború

Lenin: „A háború borzalmai” című cikke (1912. október 28.).

1912. október 18-án megkezdődött a balkáni szövetség (Szerbia, Bulgária, Görögország, Montenegro) háborúja Törökország ellen. A szövetségesek számos győzelmet arattak, és hamarosan arra kényszerítették a törököket, hogy visszavonuljanak a Konstantinápolyhoz vezető utakat fedező vonalhoz.

A hadviselő felek minden erejükből titkolják az „avatatlanok”, azaz az egész világ előtt, hogy mi történik a Balkánon. A tudósítókat becsapják, visszatartják, és csak jóval az ütközetek után engedik ki a csataterekre.

Ezért csak rendkívüli körülmények révén tudhatjuk meg hébe-hóba az igazságot a háborúról. Nyilván ilyen rendkívüli körülmények segítettek Donohoe úrnak, az angol „Daily Chronicle” tudósítójának is. A török oldalon sikerült jelen lennie a Lüle Burgasz-i³⁵ ütközetnél, azután gépkocsin Konstantinápolyba utazott, onnan tengeren Constanzába (Románia). Constanzából táviratozhatott Londonba.

A törökök veresége borzalmas volt. Mintegy 40 000 (!) emberük esett el. Legalább olyan katasztrófa, mint a mukdeni³⁶ volt — írja az angol. A török túlzásig háromnegyed része a bolgárok zsákmánya lett. A bolgárok egészen közel engedték a törököket, hagyták, hogy elkezdjék a kézitusát, aztán — gyorsan visszavonultak, és... a géppuskák százával, ezrével kaszálták le a törököket.

A törökök visszavonulása megvadult, éhes, elkínzott, fejvesztett tömeg rendezetlen menekülése volt. A tudósító gépkocsija elakadt a menekülők tömegében. Az éhes törökök kenyeret kértek tőle. A tudósítónak be kell állnia sebesülteket köztülni. Kevés az orvos. Nincs kötözőanyag. Nincs lőszer. Sok hadjáratot láttam már — írja az angol —, de ilyen borzalmas katasztrófát, az éhes, megfagyott, agyongyötört, tehetetlen anatóliai (ázsiai Törökország) parasztok ilyen tömeges mézszárlását soha elképzelni se tudtam volna.

Lenin Művei 18. k. 373. lap.

58. Németország ösztönzi

Ausztria—Magyarország Szerbia elleni támadásának előkészítését

Részlet Ferenc Ferdinánd Bécsbe küldött táviratából.

A szerb csapatoknak az Adriai-tengerpartig történt előnyomulása feszültebbé tette a viszonyt Szerbia és Ausztria—Magyarország között, mivel az utóbbi félt szláv szomszédjának megerősödésétől. Ausztria a Szerbia elleni háború előkészítése során Németország támogatásának biztosítására törekedett. 1912 novemberében Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökös Berlinbe utazott, ahol II. Vilmosmal folytatott beszélgetésében az utóbbi biztosította őt Ausztria—Magyarország agresszív szándékainak teljes támogatásáról.

A Vilmos császárral folytatott beszélgetés rendkívül eredményes volt. Vilmos császár különösen kegyesen jelentette ki, hogy mindenben támogatni akar bennünket. E tekintetben teljesen bizonyosak lehetünk... Vilmos császár azt mondja, hogy amint azt presztizsünk megkívánja, erélyes lépéseket kell tennünk Szerbiában, és bizonyosak lehetünk abban, hogy támogatni fog bennünket. Az ő és Kiderlen véleménye szerint a hatalmaknak, különösen Angliának pontosan meg kell magyaráznunk, hogy semmiféle kikötőbe és korridorba³⁷ semmiképpen sem egyezünk bele. Nagy megértésre és előzékenységre találtam itt. Oroszország irányában inkább ingerültség a hangulat.

Ausztria—Magyarország külpolitikája. Wien—Leipzig, 1930. IV. k. 4571. sz. (németül).

³⁵ Az október 29–november 3-i csaták, amelyek azzal végződtek, hogy a törökök visszavonultak a Konstantinápolyt fedező csatadzsai erődítményekhez.

³⁶ A mukdeni ütközetben a japán csapatok szétverték az orosz hadsereget, amely 120 ezer főt vesztett halottakban, sebesültekben és foglyokban.

³⁷ A Balkán-szövetség győzelmeinek eredményeképpen Szerbia kijáráshoz akart jutni az Adriai-tengerhez egy elidegenített albán területsávon és az egyik albán kikötőn keresztül.

59. A második Balkán-háború

Részlet az 1913. évi szerb—görög szövetségi szerződésből.

Szerbia és Görögország elégedetlenek voltak az első Balkán-háború eredményeivel (Szerbia nem kapott kijáratot az Adriai-tengerhez, Görögország pedig nem kapta meg egész Észak-Epiruszt), és félték Bulgária megerősödésétől. Ezért azt a követelést állították fel, hogy csatolják hozzájuk a Bulgária által kapott terület egy részét (nevezetesen Makedóniát). 1913. június 1-én Szerbia és Görögország titkos szövetségi szerződést írtak alá, amely Bulgária ellen irányult.

Részletet közlünk ebből a szerződésből.

Ha Bulgáriával vita támad a határok megállapításának kérdésében, és ha semmiféle békés megegyezés sem lesz lehetséges, mindkét magas szerződő fél [Szerbia és Görögország] közösen azt a javaslatot fogja tenni Bulgáriának, hogy a nézeteltéréseket a hármas egyezményhez tartozó államok uralkodóinak vagy más államfőknek közvetítése vagy döntőbírósa útján rendezzék. Ha Bulgária elutasítja a békés rendezés ezen módjának elfogadását, és fenyegető álláspontot foglal el az egyik állammal szemben, vagy igényeit erőszakkal próbálja érvényesíteni, mindkét magas szerződő fél [Szerbia és Görögország] ünnepélyesen kötelezi magát, hogy fegyveres segítséget nyújt a másíknak.

Idézve A. A. Megiljevics és M. E. Ajrapetjan:
„Útban az 1914—18-as világháború felé” c. könyvéből. Moszkva, 1940, 164. lap (oroszul).

J) A kapitalista államok ellentéteinek kiéleződése és fegyverkezési hajszájuk az imperialista világháború előestéjén

60. Az angol—német ellentétek kiéleződése közvetlenül az első világháború előtt

Részlet Sz. D. Szazonov külügyminiszternek II. Miklóshoz intézett 1912. október 15-i (2-i) jelentéséből.

Császári felséged legmagasabb beleegyezésével, eleget téve az angol király meghívásának, folyó évi szeptember hó 18-án (5-én) elutaztam Balmoral várába, ahová velem egy időben megerkezett sir Edward Grey külügyi államtitkár is...

Az Oroszország iránti, általam észlelt angliai hangulat általános jellemzésére meg kell említenem, hogy velem egyidejűleg több napig vendégeskedett Balmoralban Bonar-Law,³⁸ az ellenzék vezére is, akinek többek között megelégedésemet fejeztem ki a parlamentben az elmúlt tavasszal mondott beszédével kapcsolatban, amelyben az ellenzék nevében helyeselte sir E. Grey politikáját az Oroszországhoz való további közeledés értelmében. Bonar-Law, Grey jelenlétében megerősítette előttem a jelzetti szavakat, sőt kijelentette, hogy ez az egyetlen kérdés, amelyben az angliai konzervatívok és liberálisok között nincs semmiféle nézeteltérés.

Elve ezzel a kedvező helyzettel, hasznosnak tartottam, hogy Grey-vel folytatott beszélgetéseim egyikében többek között megtudakoljam azt, mit várhatunk Angliától, ha fegyveres összeütközésre kerülne sor Németországgal; rendkívül

³⁸ Andrew Bonar-Law (1858—1923), az ebben az időben ellenzékben levő Konzervatív Párt egyik vezetője, 1922—23-ban Anglia miniszterelnöke.

jelentőseknek látom azokat a szavakat, amelyeket ezzel kapcsolatban mind az angol külpolitika felelős vezetőjétől, mind pedig utóbb magának György királynak szájából hallottam.

Császári felségéd előtt ismeretes, hogy Poincaré úr, amikor a múlt év nyarán Szentpéterváron tartózkodott, azt az óhaját fejezte ki előttem, hogy tisztázzuk, mennyire számíthatunk ilyen háború esetén az angol flotta segítségére.

Miután bizalmasan beavattam Grey-t Franciaországgal kötött tengerészeti egyezményünk⁹⁹ lényegébe, és rámutattam arra, hogy a megkötött szerződés értelmében a francia flotta arra fog törekedni, hogy biztosítsa érdekeinket a déli hadszíntéren azzal, hogy megakadályozza az osztrák flottát a Fekete-tengerre való behatolásban — megkérdeztem az államtitkárt, nem tehet-e Anglia is ugyanilyen szolgálatot nekünk északon azzal, hogy elvonja a német hajórajokat balti-tengeri partjainktól.

Grey habozás nélkül kijelentette, hogy ha az általam felvázolt körülmények bekövetkeznének, Anglia minden erőfeszítést megtenne, hogy a legérzékenyebb csapást mérje a német tengeri hatalomra. A megfelelő hivatalokban már megvitatták a balti-tengeri hadműveletek kérdését, de itt kiderült, hogy ha az angol flottának nem lenne is nehéz behatolnia a Balti-tengerre, de ottani tartózkodása jelentős veszéllyel járna, mivel — tekintve, hogy Németország ráteheti kezét Dániára, és elállhatja a kijáratot a Belten keresztül — az angol flotta egérfogóba kerülhet. Ezért Angliának valószínűleg az Északi-tengeren folytatandó hadműveletekre kell majd szorítkoznia.

Ezzel kapcsolatban Grey a saját kezdeményezésére megerősítette előttem azt, amit már Poincarétól megtudtam, mégpedig azt, hogy Franciaország és Nagy-Britannia között megállapodás áll fenn, amelynek értelmében Anglia kötelezte magát arra, hogy Németország elleni háború esetén segítséget nyújt Franciaországnak, nemcsak a tengeren, hanem a szárazföldön is, csapatoknak a kontinensen való partraszállításával.

A király velem folytatott egyik beszélgetésében ugyanezt a kérdést érintve, még határozottabban nyilatkozott, mint minisztere; őfelsége látható ingerültséggel emlékezett meg Németországnak arról a törekvéséről, hogy a tengeri erők tekintetében Angliával mérje össze magát, és azt mondta, hogy összeütközés esetén az utóbbinak végzetes hatása lesz nemcsak a német hadiflottára, hanem a német tengeri kereskedelemre is, mivel az angolok el fognak süllyeszteni minden német kereskedelmi hajót, amely a kezükbe kerül.

Az utóbbi szavak láthatólag nem csupán őfelsége egyéni érzelmeit tükrözik, hanem a Németország irányában Angliában uralkodó hangulatot is...

A nemzetközi kapcsolatok az imperializmus korszakában." II. sorozat (1906—13), Moszkva. 1940, XX. k. II. rész. 457—458. lap (oroszul).

61. Lenin: „A fegyverkezés és a kapitalizmus” c. cikke (1913. május 21.)

Anglia a világ egyik leggazdagabb, legszabadabb és legelőrehaladottabb országa. A fegyverkezési láz már régen hatalmába kerítette az angol „társadalmat” és az angol kormányt — akárcsak a franciát, a németet stb.

Most pedig az angol sajtó — különösen a munkássajtó — igen érdekes adatokat közöl, amelyek megmutatják a fegyverkezés bonyolult kapitalista „me-

⁹⁹ Az 1912. július 3-án (16-án) Párizsban kötött hadtengerészeti megállapodás Oroszország és Franciaország között.

chanizmusát". Anglia tengeri fegyverkezése különösen nagy. Anglia hajógyárai (Vickers, Armstrong, Brown és mások) világhírré tettek szert. Anglia és más országok sok ezer millió rubelt költenek a háborús készülődésre — s természetesen mindez kizárólag a béke érdekében, a kultúra védelme érdekében, a haza, a civilizáció stb. érdekében történik.

A hajógyárak, löpörgyárak, dinamitgyárak, ágyúgyárak stb. részvényeseinek és igazgatóinak pozícióit Anglia tengernagyai és neves politikusai töltik be — konzervatív és liberális pártiak egyaránt. Az aranyeső egyenesen a burzsoá politikusok zsebébe hull, s ezek szorosan összeforrott nemzetközi bandát alkotnak, amely a népeket a fegyverkezési versenyre bujtogatja, és úgy *megnyírja* ezeket a hiszékeny, ostoba, bárgyú és engedelmes népeket, akár a birkákat!

A fegyverkezést nemzeti ügynek, hazafias ügynek tekintik: feltételezik, hogy mindenki szigorúan titokban tartja. De a hajógyárak, az ágyúgyárak, a dinamitgyárak és a fegyvergyárak *nemzetközi vállalatok*, amelyekben a különböző országok tőkései baráti egyetértésben csapják be és kopasztják meg a különböző országok „közönségét”, s ugyanúgy építenek hajókat és gyártanak ágyúkat Angliának Olaszország ellen, mint Olaszországnak Anglia ellen.

Ravasz kapitalista mechanizmus! Civilizáció, rend, kultúra, béke — a hajógyártó, dinamitgyártó stb. tőke spekulánsai és üzletemberei meg sok száz millió rubelt harácsolnak!

Anglia tagja a hármass antantnak, amely szemben áll a hármass szövetséggel. Olaszország a hármass szövetség tagja. A híres Vickers cégnek (Anglia) *fiókjai* vannak Olaszországban. Ennek a cégnek a részvényesei és igazgatói egymásra uszítják (a konzervatívok, liberálisok — a kettő egykútya — korrupt újságai és korrupt parlamenti „exponensei” útján) Angliát és Olaszországot. De a profitot Anglia munkásaiból is, Olaszország munkásaiból is kisajtolják, megkopasztják a népet itt is, ott is.

A konzervatív és liberális miniszterek és parlamenti képviselők csaknem valamennyien tagjai ezeknek a cégeknek. Kéz kezet mos. A „nagy” liberális miniszternek, Gladstone-nak fia — az Armstrong cég igazgatója. Bacon ellentengernagy, hírneves tengerészeti szaktekintély és az angliai „tengerészeti hivatal” magas rangú tisztviselője a coventryi tüzérségi gyár szolgálatába lép 7000 font sterling fizetéssel, míg az angol miniszterelnök fizetése 5000 font.

Természetesen ugyanez történik valamennyi tőkésországban. A kormányok — a tőkésosztály intézői. Az intézőket jól fizetik. Az intézők — maguk is részvényesek. A birkákat pedig együtt nyírják a „hazafiságról” mondott szónoklatok hangjai mellett...

Lenin Művei 19. k. 90—91. lap.

XII. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSE

A HADMŰVELETEK MENETE ÉS A DIPLOMÁCIAI HARC 1914—1916-BAN

A) Az 1914—18. évi világháború okai és céljai

Az 1914—18. évi háború nem véletlenszerűen és nem váratlanul tört ki. Törvényszerű jelenség volt, amelyet mindkét tábor imperialistái már régóta előkészítettek. Az imperializmusról szóló lenini elmélet, a kapitalista országoknak az imperializmus korszakában végbemenő egyenlőtlen fejlődésének Lenin által feltárt törvénye világos és kimerítő választ ad arra a kérdésre, hogy melyek az imperialista háborúk okai.

Az 1914—18. évi imperialista világháború, a kapitalista világgazdasági rendszer első válságának következtében keletkezett.

1. Az imperialista blokkok rabló céljairól az 1914—18. évi világháborúban

(Lenin: „Kiáltvány a háborúról” című cikke)

Elvtársak! Munkások!

Már több mint egy éve tart az európai háború! Minden jel arra mutat, hogy még igen sokáig fog tartani, mert bár Németország a legjobban felkészült, és most a legerősebb állam, de a négyes antant (Oroszország, Anglia, Franciaország és Olaszország) több emberrel és pénzzel rendelkezik, azonkívül a világ leggazdagabb országából, az Amerikai Egyesült Államokból szabadon kap hadfelszerelést.

Miért folyik ez a háború, amely hallatlan nyomort és szenvedést hoz az emberiségre? Mindegyik hadviselő ország kormánya és burzsoáziája milliókat költ olyan könyvekre és újságokra, amelyek az ellenfélre hárítják a felelősséget, vad gyűlöletet szítanak a népben az ellenség ellen, nem riadnak vissza semmiféle hazugságtól, hogy igazságtalanul megtámadott, „védekező” országnak tűntessék fel magukat. Valójában pedig ez a háború két nagyhatalmi rablócsoportháborúja, amelyet a gyarmatok felosztásáért, más nemzetek leigázásáért és a világpiacon elérhető előnyökért és kiváltságokért folytatnak. Ez a legreakciósabb háború — a modern rabszolgotartók háborúja azért, hogy fenntartsák és megszilárdítsák a kapitalista rabságot. Anglia és Franciaország hazudik, amikor azt állítja, hogy a háborút Belgium szabadságáért folytatja. Valójában mindketten már régen készültek a háborúra, és azért viselnek háborút, hogy Németországot kifosszák, elvegyék gyarmatait, Olaszországgal és Oroszországgal pedig Törökország és Ausztria kifosztásáról és felosztásáról kötöttek szerződést. Az orosz cári monarchia rablőháborút visel, arra törekszik, hogy meghódítsa Galiciát, hogy területeket vegyen el Törökországtól, leigázza Perzsiát, Mongóliát stb. Németország pedig Anglia, Belgium, Franciaország gyarmatainak elrablásáért visel háborút. Akár Németország győz, akár Oroszország, vagy ha egyik sem győz — a háború minden esetben újabb elnyomást hoz az emberiségre, a gyarmatok,

Perzsia, Törökország, Kína száz- és százmilliói számára, újabb igát a nemzetek, újabb láncokat a világ munkásosztálya számára.

Mik a munkáscsztály feladatai ebben a háborúban? Erre a kérdésre már világos feleletet adott 1912-ben a bázeli nemzetközi szocialista kongresszus határozata, amelyet a világ szocialistái egyhangúlag elfogadtak. Ezt a határozatot azért hozták, mert előre látták azt a háborút, amely 1914-ben be is következett. Ez a határozat megállapítja, hogy a háború reakciós háború, hogy azt a „tőkések profitja” érdekében készítik elő, hogy a munkások „bűnnek” tekintik, ha „egymásra lönek”, hogy a háború „proletárforradalomhoz” fog vezetni, hogy a munkások taktikájának mintaképe: az 1871-es Párizsi Kommün és 1905 október—decembere Oroszországban, vagyis a forradalom.

Oroszország minden öntudatos munkása az Allami Duma Oroszországi Szociáldemokrata Munkásfrakciója (Petrovskij, Badajev, Muranov, Szamoljov és Sagov) mögött áll, akiket a cárizmus Szibériába száműzött, mert a háború ellen. a kormány ellen forradalmi propagandát folytattak. Csakis az ilyen, a tömegeket felrázó forradalmi propaganda és forradalmi munka mentheti meg az emberiséget a mai háború és az eljövendő háborúk borzalmaitól. Csakis a burzsoá kormányok — és elsősorban a legreakciósabb, legvadabb és legbarbárabb cári kormány — forradalmi megdöntése tör utat a szocializmus felé és a népek békéje felé.

Es hazudnak azok — a burzsoázia tudatos és öntudatlan szolgálai —, akik el akarják hitetni a néppel, hogy a cári monarchia forradalmi megdöntése csak a német reakciós monarchia és a német burzsoázia győzelmére és megszilárdulására vezetne. Igaz ugyan, hogy a német szocialisták vezetői, ugyanúgy, mint sok igen tekintélyes orosz szocialista, átpártoltak „saját” burzsoáziájuk oldalára, és a „védelmi” háborúról terjesztett mesékkel segítenek becsapni a népet, de a német munkástömegek mélyén nő és erősödik a tiltakozás és felháborodás saját kormányuk ellen. Azok a német szocialisták, akik nem pártoltak át a burzsoáziához, sajtójukban nyíltan kijelentették, hogy az Oroszországi Szociáldemokrata Munkásfrakció taktikája „hősi” taktika. Németországban illegális kiáltványokat adnak ki a háború és a kormány ellen. A német kormány börtönbe vetette a legjobb szocialisták százait, közöttük a nőmunkásmozgalom ismert képviselőjét, Clara Zetkint, mert forradalmi szellemben folytattak propagandát. Kivétel nélkül minden hadviselő országban erősödik a munkástömegek háborgása, s az oroszországi szociáldemokrácia forradalmi munkájának példája és még inkább az oroszországi forradalom minden sikere elkerülhetetlenül előbbre viszi majd a szocializmus nagy ügyét, elősegíti a proletariátusnak a kizsákmányoló és véres burzsoázia fölött aratott győzelmét.

A háború megtömi a tőkések zsebeit, a nagyhatalmak kincstáraiból valóságos aranyfolyam ömlik a zsebükbe. A háború vak gyűlöletet ébreszt az ellenfél ellen, és a burzsoázia minden erejével ebbe az irányba tereli a nép elégedetlenségét, eltereli figyelmét a fő ellenségről: saját országának kormányáról és vezető osztályairól. A háború azonban amely a szenvedések özönét zúdítja a dolgozó tömegekre, felvilágosítja és megacélozza a munkásosztály legjobb képviselőit. Ha már el kell pusztulni, pusztuljunk el abban a harcban, amelyet saját ügyünkért, a munkások ügyéért, a szocialista forradalomért vívunk, nem pedig a tőkések, a földbirtokosok és a cárok érdekeiért — így gondolkodik és érez minden öntudatos munkás. És bármilyen nehéz is most a forradalmi szociáldemokrata munka, ez a munka lehetséges, eredményesen halad előre az egész világon: egyesedül ez a munka hoz menekvést számunkra!

Le a cári monarchiával, amely bűnös háborúba sodorta Oroszországot, és elnyomja a népeket! Éljen a világ munkásainak testvérisége és a nemzetközi proletárforradalom!

Lenin Művei 21. k. 373—375. lap.

B) A világháború kitörése

1914. június 28-án Gavriló Princip a „Narodna Obrana” (Nemzeti Védelem) nevű titkos szerb hazafias szervezet tagja Sarajevóban (Bosznia) megölte Ferenc Ferdinánd főherceg osztrák trónörökösét. Ausztria—Magyarország és Németország Ferenc Ferdinánd meggyilkolását ürügyül használta fel a világháború kirobbantására. Az osztrák—magyar kormány azzal a kéréssel fordult Németországhoz, hogy nyújtson számára támogatást, ha az osztrák—szerb háború európai háborúvá szélesedik. A német kormány megígérte, hogy „minden körülmények között” támogatja Ausztria—Magyarországot, és sürgetni kezdte az osztrák—magyar kormányt, hogy ne szalassza el a kedvező alkalmat, amíg Anglia, Franciaország és Oroszország még el vannak maradva a fegyverkezésben. Ettől felbátorodva, az osztrák—magyar kormány 1914. július 23-án olyan ultimátumot intézett Szerbiához, amelynek feltételei eleve elfogadhatatlannak voltak egy szuverén ország számára.

Közben a cári Oroszország, amelynek agresszív uralkodó körei szintén a háború kirobbantását kívánták, a maga részéről Szerbiát buzdította az ellenállásra az osztrák ultimátum elutasítására, teljes támogatásáról biztosítva a szerb kormányt.

A szerb kormány július 25-i mérsékelt hangú választát, amelyben majdnem minden osztrák követelést elfogadtak, a háború kirobbantására elszánt osztrák imperialisták elutasították, és hadat üzentek Szerbiának.

Az osztrák—szerb háború napokon belül világháborúvá szélesedett.

2. A „Narodna Obrana” programja

A „Narodna Obrana” nevű titkos szerb hazafias szervezet Bosznia és Hercegovina osztrák annektálásának hatására alakult meg. Alább ismertetjük a szervezet 1911-ben közzétett programját.

Bosznia és Hercegovina annexiója csak egyike azoknak a csapásoknak, amelyeket Szerbia ellenségei országunkra akarnak mérni. Számos csapás előzte meg és fogja követni. Munkára és előkészületekre van tehát szükség, hogy az új támadás ne érje Szerbiát megint ugyanolyan készületlenül.

A fő dolog, amelyet a nép összes osztályainak el kell végeznie: a nemzeti munka minden területén a háborúra való felkészülés a jelenkor követelményeinek megfelelően. Ezt a nemzeti öntudat erősítése, testgyakorlatok, a testi és anyagi felkészültség növelése, kulturális haladás stb. révén kell elérni.

Az annexióhoz hasonló új csapással már egy új Szerbiának kell szemben állania, amelyben minden szerb, gyermektől az aggastyánig, puskát ragad.

A régi törökök délen fokozatosan eltűnnek és már csak népünk egy része szenved rabigájuk alatt. De új törökök jönnek északról, sokkal félelmetesebbek és veszélyesebbek, mint a régiak: civilizáltabb, gazdaságilag haladottabb északi ellenségeink jönnek ellenünk. El akarják ragadni szabadságunkat és nyelvünket, s össze akarnak bennünket törni. Már észre lehet venni az e részen közeledő küzdelem előjeleit. A szerb nép a „lenni vagy nem lenni” kérdésével áll szemben.

A Narodna Obrana nem kételkedik abban, hogy a velünk szemtől szemben álló ellenséggel való harcban népünk méltónak fog bizonyulni a hős elődök-

höz. Ezzel azonban a Narodna Obrana nem elégszik meg, mert a mostani ún. békés napokat háborús viszonyoknak tekinti és hősöket követel a mai harcokhoz is, amelyeket Szerbiában és határainkon kívül vívunk.

A „nép” szót használva a Narodna Obrana egész népünkre gondol, nem csak annak Szerbiában levő részére. Reméli, hogy az a munka, amelyet Szerbiában végez, arra tűzeli a Szerbián kívül lakó testvéreinket, hogy erőteljesebben vegyék ki részüket az egyéni kezdeményezések alapján végrehajtott munkában úgy, hogy a Narodna Obrana jelenlegi mozgalma egy erős Szerbia megteremtésére egyetértésben haladjon előre az összes szerb területeken.

A Narodna Obrana kihirdeti a népnek, hogy fő és legnagyobb ellenségünk Ausztria. Éppen úgy, ahogy valamikor a törökök támadtak bennünket délről, út rajtunk Ausztria északról. Amikor a Narodna Obrana az Ausztria elleni harc szükségességét hirdeti, nemzeti fennállásunk szent ügyét hirdeti.

A kenyér és az otthon, a kultúra és a kereskedelem leglényegesebb érdekeinek megvédéséhez, a meghódított szerb területek felszabadításához és Szerbiához való csatolásához egyformán szükség van az urakra, a kereskedőkre és a parasztokra.

Miközben a Narodna Obrana a mai megváltozott viszonyoknak megfelelően működik, fenntartja az annexió idejében megszerzett valamennyi összeköttetését; ezek az összeköttetések ma ugyanazok, mint az annexió idején. Ma is Obrana (védelem), ma is Narodna (azaz nemzeti); ma is zászlaja alá gyűjti Szerbia polgárait, amint összegyűjtötte őket az annexió idején. Akkor háborút követeltünk, ma munkát követelünk. Akkor gyűléseket, tüntetéseket, önkéntes bizottságokat, fegyvereket és bombákat követeltünk, ma állandó, fanatikus és fáradhatatlan munkát és további munkát követelünk azoknak a kötelességeknek és feladatoknak teljesítésére, amelyekre a bekövetkező, ágyúval és puskával folytatott harcra való jelen előkészületeink útján felhívtuk a figyelmet.

Az első világháború történelmi okmányai. New Jersey, 1958, 46—48. lap (angolul).

3. Bethmann-Hollweg¹ német birodalmi kancellár távirata Tschirschky bécsi német nagykövethez 1914. július 6-án

Bizalmas.

Berlin, 1914. július 6.

Excellenciád személyes tájékoztatására és irányítására

Az osztrák—magyar nagykövet tegnap Ferenc József császár egy bizalmas levelét adta át a császárnak, amely osztrák—magyar szempontból ábrázolja a jelen helyzetet, és felsorolja azokat a rendszabályokat, amelyeket Bécs végre akar hajtani. Ennek egy másolatát most megküldöm Excellenciádnak.

Öfelsége nevében azt válaszoltam Szögyény grófnak, hogy öfelsége köszönetét küldi Ferenc József császárnak leveléért, és nemsokára személyesen válaszol rá. Közben öfelsége ki óhajtja fejezni, hogy nem vak azokkal a veszélyekkel szemben, amelyek Ausztria—Magyarországot, és így a hármasszövetséget az orosz és a szerb pánszláv izgatás eredményeképpen fenyegetik. És bár öfelségéről ismeretes, hogy nem érez korlátlan bizalmat Bulgária és uralkodója iránt, és természetesen inkább hajlik régi szövetségese, Románia és annak Hohenzollern-házból származó királya felé, mégis teljességgel megérti, hogy Fe-

¹ Theobald von Bethmann-Hollweg (1856—1921), Németország kancellárja 1909—1917 között, a szélsőségesen agresszív junker körök képviselője.

renc József császár Románia magatartására és egy közvetlenül a dűnai monarchia ellen irányuló új balkáni szövetség megkötésének veszélyére való tekintettel nagyon szeretne megértést teremteni Bulgária és a hármasszövetség között. Őfelsége tehát felszólítja szófiai nagykövetét, hogy az osztrák—magyar külképviseletnek ebből a célból végrehajtandó minden cselekedetéhez adjon annyi segítséget, amennyit csak kívánhatnak. Őfelsége további erőfeszítéseket fog tenni Bukarestben Ferenc József császár óhajainak megfelelően Károly király befolyásolására, hogy szövetségi kötelezettségeinek tegyen eleget, forduljon szembe Szerbiával, és fojtsa el az Ausztria—Magyarország elleni izgatást.

Végül ami Szerbiát illeti, Őfelsége természetesen nem avatkozhat be a most folyó vitába Ausztria—Magyarország és e között az ország között, mert ez nem tartozik illetékességi körébe. Ferenc József császár azonban továbbra is biztos lehet abban, hogy Őfelsége hűségesen áll Ausztria—Magyarország mellett, amint ezt régi barátsága és szövetségesi kötelezettségei megszabják.

Bethmann-Hollweg

Az első világháború történelmi okmányai. New Jersey, 1958, 57—58. lap (angolul).

4. Ausztria—Magyarország 1914. július 23-án Szerbiának küldött ultimátuma

A szerb királyi kormány a hivatalos lap július 26/13. számának első lapján a következő nyilatkozatot téteti közzé:

„A szerb királyi kormány elítéli Ausztria—Magyarország ellen irányuló propagandát, vagyis azon irányzatok összességét, amelyek végeredményükben az osztrák—magyar monarchiához tartozó egyes területek elszakítását célozzák, és őszintén fájlalja ezen bűnös üzelmek gyászos következményeit.

A királyi kormány sajnálja, hogy szerb tiszték és hivatalnokok részt vettek ebben a propagandában, és ezzel azon jó szomszédi viszonyt zavarták meg, amelyre magát a királyi kormány 1909. március hó 31-i nyilatkozatában ünnepélyesen kötelezte.

A királyi kormány helyteleníti és elutasítja magától Ausztria—Magyarország bármely része lakóinak sorsába való beavatkozásának minden gondolatát vagy kísérletét, és kötelességének tartja, hogy komolyan figyelmeztesse a tisztákat, hivatalnokokat és a királyság egész lakosságát, hogy jövőre a legnagyobb szigorral fog mindazokkal szemben eljárni, akik részesek volnának ezekben az üzelmekben, amely üzelmeket a legnagyobb erőfeszítéssel fog igyekezni megelőzni, illetőleg megtorolni.”

Ezt a nyilatkozatot egyidejűleg Őfelsége napiparancsában hozzák a hadsereg tudomására, és a hadsereg hivatalos lapjában közzéteszik.

Ezenkívül kötelezi magát a szerb királyi kormány, hogy:

1. megakadályoz minden olyan kiadmányt, amely a monarchia ellen irányuló gyűlöletre és megvetésre izgat, s amelynek általános irányzata annak területi épsége ellen irányul;

2. azonnal feloszlatja a Narodna Obrana-nak nevezett egyesületet, elkobozza propagandájának összes eszközeit, és hasonlóan fog minden olyan társaság és szervezet ellen eljárni, amely az osztrák—magyar monarchia ellen irányuló propagandával foglalkozik; a királyi kormány gondoskodni fog róla, hogy a feloszlatott egyesületek más név alatt és más formák között ne folytathassák működésüket;

3. kiküszöböli a szerb közoktatásból, és pedig úgy a testületből, mint a tanzserekből mindazt, ami az Ausztria—Magyarország ellen irányuló propagandát terjeszti, vagy erre alkalmas;

4. eltávolítja a hadseregből és az állami hivatalokból mindazokat a tiszteteket és hivatalnokokat, akik részesek az osztrák—magyar monarchia ellen irányuló propagandában, a császári és királyi kormány fenntartja magának, hogy ezek neveit és cselekedeteit közölje a királyi kormánnyal;

5. elfogadja a császári és királyi kormány szerveinek Szerbiában való közreműködését a monarchia területi épsége ellen irányuló felforgató mozgalmak leküzdése körül;

6. bírói vizsgálatot indít a június 28-i összeesküvésnek szerb területen levő részesei ellen; az erre vonatkozó nyomozásban a császári és királyi kormánytól kiküldött hatósági szervek is részt fognak venni;

7. sürgősen elfogatja Tankosic Vrija őrnagyot és az állítólagos Ciganovic Milán szerb állami alkalmazottat, akiket a sarajevói vizsgálat kompromittált;

8. hatékony intézkedésekkel megakadályozza a szerb hatósági közegeknek közreműködését fegyvereknek és robbanószereknek a határon való átcsempészése körül; elbocsátja és szigorúan megbünteti a sabáci és loznicei határszolgálatot teljesítő közegeket, akik a sarajevói bűn tetteinek megkönnyítették a határ átlépését, és ezzel segítségükre voltak;

9. magyarázatot ad a császári és királyi kormánynak egyes, úgy Szerbiában, mint az ország határain kívül levő magas szerb hivatalnokok igazolhatatlan nyilatkozataiért, akik a június 28-i merénylet után adott interjúkban hivatalos állásuk ellenére nem haboztak ellenséges módon nyilatkozni az osztrák—magyar monarchia felől;

10. késedelem nélkül értesíti a császári és királyi kormányt, a fent felsorolt rendszabályok foganatosítása felől.

A császári és királyi kormány legkésőbb szombaton, folyó hó 25-én, esti 6 óráig várja a királyi kormány választát.

A világháború okiratai. VI. k. Budapest, é. n. 31—33. lap.

5. Pasics² szerb miniszterelnök távirata Spalajkovics szentpétervári követhez

Belgrád, 1914. július 11/24.

Közöltem az orosz ügyvivővel, hogy az osztrák—magyar ultimátumra való választ holnap, szombat esti 6 óra előtt fogom átadni. Közöltem vele, hogy a szerb kormány a barátságos államokat fel fogja kérni Szerbia függetlenségének védelmére. Ha a háború elháríthatatlanná válik, akkor, ezt fűztem hozzá, Szerbia áll eléje.

A világháború okiratai. VI. k. Budapest, é. n. 35. lap.

6. Az orosz minisztertanács naplójából

1914. július 11 (24).

A külügyminiszter³ arról tájékoztatta a minisztertanácsot, hogy értesülése szerint és az osztrák—magyar nagykövet által a cári udvarnak tett bejelentése szerint az osztrák—magyar kormány olyan követelésekkel lépett fel a szerb

² Nikola Pasics (1845—1926), vezető szerb nacionalista politikus, Szerbia, majd Jugoszlávia miniszterelnöke 1906—26. között.

³ Szergej Szazonov (1866—1927), a cári Oroszország külügyminisztere 1914—16 között, a háború híve.

kormány ellen, amelyek valóban teljesen elfogadhatatlanoknak látszanak a szerb kormány mint szuverén állam kormánya számára, és hogy ezeket a követeléseket ultimátum formájában vetették fel meghatározott időn belüli válaszadásra tett felhívással, amely határidő holnap július 12-én este 6 órakor telik le.

Éppen ezért, előre látva, hogy a szerb kormány hozzánk fog fordulni tanácsért és talán még segítségért is, felmerült annak szükségessége, hogy előkészítsünk egy választ, amelyet Szerbiának adni lehet.

Megfontolva a Sazonov főudvarmester által tett nyilatkozatot, a hadügy, a tengerészetügyi és a pénzügyminiszter által a politikai és katonai helyzetre vonatkozólag adott tájékoztatás vonatkozásában, a tanács elhatározta:

1. Elfogadja a külügyminiszter javaslatát arra nézve, hogy kapcsolatba kell lépni a nagyhatalmak kormányaival abból a célból, hogy az osztrák—magyar kormány rávétesse arra, hogy adjon haladékat az általa átadott ultimátumban foglalt követelésekre adandó válasz átnyújtására, és ezzel lehetővé váljék a nagyhatalmak kormányai számára, hogy a szarajevói bűnténynek az osztrák—magyar kormány kezében levő dokumentumaival megismerkedjenek, és azokat megvizsgálhassák, tekintve, hogy ezeket a dokumentumokat az osztrák—magyar nagykövet nyilatkozata szerint kész közölni az orosz kormánnyal.

2. Elfogadja a külügyminiszter javaslatát arra nézve, hogy javasoltassék a szerb kormánynak, hogy abban az esetben, ha Szerbia helyzete olyan lenne, hogy a saját erejével nem tudja önmagát megvédeni a lehetséges osztrák—magyar fegyveres támadással szemben, ne álljon ellen fegyverrel a szerb terület inváziója ellen, hanem ha egy ilyen támadás megtörténne, jelentse ki, hogy enged az erőhatalomnak, és hogy sorsát a nagyhatalmak ítéletére bízza.

3. Felhatalmazza a hadügy- és a tengerészetügyi minisztert, hivatalos kötelességének megfelelően, a jövő fejleményektől függően kérje a cár öfelsége beleegyezését ahhoz, hogy a kijevi, odesszai, moszkvai és kazanyi négy katonai körzet, valamint a balti- és fekete-tengeri flották mozgósíttassanak. (A minisztertanács ügyvivő titkárának megjegyzése: „Az eredetiben a »balti« szó beírása a cár öfelségének saját kezétől ered, valamint kijavította a flotta szót flottákra.”)

4. Felhatalmazza a hadügyminisztert, azonnal kezdje el a hadianyagok rak-tárakba való összegyűjtését.

5. Felhatalmazza a pénzügyminisztert, azonnal foganatosítson rendszabá-lyokat a jelenleg esetleg Németországban vagy Ausztriában levő pénzalapjainak csökkentésére.

A minisztertanács lojális kötelességének tartja, hogy tájékoztassa a cár öfel-ségét ezekről az általa hozott döntésekről.

Ellenjegyezve: A minisztertanács elnöke
Goremikin államtitkár

Következnek a minisztertanács tagjainak
nevei

Az első világháború történelmi okmányai. New
Jersey, 1958, 63—65. lap (angolul).

7. Szerbia válasza az osztrák—magyar ultimátumra

(1914. július 25.)

A császári és királyi kormány kívánságainak megfelelően a királyi kormány⁴ ezennel kész állásra és rangra való tekintet nélkül bíróság elé állítani mindazon szerb állampolgárokat, akiknek a sarajevói bűntényben való bűnrészségükre nézve bizonyítékokat nyújtanak. Különösen kötelezi magát arra, hogy a hivatalos lap július 26-i számának első oldalán a következő nyilatkozatot teszi közzé:

„A szerb királyi kormány elítél minden propagandát, amely Ausztria—Magyarország ellen irányulna, tehát mindama törekvések összességét, amelyek végcéljukban az osztrák—magyar monarchia egyes területeinek elszakítására irányulnak, és őszintén sajnálja e bűnös machinációk szomorú következményeit.

A királyi kormány sajnálja, hogy a cs. és kir. kormány közlése szerint bizonyos szerb tisztek és funkcionáriusok részt vettek az éppen említett propagandában, és ezzel a szomszédbaráti viszonyt veszélyeztették, amelynek megővására a kir. kormány 1909. évi március 31-i kijelentésével kötelezte magát.

A kormány, amely Ausztria—Magyarország bármely része lakóinak sorába való beleavatkozás gondolatát vagy kísérletét helyteleníti és visszautasítja, kötelességének tartja, hogy a királyság tisztjeit, hivatalnokait és az egész lakosságot nyomatékosan figyelmeztesse arra, hogy a jövőben a legmессzebb menő szigorral fog eljárni azok ellen, akik ilyen cselekedeteket követnek el: oly cselekedeteket, amelyeknek megelőzésére és elfojtására meg fog tenni minden erőfeszítést.”

Ezt a nyilatkozatot ő kir. fensége, Sándor trónörökös őfelsége nevében kibocsátott napiparancsban tudomására fogja adni a hadseregnek, és a hadsereg hivatalos lapjának legközelebbi száma közölni fogja.

A kir. kormány kötelezi magát továbbá a következőkre:

1. A skupstina legközelebbi rendes ülészakának megindultával a sajtótörvénybe rendelkezést vesz fel, amely szerint a monarchia elleni gyűlöletre és a megvetésre való izgatás, valamint minden ez irányú közlemény a legszigorúbban büntetettetik.

Kötelezi magát, hogy az alkotmány legközelebbi tervbe vett revíziója alkalmával az alkotmánytörvény 22. cikkelyébe pótcikkelyt vesz fel, amely megengedi az ily közlemények konfiskálását, ami a 22. cikk világos rendelkezései értelmében ez idő szerint lehetetlen.

2. A kormánynak nincsen semmi bizonyossága arra nézve és a cs. és kir. kormány sem szolgáltat neki ilyet, hogy a „Narodna Odbrana” egyesület és más hasonló társaságok a mai napig valamelyik tagjukkal effajta bűnös cselekményeket követettek el. Mindazonáltal a királyi kormány elfogadja a cs. és kir. kormány követelését és felosztatja a „Narodna Odbrana” egyesületet, valamint azokat, amelyek Ausztria—Magyarország ellen működnek állítólag.

3. A szerb kir. kormány kötelezi magát arra, hogy a szerbiai közoktatásból haladéktalanul töröl mindent, ami elősegíthetné az Ausztria—Magyarország ellen irányuló propagandát, ha a cs. és kir. kormány tényleges bizonyítékokat szolgál e propagandára nézve.

⁴ A szerb kormány.

4. A kir. kormány kész elbocsátani a katonai és polgári szolgálatból azokat a tiszteket és hivatalnokokat, akikre a vizsgálat megállapítaná, hogy a monarchia területi épsége ellen irányuló cselekményeket követtek el. Elvárja, hogy a cs. és kir. kormány az eljárás megindítása végett közli e tisztek és hivatalnokok neveit, valamint azon tényeket, amelyeket terhükre rónak.

5. A kir. kormánynak be kell ismernie, hogy nem látja tisztán a cs. és kir. kormány azon követelésének értelmét és horderejét, amely arra irányul, hogy kötelezze magát a szerb kormány arra, miszerint megengedi, hogy területén a cs. és kir. kormány szervei is közreműködjenek. Kijelenti azonban, hogy hajlandó elfogadni e közreműködést, amennyiben az megfelel a népjog és a büntető perrendtartás alapelveinek, valamint a szomszédbaráti viszonyoknak.

6. A kir. kormány természetesen kötelességének tartja, hogy vizsgálatot indítson azon személyek ellen, akik a június 28-i összeesküvésben részt vettek vagy állítólag részt vettek, és akik szerb területen tartózkodnak. Ami a cs. és kir. kormánynak evégből delegált szerveinek közreműködését illeti, azt nem fogadhatja el, minthogy ez sérelme volna az alkotmánynak és a büntetőtörvénynek. Másrésztől azonban az osztrák—magyar szervek részéről egyes esetekben közlések volnának teendők a vizsgálat eredményéről.

7. A kir. kormány még az nap estéjén, amelyen a jegyzéket megkapta, elrendelte Tankosic Voislár őrnagy letartóztatását. Ami azonban Ciganovic letartóztatását illeti, aki az osztrák—magyar monarchiában bír polgárjoggal, és aki június 15-ig a vasútigazgatóságnál gyakornokoskodott, azt mindeddig nem lehetett kinyomozni. miért is körözőlevelet adtak ki ellene.

A cs. és kir. kormány szíveskedjék a vizsgálat foganatosítása céljából mihelyt teheti, a fennforgó gyanúkokat és a sarajevói vizsgálat során gyűjtött bizonyítékokat a szokásos formában közölni.

8. A szerb kormány a fegyverek és robbanóanyagok csempészésének megakadályozására fennálló rendszabályokat meg fogja szorítani, és ki fogja terjeszteni. Természetes, hogy nyomban elrendeli a vizsgálatot, és hogy a sabac—loznicei vonal határszolgálatának ama tisztviselőit, akik kötelességüket megszegték, és a bűntény szerzőit a határon átengedték, szigorúan meg fogja büntetni.

9. A királyi kormány szívesen ad felvilágosítást ama nyilatkozatokra nézve, amelyeket tisztviselői Szerbiában és a külföldön a merénylet után interjúkban tettek, és amelyek a monarchia kormányának állítása szerint ellenségesek voltak, mihelyt a cs. és kir. kormány megjelöli ezeket a kitételeket, és bebizonyítja, hogy az illető tisztviselők azokat a nyilatkozatokat valóban megtették. A kir. kormány maga fog gondoskodni arról, hogy a szükséges bizonyítékokat megszerezze.

10. A kir. kormány értesíteni fogja a cs. és kir. kormányt — ha ugyan már e jegyzékkel nem értesült volna — az előző pontokban felsorolt intézkedések végrehajtásáról, mihelyt eme intézkedések valamelyikét elrendeli és végrehajtja. A szerb kormány azt hiszi, hogy közös érdek, hogy ennek az ügynek megoldását el ne hamarkodják, miért is bármikor kész az ügy békés megoldására, ha a cs. és kir. kormányt ez a válasz ki nem elégítené.

8. Az osztrák—magyar sajtóiroda hivatalos kommunikéje a szerb jegyzékkel kapcsolatban

Bécs, 1914. július 28.

A belgrádi osztrák—magyar követ Bécsbe való visszatérésekor bemutatta a szerb válasz szövegét.

Ezt a választ az őszinteség hiánya jellemzi: kiviláglik belőle, hogy a szerb kormánynak nincsen komoly szándékában felhagyni azzal a bűnös béketűréssel, amellyel az osztrákellenes áskálódásokat elnézte. A szerb válasz telye van olyan klauzulákkal és korlátokkal, nemcsak az osztrák lépés elvi részével szemben, hanem a követelések tekintetében is, hogy az adott engedmények jelentéktelenek.

Különösen kiemeljük: üres kifogás alapján történő megtagadását annak, hogy megengedjék osztrák—magyar hatósági szerveknek részvételét azon merénylők üldözésében, akik szerb területen laknak.

Továbbá: arra az osztrák követelésre adott szerb választ, hogy az ellenségeskedő sajtóüzelmeknek vége vetessék; ez a válasz az elutasítással egyértelmű.

Az az osztrák követelés, hogy olyan rendszabályok léptetendők életbe, hogy az osztrákellenes egyesületek felosztatásuk után más név alatt se folytathassák működésüket, még csak figyelemben sem részesül.

Miután ezek a követelések a minimumát alkotják annak, ami a monarchia délkeleti határának állandó békéje biztosítására szükséges, ezért a szerb választ ki nem elégítőnek tekintik.

A világháború okiratai. VIII. k. Budapest, é. n.
91—92. lap.

9. Ausztria—Magyarország hadüzenete Szerbiának

Gróf Berchtold Lipót osztrák—magyar külügyminiszter távirata Pasics szerb miniszterelnökhöz.

Bécs, 1914. július 15/28.

Miután a szerb királyi kormány arra a jegyzékre, amelyet az osztrák—magyar követ Belgrádban 1914. július 23-án nyújtott át, nem adott kielégítő választ, a császári és királyi kormány kénytelen maga gondoskodni jogainak és érdekeinek védelméről és e célból a fegyverek erejére appellálni.

Ausztria—Magyarország e pillanattól fogva hadiállapotban levőnek tekinti magát Szerbiával.

A világháború okiratai. VI. k. Budapest, é. n.
50. lap.

10. Lichnowsky herceg londoni német nagykövet távirata a német külügyminisztériumnak

A kiobbant nemzetközi válságban Anglia hosszabb időn keresztül határozatlan, ingadozó álláspontot foglalt el. Az angol kormány egészen 1914. augusztus 2-áig nem fedte fel igazi szándékait. E körülmény megerősítette Németország kormányköreinek azt a meggyőződését, hogy Anglia nem vesz részt a háborúban, és ez még agresszívebb fellépésre ösztönözte őket.

Az alábbi és az azt követő okmány jól tükrözik Anglia július végi állásfoglalását.

London, 1914. július 29.

Sir E. Grey épp most ismét magához hívatott. A miniszter teljesen nyugodt volt, de rendkívül komoly hangulatban volt, és azzal a kijelentéssel fogadott, hogy a helyzet egyre jobban éleződik. Szazonov kijelentette neki, hogy a hadüzenet után már nincs módjában Ausztriával egyenesen tárgyalásokat folytatni, s azzal a kéréssel fordult ide, hogy újra kezdjék meg a közvetítést... (Vilmos császár széljegyzete: „Az angol képmutatás legerősebb és leghallatlanabb példája! Ilyen csirkefogókkal soha sem kötöm meg a tengerészeti egyezményt!”)

Sir E. Grey azután kijelentette... (Vilmos széljegyzete: „Az aljas csaló!”), (hogy) a brit kormány továbbra is fenn akarja tartani velünk a barátságot, és távol tarthatja magát a dologtól, amíg a konfliktus Ausztriára és Oroszországra korlátozódik. (Vilmos széljegyzete: „Vagyis, hogy Ausztriát hagyjuk sorsára, mi-csoda mefizetői aljasság! Hamisítatlanul angol módra!”) Ha viszont mi és Franciaország is belekeveredünk, akkor rögtön megváltozik a helyzet, és a brit kormány esetleg kénytelen lesz haladéktalanul intézkedéseket foganatosítani. (Vilmos széljegyzete: „Már foganatosított!”) Ebben az esetben nem lehet sokáig távol maradni a dologtól és várakozni, „ha a háború kitör, ez lesz a legnagyobb katasztrófa, amit a világ valaha is látott”... (Vilmos széljegyzete: „Vagyis meg-támadnak bennünket.”)

Lichnowsky: A német okmányok a háború kitöréséhez 1914. II. k. Berlin, 1922, 86—88. lap (németül).

11. Sir Edward Grey angol külügyminiszter távirata Sir F. Bertie, Anglia párizsi nagykövetéhez

London, 1914. július 31.

Senki sincs itt azon a véleményen, hogy az eddig lefolyt viszály brit szerződéseket vagy kötelezettségeket érint. A hangulat alapjában különbözik attól, amely a Marokkó-kérdés idején uralkodott. Az a válság olyan viszályra vonatkozott, amely Franciaországot közvetlenül érdekelte, míg most Franciaország olyan viszályba sodródott bele, amely nem az övé.

Egészen tévesnek tartom, mintha magatartásunk döntő tényező lett volna ebben a helyzetben. A német kormány nem várja azt, hogy mi semlegesek maradjunk.

Nem vállalhatunk határozott kötelezettséget, hogy a háborúban interveniálunk. Ezt kijelentettem a francia nagykövetnek, aki őfelsége kormányát sürögösen megkérte arra, hogy ezt a döntést mérlegelje.

Azt mondtam neki, hogy a mostani helyzetben nem vehetjük magunkra a felelősséget valamilyen kötelezettség vállalásáért, hogy azonban a helyzetet újból mérlegelni fogjuk, mihamar új fejlemény következik be.

A világháború okiratai. III. k. Budapest, é. n. 72. lap.

12. Az orosz külügyminisztérium naplójából

(1914. július 17/30-i bejegyzés)

A cári Oroszország kormánya és az agresszív katonai vezetés, miközben Szerbiát ellenállásra ösztönözte, erősen készült a Németország és Ausztria—Magyarország elleni háborúra. II. Miklós cár azonban a közvetlen környezetében levő németbarát elemek és elsősorban német származású feleségének befolyására bizonyos ingadozást tanúsított a háborús előkészületek terén. Ezért, bár a vezérkar sürgetésére július 29-én aláírta az általános mozgósítás elrendelését, az utolsó percben hatálytalanította a rendeletet: az általános mozgósítást részleges, csakis Ausztria—Magyarország elleni mozgósítással helyettesítették. A következő napon azonban a cár a kormány és a hadvezetés nyomására beleegyezett az általános mozgósításba.

Részletet közlünk egy dokumentumból, amely leírja II. Miklós ingadozásait július 30-án, valamint a külügyminiszter és a vezérkar főnökeinek lépéseit azok leküzdésére.

Dél előtt tíz órakor a külügyminiszter telefonon beszélt a földművelésügyi miniszterrel; mindketten rendkívül nyugtalanok voltak az általános mozgósítás hatálytalanítása miatt, mert teljesen tudatában vannak annak, hogy ez az elhatározás Oroszországot rendkívül veszélyes helyzetbe hozhatja a Németországgal való viszony kiéleződése esetén. Sz. D. Szazonov azt tanácsolta A. V. Krivosseinnel,⁵ kérjen kihallgatást az uralkodótól, hogy kifejtse őfelségének azokat az aggodalmakat, amelyek a fenti hatálytalanítást váltott ki.

Dél előtt tizenegy óra körül a külügyminiszter a vezérkari főnökkel ismét találkozott a hadügyminiszterrel. Az éjszaka kapott hírek még jobban megerősítették mindannyiuknak azt a meggyőződését, hogy idővesztés nélkül, sürgősen fel kell készülni egy komoly háborúra. Ennek megfelelően a miniszterek és a vezérkari főnök továbbra is kitartottak előző este hangoztatott véleményük mellett, amely szerint általános mozgósítást kell elrendelni. Szuhomlinov⁶ főszárnysegéd és Januskevics⁷ tábornok ismételten igyekeztek telefonon meggyőzni az uralkodót arról, hogy térjen vissza tegnapi elhatározásához, és engedje meg az általános mozgósítás megkezdését. Őfelsége határozottan elutasította ezt a kérést, s végül röviden kijelentette, hogy befejezte a beszélgetést. Januskevics tábornoknak, aki ebben a pillanatban kézben tartotta a telefonkagylót, csak annyit sikerült még jelentenie, hogy a külügyminiszter is jelen van a szobában, és engedélyt kér, hogy néhány szót mondhasson az uralkodónak. Rövid hallgatás következett, majd az uralkodó beleegyezett a miniszter meghallgatásába. Sz. D. Szazonov azzal a kéréssel fordult őfelségéhez, hogy még aznap fogadja az általános politikai helyzetről szóló haladéktalan jelentéstétel végett. Némi hallgatás után az uralkodó megkérdezte: „Megfelel önnek, ha Tatyiscsevvvel⁸ együtt 3 órakor fogadom önt, mivel máskülönben ma egyetlen szabad percem sincs.” A miniszter megköszönte az uralkodónak, és azt mondta, hogy a megjelölt időben ott lesz.

A vezérkari főnök hevesen kérte Sz. D. Szazonovot, hogy okvetlenül győzze meg az uralkodót: egyezzen bele az általános mozgósításba, mivel ránk nézve rendkívül veszélyes, ha nem vagyunk felkészülve a Németország elleni háborúra, amennyiben a körülmények határozott intézkedések foganatosítását követelnék tőlünk, minthogy az előzőleg végrehajtott részleges mozgósítás

⁵ Alekszandr Krivoszin (1858–1923), a cári kormány földművelésügyi minisztere.

⁶ Vlagyimir Szuhomlinov tábornok (1848–1926), hadügyminiszter 1909–15 között.

⁷ Nyikolaj Januskevics tábornok (1868–1918), a vezérkar főnöke 1914–15-ben, szélsőséges háborúpárti.

⁸ Dmitrij Tatyiscsev gróf, vezérőrnagy (1867–1919), a cári csendőrség főparancsnoka.

kompromittálná az általános mozgósítás sikerét. Januskevicz tábornok arra kérte a minisztert, hogy ha sikerül meggyőznie az uralkodót, azonnal értesitse erről őt, Januskevicset Peterhofból telefonon, hogy haladéktalanul megtehesse a szükséges intézkedéseket, mivel mindenekelőtt a már megkezdett részleges mozgósítást minél hamarabb át kell változtatni általános mozgósítássá, s a már szétküldött parancsokat újakkal kell helyettesíteni. „Ezután — mondotta Januskevicz — elmegyek majd, összetöröm telefonomat, és egyáltalán mindent megteszek, hogy semmiképpen se találhassanak meg ellentétes parancsoknak, az általános mozgósítás újabb érvénytelenítésének átadása céljából...”

2 órakor a külügyminiszter Tatyiscsev vezérőrnaggyal kiutazott Peterhofba; itt öfelsége együtt fogadta őket a Sándor-palotában. — A miniszter csaknem kerek egy óra hosszat igyekezett bebizonyítani, hogy a háború elkerülhetetlenné vált, mivel minden azt mutatja: Németország elhatározta, hogy a dolgot összeütkezésre viszi, máskülönben nem utasította volna vissza az összes békítő ajánlatokat, és könnyen jobb belátásra téríthette volna szövetségesét. Ebben a helyzetben nem marad más hátra, mint megtenni mindent, ami szükséges ahhoz, hogy a háborút teljes fegyverzetben és a számunkra legkedvezőbb körülmények között fogadhassuk. Ezért jobb, ha — nem félve attól, hogy háborús készülődéseinkkel előidézzük a háborút — körültekintően gondoskodunk a felkészülésről, inkább, mint hogy — attól félve, hogy ürügyet szolgáltatunk a háborúra — ez készületlenül érjen bennünket...

Végül az uralkodó is egyetértett azzal, hogy a jelen körülmények között a legveszélyesebb az lenne, ha nem készülnénk fel időben a láthatólag elkerülhetetlen háborúra, és ezért engedélyt adott arra, hogy nyomban megkezdjék az általános mozgósítást.

Sz. D. Szazonov az uralkodó legmagasabb engedélyét kérte arra, hogy ezt haladéktalanul közölhesse telefonon a vezérkari főnökkel, s. miután az engedélyt megkapta, lesietett a palota alsó emeletére a telefonhoz. A miniszter, miután közölte a legfelsőbb elhatározást az azt türelmetlenül váró Januskevicz tábornokkal, a délelőtti beszélgetésre utalva, hozzátette: „Most már összetörheti a telefont”...

„A nemzetközi kapcsolatok az imperializmus korszakában.” III. sorozat (1914—17), Moszkva, 1934, V. k. 256—258. lap (oroszul).

13. Németország követeli az orosz mozgósítás felfüggesztését

Bethmann-Hollweg távirata Németország pétervári nagykövetéhez (1914. július 31.).

Sürgős.

Ellenére a még folyamatban levő közvetítő tárgyalásoknak és noha eddig a pillanatig semmiféle mozgósító intézkedést nem tettünk, Oroszország egész hadseregét és haditengerészetét, tehát ellenünk is mozgósította. Ez az orosz intézkedés kényszerített minket, hogy a birodalom biztosítására háborús veszedelmet proklamáljunk, ami még nem jelent mozgósítást. E mozgósításnak azonban be kell következnie, ha Oroszország 12 órán belül nem szakítja félbe az ellenünk és Ausztria—Magyarország ellen irányuló háborús intézkedéseket, és erre nézve nem tesz határozott kijelentést. Kérem ezt azonnal tudatni Szazonov úrral, és az értesítés idejét megsürgönyözni.

A világháború okiratai. I. k. Budapest, é. n. 53. lap.

14. Németország hadüzenete Oroszországnak

Bethmann-Hollweg távirata Németország pétérvári nagykövetéhez (1914. augusztus 1.).

Ha az orosz kormány nem ad kielégítő választ követelésünkre, akkor Excellenciád ma délután 5 órakor (közép-európai idő) a következő választ nyújtja át:

A válság kezdete óta arra törekedett a császári kormány, hogy azt békés megoldásra vezesse. A német császár öfelsége az orosz cár öfelségének vele szemben nyilvánított óhajlásának engedve, Angliával egyetértésben, vállalkozott arra, hogy a bécsi és a szentpétervári kabinetek között közvetítő szerepet vegyen, amikor Oroszország az eredmény megvárása nélkül egész szárazföldi és tengeri haderejének mozgósításához látott.

Ennek a fenyegető intézkedésnek a következtében, amelyet Németország részéről semmiféle katonai készülődés nem indokol, a német birodalom súlyos és közvetlenül fenyegető veszedelemmel állott szemben. Ha a császári kormány elmulasztotta volna, hogy szembeszálljon ezzel a veszedelemmel, akkor Németország biztonságát, sőt fennállását kockáztatta volna. Ennek következtében a német kormány kényszerültnek érezte magát arra, hogy a minden oroszok császára öfelségéhez forduljon, követelvén a nevezett katonai intézkedések félbehagyását. Miután Oroszország megtagadta e követelés teljesítését, és ezzel a visszautasítással bebizonyította, hogy fellépése Németország ellen irányul, van szerencsém kormányom megbízásából tudatni Excellenciáddal a következőket:

Öfelsége a császár, az én felséges uralkodóm elfogadja a birodalom nevében a kihívást, és hadiállapotban levőnek tekinti magát Oroszországgal.

A világháború okiratai. I. k. Budapest, é. n.
54—55. lap.

15. Bülow herceg volt német kancellár visszaemlékezéseiből az Oroszország elleni német hadüzenet körülményeiről

Albert Ballin⁹ szemléltetően lefestette nekem azt a jelenetet, amely az ő jelenlétében játszódott le a kancellári palotában az Oroszország elleni hadüzenet napján. Amikor Ballin belépett a kancellári palotának közvetlenül a földön berendezett kerti szalonjába, ahol akkor ilyen szörnyű határozatokat hoztak, észrevette a birodalmi kancellárt, vagy ahogyan ettől kezdve nevezték, a hadügyi kancellárt, amint nagy léptekkel, felindultan járt fel és alá a szobában. Előtte, könyvekkel telehalmazott asztal mögött ott ült Kriege titkos tanácsos. Kriege szorgalmas, lelkiismeretes, igyekvő hivatalnok volt. Bismarck szavaival élve, jogásznak lehetett volna nevezni, aki biztosan ül nyergében; de politikai tehetsége lényegesen alacsonyabb szinten volt, mint jogi tudása. Bethmann, amint ezt Ballin nekem elbeszélte, időről időre türelmetlenül kérdezte Kriegetől: „Mi az, még mindig nincs kész az Oroszország elleni hadüzenet? Azonnal szükségem van az Oroszország elleni hadüzenet szövegére!” Kriege eközben teljesen fejvesztetten megfelelő precedensek után kutatott a legtekintélyesebb nemzetközi és államjogi tankönyvekben, kezdve Hugo Grotius „A háború- és békejogról” című könyvétől egészen Bluntschli, Heffter és Martens tanköny-

⁹ Albert Ballin (1857–1918), a császári udvarhoz közelálló német nagytőkés.

veigi. Ballin megkockáztatta a következő kérdést a birodalmi kancellárhoz: „Kegyelmes uram, tulajdonképpen miért sürgeti olyan szörnyen az Oroszország elleni hadüzenetet?” Bethmann... ezt válaszolta: „Máskülönben a szociáldemokraták nem lesznek velem.”

B. Bülow: Visszaemlékezések. III. k. Berlin, 1931, 167—168. lap (németül).

16. Ausztria—Magyarország hadüzenete Oroszországnak

(1914. augusztus 6.)

Tekintettel Oroszországnak az Osztrák—Magyar Monarchia és Szerbia viszányában elfoglalt fenyegető magatartására, és tekintettel arra a tényre, hogy a berlini kabinet közlése szerint Oroszország e vizály során szükségesnek hitte ellenségeskedések megindítását Németország ellen, és hogy ez ennek következtében hadiállapotban áll nevezett hatalommal, Ausztria-Magyarország e pillanattól fogva szintén hadiállapotban levőnek tekinti magát Oroszországgal.

Szapáry.

Szentpétervár, július 24. (augusztus 6.)

A világháború okiratai. IV. k. Budapest, é. n. 47. lap.

17. Németország 1914. augusztus 2-i jegyzéke a belga kormányhoz

...Legnagyobb sajnálkozással tölténé el a német kormányt, ha Belgium ellenséges cselekedetet látna önmaga ellen abban, hogy ellenségeinek rendszabályai Németországot arra kényszerítik, hogy védelmül maga részéről is belga területre lépjen.

Hogy minden félreértés kizárassék, a császári kormány a következőket jelenti ki:

1. Németország nem tervez semmifele ellenségeskedést Belgiummal szemben. Ha Belgium hajlandó a most bekövetkező háborúban Németországgal szemben jóakarátú semlegességet tanúsítani, akkor a német kormány kötelezi magát, hogy békekötéskor a királyság birtokait és függetlenségét egész terjedelmükben garantálja.

2. Németország fenti feltétel alatt kötelezi magát a királyság területének kiürítésére, mielőtt a béke meg van kötve.

3. Belgium barátságos magatartása esetén Németország hajlandó a belga királyi hatóságokkal egyetértően csapatainak minden szükségletét készpénzzel megfizetni, és minden kárt megtéríteni, amelyet esetleg német csapatok okozhatnának.

4. Ha Belgium ellenségesen lépne fel a német csapatokkal szemben, nevezetesen, ha azok előnyomulása elé a Maas-erődök ellentállásával vagy pedig vasutak, utak, alagutak vagy más művek szétrombolásával akadályokat gördítene, akkor Németország sajnálatára kénytelen lesz a királyságot ellenségnek tekinteni. Ebben az esetben Németország a királysággal szemben nem vállalhatna kötelezettségeket, hanem a két állam egymás közti viszonyainak későbbi szabályozását a fegyverek döntésére kellene bízni.

A világháború okiratai. V. k. Budapest, é. n. 20. lap.

18. Belgium válasza a német jegyzékre

(1914. augusztus 3.)

Belgium mindig hű maradt nemzetközi kötelezettségeihez: kötelességeit lojális és pártatlan módon teljesítette; nem mulasztott el semmiféle erőfeszítést semlegességének fenntartására és megőrzésének biztosítására.

Függetlenségének megtámadása, amellyel a német kormány fenyegeti meg, a népjog nyilvánvaló megsértését jelentené. Semmiféle stratégiai szempont nem igazolja a jog megsértését.

A vele tudatott javaslatok elfogadásával a belga kormány egyúttal a nemzet becsületét is feláldozná, és elárulná Európával szemben vállalt kötelezettségeit.

Tudatában annak a helyzetnek, amelyet Belgium már több mint 80 éve foglal el a civilizált világban, vonakodik elhinni, hogy Belgium függetlensége csak semlegességének sérelme árán volna fenntartható.

Ha ebben a reménységben csalatkoznék, akkor a belga kormány erősen el van szánva arra, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel joga ellen irányuló minden támadást visszaverjen.

A világháború okiratai. V. k. Budapest, é. n. 22—23. lap.

19. Németország hadüzenete Franciaországnak

Németország párizsi nagykövetének levele, amelyet René Viviani (1863—1925) francia miniszterelnöknek és külügyminiszternek 1914. augusztus 3-án nyújtott át.

Elnök Úr!

A német közigazgatási és katonai hatóságok a kifejezett ellenségeskedés egy sereg aktusát állapították meg, amelyeket német területen francia repülők követtek el. Többen közülök egészen nyilvánvalóan megsértették Belgium semlegességét azzal, hogy átrepültek ezen ország területe felett; egyikük megkísérelte, hogy a weseli műveket szétrombolja. Másokat az Eifel-vidéken vettek észre, egy harmadik a Karlsruhe és Nürnberg melletti vasutakra dobott bombákat.

Van szerencsém Excellenciáddal tudatni, hogy tekintettel ezekre a támadásokra, a német birodalom hadiállapotban levőnek tekinti magát Franciaországgal, amit ezen hatalom fellépése okozott.

A világháború okiratai. VIII. k. Budapest, é. n. 147. lap.

20. Anglia hadüzenete Németországnak

Sir Edward Grey távirata Sir E. Goschen berlini brit nagykövethez.

London, 1914. augusztus 4.¹⁰

Azt halljuk, hogy Németország a belga külügyminiszterhez jegyzéket intézett, amely szerint a német kormány kénytelen lesz a szükséges fegyveres erővel keresztülvinni az elengedhetetlennek tekintett rendszabályokat.

¹⁰ A kiadványban tévesen augusztus 1. van feltüntetve.

Arról informálnak továbbá, hogy Gemmenichnél megsértették a belga területet. Ilyen körülmények között és tekintettel arra, hogy Németország megtagadta ugyanannak a biztosításnak a nyújtását Belgiumra vonatkozóan, mint azt Franciaország válaszában gyanánt a múlt héten Berlinben és Párizsban egy időben tett kérdésünkre megadta, meg kell ismételnünk ezt a kérdést, és követelnünk kell, hogy kielégítő válasz erre és ma reggeli sürgönyömre ide éjjel 12 óráig megérkezzen. Ha nem, akkor Önt utasítjuk, hogy kérje ki útlevelét, és jelentse ki, hogy őfelsége kormánya kénytelen minden hatalmában álló lépést megtenni Belgium semlegességének fenntartására és annak a szerződésnek a betartására, amelynek Németország éppúgy aláírója volt, mint mi magunk.

A világháború okiratai. III. k. Budapest, é. n. 85. lap.

21. Bethmann-Hollweg papírrongynak nyilvánítja Belgium semlegességét

Sir E. Goschen, Anglia berlini nagykövetének 1914. augusztus 8-i jelentéséből a német kancellárral augusztus 4-én folytatott búcsúbeszélgetéséről.

Bethmann-Hollweg cinikus, a porosz junkerekre jellemző brutalitással tett kijelentése nagy felháborodást keltett a szövetséges országok közvéleményében, és jelentősen elősegítette a Németország elleni propaganda megszervezését.

... A kancellárt nagy izgalomban találtam. Öccellenciája rögtön elkezdett beszélni, ami 20 percig tartott. Azt mondotta, hogy őfelsége kormányának lépése rettenetes. Egyetlen szó — a semlegesség — kedvéért, amelyet háborús időkben oly gyakran hagytak figyelmen kívül, egy darab papírrongy kedvéért Nagy-Britannia háborúba fog egy rokon nemzet ellen, amely mit sem kívánt jobban, mint azt, hogy jóbarátja lehessen. Minden fáradozása, amit ebben az irányban tett, haszontalanná vált ezzel az utolsó, rettenetes lépéssel, és az a politika, amelynek, mint tudom, hivataloskodása óta szentelte magát, úgy összeomlott, mint valami kártyavár. Amit mi tettünk, azt nem lehet végiggondolni, az olyan, mintha hátulról megtámadnak valakit, aki két támadó ellen az életét védelmezi. Felelőssé tette Angliát mindazokért a borzalmas dolgokért, amelyek bekövetkezhetnek.

A világháború okiratai. III. k. Budapest, é. n. 87—88. lap.

22. Japán belépése a háborúba

A világháború kitörése után a japán imperialisták sietve igyekeztek részt venni benne. Felkínálkoztak az antant szövetségeseként, hogy megszerezzék a csendes-óceáni német gyarmatokat. A japán kormány felajánlotta segítségét Angliának. Az angol kormány nem szánta rá magát, hogy visszautasítsa ezt az ajánlatot, mert tudta: a japánok csak elfogadható ürügyet keresnek arra, hogy megtámadhassák a távolkeleti német gyarmatokat.

A japán kormány 1914. augusztus 15-én ultimátumot intézett Németországhoz, augusztus 24-én pedig megüzente Németországnak a háborút.

Közljük a japán ultimátum főbb pontjait.

A Németországhoz intézett 1914. augusztus 15-i japán ultimátum

A japán kormány komoly megfontolás tárgyává téve a jelenlegi helyzetet, a brit kormánnyal folytatott kimerítő eszmecsere eredményeként, a kelet-ázsiai általános béke megszilárdítása és fenntartása érdekében, ami az angol—japán szövetség egyik célját képezi — arra az elhatározásra jutott, hogy ennélfogva Nagy-Britanniával közösen megteszi a szükséges intézkedéseket. De a japán kormány, mielőtt ezeket az intézkedéseket megtenné, megfelelőnek tartotta, hogy a német kormányhoz baráti javaslattal forduljon, amelyet a belőle fakadó következményekkel együtt 1914. augusztus 15-én közöltek Németországgal.

1. Valamennyi német hadihajót haladéktalanul el kell távolítani a Japánnal és Kínával szomszédos vizekről; azokat a hajókat, amelyeket nem lehet eltávolítani, le kell fegyverezni.

2. A német kormánynak 1914. szeptember 16-ig minden feltétel és kárpótlás nélkül át kell adnia a japán hatóságoknak a Csiaocsauban bérelt egész területet, hogy visszaadhassák e területet Kínának.

3. A japán kormány kijelentette a német kormánynak, hogy amennyiben a fenti javaslat feltétel nélküli elfogadásáról szóló választ folyó hó 23-án, vasárnap délig meg nem kapja, a japán kormány ezt a cselekedetet úgy fogja értékelni, ahogyan azt szükségesnek találja.

Öszintén reméljük, hogy a fenti javaslatot, a válaszra adott oly hosszú határidővel, a német kormány el fogja fogadni. De ha a német kormány sajnálatos módon nem fogadja el a japán kormány javaslatát, az utóbbi kénytelen lesz megtenni a szükséges intézkedéseket, hogy teljesítthesse feladatait...

„A legújabb kor nemzetközi politikája a szerződések, jegyzékek és nyilatkozatok tükrében.”
Moszkva. 1926, II. k. 18—19. lap (oroszul).

23. Törökország belépése a háborúba

Törökországnak a világháborubban elfoglalt álláspontját az határozta meg, hogy gazdaságilag és politikailag a német imperializmustól függött. Ezért a török kormány még 1914. július 22-én tárgyalásokba kezdett Németországgal a hármasszövetséghez való csatlakozásról. Augusztus 2-án és 6-án aláírták a török—német titkos szövetségi egyezményeket. De minthogy a török hadsereg mozgósításához legalább két hónapra volt szükség, a török kormány kinyilvánította, hogy semleges lesz. Törökország „semlegessége” mintegy három hónapig tartott. 1914. október 29-én a török—német flotta több fekete-tengeri orosz kikötőt tűz alá vett és elsüllyesztett néhány orosz hajót. November 2-án Oroszország hadat üzent Törökországnak. November 5-én és 6-án Anglia és Franciaország is háborúba lépett Törökországgal.

Részlet a Konstantinápolyban 1914. augusztus 2-án megkötött német—török titkos szövetségi egyezményből

1. Mindkét szerződő fél kötelezi magát, hogy megőrzi szigorú semlegességét az Ausztria—Magyarország és Szerbia közti jelen konfliktusban.

2. Abban az esetben, ha Oroszország aktív katonai intézkedések útján beavatkoznék, és ily módon magával vonná Németország számára a casus foederis Ausztria—Magyarország iránt, akkor ez a casus foederis Törökország számára is érvénybe lép.

3. Háború esetén a német katonai misszió továbbra is Törökország rendelkezésére fog állni.

Törökország a maga részéről biztosítani fogja, hogy nevezett katonai misz-
 ziónak... hatékony befolyása legyen az általános hadseregvezetésre.

4. Németország kötelezi magát, hogy az Ottomán Birodalom területét fe-
 nyegetés esetén, ha szükséges, fegyveres erővel megvédi...

A német politika és történelem okmányai. II. k.
 Berlin, é. n. 294. lap (németül).

C) A háború menete 1914-ben

24. A Schlieffen-terv

Németország támadó stratégiájának alapját a kétfrontos háború esetére az
 ún. Schlieffen-terv alkotta. A tervet gróf Alfred von Schlieffen (1833—1913) tábor-
 nagy, a német nagyvezérkar 1891—1906 közötti főnöke 1905-ben dolgozta ki, és azt
 1914-ben a német hadsereg némi módosítással alkalmazni igyekezett mint az egyet-
 len lehetséges módot a villámgyors győzelem kivívására.

A Schlieffen-terv eredeti szövege mindmáig nem került nyilvánosságra, ezért
 alább a tervnek egy angol katonai folyóiratban 1929-ben megjelent összefoglalását kö-
 zöljük.

...Az összes katonai írók... megegyeznek abban, hogy Moltke¹¹ a bal-
 vagy védekező szárnyat Elzászban és Lotaringiában erősebbé tette, mint ahogy
 Schlieffen tervezte, és hogy ezt a döntő szerepet játszó jobbszárny rovasára tette,
 amelynek forgásával el kellett volna sepernie a francia hadseregeket keleti ha-
 tárerődítéseik háta mögé és a svájci határhoz. Számos mérvadó német szemé-
 lység (például Wilhelm Gröner tábornok) rámutat arra, hogy Schlieffen az
 egyik szárny arányát a másikhoz 1 : 7-hez alkotta meg, míg Moltke megváltoz-
 tatta 1 : 3 arányban, de hogy hogyan jutott ezekhez a számokhoz, arról nem
 nyilatkoztak. Gröner tábornok „Das Testament des Grafen Schlieffen” (Schlieff-
 en gróf végrendelete) című művében azt írja, hogy az 1905-ös tervben és 1914-
 ben a csapatok felvonulása Franciaország ellen — kihagyva a Landwehrt és a
 kisegítő csapatokat ostromok és közlekedés céljaira — a következő:

1905	1914	Hadsereg
11 hadtest	8 hadtest	} Első és második
7 tartalék hadtest	5 tartalék hadtest	
	(vonaluk éppen Namurtól délre)	
6 hadtest	6 hadtest	} Harmadik és negyedik
1/2 tartalék hadtest	3 tartalék hadtest	
	(vonaluk Mézieres-en keresztül halad)	
8 hadtest	3 hadtest	} Ötödik
5 tartalék hadtest	2 tartalék hadtest	
	(vonaluk Verdunön és Metzen keresztül halad)	

¹¹ Helmuth von Moltke (1848—1916) gróf, tábornagy. „Az ifjú Moltke”, I. Vilmos hadvezéré-
 nek unokaöccse, Németország nagyvezérkarának főnöke 1906—14 között.

3 hadtest	4 hadtest	} Hatodik
1 tartalék hadtest	1 tartalék hadtest	

(vonaluk Strassburgon halad keresztül)

2 hadtest	} Hetedik
1 tartalék hadtest	

Összesen 41 $\frac{1}{2}$

Összesen 35

Schlieffen tíz hadosztályt szánt a keleti frontra; Moltke nyolcat. Moltke azonban, és Schlieffen még inkább, sohasem rendelkezett annyi hadtesttel és hadosztállyal, mint amennyinek a létezését a Schlieffen-terv feltételezte — az utóbbi terve csak „javaslat” volt. Ha azonban a fenti számokat vesszük: a Schlieffen-tervben a védekező szárny ereje a támadóéhoz képest 4 : 37 $\frac{1}{2}$ -hez (1 : 9 $\frac{3}{8}$), Moltkénél 8 : 27 (1 : 3 $\frac{3}{8}$); Schlieffen terve szerint, az 1914-ben rendelkezésre álló erők mellett, az arány 4 : 31-hez lett volna (1 : 7 $\frac{3}{8}$).

Dr. Bredtnek, a birodalmi gyűlés és a háború elvesztésének okait vizsgáló parlamenti bizottság tagjának jutott az a feladat, hogy megmondja, mi volt a terv valódi értelme, hogyan és miért változtatta meg azt Moltke. Munkája, amely a háborús irodalomban szerzett széleskörű tájékozottságra mutat, többet akar közölni a Schlieffen-tervből, mint amennyiről a közvélemény eddig értesült, és ami teljesen beigazolja azt a szemrehányást, hogy Moltke rossz irányban változtatta azt meg, a terv sokkal rosszabb lett, de nem amiatt, ahogy eddig képzelték. Dr. Bredt azonban kimutatja, hogy Ludendorff volt az 1908—09-es években, a lényegbevágó változtatások idején, a nagyvezérkar hadműveleti osztályának vezetője, és amennyire mi ismerjük az első szállásmester könyörtelen módszereit és világmegvetését, valószínűleg több köze volt ezekhez a változtatásokhoz, mint udvaronc főnökének. Dr. Bredt emlékeztet arra, amit legtöbbször már elfelejtettek, ha egyáltalán tudták valaha, hogy 1909 februárjában a Deutsche Revue egyik számában Schlieffen gróf névtelenül tiltakozott a változtatások ellen — természetesen sejtették, hogy ki írta a cikket, és ez most már szerepel munkáiban...

Dr. Bredt a következőkben adja meg a balszárny erősítésének okait: Moltke nem hagyhatta ott Elzászt, mint ezt Schlieffen tervezte, mert az olaszok a német oldalon beavatkozhattak; Pollio tábornok, az olasz vezérkar főnöke 1914-ben bekövetkezett haláláig hangsúlyozta, hogy be fognak avatkozni. Minthogy az olasz csapatokat Elzászba kellett volna szállítani, Moltke szükségesnek tartotta ennek a tartománynak két hadtesttel való tartását. Ha az olaszok nem jelennek meg, akkor felmerült volna a két hadtest jobbszárnyra való szállításának kérdése. Mint tudjuk, a francia támadás Mühlhausen irányában végzetesen keltette ezt a mozdulatot. Ha ezt a két hadtestet és még azt a kettőt, amelyet Franciaországból Oroszországba szállítottak, hozzáadták volna a jobbszárnyhoz, ez kétségtelenül olyan erőssé tette volna ezt a szárnyat, mint ahogy Schlieffen akarta.

Mellékesen meg kell jegyezni, hogy a Schlieffen-tervet egy csupán a nyugati fronton vívott háborúra dolgozták ki; megalkotása idején ugyanis Oroszország még mindig nagyon gyenge volt a mandzsúriai háború következtében. A terv ezenkívül a hadseregnek olyan megerősítését írta elő, amely nem történt meg. Csak általános megállapítás volt a tervben az, hogy ha Oroszország beavatkoznék, tíz hadosztályt vissza kell vonni a nyugati frontról, és elküldeni keletre, a két szárny arányának megváltoztatása nélkül.

A technikai részletek megváltoztatásánál fontosabb volt a terv politikai megváltoztatása. A Schlieffen-tervben „nem szerepelt a Belgiumnak küldendő ultimátum, hanem a német hadsereg azt a feladatot kapta, hogy minden értesítés nélkül vonuljon fel elsőnek a német—belga határon”. Minthogy ezzel a német terv világossá vált volna, feltehető volt, hogy a franciák ellenrendszabályokat foganatosítanak. Ezek pedig Schlieffen nézetei szerint egyedül azok lehettek, hogy elfoglalják természetes védelmi állásaikat a Maas völgyében Namurtól délre, és ezzel ők maguk sértenék meg Belgium semlegességét. Egy ilyen tervet végül is fontolóra kellett venniök a franciáknak, és így 1914-ben a német nagyvezérkar természetesnek vette, hogy előrehatolnak majd a Maasig. Mindez arra engedett következtetni, hogy a belga semlegességet nem a németek fogják először megsérteni. Ilyen lépést, ha csak lehetséges, Schlieffen gróf el akart kerülni. Elegendő időt akart adni úgy, hogy ilyen vagy olyan úton a német államférfiak kiterhessenek az elől, hogy őket Belgium semlegességének megsértése miatt szemrehányásokkal illessék. „El lehet fogadni, hogy Liege mindig elegendő gyorsan foglalható el a német csapatoknak Belgiumba való belépése után, hogy az erősítések és utánpótlás céljait szolgáló vasúti forgalom összekötő kapcsaként szolgáljon.”

Mindezt megváltoztatták az 1908—09-es felvonulási és mozgósítási tervben, amely szerint Liege-t rajtaütésszerűen kell elfoglalni tüzérségi előkészítés nélkül a mozgósítás ideje alatt...

Dr Bredt rámutat arra, hogy a Liege elleni rajtaütés gondolata mellett még egy további érv is szólt. Schlieffen elképzelései szerint a német felvonulás észa-
kon egészen Krefeldig fog kiterjedni, tehát a holland határ mentén végig. „Schlieffen nem tartotta lehetetlennek, tekintettel az akkor (1905-ben) fennálló politikai helyzetre, mint ahogy azt megítélte, hogy a német diplomáciának egy Anglia ellen kitörő háború esetén sikerülhet a holland kormánytól barátságos megegyezéssel engedélyt kapni a német hadsereg számára arra, hogy áthaladjon Limburg (Maastricht, Roermond) holland tartományon. Ezen a réven Liege erődjét kikerülnék észak felől érkezve, és hamar feladásra lehetne kényszeríteni hátulról való fenyegetés révén.”

Moltke nem hitte, hogy Hollandia engedélyt adna a területén való áthaladásra, és elejtette azt a gondolatot, hogy a német jobbszárny ezen az úton haladjon előre. Másrésztől attól félt, hogy Liege-t nem lehet elég gyorsan elfoglalni egy meggyorsított tüzérségi támadással, és hogy ezzel megakadályozzák a jobbszárny általános előrehaladását. Fontosabb volt, hogy ne adjanak a belgáknak időt arra, hogy az erősséget védelmi állapotba hozzák, és főképp hogy védelmi állásokat építsenek ki az erődök közötti terepeken, és elpusztítsák a Liege-en áthaladó fontos vasútvonalakat. Úgy tűnt neki, hogy lehetetlen egy hadseregnek átvonulnia Liege és a holland határ között. Ezért elhatározta, hogy Liege-t rajtaütéssel veszi be békelétszámú csapatokkal, mozgósítás nélkül közvetlenül a háború kitörésekor. „Két napot és a következő éjszakát engedélyezte a rajtaütés végrehajtására.”

Idézi: A német történelem okmányai. New Jersey, 1958, 291—294. lap (angolul).

A marne-i csata

1914. szeptember 5-én kezdődött meg a nagy marne-i ütközet, amely a német csapatok vereségével és visszavonulásával végződött. Egyben az ütközet kimenetele a francia csapatok körülzárására és megsemmisítésére alapozott Schlieffen-terv kudarcát jelentette. Így a csatának döntő hatása volt az egész háború további lefolyására.

Alább a marne-i csatával kapcsolatos német és francia hadművelleti intézkedéseket és hadijelentéseket közlünk.

25. Német hadművelleti parancs a marne-i csata megkezdése előtt

Császári főhadiszállás, 1914. szeptember 5.

Eligazítás az 1—7. hadseregek számára.

Az ellenség az 1. és 2. hadsereg átkarolónak szánt támadása elől visszavonult, és részben sikerült megteremtenie az összeköttetést Párizssal. Jelentésekből és hírszerzőink megbízható híradásaiból arra lehet következtetni, hogy az ellenség a Toul—Belfort-vonaltól csapatokat dob át nyugatra, továbbá arra is, hogy a 3—5. hadseregek frontjáról egyes seregeket kivon.

Ézáltal most már lehetetlenné vált az, hogy az egész francia haderőt délkeleti irányban a svájci határnak szorítsuk. Sokkal inkább kell azzal számolnunk, hogy az ellenség a főváros védelmére s a német haderő jobbszárnyának fenyegetésére, Párizs környékére nagyobb erőket von össze, és ezzel új helyzetet terem.

Éppen ezért mind az 1., mind a 2. hadseregnek a keleti front ellenében Párizs előtt kell maradnia. Feladatuk az, hogy a Párizs környékéről kiinduló ellenséges vállalkozásokkal támadólag szálljanak szembe, s közben egymást kölcsönösen támogassák.

A 3. és a 4. hadsereg még nagyobb ellenséges erővel érintkezik. Meg kell kísérelniük, hogy tartósan délkelet felé szorítsák azt. Ezzel megnyílik a 6. hadsereg számára is az út a Moselen át, Toul és Epinal között. Pillanatnyilag még nem lehet áttekinteni azt, hogy a 6. és a 7. hadsereggel egyesülve, sikerül-e majd az ellenség jelentősebb csapatrészeit a svájci határ irányába szorítani.

A 6. és a 7. hadsereg feladata mindenekelőtt az, hogy mindkettő mérje fel a frontjuk előtt álló ellenséges erőket. Mihelyt lehetséges, támadást kell indítaniuk a Mosel irányában, Toul és Epinal között, biztosítva magukat az erőd felé.

A 3. hadsereg Troyes-Vendeuvre-nak veszi a menetirányt. A helyzettől függően ezt a hadsereget fel kell használni a 2. és az 1. hadsereg támogatására a Szajrán keresztül, nyugati irányban, vagy pedig arra, hogy részt vegyen haderőnk balszárnyának harcaiban déli vagy délkeleti irányban. Öfelsége éppen ezért megparancsolja:

1. Az 1. és a 2. hadsereg a párizsi keleti fronttal szemben marad, hogy támadólag szembeszálljon a Párizsból kiinduló ellenséges vállalkozásokkal, és pedig:

Az 1. hadsereg az Oise és a Marne között. A Château-Thierry alatt levő marne-i átkelőhelyeket megszállva kell tartani partcsere esetére.

A 2. hadsereg a Marne és a Szajna között; a Nogent és Méry közti Szajna-átjárók birtokbavétele értékes.

Ajánlatos a hadseregek zömét Párizstól olyan távolságban tartanunk, hogy hadműveleteikhez elegendő mozgási szabadságuk legyen.

A 2. magasabb lovassági parancsnok továbbra is az 1. hadseregnek marad alárendeltje, lead egy lovas hadosztályt az 1. magasabb lovassági parancsnoknak. Viszont az 1. magasabb lovassági parancsnok — aki a 2. hadseregnek marad alárendelve — lead egy lovas hadosztályt a 3. hadseregnek.

A 2. magasabb lovassági parancsnok feladata a párizsi északi front ellenőrzése a Marne és a Szajna között, továbbá: felderítés a Somme és az Alsó-Szajna között, a tengerpartig. További felderítést Lille-Amiens felett a tengerpart irányában az 1. hadsereg repülői hajtanak végre.

Az 1. magasabb lovassági parancsnok ellenőrzi a párizsi déli frontot a Marne és a Szajna között, Párizs alatt; felderít Caen, Alençon, Le Mans-Tours és Bourges irányában; megfelelő repülőerőket is be kell hozzá osztani.

Mindkét magasabb lovassági parancsnokságnak az a feladata, hogy a Párizsba vezető vasútvonalakat, az erődítményhez lehető legközelebb, szétrombolja.

2. A 3. hadseregnek elő kell nyomulnia Troyes-Vendeuvre irányában. Megkapja az 1. magasabb lovassági parancsnoktól átutalt lovas hadosztályt. Felderítés a Nevers—Le Creuzot vonallal szemben. Repülőket is be kell ide osztani.

3. A 4. és az 5. hadseregnek szilárdan elő kell nyomulnia délkeleti irányban, hogy megnyissa az átjárót a 6. és a 7. hadsereg számára a Moselen keresztül. 4. hadsereg jobbszárnya: Vitry le François és Montier en Der-en át; 5. hadsereg jobbszárnya: Revigny — Staniville — Morley-n át. Az 5. hadseregnek — balszárnya útján — át kell vennie a Maas-erődrendszer elleni biztosítás feladatát, s eközben beveszi Forts Troyon, Les Paroches és Camps erődítményeket. Az 5. hadseregnek marad alárendelve a 4. magasabb lovassági parancsnokság. Felderítés a 4. és az 5. hadsereg arcvonala előtt Dijon — Besançon — Belfort vonalán. Jelentéseket adja le a 4. hadseregnek is.

4. A 6. és a 7. hadsereg feladata változatlan marad.

Ellenjegyezte: von Moltke

26. Joffre¹² támadási parancsa szeptember 4-én este

(Kivonat)

1. Célszerűnek látszik az, hogy az 1. német hadsereg szorongatott helyzetét kihasználjuk annak érdekében, hogy ellene összevonjuk a szövetséges haderők balszárnyának erőfeszítéseit.

Szeptember 5-e folyamán minden rendszabályt foganatosítani kell a szeptember 6-i támadásra való átmenet szempontjából.

2. 5-én estig az alább következő parancsokat kell végrehajtani:

a) A 6. hadsereg minden rendelkezésre álló ereje Meaux-tól északkeletre készen áll arra, hogy az Ourcq folyón Lizy-sur-Ourcq és May-en-Multien között, általában Château Thierry irányában átkeljen. Az 1. lovashadtest közelben található, s bevethető részeit e feladat érdekében Maunoury tábornoknak kell alárendelni.

b) Az angol hadsereg álljon készen Changis és Coulommiers között, hogy általában Montmirail irányában támadhasson. A 2. lovashadtest biztosítja az összeköttetést közté és az 5. hadsereg között.

¹² Joseph Jacques Joffre tábornok (1852–1931), a francia hadsereg főparancsnoka 1914-ben.

c) Az 5. hadsereg sürgősen zárul balszárnyával, és kb. a Courtaçon — Esternay — Sézanne vonalon vonul fel, hogy általában délről észak felé támadhasson.

d) A 9. hadsereg (Foch tábornok) fedezi az 5. hadsereg jobbszárnyát, miközben tartja a St. Gond-i mocsarak déli kijáratait, s erői egy részét előretolja a Sézanne-től északra elterülő fennsíkra.

3. Valamennyi hadsereg támadása szeptember 6-án hajnalhasadtakor kezdődik.

27. Német hadijelentés 1914. szeptember 10-ről

Az ellenség üldözése közben Párizstól keletre a Marne-ig s azon túlra előrenyomult hadseregcsoportjainkat Meaux és Montmirail között ellenséges haderő támadta meg. Két napig tartó, súlyos harcokban feltartóztatták az ellenséget, sőt: előre is nyomultak. Midőn új, erős ellenséges oszlopok felvonulását jelentették, szárnyunkat visszavontuk. Az ellenség sehol sem üldözte csapatainkat. Győzelmi zsákmányunk ezekben a harcokban eddig: 50 löveg és néhány ezer fogoly.

A Verduntól nyugatra harcoló seregtestek térférfő harcokban vannak.

A keleti harctéren a harc újból megkezdődött.

28. Francia hadijelentések

Szeptember 11., délután. Az elmúlt éjszaka folyamán az ellenség a S. Gond-i és sommésous-i mocsarak közötti fronton abbahagyta a harcot, hogy visszavonulhasson. Ornain mellett, valamint az Argonne-ok és a Maas között a harc még tart, előnyomulás és visszavonulás váltakozik, de az összhelyzet lényeges változása nélkül. Az általános helyzetkép tehát néhány napja tökéletesen átalakult. Csapataink nemcsak feltartóztatták a németek előnyomulását, hanem az ellenség csaknem minden ponton visszavonul.

Szeptember 11., este. Az angol-francia csapatok a balszárnyon átlépték a Marne-t, hogy üldözessék a visszavonuló ellenséget.

Szeptember 12. A csata, melyet öt napja vívunk, vitathatatlanul győzelemmé bontakozik ki. Az 1., a 2. és a 3. német hadseregek visszavonulása balszárnyunk és derékhadunk elől egyre erősebben nyilvánvalóvá lesz. Most a 4. ellenséges hadsereg van soron, amely Vitrytől és Sermaize-től kiindulva megkezdte visszavonulását.

Szeptember 13. Győzelmünk egyre inkább teljessé válik; az ellenség mindenütt visszavonulóban van.

A német politika és történelem okmányai. Berlin, é. n., II. k. 303—306. lap (németül).

Az orosz hadsereg kelet-poroszországi offenzívája

Az orosz hadsereg kelet-poroszországi offenzívája 1914 augusztusában nagymértékben hozzájárult Párizs megmentéséhez és a marne-i csata kimeneteléhez, mert arra kényszerítette a német parancsnokságot, hogy csapatainak egy részét Franciaországból keletre vesse át. Másrészt a kelet-poroszországi orosz támadás befolyást gyakorolt a galíciai hadműveletek menetére is: megkönnyítette az osztrák csapatok szétzúzását ezen a frontszakaszon.

Az alábbi két dokumentum megvilágítja a kelet-poroszországi orosz támadás kettős jelentőségét.

29. Részlet Raymond Poincaré francia köztársasági elnök visszaemlékezéseiből

Vasárnap, 1914. augusztus 30.

...Európa keleti felén pedig még mindig pislákol az a gyenge fénysugár; de Laguiche tábornok azt táviratozza, hogy az oroszok legutolsó sikereinek eredményeképpen Kelet-Poroszország szövetségeseink kezébe került. „A hadsereg törzse, reguláris csapatokból és tartalékokból álló kislétszámú ostromló csapatokat hagyva hátra az erődöknél, gyorsan nyomul előre nyugat felé, s egyre erélyesebben folyik a támadás Berlin irányában. Galíciában tovább folyik a nagy csata, amely néhány nappal ezelőtt kezdődött. Keleten nagyszerű eredmények vannak, de nyugaton még nincsenek döntő sikereink.” Mindenesetre az orosz csapatoknak ez a hadmozdulata könnyít rajtunk a keleti fronton, és Joffre tábornok rendkívül hálás ezért... Nyikolaj Nyikolajevics nagyhercegnek.¹³

R. Poincaré: Franciaország szolgálatában. Viszsaemlékezések kilenc évre. V. k. A betörés. 1914, Párizs, 1928, 217—218. lap (franciául).

30. Részlet Ludendorff¹⁴ német tábornok visszaemlékezéseiből

Augusztus végén tagadhatatlan volt az orosz túlerővel szemben álló osztrák—magyar hadseregek nehéz helyzete. Von Conrad tábornok, cs. és k. vezérkari főnöknek a saját szempontjából tökéletesen igaza volt, amikor támadást követelt tőlünk a Narewen keresztül. De minthogy a 8. hadsereg Rennenkampff¹⁵ erőivel összehasonlítva még mindig gyenge volt, ez megvalósíthatatlan volt. Bármilyen előnyomulást Mława-Pultusk irányában Rennenkampff támadása az Allenstein—Elbing vonal ellen bármely pillanatban feltartóztathatta. Nem maradt más hátra, mint hogy először a nyemeni orosz hadsereggel számoljunk le...

A cs. és k. hadsereg további visszavonulása során nemcsak a San folyót, hanem a Wislokát is átlépte... várható volt, hogy az orosz hadsereg minden menetelési nehézség ellenére követi a cs. és k. hadsereget.

...kíváncsún látszott, hogy az összeszorított cs. és k. hadsereg egyes részeit és saját népfelkelő hadtestünket a Visztula északi partjára vonjuk vissza.

E. Ludendorff: Hadiemlékezéseim. Berlin, 1919, 47., 59—60. lap (németül).

31. Áttérés a tartalékok háborújára 1914 szeptember végétől kezdve

A német „villámháborús” terv kudarca fordulatot idézett elő a hadműveletek menetében, és arra kényszerítette a német hadvezetőséget, hogy egy időre lemondjon a támadó hadműveletekről. Viszont az antant hatalmak sem voltak ebben az időben felkészülve támadó hadműveletekre. A háború új szakaszába lépett. A háború elhúzódása Németországot semmi jóval sem kecsesítette, minthogy az antant az anyagi és emberi tartalékok tekintetében jóval erősebb volt a központi hatalmaknál. Az alábbiakban részletek közlünk Erich von Falkenhayn (1861—1922) tábornok, a német nagyvezérkar 1914—16-os főnökének könyvéből, amelyből kiderül, hogy a német tábornoki kar egy része a marne-i csatának és a galíciai harcoknak Németország szempont-

¹³ Nyikolaj Nyikolajevics Romanov nagyherceg (1856—1920), az orosz hadsereg főparancsnoka.

¹⁴ Erich Ludendorff (1865—1937) tábornok a német császári hadsereg egyik vezetője, 1917—18-ban Németországnak valóságos katonai diktátora. Később a fasiszta mozgalom egyik szervezője.

¹⁵ Pavel-Georg von Rennenkampff (1854—1919), német származású orosz tábornok, hadseregparancsnok.

jából sikertelen kimeneteléből azt a következtetést vonta le, hogy Németország egyik ellenfelével különbékét kell kötnie abból a célból, hogy ezáltal mentesüljön a kétfrontos háborútól.

Von Falkenhayn tábornok a birodalom politikai vezetőinek teljesen tudomására hozta azt a véleményét, hogy az általános hadihelyzet igen komoly. Mind a birodalmi kancellárnak, mind pedig von Jagow külügyi államtitkárnak megadta a szükséges felvilágosításokat.

Ezekben abból indult ki, hogy semmi alap sincs arra, hogy feladjuk a reményt a háború kielégítő kimenetelét illetőleg, de a marne-i és a galíciai események teljesen meghatározhatatlan időre tolták ki a háború kimenetelét.

Az a szándék, hogy gyors döntést erőszakoljunk ki, ami idáig a német hadviselés alapja volt, semmivé foszlott.

Ha fel lehetett is tenni, hogy a jövőben nem ismétlődnek meg azok a körülmények, amelyek a franciarszági kudarc okai voltak, akkor sem lehetett behozni többé a drága, pótolhatatlan időt, és nehezen lehetett eltörölni a marne-i visszavonulás hatását az ellenség győzelmi akaratának erősödésére. Az is biztos volt, hogy nem lehet teljesen begyógyítani azokat a sebeket, amelyek a szövetséges hadseregnél, ha elszórtan is, de mégis határozottan mutatkoztak...

Biztosan számítani kellett azonban arra, hogy a háború sokkal hosszabb lesz, mint amilyennek eredetileg és még akkor is gondolták. Ennek következtében mérhetetlen nagyságú követelmények támadtak a központi hatalmak belső ellenállási erejével szemben. Még nem lehetett áttekinteni, hogyan bírkóznak meg ezekkel a követelményekkel, nagy jelentőségű volt viszont mindenfajta könnyítés azon a nyomáson, amely a központi hatalmakra mindkét oldalról nehezedett. Ha az ország politikai vezetése megkereste volna az utat az ellenséggel való megegyezésre — katonai szempontból mindegy volt, hogy keleten-e vagy nyugaton —, akkor kívánatos lett volna ehhez folyamodni...

E. v. Falkenhayn: A hadseregfőparancsnokság 1914—1916-ban legfontosabb elhatározásaiban. Berlin, 1920, 20—21. lap (németül).

D) A háború menete és a diplomáciai harc 1915—16-ban

32. A német hadsereg támadása az orosz fronton 1915-ben

A német hadvezetőség, ismerve az orosz hadsereg lőszerhiányát, és felhasználva a nyugati fronton bekövetkezett szélsécsendet, 1915 tavaszán elhatározta, hogy támadást indít a keleti fronton abból a célból, hogy az orosz hadsereget szétzúzza, és Oroszországot békekötésre kényszerítse. Ennek érdekében 67 német hadosztályt dobta át az orosz frontra, azaz az egész német hadsereg létszámának 39%-át.

1915 májusában a német hadseregek áttörték Galíciában az orosz frontot, és az orosz csapatokat Lengyelországnak, Litvánia egy részének és a Baltikum egy részének kiűritésére kényszerítették. A németeknek azonban nem sikerült körülfárniuk és szétzúzniuk az orosz csapatokat. A súlyos veszteségek ellenére (151 ezer halott, 683 ezer sebesült, 895 ezer fogoly) az orosz hadsereg mégis megőrizte harcképességét.

Részletek következnek Ludendorff tábornok visszaemlékezéseiből.

Von Mackensen tábornokot kinevezték az újonnan alakítandó 11. hadsereg parancsnokává. Ez a hadsereg főként nyugatról átdobott csapatokból áll. Az volt a feladata, hogy május elején Nyugat-Galiciában támadja oldalba a Kárpátokban még nagy halálmegvetéssel támadó oroszokat, és verje meg őket...

Május 2-án (1915-ben) a reggeli órákban von Mackensen tábornok csapatai ragyogóan végrehajtották a gondosan előkészített támadást, és a Dunajec kö-zépső folyásánál áttörték az orosz frontot...

De a szövetségesek¹⁶ lényegében csak frontálisan tudtak továbbnyomulni, jóllehet nagyon igyekeztek helyi átkaroló mozdulatokat végrehajtani, főként a Kárpátokból visszavonuló orosz csapatok nyugati szárnyának átkarolását. A cs. és k. csapatok jobbszárnyának átkarolási kísérlete Bukovinában nem sike-rült...

Az oroszok frontális visszaszorításának Galíciában, bármennyire érzéke-nyen érintette is őket, nem volt döntő jelentősége a háború szempontjából. Az oroszok harcolva vonultak vissza, annyira, amennyire a mögöttes területekkel való összeköttetés számukra az előnyomulást megengedte. Az oroszok még nem saját területükön harcoltak, és annak eléréseig még jelentős térségeket enged-hettek át. Ezenfelül ezekben a frontális harcokban a mi veszteségeink eléggé jelentékenyek voltak...

A főparancsnokság utasításainak megfelelően nagy arányokban hozzákez-dtek a Narewen való átkelés előkészítéséhez. Ebből a célból nemcsak a 12. had-sereget, hanem a 8. hadsereg jobbszárnyát is úgy állították készenlétbe, hogy a 12. hadsereg a Visztula és a Szkwa között nyomuljon előre, súlyponttal Pul-tusk és Rózan felé, a 8. hadsereg pedig érje el a Narewet a Szkwa és a Pisa tor-kolata között...

Július 13-án mindkét hadsereg rohamra indult...

Július 15-én súlyos harc után rohammal bevették az egyik legerősebb mö-göttes állást, 17-én pedig már elérték a Narewet...

Július 23-án rohammal bevették Pultuzkot és Rózan, Ostrolenkát csak augusztus 4-én... Más egységek Serock és Zegrze felé vonultak abból a célból, hogy az ottani erődítmények bevétele után északkeletről támadják Novo-Geor-gijevszket... Az oroszok mindenütt igen makacs ellenállást tanúsítottak, és igen súlyos veszteségeket szenvedtek...

Lengyelországban, a Visztula-kanyarban működésbe lépett a 9. hadsereg és von Wcyrsh tábornok hadseregcsoportja is...

A szövetséges hadseregeknek Lengyelországban, a Visztulától keletre foly-tatott hadműveletei, amint azt vártam is, az oroszoknak szakadatlan harcok közepette történő frontális üldözéséhez vezettek. Történtek persze ismételt kí-sérletek arra, hogy az oroszokat körülkerítsék, de ezek a kísérletek megghiúsul-tak. Az orosz hadsereget ugyan állandóan mozgásban tartották, de sikerült el-vonulnia. Az orosz hadsereg nagy erőkkal gyakran elkeseredett ellentámadáso-kat indított, a számos mocsaras folyó- és patakrészlet pedig újból és újból lehe-tőséget nyújtott neki arra, hogy rendezze sorait, és sikeresen folytassa a to-vábbi ellenállást. A több hétig tartó szakadatlan előnyomulás rossz utakon és többnyire kedvezőtlen időjárásban, rendkívül nagy erőfeszítéseket követelt csa-patainktól. Ruhájuk és cipőjük elrongyolódott, az ellátás megnehezült, szállás alig akadt...

A szeptemberi napok nagy erőfeszítése ismét csak taktikai sikert hozott ne-künk. Rendkívül válságos helyzeteket kellett leküzdenünk...

E. Ludendorff: Hadiemlékezéseim. 109., 112., 113., 115—117., 132. lap (németül).

¹⁶ Vagyis a német és az osztrák–magyar csapatok.

33. Lőszérinség az orosz hadseregben

1914 végén és 1915-ben az orosz hadsereg a súlyos töltény- és lövedékhiány miatt katasztrofális helyzetben volt. A cári Oroszország elmaradott ipara sokfajta fegyvert nem tudott előállítani, Oroszország a francia és angol fegyverszállításoktól függött, A cári kormány bűnös hanyagsága Oroszországban „lőszérinséget” idézett elő.

Részletek következnek Januskevicsnek Szuhomlinovhoz írt leveleiből, amelyekben az orosz hadseregben uralkodó „lőszérinségről” számol be.

1914. december 6.

Tudom, hogy jajveszékeléssel vesződséget és aggodalmat okozok Önnek, de mit tegyek. Hiszen a hajam szála is az égnek áll arra a gondolatra, hogy a töltény- és puskahiány miatt be kell hódolnunk Vilmosnak... Minél kevesebb a töltény, annál nagyobbak a veszteségek... Ha nyomban kapnánk 150–200 ezret, akkor 1–1½ héten belül vissza lehetne vetni az ellenséget, és rögtön meg lehetne nyerni a helyzetet...

1915. február

A frontok naponta kétszer-háromszor kérnek töltényt; töltény pedig nincs. Nyugtalanító dolog...

1915. március

Ez már nem csata, hanem titáni élethalálharc... Nehéz az ember szíve. Éjszakánként mintha valakinek a hangját hallanám: „*kiszolgáltattad őket, mulasztást követél el.*”

1915. május 27.

Tegnap az egyik ezred frontszakaszán a németek 3 ezer nehézlövedéket lőttek ki!! Mindent elpusztítottak. Mi pedig alig százat lőttünk ki...

1915. június

Szemrehányó táviratot küldtünk Iv-nak¹⁷. A válasz: „12 hadtestnek — 7 hadosztálynak 12 ezer szuronya van! Alig vannak puskáink és 150 ezer ember kézifegyver nélkül áll... „Óráról órára semmivel sem könnyebb. Öntől várjuk az égi mannat. Ami a fő — nem lehetne-e puskákat vásárolni?...”

„Krasznij Archiv”. 1923, II. k. 143–144. lap, III. k. 33., 44., 66., 77–78. lap (oroszul).

Olaszország belépése a háborúba

Az olasz kormány a Németország, Ausztria—Magyarország és Olaszország között 1882 óta érvényben levő hármasszövetségi szerződés ellenére úgy határozott, hogy a háború első szakaszában megőrzi semlegességét. Az olasz kormány jónéhány hónapig egy időben alkudozott a kulisszák mögött az antanttal és a hármasszövetséggel, s felajánlotta, hogy annak a csoportnak oldalán lép be a háborúba, amely nagyobb árat fizet ezért Olaszországnak. Az olasz kormánykörök az antantot azzal a fenyegetéssel zsarolták, hogy a hármasszövetséghez csatlakoznak, az osztrák—német tömböt pedig azzal, hogy az antanthoz csatlakoznak, s ezzel felverték saját árukat.

¹⁷ Nyikolaj Ivanov (1851–1919) tábornok, az orosz délnyugati front parancsnoka.

1915. április 26-án az olasz kormány aláírta a szövetségről és a háborúba az antant oldalán való belépésről szóló szerződést. Május 23-án Olaszország hadat üzent Ausztria—Magyarországnak.

Közöljük Olaszország semlegességi nyilatkozatának szövegét és az Olaszország és az antant hatalmak között kötött egyezmény szövegét.

34. Olaszország semlegességi nyilatkozata

Az olasz király távirata II. Vilmos császárnak
(az utóbbi széljegyzeteivel)

Öfelsége Németország császárának.

Éppen most kaptam meg táviratodat. Mélyen fájlalom, hogy nemes erőfeszítéseidet, amelyekhez a mieink is csatlakoztak, annak érdekében, hogy elkerüljük Ausztria-Magyarország kezdeményezésének súlyos nemzetközi következményeit, nem koronázta siker. Kormányom *kezdetől fogva tudtára adta* (Vilmos széljegyzete: *hazudik*) kormányodnak és Ausztria-Magyarország kormányának, hogy — mivel jelenleg nem áll fenn a hármas szövetségi szerződésben meghatározott casus foederis¹⁸ — egész diplomáciai tevékenységét szövetségeseink jogos érdekei és a mi érdekeink támogatásának és a béke ügyéért folytatott munkálkodásának fogja szentelni.

Legszívélyesebb jókívánságaim őszinte kifejezését küldöm neked és Németországnak.

Testvéred és szövetségeseid!!

Viktor Emánuel

Arcátlanság!

Gazember! V.

„Német dokumentumok az 1914-es háború kitöréséről.” Berlin, 1922, IV. k. 755. sz. (németül).

35. Részletek az antant hatalmak és Olaszország között 1915. április 26-án Londonban létrejött titkos egyezményből

1. cikkely

A francia, nagy-britanniai, orosz és olasz vezérkar haladéktalanul megkötí a katonai megállapodást; ez a megállapodás meghatározza majd azoknak a katonai erőknak minimumát, amelyeket Oroszágnak fel kell használnia Ausztria-Magyarország ellen annak megakadályozására, hogy ez az állam minden erőfeszítését Olaszország ellen összpontosítsa — abban az esetben, ha Oroszország úgy határoz, hogy fő erőt Németország ellen fordítja.

A katonai megállapodás fogja szabályozni a fegyverszünetek kérdését, amelyek lényegében a hadsereg főparancsnokságoktól függnék.

2. cikkely

Olaszország a maga részéről kötelezi magát, hogy minden erejét felhasználja a Franciaországgal, Nagy-Britanniával és Oroszággal közösen folytatandó háború viselésére valamennyi ellenségük ellen.

¹⁸ Ok a szerződés alkalmazására.

3. cikkely

A francia és angol flotta tevékeny és állandó segítséget fog nyújtani Olaszországnak egészen az osztrák flotta megsemmisítéséig vagy a békekötésig.

Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország ezzel kapcsolatban haladéktalanul tengerészeti megállapodást kötnek egymással.

4. cikkely

A békeszerződés értelmében Olaszország meg fogja kapni a Trentinót, az Alpokon inneni Tirolt, földrajzi és természetes határával (a Brenner-határral), valamint Triesztet, Görz és Gradisca grófságát, egész Isztriát a Quarneróig, beleértve Voloszkát, Cherso és Lussino isztriai szigeteket, továbbá Plavnik, Unije, Kanidole, Palazzuola. San-Pietro-di-Nembi, Asinello, Gruizza szigetecskéket és a szomszédos apró szigeteket...

5. cikkely

Olaszország megkapja továbbá Dalmácia tartományt, jelenlegi közigazgatási határaival... Megkapja ezenkívül mindazokat a szigeteket, amelyek Dalmáciától északra és nyugatra fekszenek...

6. cikkely

Olaszország háborítatlan szuverén tulajdonul megkapja Valonát, Sasseno szigetét és ezen pontok védelmének biztosításához elegendő nagyságú területet (északon és keleten Vojusza között, délen hozzávetőlegesen Himara körzetének északi határáig).

7. cikkely

Ha Olaszország a 4. cikkely értelmében megkapja a Trentinót és Isztriát, az 5. cikkelyben körülírt határok között Dalmáciát és az adriai-tengeri szigeteket és a valonai öblöt (6. cikkely), és ha Albánia középső részét fenntartják egy kicsiny, autonóm, semleges állam létrehozására, akkor Olaszország nem fogja ellenezni Albánia északi és déli részének felosztását Montenegro, Szerbia és Görögország között, ha Franciaországnak, Nagy-Britanniának és Oroszországnak ez a kívánsága. Az olasz birtokban levő Valona déli határáról (lásd 6. cikkely) a Sztülosz-fokig terjedő tengerparti részt semlegessé teszik majd.

Az albán állam külképviseletét Olaszország fogja ellátni.

Olaszország másrészt beleegyezik abba, hogy Albániától keletre minden körülmények között meghagy akkora területet, amely elegendő Szerbia és Görögország közös határának biztosítására az Ochridai-tóól nyugatra.

8. cikkely

Olaszország háborítatlan szuverén birtokul megkapja a Dodekanéosz-szigeteket, amelyeket jelenleg elfoglalva tart.

9. cikkely

Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország általában elismeri, hogy Olaszországnak érdeke az egyensúly fenntartása a Földközi-tengeren, s hogy az ázsiai Törökország teljes vagy részleges felosztása esetén Olaszországnak

egyenlő értékű részt kell kapnia az Adalia tartománnyal szomszédos földközi-tengeri területeken, ahol (Adaliában) Olaszországnak már jogai és érdekeltségei vannak (ezek az olasz—brit megállapodás tárgyát alkották). Azt az övezetet, amelyet esetleg átengednek Olaszországnak, annak idején állapítják majd meg, amikor is Franciaország és Nagy-Britannia meglevő érdekeltségeit is figyelembe fogják venni.

Hasonlóképpen figyelembe fogják venni Olaszország érdekeit abban az esetben, ha az Ottomán Birodalom területi épségét fenntartják, és ha változtatásokat eszközölnek az egyes hatalmak befolyási övezeteiben.

Ha Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország a háború alatt elfoglaltának az ázsiai Törökországban fekvő területeket, akkor az Adalia-tartománnyal szomszédos földközi-tengeri területet, a feljebb megjelölt határok között, Olaszországnak fogják átengedni, amelynek joga lesz azt elfoglalni.

10. cikkely

Olaszországra fogják ruházni Lybiában azokat a jogokat és kiváltságokat, amelyek a lausanne-i szerződés értelmében jelenleg a szultánt illetik...

14. cikkely

Anglia kötelezi magát, hogy megkönnyíti egy legalább 50 000 000 font sterlinges kölcsönnek igazságos feltételekkel történő haladéktalan megkötését. A kölcsön kibocsátását a londoni piacon eszközlik...

Oroszország más államokkal kötött szerződéseinek gyűjteménye (1856—1917). Moszkva, 1952, 436—441. lap (oroszul).

Bulgária belépése a háborúba

A bolgár kormány, élén Ferdinánd királlyal, a háború elején elhatározta, hogy az osztrák—német tömb oldalára áll abból a célból, hogy segítségével visszaszerezze magának a második Balkán-háború következtében elvesztett területeket. A német csapatok marne-i és az osztrák csapatok galíciai veresége arra készítette Bulgária kormányköreit, hogy ideiglenesen a semlegesség álláspontjára helyezkedjenek. A bolgár kormány időnyerés céljából képmutatóan tárgyalásokba bocsátkozott Oroszországgal arról, hogy Bulgária az antant oldalán lép a háborúba, ha ennek fejében visszakapja mindazokat a területeket, amelyeket a második Balkán-háború után elvesztett. Az antant nem akart eleget tenni Bulgária ezen követeléseinek, attól tartott ugyanis, hogy ez Romániát és Görögországot az osztrák—német tömb felé sodorja, és szakadásra vezet az antant és Szerbia közt, mivel ez utóbbi határozottan elutasította a vitatott makedón területek átengedését Bulgáriának. Az orosz csapatok visszavonulása Galiciából, Lengyelországból, Litvániából 1915-ben arra a következtetésre juttatta a bolgár kormányköreit, hogy Oroszországot megverték, s tőle már nem kell tartani. 1915. szeptember 6-án Bulgária szövetségi szerződést és megállapodást írt alá az osztrák—német tömbsel, október 12-én pedig megkezdte a hadműveleteket Szerbia ellen.

Részleteket közlünk a Németország, Ausztria—Magyarország és Bulgária között 1915. szeptember 6-án megkötött titkos megállapodásból, továbbá közöljük az orosz kormányközleményt a Bulgáriával fennálló diplomáciai kapcsolatok megszakításáról.

**36. Részletek a Bulgária, Németország és Ausztria—Magyarország között
1915. szeptember 6-án megkötött titkos megállapodásból**

Miután Bulgária és Németország megegyezésre jutottak abban, hogy együttesen fellépnek katonailag Szerbia ellen, megegyezésre jutottak a következő pontokban:

1. §. Németország garantálja Bulgáriának a következő területek megszerzését és annektálását:

a) a jelenlegi szerb Makedóniáét, amely magában foglalja mindkét, az úgynevezett vitás és vitán felül álló övezetet, abban a formában, ahogyan azt az 1912. február 29-i (március 13-i) szerb—bolgár szerződés és az ehhez a szerződéshez mellékelte térkép meghatározza;

b) az itt következő vonaltól keletre fekvő szerb területet: a Morava folyótól keletre, a Dunától kiindulva egészen addig a pontig, ahol a két ág, a bolgár Morava és a szerb Morava egyesül, ettől a ponttól kezdve a két ág vízválasztójának vonalát követi, ... keresztülmegy a montenegrói hegyláncra, a Kacsanik-hegysoroson, felemelkedik a Sar-Planina-hegyláncra, ahol eléri Bulgária San-Stefanó-i határát, majd annak mentén halad tovább lefelé. A határt feltünteti a mellékelte térkép. A határ a fenti egyezmény elválaszthatatlan részét alkotja.

2. §. Ha Románia a jelenlegi háború folyamán megtámadja Bulgáriát, szövetségeseit vagy Törökországot anélkül, hogy Bulgária részéről bármilyen provokáció történt volna, Németország beleegyezését nyilvánítja abba, hogy Bulgária annektálja azokat a területeket, amelyeket a bukaresti szerződés értelmében Romániához csatoltak, továbbá a román—bolgár határon végrehajtja azt a szabályozást, amelyet a berlini szerződés előír.

3. §. Abban az esetben, ha Görögország a jelenlegi háború folyamán megtámadja Bulgáriát, szövetségeseit vagy Törökországot anélkül, hogy Bulgária részéről bármilyen provokáció történt volna, Németország beleegyezését nyilvánítja abba, hogy Bulgária annektálja azokat a területeket, amelyeket a bukaresti szerződés értelmében Görögországhoz csatoltak ...

5. §. Németország Ausztria-Magyarországgal együtt kötelezi magát, hogy a bolgár kormánynak 200 millió frank összegű hadikölcsönt nyújt...

V. Radoszlavov: Bulgária és a világválság. Berlin, 1923, 189—190. lap (németül).

**37. Orosz kormányközlemény
a Bulgáriával fennálló diplomáciai kapcsolatok megszakításáról**

Petrográd, 1915. október 7. (20.)

Abban a végzetes órában, amelyben a szerencsétlen Bulgária kardot ránt az öt újjáteremtő Oroszországra, s német és török zászló alá áll, az orosz nép a történelem ítélőszékének adja át annak az embernek nevét, aki ezért a példátlan árulásért felelős.

Amikor az osztrák intrika német fejedelmet ültetett a bolgár trónra, az orosz kormánynak szükségképpen aggodalmi támadtak az orosz vérrrel felszabadított Bulgária jövőjéért, és megtagadta Ferdinándtól az elismerést.

A fejedelem uralkodásának első éveit nem oszlathatták el véglegesen Oroszország mélyről fakadó bizalmatlanságát az osztrákok által trónra ültetett uralkodóval szemben; mindazonáltal egyes tények, mint például Borisznak, a fejedelem fiának belépése a pravoszláv egyház kebelébe, továbbá az az óhaj, hogy

a még-meg nem erősödött államot ne döntsék veszélyes zavargásokba, arra készítette az orosz kormányt, hogy néhány évvel később beleegyezzen Ferdinánd elismerésébe.

De Coburg Ferdinánd ezután is csak névleg volt bolgár fejedelem. Egész belpolitikája a német befolyás érvényesülését készítette elő az országban... Oroszországot nagylelkűsége megakadályozta abban, hogy Bulgárián bosszulja meg fejedelme viselkedését. Sőt, amikor Törökország és Bulgária között pénzügyi elszámolások miatt komoly nézeteltérések vetődtek fel, amelyek háborúval fenyegettek, az orosz kormány beavatkozott, és a bonyodalmat pénzügyi áldozattal elhárította: az Oroszországgal szemben fennálló török adósságok egy részét Bulgáriára ruházták át... Oroszország, miután ily módon reálisan biztosítottá Bulgária függetlenségét, ugyancsak a bolgár nép iránti nagylelkűség érzésétől vezettetve, további lépést tett, és Ferdinándot elismerte bolgár királynak.

A győzelmes háború, amely a balkáni népeket harcban egyesítette az évszázados ellenség, Törökország ellen, dicsőséggel övezte a bolgár fegyvereket, és megtisztelő helyet biztosított Bulgáriának a szláv családban.

De, ismét csak az osztrák—német bujtogatást követve, a coburgi fejedelem az orosz cár tanácsa ellenére és a bolgár kormány tudta nélkül 1913. június 16-án bolgár csapatokat küldött a szerbek ellen.

Ferdinánd ezzel a bűnös lépéssel szakadékot támasztott a két testvéri szövetséges nép között...

Az általa félrevezetett Bulgária veresége és a szerencsétlen országra a bukaresti békében mért büntetés, amikor is Bulgáriát előző győzelmének csaknem minden gyümölcsétől megfosztották, súlyos csapást mért Ferdinánd hiúságára. Ferdinánd terveket szőtt nemcsak arra, hogy visszaszerzi a saját hibájából elvesztett Macedóniát, hanem arra is, hogy a többi balkáni állam rovására kiterjeszti területét.

Ennek következménye volt, hogy a szabad országot véglegesen alárendelte a német befolyásnak...

A szövetségesek kerek egy éven át igyekeztek azon, hogy a szerencsétlen bolgár népet kiragadják az őt leigázó német uralkodó szorító karmaiból; Bulgáriának lehetőséget adtak arra, hogy visszaszerezze az elvesztett területeket, és újabb dicsőséggel övezze magát a német barbárság elleni közös harcban; a hősi Szerbia fájó szívvel súlyos áldozatokat hozott az egyesülés oltárán. De Ferdinánd király minden rábeszéléssel szemben süket maradt. A törökökkel és a németekkel kötött, Bulgáriára nézve szörnyűséges szövetségben Ferdinánd visszautasított minden javaslatot, amely jóra fordította volna a reá bízott ország sorsát, és háborút indított Szerbia és szövetségesei ellen.

A coburgi fejedelem csaknem harminc esztendeig Oroszország és Bulgária között állott. Ez idő alatt Oroszország nem hagyott fel azzal a reménnyel, hogy a hozzá közel álló nép elméje megvilágosodik. És most, amikor Bulgária a német álnokság áldozatául esik, Oroszország még mindig nem vettette el reményét, hogy a történelmi hagyományaikhoz hű bolgárok nem emelik kezüket a Bulgária földjében pihenő orosz katonák fiaira.

„A legújabb kor nemzetközi politikája a szerződések, jegyzékek és nyilatkozatok tükrében.”
II. r. Moszkva, 1926, 36—37. lap (oroszul).

Az első világháború alatt fokozódik Kína függősége a japán imperialistáktól

38. Japán Kínával szemben támasztott 21 követelése

Közzöljük annak a 21 követelésnek szövegét, amelyet Japán ultimátum formájában 1915. január 18-án nyújtott át Kínának.

A dokumentum arról tanúskodik, hogy az első világháború alatt erősen fokozódott Japán agressziója Kínában. Kína az alábbi követelések többségét elfogadta. Ezt az 1915. május 25-én aláírt japán—kínai egyezményekben rögzítették le, amelyek jelentős mértékben megerősítették Japán gazdasági és politikai pozíciót Kínában. Az egyezmények szövegébe csak az utolsó hét követelést nem foglalták be, amelyek Kínát teljes mértékben a japán imperializmus gyarmatává változtathatták volna.

1. (Santungról)

A japán kormány és a kínai kormány, a kelet-ázsiai általános béke fenntartását és a két nemzet közötti baráti kapcsolatok és jószomszédság további megerősítését óhajtvá, megegyeztek az alant következő cikkelyekben:

1. §. A kínai kormány kötelezi magát, hogy teljes mértékben beleegyezik mindazokba a feltételekbe, amelyekben a japán kormány a jövőben megállapodhat a német kormánnyal mindazokra a jogokra, érdekeltségekre és koncessziókra vonatkozólag, amelyekkel Németország szerződések értelmében vagy más módon Santung tartományra vonatkozólag rendelkezik.

2. §. A kínai kormány kötelezi magát, hogy Santung tartomány területén vagy partjai mentén semmiféle területrészt vagy szigetet semminemű ürüggyel nem enged át és nem ad bérbe semmilyen harmadik hatalomnak.

3. §. A kínai kormány beleegyezik abba, hogy a japán kormány Csifutól vagy Lungcsoutól kiindulva, vasutat építsen a csiaocso—csinanfui vasútvonalba való bekötés céljából.

4. §. A kínai kormány kötelezi magát, hogy a kereskedelem és a külföldiek ott-tartózkodása érdekében saját kezdeményezéséből, amilyen hamar csak lehet, kereskedelmi kikötő gyanánt megnyitja Santung tartomány néhány fontos városát és kikötőjét. A megnyitandó helységek megjelölése pótlólag, külön egyezményben fog történni.

II. (Dél-Mandzsúriáról és Kelet-Belső-Mongóliáról)

A japán kormány és a kínai kormány, tekintettel arra, hogy a kínai kormány mindig elismerte, azt a különleges helyzetet, amelyet Japán Dél-Mandzsúriában és Kelet-Belső-Mongóliában elfoglal, megállapodnak az alant következő cikkelyekben:

1. §. A két szerződő hatalom kölcsönösen megegyezik abban, hogy Port-Arthur és Dalnyij bérleti idejét és a dél-mandzsúriai és az antung—mukdeni vasútvonal bérleti idejét 99 évi időtartamra meghosszabbítják.

2. §. Dél-Mandzsúriában és Kelet-Belső-Mongóliában a japán alattvalóknak joguk lesz olyan földet bérelni vagy saját tulajdonul megszerezni, amelyre akár kereskedés, akár iparúzés, akár pedig földművelés célját szolgáló építmények emeléséhez szükségük van.

3. §. Japán alattvalók ezentúl szabadon letelepedhetnek és utazhatnak Dél-Mandzsúriában és Kelet-Belső-Mongóliában, és szabadon úzhatnak mindenfajta foglalkozást vagy ipart.

4. §. A kínai kormány beleegyezik abba, hogy bányajogot ad japán alattvalóknak Dél-Mandzsúriában és Kelet-Belső-Mongóliában. Azt a kérdést, hogy mely bányákat nyitnak meg, együttesen fogják eldönteni.

5. §. A kínai kormány beleegyezik abba, hogy az alant felsorolt két esetben meg kell kapnia a japán kormány előzetes hozzájárulását, mielőtt a megfelelő lépéseket megtenné:

a) minden alkalommal, amikor valamely harmadik hatalom alattvalójának vasútépítési engedélyt vagy vasútépítésre nyújtandó kölcsönre szolgáló engedélyt adnak Dél-Mandzsúria vagy Kelet-Belső-Mongólia területén;

b) minden alkalommal, amikor valamely harmadik hatalommal olyan kölcsönt kötnek, amelynek zálogául Dél-Mandzsúria és Kelet-Belső-Mongólia helyi adóit kötik le.

6. §. A kínai kormány beleegyezik abba, hogy amennyiben politikai, pénzügyi vagy katonai tanácsadókat hív meg, erről előzetesen a japán kormánnyal tanácskozik.

7. §. A kínai kormány beleegyezik abba, hogy a kirin—csangcsuni vasútvonal ellenőrzését és igazgatását a jelen szerződés aláírásától számított 99 évi időtartamra a japán kormányra ruházza át.

III. (A Hanjepingi társaságról)

A japán kormány és a kínai kormány, tekintetbe véve, hogy a japán pénzembereknek és a Hanjepingi társaságnak jelenleg szoros kapcsolataik vannak egymással, s azt óhajtva, hogy a két nemzet közös érdekei tovább fejlődjenek, a következő cikkelyekben egyeztek meg egymással:

1. §. A két szerződő fél kölcsönösen megegyezik abban, hogy amint az alkalmas pillanat bekövetkezik, a Hanjepingi társaság a két nemzet egyesített konszernjévé alakul át, s ezenfelül megegyezik abban, hogy Kína — Japán előzetes hozzájárulása nélkül — nem fog saját tetszése szerint rendelkezni az említett társaság bármiféle jogaival és tulajdonával, sem pedig a társaságot nem fogja arra buzdítani, hogy saját tetszése szerint rendelkezze velük.

2. §. A kínai kormány beleegyezik abba, hogy a Hanjepingi társaság bányáival szomszédos bányákat az említett társaság engedélye nélkül ne aknázhassa ki más, mint a társaság. A két kormány megegyezik abban, hogy ha olyan vállalkozás megvalósítása látszik kívánatosnak, amely feltételezhetően közvetlenül vagy közvetve árthat az említett társaság érdekeinek, akkor előzetesen meg kell szerezni a társaság hozzájárulását.

IV. (Kína part menti területeinek elidegeníthetetlenségéről)

A japán kormány és a kínai kormány Kína területi sérthetetlenségének valóságos megóvása érdekében megegyezik az alanti különleges cikkelyben: a kínai kormány kötelezi magát, hogy harmadik hatalomnak nem enged át és nem ad bérbe Kína partjai mentén fekvő kikötőket, öblöket vagy szigetteket.

V. (Általános politikai rendelkezések)

1. §. A kínai központi kormány meg fog hívni tekintélyes japánokat politikai, pénzügyi és katonai tanácsadóknak.

2. §. A Kína területén levő japán kórházaknak, templomoknak és iskoláknak joguk lesz ahhoz, hogy földtulajdonnal rendelkezzenek.

3. §. Minthogy a japán kormány és a kínai kormány sok olyan esetről tud, amikor a japán és a kínai rendőrség között a felmerült ügyek elsimítása során vizsály keletkezett — ami sok félreértésre adott alkalmat —, szükséges, hogy Kína fontos helységeiben a rendőrségi intézményeket japánok és kínaiak közösen vezessék, vagy hogy ezen helységek rendőrségi intézményei sok japánt vegyenek fel szolgálatukba, hogy azok egyúttal segíthessenek a kínai rendőrségi szolgálat megjavításának munkájában.

4. §. Kína Japánban fogja beszerezni a kínai kormány részére szükséges katonai fegyverzet meghatározott részét (mintegy 50%-át vagy többet), vagy pedig Kínában közös munkán alapuló kínai—japán arzenált állítanak fel. Ebbe japán műszaki szakértőket fognak meghívni, és japán anyagokat szereznek be.

5. §. A kínai kormány beleegyezik abba, hogy Japánnak megadja a jogot a Vucsangot Csiucsianggal és Nancsanggal összekötő vasútvonal felépítésére, egy másik: Nancsangtól Hangcsouig vezető és egy harmadik: Nancsangtól Csao-csouig vezető vasútvonal felépítésére.

6. §. Ha Kínának Fucsien tartomány területén bányák kiaknázásához, vasútépítéshez vagy kikötőépítési munkálatokhoz (a dokképítést is beleértve) tőkére lenne szüksége, előzetesen tanácskoznia kell Japánnal.

7. §. Kína beleegyezik abba, hogy japán alattvalók misszionáriusi propagandát folytathassanak Kínában.

E. D. Grimm: A távol-keleti nemzetközi kapcsolatok történetére vonatkozó szerződések és egyéb dokumentumok gyűjteménye (1842—1925). Moszkva, 1927, 188—191. lap (oroszul).

39. Románia belépése a háborúba

Akárcsak Olaszország, Románia is arra törekedett, hogy a háború első szakaszában semleges maradjon, s ahhoz a hatalmi csoportosuláshoz szándékozott csatlakozni, amely felülkerekedik, és többet fizet azért, hogy az ő oldalán vesz részt a háborúban. 1914. október 1-én megkötötték az orosz—román szerződést, amelynek értelmében Romániának, semlegessége fejében, odaígérték Erdélyt. Ezzel egyidőben Románia az osztrák—német tömbbel is tárgyalásokat folytatott, és kőolajat, gabonát, vágóállatot és fegyvert szállított neki. Az orosz hadseregnek az osztrák fronton 1916-ban aratott győzelmei arra indították a román kormányt, hogy az antant oldalán lépjen be a háborúba (ezzel kapcsolatban Romániának nagy területek átengedésére tettek ígéretet).

Részleteket közlünk a Románia és az antant hatalmak között megkötött szövetségi szerződésből.

Részlet a Románia és Oroszország, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország között 1916. augusztus 4-én (17-én) megkötött titkos szövetségi szerződésből

1. §. Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország garantálják a Román Királyság területi épségét, jelenlegi határainak teljes hosszában.

2. §. Románia kötelezi magát, hogy hadat üzen Ausztria—Magyarországnak, és a katonai megállapodásban megszabott feltételek között megtámadja azt; Románia hasonlóképpen arra is kötelezi magát, hogy a hadüzenet pillanatától kezdve a szövetségesek ellenségeivel minden gazdasági kapcsolatot és árucseret forgalmat megszakít.

3. §. Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország elismerik Romániának azt a jogát, hogy anektálja az Osztrák—Magyar Monarchiának a 4. §-ban megjelölt és körülhatárolt területeit.

4. §. Az előző cikkelyben említett területek határai a következőkben állapíttatnak meg:

A demarkációs vonal a Prut folyónál, a jelenlegi román—orosz határ egyik, Novoszélce közelében levő pontjánál kezdődik, és a Prut folyó mentén Galícia határáig, a Prut és a Cseremos folyó összefolyásáig húzódik. Ezután a galíciai—bukovinai és a galíciai—magyar határ vonalát követi Sztogig. Innen kezdve a Tisza és a Vizo vízválasztójának vonalán halad, eléri a Tiszát... valamivel magasabban annál a helynél, ahol a Vizo beleömlik. Ettől a ponttól kezdve a Tisza völgyén ereszkedik tovább, egészen addig a pontig, ahol a Szamos a Tiszába ömlik... Ezután déli és délnyugati irányban húzódik, egészen egy Debrecen-től keletre 6 kilométer távolságra levő pontig. Itt eléri a Köröst, 3 kilométerrel két ágának összefolyása alatt... Ezután érinti a Tiszát... Szegedtől északra... Aldzsá alatt a vonal a Tisza folyását követi, egészen a Dunába ömléséig, végül pedig a Duna völgyében haladva, eléri Románia jelenlegi határát...

„A legújabb kor nemzetközi politikája a szerződések, jegyzékek és nyilatkozatok tükrében.” II. r. 37. sz. (oroszul).

XIII. A II. INTERNACIONÁLÉ CSÖDJE ÉS A BOLSEVIKOK HARCA A III. INTERNACIONÁLÉ MEGTEREMTÉSÉÉRT

A) A II. Internacionálé csődje

A II. Internacionálé a világháborút megelőzően több ízben állást foglalt az imperializmus és a hódító háborúk ellen. Az 1912. évi bázei nemzetközi szocialista kongresszuson elfogadott kiáltvány elítélte az európai államok agresszív politikáját. Megfenyegette az uralkodó osztályokat azzal, hogy a munkásosztály a háború kitörése esetén a háborúra forradalmi akciókkal fog válaszolni, és arra fogja felhasználni a háború által előidézett gazdasági és politikai válságot, hogy meggyorsítsa a kapitalista rendszer pusztulását. Ezt az ünnepélyes fogadalmat azonban a háború legelső napjaiban megszegték: a szociálreformisták szociálszovinistákká lettek.

V. I. Lenin a proletár internacionalizmust eláruló szocialistákról a következőket írta: „A Német Szociáldemokrata Pártnak, a II. Internacionálé (1889—1914) legerősebb és legbefolyásosabb pártjának vezetői azzal, hogy megszavazták a háborús költségvetést, s a porosz junkerek és a burzsoázia burzsoá-soviniszta frázisait hajtogatják — a szocializmust egyenesen elárulták... Ugyanígy ei kell ítélni — tette hozzá Lenin — a Francia és a Belga Szociáldemokrata Párt vezetőinek magatartását is, akik beléptek a burzsoá kormányba, és ezzel elárulták a szocializmust. Az a tény, hogy a II. Internacionálé (1889—1914) vezetőinek többsége elárulta a szocializmust — állapította meg Lenin —, ennek az Internacionálénak eszmei-politikai csődjét jelenti.” (Művei 21 k. 1—2. lap.)

Az alábbi dokumentumok a II. Internacionálé csődjét mutatják be.

1. Haase képviselő nyilatkozata a Német Szociáldemokrata Párt nevében, a birodalmi gyűlésen 1914. augusztus 4-én

Parlamenti frakción nevében az alábbi nyilatkozatot kell tennem:

Sorsdöntő órá előtt állunk. Az imperialista politika következményei, melyek által megteremtődött a fegyverkezési verseny légköre, kiéleződtek a népek közötti ellentétek — úgy törtek rá Európára, mint a szökőár. A felelősség azoké, akik ezt a politikát vitték, mi elhárítjuk ezt a felelősséget magunkról. A szociáldemokraták teljes erejükből harcoltak e végzetes kifejtlet ellen, s a szociáldemokrácia minden országban s különösen francia testvéreivel is a legbensőbb egyetértésben, hatalmas megmozdulások által, az utolsó óráig a béke megvédésén dolgozott. Erőfeszítései hiábavalóknak bizonyultak.

Most itt állunk a háború érből öntött ténye előtt. Ellenséges invázió borzalmi fenyegetnek bennünket. Ma nem a háború mellett vagy ellene kell döntenünk, hanem az ország megvédéséhez szükséges eszközökről. Néptársaink millióira kell most gondolnunk, kiket akarattuk ellenére ragadott el ez a végzet; a háború pusztításai őket érik majd a legsúlyosabban. Pártkülönbtség nélkül minden zászló alá hívott testvérünket forró jókívánságaink kísérik. Azokra az anyákra gondolunk, kiknek oda kellett adniuk fiaikat, azokra a feleségekre s gyermekekre, kiket eltartójuktól fosztottak meg, s kiket a szeretteikért érzett

félő aggodás mellett az éhség réme is fenyeget. Hozzájuk csatlakoznak majd rövidesen a megsebesült, megcsönkített harcosok tízezrei. Kényszerítő kötelességünknek tartjuk azt, hogy ott álljunk mindnyájuk mellett, könnyítsünk sorsukon, enyhítsük ezt a mérhetetlen ínséget. Népünk s annak szabad jövője szempontjából sokat, ha ugyan nem mindent, kockára teszünk annak az orosz despotizmusnak a győzelme esetén, amely önmagát mocskolta be saját népe legjobbjainak vérével. Az a feladatunk, hogy elhárítsuk ezt a veszedelmet, s biztosítsuk saját hazánk kultúráját és függetlenségét. Így valószínű meg azt, amit mindig hangsúlyoztunk: a veszély órájában nem hagyjuk cserben saját hazánkat. Úgy érezzük, hogy ugyanakkor az Internacionáléval összhangban járunk el, amely mindenkor elismerte minden nép jogát nemzeti önállóságához és önvédelméhez, de az Internacionáléval egyetértésben elítélünk minden hódító háborút. Követeljük, hogy mihelyt a biztonságot mint célkitűzést elértük, s ellenfeleink hajlanak a békére, zárjuk le a háborút egy olyan békével, amely lehetővé teszi a barátságot a szomszédos népekkel. Mi ezt nemcsak annak a nemzetközi szolidaritásnak az érdekében követeljük, amelyért mindenkor harcoltunk, hanem a német nép érdekében is. Reméljük, hogy a háború okozta szenvedések borzalmas iskolája új embermilliókban fogja felébreszteni az iszonyt a háborútól, s megnyeri majd őket a szocializmus és a népek békéje eszméjének. Ezekről az alapelvektől indíttatva, megszavazzuk a kért hiteleket.

A német politika és történelem okmányai. II. k. Berlin, é. n. 300—301. lap (németül).

2. Részlet a Reichstag szociáldemokrata frakciója számára

Karl Liebknecht által összeállított nyilatkozatból, amelyet a frakció nem fogadott el (1914. december 2.)

Ez a háború ... nem a német nép vagy valamely más nép javáért robbant ki. Imperialista háborúról van szó ... A „cárizmus elleni” harc német jelszava azt a célt szolgálta, hogy a nép legnemesebb ösztöneit, forradalmi hagyományait és reményeit a népek közötti gyűlölködésre mozgósítsák. Németország, a cárizmus cinkosa, mindmáig a politikai elmaradottság mintaképe, nem léphet fel más népek felszabadítójának szerepében.

Tiltakozásul a háború ellen, a háború felelősei és rendezői ellen, a háborút előidéző kapitalista politika ellen, a kapitalista célok ellen, amelyeket a háború követ, az annexiók tervei ellen, Belgium és Luxemburg semlegességének megsértése ellen, a katonai diktatúra ellen, a társadalmi és politikai kötelességekről való megfélemlítés ellen, amelyben a kormány és az uralkodó osztályok még ma is vétkesek — elutasítom a kért hadihiteleket.

K. Liebknecht: Válogatott beszédek, levelek és cikkek. Berlin, 1952, 281—283. lap (németül).

3. A francia szocialisták támogatják a burzsoá kormányt és az imperialista háborút

(Részlet Poincaré visszaemlékezéseiből)

Saját kérésére fogadtam a szocialisták egyik vezető emberét, Jules Guésdét, Nord département képviselőjét; hosszú ideig parlamenti kollégák voltunk, de személyes kapcsolatom mindaddig nem volt vele ... „Úgy vélem — mondotta nekem —, hogy amint nagy győzelmet aratunk, a köztársaság kormánya hiva-

talos kiáltványban hozza a német nép tudomására, hogy mi nem ellene, hanem a császárság ellen harcolunk, azt is ki kell jelentenünk, véleményem szerint, hogy a háború befejeztével népszavazást tartunk Elzász-Lotaringiában, és semmiféle területi hódítást sem fogunk követelni.” — „Teljes mértékben helyeslem azt a gondolatát — jegyeztem meg —, hogy hangsúlyozzuk: amikor szembeszálunk a német császársággal, nem tévesztjük össze vele a népet, amelyet bűvkörében tart. Magam is arra törekedtem, hogy üzenetemben meghúzzam a szükséges választóvonalat.” — „Így van — állapította meg Jules Guèsde —, és ezért egész pártom nevében üdvözlöm önt.” — „De észrevette-e ön azt — folytattam —, hogy a jogos jóvátételről is beszéltem.” — „Természetesen, és önnek igaza volt.” — „Ugyebár, ön egyetért velem abban, hogy nekünk jár ez a jóvátétel, s hogy ez elmaradhatatlan feltétele a kialakítandó európai egyensúlynak?” — „Igen, teljesen egyetérték ezzel.” — „Ebben az esetben talán vigyázatlanság lenne meggondolás nélkül kijelenteni, hogy Elzászban népszavazást tartunk. A németek, úgy látszik, most csapataik első soraiban állítják fel az elzásziakat, hogy kénytelenek legyünk rájuk löni. Egy meggondolatlan szó megsokszorozhatja azt a veszélyt, amelyben a megszállt tartományok lakosai forognak. Ezenkívül Elzászt már negyvennégy év óta elárasztják betelepülőkkel, akik mindenahová behatoltak, és arra törekedtek, hogy az új nemzedéket elfordítsák Franciaországtól. Ki tudja, hogy ezeknek az idegeneknek fellépése nem hamisíthatja-e meg a népszavazást már a háború utáni első napon?” — „Ha van ilyen kockázat — jegyezte meg Jules Guèsde —, akkor valóban jobb lesz lemondani a népszavazásról. Elzászt lakóinak ünnepélyesen kinyilvánított akarata ellenére szakították el tőlünk. Megsértették tehát Franciaország elévülhetetlen jogát. Most, amikor hadat üzentek nekünk, kiharcolhatjuk az igazságosságot.” — „Így tehát teljesen egyetértünk egymással. Egyénileg azt kívánom, hogy visszakapjuk elvesztett tartományainkat, s nem hiszem, hogy lerakhatjuk addig a fegyvert, amíg ezt el nem értük. De úgy gondolom, hogy ezenkívül nem szabad semmiféle európai területet anektálnunk. Mutassunk példát a világnak egy nagy demokrácia magatartásáról, amely csak saját függetlenségéért és saját jogaiért harcol.” És azzal az érzéssel váltunk el egymástól, hogy mostantól fogva a sírig egyek vagyunk.¹

R. Poincaré: Franciaország szolgálatában. Viszsaemlékezések kilenc évre. Párizs, 1928, 91—93. lap (franciául).

B) A bolsevikok harca az imperialista háború és a szocialsovinizmus ellen

4. Részlet az Állami Duma szociáldemokrata frakciójának az 1914. július 26-i (augusztus 8-i) ülésen elhangzott háborúellenes nyilatkozatából

Szörnyű, hallatlan csapás zúdult az egész világ népeire. A munkások millióit elszakították a békés munkától, tönkretették, belevetették a véres örvénybe. A családok millióit éhhalálra ítelték. Megkezdődött a háború...

És mi, Oroszország munkásosztályának képviselői, kötelességünknek tartjuk, hogy kijelentsük: a jelenlegi háború, amelyet az összes kapitalista államok által

¹ Guèsde 1914-ben az imperialista kormány oldalára állt, és belépett a kormányba. Ezzel végérvényesen áttért a burzsoázia táborába.

folytatott hódító és erőszakos politika idézett elő, s amelyért a felelősséget valamennyi jelenlegi hadviselő ország kormánykörei viselik, ellentétben áll az oroszországi proletariátus öntudatos elemeinek s épp így az egész világ proletariátusának érzéseivel és hangulatával...

De amikor felhívások hangzanak el arra, hogy a nép egyesüljön a hatalommal, akkor mi — leszögezve azt, hogy Oroszország népeit, éppúgy, mint valamennyi népet, akarataik ellenére, kormányköreik hibájából rántották be a háborúba —, szükségesnek tartjuk hangsúlyozni ezeknek az egyesülésre elhangzott felhívásoknak egész képmutató és talajtalan mivoltát. A nép és a hatalom nem egyesülhet, amikor a hatalom nem a nép tudatos akaratának végrehajtója, amikor a hatalom leigazza a népet, amikor a néptömegek, amelyekre a háború egész terhe nehezedik, jogfosztottak, amikor a munkás- és parasztsájtól megfojtották, amikor a munkásszervezeteket szétfűzték, amikor a börtönök zsúfolva vannak azokkal, akik a nép szabadságáért és boldogulásáért harcolnak, s amikor éppen most játszódott le a katonaság és a rendőrség vérengzése a pétervári munkások között. Nem egyesülhetnek a hatalommal Oroszországnak azok a nagyszámú nemzetiségei sem, amelyek a nemzeti üldözéstől szenvednek, és az erőszak, az elnyomás légkörében élnek.

A hadviselő országok öntudatos proletariátusa nem tudta megakadályozni a háború kitörését és a barbárságnak azt a tombolását, amit a háború magával hoz, de mélységes meggyőződésünk, hogy a világ proletariátusának nemzetközi szolidaritásában az emberiség meg fogja találni azt az eszközt, amellyel minél előbb véget lehet vetni ennek a háborúnak. És a békeszerződés feltételeit ne a ragadozó kormányok diplomatai diktálják, hanem maguk a népek, amelyek kezükbe veszik majd sorsukat.

Együttal kifejezzük azt a mélységes meggyőződésünket, hogy ez a háború végérvényesen kinyitja majd az európai néptömegek szemét, és meglátják, hol van a valódi forrása az erőszaknak és az elnyomásnak, amelytől szenvednek; kifejezzük azt a meggyőződésünket, hogy a barbárság mostani rettenetes fellángolása egyben utolsó fellángolása lesz.

A. Badajev: A bolsevikok az Állami Dumában, Moszkva, 1941, 353—354. lap (oroszul).

5. Részletek az OSZDMP Központi Bizottságának

„A háború és az oroszországi szociáldemokrácia” című kiáltványából

(Megjelent 1914. november 1-én, a „Szocial-Demokrat” című lapban).

Az opportunisták megszegték a stuttgarti, a koppenhágai és a bázeli kongresszus határozatait, amelyek arra kötelezték a világ szocialistáit, hogy minden esetben, minden körülmények között harcoljanak a sovinizmus ellen, arra kötelezték a szocialistákat, hogy a burzsoázia és kormányai által indított minden háborúra a polgárháború és a szociális forradalom fokozott hirdetésével feleljenek. A II. Internacionálé csődjé az opportunizmus csődjé, azé az opportunizmusé, amely az elmúlt (úgynevezett „békés”) történelmi korszak sajátosságainak talaján fejlődött, és az utóbbi években az Internacionáléban ténylegesen uralomra jutott. Az opportunisták régóta előkészítették ezt a csődöt, mert tagadták a szocialista forradalmat, és ehelyett burzsoá reformizmust hirdettek; — mert tagadták az osztályharcot, tagadták, hogy az osztályharcot bizonyos viszonyok között polgárháborúvá kell átváltoztatni, s az osztályok együttműködését

prédikálták; — mert a hazafiság és a honvédelem leple alatt burzsoá sovinizmust hirdettek, és semmibe se vették vagy tagadták azt a szocialista alapigazságot, amelyet már a Kommunista Kiáltvány is leszögezett, hogy a munkásoknak nincs hazájuk; — mert ahelyett, hogy szükségszerűnek ismerték volna el a világ proletárijainak forradalmi háborúját az egész világ burzsoáziája ellen, a militarizmus elleni harcban szentimentális nyárspolgári álláspontra helyezkedtek; — mert a burzsoá parlamentarizmus és burzsoá legalitás szükséges kihasználását a burzsoá legalitás bálványozásává változtatták, és megfélekedtek arról, hogy válságok korszakában feltétlenül kötelezők a szervezés és agitáció illegális formái. Az anarcho-szindikalista áramlat, az opportunizmusnak ez a természetes „kiegészítője”, amely éppoly burzsoá és éppoly ellensége a proletár, azaz marxista álláspontnak, nem kevésbé gyalázatosan viselkedett, amikor a mostani válság idején önelégedetten szajkózta a sovinizmus jelszavait.

Ma lehetetlen teljesíteni a szocializmus feladatait, lehetetlen megvalósítani a munkások igazi nemzetközi tömörülését, ha nem szakítunk teljesen az opportunizmussal, és nem magyarázzuk meg a tömegeknek, hogy az opportunizmus csődje elkerülhetetlen volt.

Minden ország szociáldemokráciájának legelső feladata az, hogy harcoljon országának sovinizmusa ellen. Oroszországban a sovinizmus teljesen hatalmába kerítette a burzsoá liberalizmust (a „kadetokat”) és részben a narodnyikokat az eszerekkel és a „jobbboldali” szociáldemokratákkal egyetemben...

Az adott helyzetben a nemzetközi proletariátus szempontjából nem lehet meghatározni, hogy a hadviselő nemzetek két csoportja közül melyiknek a veresége volna a kisebbik rossz a szocializmusra nézve. De mi, orosz szociáldemokraták, egy pillanatig sem kételkedhetünk abban, hogy Oroszország népeinek munkásosztálya és dolgozó tömegei szempontjából a legkisebb rossz a cári monarchia, a legreakciósabb és a legbarbárabb kormány veresége lenne, annak a kormánynak a veresége, amely Európa és Ázsia nemzetei közül és lakosságából minden más kormánynál több nemzetet és több embert tart ígájában...

Oroszországban, tekintettel arra, hogy ez az ország a legelmaradottabb, és még nem fejezte be burzsoá forradalmát, a szociáldemokraták feladata most is, mint régebben, az, hogy a következetes demokratikus átalakulás három fő feltételéért harcoljanak: a demokratikus köztársaságért (valamennyi nemzet teljes egyenjogúságával és önrendelkezési jogával), a földesúri földek elkobzásáért és a nyolcórás munkanapért. A háború azonban minden fejlett országban napirendre tűzi a szocialista forradalom jelszavát, amely annál égetőbbé válik, minél inkább a proletariátus vállára nehezедnek a háború terhei, minél aktívabbá fog válni korunk „hazafias” barbárságának borzalmai után a proletariátus szerepe Európa újjáteremtésében a kapitalizmus óriási technikai vívmányainak viszonyai között. Minthogy a burzsoázia a háborús törvények kihasználásával el akarja némítani a proletariátust, a proletariátusnak multhatatlanul illegális szervezeti és agitációs formákat kell teremtenie. Hadd „óvják” az opportunisták a legális szervezeteket azon az áron, hogy elárulják meggyőződésüket — a forradalmi szociáldemokraták arra használják ki a munkásosztály szervezeti tapasztalatait és kapcsolatait, hogy a válság korszakának megfelelő illegális harci formákat teremtenek, s így harcolnak a szocializmusért és a munkásoknak — nem a saját országuk sovinizta burzsoáziájával, hanem a világ munkásaival való — egyesüléséért. A proletár Internacionálé nem pusztult el, és nem is fog elpusztulni. A munkástömegek minden akadály ellenére is meg fogják teremteni az új Internacionálét. Az opportunizmus mostani diadala nem maradandó. Minél

több áldozata lesz a háborúnak, annál világosabban fogják látni a munkástömegek, hogy az opportunisták elárulták a munkásság ügyét, és hogy mindegyik országban a kormány és a burzsoázia ellen kell fordítani a fegyvert.

A mostani imperialista háború átváltoztatása polgárháborúvá — ez az egyetlen helyes proletár jelszó, erre mutat rá a Kommün tapasztalata, ezt jelölte ki a bázeli határozat (1912), ez következik a magas fejlettségű burzsoá országok közötti imperialista háború minden feltételéből. Bármilyen nagynak látszanak is ennek az átváltoztatásnak nehézségei az egyik vagy másik pillanatban, a szocialisták — ha a háború tényré lett — sohasem fognak lemondani arról, hogy ebben az irányban rendszeres, szívós, lankadatlan előkészítő munkát végezzenek.

Csakis ezen az úton haladva szakíthatja ki magát a proletariátus a sovinszta burzsoáziától való függésből, és csakis így tud majd az egyik vagy másik formában, többé vagy kevésbé gyorsan határozott lépéseket tenni azon az úton, amely a népek igazi szabadsága és a szocializmus felé vezet.

Éljen a munkások nemzetközi testvérisége a világ burzsoáziának sovinszmusa és patriotizmusa ellen!

Éljen az opportunizmustól megtisztított proletár Internacionálé!

Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt Központi Bizottsága

Lenin Művei 21. k. 18—21. lap.

C) A bolsevikok harca a III. Internacionálé megalakításáért

A háború elhúzódásával egyenes arányban oszlott szét a sovinszta mámor, amely kezdetben a tömegeket foglyul ejtette. Ebben óriási szerepet játszott az a széleskörű internacionalista propaganda, amelyet a bolsevikok fejtettek ki.

Az itt következő 6. dokumentumot V. I. Lenin a Zimmerwaldba (Svájc) 1915. szeptember 5—8-ára összehívott nemzetközi szocialista konferenciára készítette. A háború kitörése óta ez volt az internacionalisták első konferenciája. A konferencián 11 európai országból 38 küldött vett részt. A konferencián éles harc folyt a Lenin vezette forradalmi internacionalisták és a centrista többség között, amely utóbbi nem ment tovább „az annexió és hadisarc nélküli béké”-ért folytatandó harc jelszavánál, és elutasította az imperialista háború polgárháborúvá való átváltoztatásának, a saját imperialista kormány vereségének és a III. Internacionálé megalakításának bolsevik jelszavait. Lenin ezen a konferencián megszervezte a zimmerwaldi egyesülés balszárnyát; ezen a balszárnyon belül csakis a Bolsevik Párt foglalt el helyes, a végsőkig következetes internacionalista álláspontot. A konferencia centrista többsége 19 szavazattal 12 ellenében elvetette a Lenin által benyújtott határozati javaslatot.

1916. április 24—30-án Kienthalban (Svájc) folyt le a második nemzetközi szocialista konferencia. Ez jelentős lépés volt előre a zimmerwaldi konferenciához képest. A kienthali konferencia élesen elítélte a szociálszovinsztákat, és elismerte, hogy a tartós békéért folytatott harc elválaszthatatlan a szocializmusért folytatott harctól. A „zimmerwaldiak” többsége azonban nem sokkal ezután teljesen lecsúszott a centrizm és a szociálpacifizmus álláspontjára.

Az oroszországi februári polgári demokratikus forradalom győzelme után Lenin kitérte a III. Internacionálé haladéktalan megalakításának feladatát. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a proletárdiktatúra megteremtése Oroszországban forradalmi fellendülést váltott ki a Nyugat és a Kelet országaiban, és elősegítette ezekben az országokban a kommunista pártok megalakulását. Napirendre került a III. Internacionálé szervezeti megteremtése. A III. Internacionálé első kongresszusa 1919. március 2-án nyílt meg Moszkvában.

Az alábbiakban közöljük V. I. Lenin „A zimmerwaldi baloldali határozati javaslata” című írását és V. I. Lenin „A proletariátus feladatai forradalmunkban” című brosúrájának egy részletét.

6. A zimmerwaldi baloldal határozati javaslata

A mostani háború az imperializmus szülötte. A kapitalizmus legmagasabb, imperialista szakaszába lépett. A társadalom termelőerői és a tőke méretei túl-
nőttek az egyes nemzeti államok szűk keretein. Ez az oka annak, hogy a nagy-
hatalmak idegen nemzetek leigázására, gyarmatok meghódítására törekszenek,
amelyek nyersanyagforrássul szolgálnak, és tőke kivitelre alkalmasak. Az egész
világ egy gazdasági szervezetbe olvad össze, egy maroknyi nagyhatalom egymás
között felosztotta az egész világot. A szocializmus objektív feltételei teljesen
megérték, s a mostani háború a tőkés háborúja kiváltságokért és monopóliu-
mokért, amelyekkel el akarják odázni a kapitalizmus összeomlását.

A szocialisták, minthogy arra törekszenek, hogy a munka felszabaduljon
a tőke igája alól, és sikraszállnak a munkások nemzetközi testvériségéért, a
nemzetek mindennemű elnyomása és jogegyenlőtlensége ellen harcolnak. Abban
a korszakban, amikor a burzsoázia haladó volt, amikor a hűbéri rendszer, az
abszolutizmus, az idegen uralom megdöntése volt a történelem napirendjén, a
szocialisták, akik mindenkor a legkövetkezetesebb és legrendíthetlenebb de-
mokraták voltak, ebben az értelemben — és csakis ebben az értelemben — el-
ismerték a „haza védelmét”. És ha jelenleg Kelet-Európában vagy a gyarmato-
kon az elnyomott nemzetek háborút indítanának elnyomóik, a nagyhatalmak
ellen, a szocialisták minden rokonszenve az elnyomottakkal lenne.

A mostani háború azonban egészen más történelmi korszak szülötte, azé a
korszaké, amelyben a burzsoázia haladó erőből reakcióssá vált. Ez a háború a
hadviselő hatalmak mindkét csoportja részéről a rabszolgatartók háborúja, ame-
lyet a rabszolgaság fenntartása és súlyosbítása érdekében: a gyarmatok újrafel-
osztásáért, az idegen nemzetek elnyomására való „jogért”, a nagyhatalmi tőke
kiváltságaiért és monopóliumaiért, a különböző országok munkásságának meg-
bontása és a munkásság reakciós elnyomása útján a bérabszolgaság állandó-
sításáért folytatnak. Ezért mindkét hadviselő csoportban a „haza védelmének”
hangoztatása nem egyéb, mint a burzsoázia népcsalása. Győzzön bár akármelyik
hadviselő csoport, állítsák bár vissza a status-quot, a világ nemzeteinek több-
sége egyik esetben sem szabadul meg egy maroknyi nagyhatalom imperialista
elnyomásától, és egyik eset sem biztosítja a munkásosztály számára még a
mostani, szerény kultúrvívmányait sem. A viszonylag békés kapitalizmus kor-
szaka örökre letűnt. Az imperializmus a munkásosztály számára az osztályharc
soha nem látott kiéleződését, a nyomor, a munkanélküliség, a drágaság, a mili-
tarizmus hallatlan növekedését, a trösztök igáját és a politikai reakciót hozza,
amely mindenütt, még a legszabadabb országokban is felüti a fejét.

Aki a mostani háborúban a „haza védelmének” jelszavát hirdeti, az „saját”
nemzeti burzsoáziájának idegen nemzetek elnyomására való „jogát”, a nemzeti-
liberális munkáspolitikát, az elenyészően kisszámú kiváltságos munkásoknak
„saját” nemzeti burzsoáziájukkal a proletárok és kizsákmányoltak tömege ellen
kötött szövetségét védelmezi. Ez ennek a jelszónak igazi értelme. Azok a szo-
cialisták, akik ilyen politikát folytatnak, valójában sovíniszta, szociálsóvínisz-
ták. A hadihitelek megszavazása, a kormányba való belépés, a Burgfrieden² stb.
nem egyéb, mint a szocializmus elárulása. Az opportunizmus, amelyet a letűnt
„békés” korszak viszonyai tenyésztettek ki, most már annyira megérett, hogy
teljesen szakított a szocializmussal, és a proletariátus szabadságmozgalmának
nyílt ellenségévé lett. A munkásosztály nem érheti el világtörténelmi céljait,

² Vagyis a polgárbéke.

ha nem folytat kíméletlen harcot a nyílt oportunizmus és szocialsovinizmus ellen (Franciaország, Németország, Ausztria szociáldemokrata pártjainak többsége ellen, Angliában Hyndman, a fábiánusok és a trade-unionisták, Oroszországban Rubanovics, Plehanov és a „Nasa Zarja” ellen stb.), és ha nem folytat kíméletlen harcot az úgynevezett „centrum” ellen is, amely a sovinszták javára feladta a marxizmus álláspontját.

Az 1912. évi Bázeli Kiáltvány, amelyet az egész világ szocialistái, előrelátva a nagyhatalmak mostani háborúját, egyhangúlag elfogadtak, félreérthetetlenül megállapította, hogy ez a háború imperialista, reakciós háború, bűnnek nyilvánította, ha az egyik ország munkásai a másik ország munkásaira lönek, és éppen ezzel a háborúval kapcsolatban a *proletárforradalom* közelgését hirdette. És valóban, a háború forradalmi helyzetet teremt, forradalmi hangulatot szül, és forrongásba hozza a tömegeket, kiélezi az oportunizmus elleni harcot, mert a proletariátus legjobb része mindenütt felismeri, hogy az oportunizmus pusztulással fenyeget. A dolgozó tömegek egyre fokozódó békevágya azt fejezi ki, hogy a tömegek kiábrándulnak, a „haza védelmének” hazug burzsoá jel-szava csődöt mondott, megkezdődött a tömegek forradalmi tudatának tisztulása. A szocialisták, akik forradalmi agitációjuk érdekében kihasználják ezt a hangulatot, és forradalmi agitációjukban nem riadnak vissza „saját” hazájuk vereségének gondolatától, nem ámtják a népet, hanem nyíltan megmondják, hogy a gyors, valamelyest tartós, a nemzetek elnyomását kizáró demokratikus béke, a leszerelés stb. reménye a mostani kormányok forradalmi megdöntése nélkül megvalósíthatatlan. Csak a proletariátus szociális forradalma tör utat a béke és a nemzetek szabadsága felé.

Az imperialista háború megnyitja a szociális forradalom korszakát. A legújabb korszak objektív feltételei napirendre tűzik a proletariátus forradalmi tömegharcát. A szocialisták kötelessége, hogy kihasználják a munkásosztály legális harcának kivétel nélkül minden eszközét, és azokat a következő halaszthatatlan és legfőbb feladatnak rendeljék alá: fejlesszék a munkások forradalmi tudatát, kovácsolják őket egybe a nemzetközi forradalmi harcban, támogassanak és lendítsenek előre minden forradalmi megmozdulást, törekedjenek arra, hogy a népek közötti imperialista háborút az elnyomott osztályoknak elnyomóik ellen folyó polgárháborújává, a tőkésosztály kisajátításaért, a proletariátus politikai hatalmának meghódításaért, a szocializmus megvalósításaért vívott háborúvá változtassák.

Lenin Művei 21 k. 349—352. lap.

7. V. I. Lenin a Zimmerwaldi Internacionálé csődjéről és a III. Internacionálé megalakításának szükségességéről

Részlet „A proletariátus feladatai forradalmunkban” című broszúrából (megjelent 1917 szeptemberében).

A Zimmerwaldi Internacionálé mindjárt kezdettől fogva ingadozó, „kautskysta”, „centrista” álláspontra helyezkedett, ami aztán a *Zimmerwaldi Baloldalt* arra kényszerítette, hogy nyomban elhatárolja magát, elkülönüljön, saját kiáltvánnyal lépjen fel, (a kiáltvány Svájcban jelent meg oroszul, németül és franciául).

A Zimmerwaldi Internacionálé fő fogyatékosága — *csődjének oka* (mert ideológiailag és politikailag már csődbe jutott) — az ingadozás, a határozatlan-

ság abban a legfontosabb, gyakorlatilag *sorsdöntő* kérdésben, hogy kell-e teljesen szakítani a szociálsovinizmussal és a Hágában (Hollandiában) székelő, Vandervelde³ és Huysmans⁴ vezetése alatt álló szociálsoviniszta, régi Internacionáléval stb. ...

Az orosz proletariátusnak sok adatott; sehol a világon munkásosztálynak még nem sikerült olyan forradalmi energiát kifejtenie, mint Oroszországban. De akinek sok adatott, attól sokat is követelnek.

Nem szabad tovább túrni a zimmerwaldi mocsárt. Nem szabad a zimmerwaldi „kautskysták” miatt továbbra is félig-meddig összeköttetésben maradni a Plehanovok és Scheidemannok soviniszta Internacionáléjával. Azonnal szakítani kell ezzel az Internacionáléval. Csak információszerzés céljából kell Zimmerwaldban maradni.

Igenis, nekünk kell megalapítani, éppen most, késedelmeskedés nélkül az új, forradalmi, proletár Internacionálét, illetve helyesebben; nem kell visszariadnunk attól, hogy ország-világ előtt elismerjük, hogy ez az Internacionálé már *meg van alapítva* és működik ...

Pártunknak nem „várnia” kell, hanem azonnal meg kell *alapítania* a harmadik Internacionálét — és megkönnyebbülve fognak fellélegzeni Németország és Anglia börtöneiben a szocialisták százai, a német munkások ezrei, akik ma sztrájkokat és tüntetéseket rendeznek, halálra rémítik a semmirekellő, rabló Vilmost, elolvassák majd *illegális* röpiratokban határozatunkat arról, hogy testvéri bizalommal viseltetünk Karl Liebknecht iránt, és csakis ő iránta, a *mi* határozatunkat arról, hogy már *most* is harcolni akarunk a „forradalmi honvédelem” ellen — olvasni fogják ezt, és forradalmi internacionalizmusuk megszilárdul.

Akinek sok adatott, attól sokat is követelnek. Nincs a világon még egy ország, ahol *most* olyan szabadság volna, mint Oroszországban. Használjuk ki ezt a szabadságot, de ne arra, hogy a burzsoázia vagy a burzsoá „forradalmi honvédelem” támogatását hirdessük, hanem arra, hogy bátran és becsületesen, proletármódra, Liebknecht módjára, *megállapítsuk a harmadik Internacionálét*, azt az Internacionálét, amely hajthatatlan ellensége lesz mind az áruló szociálsovinisztáknak, mind az ingadozó „centristáknak” ...

Lenin Művei 24. k. 66., 67., 68., 69. lap.

³ Emile Vandervelde (1866–1938), belga szocialista, a belga munkáspárt vezetője és a II. Internacionálé egyik vezére, szociálsoviniszta; 1914-ben belépett a belga kormányba.

⁴ Camille Huysmans, belga szocialista, a Nemzetközi Szocialista Iroda titkára.

XIV. A HÁBORÚ MENETE 1917-BEN

A) Gazdasági bomlás, a háborúellenes és forradalmi hangulat erősödése Oroszországban 1916 végén és 1917 elején

1916 végén és 1917 elején, 2 $\frac{1}{2}$ -évi súlyos és kimerítő háború után mindkét hadviselő csoport országaiban a politikai válság jelei mutatkoztak. Ennek a válságnak előfeltétele az volt, hogy a gazdasági, élelmiszer- és embertartalékok kimerültek. A gazdagok mérhetetlen összegeket kerestek a hadiszállításokon és a spekuláción, a néptömegek pedig éheztek. A rendőri és katonai gépezet, amely hallatlan méretűre duzzadt fel, kegyetlenül elfojtotta a társadalmi elégedetlenség minden megnyilvánulását. Valamennyi hadviselő országban erősödött a forradalmi hangulat, erősödött az a törekvés, hogy véget vessenek az imperialisták által kirobbantott háborúnak. 1917 januárjában V. I. Lenin azt írta, hogy „a forradalmi helyzet adva van Európában” (Lenin Művei 23. k. 293. lap).

Az alábbi dokumentumok bemutatják az Oroszországban bekövetkezett gazdasági bomlást, a hadsereg és a lakosság háborúellenes és forradalmi hangulatának erősödését.

1. Gazdasági bomlás Oroszországban a háború alatt

Részlet Alekszejev tábornoknak, a főparancsnok vezérkari főnökének II. Miklóshoz intézett 1916. június 15-én kelt jelentéséből.

Jelenleg az állami és társadalmi életnek nincs egyetlen olyan területe, ahol ne lennének érezhetőek komoly megrázkódtatások a közlekedés szükségleteinek ki nem elégítése miatt... A honvédelmi szükségletekre dolgozó üzemeket a közlekedés átlagosan csupán szükségleteik 50—60%-ának erejéig elégíti ki, a petrográdi körzet részére pedig a szükséges 18 $\frac{1}{2}$ millió pud helyett, a közlekedésügyi miniszter kijelentése szerint, mindössze 8 millió pudot lehet szállítani.

Ilyen körülmények között nemcsak a gyárak termelékenységének növelése lehetetlen, hanem még jelenlegi munkájukat is redukálni kell.

Valamennyi hadiüzem kivétel nélkül hiányt szenved fémekben, amelyből a meglevő készletek még a folyó szükségleteket sem fedezik. Azon az általános okon kívül, hogy a világpiacon is kevés a fém, és hogy rendkívüli nehézségekbe ütközik Arhangelszkbe és onnan tovább Oroszországba való szállítása, a bekövetkezett válságot az oroszországi fémkitermelés elégtelensége magyarázza.

Ércből, szénből és adalékanyagokból kimeríthetetlen kincsekkel rendelkezünk. De ahelyett, hogy fejlődne a számunkra annyira szükséges fémtermelés, a Donyec-vidéken levő 62 kohóból 17 már nem működik, méghozzá, amint kiderült, azért nem, mert nem képesek odaszállítani az ugyanezen a vidéken levő szenet, vasércet és adalékanyagokat, s nem tudnak néhány ezer munkáskészhez jutni...

A külföldi rendeléseket szaporítani a valutahiány miatt rendkívül nehéz...

A. A. Manyikovszkij: Az orosz hadsereg hadfelszerelése a világháborúban. II. k. Moszkva, 1930, 343—344. lap (oroszul).

Bolsevik propaganda a fronton és a háborúellenes hangulat erősödése az orosz hadseregben

A Lenin vezette Bolsevik Párt a háború alatt hatalmas propagandamunkát fejtett ki, a hátszágban háborúellenes röpiratokat terjesztett, a fronton a szemben álló katonák barátkozásáért agitált, és a saját burzsoáziaja elleni harcra szólította fel a katonákat.

Az itt közölt anyagok bemutatják a fronton folytatott bolsevik propagandát és a háborúellenes hangulat erősödését az orosz hadseregben.

2. Az orosz katonák lövészárókéletének súlyos körülményei

Részlet egy katonalevélből (1916).

Tudod-e, milyen kinn az állásban? — Állunk a lövészárókban. Hideg van, sár, az elősdiék szívják a vérünket, enni naponta egyszer adnak, este 10-kor, de akkor is fekete lencsét, amilyent a disznó sem enne meg. Így aztán egyenesen éhen lehet halni...

„A polgárháború története a Szovjetunióban”,
I. k. 2. kiadás, Moszkva, 1938, 30. lap (oroszul).

3. Katona-„sztrájkok” a fronton

Részlet egy katonalevélből (1916).

Tudomást szerzett erről a sztrájkról a hadosztályparancsnok. Kiutazott ide az ezredhez, és egyetlenegy tisztet sem talált a helyén. Valamennyien elrejtőztek valahová. Csak egyetlen hadnagyot talált a helyén. Ezt a tisztet kényszerítette, hogy vegye át az ezred parancsnokságát, és parancsot adott, hogy nyomban induljunk rohamra. De itt is minden század megtagadta, hogy harcba menjen, s azt kiáltozták: „Adj enni, adj ruhát és cipőt, másképpen nem fogunk harcolni, vagy pedig mindannyian fogságba megyünk.” Az ügy komoly, sőt válságos volt. Ha az ellenség tudomást szerez erről, valamennyiünket pusztán kézzel összefogott volna. Ezredünket követve sztrájkolt a cárevics ezrede és hadosztályunk más ezredei is. Hadosztályunk egyik ezredének két zászlóalja teljes egészében önként fogságba ment... Minden katonát agyon akartak lőni, el akarták venni a puskákat, a bombákat és a többi fegyvert, de a katonák nem adták oda; meg aztán a többi hadosztály is sztrájkolt, úgyhogy nem volt, aki agyonlője őket: mindenki sztrájkolt... De hogy is ne sztrájkolnának — csaknem mezítláb járnak, éheznek, fáznak —, még látni is szívszorító.

„A polgárháború története a Szovjetunióban”, I.
k. 2. kiadás, Moszkva, 1938, 30—31. lap (oroszul).

4. Barátkozás a fronton

Részlet egy katonalevélből (1916).

1916 telén csend volt a fronton. Az első vonalban megtörtént, hogy a katonák már nem lőttek, amikor meglátták az ellenséget. Ugyanígy tettek az osztrákok is. Néha az osztrákok átkiabáltak: „Páne, fejezzétek be a háborút!” És meghívták magukhoz az oroszokat, az oroszok pedig az osztrákokat. Nálunk

a frontszakaszon már 1916 októberében megkezdődött az ellenséggel való barátkozás, amiért persze eleget szorultunk a tisztektől. Januárban a barátkozás már megszokott jelenség lett. Ez egészen addig ment el, hogy katonáink különböző tárgyakat cseréltek egymással, kenyeret, cukrot adtak, és bicskát, botrovát kaptak.

„A polgárháború története a Szovjetunióban”, I. k. 2. kiadás, Moszkva, 1938, 35. lap (oroszul).

5. A politikai helyzet Oroszországban 1916 végén

Részlet a petrográdi titkosrendőri kirendeltségnek a rendőrségi departamentum különleges osztályához intézett 1916. októberi titkos jelentéséből.

... A háterszágnak, más szóval az egész országnak, fokozatosan érlelődő bomlása, amely krónikus és egyre jobban előrehaladó jelleget visel, a jelen pillanatban elérte azt a maximális és rettenetes fejlődési fokot, amely határozottan és már most veszélyezteti a működő fronton elért eredményeket, és azaz fenyeget, hogy az országot a legrövidebb időn belül a katasztrofális és elementáris anarchia mindent leromboló zűrzavarába dönti.

A közlekedés egyre fokozódó bomlása; a különféle sötét fezőrök féktelenül tobzódó spekulációja és fosztogatásai az ország kereskedelmi, ipari, társadalmi és politikai életének legkülönbözőbb területein; a központi és a helyi közigazgatás tagjainak rendszertelen és egymásnak ellentmondó rendelkezései; a hatalom másodrendű és alsó helyi letéteményeseinek lelkiismeretlensége s mint a fent elmondottak következménye, az élelmiszerek és a közszükségleti cikkek egyenlőtlen elosztása; a hihetetlenül növekvő drágaság és az élelem hiánya a főváros és a nagy társadalmi központok jelenleg éhező lakosságánál... mindez együttevén élénk, kimerítő színekben mutatja be a háterszágról való megfélelkezés következményét, mint e hatalmas állami organizmus belső életében fellépő súlyos, beteg állapot forrását és okát, s egyúttal határozottan és kategorikusan arra mutat, hogy a fenyegető válság már megérett, és valamilyen irányban feltétlenül meg kell oldódnia.

A fent elmondottak jellegzetes alátámasztására szolgálhat a lakosság tömegeinek körében jelenleg észlelt különösen izgatott hangulat is. Folyó év szeptember havának elejétől a főváros lakosságának legszélesebb és legkülönbözőbb rétegei körében élesen jelentkezett az ellenzéki és elkeseredett hangulatok rendkívüli erősödése. Egyre gyakrabban hangzottak el panaszok a közigazgatás ellen, egyre gyakrabban tettek élesen és kíméletlenül elítélő nyilatkozatokat a kormánypolitikáról.

Az említett hónap végére ez az ellenzéki hangulat, igen jól értesült források adatai szerint, olyan rendkívüli méreteket öltött, amelyeneket még 1905—1906-ban sem öltött a nagy tömegek között. Nyíltan és gátlás nélkül kezdtek panaszokat hangoztatni „a közigazgatás korrupszájára”, a hihetetlen háborús terhekre, a mindennapi élet kibírhatatlan körülményeire; a radikális és baloldali elemeknek azok a kijelentései, hogy „először pusztítsuk el a belső németet, és azután hozzákezdhetünk a külföldi némethez” — egyre nagyobb rokonszenvre találtak.

A nagy nélkülözésekre kárhóztatott és a közeli jövőben semmi reménysugarat sem látó egyszerű emberek súlyos anyagi helyzete arra készítette őket, hogy rokonszenvvel és ritkán tapasztalható figyelemmel forduljanak minden

olyan terv és javaslat felé, amely az anyagi életviszonyok javítását ígéri. Ennek következtében olyan helyzet alakult ki, amely a legnagyobb mértékben kedvez mindenfajta forradalmi propagandának és kezdeményezésnek, s amelyet a baloldali és egyéb kormányellenes csoportok aktív vezetői igen helyesen értékelték...

Az utóbbi időben számos különféle menekültügyi bizottságban, élelmezési bizottságban, városi szegénygondozási bizottságban és más különféle bizottságokban, amelyek szoros érintkezésben vannak a kisemberekkel, azok szükségleteivel és hangulatával, kivétel nélkül mindannyian azt a határozott meggyőződésüket fejezik ki, hogy „nagy események küszöbén állunk”, amelyekhez képest „1905 gyerekjáték volt”; hogy „a kormánynak az a rendszere, amelynek célja a kisember tudatlanságban tartása, teljes csődöt mondott: a kisember felébredt, és a várt „hurrá” helyett azt kiabálja: „segítség!” stb., stb...

Az utóbbi időben a petrográdi munkások között többször jelentek meg röpcédulák..., amelyek arra hívták fel őket, hogy követeljék a háború haladéktalan beszüntetését. Ezeknek a röpcéduláknak sikere az üzemekben, ahol egy évvel ezelőtt még minden kiáltványt maguk a munkások elítélőleg fogadtak, határozottan mutatja, hogy a tömegek hangulata igen élesen megfordult. A „központi hadiipari bizottság” munkáscsoportjának tagjai szerint a főváros munkás proletariátusa közel van a kétségbeeséshez, és állítólag „elegendő lenne akár egy provokációs jeladás is, hogy a fővárosban ösztönös zavargások törjenek ki, amelyek az áldozatok ezreit és tízezreit követelnék”.

Az ilyen kilengések számára teljesen érett a talaj: a tömegek gazdasági helyzete, a munkabér nagyarányú emelkedése ellenére is több, mint rettenetes. Mialatt a tömegek munkabére mindössze 50%-kal emelkedett, és csak néhány kategóriánál (lakatosoknál, esztergályosoknál, szerelőknél) emelkedett 100—200 százalékkal, az árak 100—500 százalékkal emelkedtek...

De a súlyos gazdasági helyzeten kívül a munkások „politikai jogfosztottsága” is teljesen „elviselhetetlen és tűrhetetlen” lett az utóbbi időben; annak az egyszerű jognak hiánya, hogy a munkás szabadon mehessen át egyik gyárból a másikba, a szociáldemokraták véleménye szerint a proletariátust „jogtalan nyájává” teszi, amely csak arra jó, hogy „vágóhídra hajtsák a háborúban”.

A munkásgyűlések betiltása — beleértve a boltok és étkezők felállítását céljából összehívott gyűléseket is —, a szakszervezetek bezárása, az üzemi betegsegélyező pénztárak vezetőinek üldözése, a munkás sajtóorgánumok betiltása stb. arra készíti a munkástömegeket, akiket cselekvéseikben és szimpátiáikban a legöntudatosabb és már forradalmasodott elemek vezetnek, hogy élesen elutasítónak viselkedjenek a kormányhatalommal szemben, és minden módon és eszközzel tiltakozzanak a háború továbbfolytatása ellen...

Ily módon a baloldali — forradalmi — köröknek határozott meggyőződésük, hogy a forradalom igen hamar kitör, hogy a forradalom kétségtelen előhírnökei már megjelentek, s hogy a kormány most gyengének fog bizonyulni a forradalmi tömegek elleni harcban, akik annál is inkább veszélyesek lesznek, mert kétharmad részben volt vagy jelenlegi katonákból állnak...

„Krasznij Arhiv”, 1926, 17. k. 5—14. lap (oroszul).

B) Az 1917. évi februári polgári demokratikus forradalom és a cárizmus megdöntése Oroszországban

Az imperialista világháború által szült politikai válság első hatalmas megnyilvánulása az 1917 februári oroszországi polgári demokratikus forradalom volt.

Az alábbi dokumentumok bemutatják a munkásosztály és a lenini Bolsevik Párt vezető szerepét a cárizmus megdöntésében, harcát azért, hogy Oroszország forradalmi úton jusson ki az imperialista háborúból.

6. Az OSZDM(b)P Központi Bizottságának 1917. február 26-i kiáltványa

Oroszország minden állampolgárához

Világ proletárjai, egyesüljetek!

Polgártársak! Az orosz cárizmus erődje ledőlt. Összeomlott a cári banda jóléte, amely a nép csontjain épült fel. A főváros a felkelő nép kezén van. A forradalmi csapategységek a felkelők oldalára álltak. A forradalmi proletariátusnak és a forradalmi hadseregnek meg kell mentenie az országot a végső pusztulástól és összeomlástól, amit a cári kormány előkészített.

Az orosz nép, roppant erőfeszítés, vér és emberélet árán lerázta magát az évszázados rabigát.

A munkásosztály és a forradalmi hadsereg feladata, hogy megalakítsa az *Ideiglenes Forradalmi Kormányt*, amelynek az új, megszülető *köztársaság* rendszer élére kell állnia.

Az Ideiglenes Forradalmi Kormánynak vállalnia kell a *nép minden jogán és szabadságát* védelmező ideiglenes törvények megalkotását, a *kolostori, a földesúri, a cári földek és az uralkodócsalád tulajdonában levő földek elkobzását és a népnek való átadását, a 8 órás munkanap bevezetését és az alkotmányozó gyűlés összehívását* az általános, közvetlen, egyenlő és titkos választójog alapján.

Az Ideiglenes Forradalmi Kormánynak vállalnia kell azt a feladatot, hogy haladéktalanul élelmet biztosítson a lakosság és a hadsereg számára, ehhez pedig el kell kobozni minden készletet, amelyet az előbbi kormány és a város önkormányzat felhalmozott.

A reakció hidrája még felemelheti fejét. A népnek és forradalmi kormányának feladata, hogy elfojtsa mindenfajta népellenes, ellenforradalmi cselekvést.

Az Ideiglenes Forradalmi Kormány azonnali és halaszthatatlan feladata, hogy felvegye az érintkezést a hadviselő országok proletariátusával a világ népeinek elnyomói és leigázói ellen, a császári kormányok és a kapitalista klikkek ellen folytatott forradalmi harca érdekében, a leigázott népekre rákényszerített véres embermészárlás haladéktalan megszüntetése érdekében.

A gyárak és üzemek munkásainak, továbbá a felkelő csapatoknak haladéktalanul meg kell választaniuk képviselőiket az ideiglenes kormányba, amelyet a felkelő forradalmi nép és hadsereg védelme alatt kell összehívni.

Polgártársak, katonák, feleségek és anyák! Fel harcra mindenki! Nyílj harcra a cári hatalom és cinkosai ellen!

Egész Oroszországban magasra emelkedik a felkelés vörös zászlaja! *Egész Oroszországban* vegyétek kezetekbe a szabadság ügyét, döntsetek meg a cári szolgákat, szölgákat harcba a katonákat.

Szerte Oroszországban, a városokban és a falvakban alakítsátok meg a forradalmi nép kormányát.

Polgártársak! A felkelők testvérei, együttes erőfeszítéseivel az önkényuralom romjain megerősítettük a szabadság születőben levő új rendszerét!

Előre! Visszaút nincs! Kiméletlen harcot!

Alljunk a forradalom vörös zászlaja alá!

Éljen a demokratikus köztársaság!

Éljen a forradalmi munkáosztály!

Éljen a forradalmi nép és a felkelő hadsereg!

*Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt
Központi Bizottsága*

„A polgárháború története a Szovjetunióban”, I.
k. 2. kiadás, Moszkva, 1938, 66. lap (oroszul).

7. A Bolsevik Párt harca az imperialista háború továbbfolytatása ellen

Lenin: „Az Ideiglenes Kormány jegyzéke” című cikke (1917).

A kártyákat felfedték. Minden okunk megvan arra, hogy megköszönjük Gucsikov és Miljukov úréknak jegyzéküket, amelyet ma minden lap közölt.

A munkás- és katonaküldöttek szovjetje végrehajtó bizottságának többsége, a narodnyikok, a mensevikek, mindazok, akik eddig arra szőlították fel a népet, hogy bízzék az Ideiglenes Kormányban, bőven meglakoltak. Remélték, várták és hitték, hogy az Ideiglenes Kormány a Csheidzével, Szkobelevvel és Szttyeklovval való áldásos „összeköttetés” hatására egyszer s mindenkorra lemond majd az annexiókról. Kissé másként történt...

Az Ideiglenes Kormány április 18-i jegyzékében kijelenti, hogy „a nép általános (!) törekvése az, hogy a világháborút a döntő győzelemig folytassuk”.

„Magától értetődik — fűzi hozzá a jegyzék —, hogy az Ideiglenes Kormány ... pontosan be fogja tartani a szövetségeseinkkel szemben vállalt kötelezettségeket.”

Rövid és velős beszéd. Háború a döntő győzelemig. A szövetség, amelyet az angol és francia bankárokkal kötöttek, szent...

Ki kötötte ezt a szövetséget a „mi” szövetségeseinkkel, vagyis az angol és a francia milliárdosokkal? Természetesen a cár, Raszputyin, a cári banda. De Miljukov és társai számára ez a szerződés szent és sérthetetlen.

Miért?

Egyesek azt válaszolják: mert Miljukov nem őszinte ember, mert ravasz fickó stb.

Egyáltalán nem erről van szó. Arról van szó, hogy Gucsikov, Miljukov, Tyerescsenko, Konovalov a tőkések képviselői. A tőkéseknek pedig szükségük van idegen területek meghódítására. Új piacokhoz, új tőke kiviteli területekhez jutnak, újabb lehetőségekre tesznek szert, hogy fiacskáiknak a jövedelmező állások tízezreit biztosítsák stb. Arról van szó, hogy az orosz tőkések érdekei most azonosak az angol és a francia tőkések érdekeivel. Ezért és csak ezért olyan kedvesek az orosz kapitalisták Ideiglenes Kormányának szívének a cár és az angol meg francia tőkések közt létrejött szerződések.

Az Ideiglenes Kormány újabb jegyzéke olaj a tűzre. Csak felszíthatja a harci kedvet Németországban. Segítségére van Rabló Vilmosnak abban, hogy tovább is az orruknál fogva vezesse „saját” munkásait és katonáit, és belevon- szolja őket a „végsőkig” folytatott háborúba.

Az Ideiglenes Kormány újabb jegyzéke a kérdést: no, és aztán? — élére állította.

Az angol és a francia tőkések forradalmunk első pillanatától kezdve egyre azt bizonygatták, hogy az orosz forradalmat csakis és kizárólag azért csinálták, hogy a háborút „a végsőkéig” folytassuk. A tőkéseknek szükségük van arra, hogy kifosszák Törökországot, Perzsiát és Kínát. Mi a rossz abban, ha ennek érdekében még vagy tízmillió muzsik otthagyja a fogát? Fő, hogy kivívjuk a „döntő győzelmet”... És az Ideiglenes Kormány most egészen nyíltan ugyanerre az útra lépett.

— Háborúskodjatok — mert mi rabolni akarunk.

— Haljatok meg naponta tízezerrel — mert „mi” még nem verekedtük ki a magunkét, mert mi még nem kaptuk meg részünket a zsákmányból!...

Egyetlen osztályöntudatos munkás, egyetlen öntudatos katona sem fogja tovább támogatni az Ideiglenes Kormány iránti „bizalom” politikáját. A bizalom politikája megbukott.

Szociáldemokrata városi konferenciánk határozatában azt mondta, hogy most minden egyes nap igazolni fogja a mi álláspontunk helyességét. De az események ilyen gyors menetére még mi sem számítottunk.

A munkás- és katonaküldöttek jelenlegi szovjetje választás elé kerül: ha lenyeli azt a pirulát, amelyet Gucskov és Miljukov elébe tettek, ez azt jelentené, hogy egyszer s mindenkorra lemond az önálló politikai szerepről — akkor holnap Miljukov „az asztalra rakja a lábát”, és teljesen kismemmizi a szovjetet, ha szembehelyezkedik Miljukov jegyzékével — ez azt jelenti, hogy szakít a bizalom régi politikájával, és rátér a „Pravda” által ajánlott útra.

Persze, lehet találni rothadt középútat is. De meddig?...

Munkások, katonák! Mondjátok meg most úgy, hogy mindenki hallja: követeljük, hogy nálunk egyetlen hatalom legyen — a munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek hatalma. Az Ideiglenes Kormány, a kapitalisták maroknyi csoportjának kormánya, takarodjon el, és tegye szabaddá a teret a szovjetek számára.

Lenin Művei 24. k. 183—185. lap.

C) Az Amerikai Egyesült Államok belépése a világháborúba

Az Egyesült Államok kormánya és igazi gazdái — az ipari és pénzmágnások — a háború elején Amerika semlegességét kívánták. A semlegesség álláspontja lehetővé tette, hogy az amerikai imperialisták hatalmas nyereséget vágjanak zsebre a hadviselő országokkal folytatott kereskedelem révén. Az amerikai milliárdosok 1915-től 1920-ig hadiszállításokon és egyéb szállításokon 15 milliárd dollárt kerestek. Az Egyesült Államok adós országból hitelező orszaggá vált több mint 10 milliárd dollárt adott kölcsön az antant országoknak. Az antant veresége azt jelentette volna, hogy az amerikai burzsoázia hatalmas összegeket veszít. 1917 tavaszán, a februári forradalom után, amikor világossá vált Oroszország további harcképtelensége, és felmerült a háborúból való kilépésének valószínűsége, komolyan felvetődött az antant vereségének lehetősége.

Az Egyesült Államokat a világháborúban való közvetlen részvételre készítették továbbá a német kormány több fenyegető lépése: a korlátlan tengeralattjáró-háború kiharidítása és az a távirat, amelyet Alfred Zimmermann német külügyi államtitkár 1917. január 19-én Németország mexikói követéhez intézett, amelyben javasolta az Egyesült Államok elleni német-mexikói szövetség megkötését, és amerikai területeket ígért Mexikónak.

Mindezek a tényezők közrejátszottak abban, hogy az Egyesült Államok 1917 áprilisában belépett a háborúba az antant oldalán.

8. Részlet Wilson amerikai elnöknek a detroiti üzletemberek gyűlésén 1916. július 16-án elmondott beszédéből

Nagy szerepet kell játszanunk a világban... Számbaveszik-e önök akár csak annak az egy ténynek a jelentőségét, hogy az utolsó egy-két évben megszűntünk adós ország lenni, és hitelező orszaggá váltunk, hogy a világ aranykészletéből nagyobb felesleg van a kezünkben, mint bármikor is volt, s hogy mostantól kezdve a mi dolgunk lesz, hogy kölcsönt adjunk, segítsük és előremozdítsuk a nagy nemzetközi vállalkozásokat. Jelentős mértékben nekünk kell finanszíroznunk az egész világot, márpedig annak, aki ezt a világot finanszírozza, meg kell azt ismernie és értenie, és tudnia kell saját tudása és belátása szerint igazgatni.

Idézve R. S. Baker—W. A. Dodd: Woodrow Wilson. Háború és béke. New York, 1927, 229. lap (angolul)

9. Német jegyzék a korlátlan tengeralattjáró-háború felújításáról

A német hadvezetőség 1916 végén arra a következtetésre jutott, hogy az antant egyre növekvő lőszer- és tüzérségi fölénye lehetetlenné teszi, hogy a német hadsereg győzelemre számítson. A német kormány Angliát tekintette legveszélyesebb ellenségének. Ezért elhatározta, hogy felújítja a korlátlan tengeralattjáró-háborút, és minden Angliába haladó, illetve Angliából jövő hajót előzetes figyelmeztetés nélkül elsüllyeszt, hogy „hat hónap alatt térdre kényszerítse Angliát”. (A korlátlan tengeralattjáró-háborút 1916 májusában hagyták abba, mert az Egyesült Államok tiltakozott az amerikai kereskedelmi hajók elsüllyesztése miatt.) A német hadvezetőség, amikor a korlátlan tengeralattjáró-harcot felújította, számba vette azt a kockázatot, hogy az Egyesült Államok belép a háborúba Németország ellen, de vállalta ezt a kockázatot, arra számítva, hogy az Egyesült Államok, ahol nem volt általános hadkötelezettség, nem képes nagy hadsereget felállítani és Európába szállítani az alatt a hat hónap alatt, amely a német hadvezetőség számításai szerint Anglia térdre kényszerítéséhez szükséges volt.

Részleteket közlünk a tengeralattjáró-harc felújítását bejelentő 1917. január 31-i német jegyzékből.

1917. február elsejétől kezdve minden további értesítés nélkül minden rendelkezésünkre álló eszközzel meg fogunk akadályozni minden tengeri közlekedést az angol szigeteket körülvevő tiltott övezetben és a Földközi-tengeren; „a fenti blokádövezetekben hajózó semleges hajók saját kockázataikra közlekednek”; az amerikai utasszállító hajók közlekedése tovább folytatódhat bizonyos feltételek mellett, nevezetesen a hajóknak a németek által kijelölt útvonalat kell követniök, bizonyos megkülönböztető jeleket kell viselniök (piros és fehér sávokat a hajótesten, fehérkockás piros zászlót) és a német tiltott rakomány-jegyzékben szereplő semmiféle dugárut sem szabad szállítaniok.

Ezen feltételek betartása mellett hetenként egyszer bármely irányban egy-egy hajó kelhet útra.

„House ezredes bizalmas iratai” (Ch. Seymour szerkesztésében). London, 1926, II. k. 439. lap (angolul).

10. A Zimmermann-jegyzék

Berlin, 1917. január 19.

Február 1-én szándékozunk megkezdeni a korlátozás nélküli tengeralattjáró-háborút. Ennek ellenére meg akarjuk tartani semlegességében az Amerikai Egyesült Államokat.

Ha ez a kísérlet nem sikerülne, szövetséget ajánlunk Mexikónak a következő alapon: együtt indítunk háborút, és együtt kötünk békét. Nagy pénzügyi segítséget fogunk nyújtani, és természetesen, hogy Mexikónak vissza kell foglalnia elvesztett területeit New Mexico, Texas és Arizona államokban. A részletek elrendezése Önre bízatik.

Utasítatik, hogy tájékoztassa Mexikó elnökét a fentiekről a legnagyobb titkosság mellett, mihelyt biztos lesz a háború kitörése az Egyesült Államokkal, és javasolja, hogy Mexikó elnöke saját kezdeményezéséből vegye fel a kapcsolatokat Japánnal, indítványozza azonnali csatlakozását ehhez a tervhez; ugyanakkor ajánlja fel, hogy közvetít Németország és Japán között.

Kérem, hívja fel Mexikó elnökének figyelmét arra, hogy a könyörtelen tengeralattjáró-háború alkalmazása kilátásba helyezi, hogy Anglia néhány hónap alatt kénytelen lesz békét kérni.

Zimmermann

Az amerikai történelem okmányai. (Szerk. *Com-mager*), 2. k. New York, 1949, 308. lap (angolul).

11. Wilson elnök beszéde a Kongresszusban 1917. április 2-án

Alább részletet közlünk az Egyesült Államok kongresszusa két házának együttes ülésén elhangzott, a Németországnak küldendő hadüzenetet javasoló beszédéből.

Kongresszusi tag Urak!

Rendkívüli ülésre hívtam össze a kongresszust, mert komoly, nagyon komoly politikai döntéseket kell hoznunk, mégpedig azonnal, és nem lenne sem helyes, sem alkotmányunk értelmében megengedhető, hogy magamra vegyem a cselekvés felelősségét.

Február 3-án Önök elé terjesztettem a német császári kormánynak azt a rendkívüli bejelentését, hogy február első napjától kezdődően félre akar állítani minden jogból vagy emberiességből fakadó korlátozást, és arra akarja felhasználni tengeralattjáróit, hogy elsüllyesszen minden hajót, amely közeledni próbál akar Nagy-Britannia és Írország kikötőihöz, Európa nyugati partjaihoz vagy a Földközi-tengeren Németország ellenségei által ellenőrzött kikötőkhöz. Úgy látszott, hogy a német tengeralattjáró-hadviselésnek ez volt a célja már korábban is a háborúban, de tavaly április óta a császári kormány valamilyenre visszatartotta tengeralattjáró-erőinek parancsnokait annak a nekünk tett ígéretnek megfelelően, hogy személyszállító hajókat nem süllyesztenek el, és megfelelően figyelmeztetik az összes többi hajókat is, ha tengeralattjáró hajói el akarnák azokat pusztítani, amennyiben nem tanúsítanak ellenállást, vagy nem kísérelnek meg menekülést, és gondjuk lesz arra, hogy a hajótörötteknek megadják legalább a jogos lehetőséget arra, hogy nyílt csónakokban életüket megmentseék. A foganatosított óvintézkedések eléggé hatástalanok voltak, és taláломra történtek, mint ez tragikusan kiderült a számos alkalommal tanúsi-

tott kegyetlen és embertelen eljárásuk során, de egy bizonyos fokig a korlátozásokat betartották. Az új politika mindenfajta korlátozást félrelökött. Mindenemű hajót, bármilyen zászló alatt fut, tekintet nélkül jellegére, terhére, úti céljára és megbízatására, könyörtelenül a tenger fenekére küldtek figyelmeztetés nélkül, segítség vagy a fedélzeten tartózkodók iránt tanúsított kegyelem nélkül, a baráti semleges államok hajóit éppúgy, mint a hadviselőket. Sőt kórházhajókat és olyan hajókat, amelyek segítséget vittek Belgium súlyosan kifosztott és sújtott népének, bár az utóbbi hajókat maga a német kormány látta el a tiltott övezeteken való keresztülhaladást engedélyező menlevéllel, és ezek a hajók félreismerhetetlenül meg voltak jelölve, süllyesztettek el a könyörületességnek ugyanazzal a hiányával, az erkölcsi szempontoknak ugyanazzal a semmibe vételével...

Most nem gondolok a vagyonok pusztulására, bármilyen óriási és komoly legyen is, hanem csupán az üldözöttek közé keveredett a nem hadviselő egyének, férfiak, nők és gyermekek indokolatlan és tömeges lemészárlására, akiknek foglalkozásait még a modern történelem legsötétebb időszakaiban is ártatlanoknak és jogosaknak tartották. Az elvesztett vagyonért kárpótlást lehet fizetni, a békés és ártatlan emberek életét nem lehet visszaadni. A kereskedelem ellen irányuló jelenlegi német tengeralattjáró-háború — az emberiség ellen vívott háború.

Ez háború az összes nemzetek ellen. Amerikai hajókat süllyesztettek el. Amerikai életeket vettek el olyan módon, hogy amikor megtudtuk, mélységesen felháborított bennünket, de hasonló módon pusztították el és süllyesztették el más semleges és baráti nemzetek hajóit is a rajtuk levő emberekkel együtt...

Csak egy olyan választásunk van, amire képtelenek vagyunk: nem fogjuk az engedékenységet és türelem útját választani, nem fogjuk tűrni, hogy nemzetünk és népünk legszentebb jogait megsértsék és semmibe vegyék. Az igazságtalanságok, amelyek ellen most csatasorba állunk, nem közönséges igazságtalanságok; az emberi életet gyökereiben támadják meg.

Mélységesen áthatva annak a lépésnek ünnepélyes, sőt tragikus jellegétől és attól a súlyos felelősségtől, amellyel jár, de habozás nélkül teljesítve azt, amit alkotmányos kötelességemnek tartok, indítványozom, hogy a kongresszus a német császári kormány legutóbbi magaviseletét úgy minősítse, hogy az a valóságban nem kevesebb, mint háború az Egyesült Államok kormánya és népe ellen; hogy formálisan elfogadja azt a hadviselő állapotot, amely rákényszerített; és hogy tegyen azonnal lépéseket nemcsak az ország még erőteljesebben védelmi állapotba helyezésére, hanem minden hatalmát és erőforrásait alkalmazva arra törekedjék, hogy a német birodalom kormányát rákényszerítse a háború befejezésére...

Az amerikai történelem okmányai. (Szerk. Commager), 2. k. New York, 1949, 308—310. lap (angolul).

12. Az 1917. november 2-i amerikai—japán egyezmény (a Lansing-Ishii egyezmény)

Az alábbiakban közöljük annak a jegyzéknek szövegét, amelyet 1917. november 2-án Robert Lansing, az Egyesült Államok külügyminisztere és Ishii, japán nagykövet váltottak egymással. Noha a jegyzékben képmutatónan meghirdették Kína függetlenségének és területi épségének „tisztelőben tartását”, az amerikai—japán egyezmény imperialista megállapodás volt Kína rovására. Az amerikai imperialisták, akiket abban az időben elfoglalt az európai háború, és akik a militarista Japánt már ab-

ban az időben az oroszországi forradalmi mozgalom elleni harc eszközeként tekintették, beleegyeztek abba, hogy elismerjék Japán „különleges érdekeit” Kínában, és ezzel ösztönözték Japán agresszióját Kínában. Az amerikai kormány ennek az egyezménynek aláírásával egyidejűleg elérte azt, hogy Japán külön titkos függelékkel írt alá (ezt csak 1938-ban hozták nyilvánosságra az Egyesült Államokban), amelyben kötelezte magát, hogy nem törekszik Kínában olyan különleges jogokra és kiváltságokra, amelyek más baráti országok állampolgárai jogainak csorbítását eredményezhetik.

Abból a célból, hogy véget vessünk az időről időre forgalomba kerülő alaptalan közleményeknek, kíváncsúnak találtuk, hogy ismételten nyilvános nyilatkozatot tegyünk azokról az óhajokról és szándékokról, amelyeket kormányaink Kína irányában osztanak.

Az Egyesült Államok és Japán kormánya elismerik, hogy a területi közelség speciális kapcsolatokat teremt az országok között, s ennek következtében az Egyesült Államok kormánya elismeri, hogy Japánnak speciális érdekeltségei vannak Kínában, különösen azon a részén, amely birtokaival határos.

Kína területi szuverenitása mindazonáltal csorbítatlan maradt, és az Egyesült Államok kormánya teljes bizalmat táplál a császári japán kormány az irányú ismételt megnyugtató nyilatkozatai iránt, hogy bár a földrajzi helyzet ilyen speciális érdekeltségeket hárt Japánra, Japán nem kívánja más népek kereskedelmét egyenlőtlen elbánásban részesíteni, vagy semmibe venni azokat a jogokat, amelyeket ez idáig Kína szerződések értelmében más államoknak biztosított.

Az Egyesült Államok és Japán kormánya elutasít minden olyan feltételezést, hogy bármilyen módon csorbítani fogják Kína függetlenségét vagy területi sérthetetlenségét, s ezenfelül kijelentik, hogy mindenképpen csatlakoznak az úgynevezett „nyitott kapu” elvéhez, azaz a Kínában folytatandó kereskedelem és ipar egyenlő lehetőségeinek elvéhez.

Ezenkívül kölcsönösen kijelentik: ellenzik azt, hogy bármely kormány olyan speciális jogokat vagy kiváltságokat szerezzen, amelyek a függetlenséget vagy a területi sérthetetlenséget érinthetik, vagy pedig tagadják valamely ország alattvalóinak vagy állampolgárainak azt a jogát, hogy teljes mértékben egyenlő lehetőségekkel rendelkezzenek Kínában a kereskedelem és az ipar terén.

Az amerikai diplomácia okmányai. (Szerk. Bartlett), New York, 1947, 421—422. lap (angolul).

D) A hadműveletek menete a nyugati fronton 1917-ben

13. Az olasz hadsereg szétverése az 1917 októberi caporettoi ütközetben

1917 októberében az osztrák—német hadvezetőség, kihasználva a keleti és a nyugati fronton bekövetkezett szélcsendet, nagyszabású támadást indított az olasz fronton, hogy Olaszországot kapitulációra kényszerítse, és kezébe kaparintsa erőforrásait. Az osztrák—német csapatok támadása az olasz csapatok szétverésével végződött. A teljes megsemmisüléstől csak az angol és francia erősítések megérkezése mentette meg őket.

Részletet közlünk az akkori angol miniszterelnök, Lloyd George emlékirataiból.

Október végén a német hadsereg, amely jobbszárnyával feltartóztatta a szövetségesek hadseregeit Franciaországban, balszárnyával a Stíriai Alpokban csapást mért az olasz hadseregre. A teutonok csapása megsemmisítő hatású volt.

Az olasz hadsereg elkábult, és rendezetlenül futott visszafelé. 16 nap alatt 70 mérföldet vonult vissza, s 600 ezer főt vesztett halottakban, sebesültekben, foglyokban és eltűntekben (beleértve azokat is, akik a zűrzavarban eldobták fegyverüket, és szétszéledtek Észak-Olaszországban). Az amúgy is elégtelen olasz tűzéréség 3152 ágyúja az ellenség kezére került. Jelentős nagyságú területet vesztek el, de ez a veszteség jelentőségében meg sem közelíthette az emberveszteséget, az ágyúkban és felszerelésben szenvedett veszteségeket...

Olaszországba érkezésem után megismerkedtem az angol tisztek jelentéseivel.

Egész hadosztályok bolyongó atomjaikra bomlottak, amelyeket a vihar kergetett végig Lombardia síkságain. Hány hadosztályt semmisítettek meg, és hány élte túl ezt a katasztrófát, melyek voltak akár ezek, akár azok a hadosztályok — senki sem tudta pontosan és teljes bizonyossággal megmondani. Egyes hadosztályok, tűzéréség és hadtáp nélkül, csak ügyel-bajjal tudták fenntartani magukat. Mely hadosztályok? Ki tudta volna ezt megmondani? Az olasz vezérkar semmiesetre sem...

D. Lloyd George: Háborús emlékiratok. IV. k. London, 1934, 2306—2309. lap (angolul).

E) Forradalmi megmozdulások Franciaországban és Németországban 1917 nyarán

A cárizmus megdöntése Oroszországban ösztönzést adott számos nyugat-európai országban a forradalmi megmozdulásoknak, elősegítette a sztrájkmozgalom erősödését, a szocialista pártokon belül a baloldali elemek aktivitásának fokozódását, a háborúellenes mozgalom fellendülését a katonatömegek és az elhúzódo imperialista mérsárlástól meggyötört dolgozó lakosság körében. A legtöbb hadviselő országban politikai válság érlelődött, amellyel az uralkodó körök kénytelenek voltak számolni.

Az itt közölt dokumentumok beszámolnak a franciaországi munkásforrongásokról és katonalázadásokról és a német hajóhadban 1917 nyarán kitört felkelésről, valamint a németországi politikai válság megnyilvánulásáról — a birodalmi gyűlés első „békeajánlatáról”.

14. A francia munkások háborúellenes fellépései

(Részlet egy vasmunkás visszaemlékezéseiből)

1917-ben Clerge-Sain és társánál dolgoztam Levallois-ban, a Cave utcában. Motorokat gyártottunk hat- és tizenegyhengeres repülőgépek részére.

A háború befejezését követeltük.

Egy reggel 8 órakor a műhelyküldöttek kihirdették: nem dolgozunk. Senki sem állt munkába. 90 tagú küldöttségünk a Cave utcában levő városházára ment. Valamennyi iparágban jelt adtunk a sztrájkra. Estére 120 ezren sztrájkoltak.

A következő napon a sztrájkolók száma elérte a 250 ezret. A sztrájk mindehütt a következő jelszóval folyt: a kormány hozza nyilvánosságra háborús céljait. A háború befejezését követeljük!

A Grenge-aux-Belle-ben tartott gyűlésen kicsi volt a hely a sok ezer küldött számára, akik a sztrájkoló munkások részéről a gyűlésen való részvétel vagy

információszerzés céljából megjelentek. Még soha életemben nem láttam ilyen nagyszabású mozgalmat.

De az átkozott Merrheim¹ a legelső naptól kezdve azon dolgozott, hogy megghiúsítsa a sztrájkot, s zűrzavart és pesszimizmust hintett szét.

Üzemünkben kollektívan vettük fel újra a munkát; amennyire én tudom, megtorlások nem voltak.

Alphonse B.

a 100. gyalogezred volt katonája

„Humanité” 1932. augusztus 30. (franciául).

15. Forrongások a francia hadseregben 1917 nyarán

(Részlet az egyik résztvevő visszaemlékezéseiből)

1917 júniusa. A 137. ütegnél szolgáltam, és éppen pihenőben voltam Sercheben, Soissons közelében. A hadseregben nagy fejvesztettség uralkodott. Megtárgadtuk, hogy kimenjünk a lövészárkokba Serny-be (az Aisne mellett).

Emlékszem, láttam, hogyan vonult át a 132. gyalogezred, amelyben teljesen felbomlott a rend, hogyan lázadt fel a 136. ezred fegyverrel a kézben, és hogyan ásta be magát Garit magaslatain. Ezt a felkelést a lovasság leverte.

Vártuk a vezetők rendelkezéseit. Forradalmi hadsereg voltunk, készen arra, hogy Párizsba vonuljunk.

Hány elvtárs fizetett életével az akkori „szocialista” vezérek aljasságáért!

B. D.

Uo. (franciául).

16. Zendülés a 46. francia gyalogezredben

(Részlet az egyik résztvevő visszaemlékezéseiből)

1917 május végén — június elején a 46. gyalogezrednek (10. hadosztály), amelyben szolgáltam (1. zászlóalj, 3. század), támadást kellett indítania Juvin-cour ellen.

Elhatároztuk, hogy nem megyünk — lesz, ami lesz.

Elrejtőztünk a szomszédos erdőben. Egyesek közülünk magukkal akarták vinni fegyverüket; de a kialakuló vita után elfogadták azoknak a véleményét, akik nagyobb ékesszólásukkal meg tudták győzni a katonákat.

A puskákat, gránátokat, gyorstüzelő puskákat behordtuk a barakkokba. Később az a gondolat támadt bennem — ma pedig már csaknem teljesen biztos vagyok ebben —, hogy azok, akik meggyőztek minket, hogy ne vigyünk magunkkal fegyvert, katonaruhába öltöztetett provokátorok voltak. Arcukat nem lehetett látni; a dolog éjjel történt, különben sem ismerhettünk mindenkit személyesen a zászlóaljban.

Az éjszaka végéhez közeledik. A tisztek körülöttünk keringenek, visszaterésre szólítanak fel bennünket. Szidalmakkal és ellenséges kiáltásokkal válszolunk nekik: „Le a háborúval! Szabadságot követelünk!” stb., továbbá énekek-

¹ Arthur Merrheim (1881–1925), francia szindikalista, az Általános Munkásszövetség (CGT) egyik vezetője.

kel: „Az anyák sztrájkja”, „A lorette-i (vagy craonne-i) fennsíkon történt” stb. Még az Internacionálét is énekeltük.

Megvirradt. Az erdőcskét lovasság fogta körül, és — amint hírlik — szene-
gálok is, akiket nem láthattunk.

Hatalmas automobil érkezett, amelyből egy magas rangú tiszt szállt ki: Lapointe ezredes, aki tábornoki funkciót töltött be (a szabadságon levő Walden tábornokot helyettesítette).

Mi csak hallgatunk, és várjuk, mi lesz.

Azt követeli tőlünk, hogy induljunk el az állásokba. Mi sorban egymás után megvitatjuk a mi követeléseinket.

Az ezredes kijelenti, hogy ebben a pillanatban semmit sem tud tenni, hogy minden rendben lesz, ő megtesz minden tőle telhetőt, senki sem kap büntetést stb.

Mi tanakodtunk: fegyvertelenek vagyunk, más zászlóaljok kivonultak az állásokba, vasgyűrűbe szorultunk. Megértjük, hogy legkisebb mozdulatunk esetén is erőszakos lépéshez fognak folyamodni.

Legyőztek bennünket, harc nélkül megadjuk magunkat. Csüggedt hangulatunk betetőzéséül a legjobban bajtársaink árulása sújtott le bennünket. Beleegyeztünk abba, hogy Craonne-ba vonuljunk.

Milyen szegényen!

... Abban az időben nem volt kommunista párt!

A 46. gyalogezred egy volt katonája

„Humanité” 1932. augusztus 25. (franciául).

17. A Spartacus-szövetség röpcédulája a német hajóhadban 1917 nyarán Wilhelmshavenben kitört felkelésről

Az oroszországi februári forradalom hatására 1917 tavaszán és nyarán a német hajóhad tengerészei közt forradalmi megmozdulások törtek ki. Ezek közül a legnagyobb a wilhelmshaveni felkelés volt. A mozgalom az illegális matrózszervezet vezetésével bontakozott ki, amelyben baloldali szociáldemokraták voltak. A felkelés elfojtása alkalmával a vezetőknél kiáltványokat találtak, ezek felhívást tartalmaztak az annexió nélküli békéért folytatandó harcra. A forradalmár matrózokat haditörvényszéknek adták át, amely rendkívül kemény büntetéssel sújtotta őket.

Közljük azt a röpcédulát, amelyet a Spartacus-szövetség ezzel kapcsolatban kiadott.

Kövessétek példájukat!

Ébrednek s magukhoz térnek végre a német munkások. Vannak még igazi hősei a német proletariátusnak, ha eleinte egyenként lépnek is fel. Saját soraikból támadtak. Nem a parancsszó hősei, kik felsőbb parancsra legyilkolják más országok proletárjait. Nem, a mi hőseink saját, önkéntes elhatározásukból lettek azzá, kik osztályukért s a szocializmusért életüket áldozták: a wilhelmshaveni matrózokról szólunk.

Forradalmi szándékuk természetesen még nem vezethetett célhoz. A német militarizmust azonban mégis szíven találták. Ezt bizonyítja a katonai terrorhatalom szörnyű bosszúja. Egy parancsszóra eljáró katonai rögtönítélő bíróság két elvtársunkat: Reichpietsch és Köbis matrózokat halálra ítélte és agyonlővette, s több mint 50 matrózt összesen 400 évi börtönbüntetéssel sújtott. Ezek

az áldozatok azonban nem hiábavalók. A wilhelmshaveni lázadó matrózok a harci riadóra adtak jelet, s példát mutattak osztályukbeli elvtársaiknak:

Német munkások, tegyetek úgy, mint mi, s akkor a szocialista béke lesz az emberiség osztályrésze. De csakis akkor, mert ezt a békét ki kell harcolni! Ez az ő egyszerű végrendeletük.

A német munkásosztálynak teljesítenie kell ezt a végrendeletet; ugyanúgy kell cselekednie, mint vértanúi cselekedtek.

Barátaink habozás nélkül mentek a halálba s a fegyházba. Mindegyikük egy-egy hőse osztályának, egyikük sem tévovázott. Ezt bizonyítják azok a búcsúszavak, melyeket egyik barátunk küldött nekünk, mielőtt a Celle-i fegyház éjszakája elnyelte volna. Egy ember szól itt utoljára testvéreihez, akikért feláldozta magát:

„Tisztelt elvtársam! Immár tragikus végükhöz értek a mi haditengerészeti hazaárulási pereink is. Azokon az ismert matrózokon kívül, akik hallatlanul n. agas fegyházbüntetésük letöltését már megkezdték, s két agyonlőtt bajtársunkon: Reichpietschen és Köbisen kívül most már nekünk is a fegyházba kell vándorolnunk tíz esztendőre. Ezzel most már összesen 400 esztendőnyi fegyház-rótt ki Dr. Dobring, Lösch és a többi hadbírósaági tanácsos dühe.

Tekintettel elszállításom közeledtére, az alábbi kéréssel fordulok Önhöz: Minthogy mint katona is egyetlen eltartója voltam szegény családomnak, s zsoldomból támogattam őket, most pedig a rám kirótt súlyos ítélet következtében egy évtizeden át nem tudom ellátni szeretteimet, kérem Önt, gondoskodjék — esetleg a párt anyagi eszközeiből — hozzátartozóim támogatásáról. Legyen meggyőződve arról, hogy én soha nem intéztem volna ilyen kérést Önhöz, ha ez a barbár büntetés nem kényszerítene arra, hogy szegény édesanyámat a nyomorúságtól és a pusztulástól így mentsem meg. Bizakodva megyek a fegyházba, s szívesen éhezem és senyvedek ott elvtársaimhoz hasonlóan akkor, ha magammal vihetem azt a tudatot, hogy van még részvét hozzátartozóim iránt.

Abban a reményben, hogy Ön e kívánságomat — feltehetően beható vizsgálat alá véve — teljesíteni fogja, s együtt érez és gondol velünk, fegyencekkel, kik meggyőződésünk ügyéért vívott harcban estünk el, pártköszöntéssel zárom soraimat, N. N.

Kelt a fegyházba szállításunk idején.”

A mi élve eltemetett barátunk fenti egyszerű felhívása, melyben pártbeli elvtársai együttérzésére appellál, nem talál süket fülekre. Hűségért hűséget! A német munkásosztály nem engedi nyomorba süllyedni vértanúi családtagjait. Nem, sőt: eljön a nap, amikor őket is ki fogja szabadítani a fegyházakból.

Minden szocialista munkás, minden szocialista munkásnő köteles arról gondoskodni, hogy ez a nap ne a távoli jövőben érkezzon el.

Okmányok és anyagok a német munkásmozgalm történetéhez. 1. k. Berlin, 1958, 676—677. lap (németül).

18. A német többségi pártok birodalmi gyűlési határozata 1917. július 19-én

A negyedik háborús esztendő küszöbén — éppen úgy, mint 1914. augusztus 4-én — is érvényes a német népre a trónbeszéd szava: „Bennünket nem a hódítás vágya vezet.” Németország saját szabadságáért, önállóságáért, területi birtokállományának sérthetetlenségéért ragadott fegyvert. A birodalmi gyűlés meggyezéssel békére s a népek tartós megbékélésére törekszik.

Az ilyen békével összeegyeztethetetlenek az erőszakos területszerzések, a politikai, gazdasági és pénzügyi erőszakoskodások.

A birodalmi gyűlés elutasít minden olyan tervet is, melynek célja a népek háború utáni gazdasági elszigetelése és elidegenítése egymástól.

Biztosítani kell a tengerek szabadságát.

Csakis a gazdasági béke készítheti elő a talajt a népek barátságos együttéléséhez.

A birodalmi gyűlés erőteljesen szorgalmazza majd nemzetközi jogi szervezetek életrehívását.

Amde mindaddig, amíg az ellenséges kormányok nem akarnak egy ilyen békére ráállni, mindaddig, míg Németországot és szövetségeseit elfoglalással és erőszakkal fenyegetik, a német nép egy emberként áll velük szemben, rendíthetetlenül kitart és harcol is mindaddig, míg biztosítva nincs saját és szövetségesei joga az élethez és a fejlődéshez.

A német nép egységében legyőzhetetlen. A birodalmi gyűlés egynek vallja magát e kérdésben azokkal a férfiakkal, akik hősiek harcukkal hazájukat védik. Az egész nép el nem múló hálájáról biztosítja őket.

A német politika és történelem okmányai. Berlin, é. n. II. k. 354. lap (németül).

XV. A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM ÉS OROSZORSZÁG FORRADALMI KILÉPÉSE AZ IMPERIALISTA HÁBORÚBÓL

A) A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a szovjethatalom létrejötte Oroszországban

1. A Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetje mellett működő Forradalmi Katonai Bizottság üzenete Oroszország lakosságához az Ideiglenes Kormány megdöntéséről és a hatalomnak a szovjetek kezébe való átkerüléséről

Oroszország polgáraihoz!

Az Ideiglenes Kormány meg van döntve. Az államhatalom a petrográdi proletariátus és helyőrség élén álló Forradalmi Katonai Bizottság kezébe ment át, amely a Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjének szerve.

Az ügy, amelyért a nép harcolt: a demokratikus béke haladéktalan felajánlása, a földesúri földtulajdon megszüntetése, a termelés munkásellenőrzése, szovjet kormány alakítása — biztosítva van.

Éljen a munkások, katonák és parasztok forradalma!

*A Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi
Szovjetje mellett működő Forradalmi Katonai
Bizottság.*

1917. október 25. Reggel 10 óra.

Lenin Művei 26. k. 234. lap.

2. V. I. Lenin előadói beszéde a szovjethatalom feladatairól a Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjének ülésén 1917. október 25-én (november 7-én)

Rövid újságbeszámoló

Eltársak! A munkás- és parasztforradalom, amelynek szükségességét a bolsevikok mindig hangoztatták, végbement.

Mi a jelentősége ennek a munkás- és parasztforradalomnak? Ennek a forradalmi átalakulásnak jelentősége mindenekelőtt az, hogy szovjet kormányunk, saját hatalmi szervünk lesz, a burzsoázia bármi néven nevezendő részvétele nélkül. Az elnyomott tömegek maguk teremtik meg a hatalmat. Gyökeresen lerombolják a régi államgépezetet, és szovjet szervezetek formájában új kormányzati apparátust hoznak létre.

Mától fogva új szakasz kezdődik Oroszország történetében, és ennek a harmadik orosz forradalomnak végeredményben el kell vezetnie a szocializmus győzelméhez.

Egyik soronlevő feladatunk az, hogy azonnal be kell fejeznünk a háborút. De ahhoz, hogy ezt a mai kapitalista renddel szorosan összefüggő háborút befejezhessük, le kell győznünk magát a tőkét — ez mindenki előtt világos.

Ebben segítségünkre lesz az a munkás világmozgalom, amely már kezd kibontakozni Olaszországban, Angliában és Németországban.

Az igazságos, azonnali béke, amelyet mi a nemzetközi demokráciának ajánlottunk, mindenütt lelkes visszhangra talál a nemzetközi proletártömegekben. Ahhoz, hogy a proletariátus e bizalmát megerősítsük, azonnal nyilvánosságra kell hoznunk valamennyi titkos szerződést.

Oroszországban a parasztság óriási többsége azt mondta: elég a kapitalistákkal folytatott játékból — a munkásokkal tartunk. A parasztok bizalmát egy dekrétummal nyerjük meg, amely megszünteti a földesúri tulajdont. A parasztok megértik, hogy csak a munkásokkal való szövetség menti meg a parasztságot. Bevezetjük a termelés igazi munkásellenőrzését.

Most megtanultuk, hogyan kell szívvel-lélekkel együttműködni. Erről tanulunk az éppen most végbement forradalom. Rendelkezünk a tömegszervezetnek azzal az erejével, amely legyőz mindent, és elvezeti a proletariátust a világforradalomhoz.

Oroszországban most a szocialista proletárállam építésével kell foglalkoznunk.

Éljen a szocialista világforradalom! (*Viharos taps.*)

Lenin Művei 26. k. 237—238. lap.

3. Dekrétum a békéről

Az Októberi Forradalom győzelme után a szovjethatalom egyik legelső lépése az volt, hogy dekrétumot adott ki az annexiók és hadisarc nélküli demokratikus békéről.

Közzöljük ennek a dekrétumnak V. I. Lenin által írt szövegét, amelyet 1917. november 8-án fogadott el a munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek második oroszországi kongresszusa.

A munkás- és parasztkormány, amelyet az október 24—25-i forradalom hozott létre, s amely a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeire támaszkodik, valamennyi hadviselő népnek és kormányainak azt javasolja, hogy haladéktalanul kezdjenek tárgyalásokat az igazságos demokratikus békéről.

Igazságos vagy demokratikus békének, amely után minden hadviselő országban a háborútól kimerült, elgyötört és megkínzott munkásság és más dolgozó osztályok túlnyomó többsége sóvárog, s amelyet az orosz munkások és parasztok a cári monarchia megdöntése után a leghatározottabban és a legállhatatosabban követeltek — ilyen békének a kormány az annexiók (vagyis idegen területek erőszakos elfoglalása, idegen népek erőszakos bekebelezése) és hadisarc nélküli azonnali békét tekinti.

Ilyen béke haladéktalan megkötését javasolja Oroszország kormánya valamennyi hadviselő népnek, és egyúttal kifejezi azt a készséget, hogy azonnal, a legcsekélyebb halogatás nélkül minden döntő lépést megtesz addig is, amíg az ilyen béke valamennyi feltételét minden ország és minden nemzet népképviselőinek teljhatalmú testülete véglegesen megerősíti.

Idegen területek annexióján vagy elfoglalásán a kormány általában a demokrácia és különösen a dolgozó osztályok jogérzetének megfelelően egy kis vagy gyenge népnek valamely nagy vagy erős állammal való minden néven nevezendő egyesítését érti olyan esetekben, amikor ez a nép nem fejezte ki pontosan, világosan és önként beleegyezését vagy kívánságát, függetlenül attól, mikor ment végbe ez az erőszakos egyesítés, függetlenül továbbá attól, mennyire fejlett vagy elmaradott az erőszakosan beolvasztott vagy erőszakosan az illető állam határain belül visszatartott nemzet. Függetlenül végül attól is, hogy Európában vagy távoli tengeren túli országokban él-e ez a nemzet.

Ha valamely nemzetet erőszakosan visszatartanak egy bizonyos állam határai között, ha ennek a nemzetnek, kifejezett kívánsága ellenére — mindegy, hogy a sajtóban, népgyűléseken, pártok határozataiban vagy a nemzeti elnyomás elleni lázongásokban s felkelésekben jut-e kifejezésre ez a kívánság — nem adják meg azt a jogot, hogy szabad népszavazással, az anektáló vagy általában az erősebb nemzet csapatainak teljes kivonása mellett, a legkisebb kényszer nélkül döntsön államformájáról, akkor az ilyen egyesítés — annexió, vagyis hódítás és erőszak.

A kormány az emberiség elleni legnagyobb goncszítettnek tartja ennek a háborúnak folytatását, amely azért folyik, hogyan osszák fel az erős és gazdag nemzetek között az általuk meghódított gyenge népeket, és ünnepélyesen kijelenti, hogy eltökélt szándéka haladéktalanul aláírni egy olyan béke feltételeit, amely ezt a háborút a fentebb megjelölt és kivétel nélkül minden nép számára egyaránt igazságos feltételek alapján megszünteti.

A kormány egyben kijelenti, hogy a fenti békefeltételeket egyáltalán nem tekinti ultimátumszerűeknek, vagyis hajlandó megvizsgálni minden más békefeltételt is, csupán ahhoz ragaszkodik, hogy előterjesztésük bármelyik hadviselő fél részéről a lehető leggyorsabban történjék, és teljesen világos legyen, feltétlenül kizárjon minden kétértelműséget és minden titkot a békefeltételek felajánlása során.

A titkos diplomáciát a kormány megszünteti, és a maga részéről annak a határozott szándékának ad kifejezést, hogy minden tárgyalást teljesen nyíltan, az egész nép előtt folytat, és hogy haladéktalanul hozzáfog a földbirtokosok és tőkészek kormányára által 1917 februártól október 25-éig jóváhagyott vagy megkötött titkos szerződések teljes nyilvánosságra hozásához. E titkos szerződések egész tartalmát, amennyiben az, mint a legtöbb esetben történt, arra irányult, hogy az orosz földbirtokosoknak és kapitalistáknak előnyöket és kiváltságokat nyújtson, hogy megtartsa vagy növelje a nagyoroszok anektált területeit, a kormány feltétlenül és azonnali hatállyal semmisnek nyilvánítja.

Amikor a kormány valamennyi ország kormányához és népéhez azzal a javaslattal fordul, hogy haladéktalanul kezdjék meg a nyilvános béketárgyalásokat, a maga részéről kijelenti, hogy kész ezeket a tárgyalásokat akár írásos érintkezés, akár táviró, akár a különböző országok képviselői közti tárgyalások útján vagy az ilyen képviselők értekezletén folytatni. Az ilyen tárgyalások megkönnyítése céljából a kormány kijelöli teljhatalmú képviselőjét a semleges országokban.

A kormány valamennyi hadviselő ország kormányának és népének azt javasolja, hogy kössenek haladéktalanul fegyverszünetet, s a maga részéről kíváncsának tartja, hogy a fegyverszünetet legalább három hónapra, vagyis olyan időtartamra kössék meg, amelynek folyamán teljes mértékben lehetséges részint az, hogy a háborúba bevont vagy a háborúban való részvételre kényszerí-

tett kivétel nélkül valamennyi nép vagy nemzet képviselőjének részvételével megtartott béketárgyalások befejeződjenek, részint pedig az, hogy valamennyi ország népképviselőinek teljhatalmú testületeit a békefeltételek végleges jóváhagyása céljából összehívják.

Amikor Oroszország ideiglenes munkás- és parasztkormánya valamennyi hadviselő ország kormányához és népéhez ezzel a békeajánlattal fordul, különösen az emberiség három legelőrehaladottabb nemzete, a mostani háborúban részt vevő három legnagyobb állam: Anglia, Franciaország és Németország öntudatos munkásaihoz is fordul. Ezeknek az országoknak munkásai a haladás és a szocializmus ügyének a legnagyobb szolgálatokat tették: ilyen a chartista mozgalom nagyszerű példaadása Angliában, ilyen a francia proletariátus által megvívott számos világtörténelmi jelentőségű forradalom, végül, ilyen a német proletár tömegszervezetek megteremtése a németországi kivételes törvények ellen folytatott hőies harcban és az egész világ munkásai számára példaadó, hosszú, kitartó fegyvermezt munkában. A proletariátus hősiességének és történelmi alkotóerejének mindeme példáiban mi zálogát látjuk annak, hogy a nevezett országok munkásai megértik a most rájuk háruló feladatokat, az emberiségnek a háború borzalmaiból és következményeitől való megszabadításában rejlő feladatot, hogy ezek a munkások mindenirányú, határozott, odaadó és erőteljes tevékenységükkel segítenek majd nekünk sikeresen tető alá hozni a béke ügyét, s egyszersmind a dolgozó és kizsákmányolt néptömegek minden rabság és minden kizsákmányolás alól való felszabadításának ügyét.

Lenin Művei 26. k. 247—250. lap.

B) A szovjet kormány breszt-litovszki béketárgyalásai a négyes szövetség államaival. A breszti béke

1917. november 21-én a szovjet kormány általános békekötési ajánlatot intézett Anglia, Franciaország, Olaszország, az Egyesült Államok és Japán nagyköveteihez, amelyet november 27-én megismételt. Erre a javaslatra semmiféle válasz sem érkezett. November 29-én viszont a német hadsereg főparancsnokság kijelentette, hogy hajlandó fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeni a szovjet kormánnyal. A szovjet kormány ezért kénytelen volt egyedül hozzákezdeni a négyes szövetséggel való tárgyalásokhoz.

A fegyverszüneti tárgyalások 1917. december 2-án indultak meg Breszt-Litovszkban. December 5-én megegyezést írtak alá az Oroszország és a négyes szövetség államai közti hadműveleteknek 10 napra történő felfüggesztéséről. December 15-én egy 28 napra szóló fegyverszüneti szerződést kötöttek.

A béketárgyalások 1917. december 22-én kezdődtek meg. Az első ülésen a szovjet küldöttség nyilatkozatot tett közzé, amelyben megfogalmazta az általános demokratikus béke elvi alapjait. December 25-én Németország, Ausztria—Magyarország, Bulgária és Törökország küldöttsége erre közös nyilatkozattal válaszolt, amely szerint beleegyezett az annexiók és hadisarc nélküli békébe azzal a feltétellel, hogy valamennyi hadviselő ország csatlakozik ehhez a békéhez. A szovjet küldöttség javaslatára a béketárgyalásokat 1918. január 4-ig félbeszakították, hogy megnyerjék a tárgyalásokon való részvételre az antant hatalmait. Ezek azonban nem válaszoltak a szovjet kormánynak hozzájuk intézett javaslatára.

1918. január 9-én ismét megkezdődtek a békekonferencia ülései. A négyes szövetség képviselői most már nyíltan jelentős oroszországi terület annektálását követelték. Február 10-én a Trockij által vezetett szovjet küldöttség megszegve Lenin utasítását, megtagadta a békeszerződés aláírását, és ugyanakkor közzétette hogy beosztintetik a háborút a négyes szövetség államai ellen. A béketárgyalások megszaktak.

1918. február 18-án a német hadvezetőség megszakította a fegyverszünetet, és támadást indított Szovjet-Oroszország ellen. Ennek a támadásnak a célja az volt, hogy megdöntsék a szovjethatalmat, és Oroszországot a német imperializmus gyarmatává tegyék. A teljes bomlás állapotában levő régi orosz hadsereg nem volt képes helytállni az osztrák—német csapatok támadásával szemben. Az ellenségnek sikerült gyorsan előrenyomulnia, és hatalmas területeket elfoglalnia. De február 23-án Narva és Pskov mellett a fiatal, éppen hogy megalakult Vörös Hadsereg egységei feltartóztatták a német betolakodók Petrográd irányában való előrenyomulását. Február 19-én a Népbiztosok Tanácsa közölte a német kormányral, hogy kész elfogadni a breszt-litovszki béketárgyalásokon felajánlott német békefeltételeket. De a németek tovább folytatták támadásukat, és csak február 22-én közölték beleegyezésüket a békekötésbe. Egyben még sokkal súlyosabb feltételeket terjesztettek elő, amelyeket a szovjet kormány kénytelen volt elfogadni.

Az 1918. március 3-án aláírt breszti béke feltételei alapján a balti területek és Lengyelország a németek kezére jutottak, Ukrajna német bábállammá alakult. Szovjet-Oroszországnak jelentékeny hadisarcot is kellett fizetnie. A súlyos feltételek ellenére azontán a háború megszűnte mégis pozitívumot jelentett az új szovjetállam számára.

Alább több okmányt közlünk, amelyek megvilágítják mind a béketárgyalások menetét (többek között a békeszerződés szövegét is), mind pedig Lenin állásfoglalását a haladéktalan békekötés és a breszti béke jelentőségének kérdéseiben.

4. Az 1917. december 15-én egyrészt Oroszország, másrészt Bulgária, Németország, Ausztria—Magyarország és Törökország között megkötött breszt-litovszki fegyverszüneti szerződés

Egyrészt Oroszország, másrészt Bulgária, Németország, Ausztria-Magyarország és Törökország Legfelsőbb Parancsnokságainak teljhatalmú képviselői között — mindkét fél számára tartós és tisztességes békekötés érdekében — a következő fegyverszünet kötött:

I. A fegyverszünet 1917. december 4-én 14 órakor (december 17-én 12 órakor) kezdődik, és 1918. január 1. 14 óráig (1918. január 14. 12 óráig) tart.

A szerződő feleknek jogukban áll a fegyverszünet 21-ik napjától kezdődően megszüntetni azt, amennyiben a hadműveletek felújítása előtt 7 nappal figyelmeztetést küldenek; ha figyelmeztetés nem érkezik, akkor a fegyverszünet automatikusan érvényben marad mindaddig, míg valamely fél nem szünteti azt meg 7 napi előzetes figyelmeztetéssel.

I. A fegyverszünet kiterjed a nevezett országok valamennyi szárazföldi és légi erőire, amelyek a Balti- és a Fekete-tenger között levő szárazföldi fronton találhatók. Az ázsiai orosz—török hadszíntéren is egyidejűleg lép érvénybe a fegyverszünet. A szerződő felek kötelezik magukat arra, hogy a fegyverszünet idején a nevezett frontokon és a Moonsund szigeteken levő katonai egységek állományát és számát nem növelik, és nem foganatosítanak átcsoportosításokat a frontokon támadás előkészítése céljából.

A szerződő felek kötelezik magukat, hogy 1918. január 1-ig (1918. január 14-ig) semmiféle hadművelleti csapatszállítást nem végeznek a Balti- és a Fekete-tenger közötti fronton, kivéve azokat, amelyek már folyamatban voltak a jelen szerződés aláírásáig.

A Szovjetunió külpolitikai dokumentumai. I. k.
Moszkva, 1957, 47. lap (oroszul).

5. A szovjet delegáció nyilatkozata a breszt-litovszki békekonferencia első plenáris ülésén

1917. december 9. (22.)

Az orosz delegáció a forradalmi Oroszország népeinek világosan kifejezett akaratából indul ki, amikor minél gyorsabb általános, demokratikus békekötésre törekszik. A küldöttség véleménye szerint a mindenki számára egyformán elfogadható béke elvei kizárólag a békedekrétumban kifejezésre jutott elvek lehetnek, amely dekrétumot egyhangúan elfogadtak a munkás- és katonaküldöttek összoroszerországi kongresszusán, és amelyet jóváhagytak az összoroszerországi parasztkongresszuson...

Ezen elvekből kiindulva az oroszországi küldöttség azt javasolja, hogy a béketárgyalások alapját az alább felsorolt hat pont képezze:

1. A háború idején meghódított területek erőszakos átcsatolása nem megengedhető. A legrövidebb időn belül el kell távolítani az e területeket megszálló csapatokat.

2. Teljes mértékben helyre kell állítani azon népek politikai függetlenségét, amelyek a jelen háború idején fosztattak meg önállóságuktól.

3. Azon nemzetiségi csoportoknak, amelyek a háború előtt nem élveztek politikai önállóságot, biztosítani kell a lehetőséget annak, hogy szabadon döntenek egyik vagy másik államhoz való csatlakozásukról, illetve önálló államiságukról, népszavazás útján. A népszavazást úgy kell megszervezni, hogy az adott terület egész lakossága, beleértve az emigránsokat és menekülteket is, szabadon szavazhasson.

4. A többnemzetiségű területeken külön törvények védik a kisebbség jogait, biztosítják számára kulturális-nemzeti önállóságát, és amennyiben erre ténylegesen lehetőség nyílik, az adminisztratív autonómiát.

5. Egyetlen harcoló fél sem köteles a másik országnak úgynevezett „hadiköltségeket” fizetni; a már beszedett hadisarcot vissza kell juttatni. Ami a magánszemélyek hadikárainak kártérítését illeti, úgy azt külön alaptól — amely az összes hadviselő ország arányos befizetéséből adódik — fedezendő.

6. A gyarmati kérdések megoldásánál figyelembe kell venni az 1., 2., 3., 4. pontban kifejtett elveket. E pontok kiegészítéseképpen az oroszországi küldöttség a szerződő feleknek azt javasolja, hogy megengedhetetlennek kell nyilvánítani a gyengébb nemzetek bármifajta korlátozását az erősebb nemzetek által, mint például: gazdasági bojkottjukat, egyik ország gazdasági leigázását a másik által erőszakos kereskedelmi szerződések útján, külön vámelegyzményeket, más országok szabad kereskedelmét akadályozó, nem közvetlenül katonai célokat szolgáló tengeri blokádot stb.

Ezek azok az alapelvek, amelyek egyaránt alkalmazhatók minden nép számára, amelyek elismerése nélkül az Orosz Köztársaság küldöttsége nem tartja lehetségesnek az általános béke megkötését.

A Szovjetunió külpolitikai dokumentumai. I. k.
Moszkva, 1957. 59—61. lap (oroszul).

6. Lenin a breszt-litovszki béketárgyalásokról

(Lenin „Egy szerencsétlen béke kérdésének történetéhez” (1918.) című cikke)

Most nem időszerű történelemmel foglalkozni, mondhatják talán egyesek. Igen, ha egy bizonyos kérdésben a múlt és a jelen nem kapcsolódik egybe elválaszthatatlanul, közvetlenül, gyakorlatilag, akkor megengedhető az ilyesfajta ál-

ltás. De a szerencsétlen, igen-igen súlyos béke kérdése olyan égetően sürgős kérdés, hogy foglalkoznunk kell megvilágításával. És ezért teszem közzé azokat a téziseket, amelyeket ebben a kérdésben 1918. január 8-án, pártunk mintegy 60 tekintélyes petrográdi funkcionáriusának összefojetelén olvastam fel.

Íme ezek a tézisek:

1918. I. 7.

Tézisek az annexiós különbéke azonnali megkötésének kérdéséről

1. Az orosz forradalom helyzete a jelen pillanatban olyan, hogy szinte valamennyi munkás és a parasztok óriási többsége kétségkívül híve a szovjethatalomnak és az általa megkezdett szocialista forradalomnak. Oroszországban a szocialista forradalom sikere ennyiben biztosítva van.

2. Ugyanakkor a polgárháború, amelyet a vagyonos osztályok veszett ellenállása idézett fel, azoké az osztályoké, amelyek kitűnően megértették, hogy a föld és a termelési eszközök magántulajdonának megtartásáért folytatott végső és döntő harc előtt állnak — még nem érte el tetőpontját. A szovjethatalom győzelme ebben a háborúban biztosítva van, de okvetlenül elmúlik még bizonyos idő, elkerülhetetlenül nem csekély erőfeszítésre lesz szükség, elkerülhetetlen a minden háborúval, különösképpen pedig a polgárháborúval együtt járó éles gazdasági bomlás és zűrzavar bizonyos időszaka, amíg a burzsoázia ellenállása le lesz verve.

3. Azonkívül ez az ellenállás kevésbé aktív és nem katonai formáiban, amilyenek például: a szabotálás, csavargók felbérelése, a szocialisták soraiba ezek ügyének megküísítása céljából befurakodott burzsoá ügynökök pénzélése stb., stb. — ez az ellenállás oly szívósnak és oly különböző formák felvételére alkalmasnak bizonyult, hogy az ellene vívott harc elkerülhetetlenül elhúzódik még egy ideig, és legfőbb formáiban aligha fejeződik be előbb, mint néhány hónap múlva. Márpedig a burzsoáziának és híveinek e passzív és álcázott ellenállása fölött aratott döntő győzelem nélkül a szocialista forradalom sikere lehetetlen.

4. Végül, Oroszországban a szocialista átalakítások szervezeti feladatai oly nagyok és nehezek, hogy megoldásukhoz — a szocialista proletariátus kispolgári útítársainak nagy száma és a szocialista proletariátus alacsony kultúrszínvonala mellett — szintén meglehetősen hosszú idő szükséges.

5. Mindezek a körülmények együttvéve olyanok, hogy azokból egész határozottan következik, hogy a szocializmus sikeréhez Oroszországban bizonyos időszak szükséges, legalább néhány hónap, amelynek folyamán a szocialista kormány kezének teljesen szabadnak kell lennie, hogy legyőzhesse a burzsoáziát először saját országában, és rendes kerékvágásba hozhassa a tömegek közt folytatott széleskörű és mélyreható szervező munkát.

6. Szovjethatalmunk nemzetközi feladatainak megállapításánál mindenkor az oroszországi szocialista forradalom helyzetét kell alapul vennünk, mivel a nemzetközi helyzet a háború negyedik évében úgy alakult, hogy a forradalom kitörésének és valamelyik európai imperialista kormány (köztük a német kormány) megdöntésének valószínű időpontját egyáltalán nem lehet kiszámítani. Kétségtelen, hogy Európában be kell következnie a szocialista forradalomnak, és az be is fog következni. A szocializmus végleges győzelmébe helyezett minden reményünk ezen a bizonyosságon és ezen a tudományos előrelátáson alapszik. Ki kell fejleszteni és fokozni kell propagandista tevékenységünket általában és a lövészárók-barátkozás megszervezését a fronton különösképpen. De

hiba lenne, ha Oroszország szocialista kormányának taktikáját arra építenők, hogy megpróbáljuk meghatározni, bekövetkezik-e az európai és főleg a német szocialista forradalom a következő félévben (illetve hasonló rövid határidőn belül) vagy nem. Mivel ezt semmiképpen sem lehet meghatározni, a valóságban minden ilyen kísérlet csak vak haszárjátékra vezetne.

7. A breszt-litovszki béketárgyalások a jelenlegi pillanatban, 1918. január 7-én, világosan mutatják, hogy a német kormányban (amely porázon vezeti a négyes szövetség többi kormányát) feltétlenül felülkerekedett a katonai párt, amely lényegében már átnyújtotta az ultimátumot Oroszországnak (minden nap várhatjuk, várnunk kell, hogy hivatalosan is elküldik). Ez az ultimátum a következő: vagy további háború, vagy annexiós béke, azaz béke olyan feltételekkel, hogy mi visszaadjuk az általunk elfoglalt valamennyi területet, a németek megtartanak minden általuk elfoglalt területet, és (a hadifoglyok tartásköltségének leple alatt) hadisarcot vetnek ki ránk, mintegy 3 milliárd rubelt kitevő hadisarcot, amit néhány év alatt részletekben fizetnénk meg.

8. Oroszország szocialista kormányától halaszthatatlanul döntést követel az a kérdés, hogy elfogadja-e most ezt az annexiós békét, vagypedig azonnal forradalmi háborút indít. Itt a dolog lényegét tekintve, semmiféle közbeeső megoldás nem lehetséges. Lehetetlen bármiféle további haladékot kapnunk, mert a tárgyalások mesterséges elhúzására már minden lehető és lehetetlent megtettünk.

9. Ha az azonnali forradalmi háború mellett szóló érveket vizsgáljuk, mindekelőtt azzal az érveléssel találkozunk, hogy a különbéke most objektíve a német imperialistákkal kötött egyezmény, „imperialista paktum” stb. lenne, és hogy ennek folytán az ilyen béke teljes szakítást jelentene a proletár nemzetköziség alapelveivel.

Ez az érv azonban nyilvánvalóan helytelen. A munkások, akik elvesztenek egy sztrájkot, és aláírják a munka újrafelvételének számukra kedvezőtlen, a kapitalisták számára kedvező feltételeit — nem árulják el a szocializmust. A szocializmust csak azok árulják el, akik cserében a munkások egy részének biztosított előnyökért, előnyöket biztosítanak a kapitalistáknak; csak az ilyen egyezmények megengedhetetlenek elvi szempontból.

A szocializmust az árulja el, aki a német imperializmus elleni háborút védelmi és igazságos háborúnak nevezi, a valóságban azonban az angol—francia imperialistáktól kap támogatást, és eltitkolja a nép elől a velük kötött titkos szerződéseket. Aki semmit sem titkolva el a nép elől, semmiféle titkos szerződést sem kötve az imperialistákkal, hajlandó aláírni a gyenge nemzet számára kedvezőtlen, az imperialisták egyik csoportja számára kedvező békefeltételeket, ha az adott pillanatban nincs ereje a háború folytatására, az a legkisebb árulást sem követi el a szocializmussal szemben.

10. Egy másik érv az azonnali háború mellett az, hogy ha békét kötünk, objektíve nézve, a német imperializmus ügynökei vagyunk, mert egyrészt felszabadítjuk csapatait a mi frontunkon, másrészt visszaadjuk nekik a foglyok millióit stb. De ez az érv is nyilvánvalóan helytelen, mert a forradalmi háború a jelenlegi pillanatban objektíve az angol-francia imperializmus ügynökévé tenne bennünket, mert céljai eléréséhez segéderőt biztosítana számára. Az angolok nyíltan havi száz rubelt ajánlottak fel hadseregfőparancsnokunknak, Krielenkónak, minden katonáért arra az esetre, ha folytatjuk a háborút. Még ha egyetlen kopeket sem fogadunk el az angoloktól és a franciáktól, objektíve akkor is segítünk nekik azzal, hogy lekötjük a német csapatok egy részét.

E tekintetben egyik esetben sem tépjük ki magunkat teljesen az egyik vagy a másik imperialista kötelékből, és nyilvánvaló, hogy nem is téphetjük ki magunkat teljesen, amíg meg nem döntjük a világimperializmust. Ebből a helyes következtetés az, hogy amikor a szocialista kormány az egyik országban győzött, a kérdéseket nem abból a szempontból kell eldönteni, hogy ezt vagy azt az imperializmust részesítjük-e előnyben, hanem kizárólag abból a szempontból, hogy mi biztosítja a legjobb feltételeket a már megkezdődött szocialista forradalom fejlesztéséhez és megszilárdításához.

Más szóval: ne az az elv szabja most meg taktikánkat, hogy a két imperializmus közül most melyiknek a támogatása előnyösebb, hanem az az elv, hogy hogyan lehet jobban, alaposabban biztosítani a szocialista forradalom megszilárdulásának lehetőségét, vagy legalább azt, hogy tartani tudja magát egy országban, amíg más országok csatlakoznak hozzá.

11. Azt mondják, hogy a német szociáldemokraták közül azok, akik ellenzik a háborút, most „vereségpártiakká” váltak, és kérnek minket, hogy ne tegyünk engedményeket a német imperializmusnak. De mi a vereségpolitikát csak a saját imperialista burzsoázia irányában ismertük el, viszont az olyan győzelmet az idegen imperializmus fölött, amely csak egy „baráti” imperializmussal való formális vagy tényleges szövetségben érhető el, mindig elutasítottuk, mint elvileg megengedhetetlen és általában nem megfelelő módszert.

Ez az érv tehát csak az előbbi érv változata. Ha a német baloldali szociáldemokraták azt javasolnák nekünk, hogy meghatározott ideig húzzuk el a különbéke megkötését, és biztosítanák Németország forradalmi fellépését e határidőn belül, akkor a kérdésnek más értelme lehetne számunkra. A német baloldaliak azonban nemcsak hogy nem mondják ezt, hanem ellenkezőleg, kereken kijelentik: „Tartsatok ki, amíg csak tudtok, de döntsetek az orosz szocialista forradalom helyzete szempontjából, mert a német forradalomra vonatkozóan semmiféle határozott ígéretet nem lehet tenni.”

12. Azt mondják, hogy mi számos pártnyilatkozatban határozottan „megígértük” a forradalmi háborút, és hogy a különbéke megkötésével megszegjük adott szavunkat.

Ez nem igaz. Mi azt mondtuk, hogy az imperializmus korszakában a szocialista kormánynak forradalmi háborút kell „előkészítenie és indítania”; ezt mi azért mondtuk, hogy harcoljunk az elvont pacifizmus ellen, az olyan elmélet ellen, amely teljes egészében elveti a „haza védelmét” az imperializmus korszakában, végül, hogy harcoljunk a katonák egy részének tisztán önző ösztönei ellen, de nem köteleztük magunkat arra, hogy megkezdjük a forradalmi háborút anélkül, hogy számításba vennők, mennyiben lehetséges azt folytatni ebben vagy abban az adott pillanatban.

Most is feltétlenül kötelességünk előkészíteni a forradalmi háborút. Ezt az ígéretünket teljesítjük, mint ahogyan általában minden olyan ígéretünket teljesítettük, amelyet azonnal teljesíteni lehetett: érvénytelenítettük a titkos szerződések, igazságos békét ajánlottunk fel valamennyi népnek, mindenképpen és többször is elhúztuk a béketárgyalásokat, hogy időt adjunk más népeknek a csatlakozásra.

De azt a kérdést, hogy lehet-e most, azonnal forradalmi háborút folytatni, úgy kell eldönteni, hogy csakis a forradalmi háború megvalósíthatóságának anyagi feltételeit és a már megkezdődött szocialista forradalom érdekeit vesszük tekintetbe.

13. Az azonnali forradalmi háború mellett szóló érvek értékelését összefoglalva, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az ilyen politika talán megfelelne annak az emberi szükségletnek, hogy a szép, a hatásos, a ragyogó felétörjünk, de egyáltalán nem számolna az osztályerők és anyagi tényezők objektív viszonyaival, a már megkezdődött szocialista forradalom jelenlegi pillanatában.

14. Kétségtelen, hogy hadseregünk a jelenlegi pillanatban — és ez a legközelebbi hetekre (de valószínűleg a legközelebbi hónapokra is) vonatkozik — egyáltalán nincs abban a helyzetben, hogy sikeresen visszaverje a német támadást, először, a katonák többségének rendkívüli fáradtsága és kimerültsége, a rettenetes gazdasági bomlás okozta élelmiszerhiány, a kimerültek leváltása stb. következtében; másodszor, a loállomány teljes használhatatlansága következtében tüzéségünk elkerülhetetlenül pusztulásra van ítélve; harmadszor, annak következtében, hogy a Riga és Reval közötti tengerpart védelme teljesen lehetetlen, ami az ellenségnek a legbiztosabb esélyt nyújtja Livland még meg nem szállt részének elfoglalására, majd Észtország elfoglalására és arra, hogy csapataink nagy részének hátába kerüljön, végül, Petrográd elfoglalására.

15. Teljesen kétségtelen továbbá az is, hogy hadseregünk paraszt többsége jelenleg feltétlenül az annexiós béke mellett foglalna állást, nempedig az azonnali forradalmi háború mellett, mivel a hadsereg szocialista átszervezése, a Vörös Gárda osztagainak a hadsereg kötelékébe való beolvasztása stb. alighogy megkezdődött.

A hadsereg teljes demokratizálása mellett kalandorpolitika volna háborút viselni a katonák többségének akarata ellenére, ahhoz pedig, hogy valóban szilárd és eszmeileg felvértezett szocialista munkás-paraszt hadsereget teremtsünk, legalábbis hónapokra meg hónapokra van szükség.

16. Oroszországban a szegényparaszttság képes támogatni a munkásosztály által vezetett szocialista forradalmat, de nem képes most azonnal komoly forradalmi háborút kezdeni. Végtelen hiba lenne, ha ezeket az objektív osztályerőviszonyokat a szóban forgó kérdésben figyelmen kívül hagynók.

17. A forradalmi háborúval tehát jelenleg a következő a helyzet:

ha a német forradalom kitörne, és győzne a legközelebbi három-négy hónapban, akkor az azonnali forradalmi háború taktikája talán nem sodorná pusztulásba szocialista forradalmunkat.

Ha azonban a német forradalom a legközelebbi hónapokban nem következik be, akkor a háború folytatása esetén az események menete elkerülhetetlenül úgy fog alakulni, hogy a hatalmas vereségek kényszeríteni fogják Oroszországot, hogy még hátrányosabb különbékét kössön, és ezt a békét nem szocialista, hanem valamilyen más kormány fogja megkötni (például a burzsoá Rada és Csernovék blokkja vagy valami ehhez hasonló). Mert a paraszthadsereg, amelyet a háború elviselhetetlenül kimerített, már az első vereségek után — valószínűleg nem is hónapok, hanem már néhány hét múlva — megdöntené a szocialista munkáskormányt.

18. Ilyen helyzetben teljesen megengedhetetlen taktika volna kockára tenni az Oroszországban már megkezdődött szocialista forradalom sorsát csak azért, mert hátha megkezdődik a legközelebbi, legrövidebb, hetekkel mérhető határidőn belül a német forradalom. Az ilyen taktika kalandorpolitika lenne. Nincs jogunk ilyen kockázatot vállalni.

19. A német forradalmat pedig egyáltalán nem nehezíti meg, objektív alapjait tekintve, ha különbékét kötünk. Valószínű, hogy egy időre a sovinizmus örülete gyengíteni fogja, de Németország helyzete továbbra is végtelenül súlyos

marad, a háború Anglia és Amerika ellen el fog húzódni, az agresszív imperializmus mindkét oldalon teljesen és véges-végig le van leplezve. Az Oroszországi Szocialista Szovjet Köztársaság példája élő példaképként fog állni a világ népei előtt, és ennek a példaképnek propagandisztikus, forradalmasító hatása óriási lesz. Itt — burzsoá rend és két rablócsoporthoz póréra vetkőztetett hódító háborúja. Ott — béke és a szovjetek szocialista köztársasága.

20. A különbéke megkötésével a jelen pillanatban lehetséges legnagyobb mértékben megszabadulnunk mindkét egymással ellenségeskedő imperialista csoporttól, kihasználhatjuk ellenségeskedésüket és háborújukat — amely megnehezíti ellenünk való megegyezésüket —, kihasználjuk és bizonyos időre szabad kezünk lesz a szocialista forradalom folytatására és megszilárdítására. Oroszország átszervezése a proletárdiktatúra alapján, a bankok és a nagyipar államosítása alapján, a város és a kisparasztnak falusi fogyasztási szövetkezetei között végbemenő természetbeni termékcseré mellett, gazdasági szempontból teljesen lehetséges, feltéve, hogy a békés munka néhány hónapra biztosítva lesz. Az ilyen átszervezés viszont legyőzhetetlenné teszi a szocializmust mind Oroszországban, mind pedig az egész világon, s egyben tartós gazdasági alapot teremt egy hatalmas munkás-paraszt Vörös Hadsereg számára.

21. Valóban forradalmi háború volna a jelenlegi pillanatban a szocialista köztársaság háborúja a burzsoá országok ellen, ha ennek a háborúnak világosan kitűzött és a szocialista hadsereg részéről helyeselt célja más országok burzsoáziájának megdöntése lenne. Nyilvánvaló azonban, hogy ezt a célt a jelenlegi pillanatban még nem tűzhetjük magunk elé. Mi, objektíve, most Lengyelország, Litvánia és Kurland felszabadításáért harcolnánk. Egyetlen marxista sem tagadhatja azonban, ha csak nem szakít a marxizmus elveivel és a szocializmussal általában, hogy a szocializmus érdekei fontosabbak, mint a nemzetek önrendelkezési jogának érdekei. A mi szocialista köztársaságunk mindent megtett, amit csak tehetett és továbbra is mindent el fog követni Finnország, Ukrajna stb. önrendelkezési jogának megvalósításáért. De ha a konkrét helyzet úgy alakult, hogy a jelenlegi pillanatban néhány nemzet (Lengyelország, Litvánia, Kurland stb.) önrendelkezési jogának megsértése miatt a szocialista köztársaság léte van veszélyeztetve, akkor természetes, hogy a szocialista köztársaság fennmaradásának érdekei a fontosabbak.

Ezért, aki azt mondja: „nem írhatjuk alá ezt a szégyenletes, gyalázatos stb. békét, nem árulhatjuk el Lengyelországot stb.”, az nem veszi észre, hogy ha a béke Lengyelország felszabadításának feltételével kerülne megkötésre, az még inkább megerősítené a német imperializmust Angliával, Belgiummal, Szerbiával és más országokkal szemben. A Lengyelország, Litvánia és Kurland felszabadításának feltételével kötött béke „hazafias” béke lenne Oroszország szempontjából, de ez egyáltalán semmit sem változtatna azon, hogy az annexionistákkal, a német imperialistákkal kötött béke lenne.

1918. január 21. Ezekhez a tézisekhez hozzá kell fűzni:

22. Az ausztriai és németországi tömegsztrájkok, továbbá a munkástanácsok megalakulása Berlinben és Bécsben, végül a kezdődő fegyveres összecsapások és utcai összeütközések Berlinben január 18—20-án, mindez annak tényként való megállapítására készítet, hogy Németországban megkezdődött a forradalom.

Ebből a tényből az következik, hogy még egy bizonyos időn át lehetséges számunkra halogatni és elhúzni a békétárgyalásokat.

7. A külügyi népbiztos jegyzéke a német kormányhoz

1918. február 17.

Ma, február 17-én közvetlen vonalon értesítést kaptunk Breszt-Litovszkából Szamojlo tábornoktól¹, melynek értelmében Hoffmann tábornok február 16-án állítólag kijelentette, hogy február 18-án 12 órától Németország és Oroszország között felújítják a hadiállapotot.

Az Orosz Köztársaság kormánya feltételezi, hogy a hozzánk intézett távirat nem az aláíró személyektől származik, hanem provokatív jellegű, tekintettel arra, hogy még ha fel is tételeznék a fegyverszünet megszüntetését Németország részéről, akkor is a fegyverszüneti feltételek értelmében 7 nappal, nem pedig 2 nappal előzőleg kellett volna erről értesítést küldeni. Kérjük a félreértés tisztázását rádió útján.

Külügyi népbiztos

A Szovjetunió külpolitikai dokumentumai. I. k.
Moszkva, 1957, 105. lap (oroszul).

8. Németország válasza a külügyi népbiztos kérdésére a fegyverszünet megszüntetése tárgyában

Hivatalos közlemény

Tegnap, (február 19-én) este 8 óra körül a Népbiztosok Tanácsa választ kapott Trockij külügyi népbiztos kérdésére.

A táviratban közlik, hogy Németország a fegyverszünetet felmondottnak tekinti, és felújítja a hadműveleteket az Orosz Köztársaság ellen.

A Szovjetunió külpolitikai dokumentumai. I. k.
Moszkva, 1957, 106. lap (oroszul).

9. A Népbiztosok Tanácsának rádiógramja a német kormányhoz

1918. február 19.

A Népbiztosok Tanácsa tiltakozását fejezi ki abból az alkalomból, hogy a német kormány csapatokat mozgósított az Oroszországi Szovjet Köztársaság ellen, amely a hadiállapotot beszüntetettnek nyilvánította, és megkezdte valamennyi fronton a hadsereg leszerelését.

Oroszország Munkás- és Parasztkormánya már csak azért sem számíthatott ilyen lépésre, mert sem közvetlenül, sem közvetve a fegyverszünetet megkötő felek közül egyik sem figyelmeztetett a fegyverszünet megszüntetésére hét nappal előzőleg, mint ahogy erre mindkét fél kötelezte magát az 1917. december 2-án (15-én) kötött szerződésben.

A Népbiztosok Tanácsa a kialakult helyzetben kényszerítve érzi magát annak kijelentésére, hogy hajlandó azokat a békefeltételeket aláírni, amelyeket a négyhatalmi szövetség küldöttségei Breszt-Litovszkban javasoltak.

¹ A szovjet béke delegáció egyik katonai tanácsadója.

A Népbiztosok Tanácsa közli, hogy a német kormány által javasolt pontos békefeltételekre haladéktalanul válaszolni fog.

A Népbiztosok Tanácsa

A Népbiztosok Tanácsának elnöke: V. Uljanov (Lenin)

A külügyi népbiztos: L. Trockij.

A Szovjetunió külpolitikai dokumentumai. I. k.
Moszkva, 1957, 106. lap. (oroszul).

10. A Népbiztosok Tanácsának határozata a német békefeltételek elfogadásáról

1918. február 23.

A Központi Végrehajtó Bizottság és a Munkás-, Katona- és Parasztküldöttek Tanácsa által február 23-án 16 óra 30 perckor elfogadott döntés értelmében a Népbiztosok Tanácsa határozatot hozott: elfogadja a német kormány által javasolt békefeltételeket, és küldöttséget meneszt Breszt-Litovszkba.

A Népbiztosok Tanácsának elnöke: V. Uljanov (Lenin)

A külügyi népbiztos: L. Trockij

A Szovjetunió külpolitikai dokumentumai. I. k.
Moszkva, 1957, 112. lap (oroszul).

11. Békeszerződés egyrészt Oroszország, másrészt Németország, Ausztria—Magyarország, Bulgária és Törökország között

1918. március 3.

I. cikkely

Oroszország egyrészt és Németország, Ausztria—Magyarország, Bulgária és Törökország másrészt kinyilvánítják, hogy a köztük fennálló hadiállapot megszűnt. Elhatározták, hogy ezentúl békében és barátságban fognak egymás mellett élni.

II. cikkely

A szerződő felek tartózkodni fognak mindenfajta agitációtól vagy propagandától a másik fél kormánya vagy állami, illetve katonai rendszere ellen. Ami Oroszországot illeti, ezen kötelezettsége kiterjed a négyhatalmi szövetség által elfoglalt területeire is.

III. cikkely

Azok a területek, amelyek a szerződő felek által megállapított határvonaltól nyugatra terülnek el, és azelőtt Oroszországhoz tartoztak, ezentúl nem fognak fennhatósága alá tartozni; a megállapított határvonalak a mellékelt térképen (I. sz. melléklet) tüntetendők fel, és e melléklet jelen békeszerződés lényeges alkotórészt képezi.² E határvonal pontos megállapítását később fogja egy orosz—német bizottság kidolgozni.

A megjelölt területeket — amelyek azelőtt Oroszországhoz tartoztak — semmiféle kötelezettség nem terheli Oroszország javára.

² A határvonal Dago és Osel szigeteket a szárazföldtől elválasztó tengerszorostól kiindulva, a Rigai-öblön keresztül, Rigától keletre Friedrichstadton, Dvinszens, Szvenjanin, Osmjanin keresztül, Lidától keletre, Volkoviszkon, Pruzsanin, Kamenyec-Litovszkon keresztül és Breszt-Litovszkától északra húzódott.

Oroszország lemond mindennemű beavatkozásáról e területek belügyeibe. Németország és Ausztria—Magyarország szándékoznak eldönteni e területek jövő sorsát, lakosságukkal egyetértésben.

IV. cikkely

Németország az általános békekötés és a teljes orosz leszerelés után kész kiüríteni azt a területet, amely a III. cikkely első bekezdésében megjelölt határvonaltól keletre terül el, amennyiben a VI. cikkely nem határoz másként.

Oroszország minden fölé telhetőt megtesz, hogy biztosítsa a kelet-anatóliai tartományok kiürítését és Törökországnak rendben történő visszajuttatását.

Ardagan, Karsz és Batum körzetét az orosz csapatok ugyancsak haladéktalanul kiürítik. Oroszország nem fog beavatkozni ezen területek államjogi és nemzetközi jogi kapcsolatainak új rendjébe, hanem ezen körzetek lakosságára bizza az új rend kialakítását a szomszédos államokkal, különösen Törökországgal, egyetértésben.

V. cikkely

Oroszország haladéktalanul végrehajtja hadseregének teljes leszerelését, beleértve azokat a katonai alakulatokat is, amelyeket a jelenlegi kormány újonnan hozott létre.

Ezenkívül Oroszország hadihajóit vagy átviszi orosz kikötőkbe, és ott hagyja azokat az általános békekötésig, vagy pedig azonnal lefegyverzi őket. A négyhatalmi szövetséggel továbbra is hadiállapotban levő államok hadihajói, amennyiben Oroszország hatalmi szférájában tartózkodnak, az orosz hadihajókkal azonos elbánásban részesülnek.

A Jeges-tenger tilos zónája érvényben marad az általános békekötésig. A Balti-tengeren és a Fekete-tenger oroszországi felségvizein azonnal meg kell kezdeni az aknák eltávolítását. A kereskedelmi hajózás ezeken a tengerrészekén szabadon és haladéktalanul felújítandó. Vegyes bizottságokat fognak létrehozni pontosabb utasítások kidolgozására, különösen a kereskedelmi hajók szempontjából veszélytelen utak általános ismertetésének nyilvánosságra hozatala céljából. A hajózható utakat állandóan mentesíteni kell az úszó aknáktól.

VI. cikkely

Oroszország kötelezi magát arra, hogy haladéktalanul békét köt az Ukrán Népköztársasággal, és elismeri ezen állam és a négyhatalmi szövetség államai között létrejött békeszerződést. Ukrajna területéről haladéktalanul eltávolítandók az orosz csapatok és az orosz Vörös Gárda egységei. Oroszország mindenfajta agitációt vagy propagandát beszüntet az Ukrán Népköztársaság kormánya, illetve társadalmi szervei ellen.

Észtországból és Livlandból szintén haladéktalanul eltávolítandók az orosz csapatok és az orosz Vörös Gárda. Észtország keleti határa általában a Narva folyót követi. Livland keleti határa általában a Csud- és a Pszkov-tavakon halad át, annak délnyugati sarkáig, azután a Lübbani-tavon keresztül Livenhof irányában a Nyugat-Dvina mentén. Észtországot és Livlandot a német rendőri hatalom tartja megszállva mindaddig, amíg ezen országok szervei nem gondoskodnak az életbiztonságról, míg nem áll helyre az államrend. Oroszország ha-

haladéktalanul szabadon bocsátja Észtország és Livland letartóztatott vagy elhurcolt lakosait, és biztosítja valamennyiük veszélytelen visszatérését.

Finnországból és az Aland-szigetekről szintén haladéktalanul eltávolítandók az orosz csapatok és az orosz Vörös Gárda, a finn kikötőkből pedig el kell távolítani az orosz flottát és az orosz haditengerészeti erőket. Mindaddig, míg a jég megakadályozza a hadihajók áthajózását az orosz kikötőkbe, csupán jelentéktelen létszámú állomány maradhat rajtuk. Oroszország beszüntet mindenfajta agitációt vagy propagandát Finnország kormánya vagy társadalmi szervei ellen.

Az Aland-szigeteken létesített erődítmények az első lehetséges alkalommal felszámolandók. Ami ezen szigetekken újabb erődítmények létesítésének tilalmát, valamint általában hadicélokra való alkalmassá tételüket illeti, úgy erre vonatkozóan külön egyezmény kötendő Németország, Finnország, Oroszország és Svédország között; a felek beleegyeznek abba, hogy Németország kívánságára ezen egyezménybe bevonhatóak más, a Balti-tenger partján elterülő államok is.

VII. cikkely

Abból a tényből kiindulva, hogy Perzsia és Afganisztán szabad és független államok, a szerződő felek kötelezik magukat arra, hogy tiszteletben tartják Perzsia és Afganisztán politikai és gazdasági függetlenségét és területük sérthetlenségét.

VIII. cikkei

Mindkét fél hadifoglyai hazájukba küldendő. Az ezzel kapcsolatos kérdések szabályozása a XII. cikkelyben szereplő külön szerződések tárgyát fogja képezni.

IX. cikkely

A szerződő felek kölcsönösen lemondanak katonai kiadásaik, azaz a hadviselésből adódó államköltségek megtérítéséről, valamint a hadikárok, azaz azon károk megtérítéséről is, amelyeket a hadviselő országok és azok állampolgárai a hadműveletek során a hadizónában elszenvedtek, ezen belül az ellenséges országban történt rekvirálásokról is.

X. cikkely

A diplomáciai és konzuli kapcsolatok a szerződő felek között haladéktalanul újra felvételnek a békeszerződés ratifikálása után. A konzulátusokat illetően mindkét fél fenntartja magának a külön egyezményre való jogát.

XI. cikkely

Oroszország és a négyhatalmi szövetség államai közötti gazdasági kapcsolatokat a 2—5. sz. mellékletek szabályozzák, mégpedig a 2. sz. melléklet az Oroszország és Németország közötti kapcsolatokat szabályozza, a 3-as az Oroszország és Ausztria—Magyarország közötti, a 4. sz. az Oroszország és Bulgária közötti, az 5. sz. melléklet pedig az Oroszország és Törökország közötti kapcsolatokat szabályozza.

XII. cikkely

A közjogi és magánjogi kapcsolatok helyreállítását, a hadifoglyok és a polgári foglyok cseréjét, az amnesztia kérdését, valamint az ellenfél kezébe jutott

forró szerelemre lobbantak az iránt, amit Ukrajnának visz Szkoropadszkij, és most abban reménykednek, hogy — úgymond — ez könnyen végbermeg majd Oroszországban is. Ezek az urak tévednek: reményeik füstbe mennek, mert... (*viharos taps*), mert, mondom, ugyanaz a fő háborús párt Németországban, amely nagyon is megszokta, hogy a fegyver erejére tegye fel a tétet, ebben az esetben még ez a párt is olyan helyzetbe került, hogy nem talál támogatásra azoknak az imperialistáknak, burzsoá imperialista köröknek a többségénél, akik észrevették, hogy milyen hallatlan nehézségekkel jár Ukrajna meghódítása, a harc egy egész nép leigázásáért, az a kénytelen szükségszerűség, hogy egy rettentő államcsínyhez folyamodjanak.

Milyen hallatlan nehézségeket idézett elő Németországban ez a fő háborús párt, amikor ez a szélsőséges háborús párt, amely kötelezte magát népe előtt és a munkások előtt, hogy nagyszerű győzelmeket arat a nyugati fronton, új, hihetetlen gazdasági és politikai nehézségekkel találta magát szemben: amikor el kellett vonnia a katonai erőket olyan feladatokra, amelyek eleinte szintén könnyűeknek látszottak — és ilyen nehézségnek bizonyult az a szerződés is, amelyet a békeszerződést aláíró ukrán mensevikekkel és jobboldali eszerekkel kötött.

Németország szélsőséges háborús pártja azt képzelte: küldünk oda nagy csapatokat, és szerzünk gabonát. Később azonban kiderült, hogy államcsínyt kell végrehajtani. Ott ez könnyűnek bizonyult, mert az ukrán mensevikek nagyon könnyen belementek ebbe. Utóbb azonban kiderült, hogy az államcsíny újabb roppant nehézségeket szül, mert külön ki kell harcolni minden lépést, hogy megkapják azt a gabonát és nyersanyagot, amely nélkül Németország nem létezhet, és amelynek katonai erőszakkal való megszerzése egy megszállt országban túlságosan nagy erőfeszítésekbe és túlságosan sok áldozatba kerül.

Ez az a helyzet, amely kialakult Ukrajnában, és amely szárnyat kellett hogy adjon az oroszországi ellenforradalom reményeinek. Érthető, hogy ebben a harcban Oroszország, amely nem tudta újjáteremteni hadseregét, egyre újabb veszteségeket szenvedett, és szenved el. A béketárgyalások is újabb súlyos feltételekre, újabb nyílt és leplezett sarcokra vezettek. Tisztázatlan maradt az a kérdés, hogy milyen egyezmény alapján akarják megszabni Ukrajna határait. A Rádát, amely aláírta az egyezményt, elmozdították. Helyét elfoglalta a földbirtoikos hetman. És ennek a bizonytalanságnak a talaján létrejött számos olyan kérdés, amelyek azt mutatják, hogy a háború és a béke kérdése nem változik. Az a részleges fegyverszünet, amely az orosz és a német csapatok között fennáll, az általános helyzet tekintetében még semmit sem dönt el. A kérdés a levegőben lóg. Ugyanezt mondhatjuk Grúziáról is, ahol a kaukázusi mensevikek kormányja már régóta folytatja ellenforradalmi harcát, ahol már régóta harcolnak a magukat szociáldemokratának nevező ellenforradalmárok. Amikor azonban a szovjethatalom és a dolgozó tömegek győzelme, amely bejárta egész Oroszországot, átcsapott a nem orosz végekre is, amikor szemmel láthatóvá és kétségtelenné vált, hogy a szovjethatalom győelmét — mint ezt a doni kozákság ellenforradalmi képviselői elismerték — nem lehet feltartóztatni, amikor inogni kezdett a kaukázusi mensevik hatalom — Gegeszkori és Zsordánija, akik későn kaptak észbe, és későn kezdtek beszélni arról, hogy nem kellene-e mégis szót érteni a bolsevikokkal, amikor kiállt Cereteli, aki a török csapatok segítségével vonult hadba a bolsevikok ellen —, bizonyos, hogy ők is azt aratják majd, amit a Rada aratott.

C) A szovjet nép harca a német megszállók ellen Ukrajnában és Belorussziában 1918-ban

A breszti béke aláírása nem eredményezte a hadműveletek megszűnését Szovjet-Oroszország területén, mivel Németország és Ausztria—Magyarország kormányai nem mondtak le a további oroszországi területi hódítások tervéről. A német megszállók támadó hadműveletei, rablásaik és erőszakoskodásaik erőlyes ellenállást váltottak ki a szovjetország dolgozóiból. Ez az ellenállás fegyveres harc jellegét öltötte, amelyben részt vettek partizánosztatok, a Vörös Gárda osztagai és a Vörös Hadsereg egységei is. A német hadvezetőség 1918 februárjában kénytelen volt keleten tartani 87 hadosztályt, 1918 októberében pedig 42 hadosztályt. Ez a körülmény korlátozta a német hadsereg nyugati erőkiejtését.

Az alábbi dokumentumok lefestik a német megszállók ukrainai és belorussziai rabló cselekedeteit és a szovjet nép harcát az imperialista betolakodók ellen.

13. A német megszállók fosztogatásai és kegyetlenkedései Belorussziában 1918-ban

(Részlet az egyik falu parasztjainak nyilatkozatából)

A megszállók első dolga az volt, hogy bevezették a régi cári rendet. A birtokba beültették a szovjethatalom idején megszökött Poton nevű földesurat. A földesúr élvezte diadalát, és megparancsolta, hogy csak von Potonnak nevezzék. Ez a véres kezű „von”-gazember a német csendőrök segítségével őt nap alatt visszaállította a parasztok verejtékének kisajtolásán alapuló gazdaságát. Elvette a parasztoktól a bevetett földet, elhajtotta a jószágot, amelynek nagy része sose volt az övé. A németek elvették a parasztoktól a legjobb lovakat, és átadták a földesúrnak. Egy részüket elvitték a hadseregükbe, és helyettük semmire se használható gebéket adtak.

A „hódítók”, amennyire csak tudták, terrorizálták a lakosságot... Az embereket tucatjával csukták börtönbe, így akarták megölni a bolsevizmusnak a népben élő szellemét. Egy Korobkin nevű öregembert, amiért a fia a vörös partizánok soraiban harcolt, annyira megverték, hogy elvesztette eszméletét... A fosztogatás mindennapos jelenség volt. Mindent elvittek, ami a kezük ügyébe akadt: jószágot, gabonát, baromfit, különböző holmikat. Lovasjárőrök mentek ki a határba, és egész szarvasmarhacsordákat, disznókondákat és juhnyájakat hajtottak el. A tiltakozásért börtön, kivégzés, a falu elpusztítása járt.

Lipa falu parasztjai elkeseredésükben szétverték a német rekviráló osztagot. A német büntető különítmény felgyújtotta a falut, miután a felkelők minden tulajdonát elkobozta, és a „lázadozókat”, köztük öregeket és gyerekeket, agyonlőtte.

„A német betolakodók szétzúzása 1918-ban.”
Moszkva, 1943, 130. lap (oroszul).

14. A német főparancsnokságnak a kijevi hadseregcsoport törzskarához kiküldött képviselője, Stolzenberg ezredes távirata a főparancsnoknak (1918. március 9.)

Tovább erősödik a paraszti lakosság ellenséges magatartása, amely a taktarmány- és gabonarekvirálás alkalmával a csapataink elleni fegyveres fellépésekig is elmegy. Csapataink teljes mértékben kizárólag magukra vannak utalva, és életüket kénytelenek védelmezni, annak ellenére, hogy olyan országban tartózkodnak, amellyel békét kötöttünk. A további hadműveletek szempontjából számításba kell venni, hogy a kialakult helyzetben bármely pillanatban nyílt katonai összeütközésekre kerülhet sor, még ha partizánháború formájában is.

15. A gomeli szovjet jelentése (1918 március)

A lakosság, különösen a parasztok haragja óráról órára növekszik, és az utóbbi időben az erőszakoskodások és fosztogatások elkövetői elleni szervezetlen partizánharcban kezd kitörni... Kerületünk minden részében, még a legeldugottabb falvakban is, folyik a partizánosztatok szervezése... Tudjátok, a német bandának kíméletlen háborút üzentünk, és nem tesszük le a fegyvert mindaddig, amíg sorainkban akárcsak egyetlen fegyverfogható ember is lesz.

16. A Valujki melletti szovjet osztagok parancsnokságának 1918 áprilisi jelentése

A német nagyon gyáván támad... Térjünk ki a harc elől, vagy pedig menjünk át támadásba? Erőnk napról napra növekszik, mivel a parasztok, a front-övezet régi katonái, egyre nagyobb mértékben lépnek be egységeinkbe... Ezenkívül erősítésül Voronyezsből és a hátországból érkezik majd egy alakulat.

Idézte: J. Gorogyeckij: „A keleti front 1918-ban.”
„Voproszi Isztorii”, 1947. 9. sz. 66., 69., 71. lap
(oroszul).

17. Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság határozata a breszt-litovszkji szerződés hatálytalanításáról

1918. november 13.

Oroszország valamennyi népéhez, az összes megszállott területek és földek lakosságához.

Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság ezennel ünnepélyesen kijelenti, hogy a Németországgal Bresztben 1918. március 3-án aláírt békefeltételek érvényüket és jelentőségüket veszítették. A breszt-litovszkji szerződés (valamint a Berlinben augusztus 27-én aláírt és 1918. szeptember 6-án az ÖKVB által ratifikált Kiegészítő egyezmény) egészében és minden egyes pontjában semmisnek nyilvánítatik.

A breszt-litovszkji szerződésben szereplő valamennyi, a hadisarc fizetésére vagy területek és tartományok átengedésére vonatkozó kötelezettség, érvénytelennek minősül.

II. Vilmos kormányának — amely ezt az erőszakos békét az Orosz Szocialista Föderatív Köztársaság gyengítése és fokozatos megfojtása, valamint a köztársaság szomszédos népeinek korlátlan kizsákmányolása céljából kényszerítette ki — utolsó ténykedése az volt, hogy a berlini szovjet követséget kiutasította a Németországban uralkodó burzsoá-császári rend megdöntésére irányuló tevékenysége miatt. A felkelő német munkások és katonák, akik megdöntötték a császári rendet, első ténykedésükként visszahívták a Szovjet Köztársaság követségét.

Az erőszakos és rabló breszt-litovszkji béke semmissé vált ily módon, a német és orosz proletárforradalmárok egyesített csapásai alatt.

Oroszország, Livland, Esztország, Lengyelország, Litvánia, Ukrajna, Finnország, a Krim és a Kaukázus dolgozó tömegei, akik felszabadultak a német forradalom következtében a német hadigépezet diktálta rabló békeszerződés nyomása alól, jelenleg maguk hivatottak dönteni sorsukról. Az imperialista békét szocialista békének kell felváltania, olyan békének, amelyet az imperialisták igájától felszabadult oroszországi, németországi és ausztria—magyarországi dolgozó tömegek kötnek. Az Orosz Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság javasolja Németország és a hajdani Ausztria—Magyarország testvéri népeinek, hogy munkás- és katonaküldöttek tanácsai révén haladéktalanul lássanak hozzá

a breszti szerződés semmissé válásával kapcsolatos kérdések szabályozásához. Az igazságos béke alapelvei csakis olyanok lehetnek, amelyek megfelelnek valamennyi ország és nemzet dolgozói között fennálló baráti kapcsolatoknak, amely alapelveket az Októberi Forradalom hirdetett, s az orosz küldöttség képviselt Bresztben. Oroszország valamennyi megszállott területét ki fogják üríteni. Önrendelkezési jogot fognak kapni az összes népek dolgozó rétegei. Az összes kártérítést a háború igazi bűnöseire, a burzsoá osztályokra kell hárítani.

Németország és Ausztria forradalmi katonái, akik most a megszállott területeken katonaküldött-tanácsokat hoztak létre, miután kapcsolatba léptek a helyi munkás- és paraszttanácsokkal, a dolgozók munkatársai és szövetségesei lesznek e feladatok megvalósításában. Oroszország parasztságával és munkáságával kötendő testvéri szövetség révén fogják begyógyítani azokat a sebeket, amelyeket a német és osztrák tábornokok, az ellenforradalmi érdekek védelmezői, okoztak a megszállott területek lakosságának.

Am ezeken az alapelveken felépülő kapcsolatok Oroszország, Németország és Ausztria—Magyarország népei között nem pusztán békés kapcsolatok lesznek. Valamennyi nemzet dolgozó tömegeinek szövetsége lesz ez, harcukban a militarista, imperialista és gazdasági rabságot jelentő rend romjain felépülő és meg erősödő szocialista rendért.

Ezt a szövetséget a szovjet kormány Oroszország dolgozó tömegeinek képviselőjeként javasolja Németország és Ausztria—Magyarország népeinek.

Reménykedünk abban, hogy Oroszország, Lengyelország, Finnország, Ukrajna, Litvánia, a Balti-államok, a Krím, a Kaukázus, Németország és Ausztria—Magyarország felszabadult népeinek ezen hatalmas szövetségéhez csatlakoznak majd az imperialisták igáját még le nem rázott többi ország népei is. Mindaddig pedig ez a népszövetség szembe fog helyezkedni minden olyan kísérlettel, amely a népekre akarja kényszeríteni az idegen burzsoázia kapitalista elnyomását.

Oroszország népei, amelyeket a német forradalom felszabadított a német imperializmus igája alól, még kevésbé fognak beleegyezni abba, hogy az angol—amerikai vagy japán imperializmusnak vessék alá magukat. A Szovjet Köztársaság kormánya minden hadviselő államnak békeegyezményt javasolt. Mindaddig a pillanatig, amíg ezen államok dolgozó tömegei nem fogják saját kormányukat kényszeríteni, hogy békét kössenek Oroszország munkásaival, parasztjaival és katonáival, a Szovjet Köztársaság kormánya, egész Közép- és Kelet-Európa forradalmi erőire támaszkodva, szembe fog helyezkedni minden olyan kísérlettel, amely Oroszországot ismét a külföldi és belföldi tőke rabságába akarja dönteni.

Az Orosz Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság üdvözlését küldi a német imperializmus igájától felszabadult összes területek népeinek, és ezen területek dolgozó tömegeit testvéri szövetségre hívja Oroszország munkásaival és parasztjaival; teljes, végsőig menő támogatását ígéri harcukban a szocialista munkás-paraszt hatalom országukban való megteremtéséért.

A breszt-litovszki erőszakos béke semmis.

Éljen az igazi béke — az összes országok és nemzetek dolgozóinak békés szövetsége!

Az ÖKVB elnöke: Szverdlov

A Népbiztosok Tanácsának elnöke: Uljanov (Lenin)

Az ÖKVB titkára: Avaneszov

A Szovjetunió külpolitikai dokumentumai. I. k.
Moszkva, 1957. 565—567. lap (oroszul).

D) Az antant imperialistái megindítják intervenciójukat Szovjet-Oroszország ellen

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a proletárdiktatúra megteremtése Oroszországban kiváltotta a világimperializmus gyűlöletét. Az antant diplomáciai képviselői megtagadták a szovjet kormány elismerését, hallgatással feleltek a békeajánlatokra, és aktívan támogatták az összes oroszországi ellenforradalmi csoportokat és pártokat, amelyek a szovjethatalom megdöntésére, a tőkés és földesurak uralmának újjáteremtésére és a Németország és szövetségesei ellen viselt háború folytatására törekedtek. A Szovjet-Oroszország elleni fegyveres intervenció terveit, amelyek célja a burzsoá rendszer visszaállítása és az országnak a külföldi imperializmus gyarmatává tétele volt, az antant kormánykörei már az Októberi Forradalom utáni legelső hetekben kezdték meg kidolgozni.

Az itt közölt dokumentumok megmutatják, hogyan készítették elő és valósították meg az antant imperialistái a Szovjet-Oroszország elleni intervenciót.

18. Churchill a szovjetellenes intervenció megszervezéséről

1917. december 23-án Franciaország és Nagy-Britannia Dél-Oroszországban végrehajtandó jövődó akciójának szabályozására egy angol-francia egyezményt kötöttek Párizsban egyrészt Clemenceau⁴, Pichon⁵ és Foch⁶, másrészt Lord Milner⁷, Lord Robert Cecil⁸ és az angol katonaság képviselői. Az egyezmény tervbe vette az ekkor Novocserkaszkban tartózkodó Alekszejev tábornok támogatását, és kettéosztotta földrajzilag a két hatalom cselekvési területét, amennyiben egyáltalán képesek lesznek fellépni. A francia akció a Fekete-tenger északi partvidékén bontakoznék ki az ellenség, azaz Németország és az ellenséges oroszok ellen; Anglia akciója pedig a Fekete-tenger keleti partvidékén a törökök ellen. Mint a 3. cikkely leszögezi, ebből következik, hogy a francia zóna Besszarábiából, Ukrajnából és a Krím-félszigetből áll, az angol zóna a kozák területekből, a Kaukázusból, Örményországból, Grúziából és Kurdisztánból...

A keleti front helyreállítása Németország ellen és a központi hatalmak felé irányuló orosz áruszállítások megakadályozása 1917 végétől is létfontosságúnak tűnt fel a háború megnyerése szempontjából. Ennek megfelelően a Legfelső Hadsereg katonai képviselői december 23-án azt ajánlották, hogy minden hatalmunkban álló eszközzel támogatni kell az összes nemzeti csapatokat Oroszországban, amelyek a háború folytatására elszánták magukat. Szibériában mindenekelőtt egy szövetséges volt, amely gyorsan és túlerőben fellépve tudott cselekedni. Japán közel volt, friss, erős, kész a cselekvésre, és rendkívül érzékenyen érintve volt. Az ellenérv súlyos volt. Ha Japán veszít Oroszországgal szemben, a bolsevikok az orosz nép támogatásával, mint mondják, ténylegesen egyesülhetnek Németországgal a szövetségeseik ellen. A japániak a maguk részéről nem tanúsítottak vonakodást abban az irányban, hogy erőfeszítéseket tegyenek. Felkészültek arra, hogy kezükbe vegyék a szibériai vasút jelentős részét. Azt mondták azonban, hogy az amerikai részvétel népszerűtlen lenne Japánban. December 31-én a brit kormány feltárta ezeket a lehetőségeket Wilson elnök előtt.

⁴ Georges Clemenceau (1841–1929), Franciaország miniszterelnöke 1917–20 között, a szélsőségesen agresszív imperialista körök képviselője.

⁵ Stephen Jean Pichon (1857–1933), francia külügyminiszter 1906–11 és 1917–20 között, Clemenceau híve.

⁶ Ferdinand Foch (1851–1929) tábornagy, 1914–16-ban francia hadseregcsoport-parancsnok, 1918-ban a szövetséges haderők legfelső parancsnoka.

⁷ Lord Milner (1854–1925), Anglia hadügyminisztere 1917–1918-ban.

⁸ Lord Robert Cecil (1864–1958), angol politikus 1916–18-ban a gazdasági zárlat minisztere.

Az Egyesült Államok kijelentette, hogy idegenkedik mind Amerika és Japán együttes, mind Japán egyedül végrehajtott intervenciójától. A japániakat sértette ez a magatartás, amelyet a brit kormány eleinte kötelességének tartott jóváhagyni. A japánok úgy gondolták, hogy egy Vladivosztok ellen elhatározott intervencióval őket kell megbizni, tekintettel arra, hogy egy ellenséges német befolyás fellépése a Csendes-óceánon Japánt különösen fenyegetné. A brit kormány a francia kormány támogatásával január végén elhatározta annak indítványozását, hogy Japánt hívják fel: cselekedjék mint a szövetségesek megbízottja...

A bekövetkezett megröszérvények⁹ döntő hatással voltak a nagy szövetségesek akciójára. 1918. július 2-án a Legfelső Haditanács Versailles-ból további felhívást küldött Wilson elnöknek, egyezzen bele a cseh erők támogatásába. Az elnök ennek alapján javasolta, hogy küldjenek angolokból, japánokból és az Egyesült Államok csapataiból álló nemzetközi haderőt azzal a hivatalos céllal, hogy állítsa helyre és tartsa fenn a csehek közlekedési útvonalait. A következő napon a brit kormány szövetségeseivel egyetértésben elhatározta, hogy katonai segítséget nyújt nekik. Július 5-én az Egyesült Államok bejelentette, hogy egy korlátozott intervenciót határozott el Szibériában „abból a célból, hogy segítséget adjon a csehszlovákoknak a németek ellen, és hogy amennyiben az oroszok a maguk részéről hajlandók lennének a segítséget elfogadni, támogatja az önkormányzatra vagy önvédelemre irányuló erőfeszítéseiket”. Javasolták a Young Men's Christian Association¹⁰ egy különítményének kiküldését, hogy erkölcsi vezetést ajánljanak fel az orosz népnek.

Két japán hadosztály, 7000 amerikai katona és két angol zászlóalj Johnson ezredes és John Ward ezredes, a parlament munkáspárti képviselőjének parancsnoksága alatt, mind Japán legfelsőbb parancsnoksága alatt megindult, és amilyen gyorsan csak lehetett, partra szállt Vladivosztokban, és előrehatolt nyugat felé a vasútvonal hosszában. Versenyezve velük, egy főképpen angolokból álló és angol parancsnokság alatt működő nemzetközi haderő szállt partra júniusban és júliusban Murmanszkban és Arhangelszkben.

Winston Churchill: A világválság. A végkövetkezmények. London, 1929. 89—90., 95., 166. lap (angolul).

19. Fegyverszállítás az Egyesült Államokból Kolcsak hadserege részére 1918—19-ben

a) Kolcsak amerikai meghatalmazottjának, Sz. D. Szazonovnak Kolcsakhoz intézett távirata

Lehetőséget nyújtanak arra, hogy kedvezményesen és olcsón, azonnali készpénzfizetés nélkül 5 millió dollár értékű amerikai autót, többfajta tankot és traktort vegyünk, nagy gázolin- és tartalékalkatrész-készletekkel. A bankok felajánlották a szükséges 30 millió franknyi előleget a foglaló és a vásárlás céljára... Ennek a dolognak a megszervezését a mi útmutatásaink alapján az Amerikai Kereskedelmi Kamara vállalja, amely szállítási kapacitást ígér bárhová, ahova Ön kívánja.

⁹ A csehszlovák légiónak 1918 május-júniusában kifőrt, az antant által szervezett ellenforradalmi felkeléséről van szó.

¹⁰ „Keresztény Legényegyesület” — amerikai református vallási tömegszervezet.

b) Kolcsak válasza Szazonovnak

Tankokat szerezzen bármilyen áron és a legrövidebb idő alatt.

c) Kolcsak Egyesült Államok-beli megbízottainak Kolcsakhoz intézett táviratai

Az amerikai kormány nagy gépfegyver-szállítmányt indít útnak.

100 000 puskát küldtünk el.

Kiderült, hogy az 500 millió töltényre szóló megrendelést teljes egészében el lehet helyezni.

Wilson elnök beleegyezését adta a dologi ellátmányt útnak indításához.

A „Lohampoost” gözösön 43 260 puskát és 2 502 748 töltényt indítottunk útnak.

Idézve A. Beryozkin: „Az Egyesült Államok — a Szovjet-Oroszország elleni katonai intervenció aktív szervezője és résztvevője (1918—20)” c. könyvből. Moszkva, 1949. 101—102. lap (oroszul).

20. A távol-keleti japán intervenció megindulása

Részlet a szovjet kormánynak 1918. április 5-én a japán csapatoknak Vlagyivosztokban történt partraszállásáról kiadott közleményéből.

Szibériából, a vlagyivosztoki és irkutszki szovjet hatóságoktól az a hír érkezett, hogy Kato tengernagy, a japán flotta parancsnoka Vlagyivosztokban partraszállást hajtott végre, és a helyi lakossághoz felhívást intézett, amelyben közölte, hogy Japán kezébe veszi a rend fenntartását. A partraszállás indítóokául két japánnak Vlagyivosztokban ismeretlen személyek által történt meggyilkolását jelölték meg.

Erről a gyilkosságról, a gyilkosság okairól, körülményeiről, elkövetőiről a szovjet kormány a jelen pillanatban még semmit sem tud. De tudja azt, amit az egész világ is tud, hogy a japán imperialisták már több hónap óta készítik elő a vlagyivosztoki partraszállást. A japán kormányssajtó azt írta, hogy Japánnak kell helyreállítania a rendet Szibériában egészen Irkutzkig, sőt az Urálig. A japán hatóságok csak alkalmas ürügyet kerestek Oroszország területére való rabló betörésükhöz. A tokiói vezérkarnál borzalmas közleményeket agyaltak ki Szibéria állapotáról, a német hadifoglyok szerepéről stb., stb. A római japán nagykövet néhány héttel ezelőtt kijelentette, hogy a német hadifoglyok fel vannak fegyverezve, és a szibériai vasút elfoglalására készülődnek. Ez a közlés az egész világsajtót bejárta. A szovjet köztársaság katonai hatóságai angol és amerikai katonatiszteket küldtek végig a szibériai vasútvonalon, és teljes mértékben lehetővé tették nekik, hogy meggyőződjenek a japán hivatalos közlemény valótlanosságáról. Amikor ezt az érvet kiűtötték a japán imperialisták kezéből, más

érvek után kellett nézniük. A két japán meggyilkolása ebből a szempontból éppen kapóra jött. Április 4-én történt a gyilkosság, és április 5-én a japán tengernagy, mindenfajta nyomozást megelőzve, végrehajtotta a partraszállást.

Az események menete semmi kétséget sem hagy az íránt, hogy minden jó előre elő volt készítve, és a két japán provokációs meggyilkolása elengedhetetlen részét tette ki ennek az előkészítésnek.

Igy tehát a Kelet felől jó előre előkészített imperialista csapás megkezdődött. A japán imperialisták meg akarják fojtani a szovjet forradalmat, el akarják vágni Oroszországot a Csendes-óceántól, el akarják foglalni Szibéria gazdag területeit, le akarják igázni a szibériai munkásokat és parasztokat.

A japán burzsoázia a szovjetköztársaság halálos ellenségeként lép fel...

Munkások és parasztok! Becsületes polgártársak!

Kelet felől újabb szörnyű megpróbáltatás közeledik. Az országon belül fel-emelik fejüket a sötét erők. A szibériai burzsoázia kezét nyújtja az idegen hódítóknak. A mensevikekből és jobboldali szociálforradalmárokból álló vlagyivosztoki városi дума határozatot hozott, amelyben üdvözli Japán fegyveres betörését. Az orosz burzsoázia és szolgái, a mensevikek és az eszerek, abban a törekvésükben, hogy megfojtsák az orosz forradalmat, elvegyék a munkásoktól és a parasztoktól a hatalmat, a földet, a termelés ellenőrzését — egy követ fújnak a japán haramiákkal. A japán betörés visszaverése, az országon belüli cinkosaik és megbízottaik elleni könyörtelen harc élet-halál kérdés a szovjetköztársaság számára, egész Oroszország dolgozó tömegei számára.

„A Szovjetunió külpolitikai dokumentumai” I. k.
Moszkva, 1957, 224—226. lap (oroszul).

21. A szovjet kormány tiltakozása az Egyesült Államok, az antant hatalmak és Japán intervenciója ellen

Részlet az OSZSZSZK Népbiztosi Tanácsának Franciaország, Anglia, Amerika, Olaszország és Japán dolgozó tömegeihez intézett, 1918. augusztus 1-1 felhívásából.

Munkások!

Országaitok egész kapitalista sajtója mint láncáról eloldott dühös kutya csahol arról, hogy kormányaitok „avatkozzanak be” az orosz ügyekbe, rekedt hangon üvöltözik: „most vagy soha!” De még most is, amikor kizsákmányolóitoknak ezek a bérencei ledobták magukról az álarcot, és nyíltan kiáltoznak az oroszországi munkások és parasztok elleni hadjáratról — még most is lelkiismeretlenül hazudnak, szemérmetlenül becsapnak benneteket. Hiszen ebben a pillanatban, amikor az orosz ügyekbe való „beavatkozással” fenyegetőznek,

már hadműveleteket folytatnak a munkás-paraszt Oroszország ellen...

Az októberi fordulat legelső napjától kezdve, attól a perctől kezdve, hogy Oroszország munkásai és parasztjai kijelentették: ezentúl sem saját vérüket, sem idegen vért nem hajlandók kiöntani a hazai és az idegen tőke érdekeiért, a legelső naptól kezdve, amikor földhöz vágták kizsákmányolóikat, és arra szólítottak fel benneteket, hogy kövessétek példájukat, vessetek véget a nemzetközi mézszárlásnak, vessetek véget a kizsákmányolásnak — ettől a perctől kezdve kizsákmányolóitok esküvel fogadták, hogy végeznek ezzel az országgal, amelynek munkásosztálya az emberiség történetében először le merete rázni nyakáról a kapitalizmus jármát, ki merészelt szabadulni a háború fojtogató hurkából...

Nektek, akik a Marne és az Aisne mentén, a Balkánon, Szíriában és Mézopotámiában véreket ontjátok a tőke érdekeiért, még Észak-Finnország hómezőin és az Urál hegyei közt is meg kell halnotok.

A tőke érdekében az orosz munkásforradalom hóhéraiává kell lennetek...

Mindaz, amit tőkéseitek sajtója és ügynökeik mondanak az Oroszország elleni barbár támadás védelmére, szintiszta képmutatás, amelynek az a hivatása, hogy elfedje előletek a kérdés lényegét. Oroszország elleni hadjáratukat más célok érdekében készítik el. Három céljuk van: első céljuk — Oroszország minél nagyobb részének elfoglalása, hogy természeti kincseivel, vasútjaival biztosítsák a kölcsönök után járó kamatokat a francia és angol tőke számára; második céljuk — a munkásforradalom eltiprása, hogy az ne lelkesítsen benneteket, ne mutassa meg nektek, hogyan lehet ledobni a kapitalizmus jármát; harmadik céljuk — új keleti frontot teremteni, elvonni a németeket a nyugati frontról az orosz területekre...

A kommunárok ivadéka Gallifet¹¹ segítőtársainak szerepében ezt a szerepet szánják nektek, *franciaországi* munkásoknak uraitok.

Azoknak az angol munkásoknak fiai, akik egy emberként mozdultak meg, amikor az angol textilbárók az amerikai rabszolgatartók segítségére akartak sietni¹² — az orosz forradalom hóhérainak szerepében —, ilyen megalázó helyzetbe akarnak hozni benneteket uraitok!

Nektek, akik mindig gyűlöltétek a cári despotizmust, a trösztkirályok parancsára segítenetek kell egy új cárizmus megteremtését Oroszországban — így áll a dolog. A *merika* munkásai.

Benneteket, akik lelkesen figyeltétek a proletariátus felszabadító harcának minden megnyilvánulását, benneteket, *Olaszország* munkásait a munkás-Oroszország elleni ellenforradalmi hadjárat részvevőivé akarnak tenni!

Oroszország munkásai kezűket nyújtják felétek, a szövetség országainak proletárjai felé!...

Éljen a világ munkásainak szolidaritása!

Éljen a francia, az angol, az amerikai és az olasz proletariátus szolidaritása az orosz proletariátussal!

Le a nemzetközi imperializmus haramiáival!

Éljen a nemzetközi forradalom!

Éljen a népek közti béke!

A Népbiztosok Tanácsa nevében: a Népbiztosok

Tanácsának elnöke, V. *Uljanov (Lenin)*

Külügyi népbiztos, G. *Csicserin*

„A Szovjetunió külpolitikája.” Dokumentumgyűjtemény. I. k. (1917—20), Moszkva. 1944. 117—121. lap (oroszul).

¹¹ Gallifet tábornok, a párizsi kommunárok egyik legkegyetlenebb hóhéra.

¹² Az angliai uralkodóköröknek arról a kísérletéről van szó, hogy beavatkozzanak az 1861—65. évi amerikai polgárháborúba, és fegyveres intervenciót szervezzének a déli államok fellazadt rabszolgatartóinak megsegítésére; ezt a kísérletet az angol munkások aktív fellelése hiúsította meg.

XVI. A HÁBORÚ MENETE 1918-BAN. NÉMETORSZÁG VERESÉGE. A VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZŐDÉSE

A) A nyugati fronton folyó hadműveletek 1918 tavaszán és nyarán

A nyugati fronton 1918-ban indított német támadás négy erős csapásból állott. Az első csapást március 22-én mérték az angol—francia csapatok érintkezési pontjára. Amiens irányában abból a célból, hogy elszakítsák egymástól az angol és a francia csapatokat, az angol hadsereget a La-Manche-csatornához szorítsák és megsemmisítsék. De a németeknek nem sikerült bevenniük Amiens-t, noha a 2. angol hadsereget szétverték, és egy keveset előre nyomultak. Az angol csapatokra Flandriában mért második csapás még eredménytelenebbül végződött. Ellenben a harmadik német csapás, amelyet a francia hadseregre mérték 1918. május 27. és június 4. között Rheims és Soissons körzetében. Párizs irányban nagy taktikai sikert hozott a német hadvezetőségnek, a németek 60 kilométert nyomultak előre, ismét átkeltek a Marne-n, és elérték az 1914 évi csatatereket. De a francia hadvezetőség tartalékokat vonultatott fel az áttörés körzetébe, és a német támadás ismét befulladt. A negyedik német csapás, amelyet Rheims körzetében Compiègne irányában mérték, teljesen kudarcba fulladt. Eire az időre a szövetségesek ismételt kétségbeesett sürgetésére már nagy-számú friss amerikai csapat érkezett a nyugati frontra. ez a körülmény nagy szerepet játszott a német csapatok nyugati támadó hadműveleteinek végső fokon eredménytelen kimenetelében. Ezekben a támadó hadműveletekben a német hadvezetőség minden tartalékát kimerítette, és több mint 700 ezer embert veszített.

1918. július 18-án a szövetséges hadseregek támadásba mentek át, és augusztus 8-án döntő csapást mérték a német csapatokra. Ez volt a német hadsereg „fekete napja”, ettől kezdve a német csapatok az angol—francia és az amerikai csapatok nyomására fokról fokra visszavonultak. Augusztus 14-én a német kormánynak és hadvezetőségnek II. Vilmos elnökletével tartott tanácskozásán elismerték, hogy a háborút elvesztették.

1. Az 1918. március 10-i német támadási parancs

Császári főhadiszállás
1918. március 10.

Öfelsége megparancsolja:

1. A Mihály-támadás március 21-én legyen. Betörés az első ellenséges állásba délelőtt 9 óra 40 perckor.

2. A Rupprecht koronaherceg-hadseregcsoporthoz — első nagy taktikai célként — elvágja az angolokat a Cambrai-hajlatban, és megszerzi... a Croisilles (Arras-tól délkeletre) — Baupaume—Peronne vonalat. Ha (a 17. hadsereg) jobbszárnyának, támadása kedvezően halad, akkor azt tovább kell vinni Croisilles-en túlra is.

A hadseregcsoporthoz további feladata: előnyomulás Arras—Albert irányában; a balszárny a Somme-ot tartja Peronne-nál, a súlyponttal azonban a jobbszárnyon a 6. hadsereg előtt is megingatja az angol frontot, s további német erőknél teszi szabaddá az utat az állásharcból az előnyomulás felé.

3. A Német koronaherceg-hadseregcsoporthoz mindenekelőtt a Somme folyóig hatol előre, az Omigon pataktól délre (ez Peronne-nál ömlik a Somme-ba), és

elfoglalja a Crosat-csatornát (La Fère-től nyugatra). A 18. hadseregnek (a Német koronaherceg-hadseregcsoport jobbszárnya) villámgyors előnyomulással el kell foglalnia a Somme folyó és a csatorna átjáróit.

A német politika és történelmi okmányai. Berlin, é. n., II. k. 375—376. lap (németül).

2. A német támadás a nyugati fronton 1918 tavaszán (Részletek Hindenburg tábornagy emlékirataiból)

Az a feszültség, amellyel március 18-án este Spát¹ elhagytuk, még csak nőtt, amikor a kirendelési helyre, Avenes-be megérkeztünk. Az eddig szép, derűs koratavaszi időjárás megváltozott. Nagy esőzések voltak a vidéken... Ezekben a napokban tulajdonképpen a felhők és az eső javunkra váltak. Talán eltartták utolsó előkészületeinket a támadásra. De vajon volt-e még alapunk abban reménykedni, hogy az ellenség még nem tud intézkedéseinkről? Az ellenséges tüzéség időről időre különös figyelmet és élénkséget tanúsított... Ellenséges repülők éjszakánként világítógolyók fényénél felkutatták legfontosabb felvonulási útvonalainkat, és géppuskával lőttek minden felismert mozgásra...

Március 20-án majdnem egész nap vihar tombolt, és szakadt az eső. 21-ére a kilátások bizonytalanok voltak, lehetséges volt, hogy helyi köd lesz. Ennek ellenére délben elhatároztuk, hogy másnap hajnalban megkezdjük az ütközetet...

Tüzéségünk láthatatlanul, és maga sem látva, dolgozott. Csak a lelkiismeretesség és a jó felkészülés biztosította ütegeink eredményeit. Az ellenség a helytől és időtől függően változó erővel felelt. Működése inkább az ismeretlen ellenség keresése volt, mint a terhes ellenség elleni módszeres harc.

Most sem voltunk még tehát bizonyosak afelől, vajon az angolok nem fogadják-e támadásunkat teljes védelmi készségben. A mindent beburkoló köd nem oszlott szét. Délelőtt 10 órakor hősies gyalogságunk elérte a ködsávot. Eleinte csak homályos jelentések kezdtek érkezni... Fokozatosan kezdett kiderülni, hogy mindenütt behatoltunk az ellenség legelső állásaiba. Délre felszállt a köd, kisütött a nap.

Csak estére rajzolódt ki valamelyest világosan az eredmények képe...

Az aznapi eredményt kielégítőnek láttam. Ugyanebben az értelemben nyilvánítottak véleményt a csatatérről visszaérkező vezérkari tisztjeink is. De csak a második nap mutathatta meg, vajon támadásunk nem jut-e mindazoknak a sorsára, amelyeket az ellenség már évek óta folytatott ellenünk, ti. az előrehaladás elfulladására az első sikerült betörés után...

De a harc menete a harmadik napon sem változott meg...

Miközben nyugati irányban ragyogóan haladt előre támadásunk, amely maga mögött hagyta mindazt, amit évek óta a nyugati fronton csináltunk, lehetőknek láttam, hogy Amiens-ig hatoljunk előre... Ennek a városnak óriási stratégiai jelentősége volt számunkra. Ha kezünkbe kerül — vagy pedig, környékével együtt, legalább sikerül erős tüzéségi tűz alá venni —, azáltal mindenképpen két részre szakítjuk az ellenség hadműveleteinek színterét, a taktikai áttörést stratégiaivá szélesítjük ki. Anglia az egyik oldalon marad, Franciaország a másikon. Politikai és stratégiai érdekeiket talán megbonthatjuk; ezt két szóval lehet kifejezni: „Calais” és „Párizs”. Ezért hát előre Amiens felé!

¹ A német császári főhadiszállás.

És valóban továbbra is gigászi léptekkel nyomulunk előre... Mégis, félni kell attól, hogy az ellenség is felismeri a most őt fenyegető veszélyt, és megkísérel mindent megtenni, hogy kellően fogadja...

Újabb kísérletünk csak részben sikerül.

Az ellenség ellenállása egyre makacsabbá válik, előrehaladásunk pedig egyre lassúbb. Az amiens-i elképzeléseknek és reményeknek szét kellett foszlaniaik...

Az ellenség világosan felismeri, mit veszít Villers-Bretonneux elvesztésével. Mindent felvonultat ellenünk, amit csak tud. Megjelennek a franciák, és tömeg-támadásaikkal, harcképes tűzérsgükkel megmentik a saját és a szövetségesek helyzetét.

Nálunk az emberi természet parancsolóan megköveteli a magáét. Lélegzethez kell jutnunk. A gyalogságnak pihenésre van szüksége, a tűzérsgnek lövedékre. Szerencse, hogy részben a megvert ellenség gazdag tartalékaiból tudunk élni; különben nem jutottunk volna át a Sommes-on...

De még nem hagytunk fel teljesen a reménnyel, hogy megszerezzük Villers-Bretonneux-t. Április 4-én újabb kísérletet teszünk, hogy kiűzzük onnan az ellenséget. Ezen a napon a támadásunkról érkező első hírek sokat ígértek. A következő nap, április 5-e azonban ezen a ponton kudarcot és kiábrándulást hoz.

Amiens az ellenség kezében marad, és csak messzehordó ágyúink lőhetik a várost, ezek pedig csak zavarhatják az ellenség közlekedési ereit, de nem köthetik le.

A franciaországi „nagy csata” véget ért!

Paul von Hindenburg: Életemből. Leipzig. 1920, 316—321. lap (németül).

3. A szövetségesek Legfelső Haditanácsának 1918. május 2-án Abbéville-ben hozott határozata

A Legfelső Haditanácsnak az a véleménye, hogy a háború sikeres befejezése céljából minél hamarabb egy amerikai hadsereget kell megalakítani saját parancsnoksága és saját zászlaja alatt. Hogy a jelenlegi rendkívüli helyzetben meg tudjuk állani a helyünket, elhatározotlatott, hogy amerikai csapatokat kell hozni Franciaországba olyan gyorsan, ahogy ezt a szövetségesek szállítási lehetőségei megengedik, és hogy, amennyiben ez összeegyeztethető egy amerikai hadsereg felépítésével, előnyben kell részesíteni a gyalogsági és géppuskás egységeket azzal, hogy szolgáljanak és gyakorlatozzanak a francia és az angol hadseregek keretében; egyetértve azzal, hogy ezeket a gyalogsági és géppuskás egységeket azután visszavonják, és egyesítsék saját tűzérsgével és kiegészítő csapataival hadosztályokba és hadtestekbe az amerikai hadsereg főparancsnok utasítására a Franciaországban levő szövetséges hadseregek főparancsnokával való tanácskozás után.

A) alpont. Megegyeztünk abban, hogy május hó folyamán mindenekelőtt hat hadosztályra való gyalogság és géppuskás egységek szállítását kell biztosítani, és hogy az ezenfelül rendelkezésre álló hajóúrtartalmat más csapatok szállítására kell felhasználni az amerikai hadsereg főparancsnok belátása szerint.

B) alpont. Továbbá megegyeztünk abban, hogy ezt a munkát folytatjuk június hó folyamán azzal a feltétellel, hogy a brit kormány gondoskodik májusban legalább 130 000, júniusban 150 000 ember szállításáról, egyetértve azzal,

hogy az első hat gyalogos hadosztálynak az angolokhoz kell csatlakoznia gyakorlás és szolgálat céljából, és hogy a júniusban áthajózott csapatok ott helyeztetnek el szolgálat és gyakorlat céljából, ahová az amerikai hadsereg főparancsnok rendeli majd őket.

C) alpont. Továbbá megegyeztünk abban, hogy ha a brit kormány 150 000 emberrel többet szállít júniusban, ezek gyalogos és géppuskás egységek legyenek, és hogy június elején újból meg kell vizsgálni a helyzetet további akciók elrendelése céljából.

Az első világháború történelmi okmányai. New York, 1958, 171—173. lap (angolul).

4. Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország miniszterelnökeinek 1918. június 2-i üzenete Wilson elnökhez

Meleg köszönetünket szeretnénk kifejezni Wilson elnöknek az amerikai segítség figyelemre méltó gyorsaságáért; ezt a segítséget, amely méreteiben felülmúlta a korábbi elképzeléseket, éppen az elmúlt hónapban kialakult veszélyes helyzetben nyújtotta a szövetségeseknek. A válság azonban még mindig fennáll. Foch tábornok élénk terjesztett egy rendkívül komoly jelentést. Az előterjesztés kimutatja, hogy Franciaországban az ellenség túlereje nagyon nagy, hiszen 162 szövetséges hadosztály áll szemben 200 német hadosztállyal, és mint-hogy nincs lehetőség a francia és az angol hadosztályok számának növelésére (ellenkezőleg, nagyon nehezen lehet ezeket is fenntartani), nagy a veszély, hogy a háborút elveszítjük, mielőtt a szövetségesek számbeli lemaradását be lehet hozni olyan gyorsan, ahogy csak lehetséges, amerikai csapatok beérkezésével. Foch tábornok tehát a legteljesebb erővel sürgeti, hogy minél több gyalogost és géppuskást — ezekre van a legnagyobb szükség a szövetségesek oldalán — hozzanak át hajókon továbbra is Amerikából júniusban és júliusban, hogy el lehessen háritani a jelen hadjáratban egy szövetséges vereség közvetlen veszélyét, tekintve, hogy a szövetséges tartalékok nagyobb mértékben vannak kimerülve, mint az ellenségé. Ezenfelül és a jövőbe tekintve az a vélemény alakult ki, hogy lehetetlen végleges győzelmet remélni a háborúban, míg Amerika nem lesz képes gondoskodni egy olyan hadseregről, amely képessé teszi a szövetségeseket arra, hogy végképp számbeli fölénybe kerüljenek. Úgy véli, hogy ehhez a teljes amerikai haderőnek legalább száz hadosztálynak kell lennie, sürgeti, hogy állandóan emeljék a frissen besorozott amerikaiak számát, ami véleménye szerint nem lehet kevesebb, mint havonta 300 000 ember azzal a végcélal, hogy a teljes amerikai haderő száz hadosztály legyen olyan gyorsan, ahogyan ez csak lehetséges. Megelégedésünket fejezzük ki afelett, hogy Foch tábornok, aki a jelen hadjáratot tökéletes képességekkel vezeti, és akinek katonai ítélőképességébe legteljesebb bizalmunkat helyezzük, nem becsüli túl a szükségleteket, és bizunk abban, hogy az Egyesült Államok kormánya mindent el fog követni, ami csak lehetséges egyrészt a jelen helyzet szükségleteinek kielégítése, másrészt az újonnan besorozottak számának állandó növelése tekintetében, hogy olyan gyorsan, ahogyan csak lehetséges, elérjük azt a számbeli fölényt, amelyet a szövetséges csapatok főparancsnoka szükségesnek tart a végső győzelem kivívásához.

Egy külön távirat tartalmazza azokat az intézkedéseket, amelyeket Foch tábornok, Pershing² tábornok és lord Milner közös megegyezéssel javasolnak

² John J. Pershing tábornok (1860—1948), az első világháborús amerikai expedíciós hadsereg főparancsnoka.

az Egyesült Államok kormányának a júniusban és júliusban történő amerikai csapatszállítások tekintetében.

aláírások: Clemenceau

D. Lloyd George

Orlando

Az első világháború történelmi okmányai. New York, 1953, 173—174. lap (angolul).

B) Németország veresége és kapitulációja

3. A német hadsereg „fekete napja” — 1918. augusztus 8.

(Részletek Ludendorff tábornok emlékirataiból)

Augusztus 3-a a német hadsereg fekete napja e háború történetében. Ennél súlyosabbat csak azokkal az eseményekkel kapcsolatban éltem át, amelyek szeptember 15-e után játszódtak le a bolgár fronton, és megpecsételték a négyes szövetség sorsát...

Augusztus 8-án kora reggel angolok, főként ausztráliai és kanadai hadosztályokkal és franciák Albert és Moreuil között indítottak rohamot nem nagy túlerővel. Sűrű köd ült a földön, s ezt még mesterségesen fokozták; a rohamban erős tankosztagok vettek részt. Az ellenség a Somme és a Luce patak között mélyen áttörte arcvonalunkat. Ott álló hadosztályaink hagyták magukat állásaikból teljesen kivetni. A hadosztálytörzseket ellenséges tankok rajtaütés-szerűen elfogták állomáshelyeiken. Az áttörés körzete a Luce patakon túl hamarosan kiterjedt: csapatainkat, amelyek Moreuilnél még vitézül folytatták a védekezést felgöngyölték...

Már augusztus 8-án a kora délelőtti órákban teljes képet nyertem a helyzetről, amely igen sötét volt. Haladéktalanul kivezé nyeltem a vezérkar egyik tisztjét, hogy képet kapjak a csapatok állapotáról.

A 2. hadsereg tartalékaival a Bray-től délre eső vonalon sikerült feltartóztatni az ellenség további előnyomulását Péronne felé. Roye irányában az ellenség körülbelül Arvillers-ig nyert terület; az Avre folyótól délre Montdidier-től kiindulva, vissza kellett hajlítani arcvonalunkat.

Hat-hét német hadosztályt teljesen tönkre vertek, holott teljesen harcképeseknek lehetett őket tekinteni. Mindössze három-négy hadosztály és a szétvert hadosztályok maradványai voltak készenlétben ahhoz, hogy bezárják a Bray és Roye közti széles területet.

A helyzet rendkívül komoly volt. Ha az ellenség valamennyire is erőteljesen folytatta volna a támadást, nem tudtuk volna tartani magunkat a Somme-től nyugatra...

A 2. hadsereg igen sok erőt elpazarolt; tartalékai is bevetése során erősen kimerültek. Egyes hadosztályok gyalogsága, miután teherautókon megérkezett a harctérre, néha másutt rakodott ki, mint a tüzérsége, és másutt is lépett harcba. Ennek következtében az egységek erősen összekeveredtek. Előre lehetett látni, hogy még több hadosztályra lesz szükség a 2. hadsereg megerősítéséhez, még ha az ellenség továbbra is támadna, amire pedig nem számíthatunk. A fogságba esettek nagy számára való tekintettel veszteségeink oly nagyok voltak, hogy a főparancsnokság kénytelen volt több hadosztályt felosztatni, hogy tartalékokat tudjon kiállítani. Tartalékaink szétolvadtak, viszont az ellenség

vesztései hallatlanul kicsinyek voltak. Az erőviszonyok jelentősen rosszabbodtak a mi hátrányunkra. És még tovább kellett rosszabbodniuk, minél több amerikai csapat érkezett a frontra. Többé már nem remélhettük, hogy támadással lényegesen megjavítjuk helyzetünket. Így tehát csak az maradt hátra, hogy tartsuk magunkat. Most feltétlenül számítanunk kellett az ellenséges támadás felújulására...

Az a vezérkari tisztt, akit a csatatérre kivezényeltem, leírta nekem azoknak a hadosztályoknak az állapotát, amelyekre elsősorban zúdult az augusztus 8-i csapás; olyan formában írta le, hogy mélyen megrendültem. Magamhoz hívatam a hadosztályparancsnokokat és a frontszolgálatos tiszteket Avesnes-be, hogy részleteiben megbeszéljem velük az eseményeket. Beszámoltak ragyogó hőstettekről, de beszámoltak olyan cselekedetekről is, amelyeket, nyíltan meg kell mondanom, nem tartottam lehetségesnek a német hadseregben: katonáink megadták magukat egyes ellenséges lovasoknak, zárt egységek letették a fegyvert egy tank előtt. A visszavonuló csapatok egy friss hadosztálynak, amely bátran indult rohamra, azt kiáltották oda: „sztrájkörök” és „meghosszabbítják a háborút”. Ezek a szavak még később is megisméltődtek. Sok egységben a tiszteknek már nem volt befolyásuk, csak úsztak az árral... Augusztus 8-a világossá tette harci erőnk hanyatlását; a tartalékok helyzetét figyelembe véve, nem reméltem, hogy olyan stratégiai kiutat találjak, amely ismét a mi javunkra szilárdította volna meg a helyzetet. Ellenkezőleg, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a főparancsnokságnak már nem volt meg az a szilárd talaj a lába alatt, amelyre eddig, amennyire ez háborúban lehetséges, intézkedéseimet építhettem... A háborút be kellett fejezni.

Augusztus 8-a mindkét hadvezetőség szemét kinyitotta, a németét is, az ellenségét is, az enyémet is és Foch tábornokét is, aki ezt maga erősítette meg a „Daily Mail”-ben. Ettől a naptól kezdődött az antant nagy támadása, a világháború végső küzdelme, amikor is az ellenség csak annál nagyobb energiát fejtett ki, minél világosabban ismerte fel hanyatlásunkat.

Ludendorff: Hadiemlékezéseim. 547—551. lap (németül).

6. Jegyzőkönyv a német császári főhadiszálláson 1918. augusztus 14-én tartott megbeszélésről

Jelen vannak:

Öfelsége a császár és király,
őfelsége a koronaherceg (trónörökös),
a birodalmi kancellár,
von Hindenburg tábornagy,
Ludendorff tábornok, első főszállásmester,
a külügyi államtitkár,
von Plessen főhadsegéd,
von Berg, a polgári kabinetiroda főnöke,
von Marschall báró, a katonai kabinetiroda főnöke.

A birodalmi kancellár a belpolitikai helyzetet ismerteti. A hangulat: háborús fáradtság — az élelmezés elégtelen, még rosszabb a ruhahiány. A választójog reformja.

Ludendorff tábornok: keményebb belső fegyelmelés kell. A belső erők összefogása nagyobb energiával. Lichnowsky megbüntetése.³

Az **államtitkár** a külpolitikai helyzetről nyilatkozik. Ez idő szerint nagyobb az ellenség bizakodása saját győzelmében, s harci kedve is fokozottabb, mint valaha. Ennek alapja részint a nyugati katonai sikereik, főleg azonban az az eredeti és egyre erősödő meggyőződés, hogy a szövetségeseknek (az antant hatalmaknak) viszonylag kimeríthetetlen ember-, nyersanyag- és készgyártmány-tartalékaikkal, kizárólag az időre támaszkodva is szét kell zúzniuk az egyesült központi hatalmakat. Ellenségeinknek az a nézete, hogy az idő nekik dolgozik. Minél tovább tart a háború, annál jobban csökken a központi hatalmak ember-, nyersanyag- és készgyártmány-állománya, miközben az antant hatalmak mindhárom területen gyarapodással számolnak. Legutóbb mindehhez még az a remény is hozzájárult náluk, hogy az időtényezőnek katonai sikerekkel még segíthetnek is. Ennyit az ellenségről.

A semlegesek nagyon is unják a háborút. Náluk is erősödik a vélemény, hogy a központi hatalmak egyedül az idő miatt is halálra vannak ítélve; mindenesetre a semlegesek olyan békét látnának a legszívesebben, amely egyik fél számára sem jelent győzelmet. Érzelmi szempontokból a legtöbb semleges fél számára szimpatikusabb lenne ellenségeink győzelme. Mindenekelőtt azonban a háború végét akarják már látni, mindegy, milyen lesz az. Mindezért azután ők is készen állnak arra, hogy legyőzetésünk érdekében közreműködjenek. Ennek bizonyítéka Spanyolország eljárása torpedózásaink ellen; ez olyan probléma elé állít bennünket, hogy vagy korlátozzuk a tengeralattjáró-háborút; vagy el-lene indítunk háborút. Spanyolország eljárása egyébként annál inkább elgondolkodtató, mert ha ismeretessé válik, más semlegesek is követik majd példáját.

Ami szövetségeseinket illeti: Ausztria kijelenti, hogy erőinek végére ért — saját hírszolgálatunk egyébként megerősíti ezt a nézetet —, nem képes tovább kitartani, mint legfeljebb az elkövetkező télen át, sőt: egy téli hadjárat kimene-tele is több lenne már, mint kétséges.

Bulgária támasztja a legnagyobb követelményeket mind pénzügyi, mind áruszállítási téren, s hadserege kimerülése miatt állítólag már nem is teljesítő-képes.

Törökország a Kaukázusban belebonyolódott egy öldöklő és zsákmány-szerző háborúba, keresztbe áll ott nekünk, kifogásainkkal, figyelmeztetéseinkkel a keletiek s a gyengébb fél jól ismert ellenállását szegezi szembe. Választhatunk: vagy sorsára hagyjuk szövetségestársunkat, vagy kijelentjük, hogy igényes követeléseivel egyetértünk. Adott helyzetünkben választásunk már eleve eldöntött dolog. A hadrakelt sereg vezérkari főnöke a háborús helyzetet úgy határozta meg, hogy mi háborús tevékenységgel többé már nem törhetjük meg ellenségeink harci kedvét, s ezt már nem is remélhetjük; háborúviselésünk elé azt a célt kell tűznünk, hogy stratégiai védekezéssel lassan bénítsuk meg az ellenség harci kedvét. A politikai államvezetés meghajlik a legmagasabb had-urak e kijelentése előtt. hiszen azt ez a háború hozta felszínre, s levonja belőle azt a politikai következtetést, hogy politikailag képtelenek lennénk az ellenség harci kedvét megtörni, s éppen ezért arra kényszerülünk, hogy számoljunk a továbbiak során ezzel a háborús helyzettel.

³ Karl Lichnowsky (1860–1928) herceg, 1914-ig londoni német követ volt. Onigazolásképpen 1918-ban kiadta „Londoni küldetése 1912–14” című írását. 1918-ban kizárták a porosz főrendi-házból.

Öfensége a koronaherceg (trónörökös) kijelenti: mindazt, amit Ludendorff tábornok s az államtitkár mondott, alá kell írni; ugyanakkor hangsúlyozza: a belső frontot szigorúbb fegyvelméssel kellene összefogni.

Öfelsége. A helyettes vezénylő tábornokoknak és a hadügyminiszternek az országon belül nagyobb rendet kellene teremteniük. E tekintetben új parancsokat szándékozik a tábornokok felé kiadni. A polgári hatóságoknak a maguk részéről hozzá kellene járulniuk ahhoz, hogy az államhatalom szigorubban érvényesüljön.

Ami az utánpótlást illeti, azt jobban át kellene fésülni. Berlinben csapatosul kószálnak még fiatalemberek.

Öfelsége helyesli ugyan a külpolitikai elemzéseket, de az ellenség is szenved, sok emberét verik agyon (!), ipara már akadozik a nyersanyaghiány miatt, de élelmiszerekben is hiány mutatkozik náluk. Angliában rossz az ez évi aratás; a tonnaártaalom állandóan csökken, talán éppen ez a hiány viszi majd rá Angliát arra, hogy a béke felé hajoljon.

Öfelsége a politikai helyzet jellemzését helyesnek jelenti ki, figyelni kell az alkalmas időpontra: mikor egyezhetnénk meg az ellenséggel. Semleges államok (s itt a császár meg is nevez ilyeneket) alkalmas közvetítők lennének. Az ellenségnek a győzelembé vetett hite gyengítésére, a német nép bizakodásának emelésére propagandabizottságot kellene szervezni. Tekintélyes magánszemélyeknek (Ballin, Heckscher) vagy államférfiaknak tüzes szónoklatokat kellene tartaniuk. A bizottságba nem annyira hivatalnokokat, mint inkább megfelelő képességekkel rendelkező férfiakat kellene behívni. A politikai direktívákat a külügyminisztérium adná.

Az egyes hivatali ágazatoknak nem szabadna egymás ellen dolgozniuk, úgy, mint eddig tették, s egymás előtt nem volna szabad titokzatoskodva fontoskodniuk. A katonai és a polgári hatóságoknak össze kellene dolgozniuk, a hadügyminiszternek támogatnia kellene a vezénylő tábornokokat, s nem szabadna őket cserbenhagynia.

A *birodalmi kancellár* belpolitikai vonalon a tekintélynek energikus fenntartásáért száll síkra. A propagandát illetően gazdag program áll rendelkezésre, amely már meg is valósult.

Az ellenséggel a kellő pillanatban történő megegyezéssel kapcsolatban diplomáciai úton kellene a szálakat szőni. Ilyen pillanat kínálkoznék a legközelebbi nyugati sikereink után.

Von Hindenburg tábornagy kifejti, hogy francia területen sikerülni fog a megállás, s ezzel végül is rákényszeríthetjük az ellenségre akarátunkat.⁴

A német politika és történelem okmánya. II. k. Berlin, é. n., 376—379. lap (németül).

7. A Compiègne-i fegyverszüneti megállapodás

1918. november 11.

(Kivonat)

Egyik részről Foch marsall, a szövetséges haderők főparancsnoka — a brit haditengerészet első lordjának: Wemyss tengernagynak segítségével —, aki a tárgyalásokat a szövetséges és társult hatalmak nevében vezeti,

⁴ A jegyzőkönyvben eredetileg ez a mondat így hangzott: „von Hindenburg tábornagy reméli, hogy mégis sikerülni fog...” A változtatás Ludendorff tábornok kezétől származik. (Vö. Ludendorff: A semleges békeközvetítések hajótöréséről. 14. l. nemetül.)

másik részről Erzberger államtitkár, a német delegáció elnöke, gróf von Oberndorff rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, Winterfeldt vezérőrnagy, Vanselow tengerészkapitány — kik kellő teljhatalommal felruházva, a német birodalmi kancellár jóváhagyásával tárgyalnak — az alábbi feltételekkel, az alábbi fegyverszünetet kötötték meg: A Németországgal kötött fegyverszünet feltételei

A) A nyugati fronton

I.

Az ellenségeskedések beszüntetése a földön és a levegőben, hat órával a fegyverszünet aláírása után.

II.

A megszállt terület: Belgium, Franciaország, Luxemburg s Elzász-Lotaringia azonnali kiürítése; ez úgy szabályozandó, hogy a fegyverszünet aláírásától számított 15 nap alatt befejeződjen.

III.

A felsorolt országok valamennyi lakosát (beleértve a túszoikat, a vád alá helyezetteket és elítélteket is) hazájukba vissza kell szállítani. Ez a hazaszállítás azonnal megkezdődik, és 15 nap alatt be kell azt fejezni.

IV.

A német seregek az alábbi hadianyagot engedik át jó állapotban: 5000 ágyút (ezek közül 2500 nehéz-, 2500 pedig tábori ágyú), 25 000 géppuskát, 3000 aknavetőt, 1700 vadász- és bombázó repülőgépet...

V.

A Rajna-balparti területek kiürítése a német hadseregek által.

A Rajna-balparti területeket a helyi hatóságok fogják igazgatni a szövetséges hatalmak s az Egyesült Államok megszálló csapatainak felügyelete alatt.

A szövetségesek s az Egyesült Államok csapatai e területek megszállását garnizonrendszerben gyakorolják majd; ezek kezükben tartják a Rajna legfontosabb átkelőhelyeit (Mainz, Koblenz, Köln), beleértve a jobb parton is egy-egy 30 km átmérőjű hídfőt; ezenkívül megszállják a terület stratégiai pontjait.

A Rajna jobb partján semleges zóna létesül. Ez a hídfők és a folyó közt párhuzamosan húzott, 10 km széles területet magában foglaló vonalon fut a hollandiai határtól a svájci határig.

A rajnai területek kiürítését mind a jobb, mind a bal Rajna-parton úgy kell szabályozni, hogy további 16 nap alatt befejeződjen, tehát összesen 31 napon belül a fegyverszünet aláírásától számítva.

VI.

(Kiürítési előírások)

VII.

...Az egyesült hatalmaknak ki kell szolgáltatni 5000 db üzemkész mozdonyt, 150 000 db jó állapotban levő vasúti kocsit, minden szükséges pótalkatrésszel felszerelve, s a használatához szükséges szerszámokkal együtt. Ennek az átadásnak olyan szakaszokban kell megtörténnie..., hogy összesen meg ne haladják e szakaszok a 31 napot.

Hasonlóképpen, 36 napon belül ki kell szolgáltatni 5000 db tehergépkocsit jó állapotban.

Az Elzász-Lotaringia-i vasutat, minden szervesen hozzá tartozó anyaggal együtt, 31 nap alatt át kell adni.

VIII.

(Az aknák és a robbantóberendezések hatástalanítását szabályozza.)

IX.

A rekvirálás jogát a szövetséges hatalmak s az Egyesült Államok minden megszállt területen gyakorolni fogja azzal a kikötéssel, hogy elszámolnak az illetékes szervekkel.

A rajnai területek (Elzász-Lotaringia kivételével) megszálló csapatainak fenntartási költségeit a német kormány viseli.

X.

Minden szövetséges és az Egyesült Államokból származó hadifoglyot (ideértve a vád alatt állókat és az elítélteket is), a viszonyosság jogigénye nélkül, külön, részletesen meghatározandó feltételek mellett, haladéktalanul hazájukba kell szállítani. A szövetséges hatalmak és az Egyesült Államok hazatért hadifoglyaikat tetszésük szerint alkalmazhatják... A német hadifoglyok hazaszállítását az ideiglenes (előzetes) békeszerződés megkötésekor fogják szabályozni.

XI.

A szállításképtelen betegeket és sebesülteket — kiket a német hadseregek által kiűritett területeken hátra kell hagyni — német egészségügyi személyzet ápolja, melyet a szükséges egészségügyi anyagokkal együtt szintén vissza kell hagyni a helyszínen.

B) A keleti német határookra vonatkozó döntések

XII.

Mindazoknak a német csapatoknak, melyek a háború előtti Ausztria—Magyarországhoz, Romániához és Törökországhoz tartozó területen tartózkodnak, haladéktalanul vissza kell vonulniuk az 1914. augusztus 1-i állapotnak megfelelő német határok mögé.

Mindazoknak a német csapatoknak, melyek pillanatnyilag a háború előtti Oroszországhoz tartozó területeken vannak, szintén vissza kell vonulniuk a fentebb megadott német határok mögé, mielőtt a szövetséges hatalmak — figyelembe véve e területek belső helyzetét — a pillanatot ehhez elérkezettnek ítélik meg.

XIII—XIV—XV.

Lemondás a bukaresti és a Breszt-Litovszk-i békéről, s az azokat kiegészítő megállapodásokról.

XVI.

A szövetségeseknek szabad bejáratot kell biztosítani a Németország keleti határain kiürített területekre, mind Danzigon, mind a Visztulán túl is, hogy e területek lakosságát elláthassák, s a rendet fenntarthassák.

C) Kelet-Afrikában

XVII.

A németek valamennyi, Kelet-Afrikában harcoló csapatainak elvonulása a szövetségesek által meghatározott határidőn belül.

XVIII.

(A polgári internáltak és a túsok visszatéréséről intézkedik.)

D) Pénzügyi rendelkezések

XIX.

... A fegyverszünet tartama alatt az ellenség el nem távolíthat semmi-féle olyan közvagyon tárgyat, ami a szövetségesek számára a háborús károk fedezésére biztosítékot szolgáltathat.

A Belga Nemzeti Bank pénztárállományának azonnali visszaadása, és általában az összes okmányok, készpénzek, értékpapírok azonnali visszaadása, amelyek akár köz-, akár magánérdekeket érintenek.

Annak az orosz és román pénzmennyiségnek visszatérítése, melyet a németek lefoglaltak, illetve amelyet nekik kiszolgáltattak.

Ezt a pénzt a szövetségesek a békeszerződés aláírásáig megőrzésre átveszik.

E) Tengerészeti rendelkezések

XX.

Minden ellenségeskedés azonnali beszüntetése a tengeren, pontos adatok közlése arról, hogy merre vannak a német hajók, de mozdulataikat illetően is. A semleges hatalmaknak tudomására kell adni, hogy a szövetséges és társult hatalmak hadi- és kereskedelmi tengerészete számára minden felségvizen lehetővé vált a szabad mozgás anélkül, hogy a semlegességre vonatkozó kérdéseket fel kellene vetni.

XXI.

A szövetséges és társult hatalmak hadi- és kereskedelmi flottáinak valamennyi hadifoglyát — a viszonyosság jogigénye nélkül — vissza kell adni.

XXII.

A szövetségeseknek és az Egyesült Államoknak ki kell szolgáltatni — az általuk megjelölt kikötőkben — valamennyi jelenleg meglevő tengeralattjárót

(ideértve valamennyi víz alatti cirkálót és aknarakót is), teljes fegyverzettel és felszereléssel. Azokat, melyek nem tudnak kifutni, személyzet és hadianyag szempontjából le kell szerelni, s e hajók a szövetségesek s az Egyesült Államok őrizetében maradnak.

... E cikkely döntéseit a fegyverszünet aláírását követő 14 napon belül végre kell hajtani.

XXIII.

A német nyílt tengeri flotta azon hadihajóit, melyeket a szövetségesek és az Egyesült Államok megjelölnek, azonnal le kell szerelni, ezt követőleg semleges kikötőkben, ezek híján a szövetséges hatalmak kikötőiben internálandók. A kikötőket a szövetségesek és az Egyesült Államok fogják kijelölni.

Ezek a hajók a szövetségesek és az Egyesült Államok őrizetében maradnak, csak őrpáncsnokság maradhat a fedélzeten.

A szövetségesek fenti előírása kiterjed:

6 páncélos cirkálóra,

10 sorhajóra,

8 kis cirkálóra (közülük kettő aknarakó),

50 legújabb típusú rombolóra.

Valamennyi többi nyílt tengeri hadihajót (a beltengerieket is ideértve) össze kell vonni a szövetségesek és az Egyesült Államok által megjelölendő német flottaállomásokra, teljes mértékben le kell őket szerelni; ezekre a hajókra a szövetségesek és az Egyesült Államok felügyelnek majd.

Valamennyi kisegítő hajó fegyverzetét a fedélzetről le kell adni.

Minden, internálásra kijelölt hajónak készen kell lennie arra, hogy a német kikötőket hét nappal a fegyverszünet aláírása után elhagyják.

Az útirányt szikratávirón fogják megkapni.

XXIV.

(Az aknamezők eltávolításáról.)

XXV.

A szövetséges és társult hatalmaknak megvan a joguk ahhoz, hogy hadi- és kereskedelmi flottájukkal a Keleti-tengerre behajózzanak, és onnan kijöjjenek. Ezi a jogot a Kattegattól a Keleti-tenger felé vezető tengerszorosokban levő német erődítmények, parti berendezések, ütegek, mindenfajta védelmi berendezések megszállása által kell nekik biztosítani, továbbá valamennyi akna és zár kihalászásával és szétrombolásával is a német felségvizeken belül és kívül egyaránt. Pontos megjelölésüket és tervrajzaikat Németország átadja, de ez nem vethet fel semmiféle semlegességi kérdést.

XXVI.

A szövetséges és társult hatalmak blokádjá jelenlegi terjedelmében megmarad. A nyílt tengeren található német kereskedelmi hajók elkobzás alá esnek.

A szövetségesek és az Egyesült Államok kilátásba helyezik, hogy Németországot a fegyverszünet tartama alatt a szükségesnek elismert mértékben el látják élelmiszerekkel.

XXVII.

(A légierők leállítására.)

XXVIII.

(A belga tengerpart kiürítése.)

XXIX.

(A f-kete-tengeri kikötők kiürítése.)

XXX.

A szövetséges és társult hatalmak mindazon kereskedelmi hajóit, melyek pillanatnyilag német kézen vannak, a viszonzossági jog biztosítása nélkül vissza kell adni a szövetségesek és az Egyesült Államok által meghatározott kikötőkben.

XXXI.

A kiürítés, átadás vagy visszaadás előtt tilos a hajók vagy a felszerelés elpusztítása.

XXXII.

A német kormány hivatalosan tudomására adja az összes semleges kormányoknak, hogy mindazok a korlátozások, melyeket rájuk rótt hajóiknak a szövetséges és társult hatalmakkal való kereskedelmi kapcsolata tekintetében — akár magától a kormánytól, akár német magánvállalkozásoktól erednek is azok, akár meghatározott, akár meg nem határozott szerződések alapján, mint pl. a hajóépítő-anyagok kivitele — azonnali hatállyal érvényüket veszítik.

XXXIII.

A fegyverszünet aláírása után nem történhet meg bármilyen típusú kereskedelmi hajóknak valamely semleges zászló alá való átvitele.

F) A fegyverszünet tartalma

XXXIV.

A fegyverszünet tartalma — a meghosszabbítás lehetőségével — 36 nap.

Ez alatt az idő alatt a megállapodást megkötő felek egyike felmondhatja az' abban az esetben, ha a másik nem teljesíti előírásait. Ez a fél köteles a másikat a bekövetkező felmondásról 48 órával előbb tájékoztatni...

Annak érdekében, hogy jelen megállapodás lehető legjobb végrehajtása biztosítható legyen, alapelvként kimondják a felek egy állandó nemzetközi fegyverszüneti bizottság közbeiktatását. Ez a bizottság a szövetséges tengeri és szárazföldi főparancsnokság vezetése alatt tevékenykedik majd.

E fegyverszüneti egyezményt 1918. november 11-én írták alá, francia idő szerint 5 órakor.

A német politika és történelem okmányai.
Berlin é. n. II. k. 414—419. lap (németül).

8. II. Vilmos császár lemondási okmánya

Ezennel örök időkre lemondok Poroszország koronájához fűződő jogaimról, és az ezzel összefüggő s a német császár koronára kiterjedő jogaimról is.

Egyidejűleg felmentem a Német Birodalom és Foroszország összes hivatalnokait, továbbá a haditengerészet, a porosz hadsereg s a szövetségi állomány

valamennyi tisztjét, altisztjét és legénységi állományú katonáit azon hűségeskü alól, melyet nekem mint császáruknak, királyuknak s legfelsőbb parancsnokuknak tettek. Elvárom tőlük, hogy a Német Birodalom újjászervezéséig segítsenek Németországban a tényleges hatalom birtokosainak abban, hogy a német népet megvédelmezzék az anarchia, az éhínség és az idegen uralom fenyegető veszélyeitől.

Szolgáljon ez okmányként, saját legmagasabb aláírásunkkal és a melléje nyomott császári pecsétünkkel.

Kelt Amerongenben 1918. november 23-án.

Aláírta: Vilmos s. k.

1918. november hó folyamán a német szövetségi hercegek hasonló módon adtak ki a trónról lemondó nyilatkozatokat, éspedig:

- 1918. november 8-án: Braunschweig,
- november 9-én: Sachsen-Weimar-Eisenach,
- november 10-én: Oldenburg, Reuss (ifjabb és idősebb ág), Sachsen-Meiningen,
- november 12-én: Anhalt, Lippe,
- november 13-án: Sachsen-Coburg-Gotha,
- november 14-én: Waldeck-Pyrmont, Mecklenburg-Schwerin, Mecklenburg-Strelitz, Sachsen-Altenburg,
- november 15-én: Baden,
- november 23-án: Schwarzburg-Rudolstadt és Schwarzburg-Sondershausen,
- november 30-án: Württemberg hercege.

III. Lajos bajor király 1918. november 13-án felmentette a hivatalnokokat a hűségesküvel vállalt kötelezettségek alól anélkül, hogy formálisan lemondott volna a trónról; hasonlóan járt el a hesseni nagyherceg is 1919. március 19-én.

A német politika és történelem okmányai.
Berlin, é. n., II. k. 419—420. lap (németül).

XVII. A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM NEMZETKÖZI JELENTŐSÉGE

A) Lenin és a Szovjetunió Kommunista Pártja a Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténelmi jelentőségéről

1. Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky c. munkájából

A bolsevikok taktikája helyes volt, az egyedüli internacionalista taktika volt, mert nem a világforradalomtól való gyáva félelmen, nem a forradalommal szembeni kispolgári „hitetlenségen”, nem azon a szűk látókörű nacionalista törekvésen alapult, hogy „saját” hazánkat (saját burzsoáziánk hazáját) megvédjük, és minden egyébre „fűtölünk” — hanem az európai forradalmi helyzet helyes (a háború előtt, a szociálsoviniszták és szociálpacifisták renegátsága előtt általánosan helyesnek elismert) számbavételén épült. Ez volt az egyedüli internacionalista taktika, mert megtette a maximumát annak, ami egy országban valamennyi ország forradalmának fejlesztése, támogatása, felébresztése érdekében megvalósítható. Ezt a taktikát a hatalmas siker igazolta, mert a bolsevizmus (egyáltalán nem az orosz bolsevikok érdemei folytán, hanem a tömegeknek a valóban forradalmi taktika iránt mindenütt megnyilvánuló mély rokonszenve következtében) világbolsevizmussá lett, olyan eszmét, elméletet, programot, taktikát adott, amely konkrétan gyakorlatilag különbözik a szociálsovinizmustól és a szociálpacifizmustól. A bolsevizmus összetörte a Scheidemannok és Kautskyk, a Renaudelek és Longuet-k, a Hendersonok és MacDonaldok régi, elkorhadt Internacionáléját, s ezek most egymást fogják elgáncsolni, miközben „egységről” ábrándoznak, és igyekeznek feltámasztani a hullát. A bolsevizmus lerakta az eszmei és taktikai alapjait a valóban proletár és kommunista III. Internacionálénak, amely számba veszi mind a békés korszak vívmányait, mind a megkezdődött forradalmi korszak tapasztalatait.

A bolsevizmus az egész világon népszerűsítette a „proletárdiktatúra” eszméjét, lefordította ezt a szót latinról először oroszra, aztán a világ minden nyelvére, s a szovjethatalom példáján megmutatta, hogy még egy elmaradt ország munkásai és szegényparasztjai is, akik a legkevésbé tapasztaltak, képzettek, akik a legkevésbé jártasak a szervezésben, képesek voltak egy teljes éven át, óriási nehézségek közepette, harcban a kizsákmányolókkal (akiket az egész világ burzsoáziája támogatott) megtartani a dolgozók hatalmát, képesek voltak megteremteni egy összehasonlíthatatlanul magasabb rendű és szélesebb körű demokráciát, mint a világ összes eddigi demokráciái, képesek voltak megkezdni a munkások és parasztok tízmillióinak a szocializmus gyakorlati megvalósítására irányuló alkotó munkáját.

A bolsevizmus valóban olyan nagymértékben segítette elő az európai és az amerikai proletárforradalom kifejlődését, ahogy azt eddig egyetlen ország egyetlen pártjának sem sikerült elősegítenie. Ugyanakkor, amikor az egész világ munkásai előtt napról napra világosabbá válik, hogy a Scheidemannok és

Kautskyk taktikája nem mentette meg őket az imperialista háborútól és attól, hogy az imperialista burzsoázia bérrabszolgái legyenek; hogy ez a taktika nem alkalmas arra, hogy mintául szolgáljon valamennyi országnak — ugyanakkor valamennyi ország proletártömegei előtt napról napra világosabbá válik, hogy a bolsevizmus a háború és az imperializmus borzalmaitól való menekvés helyes útját mutatta meg, hogy a bolsevizmus alkalmas arra, hogy mindenki számára a taktika mintája legyen.

Szemünk láttára érlelődik nemcsak az általános európai, hanem a proletár világforradalom is, és ezt a forradalmat a proletariátus oroszországi győzelme segítette, gyorsította, támogatta. Mindez kevés a szocializmus teljes győzelméhez? Természetesen kevés. Egy ország nem tehet többet. De ez az egy ország, hála a szovjethatalomnak, mégis annyit tett, hogy még akkor is, ha világimperializmus, mondjuk a német és az angol—francia imperializmus megegyezése révén, holnap eltiporná az orosz szovjethatalmat, még ebben a legrosszabb esetben is vitathatatlan volna, hogy a bolsevik taktika óriási hasznot hozott a szocializmusnak, és elősegítette a legyőzhetetlen világforradalom fejlődését.

Lenin Művei 28. k. Szikra, Bp., 1952, 299—301. lap.

2. Lenin: Milyen értelemben beszélhetünk az orosz forradalom nemzetközi jelentőségéről? c. munkájából

Azután, hogy a proletariátus Oroszországban a politikai hatalmat meghódította (1917. október 25-én, az új naptár szerint november 7-én), az első hónapokban úgy tűnhetett fel, hogy az elmaradott Oroszország és az előrehaladott nyugat-európai országok közötti óriási különbségek következtében a proletariátus forradalma ez utóbbi országokban igen kevésbé fog hasonlítani a mienkre. Most már meglehetősen sok nemzetközi tapasztalattal rendelkezünk, és ezek a tapasztalatok minden kétséget kizáróan amellett szólnak, hogy forradalmunk egyes alapvető vonásai nem helyi, nem különleges nemzeti, nem csupán orosz, hanem nemzetközi jelentőségűek. És én itt nem a szónak abban a tágabb értelmében beszélek nemzetközi jelentőségről, hogy forradalmunknak nem egyik-másik vonása, hanem valamennyi alapvető vonása és sok másodrangú vonása is nemzetközi jelentőségű azért, mert forradalmunk kihat a világ minden országára. Nem, forradalmunk egyes alapvető vonásainak a szó legszorosabb értelmében, azaz olyan értelemben kell nemzetközi jelentőséget tulajdonítani, hogy nemzetközi érvényűek, vagyis történelmileg elkerülhetetlen, hogy nemzetközi méretekben megismétlődjenek az, ami nálunk történt.

Persze igen nagy hiba volna, ha túloznánk ezt az igazságot, ha forradalmunk egyes alapvető vonásain túlmenően is kiterjesztenők érvényességét. Ugyanúgy hiba volna az is, ha szem elől tévesztenők, hogy mihelyt a proletárforradalom legalább egy előrehaladott országban győz, minden valószínűség szerint éles fordulat következik majd be: nevezetesen, Oroszország röviddel ezután nem mintország, hanem („szovjet” és szocialista értelemben) ismét elmaradott ország lesz.

Am az adott történelmi időpontban az a helyzet, hogy az orosz minta a világ minden országának mutat egyet-mást, méghozzá igen lényegeset, elkerülhetetlen és nem is távoli jövőjükből. A világ előrehaladott munkásai már régen megértették ezt, és még gyakrabban nem is annyira megértették, mint inkább forradalmi osztályösztönükkel megsejtették, megéreztek. Ezzel magyarázható a

szovjethatalom s ugyanígy a bolsevik elmélet és taktika alapjainak (a szó szoros értelemben vett) nemzetközi „jelentősége”. Ezt nem értették meg a II. Internationálé olyan „forradalmi” vezérei, mint Kautsky Németországban, Otto Bauer és Friedrich Adler Ausztriában, akik éppen ezért reakciósnak, a legrosszabbfajta oportunizmus és szociálárulás védelmezőinek bizonyultak. Többek között egy Bécsben 1919-ben, „A világforradalom” címmel megjelent névtelen broszúra különösen szemléltetően tárja eléünk az egész gondolatmenetet és gondolatkört, helyesebben a gondolathíánynak, a vaskalaposságnak, az aljasságnak és a munkásosztály érdekei elárulásának egész feneketlen mélységét — méghozzá a „világforradalom” eszméjének „védelmezését” hangoztató frázisok mártásában feltáalva.

Lenin Művei 31. k. Szikra, Bp., 1951, 5. lap.

3. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom negyvenedik évfordulójára (1917—1957)

Az SZKP KB agitációs- és propagandaosztályának, valamint az SZKP KB mellett működő Marxizmus—Leninizmus Intézet téziseiből

Negyven évvel ezelőtt a világot megremegtette a hír, hogy Oroszországban a munkások és a parasztok a Bolsevik Párt vezetése alatt, élükön Leninnel megdöntötték a kapitalisták és földesurak uralmát, és kezükbe vették a politikai hatalmat. A forradalmi „Aurora” cirkáló ágyúdőreje 1917. november 7-én (október 25-én) az emberiség történelmében új korszak, az imperializmus megdöntésének és az új szocialista társadalom létrehozásának kezdetét hirdette. Kezdetét vette az emberi társadalom valódi történelme, amelyet Marx, Engels, Lenin zseniálisan előrelátott.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom keletkezése és győzelme a dolgozók hatalmas tiltakozását jelentette az Oroszországot a katasztrófa szélére sodró imperialista háború, a kizsákmányoló osztályok — a kapitalisták és földesurak — uralma, a nemzeti elnyomás ellen. A forradalmi munkásosztály, a katonák, a matrózok, a dolgozó parasztok Oroszországban felkeltek a kapitalisták és a földesurak elnyomása és önkénye ellen. A nép döntő harcot indított az új igazságos társadalmi rend: a szovjet szocialista rend megteremtéséért. Az egész világon elterjedt az Októberi Forradalom első dekrétumainak híre: a Béke-dekrétumé, amely szenvedélyes felhívást jelentett az imperialista háború elleni harcra, a dolgozók testvérisége érdekében, a Földdekrétumé, és a szovjetek oroszországi kongresszusának határozata munkás-paraszt kormány alakításáról.

Forradalmak a múltban is voltak, fáklyájuk világította be a történelem sorsfordulóit. De a régi forradalmak arra korlátozódtak, hogy a hatalom az egyik kizsákmányoló osztály kezéből a másikéba került, csupán a kizsákmányolás formája változott, a kizsákmányolás megmaradt. Az uralkodó kizsákmányoló osztályok kegyetlenül elfojtották a dolgozók azon kísérleteit, hogy a kizsákmányolás alól felszabadítsák magukat, a városok és falvak utcáit a munkások és a parasztok vérével öntözték. Elfojtották a Párizsi Kommünt, amely a történelem folyamán első ízben emelte magasra a proletárdiktatúra zászlaját, és hetvenkét napig volt hatalmon, vérbe fojtották a munkások és parasztok első 1905-ös orosz forradalmát is.

Az Októberi Forradalom, amely méreteit tekintve az addigi leghatalmasabb feladatait és céljait tekintve pedig a legmélyebbre ható forradalom volt, megvalósította a dolgozók évszázados vágyait, véget vetett az ember ember által való kizsákmányolásának, és mindenfajta társadalmi és nemzeti elnyomás végét jelentette — nemcsak hirdette, hanem életbe is léptette a szocializmus, a béke, a népek egyenjogúságának és barátságának nagy eszméit.

A nemzetközi reakció minden fáradozása, amely a történelem törvényszerű fejlődését meg akarta állítani, kudarcba fulladt. Az Októberi Szocialista Forradalom negyvenedik évfordulója megdönthetetlen bizonyítéka a kizsákmányolás igájától megszabadult népek győzelmének, a marxi—lenini eszmék nagy diadalának. Oroszország hősi munkásosztálya, miután megvalósította a szocialista forradalmat, és rendkívül nehéz harcban védelmezte meg a forradalom vívmányait — az új élet kezdeményezője lett, a Szovjetunió pedig a világ első szocialista állama, amely a többi népnek is utat mutat a szocializmus felé.

Lenin már az 1917-es októberi forradalom előestéjén megjósolta, hogy a szocialista forradalom, a kapitalisták és földesurak hatalmának megdöntése utat fog nyitni a termelőerők rendkívül gyors fejlődésének. Így is történt. Az imperialista hatalmak igyekezete ellenére is — akik az intervenció révén akarták országunkat kifosztani és fejlődésében messze visszavetni — a Szovjetunió már 1941-re az iparosítás gyors útjára és a mezőgazdaság kollektivizálása eredményeként szocialista nagyhatalommá vált, és ezzel bebizonyította a szocialista rend vitathatatlan fölényét. A Szovjetunió népeinek megdönthetetlen barátsága, a fejlett technika, a dolgozók lángoló szovjet hazafisága lehetővé tették, hogy a szocializmus országa döntő szerepet játsszon a fasiszmus legyőzésében.

A német fasiszmus és a japán militarizmus veresége következtében a második világháború után a Szovjetunió mellett Európában és Ázsiában más szocialista államok is keletkeztek, megerősödtek, növekednek és fejlődnek...

Jelenleg a szocializmus legyőzhetetlen világrendszerre vált, és eredményesen versenyez a régi, idejétmúlt kapitalista rendszerrel.

Az Októberi Forradalom eszméinek hatására az ázsiai és afrikai népek százmilliói tépték szét a gyarmatosítás láncait. Mind jobban lángol fel a gyarmati és félgymati országok népeinek nemzeti felszabadító harca.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom alapjában döntötte meg azt a reakciós legendát, mely szerint a néptömegek nem képesek az államot kormányozni. A szovjetállam negyvenéves fennállása bizonyítja, hogy a dolgozó tömegek nemcsak a régi, elavult társadalmi rend megdöntésére alkalmasak, hanem képesek az új szocialista állam- és társadalmi rend felépítésére is, történelmileg rövid időszak alatt le tudták küzdeni a technikai és gazdasági elmaradottságot, és fejlett gazdaságot hoztak létre, megszilárdították és kifejlesztették a demokrácia legmagasabb formáját, a szocialista demokráciát, a különböző nemzetek között azelőtt ismeretlen baráti és testvéri kapcsolatot teremtettek, és képeseknek bizonyultak embermilliókat tudatos történelmi alkotómunkára ébreszteni.

Az Októberi Forradalom éppen ezért jellegét és céljait tekintve valóban népi forradalom, és leghatalmasabb az emberi történelem összes forradalmi közül.

Az imperializmus igáját lerázó oroszországi hős munkásosztályra és dolgozó parasztságra, amely Lenin kifejezése szerint elhódította országát a dagadtoktól a szegények számára — a történelem a világ első szocialista társadalmára felépítésének nagy küldetését róta.

Bár a szovjet nép előtt nem állt példa, mégsem ijedt meg a nehézségektől, hanem bátran haladt előre az új élet eddig járatlan útjain. Lerakta az egész emberiség boldog jövője felé vezető út alapjait, s megmutatta az egész világnak, hogy a szocialista építés történelmileg konkrét szovjetunióbeli tapasztalata néhány olyan általános vonást és törvényszerűséget rejt magában, amely minden országra érvényes; ezek a törvényszerűségek a győztes szocialista forradalom és az új szocialista társadalom felépítésének törvényszerűségei.

A szocializmus építésének programját Lenin, a párt és a nép vezére dolgozta ki tudományosan. E program elméleti alapját az a lenini tanítás alkotta, melynek értelmében a szocializmus győzelme megvalósítható először néhány, sőt egyetlen országban is.

Oroszország szocialista átszervezésének lenini terve előirányozta az ország technikai-gazdasági elmaradottságának felszámolását, az új társadalom legelőnyösebb anyagi technikai alapját képező szocialista gazdaság létrehozását, az ország ipari nagyhatalommá alakítását és valamennyi gazdasági ág fejlődése alapján a lakosság magas életszínvonalának biztosítását. A terv központi magva a szocialista iparosítás gondolata volt, mert csakis a nehézipar, különösen a gépipar fejlesztése alapján vált lehetségessé a népgazdaság minden ágának átszervezése, ezen belül a mezőgazdaságé is, és csak ily módon lehetett az állam gazdasági hatalmát, véderjét biztosítani és a szocializmust felépíteni. Lenin különös jelentőséget tulajdonított az ország villamosításának: „... Amikor majd Oroszországot a villanytelepek és hatalmas technikai berendezések sűrű hálózata fogja borítani, kommunista gazdasági építésünk példakép lesz az eljövendő szocialista Európa és Ázsia számára.” (Lenin Művei 31. k. 535. lap, Szikra, 1951.)

A szocialista építés lenini tervének legfontosabb alkotórésze az elmaradott, szétaprózott mezőgazdaság szocialista átalakítása volt, a lehető „legegyszerűbb, legkönnyebb és a parasztság számára legelfogadhatóbb” úton, azaz a parasztság termelészövetkezetekbe való önkéntes tömörítése, kollektivizálás útján, párhuzamosan a mezőgazdaság modern gépi technikával való fokozatos felszerelésével.

A lenini tervbe szervesen beletartoztak a kulturális forradalom feladatai is, sok jól képzett szakember képzése a népgazdaság és a kultúra valamennyi területe számára. Lenin útmutatása szerint a szocializmus felépítésének elengedhetetlen feltétele a dolgozók széles tömegeinek bevonása a tudomány, a technika, a kultúra, az államigazgatás területére.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a szocializmus és kommunizmus szovjetunióbeli eredményes építésének gazdag tapasztalata meggyőzően bizonyítja, hogy a munkásosztály világtörténelmi hivatását: a kapitalizmus megdöntését és az új kommunista társadalom létrehozását csakis élcsapata, a kommunista párt vezető szerepe révén tudja megvalósítani.

Párt nélkül — amely soraiban egyesíti a munkásosztály, a nép leghaladóbb, legbátrabb, leghősibb, legönfeláldozóbb elemeit, olyan párt nélkül, amelyet a marxi—lenini elmélet erősít, tagjainak egysége tesz acélösszá, és amely elszakíthatatlan kapcsolatban van a legszélesebb néptömegekkel — ilyen párt nélkül a munkásosztály nem győzhet.

Oroszország munkásai és parasztsága nem győzhették volna le a cárizmust, nem dönthették volna meg az orosz kapitalizmust, nem vívhatták volna ki és nem tarthatták volna meg a szovjethatalmat, a munkásosztály diktatúráját, nem verhették volna vissza a belső ellenforradalom és a külföldi intervenció, az im-

perialista agresszorok támadásait, ha nem lett volna olyan pártjuk, amely a dolgozók tíz- és százmillióinak erkölcsi tekintélyét, szeretetét, bizalmát és tiszteletét élvezi; ezek a milliók készek voltak a végsőig harcolni, támogatták a párt jelszavait, kezdeményezéseit, politikáját, azét a nagy pártét, amelyet Lenin alapított és nevelt.

A szocialista társadalmat a Szovjetunióban csakis a kommunista párt vezetésével lehetett felépíteni, annak a pártnak a vezetésével, amelyet a marxizmus—leninizmus hű iránytűje vezet az egységes nagy cél felé.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom új korszakot nyitott az államok és a népek közötti kapcsolatban. Belügyeihez hasonlóan, a szocialista államot külpolitikájában is a szovjet dolgozók érdekei vezetik, és ezek egybeesnek a világ összes dolgozóinak érdekeivel. A szovjet állam legfőbb külpolitikái célja a béke fenntartása, a kölcsönös megbecsülésen alapuló államközi kapcsolatok kialakítása, a népek közötti barátság és együttműködés létrehozása.

Az Októberi Szocialista Forradalom nemcsak a Szovjetunió népeinek életében jelentett hatalmas fordulatot. Döntő hatást gyakorolt a világtörténelem egész fejlődésére, az egész emberiség történelmi sorsára.

Az Októberi Forradalom fordulópontot jelentett a nemzetközi szabadságmozgalmak fejlődésében, új erőt és a végső győzelembe vetett hitet adott a világ összes dolgozóinak, a nemzeti felszabadító mozgalmak eddig ismeretlen fellángolását vonta maga után a gyarmati és függő országokban. Az Októberi Forradalmat az összes népek lelkesítő példának tekintették, a létrehozott új rendszerben pedig a jövő mintaképét látták, amely felé a világ összes dolgozói törekednek.

Az Októberi Forradalom által lerakott utat követik korunkban a nagy kínai nép és Európa és Ázsia több országának dolgozói.

Az Októberi Forradalom tapasztalatát alkotó módon alkalmazzák mindazon országok, amelyek kiszakadtak a kapitalista rendszerből, és ez megkönnyíti a szocializmus felé vezető útjukat. A nagy kínai nép vezére, Mao Ce-tung mondja: „Éppen a Nagy Októberi Szocialista Forradalom útmutatása alapján vívta ki a kínai nép a jelenlegi sikereket és győzelmeket. A kínai nép a kínai forradalmat mindig az Októberi Szocialista Forradalom folytatásának tekintette, és ezt igen nagy megtiszteltetésnek tartja.” Az Októberi Forradalom negyvenéves tapasztalatának világtörténelmi jelentősége éppen abban rejlik, hogy megmutatta a szocializmus felé vezető utat, és feltárta mindazokat az általános vonásokat és törvényszerűségeket, amelyeket minden szocializmus felé haladó ország alkalmazhat.

1920-ban Lenin rámutatott arra, hogy: „Most már meglehetősen sok nemzetközi tapasztalattal rendelkezünk, és ezek a tapasztalatok minden kétséget kizáróan arról szólnak, hogy forradalmunk egyes alapvető vonásai nem helyi, nem különleges nemzeti, nem csupán orosz, hanem nemzetközi jellegűek.” (Lenin Művei 31. kötet, 5. lap, Szikra, 1951.)

A szocialista országok fejlődésének történelmi tapasztalata azt bizonyítja, hogy a szocialista forradalom győzelmének, valamint az új, szocialista társadalom létrehozásának általános közös vonásai és törvényszerűségei a következők: a politikai hatalom megragadása a munkásosztály által, a proletárdiktatúra megteremtése — amely a marxista—leninista párt vezető szerepe mellett demokráciát biztosít a dolgozók számára; a munkásosztály szövetsége a parasztság alapvető tömegeivel és a dolgozók többi rétegével; a nemzeti elnyomás felszámolása és a népek közötti egyenjogúság és testvéri barátság megteremtése; a tőkés-

tulajdon felszámolása és az alapvető termelési eszközök szocialista társadalmi tulajdonának létrehozása; az ipar, az egész gazdasági életnek a szocializmus és a kommunizmus felépítésére, a dolgozók életszínvonalának emelésére irányuló tervszerű fejlesztése; a mezőgazdaság fokozatos szocialista átszervezése; a szocialista állam erősödése, fejlődése és a szocialista demokrácia fejlesztése, a szocializmus vívmányainak védelme a külső és belső osztályellenségtől; az adott ország munkásosztályának szolidaritása mindazon országok munkásosztályával, amelyek a szocializmus és a kommunizmus eszméjének győzelméért harcolnak, azaz a proletár internacionalizmus.

Az Októberi Forradalom leleplezte mindazokat a reformista és opportunistáknak, amelyek szerint a szocializmust fel lehet építeni a munkásosztály politikai vezetése nélkül, a munkásosztály diktatúrája nélkül, a kapitalizmusnak a szocializmusba való fokozatos belenyúlásával. — A szocialista átalakulás fő feltétele, a történelmi tapasztalat tanúsága szerint, a szocialista forradalom és a munkásosztály politikai hatalmának megteremtése, a proletárdiktatúra valamely formája. Ami pedig a hatalom meghódításának útját illeti a munkásosztály által, valamint a szocialista átalakulás módját és ütemét, a proletárdiktatúra formáit — ezek nemcsak hogy rendelkezhetnek bizonyos sajátosságokkal a különböző országok konkrét fejlődési feltételeitől függően, hanem föltétlenül mutatnak majd ilyen sajátosságokat. — A marxizmus—leninizmus abból indul ki, hogy az egyes országok fejlődési sajátosságai nem zárják ki a szocialista forradalom, a szocializmus és a kommunizmus építése alapvető vonásainak és törvényszerűségeinek általános érvényét. Teljesen idegenek a marxizmus—leninizmustól azok a nézetek, amelyek az egyes szocializmust építő országok nemzeti sajátosságait hangsúlyozva, elfelejtik a szocialista forradalom általános, közös és alapvető elveit.

Évről évre növekszik a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nemzetközi jelentősége, amely új, fényes távlatokat nyitott az emberiség előtt, magasra emelte a társadalmi és nemzeti felszabadítás harci zászlaját, a kommunizmus zászlaját. Most már nemcsak elméletileg, hanem az életben gyakorlatilag is megdönthetetlenül igazolódik az a tétel, hogy a szocialista forradalom nem pusztán „orosz kísérlet”, ahogy ezt a polgári ideológusok állították...

Az elmúlt negyven év eseményei arról tanúskodnak, hogy csakis a társadalom szocialista átszervezése vezetheti ki az emberiséget abból a zsákutcából, amelybe a kapitalizmus juttatta, csakis ily módon lehet megoldani azokat a megérett társadalmi problémákat, amelyekkel az emberiség a jelen korszakban küszködik. Csakis a szocializmus biztosíthat végtelen fejlődési lehetőséget a termelőerőknek, szüntetheti meg a gazdasági válságokat, a munkanélküliséget, a dolgozók nyomorát, újabb pusztító háborúk rémét, és csakis a szocializmus biztosíthatja a tartós békét. Csakis a szocializmus és a kommunizmus biztosítja a tudomány, a technika, az irodalom és a művészet végtelen fejlődési perspektíváját, valamint az emberi egyéniség sokoldalú fejlődését.

A XX. század közepén teljesen világossá váltak a szocialista és a kapitalista rendszer fejlődési perspektívái. A kapitalista rend, amely valaha haladó volt az előző társadalmi formákhoz képest, már régen túlhaladt virágkorán. A mai kapitalizmus — halódó, rothadó; alkonyát éli, és visszatarthatatlanul halad elkerülhetetlen végéhez. Ezzel szemben a fiatal, életerős szocialista rendszer töretlen fellendülés és fejlődés pályáján halad. Évről évre az új szocialista világ előrehaladása még biztosabb, még szilárdabb lesz.

Pravda, 1957. szept. 15. (oroszul).

B) A Nagy Október Szocialista Forradalom és a dolgozók szabadságharca Európa és Amerika országában

Az itt következő dokumentumok bemutatják az Októberi Forradalom óriási hatását több európai és amerikai ország munkásmozgalmára, a forradalom iránti rokonszenvet, azt a fordulatot, amelyet a dolgozók szabadságharcában kiváltott.

a) Németország

4. A háborúellenes és forradalmi hangulatok erősödése a német hadseregben

(Német katonák levele az orosz katonákhoz)

Eltársak a keleti fronton! Egyforma érzések lelkesítenek bennünket. Szemünk kinyílt, és világosan felismertük, hogy eddig csak a kapitalizmust segítettük, és saját pusztulásunkhoz járultunk hozzá. Soha többé az életben nem fogjuk magunkat feláldozni a kapitalizmus kedvéért. Higgyétek el nekünk, hogy egyszer majd nálunk is fellángol a tűz, hiszen végre felismertük a helyes utat. Reméljük, hogy hamarosan bekövetkezik már az az idő, amikor lerázzuk elnyomóink jármát. Jelszavunk: szabadság, egyenlőség, testvériség. Mindenki testvér legyen, és egységes néppé egyesüljön. Segítetek nekünk szétépíteni láncainkat, és mi meg fogjuk védeni jogainkat. Mi felkészültünk. Csak legalább közösen tudnánk tanácskozni. Nálunk sokan gondolkodnak így, s megesküdünk, hogy nem harcolunk ellenetek, testvéreink ellen. Mi bízunk bennetek, az ellenséges lövészárkokban ülő testvéreinkben. Közös erővel megszerezze azt, ami már régóta a mienk, de mindmáig nem kaphattuk meg. Csakis akkor érhetjük el a népek tartós békéjét, ha a kapitalistákat megdöntjük. A német lövészárkokban ülő testvéreitek testvéri üdvözlétüket küldik nektek.

„Izvesztija” 1918. február 27. sz. (oroszul).

5. Az 1918 januári berlini általános sztrájk

(Részlet a Spartacus-szövetség röpiratából)

Munkásnők! Munkások! Lépjetek általános sztrájkba! Kezdjétek meg a harcot! Az osztrák—magyar proletariátus most mondta ki nyomós szavait. 5 teljes napig sztrájkolnak Bécs, Budapest és az osztrák birodalom más városainak összes üzemei. Bécsben a munkások leállították az utcai közlekedést, megbénult a vasúti közlekedés is, egyetlen újság sem jelenik meg. Sok helyen már a lakosság nyílt felkelésére és a kormánycsapatokkal való összetűzésekre került sor...

A központi kormány a forradalomtól való rettegésében kénytelen volt elismerni a munkásküldöttek orosz mintára megalakított bécsi tanácsát, és tárgyalásokba bocsátkozni vele. A kormány sietett engedményeket tenni, hogy gyengítse a mozgalmat, amiben természetesen a kormányssocialisták és a szak szervezeti vezérek önkéntes támogatást nyújtottak neki.

Eddig a következő engedményeket érték el: a hadiipari üzemek militarizálásának megszüntetését, a kényszermunka-törvény hatálytalanítását, a munkások követelésének teljesítését a termelési kérdésben, a közvetlen és általános

választójogot a nők és a férfiak számára a községi választásokon, ígéretet arra, hogy az Oroszországgal kötendő békében minden néven nevezendő annexióról lemondanak. De az Ausztria—Magyarország-i munkásfelkelés történelmi jelentősége nem ezekben az engedményekben rejlik, hanem magában a felkelés tényében. Igaz ugyan, hogy a mozgalom félúton megállott, de ez csak az első lépés, amelyet majd a második is követ. A német munkások segítségével, a mi általános sztrájkunk az Osztrák—Magyar Monarchiában is újabb hatalmas tűzvészé szítja fel a forradalom lángját. Munkásnők és munkások! Nekünk kell bevégeznünk azt, amit osztrák—magyar testvéreink megkezdtek.

A béke kérdésének megoldása a német proletariátustól függ...

Harcolni fogunk mindaddig, amíg teljesen eleget nem tesznek minimális követeléseinknek. Nevezetesen: az ostromállapot és a cenzúra felfüggesztésének, a sztrájkszabadság, az egyesülési és gyülekezési szabadság mindenfajta korlátozása eltörlésének, a politikai foglyok szabadon bocsátásának. Ezek azok az előfeltételek, amelyek nélkülözhetetlenek a hatalomért, a németországi népköztársaságért és a haladéktalan, általános békéért folytatandó további harcunk elkezdéséhez...

Munkások! Mielőtt elhagyjátok üzeiteket, orosz és osztrák mintára válasszatok meg képviselőiteket, és ruházzátok rá ezekre a képviselőitekre további harcaitok vezetését. Válasszon minden egyes üzem minden ezer munkásra egy-egy küldöttet; kevesebb munkással dolgozó üzemek egy-egy képviselőt válasszanak. Minden üzem küldötteinek azonnal össze kell gyűlniök, és a munkásküldöttek tanácsává kell alakulniok. Ezenkívül minden egyes üzemben meg kell választani a tanács vezető elnökségét. Gondoskodjatok arról, hogy ezekbe a képviselői szervezetekbe ne kerüljenek szakszervezeti vezetők, kormányssocialisták és a „mindenáron tartani magunkat” politikájának más védelmezői... Ezek a báránybőrbe bújt farkasok veszélyesebbek mozgalmunkra, mint a porosz királyi és egyéb rendőrség!

Német munkások és munkásnők, kezdjétek meg tehát a harcot! Hatalmas fegyver van a kezetekben: osztályszolidaritásunk! Hozzuk működésbe ezt a fegyvert: mindenki egyért, egy mindenkiért! Így biztosítva leszünk a hatalmon levők minden fenyegetésével, szorongatásával és üldözésével szemben!...

Le a háborúval! Le a kormánnyal! Éljen az általános sztrájk!

Okmányok és anyagok a német munkásmozgalom történetéhez. II. k. Berlin, 1958, 47—52. lap (németül).

6. Részlet Karl Liebknechtnek az Októberi Forradalom első évfordulója alkalmából a VI. rendkívüli összoroszországi szovjetkongresszushoz intézett üdvözlő táviratából

Kedves elvtársak, egy év telt el azóta, hogy a munkások, a parasztok és a katonák földre döntötték az orosz imperializmust...

A történelem fordulópontján állunk. A forradalom a dolgozók és a terhek alatt roskadozó népek számára harcba hívó kiáltás volt. Az orosz szovjet köztársaság a harcoló internacionálé zászlajává lett, amely serkenti a többieket, bátorsággal tölti el az ingadozókat, megtízszerezi valamennyiünk merészségét és eltökéltségét. A szovjetköztársaságot rágalom és gyűlölet veszi körül, de ő messze a szennyáradat fölé magasodik — a gigászi energia és a legnemesebb eszmények nagyszerű alkotása, a kezdődő új, jobb világ.

És ezt az alkotást az orosz proletariátus hozta létre, Európa legkiszármányoltabb proletariátusa, amely még néhány hónappal ezelőtt a cári hóhérok ökle alatt nyögött, s amelynek élenjáró harcosai még nemrégiben a Péter-Pál erőd és Schlüsselburg kazamatáiban, Szibéria hómezőin sínylődtek...

A munkások és parasztok Oroszországát, amely most ünnepli első évfordulóját és az ezekben a hetekben megszülető forradalmi Németországot sorsuk is eltéphetetlenül összeköti!

Amikor Szovjet-Oroszországot ünnepe napján üdvözljük, megesküszünk, hogy minden erőnket megfeszítjük a német proletariátus történelmi feladatának megoldása, a német osztályállam megsemmisítése, a német szocialista köztársaság megteremtése érdekében.

Szívünk veletek van, ügyünk közös.

Le a trónokkal és a koronákkal, le az osztályuralommal, le a világimperializmussal! Éljen az Orosz Forradalom! Éljen a munkások és parasztok Szovjet-Oroszországa! Éljen a szociális világforradalom! Éljen a nemzetközi proletár-

„Izvesztija”, 1918. november 10. sz. (oroszul).

b) Anglia

7. A Brit Szocialista Párt IX. kongresszusának határozata

(Egyhangúlag elfogadva)

A Brit Szocialista Párt kongresszusa elragadtatását fejezte ki az orosz munkások és parasztok bátorsága és dicsőséges tettei felett; az orosz munkások és parasztok az egész világnak példát mutattak, amikor megteremtették a szocialista köztársaságot, és ezzel a történelemben először megvalósították az emberiség évszázados álmát. A kongresszus felháborodással ítéli el Britannia és a szövetséges hatalmak kormányait azért a segítségért, amelyet a cári tábornokoknak és az ellenforradalmár kapitalistáknak nyújtottak, s egyben üdvözlését küldi a szovjet kormánynak, gratulál a világkapitalizmus egyesült erőivel szemben továbbra is ellenállást tanúsító Vörös Hadsereg újabb és újabb katonai sikereihez. A kongresszus felhívja az angliai szervezett munkások figyelmét arra a felhívásra, amelyet a Kommunista Internacionálé Nyugat-európai Titkársága adott ki a május elsejei általános sztrájkra; a sztrájk célja annak a követelésnek támogatása, hogy kössenek békét Oroszországgal, és teljes mértékben ismerjék el a szovjet kormányt; a kongresszus a Brit Szocialista Párt minden egyes csoportjának és tagjának kötelességévé teszi, hogy a brit munkásoknak az Oroszországi Szovjet Köztársaság iránt érzett szolidaritása jeléül minden tőlük telhetőt megtegyenek a május elsejei teljes munkabeszüntetés elérésére.

„Kommunista Internacionálé”, 1920. 11. sz. 1806. lap (oroszul).

c) Az Egyesült Államok

8. Az Amerikai Szocialista Párt balszárnyának 1919-ben elfogadott programja

1. Munkástanácsok szervezése, a tanácsok eszméjének propagálása és a munkásosztály ezen tömegszervezeteinek a közvetlen osztályharc fegyvereként, az államhatalom megragadása eszközeként, az összes dolgozókat megszervező proletárállam alapjaként és a proletárdiktatúra szerveként való elismerése.

2. A termelés munkásellenőrzése, amelyet, szemben az államosítással és az ipar állami ellenőrzésével, a munkások ipari szervezetei (ipari szövetségei vagy tanácsai) révén kell megvalósítani.

3. Az összes államadósságok semmissé nyilvánítása, biztosítva a kis államadósságkötvény-tulajdonosok érdekeit.

4. A bankok kisajátítása mint első lépés az összes tőkék teljes kisajátításához.

5. A vasutak és az összes nagy tőkeszervezetek (trösztök) kisajátítása a kapitalistáknak fizetendő bárminemű „megváltás” nélkül, mert a megváltás lehetővé tenné, hogy tovább folytassák a munkások kizsákmányolását; ugyanakkor azonban az átmeneti időben intézkedéseket kell tenni a kisüzem-tulajdonosok megélhetésének biztosítására.

6. A külkereskedelem szocializálása.

„Kommunista Internacionálé”, 1919. 5. sz. 753. lap (oroszul).

d) Lengyelország

9. Részlet a Lengyel Királyság és Litvánia szociáldemokráciájának „A falvak és városok dolgozó népéhez” intézett, 1918 novemberi felhívásából

Munkások! A bűnös háború üszkös romjain Európa népei lerombolt életük újjáépítésére készülnek. Milyen legyen ez az új élet? — ez a kérdés merül fel a vértengerből, a mérhetetlen szenvedésből, a katonasírok millióiból...

Vagy a ragadozó kapitalista államok, új, egyre borzalmasabb háborúk örökös veszélyével, vagy a proletárdiktatúra — ez az a tapasztalat, amely az utóbbi négy év vérözönével és szenvedéseivel a dolgozó tömegek tudatában gyökeret vert...

Burzsoáziánk új államot,¹ új életet épít — igen, új életet a kapitalisták számára, a régi igát a munkásnép számára...

Munkások! Nem fogunk tétlenül ülni, amikor vagyonos osztályaink megszerzik államukat, megszervezik kizsákmányolásukat és elnyomásukat, nekünk pedig nyomort és rabságot szánnak.

Felhívjuk a városi és falusi munkásokat, földnélkülieket és szegényparasztokat, továbbá azokat a katonákat, akik nem akarnak a lengyel nép és más népek hóhéraivá lenni, hogy legyenek készen a munkás-, paraszt- és katonaküldöttek szovjetjeinek megalakítására, a következő jelszavak alatt: „Az egész hatalmat a dolgozó nép kezébe!” Éljen a proletárdiktatúra! Éljen a szociális forradalom!

Idézve M. Miszko: „A lengyelországi 1918—19. évi forradalmi mozgalom történetéből” című cikkéből. „Voproszi Isztorii”, 1948, 10. sz. 42. lap (oroszul).

¹ 1918. november 11-én kiáltották ki a lengyel burzsoá köztársaságot.

e) Bulgária

10. Részlet Hriszto Halacsev bolgár katonának, a „tesznyákok” pártja tagjának visszaemlékezéseiből

Mi, frontkatonák óriási örömmel fogadtuk ezt a hírt. Az orosz munkások és parasztok győzelme a mi győzelmünk is volt — mindazok győzelme, akik a békére, az emberi életre szomjaztak, és különösen azoké, akik már elindultak az ő harcuk útján...

Béke! — a népellenes háború három szörnyű éve alatt most először hallottuk mi, az elkinzott, a lövészárkokban vérrel bemocskolt katonák ezt a szent, megmentő szót egy kormány szájából. Már ez is elég volt ahhoz, hogy mélyen megérezzük: a szovjet kormány különleges kormány, gyökeresen különbözik minden más kormánytól, hogy ez a mi kormányunk — *a munkások, a katonák és a parasztok kormány*...

Hriszto Halacsev: Lázadás a 28. gyalogezredben. Az 1914—18-as első világháború egy közlegényének feljegyzései. Szófia, 1949, 129—130. lap (bolgárul).

11. Részlet a „Rabotniceszki Vesztik” című lapban (a „tesznyákok” pártjának lapjában) 1917. november 12-én megjelent cikkből

Az oroszországi grandiózus események megint magukhoz bilincselik az egész világ figyelmét. November 7-ével a nagy orosz köztársaság új, világos és pontosan körvonalazott útra lépett. Ez az út — a béke útja, a nép megszabadítása azoktól a szörnyű megpróbáltatásoktól, amelyeket több mint háromszáz év óta kiállt. Az orosz forradalmi proletariátus az utóbbi évtizedek folyamán megszámlálhatatlan áldozatokat hozott hősies szabadságharcában. Azzal, hogy közelebb hozta a rettenetes, pusztító általános háború végét, feledhetetlen történelmi szolgálatot tett az emberiségnek, és kiérdemelte az emberiség megmentőjének nevét, hiszen megmentette a teljes önkiirtástól. Forró örömmel üdvözljük az önfeláldozó orosz proletariátust, a békének, a szabadságnak és a népek testvériségének hordozóját.

M. V. Tyerehova: A bolgár hadsereg felbomlása az első világháború végén. „Ucsonije zapiszki Akagyemii Obszesztvennih Nauk” (A társadalomtudományi Akadémia Tudományos Közleményei), II. sorozat, 1948, 222—223. lap (oroszul).

f) Csehszlovákia

12. Részlet a Csehszlovák Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusának határozatából (1920 szeptember)

A Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt XIII. rendes kongresszusának delegátusai forró üdvözlétüket küldik az orosz proletariátusnak, amely a világháború szörnyű szenvedései után a világon elsőnek szétverte az abszolútizmus

láncait, megsemmisítette a burzsoáziát, és kezébe vette a hatalmat, hogy felépítse az új, igazságos, szocialista világrendet, a rabszolgák és parancsolók nélküli világot...

Eltársak, proletárok és proletárnők! Izgatottan, feszült idegekkel figyeltük hősie harcotokat. Megsemmisítették a cárizmust, amely legjobb elvtársaitok ezreit pusztította el a börtönökben, az akasztófákon, a szibériai jégmezőkön és ólombányákban. Leromboltátok az orosz kapitalizmus és az orosz burzsoázia hivalkodó épületét. A még egymást gyilkoló katonákkal teli frontokon keresztül ti süvöltöttétek oda először a világnak a jelszót: „Békét a népeknek”, ti nyújtottátok először kezeteiket az egész világ proletárjainak a béke megkötése végett — és megkezdtétek a szocialista társadalom építésének nagy ügyét...

Eltársak, orosz proletárok és proletárnők! Meggyőződésünk, hogy győzni fogtok. Oldalatokon van az igazság és a nagy erkölcsi erő. Kivívjátok majd magatoknak a békét és a nyugalmat, amelyre a belső átépítés hatalmas ügyének sikeres befejezéséhez szükségetek van. És ha mi, csehszlovák szociáldemokraták, nem néztük passzívan és egykedvűen, amikor benneteket a nyugat-európai kapitalizmus fojtogatott, hanem minden erővel szembeszálltunk a bűnös burzsoáziával, amely a mi munkásainkat is nyílt konfliktusba akarta sodorni veletek, akkor a jövőben is teljesíteni fogjuk proletár kötelességeinket. Próbáljanak csak meg új hadjáratot indítani ellenetek!...

A proletárszívek millióiból fakadó szívélyes, őszinte üdvözetünket küldjük nektek, üdvözlünk benneteket és ügyeteket, kéz a kézben akarunk haladni veletek, és teljes szívünkbelől kívánjuk, hogy minél hamarabb a legszorosabb, testvéri, proletár kapcsolatokat vehessük fel veletek.

Éljen a proletár Oroszországi Szovjet Köztársaság!

„Kommunista Internacionálé”, 1920. 15. sz. 3218—3219. lap (oroszul).

g) Ausztria

**13. Részlet Bécs Forradalmi Munkásbizottságának röpcédulájából,
amely általános sztrájkra és a munkásküldöttek tanácsainak megalakítására
hívta fel a munkásokat (1918. január 18.)**

Munkások és munkásnők!

Nép, kelj fel!

Sok százezer hadiipari munkás sztrájkol Bécsben, Wiener-Neustadtban, Ternitzben, Wollersdorfbán, Traisenban és Friestingthalban. Nem akarják tovább tűrni a háborús szenvedéseket! Jól tudják: a kormány most is meg akarja akadályozni a békekötést. Breszt-Litovszkban a grófok és a tábornokok a kardra támaszkodva, vadul visszautasították orosz testvéreink békeajánlatát... A néptömegek érdekeit nem Czernin² és Kühlmann³ védelmezik hatalomvágyó törekvéseikkel, hanem Lenin és a népek önrendelkezéséről szóló tanítása.

Az orosz munkások és katonák, amikor az osztályharc legélesebb fegyvereit — a tömegsztrájkot, a felkelést és az utcai harcokat — alkalmazták, nem-

¹ Ottokar Czernin (1872–1932) gróf, osztrák–magyar külügyminiszter 1916–18-ban.

² Richard von Kühlmann (1873–1948), német külügyi államtitkár 1917–18-ban, Németország képviselője a breszti béketárgyalásokon.

csak saját szabadságukért harcoltak — nem! Azért ontották vérüket, hogy a földgolyó valamennyi népét megszabadítsák a háborús szenvedésektől, a kapitalizmus igájától!... A többi ország munkásainak az orosz forradalom zászlaja köré kell gyűlniök!...

Ezért a következőket követeljük:

1. A békeértekezletre kiküldendő delegátusokat a népnek kell megválasztania.

2. Haladéktalanul kössenek fegyverszünetet minden fronton.

3. Haladéktalanul hatálytalanítsák a haditermelésre és az üzemek militarizálására vonatkozó törvényt.

4. Haladéktalanul engedjék szabadon Friedrich Adlert⁴ és az összes többi politikai elítéltet...

Senki se álljon most félre!

Jöjjetek ki az összes üzemekből! Ne gyártsatok több halált hozó gránátot!

Gyertek ki a bányák mélyéből a felszínre! Állítsatok meg minden kereket a vasúton és a villamoson!

Gyűljetek össze az utcákon és a tereken! Válasszátok meg a munkástanácsokat, mint Oroszországban!

A győzelem a proletariátusé lesz!

Világ proletárjai, egyesüljetek!

„Arbeiterzeitung”, 1918. január 18. sz. (németül).

C) A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a keleti országok népei

Az alábbi dokumentumok bemutatják az Októberi Forradalom hatalmas hatását a keleti népek munkás- és parasztmozgalmaira és nemzeti felszabadító harcára.

14. A Népbiztosok Tanácsának felhívása Oroszország és a Kelet minden dolgozó muzulmánjához 1917. december 3-án (november 20-án)

Elvtársak! Testvérek!

Oroszországban nagy események mennek végbe. A véres háború, amelyet azért kezdtek el, hogy idegen országokon osztozkodjanak, vége felé közeledik. A világ népeit leigázó rablók uralma bukófélben van. Az orosz forradalom csapásai alatt recseg-ropog a szolgaság és rabság ósdi épülete. Az önkény és elnyomás világa az utolsó napokat éli. Új világ születik, a dolgozók és felszabadultak világa. Ennek a forradalomnak Oroszország munkás- és parasztkormányja, a Népbiztosok Tanácsa áll az élén.

Egész Oroszországot belepik a munkás-, katona- és parasztküldöttek szövetei. A hatalom az országban a nép kezében van. Oroszország munkásnépe ég a vágytól, hogy becsületes békéhez jusson, és segítsen a világ elnyomott népeinek szabadságuk kiharcolásában.

E szent ügyben Oroszország nem áll egyedül. A szabadság harsány szózata, amelyet az orosz forradalom hallatott, visszhangra talált Nyugat és Kelet vala-

⁴ Friedrich Adler (1879–1961), az osztrák szociáldemokrácia egyik vezetője; Stürgkh gróf, osztrák miniszterelnök megöléséért 18 évi börtönbüntetésre ítélték. Később az opportunisták táborába ment át.

mennyi dolgozójának lelkében. Európának a háborúba belefáradt népei már kezüket nyújtják felénk, s létrehozzák a békét. Nyugat munkásai és katonái már gyülekeznek a szocializmus zászlaja alá, és rohamozzák az imperializmus erődítményét. A távoli India pedig, az az ország, amelyet évszázadokon át nyomtak el Európa „felvilágosodott” rablói, már kitűzte a felkelés zászlaját — szovjeteket szervez, lerázza vállairól a gyűlölt rabságot, harcra és felszabadulásra hívja fel Kelet népeit.

Összeroppan a kapitalista rablás és erőszak birodalma. Ég a talaj az imperialista rablók lába alatt.

E nagy események alkalmából hozzátok fordulunk, Oroszország és Kelet dolgozó és sanyargatott muzulmánjai.

Oroszország muzulmánjai, Volga mellék és Krím tatárjai, Szibéria és Turkesztán kirgizei és szárdjai, Kaukázusontúl törökök és tatárjai, Kaukázus csecsencei és hegyilakói, mindazok, akiknek mecsetjei és imaházai elpusztultak, akiknek hitét és szokásait Oroszország cárjai és elnyomói lábbal tiporták!

Mostantól kezdve hitetek és szokásaitok, nemzeti és kulturális intézményeitek szabadok és sérthetetlenek. Rendezzétek be szabadon és akadálytalanul nemzeti életeteket. Jogotok van erre. Tudjátok meg, hogy jogaitokat, mint Oroszország valamennyi népének jogait, a forradalomnak és szerveinek, a munkás-, katonai- és parasztküldöttek szovjetjeinek teljes hatalma védelmezi.

Támogassátok hát ezt a forradalmat és jogos kormányát!

Kelet muzulmánjai, perzsák és törökök, arabok és hinduk, mindenki, akinek fejével és vagyonával, szabadságával és hazájával évszázadokon át kereskedtek Európa kapzsi rablói, mindenki, akinek az országán a háborút elkezdő rablók osztozkodni akarnak!

Kijelentjük, hogy a megdöntött cár titkos szerződéseit Konstantinápoly meghódításáról, amelyeket a megdöntött Kerenszkij megerősített — széttéptük és megsemmisítettük. Az Oroszországi Köztársaság és kormánya, a Népbiztosok Tanácsa, ellenzi az idegen területek meghódítását. Konstantinápolynak a muzulmánok kezén kell maradnia.

Kijelentjük, hogy a Perzsia felosztásáról szóló szerződést széttéptük és megsemmisítettük. Amint a hadműveletek befejeződnek, Perzsiából kivonjuk a hadsereget, és a perzsák számára biztosítjuk a jogot, hogy szabadon döntsének sorsuk felől.

Kijelentjük, hogy a Törökország felosztásáról és Örményország „elvétele-ről” szóló szerződést széttéptük és megsemmisítettük. Amint a hadműveletek befejeződnek, az örmények számára biztosítjuk a jogot, hogy szabadon döntsének politikai sorsuk felől.

Nem Oroszország és forradalmi kormánya részéről fenyeget titeket leigázás, hanem az európai imperializmus ragadozói részéről, azok részéről, akik a mostani háború országaitok felosztása céljából folytatják, azok részéről, akik hazátokat kifosztható és kirabolható gyarmatukká változtatták.

Döntétek hát meg ezeket a rablókat és országaitok leigázóit. Most, amikor a háború és pusztulás megingatják a régi világ pilléreit, amikor az egész világ izzik, az imperialista rablók elleni felháborodástól, amikor a felháborodás minden szikrája a forradalom hatalmas lángjává változik, amikor még az idegen iga alatt görnyedő és gyötrődő indiai muzulmánok is felkelnek leigázóik ellen — most nem lehet hallgatni. Ne vesztegessétek hát az időt, rázzátok le magatokról országaitok évszázados fosztogatóit! Ne engedjétek, hogy tovább fosztogassák tűzhelyeiteket.

Magatoknak kell uralkodni saját országotokban. Magatoknak kell berendeznetek életeteket saját képekre és hasonlatosságokra. Jogotok van erre, mert sorsotok saját kezetekben van.

Elvtársak! Testvérek!

Szilárdan és elszántan megyünk a becsületes demokratikus béke felé.

Zászlónkkal felszabadulást viszünk a világ elnyomott népeinek.

Oroszország muzulmánjai!

Kelet muzulmánjai!

A világ újrateremtésének ezen az útján együttérzést és támogatást várunk tőletek.

A Szovjetunió külpolitikai dokumentumai I. k.
Moszkva, 1957. 34—35. lap (oroszul).

a) Kína

15. A Népbiztosok Tanácsának felhívása a kínai néphez és Dél-Kína, valamint Észak-Kína kormányához (Közzétéve 1919. augusztus 20-án)

Azon a napon, amikor a szovjet csapatok, szétverve a külföldi szuronyokra és külföldi aranyra támaszkodó ellenforradalmi kényúr, Kolcsak hadseregét, győzelmesen behatoltak Szibériába, és egyesülnek Szibéria forradalmi népével, a Népbiztosok Tanácsa a következő testvéri szavakkal fordul Kína népeihez:

Szovjet-Oroszország és a szovjet Vörös Hadsereg, kétesztendő harc után, hihetetlen erőfeszítések után az Urálon keresztül Kelet felé halad, nem azért, hogy erőszakoskodjon, nem azért, hogy leigázzon, nem azért, hogy hódítson. Ezt már tudja minden szibériai paraszt és szibériai munkás. Felszabadulást viszünk a népeknek a külföldi szuronyok igája alól, a külföldi arany igája alól, amely a Kelet leigázott népeit s köztük elsősorban a kínai népet fojtogatja. Nemcsak a mi dolgozó osztályainknak viszünk segítséget, hanem a kínai népnek is, s még egyszer emlékeztetjük arra, amit az 1917-es Nagy Októberi Forradalom óta mondunk, amit azonban lehet, hogy a korrupt amerikai—európai—japán sajtó eltitkolt előle.

Amint a munkás-paraszt kormány 1917 októberében kezébe vette a hatalmat, az orosz nép nevében az egész világ népeihez azzal a javaslattal fordult, hogy teremtsék meg az állandó, szilárd békét. Ennek a békének alapja az kell legyen, hogy lemondjanak idegen földek mindennemű elfoglalásáról, idegen népek mindennemű erőszakos elcsatolásáról, mindenfajta hadisarcról. Minden népnek, legyen az kicsi vagy nagy, akárhol éljen is, független lett legyen eddig, vagy akarata ellenére más állam kötelékében élt legyen is, szabadnak kell lennie belső életében, és semmilyen hatalomnak sem szabad erőszakosan visszartania ezeket a népeket saját határán belül.

A munkás-paraszt kormány ezt követően megsemmisítettnek nyilvánította a Japánnal, Kínával és a volt szövetségesekkel kötött összes titkos szerződéseket, amelyekkel a cári kormány, szövetségeseivel egyetemben, erőszak és megvesztegetés segítségével gúzsba kötötte Kelet népeit és főként a kínai népet, hogy hasznát hajtsanak az orosz kapitalistáknak, az orosz nagybirtokosoknak, az orosz tábornokoknak. A szovjet kormány ugyanakkor azt javasolta a kínai

kormánynak, hogy kezdjenek tárgyalásokat az 1896. évi szerződés, az 1901. évi pekingi jegyzőkönyv hatálytalanításáról, a Japánnal 1907—16 között kötött szerződések hatálytalanításáról, vagyis arról, hogy mindent visszajuttassanak a kínai népnek, amit a cári kormány önállóan vagy pedig a japánokkal és a szövetségesekkel együtt elvett tőle. Az erről a kérdéstről folytatott tárgyalások 1918 márciusáig tartottak. Ekkor a szövetségesek váratlanul torkon ragadták a pekingi kormányt, arannyal halmozták el a pekingi mandarinokat⁵ és a kínai sajtót, s rávették a kínai kormányt arra, hogy minden érintkezést megszakítson az oroszországi munkás-paraszt kormánnyal. Japán és a szövetségesek, nem várva be a mandzsúriai vasút visszaadását a kínai népnek, maguk vették azt birtokba, betörték Szibériába, sőt arra kényszerítették a kínai csapatokat, hogy segítsenek nekik ebben a bűnös és hallatlan rablóhadjáratban. A kínai nép, a kínai munkások és a kínai parasztok pedig még meg sem tudhatták az igazat arról, hogy miért következett be az amerikai, európai és japán ragadozók betörése Mandzsúriába s Szibériába.

Most ismét a kínai néphez fordulunk, hogy felnyissuk a szemét.

A szovjet kormány lemondott azokról a hódításokról, amelyeket a cári kormány véghez vitt, amikor elvette Kínától Mandzsúriát és néhány más területet. Hadd döntsék el maguk az e területen élő népek, hogy mely állam keretében akarnak élni...

A szovjet kormány lemond arról, hogy megkapja Kínától az 1900. évi boxer-felkelésért kivetett hadisarcot. Ezt már harmadszor kell megismételniünk, mert a hozzánk érkezett értesülések szerint ezt a hadisarcot, annak ellenére, hogy lemondunk róla, a szövetségesek továbbra is behajtják a volt pekingi cári követ és a volt kínai cári konzulok szeszélyeinek kielégítésére. Mindezek a cári szolgák már régen elvesztették meghatalmazásukat, de Japán és a szövetségesek támogatásával továbbra is helyükön maradnak, és továbbra is becsapják a kínai népet. A kínai népnek tudnia kell ezt, és mint csalókat, szélhámosokat ki kell üznie őket földjéről.

A szovjet kormány megsemmisíti az orosz kereskedők minden különleges kiváltságát, minden ügynökségét Kína földjén.

Egyetlen orosz hivatalnok, pópa és misszionárius sem merészelhet beavatkozni a kínai ügyekbe, ha pedig bűncselekményt követ el, a helyi bíróság ítélkezzék fölötte. Kínában ne legyen más hatalom, más bíróság, mint a kínai nép hatalma, bírósága.

Ezek a fő pontokon kívül a szovjet kormány hajlandó minden más kérdésben is megállapodásra jutni a kínai néppel, teljhatalmú megbízottainak személyében, s egyszer s mindenkorra felszámolni mindazokat az erőszakos és igazságtalan aktusokat, amelyeket az előző oroszországi kormányok Japánnal és a szövetségesekkel együtt Kína ellen elkövettek.

A szovjet kormány jól tudja, hogy a szövetségesek és Japán most is minden lehetőet megtesznek annak érdekében, hogy az orosz munkások és parasztok hangja ez alkalommal se jussen el a kínai néphez, jól tudja, hogy ahhoz, hogy visszajuttassa a kínai népnek mindazt, amit elvettek tőle, mindenekelőtt végezni kell a Mandzsúriában és Szibériában ülő rablókkal. Ezért ad most a kínai népnek hírt magáról a Vörös Hadsereg útján, amely az Urálon keresztül kelet felé tör előre, hogy segítsen a szibériai parasztoknak és munkásoknak a bandita Kolcsak és szövetségese, Japán alól való felszabadulásban.

⁵ Magasrangú hivatalnokok.

Ha a kínai nép, az orosz néphez hasonlóan, szabad akar lenni, és el akarja kerülni azt a sorsot, amelyet a szövetségesek készítettek elő neki Versailles-ban, azzal a céllal, hogy Kínát második Koreává vagy második Indiává tegyék — akkor értse meg, hogy szabadságharcában egyedüli szövetségese és testvére az orosz munkás és az orosz paraszt s kettejük Vörös Hadserege.

A szovjet kormány azt javasolja a kínai népnek, hogy kormányán keresztül most rögtön vegye fel velünk a hivatalos kapcsolatot, és küldje el képviselőit hadseregünk elé.

„A Szovjetunió külpolitikája”. I. k. (1917—20).
Moszkva, 1944, 299—300. lap (oroszul).

16. Részlet Szun Jat-szennek, a kínai forradalom vezérének halála előtt a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságához intézett üzenetéből

Kedves elvtársak! Mialatt itt olyan betegségben fekszem, amellyel szemben az emberek tehetetlenek, gondolataim Önök felé s pártom és országom sorsa felé szállnak.

Önök vezetik a szabad köztársaságok szövetségét — azt a kézzelfogható örökséget, amelyet a halhatatlan Lenin a világ elnyomott népeire hagyott. Ennek az örökségnek segítségével az imperializmus áldozatai feltétlenül kivívják a szabadságot, és megszabadulnak attól a nemzetközi rendszertől, amelynek alapjai ősidők óta a rabszolgaságban, a háborúkban és az igazságtalanságban gyökereznek...

Búcsúzva önöktől, kedves elvtársak, ki szeretném fejezni azt a reményemet, hogy hamarosan elérkezik az a nap, amikor a Szovjetunió a hatalmas, szabad Kínában barátját és szövetségését fogja üdvözölni, s hogy a világ elnyomott népeinek felszabadulásáért vívott nagy harcban a két szövetséges kéz a kézben fog haladni a győzelem felé.

Testvéri üdvözléssel
Szun Jat-szen

„Pravda”, 1925. március 14. (oroszul).

17. Részlet Mao Ce-tung önéletrajzából

Hatalmas érdeklődéssel kísértem figyelemmel a Szovjetunióban lezajló eseményeket. 1920-ban már részletesen megismerkedtem a marxizmussal, tovább kutattam és faltam a marxista irodalmat. A forradalmi marxista elméletnek és az oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalom tapasztalatainak hatására 1920 telén Csangszában létrehoztam a munkások első politikai szervezetét. Ettől az időtől kezdve számítom magam marxistának.

Mao Ce-tung: Életrajzi vázlat. 1939, 33. lap (oroszul).

18. Részlet Mao Ce-tungnak „A népi demokrácia diktatúrájáról” című cikkéből

Az első világháború megrázta az egész világot. Az oroszok győzelemre viték az Októberi Forradalmat, létrehozták a világ első szocialista államát. A nagy orosz proletariátus és az orosz dolgozó nép forradalmi energiája, amely eddig rejtett, láthatatlan volt a külföldiek előtt, ... hirtelen, vulkánhoz hasonlóan

robbant ki. Ettől kezdve a kínaiak és az egész világ más szemmel kezdte nézni az oroszokat. A kínaiak ekkor és csak ekkor léphettek egy egészen új korszakba, az ideológia birodalmából az élet birodalmába. A kínaiak eljutottak a marxizmus—leninizmus általános igazságához, amely mindenütt egyenlő érvénnyel bír, és így Kína arca is megváltozott.

A kínaiak az oroszok segítségével jutottak el a marxizmushoz... Az Októberi Forradalom ágyúdörgése hozta meg számukra a marxizmus—leninizmust. Az Októberi Forradalom segített az egész világ és Kína haladó szellemű elemeinek abban, hogy a proletariátus világnézetét alkalmazhassák országuk sorsának előrelátására és saját problémáik megfontolására. Az oroszok útján kell járnunk — ezt a következtetést vonták le.

Mao Ce-tung: Válogatott beszédei és írásai (1939—49). A kínai forradalom diadalmas útja. Budapest, 1950, 224. lap.

b) India

19. A Sapurdzsi Szaklatvalának, az indiai dolgozók képviselőjének, az angol parlament kommunista tagjának nyilatkozata a Szovjetunió barátainak moszkvai világkongresszusán 1927. november 11-én.

A kapitalisták azt állítják, hogy a parlamentáris államokban igazi demokrácia van. Kijelentem, hogy ezekben az országokban nincs demokrácia, parlamentjeiket pedig a képmutatás szelleme hatja át. A westminsteri apátság épületében ülök mint az India részére törvényeket hozó parlament tagja, de mint India szülőtte, rab vagyok ebben a parlamentben, és Chamberlainnek, ennek az autokratá és eszeveszett miniszternek parancsára nem utazhatok hazámba.

Igazi demokrácia csak a Szovjetunióban van. Felszólítlak benneteket, hogy közelebbről nézzétek meg az új, szabad Oroszország embereit. Az igazi demokrácia eredményeképpen átalakult a nép jelleme. Két nemzedéken át fejlesztettük ki a szocialista elméletet. Úgy tettünk, mintha szabadok lennénk, holott lényegében rabok vagyunk. Az angolok éppen olyan messze vannak a demokráciától, mint a zulukafferek. A Szovjetunióban viszont új kultúra van kialakulóban. Nem elegendő, ha itt el vagyunk ragadtatva a Szovjetunió eredményeitől, nemcsak szavakban, hanem tettekben is segítenünk kell a Szovjetunióknak hatalmas építőmunkája befejezésében. Hazatérve, valamennyiünknek tettekkel kell segítenünk a Szovjetuniót, harcolnunk kell a szociális forradalomért az egész világon. Elég volt a képmutatásból, elég volt a rabságból!

„Pravda”, 1927. november 13. (oroszul).

c) Japán

20. Részlet Itakava Szeitinek, a Japán Kommunista Párt Központi Bizottsága tagjának 1931-ben az 1918. évi rizslázadások perében mondott beszédéből

A rizslázadások a tisztességtelen kereskedők elleni rajtaütés jelszavával folytak. Azt mondják, hogy ez az esemény kispolgári áramlat formáját öltötte, de lényegében ez volt a háború utáni japán kapitalizmus ellentéteinek első ki-

robbanása. Nem fogom elmondani, milyen vadállati kegyetlenséggel verték le ezeket a lázadásokat. Fel kell figyelni arra, hogy a proletariátus, amelynek abban az időben nem volt meg a maga szervezett vezetője, maga állt ennek a mozgalomnak élére. A mozgalom magvát a városi proletariátus képezte...

Ezek a rizslázadások azért végződtek vereséggel, mert nem volt kommunista párt — az erős vezető, az élcsapat, amely a proletariátust megszervezi, és a tömegfelkelés középpontjában áll.

A Japán Kommunista Párt létrejöttében az egyik tényező volt a nemzetközi proletármozgalom fejlődése, s különösen nagy hatást gyakorolt a bolsevikok vezette proletárforradalom győzelme Oroszországban... A különféle provokációk ellenére a japán proletariátus osztályszolidaritást vállalt a munkás-paraszt állammal, a proletárdiktatúra államával mint a japán proletariátus hazájával. Ez kifejezésre jutott a japán proletariátusnak az ellenforradalmi intervencióval, katonáknak a frontra való küldésével szemben táplált gyűlöletében... Abban az időben a legöntudatosabb és legaktívabb elemek nemcsak üdvözölték a tengeren túl bekövetkezett orosz forradalmat, hanem maguk is átkeltek a tengeren, Szibériába utaztak, és a szibériai front katonái között bátor propagandát folytattak az intervenció ellen és az orosz forradalom védelmében...

„Tyihij Okean” („Csendes-óceán”), 1934, 1. sz.
124. lap (oroszul).

D) A Magyar Szocialista Munkáspárt a Nagy Októberi Szocialista Forradalomról

21. Az MSZMP irányelvei

a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40. évfordulója alkalmából

November 7-én lesz 40 éve annak, hogy a nagy Lenin vezette pártnak, az orosz kommunista pártnak irányításával győzött a pétervári munkásosztály fegyveres felkelése, s megdöntötte az orosz földbirtokosok és tőkések uralmát...

...Az Októberi Szocialista Forradalom elsősorban az orosz dolgozó nép és az egykori cári birodalom többi népe számára hozott döntő fordulatot: Oroszország dolgozó tömegeit saját sorsuknak és hatalmas országuk sorsának igazi uraivá és építőivé tette. De ezzel az Októberi Forradalom jelentősége messze túl is nőtt a nemzeti kereteken, mert — a rövid ideig tartó 1871-es Párizsi Kommun után — létrehozta a világtörténelem első tartós és szilárd munkás-paraszt államát, az első tartós és szilárd proletárdiktatúrát, s bebizonyította, hogy a társadalmat, az államot, a gazdaságot a dolgozó osztályok is tudják vezetni, sőt jobban tudják vezetni, mint a tőkések és földbirtokosok. Ezért az Októberi Szocialista Forradalom és az általa teremtet munkáshatalom egyben példa és mintakép volt a világ minden kizsákmányolója számára, hadüzenet volt az egész nemzetközi imperializmusnak.

Az Októberi Forradalom az egész világon megrendítette azt a hiedelmet, hogy a kapitalista társadalmi rend megingathatatlan, áttörte az imperializmus addig megingathatatlannak látszó egységes világrendszerének frontját, s megnyitotta a proletárforradalmak korszakát, a szocializmus, a kommunizmus korszakát. Az Októberi Szocialista Forradalom a nagy tőkésországok által leigá-

zolt gyarmati és függő országokban is aláasta és megrendítette az imperializmus uralmát, hatalmas lökést adott a gyarmati népek függetlenségi harcának, megteremtette a tőkésországok forradalmi munkásmozgalma és a gyarmati országok nemzeti felszabadító mozgalma közötti tartós és megingathatatlan szövetséget.

1917 októberében megszületett az első olyan állam, melynek alapvető érdekei egybeesnek a világ dolgozóinak, elnyomott népeinek, az egész nemzetközi haladásnak az érdekeivel. Ezért lett a Szovjetunió a centruma, támasza és reménye a világ minden valóban forradalmi, haladó mozgalmának, ezért gyűlöli őt negyven esztendeje, keletkezésének pillanatától kezdve, a nemzetközi reakció, a világ burzsoáziája és imperialistái. Ahogyan a francia polgári forradalom idején Európa minden rendű és rangú reakciói gyűlöltek és rágalmazták a polgári demokratikus forradalom legkövetkezetesebb harcosait, a jakobínusokat, ugyanúgy gyűlölnek és rágalmazzák negyven év óta a reakciós erők szerte a világon a szocializmusért való harc legkövetkezetesebb harcosait, és vezetőit, a kommunistákat. És megfordítva: ahogyan azelőtt Európa minden haladó gondolkodású embere „vigyázó szemét Párizsra vetette” (köztük nem utolsósorban a magyar demokratikus forradalmárok, Bacsányitól Petőfiig és Ady Endréig), ugyanúgy 40 év óta a társadalmi haladás hívei az egész világon Moszkvára vetik vigyázó szemüket, a Szovjetunió szocialista építőmunkájának tapasztalatait tanulmányozzák, sikereiből hitet és erőt merítenek a saját reakcióik elleni harcra...

...Az Októberi Nagy Szocialista Forradalom negyvenedik évfordulóját olyan szellemben ünnepeljük meg, hogy egész dolgozó népünk megértse és átérezze: ez az évforduló nemcsak a kommunisták ünnepe, hanem egész népünké. Negyven évvel ezelőtt Oroszországban olyan új erők léptek a világtörténelem színpadára, amelyek döntő befolyást gyakoroltak a magyar nemzeti fejlődésre is: erősítették s hosszú, nagy harcok, győzelmek és visszaesések után segítették felemelkedni és hatalomra jutni a századokon át kisémmizett és elnyomott magyar dolgozó osztályokat. Ezek az osztályok kezükbe vették az ország irányítását, kivették a magyar fejlődést történelmünk tragikus zsákutcaiból, rávezették népünket és országunkat a szocializmus építésének, az imperializmustól való függetlenségének, a népjólét emelésének, a nemzeti műveltség felvirágzásának széles országújtjára. Az Októberi Forradalom negyvenedik évfordulója megünneplésének központi eszméje nálunk az — s azt kell népünk legszélesebb rétegeivel megértetnünk —, hogy a magyar nemzeti fejlődés és a Nagy Októberi Proletárforradalom között szerves és eltéphetetlen az összefüggés...

Sokan úgy gondolják, hogy az orosz forradalom hatása Magyarországon népe-re és az ország fejlődésére csak a második világháború utolsó szakaszában kezdődött, amikor a szovjet hadsereg csapatai megkezdtek hazánk felszabadítását a német imperialisták és magyar bérenceik uralma alól. Ez azonban tévedés. A magyar nép felszabadítása akkor kezdődött, amikor az Októberi Forradalom eszméi, Lenin tanításai, az orosz Bolsevik Párt példája hatni kezdtek a magyar munkásmozgalomban, és hosszú, keserves harcok közepette megalakult a magyar kommunista párt. Ez a párt a magyar munkásosztály és a dolgozó nép vezetőjeként 1919-ben megkísérelte, hogy forradalmi cselekedetekkel új útra vigye a magyar fejlődést, majd 1944-ben élni tudott a győztes szovjet hadsereg nyújtotta kedvező alkalommal. Sőt az orosz forradalom, a leninizmus eszméi már jóval 1917 előtt is magukra vonták a magyar élet megoldatlan kérdéseire szenvedélyesen választ kereső forradalmárok tekintetét. Ady Endre ezt írta az 1905-ös orosz forradalomról: „Az orosz forradalmat nem lehet többé leverni...

Mintha az új század nemcsak naptári fogalom volna, hanem valóságos új epocha kezdetét jelentené.”

„ezt a forradalmat a nép csinálja... Az orosz nép képzelhetetlen ereje képzelhetetlen szenzációkat adott már s ígér még a világnak. És célhoz fog érni... Eléri az önző úri kastélyt, a sanyargató gyárat, az elbutító papi lakot s a szívtelen kaszárnnyakat... Íme, a proletárság visszaadta a népet e népnek, felkelt a nép, és formálja a világot... Hasonlíttassuk magunkat Oroszországhoz? Ízetlen és igaztalan feladat. De épülhetünk mégis az orosz példán. Elkorhadt, tehetetlen társadalmakat csak a nép menthet meg. A rettenetes, győzhetetlen, föltarthatatlan nép.”

Ady Endre tehát látta, hogy az orosz forradalommal „új epocha” kezdődik az emberiség történelmében. Épülni, tanulni akart az „orosz példán”. Tanul-ságokat akart levonni Magyarország számára az orosz proletárság vezette orosz népfelkelésből. Ady Endre — ez a minden porcikájában és minden vesssorában nemzeti költő — jól tudta, hogy a magyar fejlődést mindig az vitte előre, ha magunkévá tettük a társadalmi haladás legfejlettebb nemzetközi tanait. A haladás nemzetközi eszméi számára mindig megvolt a talaj Magyarországon, csak beléje kellett hinteni a magot. Örök dicsőségük és érdemük a magyar kommunistáknak, hogy Martinovicsék, Petőfi és Ady, majd Frankel Leó és a magyar munkásmozgalom többi úttörőjének nyomdokában haladva, még az első világháború idején terjesztetni kezdték a marxizmus—leninizmus tanításait Magyarországon. Elévülhetetlen érdeme az Oroszországban, a forradalom idején megszervezett szocialista hadifogollycsoportnak, hogy az Októberi Forradalom eszméinek magvait elhintették a sok tízezer oroszországi magyar hadifogoly között, hogy mozgósították őket az orosz forradalom fegyveres megsegítésére, majd hazatérve, levonták az Októberi Szocialista Forradalom tapasztalataiból az első és legfőbb következtetést: kezdeményezték — s a szociáldemokrata párt baloldali ellenzékével és az ifjú forradalmi szocialisták csoportjával együtt — megvalósították a munkáscsapat forradalmi elemeinek önálló párttá — kommunista párttá való szervezését az opportunisták nélkül és ellenük.

Az Októberi Forradalom, a lenini tanítások magvai azért keltek ki és hoztak bő termést hazánkban, mert Magyarország egyenesen várta az új forradalmi eszméket saját problémáinak megoldására. A sok tízezer magyar hadifogoly azért harcolt Oroszországban a fiatal Vörös Hadsereg soraiban és oldalán, mert érezte, hogy ezzel a magyar urak elleni forradalom első csatáit is vívja.

Leninnek a munkáscsapat vezető szerepéről, a munkásság és a parasztság szövetségéről, a polgári demokratikus forradalom szocialista forradalommal való továbbfejlesztéséről, a nemzetek önrendelkezési jogáról és a nemzeti függetlenség biztosításáról szóló tanítása válasz és útmutatás volt a magyar fejlődés évtizedek, évszázadok óta megoldatlan problémáira is. Csoda-e, ha a magyar dolgozó nép legjava kapva kapott Lenin tanításain, és magáéivá sajátította az Októberi Forradalom eszméit? Csoda-e, ha a magyar kommunisták 1918 novembere, pártjuk megalapítása után rövid néhány hónap alatt megnyerték a magyar munkáscsapat és szegényparasztság többségét? Csoda-e, hogy 1919. március 21-én, a magyar burzsoá-szociáldemokrata koalíciós kormányzat mély válságának pillanatában a magyar nép az imperializmussal és a kapitalizmussal való szakításban, az Októberi Szocialista Forradalom példájának követésében, a munkáscsapat diktatúrájának megteremtésében találta meg nemcsak

a pillanatnyi válságból, hanem a magyar társadalmi élet valamennyi ősi ellentmondásából kivezető utat?...

... 1919-ben elsősorban azért bukott el a magyar nép forradalma, mert nem volt, aki támogassa, amikor az imperializmus erői a magyar reakció segítségére siettek. 1944 után azonban másképp alakult a helyzet. Október gyermekének, a szovjet hadseregnek köszönhetjük, hogy az imperialisták támogatta magyar reakció ezúttal nem tudta megfojtani a felszabadulásra törő magyar dolgozók új államát. Örök szerencséje a magyar népnek, hogy a hitlerista hadsereg ellen harcolva, egyedül a szovjet hadsereg lépett a magyar földre. Máskülönben Magyarország minden valószínűség szerint osztozott volna Korea, Görögország, Németország sorsában.

A szovjet hadsereg úzte ki hazánkból a német hódítókat, és tette lehetővé, hogy még Hitler végső veresége előtt, 1944 decemberében megkezdődjék az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány megalakulásával a független magyar állam helyreállítása, hogy a magyar demokrácia nem reakciós polgári demokráciává, hanem népi demokráciává, a munkásság és a dolgozó parasztság államává, a magyar történelem második proletárdiktatúrájává lett, s az egész dolgozó nép vezető ereje, az egységes munkásosztály kommunista pártja rávezette az országot a szocializmus építésének útjára.

A hazánk felszabadítása óta eltelt 13 esztendő alatt népünk hatalmas eredményeket ért el. Horthy-Magyarország elmaradott, túlnyomórészt agrárország volt; a gyárak és a bankok jó része külföldi tőkések kezén volt, s a politikában is az ő befolyásuk érvényesült. A felszabadult Magyarország szabad, független, valóban demokratikus országgá lett, amelyben minden hatalom a dolgozó népe, s amelyben nincs olyan magas közeleti tiszttség, amely ne állna nyitva a munkásság, a dolgozó parasztság, az értelmiség tehetséges és a néphez hű fiai és leányai előtt. A munkáshatalom iparilag is fejlett országgá tette Magyarországot. Ebben nagy szerepe volt annak a gazdasági együttműködésnek, amely a szocialista tábor országai között alakult ki. Különösen nagy szerepe volt azonban annak a sokoldalú gazdasági és műszaki segítségnek, amelyben az Októberi Forradalom országa részesítette hazánkat, a Szovjetunióval való kereskedelmi kapcsolatoknak. Ezek a kapcsolatok nem is annyira a kölcsönös előnyökön alapulnak, mint inkább az összehasonlíthatatlanul erősebb, negyvenéves szovjetállam elvtársi szolidaritásán. A gyárak uraivá lett munkások, a földhöz jutott és a fejlett, nagyüzemű szövetkezeti gazdálkodás útjára lépett parasztok életszínvonala nagyot emelkedett a felszabadulás előttihez képest. Jelentős eredményeket értünk el a művészetek és a tudományok fejlődésében, a közoktatásban, népünk egészségügyi és szociális ellátásában. Mindezeknek az eredményeinknek a Szovjetunió által számunkra kiharcolt szabadság az alapja, egyik fontos tényezőjük pedig az, hogy dolgozó népünk felhasználta alkotó munkájában a szovjet nép állandó baráti támogatását és szocialista építésének negyvenéves tapasztalatait...

Társadalmi Szemle. 1957. 6. szám. 118—119., 120., 131—132., 134—135. lap.

TARTALOM

Előszó	3
--------------	---

I. Az 1870—71. évi francia—porosz háború

A) Bismarck kiprovokálja a háborút	5
1. Az 1870. július 13-i emsi távirat meghamisítása	5
B) Az I. Internacionálé harca a háború ellen	6
2. Az Internacionálé párizsi szekciójának kiáltványából „Az egész világ munkásaihoz”. Közzétették 1870. július 12-én	7
3. A. Bebel és W. Liebknecht szocialista képviselők nyilatkozata a háború kérdésében az északnémet Reichstag 1870. július 21-i ülésén	7
4. Marx és Engels az 1870—71-i francia—porosz háború jellegéről a háború első szakaszában	8
C) A francia katonai vezetés bomlása és Franciaország készülétlensége	9
5. A francia katonai hatóságok táviratai a háború első napjaiban	9
6. A sedani katasztrófa	10
D) Az 1870. szeptemberi köztársasági forradalom. A Nemzeti Védelem kormányának áruló politikája	12
7. A Nemzeti Védelem kormányának kiáltványa a Köztársaság kikiáltásáról	12
8. Trochu tábornoknak, a kormány fejének kapituláns nyilatkozata a párizsi előljárók gyűlésén 1871. január 20-án	13
9. A francia tábornokok szabotálják Párizs védelmét	13
E) A francia partizánok és franc-tireurök hadműveletei az 1870—71. évi háborúban	13
10. Lapjelentések	13
11. Kivonat Gambettának Jules Favre-hoz írt leveléből	14
F) A párizsi nép tömegeinek harca a kormány áruló politikája ellen	14
12. Kivonat Blanqui cikkéből a „Veszélyben a haza” („La patrie en danger”) című lapban	14
13. A párizsi kerületek központi bizottságának felhívása a harc továbbfolytatására	15
14. Párizs húsz kerülete küldötteinek felhívása a lakossághoz („Vörös Plakát” 1871. január 5.)	16
G) A francia—porosz háború befejezése	17
15. Franciaország és Németország között 1871. február 26-án kötött előzetes békeszerződés	17

II. Az 1871. évi Párizsi Kommün

A) A politikai helyzet Párizsban az 1871. március 18-i forradalom előestéjén	19
1. Az 1871. január 22-i forradalmi tüntetés (Maxime Vuillaume kommünar visszaemlékezéseiből)	19
2. Kivonat Clermont-Tonnere, a hadügyminisztérium beosztottja magánleveléből Leflő tábornok hadügyminiszterhez 1871. március 5-én	22
3. Kivonat Thiers vallomásából a nemzetgyűlés vizsgáló bizottsága előtt	22

4. A párizsi nemzetőrség küldötteinek felhívása a hadsereghez 1871. március 10-én	23
B) Az 1871. március 18-i forradalom	23
5. Leon Boursier, a Nemzetőrség Központi Bizottsága tagjának emlékirataiból	23
C) A Párizsi Kommün: új típusú állam	25
a) A marxista klasszikusok a Párizsi Kommünről	25
6. Engels a Kommünről mint a proletariátus diktatúrájáról	25
7. Lenin a Kommün tanulságairól	26
b) A Kommün programszerű okmányai	28
8. „A március 18-i forradalom” című cikkből	28
9. Kivonat a Kommün felhívásából „A francia néphez”	28
10. Kivonat a Kommünnek „A szántóföldek munkásaihoz” intézett kiáltványából	30
D) A Kommün intézkedései a régi hatalmi gépezet szétzúzására és új típusú állam létrehozására	31
11. A Nemzetőrség Központi Bizottsága lemond, és átadja helyét a megválasztott Párizsi Kommünnek	32
12. Rendelet az újoncsorozás megszüntetéséről és az állandó hadseregnek a felfegyverzett néppel való felváltásáról	33
13. Rendelet a tisztviselők magas illetményeinek megszüntetéséről	33
E) A Kommün szociális és gazdasági politikája	33
14. Rendelet az elmenekült tulajdonosok által elhagyott ipari vállalatoknak a munkásszövetségek kezébe való átadásáról	33
15. Rendelet a sütődék éjszakai munkájának megtiltásáról	34
16. Rendelet az önkényes bírságok és a munkabérből eszközölt önkényes levonások eltörléséről	34
17. Rendelet a lakbérfizetési haladékról	35
18. Rendelet a zálogházakban elhelyezett zálogtárgyaknak a dolgozók részére történő visszaszolgáltatásáról	35
19. A Párizsi Kommün és a Francia Bank	36
F) A Kommün politikája a közoktatás és a kultúra terén	38
20. A Kommün rendelete az egyház és az állam szétválasztásáról	38
21. A Kommün harca a világi oktatásért	38
22. A Kommün rendelete a tanítók illetményeinek felemeléséről, valamint a tanítónők és tanítók egyenlő fizetésének megállapításáról	39
G) A Párizsi Kommün és a vidék	39
23. A Nemzetőrség Központi Bizottságának közleménye a lyoni eseményekről (március 26.)	40
24. A marseille-i forradalmárok kiáltványa	41
H) Az irányzatok harca a Párizsi Kommünben	41
25. Vita a politikai ügyekben letartóztatott személyek titkos őrizetben tartásának kérdésében	41
26. A Kommün proudhonista „kisebbségének” nyilatkozata	43
27. A forradalmi Párizs közvéleménye elítéli a „kisebbség” szakadár taktikáját	44
28. A burzsoá sajtó helyesli a „kisebbség” szakadár lépését, és örvendezik a Kommün kettészakadásán	44
I) A kommünárok hősi fegyveres harca	44
29. A Kommün Végrehajtó Bizottságának felhívása Párizs nemzetőrségéhez abból az alkalomból, hogy a-versailles-iak megtámadták a kommünárok előretolt állásait	44
30. A Párizsi Kommün rendelete az ellenforradalom vezéreinek vád alá helyezéséről (április 3.)	45
31. A Kommün parancsnokságának jelentése a déli frontról (kivonat)	45
32. Kivonat a Kommün katonai parancsnokságának napiparancsából a gyermekek hősiességéről az arcvonalon	46
J) A Kommün és az európai forradalmi mozgalom	46
33. Orosz forradalmár nők részvétele a Párizsi Kommünben	46
34. Kivonat August Bebelnek, a német szocialisták vezetőjének a Reichstagban 1871. május 25-én mondott beszédéből	47
35. Beesly professzor, angol radikális politikus cikkéből	47

K) Bismarck és Thiers együttműködése. A Párizsi Kommün elleni német intervenció	48
36. D'Oubry berlini orosz nagykövét távirata A. M. Gorcsakov herceg kancellárhoz 1871. március 21-én	48
37. Bismarck távirata Moltke tábornagynak, a német vezérkar főnökéhez 1871. május 22-én	48
38. Moltke választávirata Bismarcknak 1871. május 22-én	48
39. Von Pape porosz tábornok leveléből, amelyet 1871. május 26-án írt Saint-Denisből (Párizs környéke) Berlinbe	48
L) A Kommün bukása	49
40. A Kommün felhívása Párizs népéhez 1871. május 21-én	49
41. A Kommün felhívása a versailles-i hadsereg katonáihoz 1871. május 22-én	49
42. Harcok Párizs utcáin a Kommün utolsó napjaiban	50
M) A versailles-i ellenforradalom véres terrorja	51
43. Tömeges kivégzések vizsgálata és bírói ítélet nélkül	51
44. A kommünárok szenvedései a börtönben	52
45. A halálra ítélt Ferret, volt Kommün-tag beszéde a bíróság előtt	52
46. Louise Michel kommunárnő beszéde a bíróság előtt	53

III. Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső és utolsó szakasza

A) Az imperializmus mint a kapitalizmus külön történelmi szakasza	54
1. Lenin: „Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában” című munkájából (megjelent 1916 decemberében)	54
B) Az imperializmus: monopolkapitalizmus	55
2. Az „Olajszindikátus” létrejötte az Egyesült Államokban	55
3. Az I. G. Farbenindustrie konszern megszületése	57
4. A monopóliumok megalakulása Angliában	59
5. A legnagyobb tőkes egyesülések ellenőrzése az Egyesült Államok iparában és a közöttük folyó verseny	59
6. Robert Liefmann német polgári közgazdász „Kartellek és trösztök” című munkájából	60
C) A banktőke és az ipari tőke összeolvadása, a finánc-tőke kialakulása	60
7. „A nagybankok” parancsolnak az iparban	61
8. A bankok és az ipar kapcsolata az Egyesült Államokban	61
9. A Morgan-bankház uralkodó szerepe az Egyesült Államok gazdasági életében	61
10. Morgan spekulációs mesterkedései az acéltröszt megszervezésénél és a kis részvényesek tönkretétele	62
11. Az Amerikai Egyesült Államok kormányának szoros kapcsolata az amerikai finánc-tőkével	63
D) A tőkekivitel	65
12. A nyugat-európai országok külföldön elhelyezett tőkéje (milliárd frankban)	65
13. Anglia és az Egyesült Államok külföldi tőkebefektetései 1885–1929 (milliárd márkában)	65
14. Az angol külföldi tőkebefektetés megoszlása 1910 körül (milliárd márkában)	66
15. Az Egyesült Államok külföldi tőkebefektetésének megoszlása 1912-ben	66
16. Franciaország külföldi tőkebefektetésének megoszlása 1913-ban (milliárd frankban)	66
E) A kapitalisták nemzetközi monopolista szövetségei felosztják a világot	67
17. A világ felosztása a kapitalisták szövetségei között (Lenin „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka” c. munkájából)	67
18. A különböző országok tőkései egyesülnek a munkásmozgalom elleni közös harcra	70
F) A tőkesállamok harca a világ területi felosztásáért és újrafelosztásáért	71
19. A nagyhatalmak gyarmati birtokai 1876-ban és 1914-ben	71
20. J. A. Hobson a világ újrafelosztásáért folytatott imperialista harcról és a militarizmusról	72
G) Az imperializmus rothadó kapitalizmus	72
21. Lenin „A technika nagy győzelme” című cikke	73

H) A kapitalista országok egyenlőtlen fejlődéséről szóló törvény az imperia-	
lizmus időszakában	74
22. Összehasonlító adatok Anglia, Franciaország, Németország és az	
Egyesült Államok ipari fejlődésének üteméről 1871 és 1913 között	74

IV. Németország 1871—1914 között

A) Németország gazdasági fejlődése a XIX. század végén és a XX. század elején	75
1. Németország ipari termelésének növekedése	75
2. A német ipar koncentrációja	76
3. Külkereskedelem (millió márkában)	76
4. Németország külföldön befektetett tőkéjének hozzávetőleges adatai	
(milliárd frankban)	77
A kapitalizmus fejlődésének porosz útja Németország mezőgazdaságá-	
bán	77
5. A föld koncentrációja 1882-ig a földesurak és zsirosparaszatok kezében	77
6. A német arisztokrácia földbirtokai	77
B) Németország államrendszere 1871-től 1918-ig	78
7. A Német Birodalom alkotmánya	78
C) Németország politikai rendszere és politikai pártjai. A „Kulturkampf”	80
8. Törvény a jezsuita rendről	80
9. Bismarck — a „Kulturkampf”-ról	80
10. Lenin „A legújabb adatok a németországi pártokról” c. cikke (1913	
júliusa)	85
D) Németország külpolitikája és gyarmatosító politikájának módszerei. A „Pán-	
germán Szövetség”	87
11. Császári oltalomlevél a Német Gyarmatosítás Társasága javára (1885)	87
12. A Pángermán Szövetség alapszabályai (1891)	88
13. A Pángermán Szövetség politikai célkitűzései	88
14. Részlet Bernhardon Bülow (1849—1929) külügyi államtitkárnak a	
Reichstagban 1897. december 6-án elmondott beszédéből	89
15. Részlet Bülownak a Reichstagban 1899. december 11-én mondott be-	
szédéből	90
A német gyarmatosítók kegyetlensége Délnyugat-Afrikában	90
16. Kivonat Roeren centрупárti képviselő felszólalásából a Reichstag	
1906. december 3-i ülésén	90
17. Von Trotha tábornok, a német csapatok parancsnokának felhívásából	
(1905)	91
18. A pángermánok és a kormány titkos összeesküvése a külpolitika kér-	
déseiben	91
19. A külügyminisztérium pénzzel látja el a Pángermán Szövetséget	91
20. Szoros együttműködés a külügyminisztérium és a Pángermán Szövet-	
ség vezetősége között a gyarmati hódítás politikája terén	92
21. Bernhardi tábornok „Jövőnk” című könyvéből (1911)	92
E) A németországi munkásmozgalom a XIX. század végén és a XX. század	
elején	92
22. Marx: Szélgjegyzetek a német munkáspárt programjához.	93
A kivételes törvény és a német szociáldemokrácia harca (1878—90)	105
23. A szociáldemokrata frakció nyilatkozata, amelyet 1878. május 23-án	
Wilhelm Liebknecht adott elő a Reichstagban a szociáldemokrácia el-	
leni kivételes törvény tervezetével kapcsolatban	106
24. Törvény a szociáldemokrácia közveszélyes törekvéseiről 1878. októ-	
ber 21.	106
25. A német szocialisták illegális gyűlései	108
26. A külföldön megjelenő „Sozialdemokrat” (szociáldemokrata) című ille-	
gális újság terjesztése Németországban	109
A német szociáldemokrácia a XIX. század végén. A revizionizmus el-	
leni harc	110
27. A Németországi Szociáldemokrata Párt erfurti programja (1891)	110
28. Eduard Bernstein revizionizmusának bírálata Rosa Luxemburg „Re-	
form vagy forradalom?” című művében (1898—99)	112

A munkásosztály helyzete és a munkásmozgalom Németországban a XX. század elején	113
29. A társadalmi ellentétek és a munkásosztály elnyomódásának fokozódása a XX. század elején	114
A sztrájkmozgalom Németországban a XX. század elején	115
30. A szövetség-munkás-szakszervezet vezetőségének nyilatkozatából	115
31. Legien cikkéből	115
Az 1905–07-i orosz forradalom hatása a németországi munkásmozgalomra	115
32. A jeni kongresszus határozata az orosz forradalomról	116
33. Részlet Rosa Luxemburgnak 1906 szeptemberében egy mannheimi népgyűlésen tartott beszédéből	116
A német szociáldemokrácia balszárnyának vezetői	116
34. Rosa Luxemburg	117
35. Karl Liebknecht	117
36. Clara Zetkin	118

V. Anglia 1870–1914 között

A) Anglia gazdasági fejlődése a XIX. század végén és a XX. század elején	120
1. Anglia ipari termelése	120
2. Gyapotfelhasználás	121
3. Anglia külkereskedelme	121
4. Tőke kivitel	121
5. Az angliai vasútvonalak hossza	122
6. Anglia a nagybirtok országa	122
B) Az angol imperialisták gyarmati politikája	123
7. Anglia gyarmatbirodalmának növekedése	123
8. Cecil Rhodes programjából Nagy-Britannia világuralmának megteremtésére	123
9. Cecil Rhodes a gyarmatosításban látja Anglia társadalmi problémáinak megoldását (1895)	123
10. Az angol hódítók véres cselekményei a zulukkal szemben (1879–90) ...	124
11. Gladstone leleplezi Anglia Afganisztán elleni agresszióját	124
12. Az angol militaristák kegyetlenkedései a búr háborúban	125
13. Campbell-Bannermann vezető burzsoá liberális politikus az angolok dél-afrikai hadviselési módszereiről	126
14. Nagy-Britannia, valamint a Dél-Afrikai Köztársaság és az Orániai Szabad Állam között 1902. május 31-én Pretoriában kötött békeszerződésből	127
15. Az angol gyarmatosítók kirabolják Indiát, és megakadályozzák iparosítását	127
C) Anglia államrendszere és burzsoá politikai pártjai	128
a) Harc a konzervatívok és a liberálisok között az 1884. évi harmadik parlamenti reform törvényjavaslatáról	128
16. Gladstone miniszterelnök, a liberálisok vezére 1884. augusztus 30-án egy gyűlésen mondott beszédéből	129
17. Lord Salisbury, a konzervatív ellenzék vezérének beszéde a konzervatívok 1884. október 1-i gyűlésén (kivonat)	129
b) Lloyd-George politikája és az 1909–11-es alkotmányos válság	129
18. Lloyd-George 1906. október 11-i beszédéből egy cardiffi választási gyűlésen	130
19. Lloyd-George 1909. július 3-i beszédéből Limehouse-ban	130
20. Lloyd-George 1909. október 9-i beszédéből Newcastle-ban	131
21. A lordok házának reformja 1911-ben	132
D) Az angol munkásmozgalom fellendülése a XIX. század végén és a XX. század elején	133
a) A munkásosztály helyzete	133
22. R. A. Cross belügyminiszter beszédéből az alsóház 1875. február 8-i ülésén az angol ipari városok nagy halandóságának és az angol munkások rettenetes lakásviszonyainak kérdésében	133
23. W. Booth: „A legsötétebb Angliában...” című művéből (1890)	134

24. A női munka kegyetlen kizsákmányolása	135
b) Az osztályharc élesedése Angliában a XIX. század végén. Az „új trade-unionizmus”	135
25. Az „új trade-unionista” program	136
26. A londoni dokkmunkások 1889. évi sztrájkja	136
27. Bevezetés a gázipari munkások szakszervezetének alapszabályaiba (1892)	137
28. Engels az 1890. május 4-i londoni munkástüntetésről	138
c) A szocialista mozgalom újabb fellendülése és a munkásosztály politikai szervezeteinek létrejötte Angliában a XIX. század végén és a XX. század elején	140
29. A Szociáldemokrata Föderáció	140
30. A Szocialista Liga	140
31. A Fabianus Társaság	142
32. A Munkásképviseleti Bizottság	144
33. Lenin „Az angol Munkáspárt kongresszusa” c. cikke (1913 február) ...	145
d) Az osztályharc kiéleződése Angliában az imperialista világháború előestéjén	146
34. Tom Mann a kikötői munkások 1911-es sztrájkjáról	146
35. Ben Tillett visszaemlékezése a dokkmunkások 1911. évi sztrájkjáról ...	147
E) Az ír nép harca az angol gyarmatosítók ellen a XIX. század végén és a XX. század elején	148
36. Az ír Nemzeti Földliga megalakulása	148
37. Az írországi Nemzeti Földliga programjából	149
38. A Földliga céljai	149
39. A bojkott mint a Földliga harci eszköze a landlordok ellen	150
40. A Sinn Féin párt ideológiája	151
41. Az ír szocialista mozgalom programja	152
42. James Connolly az ír polgári nacionalista politikusok parlamenti taktikájának csődjéről (1915. szeptember)	153

VI. Franciaország 1871—1914 között

A) Franciaország gazdasági fejlődése a XIX. század végén és a XX. század elején	154
1. Az ipari termelés növekedése	154
2. Franciaország külkereskedelme	154
3. A tőke koncentrációja Franciaország három legnagyobb bankjában: a „Lyoni Hitel”, a „Nemzeti Leszámitoló Iroda”, az „Általános Társaság” nevű bankokban	154
4. A francia tőkekivitel	155
5. A francia tőkekivitel megoszlása az egyes európai és amerikai országok között 1913-ban	155
6. A föld koncentrációja a nagybirtokosok és a gazdag parasztok kezében a XX. század elején	155
B) Harc a köztársasági rendszer megszilárdításáért a 70-es években. A Harmadik Köztársaság alkotmányának elfogadása	156
7. Levél az „Alkotmányos” című burzsoá újság szerkesztőségéhez. Megjelent az 1873. évi 703. számban	156
A Harmadik Köztársaság alkotmánya	156
8. Az államhatalom megszervezéséről szóló törvényből	156
9. A szenátus megszervezéséről szóló törvényből	157
10. Az államhatalmi ágak egymáshoz való viszonyáról szóló törvényből ...	157
11. Engels a francia monarchia restaurációjának reménytelenségéről és a köztársaságiak győzelmének jelentőségéről az 1876. novemberi képviselőházi választásokon	158
C) Politikai harcok a Harmadik Köztársaság idején	160
a) Nézeteltérések a polgári pártok között a francia külpolitika irányának kérdésében	160
12. Jules Ferry miniszterelnök beszédéből	160
13. Clémenceau képviselő beszédéből	161
b) A „boulangizmus”	161

14. Engels a boulangizmusról és a francia burzsoázia orientációjának változásáról	161
c) A Dreyfus-ügy	164
15. Emile Zola J'accuse című, a Francia Köztársaság elnökéhez intézett nyílt leveléből	164
16. Jean Jaurès a Dreyfus-ügyről	165
D) A francia imperializmus reakciós gyarmati politikája és agresszív külpolitikája a XX. század elején	165
17. A francia gyarmati hatóságok kegyetlen bánásmódja a gyarmatok bennszülött lakosságával	165
18. A francia bankárok megsegitik a cárizmust az 1905–07-i forradalom ellen	166
19. V. I. Lenin cikke: „Poincaré megválasztásának jelentősége”	168
20. A franciaországi katonai attasének, A. A. Ignatyevnek N. N. Januskevics vezérkari főnökéhez intézett titkos jelentéséből. 1914. április 9. (március 27.)	169
E) A munkás- és szocialista mozgalom Franciaországban a XIX. század végén és a XX. század elején	170
21. A Le Havre-i program (1880)	170
22. Szakadás a Francia Munkáspártban	171
A francia munkásosztály helyzete és harci megmozdulásai	172
23. A decazeville-i bányászok sztrájkja (1886)	172
24. Május 1-i sztrájkok és tüntetések Franciaországban 1891-ben	173
25. A nagyvállalkozók korlátlan önkénye Franciaország kohászati iparában	175
26. 8 éves gyermekek kizsákmányolása a termelésben	176
27. A szénbányászok súlyos helyzete és az 1903. évi bányászsztrájk	176
Az opportünizmus és az anarcho-szindikalizmus a francia munkásmozgalomban	177
28. A Francia Szocialista Párt opportünizmusa	177
29. Jaurès-nek a Francia Szocialista Párt 1903. április 12–14-én Bordeauxban tartott kongresszusán elhangzott beszédéből	177
30. Az Általános Munkásszövetség (CGT) amiens-i Kartája	178
31. Az anarcho-szindikalizmus hitvallása	179
A francia szocialisták harca a gyarmatosítás és a háború ellen	180
32. Jaurès a francia imperialisták marokkói kalandorpolitikája ellen	180
33. Jaurès felszólalása a militarizmus és a háborús veszély ellen a stuttgarti nemzetközi szocialista kongresszuson	180
34. Édouard Vaillant beszéde a Szocialista Párt 1913-i bresti kongresszusán a militarizmus és a hároméves katonai szolgálatról szóló kormányjavaslat ellen	181
35. Jaurès utolsó, Vais-ben 1914. július 25-én egy francia nagygyűlésen tartott beszédéből	181

VII. Az Amerikai Egyesült Államok 1870–1914 között

A) Az Egyesült Államok gazdasági fejlődése a XIX. század végén és a XX. század elején	183
1. Az Egyesült Államok ipari termelésének növekedése	183
2. A vasútvonalak hossza az Egyesült Államokban	183
3. A termelés koncentrációjának folyamata az Egyesült Államok feldolgozó iparában 1869–1909 között	184
4. A termelés koncentrációja az Egyesült Államok feldolgozó iparában	184
5. Az Egyesült Államok külkereskedelmi forgalmának növekedése	185
6. A farmerek differenciálódása az Egyesült Államokban	185
7. A földtulajdon koncentrációja az Egyesült Államokban	185
8. A bérbe adott farmok százalékarányának növekedése az Egyesült Államok északi részében	186
9. Bevándorlás az Egyesült Államokba 1871–1900 között	186
10. Marshall Field amerikai multimilliomos vagyona és munkásainak nyomora	186
B) Az Egyesült Államok államrendszere és politikai pártjai a XIX. század végén és a XX. század elején	189

11. Az amerikai alkotmány	189
12. A választójog korlátozása az Egyesült Államok alkotmányában	190
13. Az Egyesült Államok elnökének jogköre	191
14. A „trösztellenes” Sherman-törvény	192
15. Az Egyesült Államok állam- és közigazgatási apparátusának nagyméretű korrupciója a XX. század elején	192
16. Az Egyesült Államok választási rendszere a XX. század elején	194
17. A néger megfosztása a választójogtól az Egyesült Államokban	195
18. A populárista párt programja	195
19. A politikai helyzet az Egyesült Államokban az imperialista világháború előtt	197
C) Az amerikai imperializmus gyarmati politikája a XIX. század végén és a XX. század elején	198
a) A Hawaii-szigetek annektálása	199
20. Merill honolului (Hawaii-szigetek) amerikai követ leveléből James G. Blaine külügyminiszterhez 1889. szeptember 7-én	199
21. John L. Stevens honolului amerikai követ titkos leveléből Blaine külügyminiszterhez 1891. augusztus 20-án	199
22. John L. Stevens honolului amerikai követ titkos leveléből John W. Foster külügyminiszterhez 1892. november 20-án	200
23. Cleveland elnök hivatalos vizsgálata a Hawaii-szigeteken kitört forradalom ügyében	200
24. Cleveland külön üzenete a kongresszushoz 1893. december 18-án	203
b) A spanyol-amerikai háború. A Fülöp-szigetek és Kuba bekebelezése ...	204
25. Békeszerződés az Egyesült Államok és Spanyolország között	204
26. McKinley, az Egyesült Államok elnöke a Fülöp-szigetek elfoglalásáról	205
27. Részlet az Amerikai Egyesült Államok és a Kubai Köztársaság között 1903. május 22-én létrejött szerződésből	206
c) Az amerikai imperializmus ideológiája	206
28. Beveridge szenátor az Egyesült Államok „történeti küldetéséről”	206
d) A Panama-csatorna megépítése és az Egyesült Államok agressziója Közép-Amerika ellen	208
29. Az amerikai monopóliumok panamai kalandja	208
30. Az amerikai imperializmus agresszív politikája a Dominikai Köztársaságban	209
31. A „dollárdiplomácia”	210
32. Az amerikai imperializmus tervei Mexikóban	211
33. Az Amerikai Egyesült Államok megszállja a Haiti Köztársaságot (1915)	212
D) A munkásosztály helyzete az Egyesült Államokban	213
34. V. I. Lenin az amerikai munkások kihasználásának módszereiről	213
35. Az Egyesült Államok dolgozóinak nehéz életkörülményei a XIX. század végén	214
E) A munkás- és szocialista mozgalom az Egyesült Államokban a XIX. század végén és a XX. század elején	215
36. A sztrájkokban részt vett munkások száma	215
37. A „Munka Lovagjai”	216
38. Az 1886-i chicagói tragédia	217
Az Amerikai munkaszövetség (AFL)	218
39. Az AFL reformista programja	219
40. Az AFL sztrájktörése az 1894 évi vasutassztrájkjánál	219
41. Gompers, a munkásosztály árulója	220
A Világ Ipari Munkásai	220
42. A Világ Ipari Munkásai szervezete alapító kiáltványa	221
43. William Foster visszaemlékezéseiből	224
Az Amerikai Szocialista Párt	225
44. A Szocialista Párt 1912-i választási programja	225
45. A Szocialista Párt jobboldala elveti a forradalmi harcot	226
46. A textilipari munkások sztrájkja Massachusettsben 1912-ben	227
47. A hatóságok vérengzése a sztrájkolók közt Coloradóban 1914-ben	228

VIII. Kína 1870—1914 között

A) Kína gazdasági fejlődése a XIX. század végén és a XX. század elején	229
1. Kína külkereskedelme	229
2. A Kínába irányuló behozatal árucsoportok szerint	229
3. Kína kivitele árucsoportok szerint	230
4. Kína importja és exportja országok szerint.	230
5. A kínai ipar fejlődése	230
6. Kína pamutipari üzemének fejlődése évenként	231
7. A kínai kormány külföldi adósságainak növekedése	231
8. A különböző hatalmak részesedése a kínai külföldi tőkebefektetésekben	232
9. A Kínában befektetett külföldi tőke megoszlása 1914-ben a nemzetgazdaság ágazatai szerint	232
10. A kínai kormány által a külföldi tőkének adott vasúti koncessziók 1896—98-ban	232
B) A liberális ellenzék tevékenysége. Az 1900. évi imperialistaellenes népi felkelés	233
11. A liberális földesúri és burzsoá ellenzék jelentkezése	233
12. „A reformok száz napja”	233
13. Az 1900. évi imperialistaellenes népi felkelés	235
Az imperialista hatalmak kegyetlenül leverik a felkelést	236
14. II. Vilmos császár szövege a Bremenhavenből Kína felé tengerre szálló csapatokhoz 1900. július 27-én	236
15. Kína gazdasági leigázása az imperialisták által a XX. század elején	237
C) Forradalmi fellendülés Kínában a XX. század elején. Az 1911. évi polgári forradalom	238
16. Részlet Szun Jat-szennek, a kínai forradalmi mozgalom vezérének feljegyzéseiből	239
17. A kínai polgári forradalom győzelme	239
18. A „Szövetséges Liga” sok tagja elutasítja a forradalmi programot	239
19. A jobboldal felülkerekedése	240
20. A Koumintang-párt programja	241
21. V. I. Lenin az európai burzsoázia által a kínai reakciós erőknek nyújtott támogatásról és az európai proletariátusról mint a kínai nép megbízható szövetségéről	242

IX. Japán 1868—1914 között

A) Japán gazdasági fejlődése 1868—1914-ben	244
1. A kőszéntermelés Japánban	244
2. Nyersvas- és acélttermelés Japánban	244
3. Az ipar koncentrációja Japánban	244
4. A banktőke centralizációja Japánban	245
5. Az ipari és bankmonopóliumok tőkéjének növekedése	245
6. Japán külkereskedelme	245
B) Parasztfelkelések Japánban a XIX. század utolsó harmadában	245
7. Minamidaizu járás felkelő parasztjainak követeléseiből (1868)	246
8. Az Ojita-prefektúra területén 1871. januárjában felkelt parasztok követeléseiből	246
9. A parasztfelkelések statisztikája évenként	246
C) Japán politikai rendszere	247
10. A japán birodalom alkotmánya	247
D) Japán külpolitikája a XIX. század végén és a XX. század elején	249
11. A japán agresszió Kínában	249
12. Részlet a Korea annexióját lerögzítő, 1910. augusztus 22-én kötött szerződésből	250
E) A munkásosztály helyzete Japánban a XX. század elején	251
13. A munkások és munkások nehéz munkaviszonyai a japán gyárakban	251
14. A japán dolgozók nyomorúságos életviszonyai	251
15. A koreai és kínai munkások különösen alacsony bérszínvonala Japánban (az 1913-i adatok szerint)	252

F) A munkás- és szocialista mozgalom Japánban a XX. század elején	252
16. Részlet a Japán Szociáldemokrata Párt kiáltványából	252
17. A „Heimin Simbun” nyilatkozata a lap megalapításának alkamából (1903-ban)	253
G) A japán dolgozók harca a militarizmus és háború ellen a XX. század elején	253
18. Részlet Szen Katajama visszaemlékezéseiből	253
19. A Heimin Undo résztvevőinek levele az OSZDMP-hez (megjelent a „Heimin Simbun” című lap 18. számában 1904 márciusában)	254
20. Munkásmegmozdulások Japánban az imperialista világháború küszöbén. A tokiói városi vasút munkásainak hatalmas sztrájkja 1911 januárjában (Részlet Szen Katajama visszaemlékezéseiből)	254
 X. A nemzetközi munkásmozgalom, az I. és a II. Internacionálé (1871—1914)	
A) Az I. Internacionálé és a Párizsi Kommün után	256
1. A londoni konferencia (1871 szeptember)	256
2. A hágai kongresszus (1872 szeptember) határozataiból	257
3. Engels a hágai kongresszusnak az anarchistákról (bakunynistákról) hozott határozata jelentőségéről	258
4. Az európai reakció „keresztes hadjárata” a nemzetközi szocialista mozgalom ellen a Párizsi Kommün leverése után	259
B) Az I. Internacionálé feloszlása	261
Marx halála	261
5. A Nemzetközi Munkásszövetség philadelphiai konferenciájának 1876. július 15-i felhívása	261
6. Engels beszéde Marx sírjánál	262
C) A II. Internacionálé párizsi alapító kongresszusa (1889)	263
7. A kongresszus megnyitása 1889. július 14-én	263
8. A kongresszus határozata a nemzetközi munkástörvényhozásról	264
9. Határozat május 1-e megünnepléséről	265
10. G. V. Plehanov beszéde a párizsi kongresszuson	265
11. A Kommün elbukott — éljen a Kommün!	266
D) A II. Internacionálé 1891—96 között	266
12. Az 1891. évi brüsszeli kongresszus	266
13. Az 1893. évi zürichi kongresszus	267
14. A londoni kongresszus (1896)	268
E) Az opportunizmus erősödése a II. Internacionáléban Engels halála után	269
15. A nyugat-európai szociáldemokrata pártok opportunisták elfajulásáról	270
16. A munkásmozgalmon belüli opportunizmus társadalmi gyökerei	270
F) Az opportunizmus eluralkodása a II. Internacionáléban a XX. század elejétől kezdve	272
17. Lenin „Nézeteltérések az európai munkásmozgalomban” című cikke (1910)	272
G) A II. Internacionálé 1900—04 között	275
18. A II. Internacionálé párizsi kongresszusa (1900)	275
19. A bolsevizmus a nemzetközi küzdőtéren	276
20. Az 1904. évi amszterdami kongresszus	277
H) Az 1905—07-es első orosz polgári demokratikus forradalom nemzetközi jelentősége	279
21. Franciaország	279
22. Ausztria	279
23. Egyesült Államok	280
I) A I. Internacionálé az imperialista világháború előtti években (1907—14)	280
24. Az 1907. évi stuttgarti kongresszus	280
25. Lenin: A stuttgarti nemzetközi szocialista kongresszus (megjelent 1907. október 20-án)	282
26. Az 1910. évi koppenhágai nemzetközi szocialista kongresszus	287
27. A bolsevikok önálló marxista párttá alakulása	287
28. Az 1912. évi bázeli nemzetközi szocialista kongresszus	288

XI. A nemzetközi kapcsolatok 1871—1914 között

A) Lenin az 1871-i frankfurti béke utáni főbb nemzetközi válságokról	291
1. A nagyhatalmak nemzetközi politikájának főbb válságai 1870—71 után	291
B) Az 1877—78-i orosz—török háború nemzetközi következményei	292
2. Részletek a San-Stefanóban 1878. február 19-én (március 3-án) kötött előzetes orosz—török békeszerződésből	293
3. Az angol kormány figyelmezteti Oroszországot Konstantinápoly és a tengerszorosok megszállásának esetleges következményeire	294
4. Anglia állásfoglalása a San-Stefano-i békével szemben	295
5. Anglia megkaparintja Ciprus szigetét	296
6. A berlini kongresszus 1878. július 13-i jegyzőkönyvéből	296
C) Két katonai-politikai szövetség kialakulása Európában	298
7. Bismarck a hármas szövetségről	299
8. A Bécsben 1879. szeptember 24-én kötött német—osztrák szövetségi szerződésből	302
9. A Bécsben 1882. május 20-án Németország, Ausztria—Magyarország és Olaszország között megkötött szövetségi szerződés (hármasszövetség) szövegéből	303
10. A német—országi viszontbiztosítási szerződés 1887. június 18.	304
A francia—országi szövetség	305
11. Az 1892. augusztus 5/17-i katonai egyezmény tervezete	306
12. Girsz orosz külügyminiszter levele Montebellóhoz, Franciaország szeptemberi nagykövetéhez	306
D) A kapitalista hatalmak harca a világ felosztásáért	307
13. A „nagyhatalmak” gyarmatbirtokainak növekedése a XIX. század végén	307
a) Harc Afrika felosztásáért	308
14. Lord Granville angol külügyminiszter lord Dufferinhez, Anglia konstantinápolyi nagykövetéhez 1882. május 23-án intézett leveléből	308
15. Az angol külügyminiszter igazolja Alexandria védtelen lakosságának bombázását	308
16. Lord Granville hivatalosan megfogalmazza az Anglia és Egyiptom közötti viszonyt	309
17. Német—angol gyarmati egyezmény 1890. július 1.	309
18. Olaszország veresége az Abesszínia elleni háborúban (1896)	310
Angol—francia versengés Afrikában. A fashodai konfliktus	311
19. Lord Salisbury angol miniszterelnök utasítása lord Cromernek és Kitchener tábornoknak az egész Nílus-völgy megszállására (1898. augusztus 2.)	311
20. A francia gyarmatügyi miniszter Marchand századosnak küldött utasításából (1896. február 24.)	313
21. Anglia háborús fenyegetése Franciaországgal szemben	313
b) Harc Kína felosztásáért	313
22. II. Vilmos Oroszországnak, Németországnak és Franciaországnak a japán—kínai háborúba történt beavatkozása tárgyában II. Miklóshoz intézett leveléből	314
23. II. Vilmos 1897. október 26-án II. Miklóshoz intézett táviratából	314
24. Szerződés Németország és Kína között 1898. március 6-án Kiaocsou (Csiaocsou) átadásáról	315
25. Az Oroszország és Kína között 1898. március 15-én (27-én) a liaotungi félsziget tárgyában kötött egyezmény	316
26. Francia—kínai egyezmény (1898. április 9—10.) a dél-kínai és a kuangcsouvani vasútvonal tárgyában	317
27. Részletek a Nagy-Britannia és Kína között Pekingben 1898. június 7-én Vejhajvej bérbeadása tárgyában megkötött egyezményből	318
28. Az amerikai imperializmus „nyitott ajtó” politikája Kínában	318
E) Az 1904—05. évi orosz—japán háború	319
29. Az angol—japán szövetség (1902)	319
30. Németország provokációs politikája a Távol-Keleten	320
31. Az 1904—05. évi orosz—japán háborúról	320

32. Részletek az Oroszország és Japán között 1905. augusztus 23-án (szeptember 5-én) Portsmouthban megkötött békeszerződésről	321
F) Az angol—német ellentétek kiéleződése a XIX. század végén és a XX. század elején	322
33. II. Vilmos császár távirata Krüger elnökhöz	322
34. A „Saturday Review” című angol folyóiratról (1897)	323
35. Részlet Bülow herceg, német külügyi államtitkárnak 1899. március 26-án Mirbachhoz intézett leveléből	323
36. Az angol diplomácia arról a veszélyről, amely Anglia tengeri és gyarmati hegemoniáját Németország részéről fenyegette, s arról, hogy Angliának harcolnia kell ezen veszély ellen	324
Az angol—német tengeri versengés	325
37. Részlet II. Vilmos 1896. október 25-én Hohenlohe herceg birodalmi kancellárhoz intézett leveléből	325
38. Részlet II. Vilmos nyilatkozatából a de Novilles márkai berlini francia nagykövettel 1899 októberében folytatott beszélgetés alkalmával	325
39. Törvény a német flottáról 1898. április 10.	325
40. Törvény a német flottáról 1900. június 14.	328
41. Az 1906. június 5-én kelt novella (törvénykiegészítés) az 1900. június 14-én kelt s a német flottáról szóló törvényhez	329
42. Tirpitz tengernagy a flottatörvényekről	330
43. Winston Churchill angol haditengerészetiügyi miniszter glasgow-i beszédéből (1912 február)	332
44. Churchill az angol—német tengeri fegyverkezési versenyről	333
G) Az angol—francia—orosz hármass egyezmény (antant) létrejötte	335
45. Részletek az 1904. április 8-án Londonban megkötött angol—francia egyezményből	335
46. Részlet az 1904. április 8-án Londonban megkötött angol—francia titkos egyezményből	335
47. Részletek az Oroszország és Anglia között a perzsi, az afganisztáni és a tibeti kérdésekben 1907. augusztus 18/31-én Szentpétervárott létrejött megállapodásból	336
H) A nemzetközi ellentétek kiéleződése 1905—12 között	337
a) Az első marokkói válság (1905—06)	337
48. A német császár partraszállása Tangerban	338
49. Részlet II. Vilmos 1905. március 31-i tangeri beszédéből	339
50. Az 1906. évi algecirasi konferencia	339
b) Ausztria—Magyarország agressziója a Balkán félszigeten	340
51. Conrad von Hötzendorf tábornagy visszaemlékezéseiből	340
c) Az agadiri válság (1911)	340
52. Részlet von Kiderlen német külügyi államtitkár 1911. május 3-i feljegyzéséből	341
53. Lloyd-George beszéde a világhelyzetről 1911. július 21-én	342
54. Részlet a „Neue Freie Presse” című bécsi lapban 1911. augusztus 25-én megjelent cikkből	342
d) Az 1911—12-es olasz—török háború	342
55. Részlet az ausztria—magyarországi és olaszországi orosz haditengerészeti megbízott 1911. szeptember 5-i (október 8-i) jelentéséből	343
I) Az 1912—13. évi Balkán-háborúk	343
56. Részlet az 1912. március 13-án Szófiában megkötött bolgár—szerb szövetségi szerződésből	343
57. Az első Balkán-háború	344
58. Németország ösztönzi Ausztria—Magyarország Szerbia elleni támadásának előkészítését	345
59. A második Balkán-háború	346
J) A kapitalista államok ellentéteinek kiéleződése és fegyverkezési hajszájuk az imperialista világháború előestéjén	346
60. Az angol—német ellentétek kiéleződése közvetlenül az első világháború előtt	346
61. Lenin: „A fegyverkezés és a kapitalizmus” c. cikke (1913. május 21.)	347

XII. Az első világháború kitörése

A hadműveletek menete és a diplomáciai harc 1914—16-ban

A) Az 1914—18. évi világháború okai és céljai	349
1. Az imperialista blokkok rabló céljairól az 1914—19. évi világháborúban	349
B) A világháború kitörése	351
2. A „Narodna obrana” programja	351
3. Bethmann-Hollweg német birodalmi kancellár távirata Tschirschky bécsi német nagykövethoz 1914. július 6-án	352
4. Ausztria—Magyarország 1914. július 23-án Szerbiának küldött ultimátuma	353
5. Pasic szerb miniszterelnök távirata Spalajkovics szentpétervári követhez	354
6. Az orosz minisztertanács naplójából 1914. július 11. (24.)	354
7. Szerbia válasza az osztrák—magyar ultimátumra (1914. július 25.)	356
8. Az osztrák—magyar sajtóiroda hivatalos kommunikéje a szerb jegyzékkel kapcsolatban, Bécs 1914. július 28.	358
9. Ausztria—Magyarország hadüzenete Szerbiának	358
10. Lichnowsky herceg londoni német nagykövet távirata a német külügyminisztériumnak	358
11. Sir Edward Grey angol külügyminiszter távirata Sir F. Bertie, Anglia párizsi nagykövetéhez	359
12. Az orosz külügyminisztérium naplójából (1914. július 17/30-i bejegyzés)	360
13. Németország követeli az orosz mozgósítás felfüggesztését	361
14. Németország hadüzenete Oroszországnak (Bethmann-Hollweg távirata Németország pétérvári nagykövetéhez (1914. augusztus 1.)	362
15. Bülow herceg volt német kancellár visszaemlékezéseiből az Oroszország elleni német hadüzenet körülményeiről	362
16. Ausztria—Magyarország hadüzenete Oroszországnak (1914. augusztus 6.)	363
17. Németország 1914. augusztus 2-i jegyzéke a belga kormányhoz	363
18. Belgium válasza a német jegyzékre (1914. augusztus 3.)	364
19. Németország hadüzenete Franciaországnak	364
20. Anglia hadüzenete Németországnak	364
21. Bethmann-Hollweg papírrongynak nyilvánítja Belgium semlegességét	365
22. Japán belépése a háborúba	365
23. Törökország belépése a háborúba	366
C) A háború menete 1914-ben	367
24. A Schlieffen-terv	367
A marne-i csata	370
25. Német hadműveleti parancs a marne-i csata megkezdése előtt	370
26. Joffre támadási parancsa szeptember 4-én este	371
27. Német hadijelentés 1914. szeptember 10-ről	372
28. Francia hadijelentések	372
Az orosz hadsereg kelet-poroszországi offenzívája	372
29. Részlet Raymond Poincaré francia köztársasági elnök visszaemlékezéseiből	373
30. Részlet Ludendorff német tábornok visszaemlékezéseiből	373
31. Áttérés a tartalékok háborújára 1914 szeptember végétől kezdve	373
D) A háború menete és a diplomáciai harc 1915—16-ban	374
32. A német hadsereg támadása az orosz fronton 1915-ben	374
33. Lőszerinség az orosz hadseregben	376
34. Olaszország belépése a háborúba	376
35. Olaszország semlegességi nyilatkozata	377
36. Részletek az antant hatalmak és Olaszország között 1915. április 26-án Londonban létrejött titkos egyezményből	377
Bulgária belépése a háborúba	379
37. Részletek a Bulgária, Németország és Ausztria—Magyarország között 1915. szeptember 6-án megkötött titkos megállapodásból	380

37. Orosz kormányközlemény a Bulgáriával fennálló diplomáciai kapcsolatok megszakításáról	380
Az első világháború alatt fokozódik Kína függősége a japán imperialistáktól	382
38. Japán Kínával szemben támasztott 21 követelése	382
39. Románia belépése a háborúba	384

XIII. A II. Internacionálé csődje, és a bolsevikok harca a III. Internacionálé megteremtéséért

A) A II. Internacionálé csődje	386
1. Haase képviselő nyilatkozata a Német Szociáldemokrata Párt nevében a birodalmi gyűlésben 1914. augusztus 4-én	386
2. Részlet a Reichstag szociáldemokrata frakciója számára Karl Liebknecht által összeállított nyilatkozatból, amelyet a frakció nem fogadott el (1914. december 2.)	387
3. A francia szocialisták támogatják a burzsoá kormányt és az imperialista háborút	387
B) A bolsevikok harca az imperialista háború és a szociálszocializmus ellen	388
4. Részlet az Állami Duma szociáldemokrata frakciójának az 1914. július 26-i (augusztus 8-i) ülésen elhangzott háborúellenes nyilatkozatából	388
5. Részletek az OSZDMP Központi Bizottságának „A háború és az oroszországi szociáldemokrácia” című kiáltványából	389
C) A bolsevikok harca a III. Internacionálé megalakításáért	391
6. A Zimmerwaldi baloldal határozati javaslata	392
7. V. I. Lenin a Zimmerwaldi Internacionálé csődjéről és a III. Internacionálé megalakításának szükségességéről	393

XIV. A háború menete 1917-ben

A) Gazdasági bomlás, a háborúellenes és a forradalmi hangulat erősödése Oroszországban 1916 végén és 1917 elején	395
1. Gazdasági bomlás Oroszországban a háború alatt	395
2. Az orosz katonák lövészárkéletének súlyos körülményei	396
3. Katona-„sztrájkok” a fronton	396
4. Barátkozás a fronton	396
5. A politikai helyzet Oroszországban 1916 végén	397
B) Az 1917. évi februári polgári demokratikus forradalom és a cárizmus megdöntése Oroszországban	399
6. Az OSZMDP(b)P Központi Bizottságának 1917. február 26-i kiáltványa	399
7. A Bolsevik Párt harca az imperialista háború továbbfolytatása ellen	400
C) Az Amerikai Egyesült Államok belépése a világháborúba	401
8. Részlet Wilson amerikai elnöknek a detroiti üzletemberek gyűlésén 1916. július 16-án elmondott beszédéből	402
9. Német jegyzék a korlátlan tengeralattjáró-háború felújításáról	402
10. A Zimmermann-jegyzék	403
11. Wilson elnök beszéde a Kongresszusban 1917. április 2-án	403
12. Az 1917. november 2-i amerikai-japán egyezmény (a Lansing-Ishii egyezmény)	404
D) A hadműveletek menete a nyugati fronton 1917-ben	405
13. Az olasz hadsereg szétverése az 1917 októberi caporettoi ütközetben	405
E) Forradalmi megmozdulások Franciaországban és Németországban 1917 nyarán	406
14. A francia munkások háborúellenes fellépései	406
15. Forrongások a francia hadseregben 1917 nyarán	407
16. Zúdulás a 46. francia gyalogezredben	407
17. A Spartacus-szövetség röpcédulája a német hajóhadban 1917 nyarán Wilhelmshavenben kitört felkelésről	408
18. A német többségi pártok birodalmi gyűlési határozata 1917. július 19-én	409

**XV. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom
és Oroszország forradalmi kilépése az imperialista háborúból**

A) A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a szovjethatalom létrejötte	411
1. A Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetje mellett működő Forradalmi Katonai Bizottság üzenete Oroszország lakosságához az Ideiglenes Kormány megdöntéséről és a hatalomnak a szovjetek kezébe való átkerüléséről	411
2. V. I. Lenin előadói beszéde a szovjethatalom feladatairól a Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjének ülésén 1917. október 25-én (november 7-én)	411
3. Dekrétum a békéről	412
B) A szovjet kormány breszt-litovszki béketárgyalásai a négyes szövetség államaival. A breszti béke	414
4. Az 1917. december 15-én egyrészt Oroszország, másrészt Bulgária, Németország, Ausztria—Magyarország és Törökország között megkötött breszt-litovszki fegyverszüneti szerződés	415
5. A szovjet delegáció nyilatkozata a breszt-litovszki békekonferencia első plenáris ülésén	416
6. Lenin a breszt-litovszki béketárgyalásokról	416
7. A külügyi népbiztos jegyzéke a német kormányhoz	422
8. Németország válasza a külügyi népbiztos kérdésére a fegyverszünet megszüntetése tárgyában	422
9. A Népbiztosok Tanácsának rádiógramja a német kormányhoz	422
10. A Népbiztosok Tanácsának határozata a német békefeltételek elfogadásáról	423
11. Békeszerződés egyrészt Oroszország, másrészt Németország, Ausztria—Magyarország, Bulgária és Törökország között	423
12. Lenin „Előadói beszéd a külpolitikáról az Összoroszárszági Központi Végrehajtó Bizottság és a moszkvai szovjet együttes ülésén 1918. május 14-én” című cikkéből	426
C) A szovjet nép harca a német megszállók ellen Ukrajnában és Belorussziában 1918-ban	428
13. A német megszállók fosztogatásai és kegyetlenkedései Belorussziában 1918-ban	428
14. A német főparancsnokságban a kijevi hadseregcsoporthoz törzskarához kiküldött képviselője, Stolzenberg ezredes távirata a főparancsnoknak (1918. március 9.)	428
15. A gomeli szovjet jelentése (1918. március)	429
16. A Valujki melletti szovjet osztagok parancsnokságának 1918. áprilisi jelentése	429
17. Az Összoroszárszági Központi Végrehajtó Bizottság határozata a breszt-litovszki szerződés hatálytalanításáról	429
D) Az antant imperialistái megindítják intervenciójukat Szovjet-Oroszország ellen	431
18. Churchill a szovjetellenes intervenció megszervezéséről	431
19. Fegyverszállítás az Egyesült Államokból Kolcsak hadserege részére 1918—19-ben	432
20. A távol-keleti japán intervenció megindulása	433
21. A szovjet kormány tiltakozása az Egyesült Államok, az antant hatalmak és Japán intervenciója ellen	434

**XVI. A háború menete 1918-ban. Németország veresége.
A világháború befejeződése**

A) A nyugati fronton folyó hadműveletek 1918 tavaszán és nyarán	436
1. Az 1918. március 10-i német támadási parancs	436
2. A német támadás a nyugati fronton 1918 tavaszán	437
3. A szövetségesek legfelső haditanácsának 1918. május 2-án Abbéville-ben hozott határozata	438
4. Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország miniszterelnökeinek 1918. június 2-i üzenete Wilson elnökhöz	439

B) Németország veresége és kapitulációja	440
5. A német hadsereg „fekete napja” — 1918. augusztus 8.	440
6. Jegyzőkönyv a német császári főhadiszálláson 1918. augusztus 14-én tartott megbeszélésről	441
7. A compiegne-i fegyverszüneti megállapodás 1918. november 11.	443
8. II. Vilmos császár lemondási okmánya	448

XVII. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom nemzetközi jelentősége

A) Lenin és a Szovjetunió Kommunista Pártja a Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténeti jelentőségéről	450
1. Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky c. munkájából	450
2. Lenin: Milyen értelemben beszélhetünk az orosz forradalom nemzetközi jelentőségéről? c. munkájából	451
3. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom negyvenedik évfordulójára (1917—1957)	452
B) A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a dolgozók szabadságharca Európa és Amerika országaiban	457
a) Németország	457
4. A háborúellenes és forradalmi hangulatok erősödése a német hadseregben	457
5. Az 1918 januári berlini általános sztrájk	457
6. Részlet Karl Liebknechtnek az Októberi Forradalom első évfordulója alkalmából a VI. rendkívüli összoroszországi szovjetkongresszushoz intézett üdvözlő táviratából	458
b) Anglia	459
7. A Brit Szocialista Párt IX. kongresszusának határozata	459
c) Az Egyesült Államok	459
8. Az Amerikai Szocialista Párt balszárnyának 1919-ben elfogadott programja	459
d) Lengyelország	460
9. Részlet a Lengyel Királyság és Litvánia szociáldemokráciájának „A falvak és városok dolgozó népéhez” intézett, 1918 novemberi felhívásából	460
e) Bulgária	461
10. Részlet Hriszto Halacsev bolgár katonának, a „tesznyákok” pártja tagjának visszaemlékezéseiből	461
11. Részlet a „Rabotniceszki vesztnik” című lapban (a „tesznyákok” pártjának lapjában) 1917. november 12-én megjelent cikkből	461
f) Csehszlovákia	461
12. Részlet a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt XIII. kongresszusának határozatából	461
g) Ausztria	462
13. Részlet Bécs Forradalmi Munkásbizottságának röpcédulájából, amely általános sztrájkra és a munkásküldöttek tanácsainak megalakítására hívta fel a munkásokat (1918. január 18.)	462
C) A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a keleti országok népei	463
14. A Népbiztosok Tanácsának felhívása Oroszország és a Kelet minden dolgozó muzulmánjához 1917. december 3-án (november 20-án)	463
a) Kína	463
15. A Népbiztosok Tanácsának felhívása a kínai néphez és Dél-Kína, valamint Észak-Kína kormányához	465
16. Részlet Szun Jat-szennek, a kínai forradalom vezérének halála előtt a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságához intézett üzenetéből ...	467
17. Részlet Mao Ce-tung önéletrajzából	467
18. Részlet Mao Ce-tungnak „A népi demokrácia diktatúrájáról” című cikkéből	467
b) India	468
19. A Sapurdzszi Szaklatvalának, az indiai dolgozók képviselőjének az angol parlament kommunista tagjának nyilatkozata a Szovjetunió barátainak moszkvai világkongresszusán 1927. november 11-én	468

c) Japán	468
20. Részlet Itakava Szeitinek, a Japán Kommunista Párt Központi Bizottsága tagjának 1931-ben az 1918. évi rizslázadások perében mondott beszédéből	468
D) A Magyar Szocialista Munkáspárt a Nagy Októberi Szocialista Forradalomról	469
21. Az MSZMP irányelvei a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40. évfordulója alkalmából	469

62,0972 Kossuth Nyomda, Budapest, V., Alkotmány utca 3.

Tankönyvkiadó Vállalat

A kiadásért felelős: Vágvölgyi Tibor igazgató

Felelős szerkesztő: Gold László

Műszaki vezető: Gortvai Tivadar

Műszaki szerkesztő: Vizkelety József

A kézirat nyomdába érkezett: 1962. február. Megjelenés: 1962. július

Példányszám: 3100. Terjedelem: 44,5 (A/5) ív

Készült: linó szedéssel, íves magasnyomással, az MSZ 5601-59 és az MSZ 5602-55 szabvány szerint